

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการ ชำแหละแอนนา
(กระบวนการแปลงโฉมครูสาวชาวอังกฤษให้เป็นวีรสตรีอเมริกัน)

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศรี จันทสิงห์

30 มิถุนายน 2543

สัญญาเลขที่

PDG 01/0013/2543

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการ ชำแหละแอนนา
(กระบวนการแปลงโฉมครูสาวชาวอังกฤษ ให้เป็นวีรสตรีอเมริกัน)

ผู้ดำเนินงาน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศรี จันทสิงห์
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

Executive Summary

โครงการ "ข้าทะเลแอนนา"
(กระบวนการแปลงโฉมครูสาวชาวอังกฤษให้เป็นวีรสตรีอเมริกัน)

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เฉลิมศรี จันทสิงห์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สารบัญเนื้อหา

หน้า

1. ความนำ

1.1 หลักการและคำถาม

1

1.2 วัตถุประสงค์

2

1.3 วิธีดำเนินงาน

2

2. ผลการดำเนินงาน

2

3. ข้อเสนอแนะ

3

1. ความนำ

1.1 หลักการและคำถาม

ละครบรอดเวย์เรื่อง THE KING AND I (1951) เป็นละครที่มีชื่อเสียงและเป็นที่นิยมของผู้ชมชาวอเมริกันเป็นอย่างยิ่ง เมื่อถูกนำมาสร้างเป็นภาพยนตร์ในปีค.ศ.1956 ก็เป็นภาพยนตร์ยอดเยี่ยมที่นำออกฉายทางโทรทัศน์อยู่เป็นเนืองนิจ ละครเรื่องนี้ผู้สร้าง ผู้แต่ง และนักวิจารณ์ภาพยนตร์ในอเมริกาโดยทั่วไปต่างอ้างและเชื่อว่าเป็นเรื่องที่สร้างขึ้นจากบันทึกประสบการณ์จริงของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens, 1831?-1915) เมื่อครั้งเข้ามาเป็นครูสอนหนังสืออยู่ในราชสำนักสยามระหว่างปีค.ศ.1862 ถึง 1867 หนังสือของนางเลียวโนเวนส์ และละครเรื่อง THE KING AND I จึงนับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์ของสังคมไทย และ วัฒนธรรมไทยให้ประทับอยู่ในความทรงจำของชาวตะวันตกผู้ไม่เคยรู้จักเมืองไทยมาก่อน เนื่องจากเรื่องราวของนางเลียวโนเวนส์ และละครเรื่อง THE KING AND I เสนอภาพที่ผู้ชมชาวตะวันตกโดยทั่วไปเชื่อกันว่าเป็นภาพสังคมไทย และวัฒนธรรมไทย และแม้แต่คนไทยบางส่วนที่ไม่รู้จักประวัติศาสตร์ไทย หรือไม่เคยศึกษากลไกการสร้างตำนานของอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงของอเมริกา ก็ยังเชื่อว่าเรื่องราวของแอนนาเป็นเรื่องจริงที่รัฐบาลไทยทุกยุคพยายามจะปิดบังประชาชนเพื่อรักษาสถาบันที่เกี่ยวข้องมิให้เสียภาพลักษณ์ที่ดีไป ทั้งๆที่ตามความเป็นจริงแล้วละครเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมอเมริกันซึ่งสร้างขึ้นเพื่อผู้ชมอเมริกันโดยมิได้มีจุดมุ่งหมายจะจำลองภาพสังคมไทยหรือวัฒนธรรมไทยตามลักษณะที่เป็นจริงเลย ดังนั้นการได้รับรู้ข้อเท็จจริงและมุมมองต่างๆเกี่ยวกับเรื่องเล่าของนางเลียวโนเวนส์ และละครเรื่อง THE KING AND I จึงมีความสำคัญมากสำหรับคนไทยโดยทั่วไป

นอกจากโครงการนี้จะเสนอข้อเท็จจริงต่างๆในเชิงประวัติศาสตร์ สังคม และวรรณคดีวิจารณ์แล้ว ยังจะแสดงและวิเคราะห์ให้เห็นมุมมองและภาพลักษณ์ของคนไทย สังคมและวัฒนธรรมไทย ตามสายตาของคนตะวันตกอีกด้วย

โครงการนี้พยายามจะตอบคำถามดังต่อไปนี้

1.1 ข้อเท็จจริงต่างๆในเชิงประวัติศาสตร์ สังคม และวรรณคดีวิจารณ์ของนวนิยายเรื่องแอนนา

1.2 วิเคราะห์มุมมองและภาพลักษณ์ของคนไทย สังคมและวัฒนธรรมไทย ตามสายตาของคนตะวันตก

1.3 ความคิดที่คนตะวันตกมีต่อตนเองในส่วนที่เกี่ยวกับคนตะวันออก

1.4 เหตุใดเรื่องราวของแอนนาจึงเป็นที่นิยมในอเมริกาอย่างมากมาช้านาน เป็นเวลานาน

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1.2.1 โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะถ่ายทอดวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกชื่อ **"The Americanization of THE KING AND I: The Transformation of the English Governess into an American Legend."** ออกเป็นภาษาไทยเพื่อให้ผู้อ่านชาวไทยได้มีโอกาสดำเนินการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อเขียนของนางเลียวโนเวนส์และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ รวมทั้งละครเรื่อง THE KING AND I ในเชิงวรรณคดีวิจารณ์

1.2.2 เพื่อเสนอคำตอบสำหรับคำถามที่แสดงไว้ข้างต้น

1.3 วิธีดำเนินงาน

1.3.1 ถ่ายทอดวิทยานิพนธ์ฉบับดังกล่าวโดยวิธีเรียบเรียงและเก็บความอย่างละเอียด โดยคำนึงถึงผู้อ่านเป้าหมายซึ่งเป็นสาธารณชนในประเทศไทย

1.3.2 ค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่สังคมไทยควรได้รับข้อมูลอย่างละเอียด แม้ว่าข้อมูลเหล่านั้นจะมีได้รวมไว้ในต้นฉบับภาษาอังกฤษ

2. ผลการดำเนินงาน

ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าละครเวทีเรื่อง The King and I ซึ่งเป็นที่นิยมของชาวอเมริกันตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา และเชื่อกันว่าสร้างขึ้นจากเรื่องจริงตามประวัติศาสตร์ โดยแอนนา เลียวโนเวนส์ซึ่งเคยมาอยู่ในราชสำนักสยามนั้น แท้จริงแล้วเป็นงานวรรณกรรมที่ผ่านกระบวนการปรุงแต่งจนกลายเป็นตำนาน และสร้างภาพนางแอนนาให้กลายเป็นวีรสตรีผู้ทรงคุณธรรมและเทิดทูนประชาธิปไตยแบบอเมริกัน

แนวคิดหลักของละคร The King and I เป็นสิ่งที่ทำให้ละครเรื่องนี้เป็นที่ชื่นชอบ และเป็นวรรณกรรมอมตะของสังคมอเมริกัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่ปรากฏอยู่ในต้นฉบับเดิมของเลียวโนเวนส์ คือเสนอภาพว่าอารยธรรมตะวันตก โดยเฉพาะหลักการของประชาธิปไตยแบบอเมริกัน "ดีกว่าและเหนือกว่า" วิถีแบบตะวันออก โดยเฉพาะความคิดในเรื่องการเลิกทาส การมีสิทธิเท่าเทียมกันในสังคมประชาธิปไตย

นอกจากนั้นโครงเรื่องของละครเรื่องนี้ ยังเป็นเรื่องที่สังคมอเมริกันมีความคุ้นเคย กล่าวคือมีรูปรอยของนวนิยายพิชิตตะวันตกของอเมริกา แบบที่เรียกว่า "โคบาลกับอินเดีย" คือ มีตัวละครเอกที่เป็นผู้ทรงคุณธรรมเข้ามาอยู่ในดินแดนที่ไร้อารยธรรม เพื่อสร้างสันติสุขและคุณธรรมในดินแดนนั้น

ส่วนลักษณะที่ทำให้ละครเรื่องนี้เป็นที่นิยมของสาธารณชนอเมริกันนั้นเกิดขึ้นจาก "แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม" (cultural propensities) 4 ประการที่แฝงอยู่ในตำนานของแอนนา ได้แก่ (1) การเทิดทูนวีรกรรมและวีรบุรุษ (2) ความน่าประทับใจแบบละครศีลธรรม (3) การต่อสู้เพื่อศาสนาและประชาธิปไตยแบบอเมริกัน และ (4) เสน่ห์แบบตะวันตก

ทั้งนี้ได้เรียบเรียงผลงานโดยลำดับดังต่อไปนี้

บทที่ 1	บทนำ
บทที่ 2	จุดกำเนิดของตำนานเรื่องแอนนา
บทที่ 3	บทบาทของมาร์กาเร็ต แลนดอนในการสืบสานตำนานแอนนา
บทที่ 4	แอนนาบนเวทีละครบรอดเวย์
บทที่ 5	ภาพสะท้อนสังคมอเมริกันในตำนานแอนนา
บทที่ 6	บทสรุปท้ายเรื่อง

3. ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากพัฒนาการในด้านบุคลิกของตัวละครแอนนานั้น สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและกระแสรู้สึกของสาธารณชนในยุคต่าง ๆ ที่วรรณกรรมแต่ละชิ้นถูกผลิตออกมา งานที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่ง คือ การวิเคราะห์เปรียบเทียบผลงานชิ้นหลังสุดสองชิ้น คือ ภาพยนตร์เพลงฉบับปี พ.ศ. 2499 และภาพยนตร์เรื่องล่าสุดที่น่าออกฉายในปี พ.ศ. 2542 ชื่อ **Anna and the King** เพราะภาพยนตร์ดังกล่าวเคยพยายามที่จะเข้ามาถ่ายทำในประเทศไทยจึงพยายามแก้ไขบทให้เป็นที่ยอมรับได้ ตามข้อมูลที่บริษัทผู้สร้างวิเคราะห์สถานการณ์ในสังคมไทยไว้ ดังนั้นการวิเคราะห์ภาพยนตร์ดังกล่าวควรจะสะท้อนให้เห็นและเข้าใจองค์ประกอบและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อเวลาและทัศนคติของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ยังอาจจะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน ตามสายตาของชาวอเมริกันได้อีกด้วย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของละครเวทีบรอดเวย์เรื่อง *The King and I* ซึ่งสร้างโดยผู้สร้างผู้มีชื่อเสียงคือ ริชาร์ด ร็อดเจอร์ส และออสการ์ แฮมเมอร์สไตน์ (Richard Rodgers & Oscar Hammerstein II) โดยศึกษาจากวรรณกรรมหลัก 6 ชิ้น เริ่มจากบทความต้นฉบับ 4 ฉบับโดยนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ชื่อ "The English Governess at the Siamese Court" (1870) จนถึงละครเพลงและภาพยนตร์เพลงเรื่อง *The King and I* (1951, 1956)

ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าละครเวทีเรื่อง *The King and I* ซึ่งเป็นที่นิยมของชาวอเมริกันตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา และเชื่อกันว่าสร้างขึ้นจากเรื่องจริงตามประวัติศาสตร์โดยแอนนา เลียวโนเวนส์ซึ่งเคยมาอยู่ในราชสำนักสยามนั้น แท้จริงแล้วเป็นงานวรรณกรรมที่ผ่านกระบวนการปรุงแต่งจนกลายเป็นตำนาน และสร้างภาพนางแอนนาให้กลายเป็นวีรสตรีผู้ทรงคุณธรรมและเทิดทูนประชาธิปไตยแบบอเมริกัน

แม้จะผ่านการดัดแปลงแต่งเติมมาหลายครั้ง แนวคิดหลักของละคร *The King and I* มิได้เปลี่ยนแปลงไปจากแนวคิดที่ปรากฏในต้นฉบับเดิมของเลียวโนเวนส์ โครงเรื่องของละครคล้ายคลึงกับนวนิยายพิชิตตะวันตกของอเมริกา คือมีตัวละครเอกที่เป็นผู้ทรงคุณธรรมเข้ามาอยู่ในดินแดนที่ไร้อารยธรรม เพื่อสร้างสันติสุขและคุณธรรมในดินแดนนั้น ละครเรื่องนี้ยังเสนอภาพว่าอารยธรรมตะวันตกดีกว่าและเหนือกว่าฝ่ายตะวันออก รวมทั้งภาพการต่อสู้เรียกร้องสิทธิสตรีซึ่งถูกกดขี่โดยฝ่ายชายที่มีอำนาจ

องค์ประกอบต่าง ๆ ของละครเรื่องนี้ แสดงให้เห็นกระบวนการดัดแปลงเรื่องของแอนนาให้มีความเป็นอเมริกันและเป็นตัวแทนของอุดมคติแบบอเมริกันที่รักอิสรภาพและประชาธิปไตย เกลียดชังการมีทาสและการกดขี่สตรีเพศ ส่วนลักษณะที่ทำให้ละครเรื่องนี้เป็นที่นิยมของสาธารณชนอเมริกันนั้น เกิดขึ้นจาก "แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม" (cultural propensities) 4 ประการที่แฝงอยู่ในตำนานของแอนนา ได้แก่ (1) การเทิดทูนวีรกรรมและวีรบุรุษ (2) ความน่าประทับใจแบบละครศีลธรรม (3) การต่อสู้เพื่อศาสนาและประชาธิปไตยแบบอเมริกัน และ (4) เสน่ห์แบบตะวันออก

ตำนานเรื่องนางแอนนาเทิดทูนความสำเร็จแบบอเมริกัน ซึ่งเป็นความสำเร็จทางด้านวัฒนธรรมมิใช่ด้านวัตถุ โดยแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมอเมริกันที่บูชาอิสรภาพ เสรีภาพ ความเสมอภาคตามระบอบประชาธิปไตย และศาสนาคริสต์ เป็นหลักการที่ประเสริฐและสามารถเอาชนะหลักการที่ขัดแย้งได้

Abstract

This study traces the development of Richard Rodgers and Oscar Hammerstein's musical **The King and I** in six related primary materials, from its 1870 original articles by Anna Leonowens entitled "The English Governess at the Siamese Court," to its dramatic renditions on Broadway (1951) and on the screen (1956).

The study yields several interesting findings. The much-acclaimed musical believed to be based on true life-story of the original author is actually an end product of a transformation process by its various authors. Anna has been made from a British condescending governess into an American "hero," with proper American democratic ideals and values.

Despite several authorial changes over time, **The King and I** manages to maintain its original themes. Western civilization and way of life are portrayed as 'better' than and 'superior' to those of the Orient. The narrative motif of the musical resembles an American Western romance, with a heroic and righteous Christian venturing into a barbaric land of a slave-driving despot in order to establish peace and righteousness. The story also depicts the struggles for freedom of the enslaved women who are maltreated by men.

Narrative characteristics also reflect the process to Americanize the character of Anna, making her a paragon of American democratic ideals with cravings for equality and hatred for slavery. Its eternal appeal to the American public is derived from the four newly defined "cultural propensities": the love for heroism and hero-worship, the morality play appeal, the democratic crusader appeal, and the Oriental appeal.

The legend of Anna is simply another exemplification of the American success story. Contrary to other popular tales, hers is a cultural conquest. It confirms the American belief in the supremacy of "their" way of Christian democracy and freedom that "others" should gleefully embrace.

สารบัญ

		หน้า
บทที่ 1	บทนำ	1
	บันทึกท้ายบท	6
บทที่ 2	จุดกำเนิดของตำนานเรื่องนางแอนนา	7
	ความเป็นมาของตำนานเรื่องนางแอนนา	7
	ประวัตินางแอนนา เลียวโนเวนส์	7
	ราชสำนักสยามและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	12
	นางแอนนา เลียวโนเวนส์ เมื่ออยู่ในราชสำนักสยาม	19
	ชีวิตนักเขียนของนางแอนนา เลียวโนเวนส์	22
	แนวเรื่องในบทความต้นฉบับ	
	The English Governess at the Siamese Court	23
	การวิเคราะห์เปรียบเทียบและวิพากษ์บทความต้นฉบับและ	
	หนังสือเล่มแรก	47
	บันทึกท้ายบท	72
บทที่ 3	มาร์กาเร็ต แลงดอน กับการสืบสานตำนานเรื่องแอนนา	86
	โครงเรื่องโดยย่อของบทความเรื่อง	
	“The Favourite of the Harem”	86
	โครงเรื่องโดยย่อของบทความเรื่อง	
	“L'Ore, the Slave of a Siamese Queen”	87
	มาร์กาเร็ต แลงดอน และ แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม	91
	การวิเคราะห์เปรียบเทียบ The English Governess at the	
	Siamese Court กับ Anna and the King of Siam	93
	กระบวนการปรับโครงเรื่องและบุคลิกของแอนนา	
	ให้เป็นอเมริกัน	106
	ภาพยนตร์เรื่อง Anna and the King of Siam (1944)	116
	เรื่องย่อและบทวิพากษ์เนื้อเรื่องของภาพยนตร์	117

บทวิเคราะห์เปรียบเทียบหนังสือกับภาพยนตร์เรื่อง

Anna and the King of Siam

122

บันทึกท้ายบท

136

บทที่ 4 แอนนาบทเวทีละครบรอดเวย์

137

ละครเพลงเรื่อง **The King and I**

137

โครงเรื่องย่อของบทละครเรื่อง **The King and I**

148

ภาพยนตร์เพลงเรื่อง **The King and I (1956)**

153

โครงเรื่องย่อของภาพยนตร์เพลงเรื่อง **The King and I (1956)**

154

บทวิเคราะห์ละครเพลงและภาพยนตร์เรื่อง **The King and I**

158

ภาพแฝงในนวนิยายของแอนนา

179

บันทึกท้ายบท

189

บทที่ 5 ภาพสะท้อนสังคมอเมริกันในตำนานแอนนา

194

แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม

196

1. การบูชาวีรกรรมและวีรบุรุษ

197

2. ความน่าประทับใจแบบละครศีลธรรม

201

3. ลักษณะของผู้นำศาสนาแบบประชาธิปไตย

204

4. แรงดึงดูดใจของความเป็นตะวันออก

211

บทบาทของอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงในการสร้างสรรค์

ตำนานเรื่องแอนนา

215

บทสรุป: ภาพฝันแบบอเมริกันใน **The King and I**

229

บันทึกท้ายบท

231

บทที่ 6 บทสรุปท้ายเรื่อง

236

บรรณานุกรม

240

ภาคผนวก

246

บทที่ 1

บทนำ

ภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King* (ค.ศ.1999) ซึ่งเป็นที่ฮือฮาและเป็นหัวข้อที่นำมาถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในประเทศไทยในระยะปี พ.ศ.2542 - 2543 นั้น เป็นเรื่องราวที่มีประวัติความเป็นมาซับซ้อนและน่าสนใจอย่างยิ่ง ผู้ชมชาวไทยต่างสนใจใคร่รู้ว่าเรื่องราวที่เล่าไว้ในภาพยนตร์เรื่องนี้ มีความเที่ยงตรงทางประวัติศาสตร์มากน้อยเพียงใด เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับคนไทยและสถาบันอันเป็นที่เคารพของชาวไทยโดยทั่วไป

แท้จริงแล้ว ภาพยนตร์เรื่องแรกที่เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางและนิยมชมชอบในหมู่ผู้ชมชาวอเมริกัน และชาวตะวันตกโดยทั่วไป คือ ภาพยนตร์เพลงชื่อ *The King and I* (ค.ศ.1956) สร้างจากบทภาพยนตร์ที่ดัดแปลงมาจากละครเพลงบรอดเวย์ชื่อเดียวกัน ซึ่งเปิดการแสดงในปี ค.ศ.1951 และโด่งดังมาก เป็นภาพยนตร์ที่ทำให้มีผู้รู้จักแอนนาและพระเจ้ากรุงสยาม และคอยดอกลำโพงให้ระลึกถึงตัวละครนี้เนื่องจากการนำกลับมาฉายซ้ำแล้วซ้ำอีกทางโทรทัศน์ในประเทศสหรัฐอเมริกาอยู่เสมอ ผู้ที่สร้างสรรค์ละครเรื่องนี้ คือ ผู้สร้างละครเพลงที่ถือกันว่าเป็น “มือหนึ่ง” ในประวัติศาสตร์ของวงการละครบรอดเวย์ คือ ริชาร์ด ร็อดเจอร์ส (Richard Rodgers) และออสการ์ แฮมเมอร์สไตน์ (Oscar Hammerstein II) ซึ่งมองเห็นอย่างชัดเจนจากประสบการณ์ของเขาว่าละครเรื่องนี้เป็นเรื่องที่จะต้องโด่งดังอย่างแน่นอน เนื่องจากมีองค์ประกอบหลายอย่างในเนื้อเรื่องที่นำเสนอสำหรับผู้ชมชาวอเมริกัน กล่าวคือ

มีการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกและตะวันออก มีเรื่องความรู้สึกที่ลึกซึ้งระหว่างครูสาวและกษัตริย์ ทั้งยังมีเรื่องความรักอันไม่สมหวังระหว่างภรรยาชาวพม่าของกษัตริย์ผู้นี้กับขุนนางชาวพม่า มีภาพความสัมพันธ์อันอบอุ่นน่าประทับใจระหว่างครูสาวและลูกศิษย์น้อยๆ มีแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่าวิถีทางแบบประชาธิปไตยนั้น มีชัยชนะเหนือระบอบการปกครองแบบกษัตริย์ นอกจากนั้นยังมีความน่าตื่นใจของบรรยากาศแบบตะวันออกอีกด้วย¹

สิ่งที่ผู้สร้างละครเรื่องนี้คงจะนึกไม่ถึงก็คือ ละครเพลงเรื่อง *The King and I* ไม่เพียงแต่เป็นที่นิยมชื่นชมและทำเงินให้เขาอย่างมหาศาลเท่านั้น ทว่ายังได้กลายเป็นละครยอดเยี่ยม เป็นผล

งานอมตะชิ้นสำคัญของประวัติศาสตร์การละครอเมริกัน ในฤดูกาลแรกเปิดแสดงอยู่ถึง 1,246 รอบ จากวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ.2494 ถึงวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2497 นับเป็นละครที่ยืนโรงอยู่ได้นานที่สุดในฤดูกาลแสดงของปีนั้น นอกจากนั้นยังได้รับรางวัล Tony ในฐานะ “ละครเพลงที่ดีที่สุด สร้างจากหนังสือที่ดีที่สุด มีเพลงประกอบดีที่สุด และคารานาาหญิงที่ดีที่สุด”² เมื่อนำมาถ่ายทอดเป็นภาพยนตร์เพลงในปี พ.ศ. 2499 ก็กลายเป็นภาพยนตร์ยอดเยี่ยมเช่นกัน ทำเงินรายได้เฉพาะในประเทศได้ถึง 8.5 ล้านดอลลาร์ เพลงประกอบภาพยนตร์ก็ติดอันดับสูงสุดอยู่ยาวนานถึง 30 สัปดาห์ และได้รับรางวัลออสการ์ถึง 5 รางวัลในปีนั้น คือ รางวัลยอดเยี่ยมสำหรับผู้แสดงนำฝ่ายชาย ผู้กำกับศิลป์ ตกแต่งฉากและเครื่องแต่งกายยอดเยี่ยม เพลงประกอบ และบันทึกเสียง และยังได้รับการเสนอชื่ออีก 2 รางวัลด้วย³

หลังจากการแสดงรอบแรกและการถ่ายทำเป็นภาพยนตร์ *The King and I* ยังมีผู้ขออนุญาตนำไปเปิดแสดงซ้ำรอบโลก เป็นภาษาต่าง ๆ อีกหลายครั้งเฉพาะในสหรัฐอเมริกา มีผู้ขออนุญาตนำไปจัดแสดงนับเป็นพัน ๆ ครั้ง⁴ เฉพาะในนิวยอร์กมีการจัดแสดงซ้ำในปี ค.ศ.1956 1960 1964 1968 1977 และ 1985 โดยกลุ่มละครอาชีพ สองครั้งหลังนั้นแสดงที่บรอดเวย์และได้ยูลบรินเนอร์เป็นผู้แสดงนำ การแสดงในบรอดเวย์ครั้งล่าสุดคือ ในฤดูกาลแสดงปี ค.ศ.1996 - 1997 และได้รับรางวัล Tony อีกถึง 4 รางวัล รวมทั้งรางวัลยอดเยี่ยมสำหรับละครเก่าที่นำมาสร้างใหม่อีกด้วย

เรื่องราวของ *The King and I* ยังทำให้เกิด “ตำนาน” เกี่ยวกับตัวละครเอกในเรื่อง คือ แอนนา และพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริง ๆ ในประวัติศาสตร์ แม้ว่าเรื่องราวที่ละครนำเสนอจะมีใช้เรื่องชีวิตของบุคคลทั้งสองที่ตรงตามความเป็นจริงนักก็ตาม

ตัวละครแอนนา ในละครเรื่องนี้คือ ภาพจำลองอย่างเหนือจริงของสตรีชาวอังกฤษ ผู้ใช้นามว่า นางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens, 1831?-1915) ซึ่งเคยมาเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรภาษาอังกฤษอยู่ในราชสำนักสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างปี ค.ศ.1862 - 1867 แล้วออกจากประเทศสยามไปอยู่ที่กรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ก่อนที่รัชกาลที่ 4 จะเสด็จสวรรคตประมาณ 1 ปี นางเขียนหนังสือเล่าประสบการณ์ของนางในราชสำนักสยามตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1870 และ 1872 ซึ่งเป็นที่สนใจของผู้อ่านชาวอเมริกันในยุคนั้นมาก แสดงให้เห็นว่านางเป็นผู้มีความสามารถในการผูกเรื่องและเลือกเรื่องมาเล่าได้ถูกใจผู้อ่านในสมัยของนาง ความสามารถและชื่อเสียงของนางเป็นใบเบิกทางให้นางเป็นที่ยอมรับของสังคมวิคตอเรียนทั้งในด้านการเป็นนักเขียนและในด้านส่วนตัว ทำให้นางเป็นที่รู้จักชื่นชมไปทั่วทั้งในอเมริกาและ

แคนาดา

ใคร ๆ ต่างก็อยากมาพบมาคุยกับนางถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่นางเคยประสบพบมาและต่างก็อยากจรรู้เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตจริงของนาง....นางกลายเป็นที่รู้จักในนาม นางแอนนา เอช. เลียวโนเวนส์ อดีตพระอาจารย์ในราชสำนักสยาม เป็นลูกสาวและภรรยาของนายทหารอังกฤษ ซึ่งประสบเคราะห์กรรมสูญเสียทรัพย์สินสมบัติไปหมดเพราะเกิดปัญหาเกี่ยวกับธนาคาร ทำให้จำเป็นต้องผันชีวิตมาหางานทำเพื่อเลี้ยงครอบครัว

ประสบการณ์ในราชสำนักสยามและในประเทศแถบตะวันออกอื่น ๆ รวมทั้งงานเขียนของนาง ทำให้นางเป็นที่รู้จักและเป็นที่นับถือไปจนตลอดชีวิตของนาง

ส่วนตัวละครพระเจ้ากรุงสยามนั้น ก็เป็นภาพจำลองอย่างไม่ตรงต่อความเป็นจริงเช่นกัน ที่ต่างไปจากภาพจำลองของแอนนาก็คือ ในขณะที่ภาพของแอนนาเป็นภาพที่บิดเบือนไปในเชิงบวก ภาพของพระเจ้ากรุงสยามเป็นภาพบิดเบือนเชิงลบ มากกว่าในด้านบวก ไม่ว่าละคร หรือภาพยนตร์ มิได้สนใจจะเสนอภาพพระเจ้ากรุงสยามที่แท้จริง แต่มุ่งจะเสนอภาพเมืองสยามและพระเจ้ากรุงสยามตามความเข้าใจ และตามจินตนาการของศิลปินอเมริกัน ลักษณะด้านคิของพระเจ้ากรุงสยามที่ละครและภาพยนตร์เสนอต่อผู้ชม คือ ความพยายามที่จะเปิดโลกทัศน์ยอมรับอารยธรรมของ “ผู้เจริญแล้ว” คือ ชาวตะวันตก ผู้สร้างภาพยนตร์ หรือละครไม่เคยกล่าวถึงความจริงที่สำคัญเกี่ยวกับพระองค์ อาทิเช่น เมื่อเปรียบเทียบกับคนร่วมสมัยกับพระองค์แล้ว พระเจ้ากรุงสยามพระองค์นี้มีพระอหิชาศัยกว้างขวางไม่กีดกันผู้ถือศาสนาอื่น แม้พระองค์จะไม่ทรงเห็นด้วย หรือนิยามยินดีกับคำสอนในศาสนานั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงยินยอมให้มีชนนารีกลุ่มต่าง ๆ มาเผยแพร่ศาสนาได้ถึงในวัดที่พระองค์ประทับอยู่ ในขณะที่ผู้สร้างภาพยนตร์เสนอภาพกษัตริย์ผู้มีภรรยามากมายและกักขังพวกนางไว้ในบริเวณวัง กลับมิได้คำนึงถึงความเป็นจริงว่าพระองค์เคยทรงออกประกาศหลายครั้ง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นางใน รวมทั้งพระสนมที่มีไข้เข้าจอมมารศาลาออกไปมีครอบครัวของตนเองได้ ที่สำคัญก็คือ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้พระราชทานคำมั่นแก่ประชาชนของพระองค์ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วย มิใช่ให้ข้าราชการบริหารเป็นฝ่ายให้คำมั่นต่อพระองค์อยู่ฝ่ายเดียว” ดังนั้นเป็นต้น นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันผู้ชื่นชมพระองค์คนหนึ่ง คือ อเล็กซานเดอร์ บี. กริสวอลด์ (A. B. Griswold) จึงกล่าวว่าเขาไม่เห็นด้วยเลยที่ธุรกิจบันเทิงของอเมริกาแสวงหาผลประโยชน์โดยการสร้างภาพเชิงลบให้พระองค์ เพราะเขาเห็นว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้

ทรงประกอบคุณงามความดีให้ประชาชนของพระองค์มากมายหลายอย่าง แม้จะทรงพลาดพลังไปบ้างตามประสาปุณฺชน

วันหนึ่ง เมื่อประวัติศาสตร์ยอมเปิดโลกทัศน์กว้างขึ้น พระนามของ กิงมงกุฎจะต้องถูกจัดไว้ในอันดับที่เหนือกว่า กษัตริย์ผู้ขยายดินแดนทั้งหลาย แม้ว่าในขณะนี้โลกตะวันตกแทบจะไม่รู้จักพระองค์เลย นอกจากที่เห็นในผลงานแบบล้อเลียนที่บิดเบือนจนบิดเบี้ยวอย่างในผลงาน ชื่อ *Anna and the King of Siam* หรือ *The King and I*⁹

แต่ทว่า จากการตอบรับของผู้ชมในสังคมอเมริกันดังที่กล่าวถึงมาตั้งแต่ต้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สาธารณชนมีความเห็นต่างไปจากนักวิชาการ จึงทำให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจขึ้นหลายประการ ประเด็นแรกคือ แม้ว่าละครและภาพยนตร์เรื่องนี้จะเริ่มต้นจากบทความที่ลงพิมพ์ในนิตยสารตั้งแต่สมัยปลายศตวรรษที่ 19 ก็เป็นเรื่องที่ผู้ชมและผู้อ่านชาวอเมริกันให้ความสนใจอย่างมากไม่ว่าจะในยุคใดสมัยใด ทั้ง ๆ ที่เรื่องราวในเรื่องดูเหมือนว่าจะไม่มีความเกี่ยวข้องกับคนอเมริกัน หรือสังคมอเมริกันเลย และทั้ง ๆ ที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงเป็นชาวอังกฤษ (ตามเนื้อเรื่อง) ละครและภาพยนตร์กลับประสบความสำเร็จและเป็นที่รู้จักกันดีในอเมริกามากกว่าในอังกฤษ

ผลสืบเนื่องจากประเด็นดังกล่าวมาข้างต้นและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมอเมริกันทำให้ละครและภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นสิ่งที่สนใจน่าศึกษา โดยเฉพาะในฐานะที่เป็นงานวรรณกรรมอเมริกัน เพื่อสำรวจดูว่าเหตุใดละครเรื่องนี้จึงเป็นที่นิยมชมชอบของชาวอเมริกันมาทุกยุคทุกสมัย นอกจากนั้นยังควรจะศึกษาวิเคราะห์ลักษณะที่เป็น “แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม” (cultural propensities) ที่ปรากฏอยู่ในละครเรื่องนี้เพื่อตอบคำถามข้างต้น ซึ่งจะทำให้เราพบว่า แท้จริงแล้วละครเรื่องนี้เพียงแต่ขอใช้เมืองสยามเป็นฉากเพื่อเสนอเรื่องราวที่ต้องการจะเล่าเท่านั้น มิได้เป็นงานวรรณกรรมที่สะท้อนชีวิต ความเป็นอยู่ และขนบธรรมเนียมของชาวสยามเลย ตรงกันข้ามกลับเป็นงานวรรณกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อคนอเมริกัน และมีลักษณะองค์ประกอบหลายประการที่น่าจะช่วยในการศึกษาสังคมอเมริกัน และทัศนคติของคนอเมริกันที่มีต่อตนเองและต่อคนชาติอื่นได้ด้วย

ดังนั้นในบทวิเคราะห์ต่อจากนี้ไป จึงจะศึกษาพัฒนาการของตำนานเรื่องแอนนา โดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบวรรณกรรม 6 ชิ้น ซึ่งเสนอเรื่องราวของแอนนาได้แก่

1) บทความต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์ ชื่อ “The English Governess at the Siamese Court” ซึ่งลงพิมพ์ในนิตยสาร *Atlantic Monthly* ฉบับฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อน ปี ค.ศ.1870 และต่อมานำมาขยายความพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือโดยใช้ชื่อเดียวกัน

2) หนังสือของมาร์กาเรต แลงดอน (Margaret Landon) ซึ่งนำเอาหนังสือของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ 2 เรื่อง และเอกสารอ้างอิงอื่น ๆ ที่นางค้นคว้าเพิ่มเติมมาได้ มาตัดต่อรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือเรื่องใหม่ขึ้น โดยให้ชื่อว่า **Anna and the King of Siam** ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1944

3) ภาพยนตร์เรื่อง **Anna and the King of Siam** ซึ่งสร้างโดยบริษัททเวนตี้เอิร์ธ เซนจูรี ฟอกซ์ (Twentieth Century Fox) โดยมีผู้แสดงนำคือ เร็กซ์ แฮร์ริสัน (Rex Harrison) และไอรีน ดันน์ (Irene Dunne) เริ่มนำออกฉายในปี ค.ศ. 1946

4) ละครเวทีเรื่อง **The King and I** ซึ่งเป็นละครเพลงจากฝีมือการสร้างของ ริชาร์ด ร็อดเจอร์ส และออสการ์ แฮมเมอร์สไตน์ (Richard Rodgers and Oscar Hammerstein II) เปิดแสดงที่โรงละคร St. James ในบรอดเวย์เมื่อปี ค.ศ.1951 โดยมีผู้แสดงนำคือ ยูล บรินเนอร์ (Yul Brynner) และเกอร์ทรูด ลอว์เรนซ์ (Gertrude Lawrence)

5) ภาพยนตร์เพลงซึ่งถ่ายทำโดยดัดแปลงจากละครเพลง **The King and I** นำแสดงโดย ยูล บรินเนอร์ และ เดบรอร่า คาร์ (Deborah Kerr) เริ่มนำออกฉายเมื่อปี ค.ศ.1956

นอกจากจะวิเคราะห์เพื่อศึกษาพัฒนาการของโครงเรื่องและการสร้างตำนานของนางแอนนาแล้ว ยังจะศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงบุคลิกของตัวละครตัวนี้เพื่อให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ชมชาวอเมริกันที่เกิดขึ้นได้อย่างไร รวมทั้งจะวิเคราะห์สืบสวนหา “แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม” (cultural propensities) ซึ่งส่งผลให้ละครหรือภาพยนตร์เรื่องนี้ ตลอดจนตำนานของนางแอนนา กลายเป็นวรรณกรรมอมตะของสังคมอเมริกัน นอกจากนั้นจะวิเคราะห์และวิจารณ์บทบาทของอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์และสืบทอดตำนานเรื่องนางแอนนาด้วย ทั้งนี้จะเสนอข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในประเด็นที่มีความสำคัญ เพื่อเป็นการให้รายละเอียดและข้อมูลเปรียบเทียบสนับสนุนบทวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ไว้ด้วย

บันทึกท้ายบทที่ 1

¹ Richard Rodgers. **Musical Stages**. (New York : Random House, 1975), p. 270.

² Ethan Morddan. **Rodgers and Hammerstein** (New York : H.S. Abraham, 1993) p. 133.

³ "Biography," **The King and I** Website. 22 June 2000.

<http://www2.rnh.com/RHStein/bios.bio_docs/R&H_film> R & H Library.

⁴ Bert Fink (R & H Association Library, New York) in e-mail to the author, 6 May, 1999.

⁵ Leslie Smith Dow. **Ann Leonowens: A Life Beyond *The King and I*** (Nova Scotia : Pottersfield, 1991) p. 68.

⁶ M.R. Seni Pramroj "King Mongkut as a Legislator," in **The Journal of the Siam Society**. (Bangkok, Thailand), Vol. XXXVIII, 1950. p. 43.

⁷ คุราบละเอียดใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ฉบับที่ 52 พ.ศ.2397 และฉบับที่ 233 พ.ศ.2406 (พระนคร : คุรุสภา, 2503).

⁸ A.B. Griswold. **King Mongkut of Siam**. (New York : The Asia Society, Inc., 1961) pp. 31-34.

⁹ Ibid., p. 2

บทที่ 2

จุดกำเนิดของตำนานเรื่องนางแอนนา

ความเป็นมาของตำนานเรื่องนางแอนนา

ละครบรอดเวย์เรื่อง *The King and I* (ค.ศ. 1951) ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังและเป็นที่นิยมชมชอบกันแพร่หลายในหมู่ผู้ชมชาวอเมริกันและชาวตะวันตกโดยทั่วไปนั้น แท้จริงแล้วเป็นเรื่องเล่ากึ่งนวนิยายซึ่งมีกำเนิดมาจากบทความ 4 ฉบับจากปลายปากกาของหญิงชาวอังกฤษผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามนางแอนนา เลียวโนเวนส์ นางแอนนาผู้นี้เคยเข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในราชสำนักสยามระหว่างปี พ.ศ. 2405 ถึง พ.ศ. 2410 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. 2394 ถึง พ.ศ. 2411) ซึ่งชาวตะวันตกโดยทั่วไปเรียกขานพระนามว่า “คิงมังกูต” (King Mongkut)

ประวัตินางแอนนา เลียวโนเวนส์

แม้ว่าสาธารณชนโดยทั่วไปมักจะเชื่อเรื่องราวของเมืองสยามและเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของนางในราชสำนักตามที่นางแอนนาเล่าไว้ แต่นักประวัติศาสตร์และนักวิชาการหลายคน โดยเฉพาะผู้ที่เคยรู้จักเมืองสยามจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ต่างมองเห็นความบิดเบือนและความขัดแย้งกันเองในเรื่องที่นางแอนนาเล่าจึงมีผู้สนใจศึกษาเมืองสยาม และชีวิตของนางแอนนาเพิ่มขึ้นหลายคน ผู้ที่วิเคราะห์ประวัติชีวิตของนางไว้อย่างละเอียดและน่าสนใจ โดยข้อมูลประกอบอย่างน่าเชื่อถือได้ มีอยู่ 3 คน คนแรกคือ บริสโตว์ (W. S. Bristowe) ในหนังสือเรื่อง *Louis and the King of Siam* (1976) ซึ่งกล่าวถึงนางแอนนาในตอนแรกของหนังสือเล่มนี้และสรุปว่าเรื่องราวที่นางเล่าเกี่ยวกับราชสำนักสยามนั้นเป็นนวนิยายชีวิตมากกว่าเรื่องจริง ส่วนเรื่องที่นางเล่าไว้เกี่ยวกับบรรพบุรุษและชีวิตของนางเองนั้นมีความเป็นนวนิยายชีวิตมากกว่าเรื่องเมืองสยามซึ่งนางเล่าไว้เสียอีก¹

ในปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ. 1991) เลสลีย์ สมิธ โดว์ (Leslie Smith Dow) ตีพิมพ์หนังสือที่น่าสนใจยิ่งเกี่ยวกับชีวิตของแอนนา ชื่อ *Anna Leonowens : The Life Beyond The King and I* สมิธ โดว์ พยายามสืบสาวค้นหาความจริงเกี่ยวกับนางแอนนาและนำมาเรียบเรียงขึ้นเป็นประวัติชีวิตที่แท้จริงของนางแอนนาตั้งแต่วัยเด็ก รัยะก่อนเข้ามาอยู่ในเมืองสยาม เมื่อออกจากเมืองสยามไปแล้ว จนกระทั่งถึงบั้นปลายชีวิตของนางในประเทศแคนาดา

นักวิจัยที่ศึกษาประวัติของนางเลียวโนเวนส์อีก ผู้หนึ่งคือ ซูซาน เค็ปเนอร์ (Susan Kepner) ซึ่งตีพิมพ์บทวิเคราะห์ของเธอเกี่ยวกับแอนนาและมาร์กาเร็ต แลนดอน ในบทความชื่อ "Anna (and Margaret) and the King of Siam " (1997)

เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของนางแอนนาตามที่ บริสโดว์ สมิท โดว์ และเค็ปเนอร์ สืบค้นมาได้ นั้น แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงจากประวัติชีวิตของนางแอนนาซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายจากหนังสือละคร หรือภาพยนตร์ที่เล่าเรื่องนางแอนนาในราชสำนักสยาม

นางแอนนา เลียวโนเวนส์ เดิมชื่อ แอนน์ เอ็ดเวิร์ดส์ (Ann Edwards) เป็นบุตรสาวคนที่สองของนายทหารชั้นผู้น้อยชาวอังกฤษ ชื่อ สิบเอก ธรอมัส เอ็ดเวิร์ดส์ (Sergeant Thomas Edwards) มิใช่มาจากตระกูล ครอเฟิร์ด (Crawford) ตามที่นางมาร์กาเร็ต แลนดอน เล่าไว้ในหนังสือของนางมารดาของเธอชื่อ แมรี กลาสค็อก หรือ กลาสคอต (Mary Glasscock or Glasscott) เป็นชาวบอมเบย์ ซึ่งบริสโดว์ คาดว่าคงเป็นลูกผสมทางสายมารดา เนื่องจากเมื่อสืบค้นเรื่องราวของแมรี กลาสคอต นั้น ไม่มีบันทึกเกี่ยวกับประวัติครอบครัว หรือชื่อสกุลของมารดา หรือแม้แต่บันทึกการแต่งงานของบิดามารดาของแมรี กลาสค็อกในระยะเปลี่ยนประวัติของกองทัพอังกฤษซึ่งเป็นผู้รวบรวมประวัติของคนในปกครองของอังกฤษที่อยู่ในอินเดียในขณะนั้น บริสโดว์ชี้ให้เห็นว่าปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นเรื่องที่สะท้อนภาพของสังคมอังกฤษในอินเดียสมัยนั้น เนื่องจากทหารชั้นผู้น้อยมีโอกาสน้อยมากที่จะได้แต่งงานกับหญิงชาวอังกฤษด้วยกัน² ซึ่งในประเด็นนี้ สมิท โดว์ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าทหารเกณฑ์ชาวอังกฤษซึ่งอยู่ในอินเดียขณะนั้นมีเพียง 6% เท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้แต่งงาน ส่วนใหญ่มักจะมีภรรยาซึ่งมาอยู่กินกันเองชั่วคราวระยะเวลาที่มาประจำการอยู่ แม้กองทัพจะมีระเบียบห้ามการมีความสัมพันธ์เช่นนั้นและกำหนดบทลงโทษไว้อย่างหนักก็ตาม บิดาของนางแอนนาเองต้องอดทนทำงานหนักและประพฤติตัวอย่างดีเยี่ยมอยู่เป็นเวลาถึง 3 ปีก่อนจะได้รับอนุญาตให้แต่งงานได้³

สายเลือดทางมารดาของเธอ อาจจะเป็นคำอธิบายว่าทำไมนางแอนนาจึงมีผิวสีคล้ำ ชาวอเมริกันในสังคมยุควิคตอเรียนปลายศตวรรษที่ 19 และชาวแคนาเดียนในยุคเดียวกับนาง ซึ่งต่างเชื่อว่าแอนนา เลียวโนเวนส์เป็นชาวอังกฤษแท้ๆ กล่าวกันว่า ผิวของนางเป็นสีคล้ำเนื่องมาจาก “การตรากตรำอยู่ในสภาพอากาศแถบตะวันออก”⁴

ธรอมัส เอ็ดเวิร์ดส์ และ แมรี กลาสค็อก แต่งงานกันที่โบสถ์เซนต์เจมส์ กรุงบอมเบย์ ในปี พ.ศ.2372 (ค.ศ. 1824) มีบุตรสาว 2 คน คือ เอลิซา (Eliza เกิดปี พ.ศ. 2373) และแอนนา แฮเรียต (Anna Harriet เกิดปี พ.ศ.2374 หลังจากที่ผู้เป็นบิดาเสียชีวิตไปแล้ว 3 เดือน) ทั้งสองเกิดที่เมือง

อาห์เม็ดนัคเกอร์ (Ahmednugger) ขณะเมื่อสิบเอกรอมัส เอ็ดเวิร์ดส์ เสียชีวิตไปนั้น เขาไม่มีทรัพย์สินติดตัวเลย ดังนั้นในระยะเวลาเพียง 5 เดือน หลังจากการเสียชีวิตของเขา ภรรยาмайจึงแต่งงานกับทหารชาวไอริช ชื่อ แพตทริก โดโนเฮย์ (Patrick Donoughey) นายสิบโทในแผนกวิศวกรรมของกองทัพอังกฤษ ซึ่งต่อมาถูกลดยศเป็นพลทหาร เนื่องจากความประพฤติเสื่อมเสีย บริสโด้คาดว่าอาจจะมืองค์การการกุศลบางแห่งออกเงินให้สองพี่น้องได้เดินทางไปหาญาติฝ่ายบิดาในอังกฤษ หลังจากที่มีมารดาแต่งงานใหม่⁶ แต่ สมิธ โคว์ ไม่ยืนยันความคิดนี้ แม้จะมีบันทึกว่ามีหลายครอบครัวที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปประเทศอังกฤษด้วยวิธีนี้ สมิธ โคว์ กล่าวว่ามารดาของนางแอนนาเกิดและเติบโตมาในอินเดียตลอดชีวิตของนาง ไม่รู้จักประเทศอังกฤษและไม่รู้จักใครในอังกฤษและการที่บุตรสาวทั้งสองจะเดินทางไปอังกฤษในขณะที่ยังเป็นเด็กเล็กแต่เพียงลำพังย่อมเป็นไปได้ยากเช่นกัน⁷

เป็นที่น่าสังเกตว่าแอนนา เลียวโนเวนส์ ไม่เคยเอ่ยถึงพ่อเลี้ยงและชีวิตในวัยเด็กของเธอ แม้แต่กับคนในครอบครัว นอกจากนั้นเธอยังไม่เคยติดต่อกับญาติพี่น้องคนอื่น ๆ หรือแม้แต่พี่สาวคนเดียวของเธอซึ่งเคยเขียนจดหมายมาหาเธอครั้งหนึ่งขณะที่นางแอนนาอยู่ในราชสำนักสยาม นางแอนนาตอบจดหมายของพี่สาวไปว่า เธอได้ตัดสินใจจะตัดการติดต่อกับญาติทุก ๆ คนที่เกี่ยวข้องกับความหลังอันขมขื่นของเธอ หากว่าใครพยายามจะติดต่อกับเธออีก หรือพยายามจะมาพบเธอที่เมืองสยาม นางแอนนากล่าวว่าเธอจะฆ่าตัวตาย⁸

คำถามต่อมาที่น่าค้นหาคำตอบคือ ประวัติการศึกษาของนางแอนนา ซึ่งอ้างว่ามีความรู้ดีรู้ภาษาต่าง ๆ เกือบ 10 ภาษา สมิธ โคว์ คาดการณ์ว่าในวัยเด็กนางแอนนาคงจะได้รับการศึกษาจากโรงเรียนในค่ายทหารเช่นเดียวกับเด็กอื่น ๆ ในค่าย โรงเรียนเหล่านี้มีคุณภาพดีกว่าโรงเรียนท้องถิ่นแม้แต่เหล่านายทหารก็มักจะส่งลูกหลานไปเรียน⁹ หลักสูตรของโรงเรียนจะเป็นแบบจารีตนิยมที่สอนวิชาหลัก ๆ ได้แก่ ประวัติศาสตร์อังกฤษ วรรณคดี และวัฒนธรรม ซึ่งคงให้ความรู้กว้างขวางพอที่จะนับได้ว่า นางแอนนาเป็นผู้ “มีการศึกษาดี” สำหรับสังคมในสมัยนั้น สมิธ โคว์ คาดว่านางแอนนาในวัยเด็กคงจะสนใจใฝ่ศึกษาภาษาพื้นเมืองของอินเดีย วรรณคดี ศาสนา และประวัติศาสตร์ของอินเดียอยู่มาก¹⁰ ดังจะเห็นได้จาก ในหนังสือ 2 เล่มของนางซึ่งเล่าเรื่องราวราชสำนักสยามคือ *The English Governess at the Siamese Court* (1870) และ *Siamese Harem Life* (1873) มีอยู่หลายตอนที่นางพยายามจะแสดงความรู้ความสามารถของนาง โดยการสอดแทรกให้รายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ วัฒนธรรม และภาษาพื้นเมืองที่นางอ้างว่ารู้จัก หรือเคยพบมา ในหนังสือเล่มสุดท้ายที่นางเขียน คือ *Our Asiatic Cousins* (1889) นางแอนนาเล่าและวิเคราะห์ผู้คนในประเทศต่าง ๆ

10) เชื้อชาติรวมทั้งไทย มาเลย์ ฮินดู อีบีปด์ เกาหลี และพม่า ทั้ง ๆ ที่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่านางเคยได้พบปะคุ้นเคยกับผู้คนบางเชื้อชาติ เช่น เกาหลี หรือ พม่า เลยก็ตาม

นอกจากเรื่องการศึกษา สิ่งที่มีผู้สนใจกันว่าศึกษาหาความจริงก็คือ ลักษณะหรือสภาพความเป็นอยู่ การอบรมเลี้ยงดูที่นางแอนนาได้รับมาในวัยเด็ก สมิธ โคว์ สืบค้นจากบันทึกของกองทัพอังกฤษเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตของครอบครัวทหารอังกฤษในอินเดียในระยะเวลาเดียวกับที่นางแอนนาเติบโตขึ้นและพบว่าวิถีชีวิตของครอบครัวทหารชั้นผู้น้อย มิได้มีความหรูหราดังที่นางแอนนากล่าวอ้างไว้ในเรื่องเล่าของนางแต่อย่างใด เด็ก ๆ ต้องไปโรงเรียนสัปดาห์ละหกวัน วันอาทิตย์ต้องไปโบสถ์ ในระหว่างนั้นทุกคนต้องช่วยทำงานต่าง ๆ ในค่ายพัก การไปโรงเรียนเป็นหน้าที่ที่ขาดไม่ได้ พ่อแม่ต้องเป็นผู้รับผิดชอบและจะถูกลงโทษเมื่อลูกของตนขาดเรียนในวันหนึ่ง ๆ เด็กผู้หญิงจะต้องช่วยงานทำความสะอาด เช่น ขัดถูพื้นบริเวณที่หลับนอน เอาที่นอนออกตาก หลังอาหารเช้าต้องช่วยทำความสะอาดห้องน้ำในค่ายทหารก่อนไปโรงเรียน เด็ก ๆ ต้องเรียนหนังสือจนกระทั่งอายุครบ 15 ปี เมื่อถึงเวลานั้นเด็กผู้ชายมักจะขึ้นทะเบียนเป็นทหารเกณฑ์หรือไปแสวงโชคที่อื่น เด็กผู้หญิงมักจะต้องเลือกอาชีพใดอาชีพหนึ่งในระหว่างการเป็นครู เป็นพยาบาลหรือแต่งงาน¹⁰

สภาพความเป็นอยู่ หรือ “สภาพบ้านพัก” ของทหารชั้นผู้น้อยและครอบครัวในคอนตันศตวรรษที่ 19 เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานปัจจุบันแล้ว ต้องนับว่ามีสภาพแย่มาก แต่ละครอบครัวจะได้รับอนุญาตให้พักอยู่ในเรือนนอนของกองทัพรอบครัวละมุม มีฝาบาง ๆ กันแยกออกจากกัน¹¹ สภาพสังคมเสื่อมโทรมมาก มีแต่การดื่มสุราเมามาย การเอะอะคำทอด้วยคำหยาบ และการเสพสังวาส ไม่มีหนทางจะหลีกเลี่ยงจากสภาพเช่นนี้ในเรือนนอนของทหารที่มีครอบครัวแล้ว บรรดาภรรยาของทหารเหล่านี้จึงมักจะจับกลุ่มมั่วสุมซบเซาจับนิทรากัน ส่วนความเพลิดเพลินใจชั่วครู่ชั่วยามที่พอจะหาได้คือ การออกไปเดินเล่นในตลาดของชาวบ้าน ซึ่งเป็นแหล่งขายสุราราคาถูกให้ซื้อติดมือมากำน้ำดื่มซึ่งมักจะมีการ “กร่ำ” อยู่เสมอ¹² บรีสโตว์กล่าวว่าสภาพเช่นนี้เองที่นางแอนนาต้องเผชิญมาตั้งแต่วัยเด็ก สมิธ โคว์เสริมว่าสภาพความเป็นอยู่และการอบรมทางบ้านในท่ามกลางเรือนนอนของกองทัพอังกฤษ ทำให้แอนนาไม่อาจหางานทำในบ้านของครอบครัวได้ ๆ ได้ดังเช่นที่เด็กหญิงคนอื่นในวัยเดียวกันกับเธอมักจะทำเนื่องจากถือกันว่า สภาพความเป็นอยู่ในเรือนนอนของกองทัพนั่น “ไร้ศีลธรรม” และหญิงในสังคมผู้ดีจะไม่ยอมจ้างเด็กสาวจากสภาพครอบครัวเช่นนี้มาทำงานให้¹³

อายุ 15 ปี นับเป็นวัยที่สำคัญสำหรับเด็ก ๆ ลูกนายทหารชั้นผู้น้อยเหล่านี้ เนื่องจากเป็นเกณฑ์อายุที่ถือว่าโตเป็นผู้ใหญ่พอแล้ว ไม่ต้องไปโรงเรียนอีกต่อไปและหมดสิทธิที่จะอยู่ในเรือน

นอนของกองทัพต่อไปอีกด้วย Eliza พี่สาวของแอนนาเป็นตัวอย่างที่ดี เมื่อ Eliza จะมีอายุครบ 15 ปี ในปี ค.ศ.1845 ก่อนจะถึงวันเกิดครบ 15 ปี เพียง 2 วัน เธอก็แต่งงานออกเรือนไปกับ James Millard¹⁴ นายทหารซึ่งมีอายุถึง 38 ปี และกฎเกณฑ์ข้อนี้น่าจะเป็นสาเหตุให้แอนนาคัดสินใจเลือกทางเดินต่างจากเด็กสาวคนอื่น ๆ ในรุ่นเดียวกัน เมื่อแอนนาอายุ 14 ปี เธอได้พบกับสารุคุณแบคเจอร์ (George Percy Badger) พระประจำสำนักงานสาขาของบริษัทอีสต์อินเดีย ในเมืองปูนา (Puna) ซึ่งครอบครัวของเธออาศัยอยู่ในขณะนั้น เมื่อแบคเจอร์ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปทำงานในตะวันออกกลาง แอนนาร่วมเดินทางไปกับแบคเจอร์ด้วย โดยอาจจะไปในฐานะภรรยาเพื่อป้องกันเสียงครหา ไม่ใช่เดินทางไปกับแบคเจอร์และภรรยาดังเช่นที่มาร์กาเร็ต แลนคอน เล่าไว้ในหนังสือของนาง¹⁵ สมิท โคว์กล่าวว่าพ่อเลี้ยงของแอนนาสนับสนุนให้เธอครองปล้องซิ่นกับแบคเจอร์ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ต่อมาในภายหลังแบคเจอร์แต่งงานไปกับเด็กสาวคนหนึ่งซึ่งมีอายุน้อยกว่าแอนนาถึง 3 ปี¹⁶

หลังจากกลับจากตะวันออกกลางมาอยู่อินเดียได้ประมาณหนึ่งปี แอนนาก็แต่งงานกับ ธรอมัส โอเวนส์ (Thomas Owens) ในวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2392 แอนนาอายุได้ 18 ปี ส่วนธรอมัส อายุ 22 ปี เมื่อลูกสาวคนแรกชื่อ Selina ถือกำเนิดมาในปี พ.ศ. 2394 ธรอมัสมีตำแหน่งเป็นพนักงานผู้ช่วยอยู่ในฝ่ายการคลังของกองทัพในเมืองบอมเบย์ ต่อมาเขาพาครอบครัวย้ายไปอยู่ที่ประเทศมาลาบา ในปี พ.ศ.2402 ธรอมัสเสียชีวิตด้วยโรคลมปึงจุบัน ที่เกาะหมาก (ปีนัง) เมื่ออายุได้ 32 ปี¹⁷ ในระหว่างนี้แอนนาคงจะได้งานทำเป็นครูช่วยสอนและมีประสบการณ์ในการสอนเพิ่มขึ้น

ในระหว่างที่ย้ายจากอินเดียมาอยู่ที่มาลาบานั้น แอนนาสูญเสียลูกไปหลายคนเหลือรอดมาเพียง 2 คน คือ เอวิส (Avis) และหลุยส์ (Louis) หลุยส์ไม่เคยแน่ใจว่าตัวเขาเกิดเมื่อไร แต่รู้ว่าเขาน้อยกว่าเอวิสอยู่สองปี และทั้งคู่ฉลองวันเกิดวันเดียวกันคือวันที่ 25 ตุลาคม เมื่อหลุยส์กลับมากรุงเทพฯอีกครั้งในเดือนธันวาคม ปี พ.ศ.2424 เขาแจ้งกับสถานกงสุลอังกฤษ ในกรุงเทพฯว่าเขาอายุ 27 ปี ซึ่งเท่ากับแจ้งว่าเขาเกิดในปี พ.ศ.2397¹⁸ แต่ทว่าจาก ข้อมูลในหนังสือของสมิท โคว์นั้น เขาคาดว่าเอวิสเกิดในปี พ.ศ.2397 และหลุยส์เกิดปี พ.ศ.2398¹⁹

หลังจากที่สามีของเธอเสียชีวิตลง แอนนาปรากฏตัวขึ้นที่สิงคโปร์ในชื่อ แอนนา เลียวโนเวนส์ มีอาชีพเป็นครูสอนหนังสือ ซึ่งอาจจะเป็นครูประจำโรงเรียนในค่ายทหารของอังกฤษ²⁰ ในปี พ.ศ.2405 นายตัน กิม ชิง พ่อค้าชาวจีนผู้ดำรงตำแหน่งกงสุลไทยในสิงคโปร์ได้ติดต่อให้นางแอนนามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในราชสำนักสยาม นางแอนนามาถึงกรุงเทพฯพร้อมลูกชายที่ชื่อ หลุยส์ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2405 ส่วน เอวิส ลูกสาวคนโตนั้น นางได้ฝากไปส่งเข้าโรงเรียนประจำในอังกฤษก่อนหน้าที่จะออกเดินทางมาประเทศสยาม²¹

ความคลุมเครือในเรื่องชาติกำเนิด และความที่นางแอนนาเองไม่เต็มใจจะเปิดเผยหรือกล่าวถึงเรื่องส่วนตัวของนางทำให้ไม่อาจสืบค้นหาความจริงเกี่ยวกับชีวิตของนางระยะก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในราชสำนักสยามได้ชัดเจนกว่านี้ นางเริ่มเป็นที่รู้จักหลังจากที่ได้เข้ามาอยู่ในราชสำนักสยามแล้ว ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่า ชีวิตของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ เริ่มต้นขึ้นอย่างแท้จริง เมื่อได้มาเป็นอาจารย์ถวายพระอักษรพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นงานที่ให้ชีวิตใหม่แก่นาง เนื่องจากเป็นใบเบิกทางให้นางมีโอกาส มีประสบการณ์ และได้เข้าไปเจ็ดหน้าอยู่ในสังคม อย่างที่นางไม่เคยมีโอกาสมาก่อน

ราชสำนักสยามและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือที่ชาวตะวันตกรู้จักกันในพระนาม King Mongkut ตามพระนามเดิมเมื่อยังทรงพระอิสริยยศเจ้าฟ้าราชวงศ์จักรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์แรกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ฉิม) และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ประสูติเมื่อปี พ.ศ.2347 เสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2394 หลังจากทรงผนวชอยู่เกือบ 27 พรรษา ตลอดระยะเวลาที่พระเชษฐาต่างพระมารดา คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ทับ) เสด็จอยู่ในราชสมบัติ (พ.ศ.2367-2394)²²

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช กล่าวได้ในบทความชื่อ “King Mongkut as a Legislator” (พระเจ้ามงกุฎในฐานะนักกฎหมาย) ว่าพระองค์เป็น “นักประชาธิปไตยคนแรก” ของประเทศสยาม²³ เป็นกษัตริย์ “หัวสมัย” ที่มีความคิดในเชิงปฏิรูปเพื่อความก้าวหน้า และทันสมัยของประเทศไทย เพื่อให้สามารถแข่งขันและเป็นที่ยอมรับในเวทีการเมืองระหว่างประเทศในยุคที่มหาอำนาจจากโลกตะวันตกกำลังขยายแสนยานุภาพมาครอบครองและยึดประเทศในแถบตะวันออก ซึ่งถูกกล่าวหาว่า “ล้าหลัง” และ “ไม่ทันสมัย” เป็นอาณานิคม ด้วยพระปรีชาสามารถและความคิดริเริ่มในการพัฒนาประเทศหลายประการทำให้ประเทศสยามรอดเงื้อมมือของนักล่าเมืองขึ้นชาวตะวันตกมาได้ นับเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคนี้ ที่ไม่เคยตกเป็นเมืองอาณานิคมของชาวตะวันตกไม่ว่าชาติใด แม้ว่าที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางดินแดนที่มหาอำนาจเหล่านั้นได้ยึดครองไว้แล้ว

ความพยายามที่จะพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้า ทันสมัยตามแบบวัฒนธรรมตะวันตกเป็นผลให้ประเทศสยามต้องเปิดประตูรับหตุการค้า และนักสอนศาสนาที่เรียกว่า มิชชันนารี ซึ่งเข้ามากันอย่างมากมายจากประเทศต่าง ๆ ชาวสยามในขณะนั้นยังไม่ค่อยวางใจชาวตะวันตกนัก หลังจากกรณีการเข้าแทรกแซงกิจการทางการเมืองของคอนสแตนติน ฟอลคอน (Constantine Phaulkon, 1650

- 1688) ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2200-2231) แห่งกรุงศรีอยุธยา ฟอลคอนเป็นนักเผยแผ่ศาสนาชาวกรีกซึ่งเข้ามาค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ปี พ.ศ.2123²⁴ ในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์ฯซึ่งทรงตั้งพระทัยจะพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยเทียบชาติตะวันตกเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ต้องทรงพยายามที่จะถ่วงดุลย์อำนาจทางการค้าของบริษัทอีสต์อินเดีย ของฮอลันดา และการรุกรานทางศาสนาของคริสต์ศาสนานิกายคอปติกจากปอร์ตุเกสและฝรั่งเศส²⁵ ฟอลคอนซึ่งได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจนทรงโปรดเกล้าฯแต่งตั้งให้เป็นถึงเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ มีอำนาจและมีอิทธิพลในราชสำนักมากขึ้น จนกลายเป็นเป้าหมายของผู้ที่ไม่พอใจการขายอิทธิพลของชาวตะวันตก ในปี พ.ศ.2231 ฟอลคอนถูกกล่าวหาว่าวางแผนจะยึดครองกรุงศรีอยุธยา โดยได้รับการสนับสนุนจากฝรั่งเศส แต่แผนการดังกล่าวถูกเปิดโปงเสียก่อน ตัวฟอลคอนและพรรคพวกจึงถูกจับและถูกสำเร็จโทษ หลังจากเหตุการณ์นี้ชาวสยามจึงไม่ไว้วางใจชาวตะวันตกและชาวคริสตชนนัก แม้เวลาจะล่วงเลยผ่านมานานจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ความรู้สึกไม่ไว้วางใจยังคงมีอยู่จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีแนวคิดเชิงอนุรักษนิยมทรงเป็นพุทธมามกที่เคร่งครัด ฝักใฝ่ในการทะนุบำรุงพระศาสนาและวัฒนาอาราม ทรงยินดีต้อนรับชาวยุโรปให้เข้ามาทำการค้า ในขณะที่เดียวกันก็ทรงแสดงออกอย่างเปิดเผยว่า มิได้ทรงยินดีให้เผยแพรศาสนา หรือชักชวนคนไทยให้เข้ารับ แต่ทว่าก็ไม่ได้ทรงใช้วิธีการรุนแรงต่อเหล่านักสอนศาสนาแต่อย่างใด²⁶

ส่วนเจ้าฟ้ามงกุฎ และเจ้าฟ้าจุฑามณีพระอนุชา (ซึ่งต่อมาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394-2409) พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง ในรัชสมัยเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงมีพระอัธยาศัยต่างไปจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ คือ ทรงกระตือรือร้น สนพระทัยใฝ่ศึกษาเทคโนโลยีและวัฒนธรรมตะวันตก เจ้าฟ้าจุฑามณีนั้นทรงศึกษาเรื่องการต่อเรือด้วยความช่วยเหลือของมิชชันนารี และทรงฝึกและจัดตั้งกองทหารแบบอังกฤษโดยทรงจ้าง ร้อยเอก ฌอมส์ นอกซ์ (Thomas Knox ซึ่งต่อมาได้เป็นกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ) นายทหารอังกฤษมาเป็นผู้ฝึก ทรงโปรดวัฒนธรรมแบบยุโรปและอเมริกันมากจนถึงกับทรงตั้งชื่อพระราชโอรสองค์แรกว่า พระองค์เจ้ายอร์จ วอชิงตัน (พระองค์เจ้ายอชยัยยศ) และทรงให้บรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาเรียกขานพระนามว่า “พ่อป้า” (ซึ่งมาจากคำว่า “พ่อ” ผสมกับคำว่า “papa” ในภาษาอังกฤษ) นอกจากนั้นยังทรงสร้างพระราชวังใหม่ในกรุงเทพฯ โดยใช้สถาปัตยกรรมแบบยุโรป และทรงตกแต่งภายในแบบยุโรปด้วยเช่นกัน มีผู้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เคยมีพระราชปรารภถึงการที่ “ท่านฟ้าเล็ก” ทรง “โปรดฝรั่ง” จนเกินควร²⁷ แต่สำหรับ

ชาวตะวันตกในเมืองสยามแล้ว ต่างพากันชื่นชมและยกย่องว่า พระองค์ทรงมี “รสนิยมดี” และถึงกันว่า ทรงเป็นคน “หัวสมัย” นานิยมยิ่งกว่าพระเชษฐาทั้งสอง²⁸

เจ้าฟ้ามงกุฎนั้นแม้จะทรงสนพระทัยวิชาการข้างตะวันตก แต่ก็ทรงระมัดระวังพระองค์อยู่ ไม่มีพระประสงค์จะทำการใดให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแคลงพระทัย หรือไม่พอพระราชหฤทัย แต่ทรงมีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาวิชาการและเทคโนโลยีแบบตะวันตกอยู่ตลอดเวลา ทรงเริ่มศึกษาภาษาละตินและภาษาฝรั่งเศส รวมทั้งคริสตศาสนากับบาทหลวงปีลเลอกัวซ์ ซึ่งเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกตั้งแต่ปี พ.ศ.2373 และพยายามอย่างยิ่งที่จะชักชวนพระราชวงศ์สยามให้หันมาเข้ารับ ด้วยความหวังว่าบรรดาข้าราชการและประชาชนทั่วไปจะหันมานับถือศาสนาคริสต์โดยเสด็จด้วย²⁹

เจ้าฟ้ามงกุฎทรงเริ่มศึกษาภาษาอังกฤษกับนักสอนศาสนาชาวอเมริกัน ชื่อ เจสซี แคสเวลล์ (Jesse Caswell, 1809-1848) หรือที่ชาวสยามเรียกว่า “หมอห้ศกัน” ตั้งแต่เมื่อยังทรงผนวช และประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศฯ โดยทรงขอให้สาธุคุณแคสเวลล์ สอนภาษาอังกฤษให้พระองค์และพระอื่น ๆ ในวัดอีก 10 รูป และเพื่อเป็นการตอบแทนทรงอนุญาตให้สาธุคุณแคสเวลล์ เผยแพร่ศาสนาคริสต์ในวัดได้ โดยทรงจัดสถานที่ให้และให้แจกใบปลิวเผยแพร่คำสอนในคริสต์ศาสนาได้ในวัด³⁰ ทรงเรียนภาษากับสาธุคุณแคสเวลล์อยู่ 18 เดือน แต่ต้องเลิกไปเมื่อสาธุคุณแคสเวลล์ต้องการอุทิศเวลาให้งานทางศาสนามากขึ้น และไม่มีเวลามาถวายพระอักษรได้อีกต่อไป ในปี พ.ศ.2391 เมื่อสาธุคุณล้มป่วยและเสียชีวิตลง พระองค์ทรงรำลึกถึงบุญคุณที่เคยถวายพระอักษรจึงพระราชทานเงินช่่วยงานศพถึง 1,000 ดอลลาร์สหรัฐ และหลังจากที่ครอบครัวของสาธุคุณแคสเวลล์กลับไปประเทศสหรัฐอเมริกาแล้ว ยังทรงส่งเงินไปพระราชทานอีก 500 ดอลลาร์³¹

นอกจากจะทรงสนพระทัยศึกษาภาษาตะวันตกต่าง ๆ แล้ว เจ้าฟ้ามงกุฎยังทรงสนพระทัยวิชาดาราศาสตร์และวิชาการแบบตะวันตกแขนงอื่นอีกหลายอย่าง เช่น การพิมพ์ การต่อเรือ การวางระเบียบบริหาร การสาธารณสุข และการแพทย์ โดยทรงเล็งเห็นว่าวิชาการเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาประเทศสยาม

เซอร์จอห์น บาวริง (Sir John Bowring, 1792 - 1872) ราชทูตอังกฤษซึ่งเดินทางมาติดต่อกำลัญญาทางการค้ากับไทยในปี พ.ศ.2397 และเคยได้รู้จักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บันทึกความประทับใจที่เขามีต่อพระองค์ไว้หลายประการ โดยเฉพาะการที่พระองค์ทรงมีลักษณะเป็นคนใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และทรงมีพระปรีชาสามารถด้านต่าง ๆ เซอร์จอห์น บาวริง อ้างถ้อยคำของบาทหลวงปีลเลอกัวซ์ซึ่งเล่าถึงพระอัธยาศัยของพระองค์และยืนยันว่า ทรงเป็น

พระมหากษัตริย์ที่ยอมรับและอนุญาตให้ประชาชนมีอิสระในการเลือกนับถือศาสนา นอกจากนั้นยังทรงมีแนวพระราชดำริเชิงบริหารที่ทันสมัย เป็นประชาธิปไตยอย่างยากที่จะหาผู้นำคนใดในสมัยเดียวกัน มาเปรียบเทียบกับได้ เคยทรงบอกกับบาทหลวงปัลเลอกัวซ์ว่า “ถ้าท่านสามารถชักชวนผู้คนให้เข้ารีตได้เป็นจำนวนมากพอละก็ ขอให้มาบอก เราจะแต่งตั้งข้าหลวงที่เป็นคนคริสต์เพื่อให้พวกท่านปกครองกันเอง จะได้ไม่ต้องเดือดร้อนรำคาญใจเพราะเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามอีกต่อไป”³²

พระราชดำริดังกล่าวมิใช่เป็นเพียงคำกล่าวอย่างลอย ๆ การมีชาวต่างชาติมาทำงานในราชสำนักสยามและได้รับตำแหน่งสูง ๆ นั้นมิใช่เรื่องแปลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าบุคคลผู้นั้นเป็นผู้มีความสามารถ และทำประโยชน์ให้ประเทศชาติได้ ในตอนกลางสมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์ทรงมีกองทหารรักษาพระองค์ที่เป็นญี่ปุ่นอยู่กองหนึ่ง³³ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็มีชาวต่างชาติรับราชการอยู่หลายคน เช่น กัปตันบุช (Captain John Bush, 1819-1905) ชาวอังกฤษซึ่งเคยเป็นกัปตันเรือ “เจ้าพระยา” ซึ่งเดินระหว่างกรุงเทพกับสิงคโปร์เป็นรายปี กัปตันบุชเลิกอาชีพเดินเรือและมาทำงานเป็นนายทำให้ราชสำนักสยาม จนกระทั่งสุขภาพทรุดโทรมและต้องกราบถวายบังคมลาออกจากราชการในปี พ.ศ.2442 โดยได้รับยศเป็นนายพลเรือและยังคงอาศัยอยู่ในกรุงสยามจนเสียชีวิตลง³⁴

ข้าราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่างตระหนักดีว่า พระองค์ทรงพยายามจะผูกมิตรกับชาวตะวันตกกลุ่มต่าง ๆ ในเมืองสยามขณะนั้น บ่อยครั้งที่เกิดเรื่องน่ารำคาญใจเมื่อชาวตะวันตกเหล่านั้นต่างแย่งชิงกัน พยายามจะให้กลุ่มของตนมีอิทธิพลในการชักนำพระองค์และราชสำนักในเรื่องต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงพยายามอย่างที่สุดที่จะรักษาสมดุลย์ในความสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองชาวตะวันตกทุกกลุ่ม³⁵ ทรงมีพระราชสาส์นไปถึงผู้นำประเทศเหล่านั้นหลายคน อาทิเช่น สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งประเทศอังกฤษ ประธานาธิบดีลินคอล์นและประธานาธิบดีเฟียซ แห่งสหรัฐอเมริกา รวมทั้งพระสันตปาปาไพอุสที่เก้า (Pius IX) ณ นครวาติกัน นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่พระมหากษัตริย์ไทยเป็นที่รู้จักกว้างขวางในหมู่ชาติตะวันตก ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ พระราชสาส์นแต่ละฉบับล้วนแสดงให้เห็นถึงความที่ทรงมีน้ำพระทัยเปี่ยมไมตรี และเอื้ออาทรฉันท์มิตร เช่น ในจดหมายถึงประธานาธิบดีลินคอล์นทรงมีพระราชดำริว่าจะส่งช่างไปให้ทำการแพร่พันธุ์ในอเมริกาเพื่อแก้ปัญหาด้านการคมนาคมขนส่ง เป็นต้น³⁶

สำหรับข้าราชการและพสกนิกรแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบเสมือน “พ่อเมือง” มากกว่าจะทรงเป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังจะเห็นได้จาก

พระราชหัตถเลขาหลายฉบับที่ทรงมีถึงราชทูตไทยในกรุงลอนดอนในปี พ.ศ.2400 ในแต่ละครั้งจะทรงมีพระราชหัตถเลขาหลายฉบับ แยกแยะระหว่างจดหมายราชการและจดหมายส่วนตัว ซึ่งมักจะทรงเล่าพระราชทาน ให้ผู้ที่อยู่ต่างเมืองได้รับทราบความเป็นไปของราชสำนักและครอบครัวของท่านเหล่านั้น ในจดหมายเหล่านี้ พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสประหนึ่งทรงเป็นหัวหน้าครอบครัว พระราชทานกำลังใจและคำแนะนำในการปฏิบัติหน้าที่และการวางตนในตำแหน่งที่ท่านผู้นั้นครองอยู่ นอกจากนั้นยังทรงมีพระกระแสพลบโชนและทรงสัญญาว่าจะดูแลครอบครัวของเหล่าราชทูตผู้ถูกส่งไปปฏิบัติงานห่างไกลครอบครัว ครั้งหนึ่ง ภรรยาน้อยของจอมมื่นสรเพชภักดี ลักลอบเป็นชู้และหนีตามชายชู้ไปในขณะที่สามียังปฏิบัติราชการอยู่ในประเทศอังกฤษ ทั้งคู่ถูกตามจับกลับมาได้ ถูกสอบสวน และปรับตามกฎหมาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นพ้องกับคณะลูกขุนว่า เงินค่าปรับนั้นให้มอบแก่สามีซึ่งเป็นผู้เสียหายแทนที่จะเก็บเข้าพระคลัง เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่าเหตุเกิดเพราะพระองค์ทรงใช้ผู้สามีให้ไปราชการห่างไกลภรรยาเป็นเวลานาน”

ในฐานะพ่อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงเป็นพ่อที่รัก เอาใจใส่ และสนใจในความทุกข์สุขของลูกเป็นอย่างยิ่ง ความนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดแม้แต่ในเรื่องเล่าของนางแอนนาก็ยังไม่อาจบิดเบือนความจริงข้อนี้ได้ พระองค์ทรงตระหนักดีว่าทรงเจริญพระชันษามากขึ้นในขณะที่พระราชโอรสและพระราชธิดาส่วนใหญ่ยังทรงพระเยาว์อยู่ พระราชโอรสพระองค์แรกซึ่งประสูติในเสวตฉัตร คือ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ มีพระชันษาเพียง 15 พรรษา เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.2411 เมื่อพระชนม์ได้หกสิบสี่พรรษา ด้วยทรงตระหนักในความจริงข้อนี้จึงทรงเตรียมการอย่างรอบคอบ ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อเป็นทุนสำหรับเลี้ยงชีพต่อไปในภายหน้า พร้อมลายพระราชหัตถเลขาที่ทรงดัดเขียน และสั่งสอนพระโอรสและพระธิดาด้วยความรักและห่วงใย ทั้งยังแสดงให้เห็นน้ำพระทัยและพระราชอัธยาศัยได้อย่างชัดเจน

พ่อขอสั่งแก่ตัวเจ้าไว้ ทรัพย์ที่หางว่าวจำนวนผูกติดกับหนังสือนี้ มีตราของพ่อปิดไว้เป็นสำคัญเท่านี้ พ่อให้แก่เจ้าคนเดียว ตัวเจ้าเมื่อโตใหญ่อายุได้ 16 ปีแล้ว จงคิดอ่านเอาเป็นทุนทำมาหากินเลี้ยงตัวต่อไป และใช้สอยตามสมควรเถิด แต่พ่อขอเสียเป็นอันขาดทีเดียว คิดถึงคำพ่อสั่งสอนให้มากนักหนา อย่าสูบฝิ่นและอย่าเล่นผู้หญิงที่ชั่ว อย่าเล่นเพื่อนกับใครเลย มีผิวมีเถิด แต่อย่าให้ปอกลอกเอาทรัพย์ของเจ้าได้นัก จงรักษาทุนของพ่อให้ไว้นี้เป็นเกียรติยศชั่วลูกชั่วหลาน เอาแต่กำไรใช้สอย เจ้าจงอย่าเล่นเบี้ยเล่นโป เล่นหวยเลขเป็นอันขาด และอย่าทำสุรุ่ยสุร่ายใช้เงินทองง่าย ไม่คิดหน้าคิดหลัง จงคิด

อ่านทำมาหากินครีตรองให้ดี

เมื่อสืบไปภายหน้านานกว่าจะสิ้นอายุเข้า ตัวเจ้าจะตกเป็นข้าแผ่นดินใดใด
เท่าใด ก็จงอุตส่าห์ตั้งใจทำราชการแผ่นดินให้ดี อย่ามีความเกียจคร้าน
แชเชือนและเป็นอย่างอื่น ๆ บรรดาที่ไม่ควรเจ้าอย่าทำ อย่าประพฤติให้ต้อง
คำเหน็ดเตียนตลอดถึงพ่อด้วย ว่าสั่งสอนลูกไม่ดี.....

ถ้าทรัพย์เท่านี้ที่พ่อให้ไว้ไปขัดขวางหรือร่อยหรอไปด้วยเหตุที่มีผู้ข่มเหง
ผิด ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เจ้าจงเอาหนังสือคำสั่งของพ่อนี้ กับคำ
ประกาศที่ให้ไว้ด้วยนั้น ให้เจ้านายและท่านผู้ใหญ่ข้างในข้างหน้าดูด้วยกัน
ให้หลายแห่ง ปรีกษาหารืออ่อนวอนขอความกรุณาเมตตาและสติปัญญา
ท่านทั้งปวง ให้อนุเคราะห์โดยสมควรเถิด เล่าความเล่าเหตุที่เป็นอย่างไร
นั้น ให้ท่านทั้งปวงฟังโดยจริง ๆ พุดจาให้เรียบร้อยเบา ๆ อย่าให้ท่านที่
เป็นใหญ่ในแผ่นดินขัดเคืองกริ้วกราดชิงชังได้ จงระวังความคิดให้มาก...
เจ้าเกิดเมื่อพ่อสูงอายุแล้ว พ่อไม่ประมาท จึงจัดแจงให้ไว้แต่เดิม ถ้าพ่อ
ยังมีชีวิตอยู่ อันตรายมีแก่เจ้าก่อน ถ้าอายุถึง 16 ปีแล้ว ตั้งให้ใครพ่อจะ
ให้ผู้นั้น ถ้ายังไม่ถึงกำหนดหรือไม่ได้ตั้ง พ่อจะเอาคนมาทำบุญให้ท่าน
ถ้าพ่อมีชีวิตและอำนาจไปนาน ทำมาหาได้ก็จะเพิ่มให้อีก แล้วจะแก้
หางว่าว³⁸

ความเป็นพ่อที่รักและเอาใจใส่ลูกนั้นเป็นสิ่งที่เลื่องลือและรู้กันไปทั่ว สารุคุณแบรดเลย์
มิชชันนารีชาวอเมริกัน ที่ชาวสยามเรียกขานว่า “หมอบรัดเล” (Dan B. Bradley, 1804- 1873 มาอยู่
เมืองสยามตั้งแต่ปี ค.ศ. 1835) บันทึกไว้ในจดหมายเหตุประจำวันส่วนตัว เล่าเหตุการณ์ในวันที่หมอบ
มาเฝ้าอาการป่วยของกรมหมื่นวิษณุวรดิศ พระโอรสองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯซึ่ง
ประสูติตั้งแต่พระองค์ยังไม่ได้ออกผนวช หมอบรัดเลเล่าถึงพระอาการทุกข์ทรมานเมื่อกรมหมื่น
วิษณุวรดิศสิ้นพระชนม์

ในหลวงมาเฝ้าดูอาการลูกชายอยู่ตลอดวันด้วยความเป็นห่วงเป็นใยอย่างเห็น
ได้ชัด และทรงเขียนพระนามของพระราชโอรสและพระราชธิดาทุกพระองค์ตาม
ลำดับอายุ พร้อมทั้งบอกวันเดือนปีเกิดของแต่ละพระองค์ ทั้ง 61 พระองค์
สิ้นพระชนม์ไปแล้ว 12 พระองค์ 2 พระองค์สิ้นตั้งแต่แรกเกิด พระโอรสองค์

ที่เพิ่งสิ้นพระชนม์ไปในวันนี้ อายุได้ประมาณ 37 ปี มีลูกแล้ว 11 คน ในหลวง ทรงโสกเศร้าอย่างมากตลอดทั้งวัน³⁹

เหตุการณ์ครั้งนี้มิใช่เป็นครั้งแรกที่ทรงแสดงพระอาการเอือออาทรและผูกพันกับพระญาติ ไกลชิด ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรอาการสาหัสใกล้ จะเสด็จสวรรคต พระองค์ก็ทรงเสด็จไปเฝ้าพระอาการอย่างใกล้ชิดเช่นกัน เมื่อสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เสด็จสวรรคตแล้วก็ทรงโหม่นสั่นเป็นอย่างยิ่ง ทรงโปรดฯให้จัดพิธีพระบรมศพอย่างเต็มยศเสมอพระ ราชพิธีสำหรับพระบรมศพตามโบราณราชประเพณี⁴⁰

ในส่วนที่เกี่ยวกับนางแอนนา เลียวโนเวนส์นั้น ไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับกิจกรรมของนาง เมื่ออยู่ในราชสำนักมากนัก แต่มีจดหมายฉบับหนึ่งซึ่งพระอภัยมณี (พระศรีสุนทรโวหาร) เขียนตาม พระราชกระแสรับสั่งไปถึงผู้ช่วยกงสุลสยามที่สิงคโปร์

แม่มเนวละเวนครูสอนหนังสือเจ้านายในนี้ เคียวนี้จุกชนนิก เอานี้ชนนั้น
เอานั้นชนนึ้นแล้วก็กล้านัก เมื่อ ณ วัน 7¹/₂ คำนี เวลาพลบค่ำเสด็จออกท่าน
เสนาบดีเข้าเฝ้าอยู่ ก็ให้ถูกเข้ามาเฝ้ากราบทูลว่าแม่มมาจะขอเข้ามาเฝ้าเป็น
การรื้อรับสั่งว่ามาก็มาซิ ครั้นอย่างไรสืบรู้เข้าว่าท่านเสนาบดีเข้าเฝ้าอยู่ก็
กระดากไปไม่เข้ามา ความเรื่องนี้ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว โดย
ทรงสั่งเกิดท่วงที แม่มเนวละเวนจะเข้ามานี้เพราะกงสุลอังกฤษให้เข้ามา
กราบทูลขุ้ขัดขวาง จะยุให้ทรงห้ามราชทูตสยามเสียไม่ให้ไป จะกราบทูล
ให้จ้างเชอร์ยอนโบวริงใช้เป็นราชทูต จะได้คิดเอาเงินสักพันชั่งสองชั่ง
ขึ้นไป.....⁴¹

บริสโตว์กล่าวว่า นางแอนนา เลียวโนเวนส์ ไม่ได้มีความสำคัญต่อราชสำนักสยามอย่าง มากมายดังที่นางกล่าวอ้างไว้ในหนังสือซึ่งนางเล่าเรื่องเมืองสยาม ยิ่งไปกว่านั้น บริสโตว์ยังวิจารณ์ ว่าการแสดงกริยาหยาบคายไม่เหมาะสมต่าง ๆ ต่อหน้าพระที่นั่งดังที่นางอวดอ้างไว้ในหนังสือของ นาง เช่น การผลุนผลันเข้ามาในที่ประชุมออกขุนนาง หรือการต่อปากต่อคำกับพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าฯ และฯลฯ ล้วนแต่เป็นพยานหลักฐานฟ้องความเป็นคนขาดการอบรมในเรื่องมรรยาท ซึ่งบริสโตว์ถือว่าเป็นสิ่งที่มิอยู่จนเป็นธรรมดาในตัวละครสตรีอังกฤษสมัยวิกตอเรียซึ่งได้รับการ อบรมกริยามรรยาทมาเป็นอย่างดี⁴²

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์และทรงมีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ก็มีได้ทรงเชื้อเชิญให้นางแอนนากลับมาถวายพระอักษรอีก⁴³ และมีได้ทรง “นำเข้า” ครูชาวต่างประเทศมาสอนหนังสือในราชสำนักอีก แต่กลับทรงนิยมส่งพระราชโอรสและนักเรียนไทยไปเรียนหนังสือในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ทั้งในอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และรัสเซีย และให้เลือกเรียนสาขาวิชาต่าง ๆ กันเพื่อนำกลับมาพัฒนาประเทศ ในขณะเดียวกันก็ทรงก่อตั้งโรงเรียนสำหรับสามัญชนตามแนวตะวันตกขึ้นในเมืองไทยเป็นการกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบด้านการศึกษาให้หน่วยงานอื่น แทนที่จะให้ตกเป็นภาระของวัดต่าง ๆ เช่นที่เคยเป็นมา

นางแอนนา เลียวโนเวนส์ เมื่ออยู่ในราชสำนักสยาม (มีนาคม พ.ศ.2405 - กรกฎาคม พ.ศ. 2410)

หลังจากเจ้าฟ้ามงกุฎฯ เสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2394 ก็ทรงมีพระราชอำนาจที่จะดำเนินการตามแผนการปรับปรุงเมืองสยามให้ทันสมัยทัดเทียมอารยะประเทศตะวันตก พระองค์ยังทรงมีแผนการที่จะเตรียมบรรดาพระราชโอรสให้มีความรู้ความสามารถเพื่อจะได้เป็นกำลังของแผ่นดินในอนาคต ในชั้นแรกได้ทรงติดต่อให้ภรรยาของมิชชันนารี 3 คน คือ นางแบรดลีย์ (Mrs. Bradley) นางมัททูน (Mrs. Mattoon) และนางสมิธ (Mrs. Smith) มาถวายพระอักษรวิชาภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ คาราศาสตร์ และประวัติศาสตร์ในพระคัมภีร์ไบเบิล ให้แก่เหล่านางในบางคน⁴⁴ อยู่เป็นเวลาเกือบ 3 ปี ก่อนจะต้องเลิกไป ภรรยามิชชันนารีเล่าว่าที่ต้องเลิกสอนก็เพราะเหล่านางในมีภาระหน้าที่มากขึ้น จนไม่อาจปลีกเวลามาเรียนหนังสือได้ แต่บริสโดว์กล่าวว่าที่ต้องเลิกสอนไปก็เพราะผู้เรียนต่างเบื่อหน่ายที่จะต้องทนฟังภรรยามิชชันนารีเหล่านั้นกล่าวร้ายพุทธศาสนา และประณามการมีภรรยาหลายคนในสังคมไทย นักเรียนต่างพากันรู้สึกว่าการมีมิชชันนารี มุ่งจะเกณฑ์พวกตนให้มาเข้ารีต มากกว่าจะชวนชวาชสอนภาษาอังกฤษ⁴⁵

ในปี พ.ศ. 2404 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงติดต่อ นายตัน กิม ชิง (Tan Kim Ching) กงสุลไทยในสิงคโปร์ให้หาครูสอนภาษาอังกฤษ มาถวายพระอักษรบรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดานั้น นางแอนนา เลียวโนเวนส์ ได้รับเลือกให้มาทำหน้าที่นี้ นางจึงเดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับหุยส์ บุตรชาย หลังจากที่มาได้ส่ง เอวิส (Avis) บุตรสาวไปอยู่โรงเรียนประจำในอังกฤษ นางแอนนามาถึงเมืองสยามในเดือนมีนาคม พ.ศ.2405 และจะอยู่ในราชสำนักไปจนถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2410 ก่อนจะได้รับพระบรมราชานุญาตให้หยุดงานไปพักผ่อนได้ 6 เดือน เพื่อจัดการเรื่องการศึกษาของหุยส์ บุตรชายซึ่งนางพาไปส่งเข้าโรงเรียนประจำสำหรับเด็กชายใน

อังกฤษ เมื่อใกล้จะครบกำหนดที่ลาพัก นางแอนนาเขียนจดหมายมาถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานเงินล่วงหน้า 200 ดอลลาร์ และขอพระราชทานเงินเดือนเพิ่มขึ้น แต่พระองค์ไม่ทรงโปรดฯตามที่นางขอมา⁴⁶ นางแอนนาจึงไม่ได้กลับมาทำงานในตำแหน่งเดิมอีกเลย และไม่เคยได้กลับมาเมืองสยามอีกจนตลอดชีวิตของนาง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคตนั้น นางแอนนาพำนักอยู่ในกรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา มิได้อยู่ในเมืองสยามตามเนื้อเรื่องของบทละครและบทภาพยนตร์เรื่อง *The King and I* (ค.ศ. 1951, 1956)

สภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของนางแอนนาและหลุยส์ บุตรชายเมื่ออยู่ในราชสำนักจะเป็นอย่างไรนั้น อาจจะพอเก็บความได้จากจดหมายหลายฉบับที่หลุยส์เขียนถึงเอวิสพี่สาว ซึ่งเป็นภาพที่ต่างไปจากสภาพที่นางแอนนาวาดให้ผู้อ่านหนังสือของเธอ อาจจะเป็นได้ว่าหลุยส์ซึ่งเป็นเด็กมองโลกในด้านรื่นรมย์กว่ามารดาของตน ความเป็นเด็กอาจจะทำให้ปรับตัวกับสภาพแวดล้อมใหม่ได้ดีกว่า ในจดหมายซึ่งหลุยส์มีไปถึงเอวิสในเดือนเมษายน พ.ศ.2405 หลังจากมาถึงเมืองสยามได้ไม่นานนัก หลุยส์เล่าว่า “ทุกคนรักใคร่เราดี” ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2406 ในหลวงทรงนำราชสำนักรวมทั้งสองแม่ลูกเสด็จประพาสอยุธยา “ในเรือยอร์ชลำงามของพระองค์ชื่อ *Royal Sovereign*” ในจดหมายอีกฉบับซึ่งมิได้ลงวันที่ หลุยส์เล่าถึงความรักและความเมตตาที่พระราชทานให้ตนเองและยังทรงเผื่อแผ่มาถึงเอวิส เขาเล่าว่า เขาชอบในหลวง “ในหลวงพระราชทานแผ่นทองเปลวให้พี่ ซึ่งผมแนบมากับจดหมายนี้” นอกจากนั้นยังพระราชทานปิ่นและดาบให้หลุยส์ และ “พระราชทานเรือลำงามและพาย สำหรับให้ผมพายไปส่งแม่ที่วังหลวง”⁴⁷

นอกจากนั้น เรายังรู้ว่าทั้งสองแม่ลูกมีฐานะความเป็นอยู่ดีทัดเทียมชาวยุโรปอื่น ๆ ในกรุงเทพฯ มีม้าคนละตัวไว้ขี่ชมเมืองเล่นยามเช้า เช่นที่ชาวตะวันตกอื่น ๆ นิยมกัน ความรักม้าของหลุยส์จะติดตัวเขาต่อไปจนเติบโตใหญ่ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2408 หลุยส์เขียนเล่าว่า “ผมมีความสุขมาก คนที่นี่ทุกคนรักผมและแม่มาก” ในหลวงทรงพาเขาไปชมวัดสวยามซึ่งอยู่ห่างไกลจากเมืองบางกอกชื่อ “พระปฐม” เขาได้เล่นหัวกับบรรดาเจ้านายเล็ก ๆ ในวัง รวมทั้งเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งเคยถูกหลุยส์ดอຍจนตาช้ำ⁴⁸ หนังสือพิมพ์*บางกอกเรคคอร์ดเดอร์* ซึ่งมีหมอบรัดเลเป็นบรรณาธิการ เคยลงข่าวงานเลี้ยงอาหารค่ำต้อนรับ นาย เจ. เอ็ม. ฮูด (J. M. Hood) กงสุลอเมริกัน ซึ่งเพิ่งมาอยู่ใหม่ ข่าวนี้น่าจะทำให้ภาพชีวิตของหลุยส์ได้ชัดเจน

ผู้ร่วมโต๊ะอาหารไม่มีใครอื่น นอกจากท่านกงสุล คณะผู้ติดตาม และเด็กหนุ่มน้อยบุตรชายของนางเลียวโนเวนส์ ซึ่งเป็นครูสอนหนังสือบรรดาลูก ๆ ของในหลวง เด็กชายผู้สุดโต่ง เลียววลลาดผู้นี้ในหลวงทรงโปรดและจะถือเป็นบุตร

บุญธรรมของพระองค์คนเดียว⁴⁹

แม้แต่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ซึ่งแอนนาเรียกว่า “กลาโฮม” ในเรื่องเล่าของนาง และวาดภาพว่าเป็น “ผู้ร้าย” คอยจ้องจับผิดนาง) ก็ดูจะรักใคร่หุ่ยสยัยิ่งนัก เมื่อครั้งที่นางแอนนาล้มป่วยอย่างหนัก ท่านผู้นี้บอกหมอแคมป์เบล (Dr. Campbell) มิชชันนารีผู้มาทำการรักษานางว่า หากนางไม่หายป่วย ท่านก็ยินดีจะรับหุ่ยสยัเป็นบุตรบุญธรรมและเลี้ยงดูหุ่ยสยัแทนนาง ถ้อยคำดังกล่าวซึ่งนางแอนนาแอบได้ยินเข้าอาจจะเป็นยาขนานวิเศษซึ่งทำให้นางรีบหายป่วยอย่างน่ามหัศจรรย์!⁵⁰

อาจจะเป็นเพราะความสุขในวัยเด็กและพระเมตตาที่หุ่ยสยัได้รับจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนจากบุคคลอื่นในราชสำนักสยาม ทำให้หุ่ยสยัผูกพันกับราชสำนักสยามและชาวสยาม ชีวิตความเป็นอยู่แบบราชสำนัก ความโอ่อย่างงดงามที่เขาเคยพบเห็นในราชสำนักคงจะมีอิทธิพลต่อหุ่ยสยัและประทับใจหุ่ยสยัมาก⁵¹ หลังจากหุ่ยสยัต้องจากประเทศสยามไปพร้อมมารดาของเขาในปี พ.ศ.2410 เขาหวนกลับมาตั้งรกรากในประเทศสยาม ภายหลังจากที่หลบหนีออกจากโรงเรียนประจำและไปแสวงโชคในที่ต่าง ๆ มาแล้วมากมายหลายแห่ง หุ่ยสยัเลือกมาใช้ชีวิตอยู่ในแผ่นดินที่มารดาของเขาเล่าว่าประนามต่อสาธารณชนและเรียกว่าเป็น “สถานที่ที่ชั่วร้ายที่สุดบนพิภพนี้” เขามาพบและได้แต่งงานกับภรรยาคนแรกคือ แคโรลีน นอกซ์ บุตรสาวคนที่สองของธอมัส นอกซ์ กงสุลอังกฤษและภรรยาชาวไทย แม้ว่าหุ่ยสยัจะรักภรรยาอย่างที่สุด เขาก็ยังเลือกดำเนินชีวิตตามแบบชาวยุโรปร่วมสมัย เขามีภรรยาน้อยอยู่หลายคนในระหว่างที่เดินทางขึ้นล่องทางภาคเหนือ ซึ่งเขาทำธุรกิจค้าไม้สักในนามบริษัทเบอร์เนียว ต่อมาในปี พ.ศ.2436 ภรรยาคนแรกของหุ่ยสยัล้มป่วยด้วยโรคไต หลังจากแต่งงานกันมาได้ 9 ปี หลังจากภรรยาเสียชีวิตไป หุ่ยสยัพาลูกสองคน คือ George และ Anne Harriet ไปส่งให้นางแอนนา ผู้เป็นมารดา ซึ่งขณะนั้นอาศัยอยู่กับครอบครัวของเอวิส บุตรสาวคนโตที่เมืองฮาลิแฟกซ์ ประเทศแคนาดา (Halifax, Canada) และมอบให้นางเป็นผู้เลี้ยงดูลูก ๆ ของเขาไปพร้อม ๆ กับลูก ๆ ของเอวิสผู้เป็นพี่สาว⁵² ส่วนตัวหุ่ยสยักลับมาอยู่ในประเทศสยาม ในปี พ.ศ.2442 หุ่ยสยัแต่งงานครั้งที่สองกับสุภาพสตรีชาวออสเตรเลียชื่อรีต้า (Reta MacLaughlan) ซึ่งมีอายุเพียง 20 ปี อ่อนกว่าหุ่ยสยัถึง 23 ปี หุ่ยสยัและรีต้าอาศัยอยู่ในประเทศสยามจนกระทั่งหุ่ยสยัเกษียณอายุตนเองจากบริษัทหุ่ยสยั ที. เลียวโนเวนส์ ในปี พ.ศ.2459 ทั้งสองสามีภรรยาเดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯและกรุงลอนดอนซึ่งเขามีบ้านอยู่อีกแห่งหนึ่ง หลังจาก

หลุยส์เสียชีวิตลงด้วยโรคไข้หวัดใหญ่ เมื่อ ปี พ.ศ.2462 ภรรยาของเขาจึงอุทิศมรดกในส่วนของนางเกือบทั้งหมดให้ห้องภัณฑารักษ์หลายแห่งในประเทศสยามตามที่หลุยส์เคยแสดงความปรารถนาไว้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่¹¹

ชีวิตนักเขียนของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ (พ.ศ.2410-2458)

นางแอนนาได้ข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ยังพำนักอยู่ในกรุงนิวยอร์ก นางเขียนจดหมายมาแสดงความเสียใจและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบขอบพระทัย แต่มิได้ทรงขอร้องให้นางกลับมาทำงานต่อในตำแหน่งเดิม ดังนั้นนางแอนนาจึงจำต้องหางานทำเพื่อเลี้ยงชีพ นางเริ่มงานสอนที่เกาะ Staten โดยมีเอวิสบุตรสาวเป็นผู้ช่วย¹² นอกจากนั้นนางยังเริ่มเขียนเล่าประสบการณ์ในราชสำนักสยาม

ในปี พ.ศ.2413 นิตยสาร *Atlantic Monthly* ตีพิมพ์บทความชุดแรก 4 บท ของนางในฉบับประจำเดือนเมษายน พฤษภาคม มิถุนายน และสิงหาคม มีผู้สนใจบทความของนางอย่างมาก มาจนางแอนนาจึงกลายเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่ต้องการของผู้อ่านภายในเวลาเพียงไม่กี่เดือน นางจึงขยายบทความทั้ง 4 แล้วเติมเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองสยามและตีพิมพ์ออกเป็นหนังสือชื่อ *The English Governess at the Siamese Court* (ค.ศ. 1870, ครูที่เลี้ยงชาวอังกฤษในราชสำนักสยาม) นางเขียนคำอุทิศมอบให้นางแคธริน คอบบ์ (Katherine Cobb) ภรรยาของ ดร. ฟรานซิส คอบบ์ Dr. Francis Cobb) แห่งเมืองบอสตัน ซึ่งนางอ้างว่าเป็นผู้แนะนำให้นางได้รู้จักวรรณคดีซึ่งเป็นผลงานของนักเขียนผู้สนับสนุนนโยบายเลิกทาส (abolitionists) นอกจากนั้น ดร.คอบบ์ ยังเป็นผู้แนะนำนางให้รู้จักกับบรรณาธิการของนิตยสาร *Atlantic Monthly* อีกด้วย¹³

ต่อมาในปี พ.ศ.2415 นางแอนนาเขียนบทความชุดที่สองอีก 2 บท ลงพิมพ์ในนิตยสาร *Atlantic Monthly* ในฉบับเดือนกันยายน และตุลาคม คือ "The Favourite of the Harem" (สนมคนโปรดในฮาเร็ม) และ "L'Ore, the Slave of a Siamese Queen" (ละอองนางทาสของราชินีสยาม) บทความทั้งสองนี้เป็นที่สนใจของสาธารณชนอย่างมากเช่นเคย นางแอนนาจึงขยายความแต่งเติมเรื่องราวอื่น ๆ และรวบรวมพิมพ์เป็นเล่ม โดยให้ชื่อว่า *Romance of the Harem* (ค.ศ. 1872, รักในราชสำนัก) แต่ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น *Siamese Harem Life* (ชีวิตในฮาเร็มเมืองสยาม)

มาถึงตอนนี้ นางแอนนากลายเป็นนักเขียนที่โด่งดังประจำบรรณพิภพในกรุงนิวยอร์กไปแล้ว มีผู้เชิญนางไปปรากฏตัวและบรรยายเรื่องเมืองสยามและประเทศอื่น ๆ ทางตะวันตกซึ่งนางอ้างว่าเคยประสบพบมาด้วยตนเอง นอกจากจะเป็นที่รู้จักเพราะผลงานเขียนของนางแล้ว นางยัง

ได้พบและผูกมิตรกับมหาเศรษฐีคนดังของนครนิวยอร์กคือ ทัมมัส เพน (Thomas Paine) ซึ่งช่วยให้นางสามารถเข้าสู่วงสังคมของพวกผู้ดีได้อย่างสะดวกสบายยิ่งขึ้น⁶⁶ หนังสือของนางและการบรรยายเรื่องราวของประเทศในซีกโลกตะวันออกทำให้นางได้รับการยกย่องว่าเป็น “นักตะวันออกวิทยา” (an Orientalist) เป็นที่ยอมรับในวงสังคมชั้นสูงของยุควิกตอเรียน ทั้งในอเมริกาและแคนาดา ซึ่งนางย้ายไปตั้งรกรากพร้อมกับครอบครัวของเอวิสบุตรสาว ตั้งแต่ในปี พ.ศ.2421 และอาศัยอยู่ที่นั่นจนตลอดชีวิตของนาง⁶⁷

แนวเรื่องในบทความต้นฉบับ (พ.ศ.2413)

เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจและสามารถติดตามการวิเคราะห์พัฒนาการของเนื้อเรื่องของบทละครเพลงเรื่อง *The King and I* (1951) จึงควรจะเริ่มที่จุดกำเนิดของเรื่อง คือ บทความต้นฉบับ 4 ฉบับ ซึ่งลงพิมพ์ในนิตยสาร *Atlantic Monthly* ในปี พ.ศ.2413 โดยจะเปรียบเทียบกับบทความต้นฉบับกับหนังสือเล่มแรกซึ่งนางแอนนาขยายความมาจากบทความดังกล่าว

ในการวิเคราะห์และอภิปรายต่อไปนี้จะกล่าวถึงเนื้อความในวรรณกรรมแต่ละชิ้นโดยย่อเสียก่อน เพื่อให้ผู้อ่านจะได้มีข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบทความหรือหนังสือเล่มแรกนี้ พอที่จะเข้าใจบทวิพากษ์วิจารณ์ได้ต่อไป และจะกล่าวตามการลำดับความในต้นฉบับเดิม โดยไม่พยายามเปลี่ยนการลำดับเรื่องจากของเดิมเพื่อให้ใจความกระชับ กระชับหรือชัดเจนขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ทราบแนวการเขียนและการลำดับความของต้นฉบับ

อนึ่ง เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซากในการนำเสนอบทวิเคราะห์และวิจารณ์ จึงจะให้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และคำวิพากษ์ข้อความที่นางแอนนาเล่าไว้หลังจากที่ให้รายละเอียดในประเด็นดังกล่าวตามต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์แล้ว

บทความตอนที่ 1 ฉบับเดือนเมษายน พ.ศ.2413

บทความบทนี้นับเป็นงานเขียนชิ้นแรกที่สุดที่นำเอาเรื่องราวของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ และราชสำนักสยามมาเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก โดยเริ่มต้นจากเหตุการณ์ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 การเสด็จขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 3 จนถึงการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของรัชกาลที่ 4 หลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 3 นางเลียวโนเวนส์เล่าถึงการที่ที่ประชุมขุนนางและพระบรมวงศ์ประชุมปรึกษากันเลือกเจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งขณะนั้นยังทรงผนวชอยู่ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ นางเล่าถึงประเพณีการสืบราชสมบัติของราชสำนักสยามซึ่งแสดงความไม่รู้จริงของนาง

ในเมืองสยามไม่เคยมีตำแหน่งรัชทายาทผู้สืบราชบัลลังก์ ที่มีความหมายหรือมีความสำคัญดังที่เป็นอยู่ในยุโรป ไม่มีเจ้าชายองค์ใดจะได้รับตำแหน่งรัชทายาทไม่ว่าจะโดยกำเนิด โดยการแต่งตั้ง หรือโดยการยอมรับเป็นพระโอรสบุญธรรม ถึงแม้ความจริงจะปรากฏว่า เจ้าฟ้าพระองค์ที่มีพระชนม์สูงสุดที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่ประสูติแต่พระราชินีนั้นก็จะได้รับการยอมรับทั้งโดยประเพณีโบราณและในปัจจุบันว่าเป็นผู้อยู่ในฐานะที่จะสืบทอดราชบัลลังก์ ก็ยังไม่อาจจะกล่าวว่ามีสิทธิ ดังนั้นได้อย่างชัดเจน นั่นคง ด้วยเหตุว่า ปัญหาเรื่องสิทธิในการสืบราชสมบัติของเขา ยังไม่ได้ผ่านกระบวนการตัดสินใจของสภาเสนาบดี ซึ่งเป็นสภาสูงสุดของแผ่นดิน และมีอำนาจที่จะตัดสินใจว่าเขาไม่เหมาะสม ไม่ว่าจะด้วยความไม่มีสมรรถภาพทางกาย ทางสมอง หรือทางศีลธรรม อย่างไรก็ตามผลการคัดเลือกมักจะคาดเดาได้เลยว่า ราชสมบัติจะตกแก่โอรสองค์ใหญ่ของพระราชินี และการตั้งผู้สำเร็จราชการมาดูแลในระยะแรกของการเปลี่ยนแผ่นดินก็มีใช้เรื่องผิดปกติแต่อย่างใด^๙

ตามความเป็นจริงแล้วตำแหน่งรัชทายาทนับเป็นพระราชอำนาจโดยสมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์ที่จะทรงแต่งตั้งผู้ที่ทรงพอพระราชหฤทัย และทรงเห็นว่าเหมาะสม” ดังจะเห็นได้ว่าในรัชกาลที่ 1 ทรงแต่งตั้งพระอนุชา (พระนามเดิม บุญมา) ซึ่งเคยรบเคียงบ่าเคียงไหล่พระองค์ในการก่อตั้งบ้านเมืองให้เป็นที่พระมหาอุปราช หรือวังหน้า ทรงพระนามว่า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ขึ้นดำรงพระอิสริยยศระหว่าง พ.ศ.2325-2346 ต่อเมื่อวังหน้าสิ้นพระชนม์ จึงทรงแต่งตั้งพระราชโอรสองค์ใหญ่คือ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ (พระนามเดิมว่า ฉิม) ขึ้นดำรงตำแหน่งสืบทอดระหว่าง พ.ศ.2350 ถึง 2352 และขึ้นครองราชย์หลังพระราชบิดาเสด็จสวรรคตเป็นรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตามสถานการณ์ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 เป็นกรณีพิเศษที่มีความละเอียดอ่อนซับซ้อนและต้องการความร่วมมือของเหล่าขุนนางข้าราชการ และพระบรมวงศเพื่อให้เกิดการผลัดแผ่นดินเป็นไปอย่างเรียบร้อยไม่ก่อให้เกิดการแก่งแย่ง อันจะทำให้อาณาประชาราษฎร์เดือดร้อน พระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ จึงทรงมอบให้เป็นหน้าที่ของพระบรมวงศและเสนาบดีผู้ใหญ่ประชุมตกลงกัน เพื่อเลือกผู้สืบราชสมบัติ ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ประเทศสยามมีสภาขุนนางดังกล่าวไว้เป็นผู้ตัดสินใจคัดเลือกพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ไปดังเช่น

ที่นางแอนนาเล่าไว้ อย่างไรก็ตาม ประเทศสยามมีกฎหมายห้ามมิให้ชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายกับคนไทย เมื่อปี พ.ศ.2467 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว⁶⁰

นางแอนนาเดินทางเข้ามาถึงเมืองสยามในเดือนมีนาคม พ.ศ.2405 นางเร่งรีบให้กับตันบี (ซึ่งคงจะหมายถึง กัปตันบุช ซึ่งเป็นกัปตันเรือเดินสมุทรชื่อ “เจ้าพระยา” ซึ่งเดินระหว่างกรุงเทพฯ และสิงคโปร์ในขณะนั้น) เป็นผู้พาห่อและหุบลูกบุตรชายเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “โดยไม่ชักช้า” นางแอนนาเล่าว่า ห่อตรงเข้าไปในห้องท้องพระโรงขณะออกขุนนางอย่างองอาจ “โดยไม่ได้แจ้งล่วงหน้า”⁶¹ และแม้กัปตันบุชจะเตือนห่อมาแล้วว่าอาจจะทรงซักถามเรื่องส่วนตัวและอายุ แต่เมื่อทรงมีพระราชดำริถาม นางกลับไม่ยอมตอบตามความจริงและขุ่นเคืองที่ทรงถามเช่นนั้น⁶²

ต่อจากนั้นนางเลียวโนเวนส์ เล่ารายละเอียดของการเข้าเฝ้าครั้งแรกว่า ทรง “ลาก” มือนางไปตามห้องต่าง ๆ โดยมีหุบลูกวิ่งตาม “จับชายกระโปรงเอาไว้มัน” จนกระทั่งนางไปพบกับเจ้าจอมมารดาเที่ยง ซึ่งแอนนาจะต้องสอนภาษาอังกฤษให้⁶³

ปัญหาต่อมาคือ เรื่องที่อยู่ ในหลวงทรงจัดให้นางพักอยู่ในวัง แต่นางไม่ยินยอมและเรียกร้องว่า นางต้องการอยู่บ้านส่วนตัวนอกกำแพงวัง ซึ่งนางเล่าว่าในหลวงทรงยินยอมให้ตามคำขออย่างไม่รู้เต็มพระทัยนัก ในเวลาต่อมา “เมื่อทรงมีพระสติดีขึ้น” (คือ เมื่อทรงหายกริ้วแล้ว)⁶⁴

หลังจากนั้นนางเลียวโนเวนส์เริ่มต้นใช้ถ้อยคำวาดภาพกษัตริย์ซึ่งไร้ความยุติธรรมและไม่คำนึงถึงบรรดาข้าราชการผู้ต้องคอยถวายงาน โดยกล่าวว่า ทรงบีบให้ข้าราชการต้องอยู่ถวายงานทั้งวันทั้งคืนไม่เป็นเวลาแล้วแต่จะทรงมีพระราชประสงค์ นางเล่าถึงอาลักษณ์คนหนึ่ง ซึ่งนางเรียกว่า “พระอาลักษณ์” (Phra Alack) และเรียกว่าเป็นทาสของในหลวง (ซึ่งคงหมายถึง พระศรีสุนทรโวหาร (ภิก) ซึ่งเป็นผู้คอยสนองพระบรมราชโองการและถ่ายทอดพระราชกระแสในโอกาสต่าง ๆ) ว่าท่านผู้นี้ว่างเหงาหาวนอนอยู่ตลอดเวลาเนื่องจากขาดการพักผ่อนเพราะทรงมีพระประสงค์ให้พระอาลักษณ์ทำงานไม่เป็นเวลา “เนื่องจากพระองค์มักจะอยู่ทรงงานในเวลาที่คนทั่วไปกำลังนอนหลับ และเข้าบรรทมในขณะที่มีจดหมายและงานราชการอื่น ๆ รอคอยให้ทรงวินิจฉัย เพื่อให้ทันส่งไปกับเรือเมล์ซึ่งต้องคอยพระองค์ตื่นพระบรรทม”⁶⁵ มีอยู่บ่อยครั้งที่ทรงเรียกให้หามิชชันนารีมาลงดึกเพียงเพราะพระองค์ทรงนึกคำบางคำไม่ออก และต้องพระประสงค์จะรู้ให้ได้ในขณะนั้น พระอาลักษณ์เคยบอกนางแอนนาว่า ถ้าเลือกได้ในชาติหน้า เขาจะเลือกเกิดมาเป็นคนที่คนไทยแก้ตัว ซึ่งนางแอนนาตอบถ้อยคำรำพึงรำพันนั้นว่า “ดิฉันหวังว่าท่านจะได้เกิดมาเป็นชาวอังกฤษ หรือชาวอเมริกัน เพราะนั่นจะเป็นหลักประกันได้ว่า ท่านจะมีอิสระแก้ตัว”⁶⁶

ในที่นี้ควรจะให้ข้อสังเกตว่า ในขณะที่นางแอนนากำลังกล่าวถ้อยคำในเชิงต่อต้านสถาบันกษัตริย์และสนับสนุนการเลิกทาสอยู่นี้ อเมริกายังมีสงครามกลางเมืองเพื่อการเลิกทาส (พ.ศ.2404-2408) ส่วนอังกฤษก็ยังคงรุกรานประเทศต่าง ๆ ในเอเชียและอัฟริกาอย่างขะมักเขม้นเพื่อยึดครองเป็นอาณานิคมของตน

นางแอนนายังเล่าถึงพระราชอัยยาศัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเชิงดูแคลน เช่น นางไม่เห็นด้วยกับพระราชวินิจฉัยในเรื่องการใช้ตัวอักษรภาษาอังกฤษแทนเสียงคำและชื่อที่เป็นภาษาไทย (ซึ่งเรียกว่า Romanization) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดการที่ชาวตะวันตกมักจะเขียนชื่อต่าง ๆ ในภาษาไทยตามเสียงที่ได้ยินโดยไม่คำนึงถึงรากศัพท์ที่มาของคำ ๆ นั้น ซึ่งมักจะมีความหมายหรือมีข้อมูลทางภูมิศาสตร์แฝงอยู่ ทรงกล่าวว่าการใช้วิธีดังกล่าวไม่ถูกต้อง น่าจะใช้วิธีการถ่ายทอดเสียงของคำตามที่สมาคมชาติเอเชีย (Royal Asiatic Society) ได้บัญญัติไว้แล้ว เพื่อจะได้ตัวสะกดที่คงมีความหมายและตรงตามความหมายเดิมของคำในภาษาไทย พระองค์ทรงโต้แย้งว่า หากชาวตะวันตกใช้วิธีการสะกดชื่อตามเสียงที่ได้ยินกับชื่อในภาษาไทย ก็ควรใช้วิธีดังกล่าวกับชื่อในภาษาอังกฤษด้วย เช่น ชื่อ London ควรเขียนตามเสียงอ่านว่า Lundun หรือ Landan อย่างนี้เป็นต้น นางแอนนากล่าวว่า พระราชดำรินี้แสดงความพาลพาโล ไม่มีเหตุผลของพระองค์⁶⁷

เรื่องเล่าของนางแอนนาบางเรื่องยังแสดงให้เห็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเสรีภาพของสื่อสิ่งพิมพ์ และพระราชประสงค์ที่จะรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตและความเหมาะสมในทางการเมือง กรณีแรกคือ เรื่องที่ทรงมีพระราชกระแสในที่รโหฐาน เมื่อทรงทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์บางกอกเรคอร์ดเดอร์ ของหมอบรัดเลว่า สมเด็จพระสันตปาปาทรงทำอัญมณีมีค่าจำนวนหนึ่งหายไป ทรงมีพระราชปรารภว่า “เออ นอ อ้างว่าเป็นผู้รักษาอัญมณีประดุจสวรรค์ แต่ชั้นกุญแจตู้เก็บของของตัวเองยังรักษาไว้ไม่ได้” แต่เมื่อมีข่าวปรากฏว่าทรงมีพระราชปรารภดังกล่าว พระองค์ทรงปฏิเสธในที่สาธารณะว่า มิได้ทรงมีพระกระแสเช่นนั้น ซึ่งนางแอนนาอ้างว่า ที่ทรงปฏิเสธก็เนื่องมาจากความที่ทรงเกรงกลัวว่าชาวฝรั่งเศสผู้ถือินกายคาธอลิกจะไม่พอใจที่ทรงพาดพิงถึงสมเด็จพระสันตปาปาเช่นนั้น⁶⁸

อีกกรณีหนึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวพันไปถึงเมอติเออร์ โอบาร์ด กงสุลฝรั่งเศส (ซึ่งนางแอนนากล่าวว่าเป็นผู้มิโนสยโส โอหังอย่างน่ารังเกียจ) ฝ่ายหนึ่ง และข้าราชการนักชาวสยามอีกฝ่ายหนึ่ง นางเลียวโนเวนส์มิได้กล่าวถึงรายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ แต่เล่าถึงจุด

ระเบิดของสถานการณ์ ฝ่ายฝรั่งเศสอ้างว่าขุนนางชาวสยามผู้นั้นดูหมิ่นชาวฝรั่งเศสและศาสนาคริสต์ นิกายคาทอลิก ดังนั้นจึงกราบบังคมทูลให้ทรงปลดขุนนางผู้นั้นทันทีโดยไม่ต้องไต่สวนทวนความ ใดใด เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดตามที่ฝ่ายฝรั่งเศสสั่งมา กงสุลฝรั่งเศส จึงว่าจะเดินทางไปรายงานเรื่องดังกล่าวต่อพระจักรพรรดิฝรั่งเศสด้วยตนเองเพื่อขอให้เรือรบ ฝรั่งเศส ซึ่งจอดทอดสมออยู่ที่ปากอ่าวเมืองไซ่ง่อนมาโจมตีเมืองสยาม พระเจ้าอยู่หัวผู้ “ทรงมีพระ ปรริชาวิธีจะจัดการกับความหยาบคายกักขฬะด้วยความเยือกเย็นสุขุมและปัญญา” ทรงมองเห็นว่า เหตุการณ์กำลังจะบานปลายจึงทรงส่งหม่อมราโชทัย ซึ่งเป็นตุลาการศาลต่างประเทศ (Chief Judge of Royal Court of Equity) ไปเจรจายอมความกับกงสุลฝรั่งเศส แต่ฝ่ายฝรั่งเศสประพตติจ้วงจาบ หยาบคายมาก ถึงกับจับศีรษะหม่อมราโชทัยและ โยนท่านออกมาจากที่พำนักของกงสุล^{๑๑}

จะเห็นได้ว่านางเลียวโนเวนส์นั้นยกย่องพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวอยู่หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอัจฉริยภาพด้านการปกครองดังที่ปรากฏหลักฐาน อยู่ตามประกาศและพระราชกำหนดต่าง ๆ ที่ทรงประกาศใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดัง ๆ ภายในบ้านเมือง นางเห็นว่า ทรงมีพระบุคลิกภาพผสมผสานอย่างน่าทึ่งคือ “มีความเรียบง่ายและความชาญฉลาด มี อารมณ์ขันลุ่มลึกโดยที่ไม่รู้พระองค์ มีพระทัยเมตตา มีความตรงไปตรงมา แต่บางครั้งก็ทรงเสียดสี แคลคั่น” โดยนางยกตัวอย่างจากงานเขียน 2 ชิ้นของพระองค์ ได้แก่ ประกาศที่ทรงเขียนเพื่อแก้ไขว่ ลือเกี่ยวกับประเทศสยามและพระองค์เองฉบับหนึ่ง อีกฉบับหนึ่งคือ คำพระราชทานพรปีใหม่ถึง ประชาชนชาวสยามทั่วประเทศในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2410 ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ ชาติไทยที่มีการฉลองปีใหม่และการนับเวลาตามแบบตะวันตก อย่างไรก็ตามคำชื่นชมที่นางกล่าวถึง พระองค์นั้น เมื่อเทียบกับคำวิพากษ์วิจารณ์แล้วยังนับว่าน้อยกว่ากันอยู่มาก แม้ในคำวิจารณ์ หรือคำหาโทษพระองค์นั้นเราอาจจะพอมองเห็นความขัดแย้งในวิจารณ์ของนางดังตัวอย่างเช่น เมื่อ นางกล่าวถึงพระราชจริยาวัตรประจำวัน นางเล่าว่าทรงมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายแม้จะอยู่ ท่ามกลางความวิจิตรและความมั่งคั่งของราชสำนัก เมื่อกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชภาระกิจ นางก็ให้ข้อมูลแย้งคำพูดของตนเองซึ่งเคยคำหาโทษพระองค์ว่า เชื้อชราไม่ทรงงานตามกำหนดเวลาที่ ควร เพราะแม้แต่ขณะเสวยพระกระยาหารเข้าก็ยังทรงงานโดยทรงบอกข้อความให้นางจดและให้ เขียนจดหมายตอบที่เป็นภาษาอังกฤษ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในหลวงทรงเสวยอย่างง่าย ๆ ทรงไม่เลือกอาหารและไม่ช่าง เสวย ในระหว่างที่ทรงเป็นพระภิกษุอยู่เป็นเวลาอันยาวนาน คงจะทรงคุ้นเคยกับ ความเรียบง่ายและความมัธยัสถ์ ซึ่งถือเป็นวิธีฝึกตนให้มีจิตเป็นสมาธิซึ่งพระองค์

ทรงทำได้ดีมาก ในเวลาอาหารเช้าเช่นนี้ มักจะทรงรังัวตัวฉันไว้พูดคุย ทรงเล่าเรื่องต่าง ๆ ที่ทรงได้อ่านพบมา อาจะนับได้ว่าทรงเป็นผู้มีการศึกษาดี มีพระทัยใฝ่เรียน กระจายความรู้จากหนังสือจากข่าวสารต่าง ๆ มากยิ่งกว่าใคร ๆ ที่อยู่ในสถานะเดียวกันกับพระองค์อยู่ในเวลานี้⁷⁰

อย่างไรก็ดีเมื่อกล่าวชื่นชมพระองค์แล้วหลังจากนั้นอีกเพียงไม่กี่บรรทัดนางแอนนา ก็หันกลับมาวิจารณ์พระองค์และพระราชดำริเกี่ยวกับการนับถือศาสนาว่า “เพราะความที่เรียนรู้มาก ทำให้ทรงกลายเป็นคนพินเพื่อนทางใจ การหมกมุ่นอ่านแต่หนังสือทำร้ายพระองค์ ทำให้ทรงหวาดระแวงศาสนาทุกศาสนาไปหมด แม้ว่าหากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจริงจ้งแล้วจะเห็นได้ว่า ทรงมีความเข้าพระทัยสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง มีพระวิจารณ์ญาณแจ่มชัด มีพระทัยสูงส่ง ตั้งมั่นอยู่บนรากฐานของจริยธรรมและความมีเหตุมีผลตามหลักปรัชญา”⁷¹

ในเรื่องพระจริยวัตรและพระราชดำริเกี่ยวกับศาสนาอื่น ๆ นั้น จะมองเห็นได้จากกระแสพระราชดำรัส เมื่อพระราชทานพรปีใหม่แบบตะวันตกเป็นครั้งแรกในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2410 ซึ่งนางแอนนาคัดลอกมาไว้ในบทความของนางด้วย ใจความของคำพรพระราชทานนั้น ทรงอ้างถึงการที่พระองค์มิใช่คริสเตียน แต่ก็ทรงพระราชทานพรปีใหม่มาถึง “ญาติมิตร” ทุกคนไม่ว่าจะถือศาสนาใด ด้วยทรงเชื่อมั่นว่า “ความเป็นมิตรต่อกันและให้เกียรติกันและกันนั้นเป็นความดี เป็นความถูกต้องที่สมควรแก่การยกย่องไม่ว่าในระบบความเชื่อของศาสนาใด”⁷²

ความรักและความเมตตากรุณาเป็นคุณลักษณะที่นางแอนนากล่าวว่า นางไม่เคยคาดคิดว่า จะพบได้ในตัวบุคคลที่ “ไร้หัวใจ” (heartless) อย่างพระองค์ นางเล่าเหตุการณ์ เมื่อเจ้าฟ้าหญิงจันทรมณฑล (ซึ่งนางเรียกว่า “ฟ้าหญิง”) พระราชธิดาองค์โปรดประจวบและสิ้นพระชนม์ ในหนังสือประกาศข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระราชธิดาพระองค์น้อย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพ่อที่รักลูกอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ซึ่งทรงมีรับสั่งว่า ทรงเลียดคู่ด้วยพระองค์เองตั้งแต่พระชนมายุได้ 4 เดือน ทรงโทมัสเสร์รา โสกลเสียวพระทัยที่พระราชธิดาสิ้นพระชนม์เสียดังทรงพระเขว้ ด้วยพระชันษาเพียง “2942 วัน กับ 18 ชั่วโมง”⁷³ นางแอนนากล่าวว่าแทบไม่น่าเชื่อว่าทรงเป็นพ่อที่มีความรัก ความผูกพันอย่างลึกซึ้งเช่นนั้น

บ่าวคนหนึ่งรีบมาพาฉันไปเฝ้าในหลวง เมื่อทรงทอดพระเนตรมาเห็นฉันนั่งอยู่ไม่พูดอะไร ก็ทรงถามได้ว่าฉันเป็นข้าราช ทรวงยกพระหัตถ์ขึ้นปิดพระพักตร์แล้วทรงกรรแสง น้ำตาของคนที่ฉันนี้ดูแปลกและร้ายแรงเพราะ

เต็มตื่นขึ้นมาจากจุดที่ไร้ความรักตามธรรมดามนุษย์ แต่กลับถูกแทนที่ด้วย
ความฉ้อฉล และความลวงโลก⁷⁴

ในตอนท้ายบทความนี้ นางแอนนาย้อนกลับไปวิพากษ์การเมือง กรณีความขัดแย้ง
ระหว่างราชสำนักกับนายโอบาเรต์ กงสุลฝรั่งเศส และกล่าวเป็นนัยว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพยายามจะยืมมือนางและใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างนางและนายธอมัส นอกซ์
กงสุลอังกฤษเพื่อเข้ามาช่วยแก้วิกฤตความขัดแย้งระหว่างฝ่ายไทยและฝรั่งเศสเรื่องดินแดนเขมร
ซึ่งเคยเป็นเมืองประเทศราชของสยามมาช้านานแล้ว นางแอนนากล่าวว่านางปฏิเสธที่จะช่วยเหลือ
เนื่องจากนางรู้สึกว่าการสมคบที่นางจะเข้ามายุ่งเกี่ยวหรือขอร้องนายนอกซ์ให้เข้ามาช่วยเหลือ
ในเรื่องนี้⁷⁵

ต่อจากนั้นนางแอนนากล่าววิพากษ์การเมืองที่มีพระสนมจำนวนมาก และกล่าวหาว่าทรงมี
พระทัยลุ่มหลงหญิงสาวที่เขี้ยวร้าย แม้แต่ในขณะที่สถานการณ์บ้านเมืองกำลังคับขันหรือในขณะที่
กำลังเจอจากความเมือง หากได้ทอดพระเนตรเห็นผู้หญิงสาวเข้าก็จะทรงหันเหความสนพระทัยไปจาก
เรื่องที่กำลังประชุมกันอยู่⁷⁶ นางเล่าถึงกรณีที่หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ของสิงคโปร์เคยลงข่าวว่า
พระองค์ซึ่งมีพระชนม์ 63 พรรษาแล้ว ในขณะนั้นจะทรงอภิเษกกับพระราชนัดดาของพระองค์เอง
ใน “ปัจฉิมลิขิตส่วนพระองค์” ท้ายพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งซึ่งทรงไว้ในเดือนเมษายน ปี
พ.ศ.2409 จึงทรงปฏิเสธข้อกล่าวหาที่ว่าทรงมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม และทรงแก้ข่าวดังกล่าวว่า
นักข่าวเข้าใจผิดว่าเจ้าหญิงเชียงใหม่ คือ พระราชนัดดาของพระองค์⁷⁷

อย่างไรก็ตาม นางแอนนาสรุปบทความนี้โดยวาดภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวในฐานะที่ทรงเป็นมิตรผู้มีน้ำใจต่อนางและบุตรชาย เช่นเมื่อทรงเสด็จประพาสหัวเมืองทาง
ตะวันตก ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงนางและบุตรชายพร้อมกับส่งของปามาพระราชทานด้วย⁷⁸

บทความตอนที่ 2 ฉบับประจำเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2413

ในบทความตอนที่ 2 นี้ นางแอนนามุ่งประเด็นไปที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ.2394-2409) และความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์

นางแอนนาเริ่มต้นบทความนี้โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับตำแหน่งพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 2
ในแผ่นดินเดียวกันตามประเพณีของเมืองสยาม ซึ่งเป็นข้อมูลที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงทางประวัติ-
ศาสตร์ กล่าวคือ นางแอนนาเล่าว่า ตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองนั้น “มีฐานะเป็นเพียงข้ารับ

ใช้เยี่ยงทาสที่คอยถือหีบหมากเดินตามหลัง หรือทาสที่ต้องคอยคุกเข่า เบือนหน้าหลบตาต่ำ ถวาย พระสุพรรณศรี (กระโถนน้ำหมาก)" ซึ่งนับว่าเป็นถ้อยคำที่เกินเลยความจริงไปมาก"⁷⁹

ความจริงแล้วตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สองนั้นแม้จะไม่ตั้งกันบ่อยนัก แต่ก็มิใช่ว่าจะไม่เคยตั้งกันมาก่อน ในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ.2133-พ.ศ. 2148, ประสูติ พ.ศ. 2098) สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น หลังจากที่ทรงประกาศอิสรภาพพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นขงพม่าแล้ว สมเด็จพระนเรศวรทรงสถาปนาพระอนุชาคือ พระเอกาทศรถ (ประสูติ พ.ศ.2101) ขึ้นมาครองราชย์สืบต่อจากพระองค์ขึ้นดำรงพระอิสริยยศเป็นพระมหาอุปราช และทรงมีฐานะเท่าเทียมพระมหากษัตริย์พระองค์ที่สอง เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ.2148 พระอนุชาจึงเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อมาและครองราชย์อยู่จนเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.2153⁸⁰

แม้ว่าสถานการณ์ในรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จะแตกต่างกับเหตุการณ์ใน สมัยแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรฯ แต่สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงได้รับการสถาปนา พระอิสริยยศ ทัดเทียมกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์ต่างทรงเข้าพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และแม้ว่าสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯจะมีได้ทรงอิทธิพลในการเมืองและการ บริหารประเทศ แต่ก็มีได้ทรงมีฐานะต่ำด้อยเสมอทาส หรือบ่าวในเรือนดังที่นางแอนนากล่าว บี. เจ. เทอร์วิล (B. J. Terwiel) กล่าวถึงให้รายละเอียดเกี่ยวกับตำแหน่งนี้ไว้ว่า

พระเกียรติยศซึ่งทรงพระราชทานแก่สมเด็จพระอนุชา นั้น นับว่าไม่เคยมี ปรากฏมาก่อน กล่าวคือ เบี้ยหวัดเงินปีจากพระคลังข้างที่นั้นทรงได้รับ พระราชทานเพิ่มเป็นสองเท่า เป็นเงินถึง 160,000 บาท หลังจากพระราช พิธีบรรพชาภิเษกแล้ว ทรงประทับในกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค ตามโบราณราชประเพณี และพระนามที่เป็นทางการก็มีสร้อยพระนามว่า “เจ้าอยู่หัว” หรือหมายถึง “เจ้าชีวิต” เช่นเดียวกัน... พระมหากษัตริย์องค์ ที่สองทรงโปรดสร้อยพระนามนี้เพียงใด ก็จะเห็นได้จากการที่มักจะทรง ลงพระนามและทรงใช้สร้อยพระนามนี้ต่อท้ายอยู่บ่อย ๆ⁸¹

แอนนาเล่าประวัติชีวิตของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนถึงเมื่อเสด็จเสวยราชสมบัติและพระราชพิธีบรรพชาภิเษกซึ่งจัดขึ้นภายหลังพระราชพิธีบรม ราชาภิเษกเพียงไม่กี่วัน⁸² เห็นได้ชัดว่าแอนนามีความรู้สึกที่ดีต่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นอย่างยิ่ง ต่างไปจากทัศนคติที่นางมีต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นางชื่นชมและสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ อยู่ตลอดเวลาว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถสร้างผลงานไว้มากมายในแผ่นดินรัชกาลที่ 3 นางเปรียบเทียบพระองค์กับ “พระเชษฐาธิธิติ” และกล่าวว่า ทรงพระปรีชาว่าพระเชษฐาผู้ได้ครองแผ่นดินหลายด้านนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านความรู้ภาษาอังกฤษ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง นางแอนนา มีความคิดเช่นเดียวกับชาวตะวันตกอื่น ๆ ว่า สมเด็จพระอนุชาทรงเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษกว่าสมเด็จพระเชษฐา ทรงใช้ภาษาได้อย่างคล่องแคล่วทั้งการพูด การอ่าน และการเขียน⁸³ เพื่อสนับสนุนความคิดเห็นของนาง นางจึงอ้างพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงไว้ว่าล้นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เมื่อเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2409 ในพระราชดำรัสดังกล่าวทรงยกย่องพระอนุชาว่า ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายประการ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ด้านวิศวกรรม ในฐานะเป็นช่างเหล็ก ช่างต่อเรือ และนักดนตรี นอกจากนั้นยังทรงเชี่ยวชาญภาษาต่างประเทศอีกหลายภาษา โดยเฉพาะภาษาลาวพวนและภาษาอังกฤษ อย่างไรก็ตาม นางแอนนา กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจำใจยกย่องพระอนุชาเพราะ “แรงกดดันจากสาธารณชน” มิใช่เป็นคำยกย่องที่มาจากน้ำพระทัยอันแท้จริง⁸⁴

ความกระตือรือร้นของนางแอนนาที่จะยกย่องเชิดชูพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงพระปรีชาเหนือกว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้สามารถมองเห็นความอคติและความลำเอียงอย่างไว้วิจารณ์ญาณของนาง กล่าวคือในด้านความสามารถทางภาษานั้น นางอ้างว่า “พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงดรัสภาษาอังกฤษได้อย่างถูกต้องและคล่องแคล่วโดยไม่ต้องใช้ความพยายาม ต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งใช้ภาษาเช็กสเปียร์”⁸⁵ พระบรรราชวังของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ก็ดูดีกว่า งดงามกว่าวังหลวงเนื่องจาก “ทรงสร้างพระราชวังตามแบบคฤหาสน์ของพวกขุนนางอังกฤษ” ห้องสมุดของพระองค์ก็ดีกว่าของสมเด็จพระเชษฐา เนื่องจากเต็มไปด้วย “หนังสือซึ่งเลือกสรรคัดมาได้ดีกว่า มีหนังสือทางวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึงการค้นพบใหม่ ๆ มากมาย...และยังมีผลงานพิมพ์ที่ทันสมัยจากกรุงลอนดอนส่งตรงมาถึงโต๊ะทรงพระอักษร” ทรงมีความรอบรู้ดีกว่าสมเด็จพระเชษฐา ทรงโปรดผลงานของดิกเกนส์เป็นอย่างยิ่ง⁸⁶ กองทหารรักษาพระบรรราชวังของพระองค์ก็ได้รับการฝึกฝนมาดีกว่า เนื่องจาก “ทรงตรวจและควบคุมการฝึกอย่างเอาใจจริงเอาใจถึงและถูกต้องตามธรรมเนียมยุโรป” เหล่าข้าราชการบริพารของพระองค์ก็มีความสามารถดีกว่าพวกวังหลวงเนื่องจาก “ประกอบไปด้วยชาวสยามและชาวลาวที่เก่งกาจด้านภาษาอังกฤษและมี ความสามารถที่จะช่วยพระองค์ทรงงานด้านวิทยาศาสตร์ได้” แม้แต่กีฬาที่ทรงโปรดก็

เป็นกีฬาที่ชาวยุโรปชื่นชอบคือการล่าสัตว์ ซึ่งเป็นกีฬาที่ชาวพุทธถือว่าเป็นบาปเนื่องจากการเบียดเบียนเอาชีวิตผู้อื่นเพื่อความสนุกเพลิดเพลินเพียงชั่วขณะของผู้ล่า ยิ่งไปกว่านั้นยังทรงเปิดร้านซ่อมนาฬิกาเล็ก ๆ ตรงข้ามทิมดาบ ซึ่งเป็น “กระท่อมเล็ก ๆ น่ารัก เป็นแบบอังกฤษ สว่างสดใสด้วยกระจกสี และตกแต่งด้วยเครื่องเรือนจากยุโรป”⁸⁸ นางแอนนายังอ้างด้วยว่าแม้แต่พระวิจารณ์ญาณด้านศาสนาก็คิดว่าสมเด็จพระเชษฐา เนื่องจากมีข่าวลือกันว่า ทรงแอบทำพิธีรับศีลเข้ารีตเป็นคริสต์ไปแล้ว⁸⁹ แม้พระองค์จะทรงปฏิเสธข่าวนี้อย่างเปิดเผย

นางแอนนายังกล่าวหาว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประพาศิद्धิตทำนองกลองธรรม คือ หลังจากที่พระอนุชาเสด็จสวรรคตแล้วทรงยึดเอาชาวสนมของพระอนุชามาเป็นของพระองค์เอง รวมทั้งพระชายา คือ “เจ้าหญิงเชียงใหม่”⁹⁰ ซึ่งเรื่องนี้เป็นข้อกล่าวหาที่น่าสงสัยเป็นอย่างยิ่ง ในหนังสือพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ชื่อ เจ้าฟ้าจุฑาญาติ โดย ส. พลายน้อย มิได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ หรือเรื่องราวของเจ้าหญิงเชียงใหม่เลย แต่กล่าวถึงพระสนมคนโปรดซึ่งเป็นหญิงสาวชาวลาวจากเมืองเวียงจันทน์ ชื่อ เจ้าจอมมารดาซ้อย ซึ่งมีพระโอรสและพระธิดา 3 พระองค์⁹¹ ยิ่งไปกว่านั้นหนังสือเล่มนี้ยังกล่าวถึงเหตุการณ์หลาย ๆ กรณี ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระทัยใส่ ดูแลและทะนุบำรุงครอบครัวของพระอนุชาประดุจครอบครัวของพระองค์เอง⁹²

นางแอนนายังอ้างว่า “ความอิจฉาริษยาและอารมณ์อันร้ายกาจแปรปรวนของมหามงกุฎ เป็นสิ่งที่ผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงถอนตัวออกจากกิจการทั้งปวงของบ้านเมือง”⁹³ อย่างไรก็ดี คำบรรยายซึ่งแฝงด้วยความเห็นใจของนางแอนนากลับทำให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงเสื่อมเสีย เนื่องจากนางทำให้มองเห็นภาพลักษณ์ของพระองค์ว่าทรงเป็นผู้ขาดความรับผิดชอบและทรงตามพระทัยพระองค์เองจนเกินไป นางแอนนาลำเลียงเรื่องที่สองพระองค์ทรงผิดพระทัยกัน เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธคำขอร้องของสมเด็จพระอนุชาซึ่งต้องการจะขอยืมเงินจำนวนค่อนข้างมากจากท้องพระคลัง เมื่อถูกปฏิเสธพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จึงทรงเดินทางไปเชียงใหม่ (ซึ่งขณะนั้นยังเป็นเมืองประเทศราชของสยามอยู่) ทรงได้รับการต้อนรับอย่างดีจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งนำเอาเงินจำนวนที่ทรงต้องการ “มาวางกองแทบพระบาท”⁹⁴ นางแอนนากล่าวว่า พระองค์ทรงเป็นสุภาพบุรุษจึงทรงขอยืมเพียงส่วนหนึ่งของเงินจำนวนนั้น และทรงตัดสินใจพระทัยว่าจะใช้เงินนั้นในเมืองเชียงใหม่ “เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนชาวนครเชียงใหม่” จึงทรงสร้างพระราชวังแห่งหนึ่งขึ้นที่บ้านสิทา (Ban Sitha หรือบ้าน

ลิดา ซึ่งความจริงแล้วอยู่ในเขตจังหวัดสระบุรี) และทรงพระสำราญอย่างยิ่งด้วยเกมกีฬาที่ทรงโปรด คือการล่าสัตว์⁹⁶ แล้วทรงรับพระชนิษฐาของเจ้านครเชียงใหม่เป็นพระชายาด้วย

เมื่อก้าวถึงการสิ้นพระชนม์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว นางแอนนาเล่าว่า ทรงถูกพระสนมคนหนึ่งวางยา⁹⁷ แต่นางมิได้แสดงหลักฐานใดมายืนยันคำกล่าวอ้างของนาง และความจริงแล้วไม่เคยปรากฏหลักฐานใด ๆ ที่จะสนับสนุนคำพูดของนางเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ กล่าวคือไม่เคยปรากฏหลักฐานว่านางได้มีโอกาสพบปะหรือคุ้นเคยกับพระองค์แต่อย่างใด จนถึงกับจะล่วงรู้ความตื้นลึกหนาบางในพระบวรราชวัง หรือล่วงรู้พระทัยไม่ว่าเรื่องใด สิ่งที่น่ากล่าวถึงเกี่ยวกับพระองค์จึงน่าจะเป็นคำวิพากษ์วิจารณ์สู่กันฟังในหมู่ชาวตะวันตกที่นางคบค้าอยู่เสียมากกว่า

ในตอนท้ายของบทความฉบับนี้ นางแอนนาพรับถึงความยากลำบากใจของนางที่ต้องปฏิบัติงานในตำแหน่งเลขานุการส่วนพระองค์ในรัชกาลที่ 4 นางกล่าวว่าพระองค์คือ ตัวปัญหาใหญ่ เนื่องจากทรงมีพระอัธยาศัยปรวนแปร ยากที่จะถวายนานใดได้ถูกพระราชนิยม “พระอารมณ์หุนหัน ไม่เที่ยงธรรม...จากชั่วโมงนี้ไปถึงชั่วโมงหน้าไม่อาจจะคาดได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น”⁹⁸ ยิ่งไปกว่านั้นนางยังอ้างว่ามีอยู่หลายครั้งที่พระองค์ทรงออกคำสั่งให้นางทำงานซึ่งขัดกับความรู้สึกลึกซึ้งของนางเอง เช่น ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงรับปากว่าจะแต่งตั้งเซอร์ จอห์น บาวริง ให้เป็นราชทูตพิเศษจากสยามไปยังราชสำนักฝรั่งเศส แต่แล้วกลับเปลี่ยนพระทัยและทรงส่งราชทูตซึ่งเป็นชาวไทยไปแทน ดังนั้นจึงทรงมีพระราชบัญชาให้นางแอนนาเขียนจดหมายอธิบายสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ถึงเซอร์ จอห์น บาวริง และให้นางอ้างเหตุผลต่าง ๆ “เพื่อให้การกระทำของพระองค์ดูสมเหตุสมผล”⁹⁹ ดังนั้น นางจึงต้องเขียน “จดหมายแสดงความปรารถนาดี” ถึง เซอร์ จอห์น บาวริง อย่างไรก็ตามนางมิได้ให้รายละเอียดหรือตัวอย่างของจดหมายซึ่งนางเป็นผู้เขียน แต่กลับแสดงจดหมายที่ เซอร์ จอห์น บาวริง มีมาถึงนาง จากเนื้อความในจดหมายตอบของเซอร์ จอห์น บาวริง ทำให้เราได้ว่า นางคงจะได้กล่าวถึงการล้มเลิกความคิดที่จะตั้งบาวริงเป็นราชทูตสยามไปยังราชสำนักฝรั่งเศส และคงจะได้พาดพิงถึงกงสุลฝรั่งเศสคือนายโอแบเรต์ด้วย เซอร์ จอห์น บาวริง เป็นนักการทูตที่มีประสบการณ์และชาญฉลาด ดังนั้นในจดหมายของเขาจึงมิได้กล่าวสิ่งใดที่อาจจะก่อให้เกิดความเสียหายทางการทูตได้ แต่เขายืนยันว่า เขาเข้าใจดีว่าทำไมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชวินิจฉัยเช่นนั้น และย้ำด้วยว่า คงจะทรงตั้งพระทัยให้เกิดผลดีแก่ประเทศสยาม และกล่าวว่าเขาจะไม่ปฏิบัติการณ์ใดในทางที่จะรื้อถอนผลประโยชน์ของพระองค์และประเทศสยามเป็นอันขาด¹⁰⁰

อย่างไรก็ตาม “ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี” ของนางแอนนานั้น ยังเป็นประเด็นที่น่าสงสัย

บรีสโตว์เล่าว่า เมื่อนางมีเรื่องขุ่นเคืองใจนายโอบาเรต์ กงสุลฝรั่งเศสนั้น นางตัดสินใจสัมพันธ์กับชาวฝรั่งเศสทุกคนไปด้วย รวมทั้งนางเมลเลอร์เบ (Mme Melherbe) ช่างตัดเสื้อชาวฝรั่งเศส ซึ่งหลุยส์เคยพูดถึงว่า “เป็นสุภาพสตรีตัวเล็ก ๆ ที่น่ารัก” นางแอนนาติดค้างคำตัดเสื้อนางเมลเลอร์เบอยู่จำนวนหนึ่งและไม่ยอมจ่ายเงินนางเมลเลอร์เบต้องไปร้องขอให้นางชำระหนี้ โดยผ่านทางกงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ¹⁰¹

บทความฉบับที่ 3 ฉบับประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ.2413

ในบทความฉบับที่ 3 นี้ นางแอนนาเสนอภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างขัดแย้งกันเองอีกเช่นเคย นางเริ่มต้นโดยกล่าวยกย่องว่าพระองค์ทรงเป็น “กษัตริย์ที่น่าทึ่งที่สุดในซีกโลกตะวันออกในศตวรรษนี้”¹⁰² ต่อจากนั้นนางเล่าถึงพระราชประวัติตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พระปรีชาสามารถในเชิงภาษา การอภิเษกสมรสครั้งแรกเมื่อพระชนมได้ 18 พรรษา การออกผนวชและพระกรณียกิจอื่น ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพอันปราดเปรื่อง¹⁰³ ซึ่งนางเคยเล่าไว้แล้วในบทความบทแรกในฉบับประจำเดือนเมษายน พ.ศ.2413

แต่เมื่อกล่าวถึงการออกผนวช นางแอนนากลับมากล่าวหาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ว่าทรงต่อต้านศาสนาคริสต์ เมื่อทรงเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้าและพระเยซู นางอ้างว่าพระองค์ทรงสรุปว่าพระพุทธเจ้านั้น “ดีกว่า” พระเยซู โดยนางอ้างกระแสพระราชดำรัสว่า ท่านกล่าวว่าการทำงานเป็นสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์และเราก็เชื่อว่าเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ได้รับการยกย่องจากนิกายต่าง ๆ ในศาสนาของท่านจริง ๆ ... แต่เมื่อเป็นดังนั้น เหตุใดพระเจ้าของท่าน [คือพระเจ้าของชาวคริสต์] จึงได้ประทับตราว่าการทำงานเป็นสิ่งที่ไม่ศักดิ์สิทธิ์ โดยไม่ยินยอมให้พระโอรสของพระองค์มาบังเกิดตามวิธีธรรมดาคือเป็นธรรมชาติ เหตุใดจึงต้องสร้างปาฏิหาริย์เพื่อให้ผู้มีจิตเป็นเทพเช่นนั้นมาจุติ พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีจิตเป็นเทพเช่นกัน แต่พระองค์เป็นเพียงมนุษย์เดินดินธรรมดา ดังนั้นเราจึงมีความเห็นว่าในระหว่างสองพระองค์นี้ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐกว่า เพราะทรงศึกษาและเข้าใจวิถีมนุษย์ด้วยหัวใจของพระองค์เอง¹⁰⁴

อย่างไรก็ตามคำพูดดังกล่าวแม้จะแสดงว่ามีเหตุผลและความลึกซึ้งของผู้พูด ทว่าลักษณะของภาษาอังกฤษที่นางอ้างว่าเป็นพระราชดำรัสนั้น มิใช่ลักษณะการใช้ภาษาของพระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ จึงมีแต่คำกล่าวอ้างของนางว่าเป็นกระแสพระราชดำรัสของพระองค์ ซึ่งมีกับตัวนางโดยตรง นอกจากนั้นนางยังกล่าวเสริมว่า พระองค์ทรงประนามว่าศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่โง่เขลา (a foolish religion) และอ้างว่าพระองค์เคยบอกนางว่า “พระองค์ทรงเกลียดพระกัมภีร์ไบเบิล”¹⁰⁵

มีข้อพึงสังเกตว่า คำกล่าวอ้างของนางแอนนาในที่นี้ขัดแย้งกับบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงมีแนวพระราชดำริที่ทันสมัยและเป็นแนวอิสระนิยมเกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะศาสนาคริสต์ ยกตัวอย่างเช่น ทรงอนุญาตให้มิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่คำสอนและแจกแผ่นปลิวคำสอนของศาสนาได้ถึงในวัด ทรงมีพระราชดำริจะให้มิชชันนารีที่เป็นคริสต์ปกครองชาวคริสต์ด้วยกัน¹⁰⁶ หลายต่อหลายครั้งทรงย้ำว่าศาสนาคริสต์และศาสนาพุทธมีคำสอนและแนวคิดเชิงจริยธรรมที่คล้ายคลึงกันอยู่หลายอย่าง สิ่งที่พระองค์ทรงมีข้อติขัดในพระทัยอยู่คือ เรื่องเล่าต่าง ๆ ในพระกัมภีร์ไบเบิลซึ่งทรงมีพระราชดำริว่า ปราศจากมูลฐานทางวิทยาศาสตร์มาสนับสนุน ซึ่งเป็นพระราชปรารภที่คล้ายคลึงกันกับที่เคยทรงท้วงติงเรื่องปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ในศาสนาพุทธ¹⁰⁷

หลังจากที่กล่าววิพากษ์วิจารณ์แนวพระราชดำริที่เกี่ยวกับศาสนาแล้ว นางแอนนาบรรยายเหตุการณ์ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเกิดขึ้นก่อนเวลาที่นางจะได้เข้ามาประเทศสยามถึง 12 ปี แต่นางบรรยายเหตุการณ์เสียดราวกับว่านางได้พบและร่วมอยู่ในเหตุการณ์นั้น ๆ ด้วยตนเอง เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งในพระราชพิธีนี้ นางอ้างว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงประทับอยู่บนพระเก้าอี้ซึ่งเรียกว่า “พระบาท” เพื่อรองรับน้ำพระพุทธรูป¹⁰⁸ และอ้างไว้ในเชิงอรรถท้ายหน้าว่านางได้ข้อมูลเหล่านี้มาจากพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเล่าพระราชทานแก่นาง

นางแอนนายังกล่าวว่า หลังจากพระราชพิธีราชาภิเษก พระเจ้าอยู่หัวซึ่งเคยยึดมั่นอยู่กับ “หลักปรัชญาอันบริสุทธิ์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า” กลับกลายเป็นปฏิบัติกับคนทุกคนที่เคยสนับสนุนให้พระองค์ได้ขึ้นครองแผ่นดินรวมทั้งเจ้าผู้ครองประเทศทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้เนื่องมาจาก “อิทธิพลฝ่ายต่ำที่ครอบงำดวงจิตมนุษย์ซึ่งเปี่ยมไปด้วยความละโมภและความกระหายอำนาจ”¹⁰⁹

นางแอนนายังกล่าวอีกว่าที่เลวร้ายที่สุด คือพระอัยยิกายและพระจริยาวัตรต่อญาติมิตรและเหล่านางห้าม นางกล่าวหาว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระนิสัยเจ้าคิดเจ้าแค้น อิจฉาริษยา โลเล และแง่อน พอ ๆ กับที่ทรงช่างระแวงและอำมหิต นางกล่าวว่า “มีเรื่องเศร้าสลดเกิดขึ้นมากมายในวัง เพราะความที่พระองค์ทรงปกครองอย่างป่าเถื่อนและกดขี่”¹¹⁰

แต่ทว่า พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวกันนี้เองทรงปฏิบัติพระราชภารกิจทั้งปวงในที่สาธารณะเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติและ “เพื่อปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของพสกนิกรของพระองค์”

พระองค์ทรงปกครองด้วยพระปรีชาญาณ ทรงคำนึงถึงสวัสดิภาพของพสกนิกรและทรงมุ่งผลสูงสุดความยุติธรรม....

หากจะพิจารณาพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติเพื่อส่วนรวม แยกออกจากการปกครองภายในวังและเรื่องส่วนพระองค์แล้ว จะเห็นได้ว่า ทรงเป็นกษัตริย์นักปกครองที่สามารถและทรงคุณความดี มีพระวิเทโศบายการต่างประเทศในแนวอิสระนิยม ทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางยอมรับศาสนาทุกศาสนา และทรงห่มเทส่วยสาอากรจำนวนมหาศาลเพื่อปรับปรุงสภาพบ้านเมืองโดยรวม¹¹

ในการประเมินพระจริยาวัตรและพัฒนาการทางบุคลิกภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น คำพูดของนางแอนนาสะทอนให้เห็นความพยายามของนางที่จะโน้มน้าวความรู้สึกด้านศาสนาและวัฒนธรรมของผู้อ่านที่ถือคตินิยมแบบวิกตอเรียน¹² ซึ่งมีผู้อธิบายแนวคิดดังกล่าวไว้ดังนี้

ชาวอเมริกันยุควิกตอเรียนถือคนว่าเป็นผู้เคร่งศาสนา ประธานาธิบดีคนหนึ่งถึงกับสวดมนตร์อยู่หลายคืนกว่าจะตัดสินใจบุกเข้ายึด และผนวกประเทศฟิลิปปินส์เข้าเป็นอาณานิคมของอเมริกา ประธานาธิบดีอีกคนคิดว่าแผนการรณรงค์เพื่อการช่วงชิงตำแหน่งประธานาธิบดีสมัยที่สองของเขานั้นเป็น “การสงครามของอาร์มาเก็ดดอน” (Armageddon) เป็นสงครามศาสนาที่เปี่ยมไปด้วยการถือศีล การรักษาศีลบริสุทธิ (sabbath) มีการทำบุญวิธีต่าง ๆ รวมทั้งการเปิดโรงเรียนสอนศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดึงเอาคนจำนวนหลายพันคนมาร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างสังคมคริสเตียนแบบอเมริกัน จำนวนสมาชิกของโบสถ์ต่าง ๆ และจำนวนผู้เข้าโบสถ์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและอย่างสม่ำเสมอระหว่างปี พ.ศ.2413 ถึงปี พ.ศ.2463 ในตอนปลายศตวรรษที่ 19 โบสถ์พัน ๆ แห่ง ไม่ว่าจะนิกายใดก่อสร้างศาสนสถานขนาดมหึมาเพิ่มขึ้นนับเป็นระยะที่มีการก่อสร้างเพิ่มขึ้นมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของศาสนจักร

ในประเทศอเมริกา¹³

ในการเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระราชประวัติและพระบุคลิกลักษณะของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ นางเลียวโนเวนส์ใช้ “สำนวนโวหารเชิงสั่งสอนและถ้อยคำที่แสดงความถูกต้องทรงคุณธรรมของตนเอง” ซึ่งเป็นลักษณะภาษาในสมัยวิคตอเรียน¹⁴ นางলেখข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ และตั้งข้อสังเกตว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเรียนรู้วิชาการทั้งปวง ตลอดจนทรงได้รับความคิดในการพัฒนาประเทศมาจากสาธุคุณเจสซี แคลเวลล์ มิชชันนารีชาวอเมริกัน ซึ่งเคยถวายพระอักษรภาษาอังกฤษอยู่ 18 เดือน และยังกล่าวว่าพระองค์ทรงเป็นหนี้บุญคุณแคลเวลล์อย่างมาก ก่อนที่มิชชันนารีฝ่ายโปรเตสแตนต์จะเข้ามา [ในประเทศไทย] ในปี พ.ศ. 2363 พระองค์ทรงเรียนภาษาละตินและวิชาวิทยาศาสตร์มาบ้างแล้วจากพวกพระนิายเยซูอิต แต่เมื่อพวกโปรเตสแตนต์เข้ามาก็ทรงแสดงให้เห็นว่าทรงพอพระทัยวิธีการสอนของพวกเขามากกว่า.... ในที่สุดพระองค์จึงทรงสมัครเป็นศิษย์สาธุคุณแคลเวลล์อย่างถาวร จนทำให้ทรงมีความรู้แก่กล้าขึ้นเป็นพิเศษ มีแนวความคิดเชิงอิสระนิยมที่ก้าวหน้าทั้งในด้านการปกครอง การค้า และแม้แต่ทางศาสนา¹⁵

วิธีการพูดของนางเลียวโนเวนส์เป็นการสรรเสริญคุณมิชชันนารีอเมริกันอย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการกล่าวโดยนัยให้ผู้อ่านรู้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มิได้ทรงมีพระปรีชาญาณพอที่จะคิด หรือพัฒนาแนวทางในการปรับปรุงประเทศได้ด้วยพระองค์เอง นอกจากนั้นนางยังกล่าวถึงบรรดาชาวตะวันตกหรือชาวยุโรปซึ่งเข้ามาทำงานอยู่ในราชสำนักบางคน เช่น ชาวอังกฤษซึ่งมาทำงานเป็น นายท่า ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเป็นนายวงศ์ของกองทหารหลวง และชาวอังกฤษซึ่งเข้ามาจัดระบบงานตำรวจหลวง ซึ่งประกอบไปด้วย “ชาวมาเลย์ที่ไว้ใจได้ ซึ่งคัดเลือกว่าจ้างมาจากสิงคโปร์” อย่างไรก็ตามนางมิได้ให้รายละเอียดว่าบุคคลที่นางอ้างมานั้นมีใครบ้าง และคนเหล่านั้นมาทำงานให้ราชสำนักเป็นระยะเวลาานเพียงใด¹⁶

ในตอนท้ายบทความ นางเลียวโนเวนส์กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญสองเหตุการณ์ ซึ่งนางไม่มีโอกาสที่จะได้เคยเห็น คือ การเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 4 และการปลงพระศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่องค์หนึ่งซึ่งนางมิได้ให้ชื่อ หรือตำแหน่ง เพียงอ้างถึงด้วยคำว่า (a Siamese high priest)

เมื่อกล่าวถึงการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 4 นางเริ่มเล่าเหตุการณ์ตั้งแต่เมื่อพระองค์ทรงกำหนดการเกิดสุริยุปราคาหมดดวงได้อย่างเที่ยงตรงแม่นยำ ทั้งเวลาที่เกิดและสถานที่ซึ่งจะมองเห็นเหตุการณ์นั้นได้อย่างชัดเจน ต่อจากนั้นนางจึงเล่าถึงการเสด็จสวรรคตตลอดจนกระแสพระราชดำริสุดท้าย ซึ่งแตกต่างไปจากพระราชดำรัสอันแท้จริงซึ่งมีบันทึกไว้ในที่ต่าง ๆ

พระองค์จึงตรัสกับเหล่าผู้มาเฝ้าอยู่ว่าพระองค์เกือบจะเสด็จถึงปลายทางแล้ว ทรงขอร้องมิให้เขาเหล่านั้นเสรำโสภเสียใจ หรือประหลาดใจแต่อย่างใดที่พระองค์จะต้องจากไป เนื่องจากเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นกับสรรพสัตว์ที่ถือกำเนิดมาในโลกนี้ โดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ กล่าวดังนั้นแล้ว ก็ทรงหันพระพักตร์ไปที่พระพุทธรูปองค์น้อยและทรงเจีบบไปราวกับว่าทรงดกอยู่ในห้วงของความคิดคำนึงอันหนักหน่วง “นี่แหละชีวิต!” และนั่นคือคำพูดสุดท้ายจากพระโอษฐ์ของพระมหากษัตริย์ที่น่ายกย่องที่สุดพระองค์หนึ่งของชาวพุทธ¹¹⁷

บันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หลายฉบับ ซึ่งจดรายละเอียดเหตุการณ์ในตอนปลายรัชกาลก่อนเสด็จสวรรคตเป็นหลักฐานขัดแย้งกันกับคำบอกเล่าของนางเลียวโนเวนส์ที่กล่าวมาข้างต้น ตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้วนางไม่มีโอกาสได้อยู่ร่วมในเหตุการณ์ก่อนหน้าที่จะเสด็จสวรรคตอย่างแน่นอน เนื่องจากนางเดินทางออกจากประเทศสยามไปเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2410 ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นั้น หลังจากเสด็จกลับจากการทอดพระเนตรสุริยุปราคาหมดดวง (เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2411) ณ ตำบลหัวากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แล้ว ก็ทรงพระประชวรอยู่ถึง 37 วัน ในวันสุดท้ายของพระชนม์ชีพ ทรงขอให้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่มาชุมนุมกัน ทรงฝากฝังพระราชโอรสพระราชธิดาทั้งปวงและประชาชน และทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ขุนนางและพระบรมวงศ์ทั้งปวงปรึกษากันคัดเลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ในบรรดาผู้ที่มีความสามารถเหมาะสม ไม่จำเพาะแต่ในบรรดาพระราชโอรสของพระองค์เท่านั้น เพียงแต่ทรงขอร้องว่าให้พระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไปเสด็จออกรับฎีกาจากประชาชนด้วยพระองค์เอง เช่นที่พระองค์เคยทรงปฏิบัติมา¹¹⁸

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่นางแอนนาเล่าไว้ในตอนท้ายบทความนี้ คือ เรื่องการปลงศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งนางมิได้บอกชื่อหรือฐานานุกรมให้สืบค้นได้ว่านางหมายความว่าใคร อย่างไรก็ตามก็ดี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีงานปลงศพพระเถระผู้ใหญ่อยู่เพียงครั้งเดียวที่บันทึกไว้ในประชุมพงศาวดารประจำรัชกาล คือ งานปลงพระศพสมเด็จพระปรมานุชิต -

จิโนรส ในปี พ.ศ.2397 ซึ่งนางแอนนาไม่มีโอกาสอยู่ร่วมในเหตุการณ์ได้อย่างแน่นอน ก่อนจะกล่าวถึงงานศพ นางแอนน้าย้อนเล่าประวัติของพระเถระรูปนี้ ตามที่นางอ้างว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เคยเล่าประทานนางในระหว่างที่พระองค์ทรงถกเถียงปัญหาเรื่องศาสนากับนาง นางกล่าวว่าพระเถระรูปนี้ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั้งปวงก็เพราะได้เสียดสละอุทิศตนเพื่อสั่งสอนสาธารณชนด้วยความมีเมตตาและว่าแม้แต่จะตัดสินตามความเชื่อแบบคริสเตียนก็ยังนับได้ว่าเป็นผู้ที่มีคุณความดีงามสมควรแก่การยกย่องอย่างยิ่ง¹¹⁹

นางแอนนาอ้างว่าหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเล่าเรื่องพระเถระรูปนี้และวัตรปฏิบัติของท่านให้นางฟังได้ไม่นานนัก นางก็ถูกตามตัวให้ไปเฝ้าที่ข้างเตียงของพระเถระรูปนี้ก่อนที่ท่านจะสิ้นใจ ยิ่งไปกว่านั้น ยังถูกบังคับให้ต้องเป็นพยานอยู่ร่วมในการปลงศพพระเถระซึ่งนางกล่าวว่าเป็นพิธีกรรมอันป่าเถื่อนยิ่งนัก เพราะ “ร่างของผู้ตายถูกตัดออกเป็นท่อน ๆ แล้วโยนให้บรรดาสุนัขที่หิวโหยซึ่งสิงสู่อยู่ในแดนขยะอันน่าสะพ้อกลัวของพุทธศาสนา”¹²⁰

เรื่องที่นางแอนนาเล่ามาข้างต้นนั้น มีข้อที่น่าสงสัยถึงสองประการ หากว่าอนุมานจากลักษณะความเป็นจริงตามธรรมเนียม ประเพณีของสังคมไทยแล้ว การที่นางแอนนาซึ่งเป็นหญิงเป็นคริสเตียน และมีได้เป็นญาติใกล้ชิดกับพระภิกษุผู้ใกล้ชิดจะสิ้นใจ จะถึงกับถูกตามตัวให้มาคอยอยู่ดูใจพระเถระรูปนี้จนวินาทีสุดท้ายของชีวิตเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ส่วนเรื่องพิธีปลงศพตามที่นางเล่ามานั้นไม่ใช่วิธีปกติซึ่งคนไทยที่เป็นชาวพุทธนิยมปฏิบัติ บาทหลวงปีเตอร์เลอแก้วซ์ เคยเล่าไว้ว่า ในบางกรณีผู้ตายอาจจะสงสัยไว้ว่าให้นำศพของตนมาเลี้ยงเร่งเลี้ยงกา¹²¹ แต่ในกรณีของพระเถระผู้ใหญ่ระดับพระสังฆราชตามที่นางเล่า นั้น การทำศพด้วยวิธีดังกล่าวคงเป็นไปได้ และถ้าหากมีพิธีศพดังกล่าวจริงก็คงจะถูกหนังสือพิมพ์บางกอก คาเลนเดอร์ ของหมอบรัดเล (ซึ่งคอยจ้างวิพากษ์วิจารณ์พระเจ้าอยู่หัว และราชสำนักสยามอยู่เป็นประจำ) เขียนข่าววิเคราะห์อย่างเปิดเผยเช่นที่เคยทำอยู่บ่อย ๆ

ดังนั้น จึงน่าจะเป็นไปได้ว่านางแอนนาคัดลอกเรื่องราวที่บาทหลวงปีเตอร์เลอแก้วซ์เล่าไว้และเซอร์ จอห์น บาวริง นำมากล่าวถึงอีกในหนังสือของท่าน คือ *The Kingdom and People of Siam* (ค.ศ.1859) แล้วนำมาแต่งให้เป็นเรื่องราวที่ฟังดูน่าตื่นเต้น และนำเอาตัวนางเข้าไปผูกพันในฐานะตัวละครคนสำคัญของเหตุการณ์ครั้งนั้นด้วย โดยมีได้ให้เกียรตินักเขียนเดิมผู้เป็นเจ้าของงานเขียนที่ตนคัดลอกมา และทำประหนึ่งเป็นเรื่องราวที่นางได้ประสบมาเองโดยตรง โดยการสอดแทรกรายละเอียดต่าง ๆ ลงไปในเรื่องเล่าของนาง เช่น คำพูดสุดท้ายจากปากของผู้ตาย (คือ “พระอรหันต์”) ซึ่งเป็นรายละเอียดที่มีปรากฏอยู่ในคำบอกเล่าของบาทหลวงปีเตอร์เลอแก้วซ์ด้วยเช่นกัน¹²²

ในตอนจบของบทความนี้ นางแอนนาให้รรธบายเรื่องศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นการอธิบายตามความเข้าใจของนางมากกว่าอย่างอื่น นางให้รายละเอียดของ “บัญญัติสิบประการของพุทธศาสนา” (Buddhist Decalogue)¹²³ ซึ่งไม่เคยมีปรากฏในศาสนาพุทธนิกายหินยาน เช่นที่นิยมนับถือปฏิบัติกันในประเทศสยาม (และนางมิได้หมายถึงเบญจศีลเบญจธรรม) ซึ่งอาจจะเป็นวิธีการของนางแอนนาที่ต้องการจะทำให้ผู้อ่านของนางเข้าใจไปว่า ศาสนาพุทธมีลักษณะหลายประการที่เลียนแบบองค์ประกอบต่าง ๆ ของศาสนาคริสต์ เช่น มีบัญญัติ 10 ประการ เหมือนเช่นที่มีบัญญัติไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิล ยิ่งไปกว่านั้นนางยังเล่าว่าพุทธศาสนิกชนตามวัดที่นางเคยไปเห็นมานั้น มักจะสวดมนตร์อ่อนวอนต่อ “พระเจ้าผู้เป็นอมตะองค์เดียว เป็นสาระอันไม่เปลี่ยนแปลงของความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง”¹²⁴ ซึ่งเป็นถ้อยคำที่บางครั้งใช้อ้างถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอับราฮัม (the Abrahamic God) แต่ไม่ใช่ในศาสนาพุทธ ซึ่งโดยปกติไม่มีธรรมเนียมปฏิบัติที่จะสวดมนตร์อ่อนวอนถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าองค์ใดองค์เดียว นอกจากสวดขอพรและความคุ้มครองจากพระรัตนตรัย ยิ่งไปกว่านั้น นางยังจบบทความนี้ด้วยการสรรเสริญพระคุณพระเจ้าของชาวคริสต์ที่ได้ประทาน “ของขวัญอันประเสริฐ คือศาสนาคริสต์” และ “เวาของคริสต์ศาสนา ซึ่งก็คือพุทธศาสนา”¹²⁵ โดยนางละเลยความจริงที่ว่าศาสนาพุทธนั้นมิกำเนิด มีรากฐานมั่นคง และเจริญรุ่งเรืองมาก่อนที่ Jesus ผู้เผยแผ่คำสอนของคริสต์ศาสนาจะมาถือกำเนิดเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 600 ปี

บทความที่ 4 ในฉบับประจำเดือนสิงหาคม พ.ศ.1870

บทความฉบับสุดท้ายในงานเขียนชุดแรกของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ เริ่มต้นด้วยประวัติของกรุงเทพมหานคร และพระบรมมหาราชวัง ในคำบรรยายที่นางกล่าวถึงพระบรมมหาราชวังนั้น นางกล่าวว่า บรรดานางในเหล่านี้ “ถูกกวัดข้นจำกัดสถานที่และถูกเฝ้าคุมอย่างเข้มงวดด้วยความหึงหวง” สตรีเหล่านี้ไม่อาจออกมานอกพระบรมมหาราชวังได้อย่างอิสระ ดังนั้นการได้เห็นโลกภายนอกแม้เพียงแวบเดียวก็ทำให้พวกนางตื่นตาตื่นใจมากด้วย “จิตสำนึกแบบเด็ก ๆ เต็มไปด้วยความกระตือรือร้น อยากรู้ อยากเห็นและความปรารถนาอันไม่อาจบรรยายได้”¹²⁶

ในคำบรรยายของนางแอนนา พระบรมมหาราชวังกลายเป็น “สถานที่หลบภัย” อันมั่นคงของ “คนร้ายผู้หนีคดีทุกชนชั้น” สร้างภาพให้ผู้อ่านของนางเห็นว่าเป็นสถานที่รวมของความชั่วร้าย และคนร้ายนานาชนิด

ภายในวังมีทั้งผู้หญิงที่ปลอมมาเป็นชาย มีผู้ชายที่แต่งกายเป็นหญิง มีความชั่วร้ายทุกชนิด และอาชญากรรมทั้งน้อยใหญ่แอบแฝงอยู่ ทั้งชนิดที่น่า

รังเกียจที่สุด น่าขยะแขยงที่สุด และผิดธรรมชาติที่สุดเท่าที่หัวใจของมนุษย์
จะคิดขึ้นได้ เป็นความตายในท่ามกลางชีวิต เป็นบ้านอันโสมม เต็มไปด้วย
ความมัวหม่น และเปล่าเปลี่ยว [ของผู้อาศัย] ปราศจากความสุข ความหวัง
อิสรภาพ ความศักดิ์สิทธิ์ ยังเหลือก็แค่เพียงความรักของผู้เป็นมารดา¹²⁷

อย่างไรก็ตามนางแอนนามิได้อธิบายว่ากิจกรรมอันชั่วร้ายดังกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นได้อย่างไร
ในวังซึ่ง “ถูกกวัดขั่น...และมีการเฝ้าคุมอย่างเข้มงวด” ดังที่นางเองกล่าวไว้แต่แรก

และในท่ามกลางความชั่วร้ายนี้เองที่นางเล่าต่อมาว่า หัวหน้าครอบครัวคือ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยเหล่านางในและข้าราชการบริพารของพระองค์ ทรงคืนบรรทม
และลงมาทรงบาตรทุกเช้าครู่ เวลา 5 นาฬิกาตรง โดยทรงนิมนต์พระสงฆ์ 199 รูป เข้ามารับบาตร
เป็นประจำ¹²⁸

แม้นางแอนนาจะยอมรับว่าบรรดานางในผู้อาศัยอยู่ภายในกำแพงวังส่วนใหญ่เป็นผู้มีชาติ
ตระกูลดี แต่นางอ้างว่ามีสตรีจำนวนมากถูกซื้อตัวมาจากอินเดีย จีน และสิงคโปร์ แล้วถูกส่งเข้ามา
ในวังโดยบรรดาผู้แทนพระองค์¹²⁹ คำกล่าวของนางไม่มีเหตุผลหรือหลักฐานมาสนับสนุนว่าเป็น
ความจริง เซอร์จอห์น บาวริง เคยกล่าวถึงบรรดาสตรีผู้อยู่ในพระบรมมหาราชวังเช่นกัน แต่ข้อมูล
ของบาวริงต่างไปจากคำกล่าวอ้างของนางแอนนา บาวริงกล่าวว่าบรรดาสตรีชาววังส่วนใหญ่มาจาก
ตระกูลขุนนาง หรือตระกูลเจ้าประเทศราชซึ่งถูกส่งมาถวายตัวอยู่ในวัง บางคนมีข้าทาสบริวารของ
ตนมาด้วย¹³⁰ แม้ว่าในอดีตอาจจะมีกษัตริย์ไทยบางพระองค์ที่เกณฑ์ผู้คนทั้งหญิงและชายเข้ามาจาก
ประเทศที่แพ้สงคราม แต่ไม่ปรากฏว่ามีเหตุการณ์เช่นนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ยิ่ง
ไปกว่านั้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2400 เป็นต้นมา ทรงออกประกาศหลายฉบับอนุญาตให้บรรดาชาววัง และ
นางห้ามซึ่งมิใช่เจ้าจอมมารดา ถวายบังคมลาออกไปแต่งงานหรือกลับไปอยู่กับครอบครัวได้¹³¹

บทความฉบับที่ 4 ของนางแอนนามิลักษณะเช่นเดียวกันกับบทความ 3 ฉบับก่อน
กล่าวคือ นางไม่ได้เรียงลำดับเรื่องราวตามลำดับเวลาหรือแม้แต่ตามลำดับก่อนหลังของเหตุการณ์ที่
เกิดขึ้นจริง หรือตามแนวคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือตามความสำคัญตามลำดับมากนัก นางเพียงแค่
หยิบยกเอาเรื่องราวบางเรื่องที่นางคิดว่าผู้อ่านจะสนใจขึ้นมาเล่า ดังจะเห็นได้ว่า หลังจากทีนางเปิด
ฉากวิพากษ์วิจารณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และราชสำนัก (ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น) นางก็เล่า
รายละเอียดเกี่ยวกับพระราชภารกิจประจำวันตั้งแต่เมื่อทรงคืนพระบรรทม ลงมาทรงบาตร ทรง
ไหว้พระสวามณตร์เช้า ทรงพักผ่อนพระอริยาบถ ทรงสรงพระวรกาย แล้วเสด็จออกรับฎีกาจาก

ประชาชน ไปจนถึงการประชุม “สภาลับ” (secret council) ยามเที่ยงคืน¹³² โดยนางเล่าเพิ่มเติมว่า สภาลับนี้มีกิจกรรมที่น่าสะเพ็งกลัวหลายอย่าง แต่นางก็มีอาจให้รายละเอียดได้มากไปกว่าคำกล่าวหาอย่างเลื่อนลอยนี้ แม้นางจะอ้างว่าปฏิบัติการของสภาลับ เป็นที่รู้กันทั่วไป “ไม่ว่าใครก็ตามที่เคยอยู่ในวังหรืออาศัยอยู่ใกล้ ๆ วังเป็นเวลาถึงหกปี ก็จะมีเรื่อง [ของสภาลับ] นี้”¹³³

ต่อจากนั้น นางแอนนาบรรยายเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีในประเทศสยาม เช่น การศึกษาสำหรับเด็กชาย เรื่องพุทธศาสนา เรื่องละครและดนตรีไทย ตลอดจนเรื่องที่ชาวสยามนิยมและสนใจเทพนิยายอินเดีย ซึ่งเข้ามาในประเทศสยามพร้อมกับศาสนาพุทธและวรรณคดีที่เกี่ยวกับศาสนา¹³⁴ นางกล่าวว่า ความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าของอินเดียทำให้นางต้องเริ่มเปิด “โรงเรียน” ของนางในวันพฤหัสบดี ซึ่งคนไทยถือว่า เป็นวันครู นางยังได้เล่าถึงพิธีเปิดโรงเรียนซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาด้วยพระองค์เอง

ในสยาม โรงเรียนทุกโรง สมาคมที่เกี่ยวกับวรรณกรรม วัด หรือแม้แต่โรงงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางปัญญาหรือกิจกรรมสมัยใหม่ใดใด ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมลักษณะไหน หรือมีจุดประสงค์อย่างใด ล้วนต้องเริ่มเปิดกิจการในวัน “พระหัต” (“One P’ra Hatt”) เพราะถือว่าเป็นวันอันศักดิ์สิทธิ์สำหรับเทพธิดาแห่งปัญญา ซึ่งอาจจะหมายถึง พระสุรัสวดีในลัทธิฮินดู ในวันพฤหัสบดีที่กำหนดไว้ว่าจะเป็นวันเปิดโรงเรียนของฉันในวัง เรือพระที่นั่งลำหนึ่งพาเราข้ามแม่น้ำมาในหลวงมีพระเมตตาเสด็จออกมาต้อนรับฉันและลูกชาย....

เมื่อในหลวงทรงให้สัญญาณ บรรดาพระภิกษุก็เริ่มสวดมนต์จาก “พระจะนะปรมิตา” (P’rjana Paramita) จากนั้นเสียงดนตรีก็กังวานขึ้นเป็นการนำขบวนเสด็จของบรรดาเจ้าหญิงและเจ้าชายทั้งหลาย ซึ่งจะมาเป็นลูกศิษย์ของฉัน ทั้งหมดเดินเข้ามาตามลำดับอายุ เจ้าฟ้าหญิงยิ่งเยาว์ลักษณะ ซึ่งเจริญพระชันษาที่สุด เดินนำหน้ามาแล้วก้มลงกราบในหลวง คนอื่นๆ ก็ทำตาม...ในหลวงทรงจับมือเธอพามาหาฉัน แล้วตรัสว่า “นี่ครูสอนภาษาอังกฤษ” เจ้าฟ้าหญิงทรงทักทายอย่างเงียบ ๆ และสำรวม ทรงจับมือทั้งสองของฉัน แล้วก้มหัวลงมาจนหน้าผากแตะมือของฉัน แล้วจึงถอยกลับออกไปยืนคอยอยู่ทางด้านขวา แต่ละพระองค์ ทรงเข้ามาทักทายฉันทีละองค์ด้วยกริยาเดียวกันจนครบทุกพระองค์ คนตรีจึงหยุดบรรเลง ในหลวงทรงมีพระราชดำรัสสั้น ๆ มีใจความคล้าย ๆ นี้ว่า “ลูกรักทั้งหลาย เนื่องจากที่นี่จะเป็นโรงเรียนภาษาอังกฤษ ลูกจึงจะต้องศึกษา

และสังเกตกริยาบรรยายอย่างอังกฤษ ทั้งการทักทาย การเรียกขานผู้อื่นและการสนทนา รวมทั้งธรรมเนียมปฏิบัติอื่น ๆ พ่ออนุญาตให้ลูก ๆ ทุกคนลุกขึ้นนั่งได้เมื่อพ่ออยู่ด้วย นอกเสียจากว่าลูกจะไม่ประสงค์เช่นนั้น”¹³⁵

รายละเอียดที่นางเลียวโนเวนส์เล่าเกี่ยวกับนักเรียนและงานสอนของนาง ทำให้เห็นได้ว่าการเรียนการสอนครั้งนี้เปิดกว้างให้พระราชโอรสและพระราชธิดาทุกพระองค์มีโอกาสมาเรียนได้ มีใช้เฉพาะสำหรับผู้ที่มีมารดาเป็นเจ้าจอมคนโปรดเท่านั้น นางแอนนากล่าวถึงพระราชธิดาพระองค์หนึ่งชื่อ Waine Ratam Kania (ตามที่นางสะกดชื่อไว้ในต้นฉบับ) ซึ่งพระนามที่ถูกต้องคือพระองค์เจ้าหญิงวาทิรัตนกัญญา (พ.ศ.2400-2478) ซึ่งนางอ้างว่าพระมารดาเป็นนักพนัน ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงพระพิโรธอยู่บ่อย ๆ และทรงพลอยพิโรธผู้เป็นลูกไปด้วย นางแอนนาเล่าว่าเจ้าหญิงพระองค์น้อยทรงพยายามอย่างยิ่งที่จะเรียนภาษาอังกฤษให้ได้เก่ง ๆ ด้วยความหวังว่าจะเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระราชบิดา¹³⁶

บทความฉบับนี้ลงท้ายด้วยเรื่องราวความเป็นไปใน “วัง” ของเจ้าพระยาศรีสฐริวงศ์ (ช่วงขุนนาถ) ซึ่งนางเรียกว่า “กลาโฮม” (Klahome) และนางเปรียบเทียบตำแหน่งของท่านเป็น “นายกรัฐมนตรี” (Prime Minister) นางเล่าว่าเมื่อต้องไปพำนักอยู่ในวังของท่านผู้นี้ นางตกเป็นเป้าความอยากรู้อยากเห็นของบรรดาผู้หญิงในฮาเร็ม (Harem) ของ “กลาโฮม” ซึ่งเพิ่งเคยเห็น “ฝรั่ง” เป็นครั้งแรกในชีวิตของพวกนาง¹³⁷

ในฮาเร็มของท่านนายกฯ เมื่อตัวท่านเองไม่อยู่ ณ ที่นั้น บางครั้งก็อาจจะคลายความน่าสนใจไปเสียสิ้น และมีแต่ความน่ารำคาญ... พวกหล่อนกรูเข้ามาหาฉัน ด้วยความอยากรู้อยากเห็น ต่างแย่งกันจะเข้ามาทอดรัด ในขณะที่ปากก็จ้อกแจ้กใส่กันเป็นภาษาไทยเสียงแหลม ๆ ... ราวกับฝูงนกแก้ว ในขณะที่ตัวฉันก็พยายามจะใช้ภาษามือ ภาษาสายตาให้พอจะเป็นที่เข้าใจกันได้บ้าง ผู้หญิงเหล่านั้นเกือบจะทุกคนยังอายุน้อย รูปร่างสมส่วน หน้าตาพริ้มเพรา ผิวขาวนวล ที่แน่ ๆ คือ หน้าตาดีกว่าพวกผู้หญิงมาเลย์ที่ฉันเคยคุ้นมานั้น อยู่มาทีเดียวน และพวกนางก็จะดูมีเสน่ห์อย่างยิ่ง ถ้าไม่เพราะทรงผมอันน่าเกลียดและฟันดำ ๆ ของพวกนาง¹³⁸

ในบทความนี้ นางเลียวโนเวนส์ แสดงให้เห็นความขัดแย้งในการนำเสนอข้อมูลของนางอีกครั้งหนึ่ง โดยในตอนต้น ๆ ของบทความ นางกล่าวถึงอิทธิพลของชาวยุโรปและอารยธรรมตะวันตก ซึ่งเข้ามาช่วย “ส่องทางปัญญา” ให้ชาวสยามจนกระทั่งสามารถ “ยกระดับขึ้นมาเป็นชนชาติที่เจริญแล้ว” ได้¹³⁹ แต่หลังจากนั้นอีกเล็กน้อย นางก็อ้างถ้อยคำของนักการทูตฝรั่งเศส คือ เดอลาบูแบร์ (Monsieur de la Loubere ซึ่งนางเรียกผิด ๆ อยู่ตลอดเวลาว่า “M. Laboulaye”) ซึ่งยกย่องชาวสยาม ประเพณี วัฒนธรรม และศาสนาของชาวสยาม ด้วยความตั้งใจที่สามารถมีระดับจิตใจและวัฒนธรรมที่สูงส่งได้เช่นที่เป็นอยู่ทั้งๆ ที่มีใช้คริสเตียน

เป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจได้ว่า เหตุใดคนเหล่านี้ซึ่งมิได้รับแสงสว่างทางปัญญาจากพระผู้เป็นเจ้า จะสามารถยกระดับของตนได้สูงเช่นนี้ และสามารถเข้าถึงสวรรค์ได้... ในบรรดาคุณงามความดีที่น่ายกย่องนั้นไม่เพียงแต่ จะมีความเคารพพ่อแม่ การเอาใจใส่ดูแลเด็ก ๆ การยอมรับผู้มีอำนาจ การเป็นผู้กตัญญูรู้คุณ และมีความพอเหมาะพอควรทั้งในยามมั่งมีและในยามยากไร้ขัดสน มีความแข็งแกร่งในเวลาทุกข์ร้อน มีความสงบทางจิตอยู่ตลอดเวลา และแม้แต่ความดีงามที่ไม่เคยพบในชนชาติที่ไม่นับถือพระผู้เป็นเจ้าอื่น ๆ ได้แก่ การรู้จักให้อภัยผู้เหยียดหยามดูถูก หรือการต่อสู้ความชั่วด้วยความดี [ก็มีอยู่ในตัวคนเหล่านี้]¹⁴⁰

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นความขัดแย้งกันเองในข้อเขียนของนางเลียวโนเวนส์ ซึ่งมักจะปรากฏอยู่ทั่วไปในบทความของนาง (และในหนังสือที่นางเขียนต่อมา) หากว่านางเขียนเล่ารายละเอียดเหล่านี้อย่างเที่ยงตรง ซื่อสัตย์ ไม่บิดเบือนดังที่เป็นอยู่และให้ข้อมูลโดยละเอียดเกี่ยวกับที่มาของเหตุการณ์เหล่านั้น งานเขียนของนางจะเป็นงานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง

แต่ในทางตรงกันข้าม ความขัดแย้งซึ่งฟ้องกันเองในบทความของนาง ทำให้ขาดความน่าเชื่อถือในฐานะแหล่งอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง กล่าวโดยสรุป ผู้อ่านพอจะมองเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วนางนับถือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระอัจฉริยภาพของพระองค์ ในขณะที่นางแสดงความไม่เห็นด้วย หรือแสดงการดูถูกพระองค์ในพระราชจริยาวัตรส่วนพระองค์ ด้านครอบครัวและลักษณะการปกครองของพระองค์ แต่ทว่ามีหลายจุดหลายประเด็นในบทความเหล่านั้นที่นางเล่าเรื่องเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งกลับกลายมาเป็นหลักฐานลบล้างคำกล่าวหา คำประนาม และความอคติของนางที่มีต่อพระองค์ จึงเป็นการยากมากที่จะตัดสินแยกแยะความจริง

ออกจากความบิดเบือนที่นางจงใจปรุงแต่งขึ้นและสอดแทรกไว้เพื่อเพิ่มรสชาติให้กับบทความของนาง

หนังสือเล่มแรกซึ่งขยายความจากบทความ

บทความชุดแรกทั้ง 4 ฉบับของนางแอนนาเลียวโนเวนส์ซึ่งลงพิมพ์ในนิตยสาร *The Atlantic Monthly* เป็นที่สนใจของสาธารณชนเป็นอย่างยิ่ง จึงทำให้นางดกลงพิมพ์หนังสือเรื่องเกี่ยวกับเมืองสยามเล่มแรก โดยขยายความจากบทความดังกล่าว และใช้ชื่อบทความต้นฉบับ เป็นชื่อหนังสือ คือ *The English Governess at the Siamese Court* (ค.ศ.1870) โดยมีชื่อรองว่า *Being Recollections of Six Years in the Royal Palace at Bangkok* เนื้อหาของหนังสือไม่มีอะไรพิเศษเพิ่มเติมมากนัก ที่น่าสนใจคือ “คำนำ” สำหรับหนังสือนี้ ซึ่งเขียนโดย W. Leigh Williams ซึ่งอ้างตัวว่าเป็น “เพื่อนเก่าของประเทศสยาม” ซึ่งเขาเคยใช้ชีวิต “ยี่สิบปีแห่งความสุข” มาแล้ว¹⁴

ความเป็น “เพื่อนเก่า” ของประเทศสยาม จะเห็นได้จากการที่เขาพยายามจะให้คำอธิบายประเด็นที่เป็นภาพเชิงลบ และเสริมประเด็นที่ให้ภาพเชิงบวกแก่ประเทศสยามเพื่อถ่วงดุลย์ภาพลักษณ์ด้านลบซึ่งนางแอนนาก็ค้นมาเล่าในงานเขียนของนาง อย่างไรก็ตาม วิลเลียมส์ ก็ยังไว้ท่าทีและสงวนความเป็นกลางเมื่อกล่าวพาดพิงถึงประเด็นหลัก 2 เรื่อง คือ เรื่องพระบุคลิภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความน่าเชื่อถือของนางแอนนา ในประเด็นแรก วิลเลียมส์ อ้างอิงนักเขียนอื่น ๆ อีกหลายคน รวมทั้งนางเลียวโนเวนส์เอง แล้วสรุปว่า พระราชกรณียกิจที่ได้ทรงปฏิบัติเพื่อประเทศสยาม ทำให้ทรงได้รับการยกย่องและความเคารพอย่างสูงจากชาวสยามในฐานะกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งผู้ทำคุณให้ประเทศและพสกนิกรของพระองค์ ส่วนในประเด็นที่สอง คือ การที่นางแอนนาอ้างว่าเรื่องเล่าของนางเป็นความจริงตามประวัติศาสตร์ทั้ง ๆ ที่มีข้อมูลมากมายเกี่ยวกับราชสำนักที่ไม่ตรงต่อความเป็นจริง และขัดแย้งกันเองอยู่ในงานเขียนของนาง วิลเลียมส์ กล่าวว่า นั่นเป็นเพียงเพราะมุมมองที่แตกต่างและทัศนคติของคนที่มีภูมิหลังต่างกัน

ความขัดแย้งอันแท้จริงระหว่างแอนนาและในหลวง คือเรื่องเกี่ยวกับการภายในครอบครัว... นอกจากนั้นแล้วแอนนาก็คิดว่าในหลวงทรงเป็นนักปกครองที่สามารถเชิงบริหาร เป็นผู้มีวิจรรณญาณ ซึ่งเป็นความคิดเห็นที่ตรงกันกับความเห็นของ เซอร์ จอห์น บาวริง ผู้เข้ามาเจรจาตกลงเรื่องสนธิสัญญากับประเทศสยาม ในปี พ.ศ.2397 คือประมาณ 8 ปีก่อนที่แอนนาจะเดินทางมาเมืองสยาม

ส่วนนางเลียวโนเวนส์เองนั้นเป็นผู้มีพรสวรรค์ในเชิงวรรณศิลป์.....

หากว่าหล่อนจะได้ล่วงเกินพระองค์ผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เคารพ
ของชาวไทยไปบ้าง ก็เป็นเพราะ “ต่างเวลา ต่างพื้นเพ” [ย่อมมีความคิด
ต่างกัน] ถึงกระนั้นก็ไม่อาจทำร้ายพระองค์ หรือพระราชวงศ์ให้ลดค่าลง
‘ได้เลยในสายตาของชาวสยาม’¹⁴²

เมื่อ วิลเลียมส์เขียนบทนำให้หนังสือของนางแอนนาตั้งข้างต้นนั้นเป็นฉบับที่ตีพิมพ์ในปี
ค.ศ. 1952 (พ.ศ.2495) เป็นเวลาที่ข้อมูลและหลักฐานหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับนางเลียวโนเวนส์ยังไม่
เป็นที่เปิดเผยต่อสาธารณชน ดังที่ต่อมาจะได้อ่านกันในงานเขียนและงานวิจัยของนักประวัติศาสตร์
รุ่นต่อมา เช่น Smith Dow (พ.ศ.2534) Bristowe (พ.ศ.2519) และ Moffat (พ.ศ.2504) ดังนั้นความ
เห็นของวิลเลียมส์บางอย่างจึงขัดแย้งกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้รับการเปิดเผยในเวลาต่อ
มา อาทิเช่น วิลเลียมส์กล่าวว่า นางเลียวโนเวนส์ “สามารถอดอ้อได้อย่างดีว่าเป็นผู้มีอิทธิพล” ต่อเจ้าฟ้า
จุฬาลงกรณ์ฯ ซึ่งต่อมาขึ้นเสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 5 ของราชวงศ์จักรี และครอง
ราชย์อยู่ถึง 42 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ประเทศสยามเจริญพัฒนาขึ้นมากด้วยพระอัจฉริยภาพของ
พระองค์ ทว่าในขณะเดียวกัน วิลเลียมส์ไม่เห็นด้วยกับความเห็นของนางเลียวโนเวนส์เกี่ยวกับ
ลักษณะของสังคมสยามสมัยนั้น เช่น เรื่องการมีทาสและระบบทาสในสยาม วิลเลียมส์กล่าวว่า
ระบบทาสในประเทศสยามนั้น “รุนแรงน้อยกว่าที่บรรยายไว้ในหนังสือของนางแอนนา” ยิ่งไปกว่า
นั้น วิลเลียมส์ อธิบายว่า นางแอนนา “เรียกคนรับใช้ทุกระดับทุกชนิดว่า “ทาส” แม้ว่าบางคนจะมี
สภาพความเป็นอยู่ดีเสียกว่าสาวใช้ตามบ้านในประเทศอังกฤษในสมัยของนางแอนนา ซึ่งต้องอยู่รวม
กันอย่างแออัด และทำงานหนักวันละ 14 ชม. เพื่อเงินค่าจ้างเพียง 20 ปอนด์ต่อปี”¹⁴³ เนื้อหาสาระใน
คำโต้แย้งของวิลเลียมส์เป็นสิ่งที่สนับสนุนข้อสันนิษฐานที่ว่า นางเลียวโนเวนส์นั้นมิได้มีความรู้
ความเข้าใจในระบบสังคมอันซับซ้อนของเมืองสยาม ดังที่นางอ้างไว้ในงานเขียน

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งในบทนำของวิลเลียมส์ คือ ข้อสังเกตเกี่ยวกับพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าฯ ซึ่งนายวิลเลียมส์ย้ำว่า “สมควรแล้วที่ทรงเป็นที่เคารพรักของปวงประชา” ยิ่ง
ไปกว่านั้น วิลเลียมส์ ยังแก้ต่างให้พระองค์ในกรณีที่นางเลียวโนเวนส์โจมตีเรื่องการมีพระสนมหลาย
คน ซึ่งนางเห็นว่า “เป็นบาป” ว่าเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นกุศโลบายทางการปกครองอันสำคัญ เขายัง
กล่าวด้วยว่า แม้นางจะตำหนิว่าพระองค์ไม่อดทนต่อเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ทว่าการที่ทรงอดทนคน
อย่างนางเลียวโนเวนส์ได้นานถึง 5 ปี นับว่าทรงมีพระหฤทัยกว้างขวางและทรงอดทนเป็นเลิศ¹⁴⁴

ในหนังสือเรื่อง *The English Governess* นี้ นางเลียวโนเวนส์เขียนคำอุทิศให้นาง แครรีน คอบบี้ ภรรยาของ ดร.ฟรานซิส คอบบี้ แห่งบอสตัน ซึ่งนางอ้างว่าเคยเป็นเพื่อนบ้านของนาง ตั้งแต่เมื่อครั้งที่อยู่ในสิงคโปร์ และเป็นผู้ที่แนะนำนางให้รู้จักผลงานของบรรดานักเขียนผู้สนับสนุนนโยบายเลิกทาสในประเทศอเมริกา เช่น Harriet Beecher Stowe ผู้ประพันธ์ผลงานสนับสนุนการเลิกทาสอันมีชื่อเสียงคือ *Uncle Tom's Cabin* (1852)

เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับหนังสือของนางเรื่องนี้ นางเลียวโนเวนส์ตีพิมพ์พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงตอบและทรงขอบพระทัยนางที่ได้เขียนจดหมายมาแสดงความเห็นใจเมื่อพระราชบิดาเสด็จสวรรคต ในพระราชหัตถเลขานั้น ทรงสุภาพและเปี่ยมด้วยไมตรีจิต และแม้จะทรงกล่าวพาดพิงถึงวันเวลาที่นางเคยถวายพระอักษรในราชสำนัก¹⁴⁵ ทว่ามิได้ทรงขอให้นางกลับมาเมืองสยามอีก

การวิเคราะห์เปรียบเทียบและวิพากษ์บทความต้นฉบับและหนังสือเล่มแรก

หากจะกล่าวโดยรวมแล้ว หนังสือเรื่อง *The English Governess* มีใจความเดียวกันกับบทความทั้ง 4 บทที่กล่าวถึงมาแล้ว เพราะบทความส่วนใหญ่จะถูกตัดออกเป็นส่วน ๆ แล้วนำมาเรียบเรียงใหม่ มีหลาย ๆ ส่วนที่นางนำมาตัดต่อโดยมิได้เปลี่ยนแปลงข้อมูลแม้แต่คำเดียว นางเริ่มเรื่องเล่าในหนังสือตั้งแต่เมื่อนางมาถึงกรุงเทพฯ โดยเรือ “เจ้าพระยา” ในวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ.2405 (ค.ศ.1862) และเริ่มเล่าเหตุการณ์ตามลำดับเวลาอย่างคร่าว ๆ ตั้งแต่เมื่อ “กลาโหม” ออกมาต้อนรับนาง พานางไปพักอยู่ด้วยชั่วคราว จนถึงการได้เข้าเฝ้าครั้งแรกและการได้รับพระราชทานบ้านพักส่วนตัวนอกพระบรมมหาราชวัง แต่หลังจากนั้นแล้วเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่นางนำมาปะติดปะต่อกันไม่มีลำดับเวลาก่อนหลังบอกไว้อย่างชัดเจน และไม่มีการวางโครงเรื่องที่เป็นเอกภาพ คงนำเอาเรื่องราวต่าง ๆ มาวางเรียงกันทีละบททีละเรื่อง บางตอนจะเป็นการบรรยายภาพสถานที่ต่าง ๆ อย่างยืดเยื้อ ที่เพิ่มเติมขึ้นจากเนื้อหาในบทความต้นฉบับ คือ ส่วนที่เป็นมุมมองส่วนตัวของนาง ซึ่งทำให้หนังสือนี้มีลักษณะเป็นบันทึกความทรงจำ (memoirs) มากกว่าเป็นบทความ นอกจากนั้น นางยังเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ประเทศสยาม พระราชพิธีต่างๆ ตลอดจนคำบรรยายเกี่ยวกับพุทธศาสนาและแนวปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งเป็นการตีความของนางเอง เรื่องราวเกี่ยวกับราชสำนักซึ่งนางเล่าไว้จบลงในบทที่ 27 “เมื่อฉันลาออกจากราชสำนัก” ซึ่งนางให้เหตุผลว่านางต้องการหนีจากงานที่น่าเหนื่อยใจและเจ้านายที่น่าเหนื่อยหน่ายเพื่อไปพักผ่อนเป็นเวลา 6 เดือน หลังจากบทนี้นางยังเติมเรื่องราวอีก 3 บท คือ “ราชอาณาจักรสยาม” “โบราณสถานในเขมร...การเดินทางไปนครวัด” และ

“ตำนานเรื่องพระมหานคร” ซึ่งนางคงจะนำเรื่องราวมาจากเอกสารอื่น ๆ ที่เคยมีผู้ตีพิมพ์ไว้ก่อนแล้ว โดยที่นางมิได้อ้างอิงแหล่งที่มา ที่ชัดเจนที่สุดคือเรื่อง การเดินทางไปในครวัดนั้น นางลอกมาจากคำบรรยายการเดินทางของ อองรี มูโอด (Henri Mouhot, ค.ศ.1826-1861) นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาสำรวจประเทศสยามและอินโดจีน¹⁴⁶ โดยนางคัดข้อความที่บรรยายรายละเอียดเชิงโบราณคดีของมูโอดออกเสีย และเขียนเล่าประหนึ่งเป็นประสบการณ์ส่วนตัวของนางเอง ทั้ง ๆ ที่บางย่อหน้านั้นนางคัดลอกมาจากคำบอกเล่าของมูโอดชนิดคำต่อคำ¹⁴⁷ นักประวัติศาสตร์ผู้ศึกษาเรื่องเมืองสยามและเอเชียอย่าง Michael Smithies จึงกล่าวยืนยันว่าแท้จริงแล้วนางแอนนาไม่เคยเดินทางออกนอกพระนครเลย¹⁴⁸

อย่างไรก็ตามแนวคิดหลัก (themes) ที่ปรากฏอยู่ในบทความฉบับนี้ ยังคงถูกนำมาถ่ายทอดไว้และขยายความในหนังสือเรื่องนี้ ให้สามารถวิเคราะห์จุดมุ่งหมายและความตั้งใจของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ในการเขียนเรื่องเมืองสยามและราชสำนักได้อย่างชัดเจน เพราะนางจะย้ำและมุ่งประเด็นกลับมาหาแนวคิดหลักของนางอยู่ตลอดเวลา ดังจะได้วิเคราะห์และวิพากษ์ประเด็นที่เป็นแนวคิดหลักในหนังสือและบทความฉบับของนางเลียวโนเวนส์ ดังต่อไปนี้

1) แนวคิดเรื่อง “ความเหนือกว่า” ของวัฒนธรรมยุโรปหรืออเมริกัน และคริสตศาสนา

งานเขียนของนางเลียวโนเวนส์สะท้อนความคิดที่มีอคติต่อชาวสยามและพุทธศาสนาว่าต่ำต้อยกว่าชาวยุโรปและศาสนาของชาวตะวันตก คือ ศาสนาคริสต์ แม้แต่ในระหว่างชาวเอเชียด้วยกัน นางก็ยังอ้างว่า ประเทศสยามอยู่ในระดับต่ำกว่าประเทศอื่น “ไม่มีที่ไหนจะน่ารังเกียจ น่าขยะแขยงกว่าแม้แต่ในภาคพื้นเอเชีย”¹⁴⁹ นางเลียวโนเวนส์วาดภาพเมืองสยามว่าเป็นบ้านป่า เมืองเถื่อน เช่น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงโปรดฯ พระราชทานตำแหน่งให้นางเป็น “เจ้าคุณครุใหญ่” นางได้รับศักดินาตามตำแหน่ง และตามธรรมเนียมการปูนบำเหน็จข้าราชการ นางกล่าวถึงที่ดินซึ่งนางได้รับพระราชทานว่า ตั้งอยู่ในดินแดนทุรกันดาร คือ เมืองลพบุรี และพระบาท ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นแผ่นดินที่แผ้วถางแล้วและอุดมสมบูรณ์ แม้แต่ตามมาตรฐานของสมัยรัชกาลที่ 4¹⁵⁰ ลพบุรีเป็นเมืองใหญ่ซึ่งเคยมีฐานะเทียบเท่าราชธานีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนพระบาทเป็นอำเภอที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท ซึ่งราชสำนักจะเดินทางไปสักการะเป็นประจำทุกปี นางแอนนากล่าวว่านางตัดสินใจไม่ยอมรับกรรมสิทธิ์ในที่ดินผืนนั้น เนื่องจากจะต้องเดินทางรอนแรมอย่างทุรกันดารด้วยช้าง “ผ่านป่าดงดิบรกชัฏ” กว่าจะไปถึงที่ดินของนางได้ นางจึงตัดสินใจทิ้งผืนดินนั้นให้ตกเป็นของ “ผู้คนของฉัน ผุ่งเสือ ไชลงช้าง ผุ่งแรด ผุ่งหมูป่า ผุ่งตัวนัม

(armadillos) และฝูงลิงค่าง” ยิ่งไปกว่านั้นนางยังกล่าวว่าการปูนบำเหน็จและแต่งตั้งนางดังกล่าว “เป็นเรื่องน่าขบขัน” โดยไม่สนใจว่าเป็นพิธีที่จัดขึ้นอย่างจริงจังด้วยเจตนาได้อย่างจริงจังของผู้มาร่วมพิธีทุกคน¹⁵¹ เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นความเขลาและความไม่ใส่ใจต่อความรู้สึกของชาวสยามและประเพณี วัฒนธรรมของชาวสยาม ซึ่งเป็นลักษณะอันเป็นพื้นนิสัยของนางเลียวโนเวนส์

นอกจากจะเสนอภาพเมืองสยามในลักษณะของบ้านป่าเมืองเถื่อนไร้อารยะและเป็นที่อยู่ของผู้คนที่ไร้อารยธรรมแล้ว นางยังแสดงให้เห็นว่าสิ่งใดก็ตามที่มาจากตะวันตกหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับอังกฤษ ยุโรปหรืออเมริกัน และศาสนาคริสต์แล้ว เป็นสิ่งที่มีความเหนือกว่าเสมอ ยกตัวอย่างเช่น ในนาถิแรกที่เรือเจ้าพระยานำนางเข้ามาถึงปากอ่าว นางบรรยายภาพที่เห็นเบื้องหน้าคือ พระตำหนักฤดูร้อน วัดวาอาราม และบ้านเรือนของชาวสยาม ในเชิงลบและดูแคลน

พระตำหนักฤดูร้อนของพระเจ้าอยู่หัว... ไร้ความสง่า ไร้ความงาม มีวัดที่ดูโทรม ๆ อยู่ข้างทางด้านหลัง มีพระอยู่กันแน่นขนัดในผ้านุ่งสีเหลือง ๆ และกระหม่อมโล้น ๆ มีฝูงหมากกลางถนนคอยเดินตามอยู่มากรมาย... ขยะหรือเศษอาหารซึ่งเหลือจากอาหารที่พวกพระไปเดินขอทานมาได้ในตอนกลางวัน ก็จะทำมาโยนเลี้ยงเจ้าหมาพวกนี้ ส่วนเศษอาหารที่หมาไม่กินก็จะถูกทิ้งให้เน่าเหม็นอยู่อย่างนั้น¹⁵²

แต่เมื่อมาเห็นบ้านของพวกมิชชันนารี นางเลียวโนเวนส์บรรยายภาพที่เห็นอย่างงดงาม เต็มไปด้วยถ้อยคำในเชิงบวกและโน้มน้าวใจผู้อ่าน

ดวงตะวันกำลังจะตกกลับไปทางทิศตะวันตก เมื่อเราเริ่มมองเห็นหลังคาบ้านทรงยุโรปที่คุ้นตา โบสถ์สีขาวหลังเล็กๆ มีหน้าต่างทาสีเขียวสดใหม่ตั้งอยู่ระหว่างเรือนสองหลัง ทั้งบ้านและโบสถ์เป็นของพวกมิชชันนารีชาวอเมริกัน คณะเพรสไบทีเรียน ด้านหลังของบริเวณนั้น งดงามด้วยกิ่งใบไม้เขียวชะอุ่ม ลำแสงสุดท้ายของดวงอาทิตย์สาดส่องทางเดินภายในบริเวณบ้าน ต้นไม้สูง ๆ ที่แกว่งไกวอยู่เหนือหลังคาโบสถ์เสมือนหลักประกันของความปลอดภัยและความสงบสุข ในขณะที่คำกึ่งที่กำลังใกล้เข้ามาและความลึกลับของดินแดนของพวกนอกศาสนาที่เรากำลังเหยียบย่างเข้ามานั้น ทำให้ฉันเกิดความหวาดหวั่นอย่างบอกไม่ถูก¹⁵³

ผู้อ่านที่ช่างสังเกตอาจจะสงสัยไม่ได้ว่า เมื่อนางเพ็ญจะเคยเข้ามาในเมืองสยามเป็นครั้งแรกในชีวิต นางรู้ได้อย่างไรว่า บ้านและโบสถ์ที่เห็นเป็นของมิชชันนารีชาวอเมริกัน คณะเพรสไบทีเรียน มิใช่ของนิกายอื่น หรือชนชาติอื่น นอกจากนั้นนางยังละเลยความจริงที่ว่าแม่ไม้ใบงามในละแวกบ้านของพวกมิชชันนารีที่เปรียบ “เสมือนหลักประกันของความปลอดภัยและความสงบสุข” นั้น มีอยู่ในบริเวณนั้นมาช้านาน ก่อนที่พวกมิชชันนารีจะย้ายเข้ามาอยู่ เป็นต้นว่าในกรณีของ ดร.แบรดเลย์ (หมอบรัดเล) คือ กลุ่มสมาคมมิชชันนารีอเมริกัน (The American Missionary Association) และกลุ่มเพรสไบทีเรียน (Presbyterian) นั้น ที่ดินที่ทั้งสองคณะเช่าตั้งสถานที่ทำการเป็นที่ดินของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และของกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งทั้งสองพระองค์ทรงให้มิชชันนารีทั้งสองเช่าในราคาที่ถูกลงมาก แม้แต่สำหรับในสมัยนั้น คือปีละ 320 บาท (หรือประมาณ 192 ดอลลาร์) มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2395 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพระเมตตา และทรงมีพระประสงค์จะตอบแทนหมอบรัดเลที่มารักษาไข้ในพระบรมมหาราชวังโดยไม่คิดค่ารักษา จึงทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้หมอบรัดเลสอนศาสนาและแจกใบปลิวคำสอนในพระบรมมหาราชวังได้ เมื่อหมอบรัดเลปรารถนาว่าอยากจะหาที่ดินมิชชันนารีที่กว้างขวางกว่าเดิม จึงทรงพระกรุณาหาที่ดินที่เหมาะสมแล้วทรงซื้อไว้เสียเองก่อนจะทรงนำมาให้หมอบรัดเลเช่าในราคาถูก¹⁵⁴

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่ควรยกมากล่าวถึงเพื่อเป็นตัวอย่างให้เห็นความมีอคติ ของนางเลียวโนเวนส์ คือ เมื่อนางเข้าไปพักอยู่ใน “วัง” ของ “กลาโหม” (คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ นามเดิมช่วง บุนนาค) ซึ่งในขณะนั้นมีตำแหน่งหน้าที่การงานสำคัญหลายตำแหน่ง และชาวตะวันตกถือว่ามีฐานะเท่าเทียมกับตำแหน่ง “นายกรัฐมนตรี” ของประเทศตะวันตก นางแอนนากล่าวว่า เมื่ออยู่ในบ้าน “กลาโหม” นางถูกบรรดาผู้หญิงของท่านห้อมล้อมด้วยความสนใจใคร่รู้จักนางและพากันไต่ถามนางต่าง ๆ นานาจนน่ารำคาญ โดยเฉพาะเมื่อหญิงผู้หนึ่งถามนางว่า อยากจะเป็นภรรยาของ “กลาโหม” หรือของในหลวง คำตอบของนางแอนนาแสดงให้เห็นทั้งความเย่อหยิ่งและความอคติของนาง โดยนางกล่าวตอบว่า

ทั้งท่านชายเจ้านายของพวกเธอและพระเจ้าอยู่หัว... ล้วนเป็นคนนอกศาสนา...

ผู้หญิงอังกฤษอย่างฉัน ซึ่งเป็นคริสเตียน ยินดีจะถูกทรมาน ล่ามโซ่ และขังคุกไว้ตลอดชีวิต หรือถูกฆ่าให้ตายอย่างช้า ๆ และด้วยวิธีที่ทรมานที่สุดเท่าที่มีในประเทศสยาม ดีกว่าจะยอมเป็นภรรยาคนใดคนหนึ่ง [ในสองคนนั้น]¹⁵⁵

แม้แต่เมื่อนางเอ่ยถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2200-2231) ซึ่งนางยอมรับว่าทรงเป็นนักปกครองผู้สามารถและทรงมีพระปรีชาญาณ (ทางด้านศาสนา เนื่องจากมีข่าวลือกันว่าทรงยอมรับเข้ารีตเป็นคริสเตียนอย่างลับ ๆ) ก็เป็นเพราะทรงได้รับอิทธิพลของอารยธรรมยุโรปซึ่งทำให้พระองค์ทรงเป็น “กษัตริย์ผู้ทรงมีปฏิภาณเฉียบแหลมและ[มีลักษณะ]เป็นยุโรปมากกว่าจะเป็นเอเชีย”¹⁵⁶ นางกล่าวว่า ประเด็นนี้เอง เป็นจุดบกพร่องของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เนื่องจากพระองค์ทรงเลือกแนวทางที่จะยังคงอยู่ “ในความมืดและความลวงของพุทธศาสนา” ไม่สนใจไม่ยอมรับสังฆธรรมของคริสต์ศาสนาและราศีของพระเจ้า (the grace of God) ตามที่พวกมิชชันนารีพยายามนำทางให้¹⁵⁷

การวาดภาพเมืองสยามและพุทธศาสนาว่ามีแต่ความชั่วร้าย ป่าเถื่อน ไร้อารยะ เมื่อเปรียบเทียบกับความเป็นคริสเตียน จะเห็นได้จากฉากที่นางบรรยายวาระสุดท้ายของคอนสแตนติน ฟอลคอน (หรือเจ้าพระยาวิไชยเณร) ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้ถูกกล่าวหาและถูกจับได้ว่าวางแผนจะยึดอำนาจการปกครองประเทศจึงถูกสำเร็จโทษ นางแอนนาบรรยายภาพฉากนี้ราวกับนางอยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการบรรยายฉากละคร บอกรายละเอียดว่าหลังจากถูกทรมาน ฟอลคอนถูกสังหารอย่างทารุณต่อหน้าบุตรสาวผู้ซึ่งให้กำลังใจผู้เป็นพ่อให้ตาย “อย่างผู้กล้าและอย่างคริสเตียน” พร้อมทั้งชูจี้รูปกางเขนที่นางห้อยคออยู่ต่อหน้าผู้เป็นพ่อที่กำลังจะสิ้นใจ (ด้วยน้ำมืออันป่าเถื่อนของชาวสยาม ซึ่งเป็นชาวพุทธ)¹⁵⁸

ทัศนคติของนางเลียวโนเวนส์ในประเด็นนี้ แท้จริงแล้วเป็นภาพสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่อง “ความเหนือกว่า” ทางด้านชาติพันธุ์ของชาวอังกฤษในตอนปลายศตวรรษที่ 19 ตามแนวคิดแบบ Social Darwinism ซึ่งบิดเบือนเอาความคิดตามหลักการ “the survival of the fittest” ของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin, 1809-1882) มาใช้กับสังคมเมืองของมนุษย์ สำหรับชาวอังกฤษแล้วประเทศอังกฤษเป็น “ตัวอย่างของปัญญาและความเมตตา” ซึ่งเป็นทัศนะที่ติดมากับความเชื่อที่ว่า “วัฒนธรรมของแองโกลแซกซอนเป็นตัวแทนการผสมผสานอย่างสูงสุดของวัฒนธรรมอันสืบสานสายธารแห่งความก้าวหน้าของมนุษยชาติ มาตั้งแต่สมัยเพลโต นักปราชญ์ชาวกรีก”¹⁵⁹

ความคิดดังกล่าวนี้ยังถูกนำไปใช้เป็นข้ออ้างเพื่อการล่าอาณานิคม เพื่อการแสวงหาประโยชน์และเอาเปรียบคนเชื้อชาติอื่นที่มีสีผิวขาวในแอฟริกา เอเชีย และในแถบหมู่เกาะแคริบเบียน ชาวอังกฤษอดอ้างว่าพวกเขาเข้ามาในดินแดนเหล่านั้นเพื่อช่วยเหลือ “สร้างความ

ลิวอิส” ให้กับชนชาติที่ “ล้าหลัง” และ “ไร้วัฒนธรรม” เหล่านั้น เขาอธิบายว่าเป็นพระประสงค์ของพระเป็นเจ้าที่ต้องการให้พวกเขาแบกรับภาระหน้าที่ในการนำเอาพระรัศมีของพระเจ้ามาให้ชนชาติที่โง่เขลาเหล่านั้น⁶⁰

ตำนานความเชื่อเรื่อง “หน้าที่ในการสร้างความลิวอิส” เป็นเครื่องมือที่ประเทศอังกฤษและประเทศตะวันตกอื่น ๆ ที่นิยมล่าอาณานิคม สร้างขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อว่าวัฒนธรรมและระบบศีลธรรมของตน “เป็นตัวแทนของความเป็นเลิศเท่าที่สังคมมนุษย์จะเป็นได้” ด้วยความเชื่อในความเหนือกว่าทางศีลธรรมและวัฒนธรรมดังกล่าว บรรดาผู้นำที่นิยมการล่าอาณานิคมจึงออกมาประกาศสนับสนุนความคิดและความเชื่อของตนและอ้างว่า “เป็นภาระของคนผิวขาว” (white man's burden) ซึ่งสวรรค์กำหนดมาให้ผู้นำอารยธรรมและความเจริญมาสู่ประเทศที่ยังล้าหลังและยังไม่ยอมรับพระเจ้า การโฆษณาชวนเชื่อเช่นนี้เป็นนโยบายที่สำคัญยิ่งในตอนปลายศตวรรษที่ 19 เนื่องจากเป็นเหตุผลที่นำมาใช้สนับสนุนการรุกรานและเข้าครอบครองประเทศอื่น โดยหลอกล่อให้ชนชั้นกลางและชนชั้นแรงงานในประเทศของตน ผู้อาจจะไม่มีส่วนแบ่งในผลประโยชน์จากการล่าอาณานิคม ให้หันมาสนับสนุนนโยบายนี้ การนำเอานโยบายการขยายอำนาจทางการเมืองแบบรุกรานชาติอื่นมาผสมผสานเข้ากับหลักการของการต่อสู้ทางศาสนา ทำให้ชนชั้นปกครองสามารถโน้มน้าวใจคนในชาติให้หันมาเชื่อถือลัทธิการล่าอาณานิคมว่าเป็นปฏิบัติการที่สูงส่งและเป็น “พันธกิจ” ที่สมควรได้รับการสนับสนุนจากคนในชาติ⁶¹

สำหรับในประเทศสหรัฐอเมริกา คำว่า “ภาระของคนผิวขาว” หรือ white man's burden (ซึ่งขอยืมมาจากชื่อโคลงของ Rudyard Kipling ซึ่งตีพิมพ์ในนิตยสาร *McClure* ในเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ.2442) เป็นคำที่นำมาใช้เป็นข้ออ้างในการขยายอาณาเขตทั้งภายในทวีปและนอกทวีปอเมริกาเหนือ เป็นคำที่ฟังดูดีกว่าคำว่า จักรวรรดินิยม (imperialism) ซึ่งคนอเมริกันต่อต้านเพราะเหตุว่า ขัดแย้งกับหลักการพื้นฐานในทฤษฎีเสรีภาพของอเมริกา คำ ๆ นี้จึงเป็นการนำเอาคำที่มีความหมายในเชิงบวกมาใช้นิยามการกระทำอันไม่พึงประสงค์โดยตั้งชื่อที่ตรงกันข้ามกับปฏิบัติการนั้น เช่น การขยายดินแดนไปทางใต้ของอเมริกาในปี พ.ศ.2388 โดยการขยายการมีทาสกลับถูกเรียกว่าเป็น “การกระจายเสรีภาพ” (extension of freedom)⁶² ดังนั้นแทนที่จะเรียกรุกรานเผ่าพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่คนขาว ไม่ว่าจะด้วยกำลังทางทหาร หรือ ด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจึงถูกเรียกว่าเป็น “ภาระกิจของคนขาว” ในการนำ “ความเจริญ” ในแบบที่คนขาวต้องการมาสู่ดินแดนเหล่านั้น

อย่างไรก็ตามประเทศสหรัฐอเมริกาใช้ข้ออ้างที่แตกต่างกันเล็กน้อยในการขยายดินแดนในภาคพื้นทวีปอเมริกาและในต่างทวีป ยกตัวอย่างเช่น ในการผนวกดินแดนเท็กซัส (Texas annexation) อเมริกาอ้างความเป็น “แผ่นดินว่างเปล่าอันบริสุทธิ์” (the Virgin Land myth) ของดินแดนทางตะวันตกของทวีป และอธิบายว่า การเข้ายึดครองดินแดนเหล่านั้นต่างกับการที่ชาวยุโรปเคยเข้ามายึดครองประเทศอเมริกาเพราะว่า อเมริกาเพียงแต่ขยายเขตแดนเข้าไปในพื้นที่ของตนเองซึ่งยังไม่ได้แผ้วถาง ยังเป็นดินแดนว่างเปล่า ไม่ได้ใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่าและอเมริกามีหน้าที่และข้อผูกพันทั้งทางด้านศีลธรรมและมนุษยธรรมที่จะต้องทำให้สำเร็จ

มีผู้มองว่านี่เป็นความก้าวร้าวทางการเมือง ซึ่งมีลักษณะอันชั่วร้าย น่ารังเกียจของพฤติกรรมชนิดเดียวกันในนิสัยของชาวยุโรปผู้คิดมาด้วย... ทว่า คงไม่จำเป็นที่จะต้องย่ำให้เป็นที่เข้าใจว่า การขยายดินแดนในทวีปอเมริกา... แม้จะต้องใช้กำลังทหาร... ไม่ควรจะจัดว่าเป็นการรุกรานเข้าแย่งชิงดินแดน เช่น ที่ชาวยุโรปจากโลกเก่าเคยเข้าครอบครองประเทศอเมริกา ไม่มีชาวอเมริกันที่รักชาติคนใดจะต้องเจ็บปวดใจ ที่เราขยายดินแดนไปทางตะวันตก เนื่องจากหนทางที่เราจะขยายออกไปนั้น เราได้ย่ำยีชนชาติอื่น เส้นทางนั้นเป็นแดนทะเลทรายอันรกร้างไร้ประโยชน์ ซึ่งเราจะต้องทุ่มเทแรงกายแรงใจของเรานำกลับมาสู่โลกของศิลปและอารยธรรม เนื่องจากเราเป็นเจ้าของผืนแผ่นดินที่กว้างใหญ่แห่งหนึ่งในโลกที่ยังไม่เคยมีมนุษย์เหยียบย่างเข้าไป มีแต่พวกคนป่าและสัตว์ป่าอาศัยอยู่ เราจึงต้องตระหนักว่าเรามีอำนาจและหน้าที่ที่จะต้องนำผืนดินเหล่านั้นกลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่มนุษยชาติ... สิ่งที่จะเกิดขึ้นคือระบอบประชาธิปไตยในแบบของชาวแองโกล-อเมริกันจะมอบดินแดนอันกว้างใหญ่บนภาคพื้นทวีปนี้ไว้ให้เป็นมรดกแก่มนุษยชาติ... เราได้แย่งชิงมาจากใคร ตรงกันข้าม เราเป็นผู้ให้แก่มวลมนุษย์ นโยบายประการนี้เป็นความจำเป็น เป็นชะตากรรม ที่เราเห็นว่ายุติธรรมและถูกต้อง¹⁶³

ต่อมาในตอนปลายศตวรรษที่ 19 เมื่ออเมริกาตัดสินใจใช้กำลังทหารบุกเข้ายึดหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ในทวีปเอเชีย ข้ออ้างนี้ก็ถูกนำมาใช้อีกแม้ว่าจะเพิ่มรายละเอียดให้ฟังดูแปลกไปจากที่เคยอ้างมาแล้ว ชาวอเมริกันผู้นิยมการขยายดินแดนอ้างว่าการใช้กำลังทหารในการเข้ายึดครองเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำเพื่อช่วยเหลือ “คนส่วนใหญ่” ใน “หมู่สัตว์ที่หลงทาง” เหล่านี้ เพราะคนเหล่านี้ “ต้อง

ให้ดวงตาแอบเล็ดพอสีก่อนจึงจะมีสายตามองเห็นได้ดีขึ้น” พวกเขาอ้างอ้างด้วยว่า สิ่งนี้เป็นภาระที่เขาไม่อาจสลัดให้หลุดจากบ่าได้ เนื่องจากเป็นงานที่ “พระเจ้าเป็นเจ้าในสรรพสรรพได้มอบให้เราทำ”¹⁶⁴ ในกรณีของชาวฟิลิปปินส์ ชาวอเมริกันยังได้ปลุกกระแสของทฤษฎีชาติพันธุ์มนุษย์ที่ว่า คนผิวดำไม่มีความสามารถจะปกครองตนเองและอยู่อย่างมีเสรีภาพได้ ขึ้นมาใช้เป็นข้ออ้างดังที่เคยใช้เป็นเหตุผลสนับสนุนการมีทาสทางภาคใต้ของประเทศ ผู้สนับสนุนนโยบายนี้ต่างกล่าวว่าชาวฟิลิปปินส์มิได้ต่างจากคนผิวดำในประเทศอเมริกาแต่อย่างใด

คนพวกนี้ไม่มีความสามารถจะปกครองตัวเองได้ ก็จะทำได้อย่างไรกัน
 ในเมื่อพวกเขามีได้เกิดมาจากเผ่าพันธุ์ที่รู้จักปกครองตัวเอง อย่างเรา
 พวกเขาเป็นคนตะวันออก เป็นพวกมาเลย์ ที่เคยถูกอบรมโดยพวกสเปน
 ในยุคที่เสื่อมถึงขีดต่ำสุด¹⁶⁵

ชาวอเมริกันที่สนับสนุนนโยบายขยายดินแดน ใช้วิธีการโฆษณาชวนเชื่อที่พวกนักล่าอาณานิคมของอังกฤษเคยใช้มาแล้ว คือ โดยการหาข้ออ้าง หรือ “เหตุผล” ที่มีหลักปรัชญาทางศาสนาและศีลธรรมเข้ามาผนวกกับนโยบายขยายดินแดน ชนิดที่คนอเมริกันที่มีเลือดรักชาติคนใดก็ไม่อาจโต้แย้งได้ วุฒิสมาชิกผู้หนึ่งชื่อ นาย Albert J. Beveridge (R, Indiana) พรรครีพับลิกันจากรัฐอินเดียนา กล่าวไว้ในรัฐสภาสมัยประธานาธิบดี William McKinley ในปี พ.ศ.2443 ว่า

พระเจ้าเป็นเจ้าได้สร้างพวกเรามาให้เป็นผู้จัดการชั้นนำในโลก ก็เพื่อสร้างระบบระเบียบในที่ที่มีความวุ่นวายเกิดขึ้น พระองค์สร้างเราให้มีจิตวิญญาณที่รักความก้าวหน้าเพื่อดำเนินการแสวงหาปฏิริยาที่เกิดขึ้นทั่วโลก พระองค์ทำให้เรามีความสามารถในการปกครอง เพื่อเราจะได้เป็นผู้บริหารระบบการปกครองในหมู่คนป่าเถื่อนและไร้สติ หากว่าปราศจากพลังนี้เสียแล้ว โลกนี้คงจะถอยหลังกลับไปสู่ยุคของความป่าเถื่อนและความมืดมน และในท่ามกลางมวลมนุษยชาติพันธุ์บนพื้นพิภพนี้ พระองค์ได้ทรงแสดงเครื่องหมายให้เห็นว่าชาวอเมริกันเป็นชาติที่พระองค์เลือกสรรแล้วให้เป็นผู้นำในการสืบสานเผ่าพันธุ์มนุษย์ในโลกนี้¹⁶⁶

ถ้อยคำดังกล่าวมิได้เป็นเพียงคำพูดของนักการเมืองเพียงคนเดียว ทว่าเป็นเสียงสะท้อนความคิดความเชื่อของคนอเมริกันส่วนใหญ่ในสมัยวิกตอเรียนที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคนโดย

ไม่หยุดยั้ง ดังนั้นไม่ว่านักล่าอาณานิคมชาวอังกฤษหรือชาวอเมริกันจะแอบแฝงเจตนาของคนในการขยายดินแดน และใช้กำลังรุกรานชนชาติอื่นไว้เบื้องหลังข้ออ้างใดก็ตาม ความคิดพื้นฐานของคนเหล่านั้นก็คือความเชื่อว่าตนเองมีวัฒนธรรมที่ดีกว่า สูงส่งกว่า และควรจะเป็น “นาย” ที่อยู่เหนือชนชาติที่ไม่ใช่เชื้อสายยุโรป ความคิดและเจตนาของนางเลียวโนเวนส์ ซึ่งแสดงตนว่า ชาวยุโรปและวัฒนธรรมแบบตะวันตกมีความ “เหนือ” กว่าวัฒนธรรมสยามและชาวสยามจึงมิได้เป็นทัศนคติของนางเพียงผู้เดียว แต่ทว่ายังเป็นภาพสะท้อนแนวคิดและความรู้สึกของสังคมร่วมสมัยของนางอีกด้วย

2) แนวความคิดที่ว่าอารยธรรมตะวันตกและคริสตศาสนา คือ “ผู้ชุบชีวิต” ประเทศสยาม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแทบจะกล่าวได้ว่า ประเทศสยามเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคนี้ที่ยังมิได้ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกชาติใด ในขณะที่บริษัทบริติชอีสต์ อินเดีย (The British East Indies Company) ได้เข้ามาตั้งสำนักงานใหญ่อยู่ในประเทศอินเดียแล้วขยายสาขาออกไปปกครองประเทศ พม่า มาลายา และสิงคโปร์ แม้ว่าสุลต่านของรัฐบางรัฐทางตอนเหนือของมาลายา เช่น กลันตัน และตรังกานู ยังคงส่งเครื่องราชบรรณาการมาประเทศสยามในฐานะประเทศราช⁶⁷ ส่วนฝรั่งเศสก็เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในคาบสมุทรอินโดจีน แม้ว่าประเทศสยามจะยังคงมีสิทธิอำนาจในประเทศเขมรและพระราชวงศ์เขมรยังคงหนีอิทธิพลของฝรั่งเศสเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงเทพ⁶⁸ การที่ประเทศสยามยังคงต้านทานมหาอำนาจจากทางตะวันตกอยู่ได้นั้น ทำให้กลายเป็นจุดสนใจและเป็นเป้าหมายของประเทศเหล่านี้ยิ่งขึ้น ทั้งพวกนักการทูตและพวกมิชชันนารียิ่งเพิ่มความคิดว่าประเทศสยามเป็นเพียงประเทศเดียวเท่านั้นที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาและจำเป็นอย่างที่สุดที่จะต้องได้รัศมีของพระเจ้ามาช่วยส่องทางปัญญาให้⁶⁹

ความคิดแบบอคติที่ว่าสยามจะสามารถพัฒนาก้าวหน้าไปและมีความ “ศิวิไลซ์” ได้ด้วยการยอมรับคริสตศาสนาและอารยธรรมตะวันตกเท่านั้น เป็นประเด็นที่นางเลียวโนเวนส์เน้นย้ำซ้ำแล้วซ้ำอีกในบทความและหนังสือของนาง เมื่อแรกมาถึงนางรู้สึกประหลาดใจที่พบว่า ผู้คนส่วนมากในพระราชอาณาจักรไม่ว่าผู้ชายหรือผู้หญิงอ่านหนังสือออก แม้ว่าการศึกษา “ในระดับสูง” จะยังคงไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรก็ตาม ดังนั้นนางแอนนาจึงคิดว่าอารยธรรมตะวันตกเท่านั้นที่จะช่วยปลดปล่อยชาวสยามจากความโง่เขลาได้ นางกล่าวว่า ชาวสยามนั้น “แม้ว่าจะเป็นชาติที่ไร้แก่นสาร” แต่วันหนึ่งในอนาคตอาจจะกลายเป็นชาติที่เรืองปัญญาได้ หากว่าพวกเขายอมรับ “ด้วยความเต็มใจ

ไม่เฉพาะแต่การอบรมสอนสั่งจากชาวยุโรป แต่รวมทั้งขนบประเพณีและวิถีความคิดแบบยุโรป ด้วย”¹⁷⁰

ทัศนคติดังกล่าวของนางเลียวโนเวนส์เป็นเสียงสะท้อนความคิดของชาวยุโรปและชาวตะวันตกส่วนใหญ่ โดยเฉพาะพวกมิชชันนารีที่เข้ามาในประเทศไทยสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มิชชันนารีชาวอเมริกันผู้หนึ่งชื่อ นายมัลคอล์ม ซึ่งเข้ามาเยือนประเทศไทยในปี พ.ศ.2380 (ค.ศ.1837) ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เขียนบันทึกแสดงความชื่นชมเจ้าฟ้าจุฑามณี หรือเจ้าฟ้าน้อย (ซึ่งต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) โดยกล่าวว่า หากเจ้าฟ้าพระองค์นี้ได้เสด็จเสวยราชสมบัติ ประเทศไทยก็จะเจริญก้าวหน้า “พ้นจากสภาพปัจจุบันอันต่ำช้าและยัง‘ไม่ศิวิไลซ์’ แต่ที่เป็นเช่นนั้นได้ก็เพราะเจ้าฟ้าพระองค์นี้ทรงมีพระอัธยาศัย ‘เหมาะสมแบบยุโรป’”

จิตวิญญาณตามธรรมชาติของพระองค์ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น กว้างขวางขึ้น ด้วยการติดต่อสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศ และด้วยการติดตามงานเขียนของชาวอังกฤษ ด้วยการศึกษายุคโลกและนิวตัน ด้วยการปลดปล่อยตนเองจากความคับแคบของศาสนาพุทธ และด้วยความฉลาดเฉลียวที่ทรงมองเห็นความเหนือกว่าของพวกเรา และความพร้อมที่จะยอมรับศิลปวิทยาการของพวกเรา”¹⁷¹

จะเห็นได้ว่าถ้อยคำดังกล่าวแสดงทัศนคติและความเชื่อที่ตรงกันกับความคิดของนางแอนนาเมื่อก้าวถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในบทความฉบับที่ 2 ของนาง (ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น)

ทัศนคติดังกล่าวแทรกซึมอยู่และแต่งแต้มความคิดของนางแอนนาที่มีต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ในสังคมสยามและวัฒนธรรมของชาวสยาม แม้นางจะยอมรับว่าประเทศไทยในขณะนั้นมีสภาพบ้านเมืองที่มั่นคง สงบสุข มาเป็นเวลานาน แต่ยังคง “กฎหมายและระเบียบที่พอจะทำให้อุ่นใจได้” จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้เอง จึงได้มีการจัดตั้งกองตำรวจขึ้น ประกอบไปด้วย “ชาวมาเลย์ที่ไว้ใจได้ คัดเลือกมาจากสิงคโปร์” (ซึ่งเป็นประเทศที่ “ได้รับการพัฒนาแล้ว” ทั้งคู่ ภายใต้การปกครองของอังกฤษ) และเป็นกองกำลังที่ควบคุมโดย “ชาวอังกฤษผู้มีความสามารถที่สุดผู้หนึ่งในซีกโลกตะวันออก” คือ นายธอมัส นอกซ์ ซึ่งต่อมาเป็นกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพและพ่อตาของหลุยส์ บุตรชายของนางแอนนา¹⁷² (ซึ่งแต่งงานกับคาโรลิน บุตรสาวคนที่ 2 ของนายโนกซ์ เมื่อปี พ.ศ. 2427) อย่างไรก็ตามละเลยความจริงที่ว่า ความจำเป็นที่จะต้องมียกกฎหมายและระเบียบที่เป็น

ระบบมากขึ้นกว่าเดิมที่มีอยู่นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะจำนวนชาวต่างชาติที่ทะลักเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ มากขึ้น หลังจากที่ประเทศสยามเปิดประตูการค้ากับประเทศทางตะวันตกภายหลังสนธิสัญญาบาวริงระหว่างสยามกับอังกฤษ (พ.ศ.2398) ชาวดังชาติเหล่านี้ต่างอ้างความเป็น “ชนชาติศิวิไลซ์กว่า” ชาวสยาม จึงไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมายสยาม¹⁷³ นางแอนนาเองกล่าวถึงความจริงข้อนี้ไว้ในบทความฉบับต่อมาของนาง เมื่อนางเล่าถึงสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวมุสลิมซึ่งแม้จะเป็นคนไทย ก็สามารถอ้างสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้ เนื่องจากนางกล่าวว่าคนมุสลิม (ซึ่งนางเรียกว่า Mohamumedans) ทุกคนในเมืองสยามไม่ว่าเชื้อชาติใดเป็นคนในบังคับอังกฤษจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเชื่อฟังกฎหมายไทย¹⁷⁴

ประเด็นที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งคือ การที่นางแอนนาไม่ยอมรับว่าความก้าวหน้าและสภาพชีวิตที่ดีขึ้นนั้นเป็นเพราะพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระมหากษัตริย์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ ที่ทรงสั่งสมมา นางกล่าวว่าประเทศสยาม “เป็นหนี้อิทธิพลร่วมกัน” ของเหล่ามิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเป็นผู้มาช่วยพัฒนาประเทศสยาม “แม้จะไม่ทั้งหมด แต่ก็มีส่วนใหญ่” จนก้าวหน้าและเจริญรุ่งเรืองเช่นที่เป็นอยู่¹⁷⁵

การที่นางแอนนากล่าวเช่นนั้นอาจจะเป็นเพราะนางต้องการเอาใจผู้อ่านส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน หรืออาจจะเป็นเพราะความเขลาของนางเอง ซึ่งไม่เคยมีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การพัฒนาประเทศและสังคมสยาม ตลอดจนความพยายามของมิชชันนารี หรือหมอสอนศาสนาชาติอื่น ๆ ซึ่งเข้ามาดำเนินการก่อนพวกมิชชันนารีอเมริกัน เช่น พวกคาทอลิกจากฝรั่งเศส และพวกเยซูอิตจากปอร์ตุเกสซึ่งเข้ามาเผยแผ่ศาสนาตั้งแต่สมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช¹⁷⁶ หลังจากดำเนินการมาหลายปีแล้วไม่ประสบความสำเร็จ ประสพการณ์จึงบังคับให้เปลี่ยนวิธีการแทนที่จะมุ่งหน้าประนามพุทธศาสนาและยกย่องคริสต์ศาสนา พวกเขาจึงหันมาใช้วิธีสร้างบุญคุณและเข้าไปเผยแผ่ในกลุ่มผู้อพยพชาวจีนและชาวญวน ส่วนมิชชันนารีฝ่ายโปรเตสแตนต์คณะแรกคือคณะอเมริกันแบپติสต์ (The American Baptists) นั้นเริ่มเข้ามาในเมืองสยามในปี พ.ศ.2376 (ค.ศ.1833) คณะของ ดร.แบรคเลย์ (หรือหมอบรัดเล) คือคณะ Christian Perfectionism ภายใต้การสนับสนุนของสมาคมมิชชันนารีแห่งอเมริกา (The American Missionary Association) เข้ามาในปีถัดมา (ค.ศ.1834) ตัวหมอบรัดเลและภรรยาคนแรก เข้ามาในปี พ.ศ.2378¹⁷⁷ ในระยะแรกไม่ค่อยเป็นที่ยอมรับของชาวสยาม หมอบรัดเลเคยบันทึกไว้ว่า หลังจากทำงานมาถึง 19 ปี ยังไม่อาจทำให้คนไทยที่นับถือพุทธหันมาเข้ารับได้แม้แต่คนเดียว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้หมอบรัดเลลงใจไม่เข้าใจและทำให้เกิดความท้อแท้ใจอย่างมากอยู่หลายครั้ง¹⁷⁸

อย่างไรก็ตาม วิลเลียม แบรดเลย์ (William Bradley) ซึ่งศึกษาสังคมของชาวตะวันตกในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 เขียนไว้ในหนังสือสยามวันวาน (Siam Then, 1981) ว่า “การพัฒนาและความเจริญบางส่วนในประเทศไทยอาจจะเป็นผลงานของมิชชันนารีรุ่นบุกเบิกอยู่บ้างก็เพียงเล็กน้อย มิได้มากมายเช่นที่พวกเขาอวดอ้าง”¹⁷⁹

อนึ่ง ควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า โดยส่วนตัวนางแอนนานั้นแม้จะมีความอคติว่าอารยธรรมตะวันตกและคริสตศาสนาเป็น “ผู้ชุบชีวิต” ประเทศไทยให้รู้เรื่องพัฒนาและกล่าวยกย่องมิชชันนารีอเมริกันเพื่อเอาใจผู้อ่านส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน แต่ตัวนางเองนั้นอาจจะมีได้เป็นคนเคร่งศาสนาหรือแม้แต่มีความใกล้ชิดกับมิชชันนารีกลุ่มใด ในบันทึกของหมอบรัดเล (ซึ่งกล่าวถึงนางอยู่ไม่กี่ครั้ง) ผู้ที่นางอ้างว่ามีความสัมพันธ์อันดีกับนางขณะที่อยู่ในกรุงเทพฯ หมอเคยปรารภกับตัวเองและบันทึกไว้ในบันทึกส่วนตัวว่า เขาอยากจะให้นางแอนนามาโบสถ์ให้บ่อยกว่านี้¹⁸⁰

3) แนวความคิดว่าแอนนาคือ “ผู้ปลดปล่อย” หรือ “ผู้ปลื้มทุกข์” ของชาวสยาม

จากงานเขียนของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ทำให้มองเห็นได้ชัดเจนว่า นางวาดภาพตนเองเป็นผู้ปลดปล่อย หรือผู้ปลื้มทุกข์ให้ชาวสยาม และวาดภาพให้เห็นว่าเสรีภาพของชาวสยามคือ “ปฏิบัติการ” อันสำคัญสำหรับนาง ครั้งหนึ่งนางเล่าให้ผู้อ่านฟังว่าพระมาตุจฉา (ป้า) ของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดูพระองค์และพระญาติร่วมอุทรมาตั้งแต่เมื่อพระราชมารดาสิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ.2404 ได้ขอร้องนางว่า “ให้พยายามปลุกฝังความคิดและความเชื่อตามหลักศาสนาคริสต์ให้เจ้าฟ้าพระองค์นี้ด้วย” นางยังอ้างด้วยว่า พระมาตุจฉาของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ทรงไว้วางพระทัยนางว่า “เป็นผู้ที่จะชักนำแต่สิ่งที่ดี” มาสู่พระองค์ซึ่งต่อไปจะต้องเสด็จเสวยราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดา อย่างไรก็ตาม นางกล่าวด้วยความเสียดายว่า หลังจากพระราชพิธีโสกันต์แล้ว เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ก็ถูกดึงให้ห่างจากอิทธิพลของนางไปทีละน้อย ๆ¹⁸¹

นอกจากจะอ้างตัวว่าเป็นผู้ให้การอบรมบ่มนิสัยเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์แล้ว นางแอนนายังอวดอ้างว่านางเป็น “ผู้จรรโลงความยุติธรรม” ให้ชาวสยามทั้งปวงซึ่งพากันมาขอพึ่งพานางให้ปลื้มทุกข์ให้โดยเฉพาะความทุกข์ร้อนที่ในหลวงและข้าราชการของพระองค์เป็นผู้ก่อเหตุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ศาลหลวง” หรือ ศาลลับ ๆ ที่กดขี่ข่มเหงประชาชน นางกล่าวว่าตัวนางต้องตกอยู่ในสถานการณ์ที่ขำเขามาก เนื่องจากเป็นคนกลางระหว่างผู้ถูกกดขี่ซึ่งมาขอความช่วยเหลือและผู้กดขี่ซึ่งอยู่ในราชสำนัก

จากวันนั้นมาฉันไม่เคยมีความสงบเลย วันแล้ววันเล่า มีแต่ผู้มาขอร้องให้ไปช่วย
ต่อสู้กับพวกผู้พิพากษาที่โหดร้ายอำมหิต จนในที่สุด ฉันต้องกลายเป็น
ไม้เบื่อไม้เมากับพวก “ศาลหลวง” ทุกคน¹⁸²

นางแอนนาอ้างด้วยว่า “กลาโฮม” ซึ่งเป็นประธานของ “ศาลหลวง” ต้องการให้นางไป
จากประเทศสยามถึงกับส่งหนังสือมาเตือนและข่มขู่ ซึ่งหล่อนก็ได้เกรงกลัว กลับตอบไปอย่าง
องอาจว่า นางจะออกจากประเทศสยามก็ต่อเมื่อนางต้องการจะไปเท่านั้น มิใช่ไปเพราะการข่มขู่ของ
ใคร¹⁸³

เมื่ออ่านถึงตอนนี้ ผู้อ่านบางคนอาจจะอดสงสัยมิได้ว่า ในท่ามกลางกษัตริย์และ
ราชสำนักที่ป่าเถื่อน โหดร้าย ซึ่งต่างก็ถูกนางหักหน้า ทำให้ขุ่นเคืองจนถ้วนทั่วทุกคนหลายต่อ
หลายครั้ง (ตามที่นางเล่ามาเอง) เหตุใดนางแอนนาจึงรอดชีวิตมาได้ โดยไม่เคยต้องไปขอความ
ช่วยเหลือจากเพื่อนหรือคนรู้จักชาวต่างประเทศคนใดเลย หรือแม้แต่จากกงสุลอังกฤษ

เมื่อกล่าวถึงการออกจากเมืองสยาม นางเล่าว่านางเริ่มเบื่อหน่ายงานที่ต้องทำในฐานะ
เลขานุการส่วนพระองค์ ซึ่งเป็นงานที่ถูกนำมาของสะสมเพิ่มเติมให้นางโดยมิได้รับค่าจ้างเพิ่ม นางต้อง
ใช้ความพยายามอยู่เกือบปี จึงจะสามารถโน้มน้าวพระทัยให้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นาง
ลาพักผ่อนเป็นเวลา 6 เดือน นางจึงถือโอกาสออกจากประเทศสยาม ซึ่งนางอ้างว่ากำลังอยู่ในสภาวะ
ที่ย่ำแย่ทุกสิ่งทุกอย่างกำลังเสื่อมทรามลง

เมื่อฉันออกจากพระบรมมหาราชวังมานั้น ในหลวงกำลังอยู่ในสภาพที่
เสื่อมถอยลงทั้งพระวรกายและพระทัย แม้จะเลดูว่ายังทรงมีพลังกำลัง
ว่องไวกระฉับกระเฉงอยู่ แต่ความจริงแล้ว การปกครองของพระองค์
อยู่ในสภาวะที่แย่มาก เนื่องจากทรงเอาแต่พระทัยของพระองค์เอง ความ
สำเร็จที่เป็นขึ้นเป็นอัน ที่เห็น ๆ กันอยู่ในการบริหารงานของพระองค์
ล้วนแต่เป็นผลมาจากความสามารถและความทุ่มเทของพระยากลาโฮม
และแม้แต่ความพยายามของท่านผู้นี้ก็ดูจะกลายเป็นความสูญเปล่า¹⁸⁴

นอกจากด้านการเมืองและการปกครองแล้ว ทางด้านศิลปะและวรรณคดีก็อยู่ในยุค
เสื่อมโทรมด้วยเช่นกัน เพราะผู้คนในชาติ “เอาแต่เล่นการพนัน”¹⁸⁵ นางจึงได้แต่หวังว่าทุกสิ่งทีนาง
ได้เสียสละกระทำไป เพื่อชาวสยามจะไม่สูญเปล่าไปเสียทีเดียว

หากว่าเชื้อของความรักและสัจธรรมจากหัวใจของฉัน จะบังเอิญตกไป
ต้องใจบรรดาเจ้าจอมหรือนางสนม หรือลูก ๆ ของพระองค์คนที่ชั่วร้าย
ที่สุด ถ้าแม้ว่าถ้อยคำคำใดของฉัน ที่เคยพร่ำสอน จะสามารถทำให้
พวกเขาลุกขึ้นจากกันบึ้งของชีวิตที่เลวร้ายขึ้นมาพบแสงสว่างที่สูงส่งกว่า
ชัดเจนกว่า แจ่มแจ้งกว่า แสงที่พระพุทธเจ้าของพวกเขาเคยส่องทางให้
แล้วละก็ นับได้ว่าแรงงานที่ฉันได้ทุ่มเทอุทิศให้พวกเขาก็ไม่นับว่าสูญเปล่า¹⁸²

คำกล่าวอ้างของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ข้างต้นเป็นประจักษ์พยานอันชัดเจนว่า นาง
มองเห็นและวาดภาพตนเองว่าเป็นผู้ที่จรรโลงความยุติธรรมและคุณธรรมให้ชาวสยามได้ และอาจจะ
ทรงอิทธิพลต่อชาวสยามมากกว่าศาสดาอย่างพระพุทธเจ้าเสียอีก

4) การประนามระบบทาสในเมืองสยาม

ระยะเวลานางเลียวโนเวนส์มาอยู่ในราชสำนักสยาม (พ.ศ.2405-2410) คาบเกี่ยวกับ
ระยะเวลาที่เกิดสงครามกลางเมืองเพื่อการเลิกทาสในประเทศอเมริกา (พ.ศ.2404-2408) เรื่องที่เกี่ยว
กับระบบทาสและการเลิกทาสจึงเป็น “กระแส” ที่สาธารณชน ในอเมริกาให้ความสนใจอย่างต่อเนื่อง
แม้แต่หลังจากที่กองทัพฝ่ายเหนือชนะสงครามแล้ว ผู้คนก็ยังสนใจเรื่องราวเกี่ยวกับนโยบายการเลิก
ทาส โดยเฉพาะชาวอเมริกันทางภาคเหนือซึ่งสนับสนุนนโยบายการเลิกทาสต่างสนับสนุนให้ล้มเลิก
ระบบทาสในประเทศอื่น ๆ ด้วย ดังนั้นในบทความและในหนังสือของนางเลียวโนเวนส์ นางจึงจับ
เรื่องนี้มาเป็นประเด็นหลักเรื่องหนึ่ง นางยกความดีให้ ดร.ฟรานซิส คอบบ์ (Dr. Francis Cobb of
Boston) ซึ่งนางอ้างว่าเป็นผู้แนะนำนางให้รู้จักนักเขียนกลุ่มที่สนับสนุนนโยบายการเลิกทาส
(abolitionism) เมื่อมาอยู่ในเมืองสยาม นางแอนนาจึงรู้สึกว่าการหมอบกราบ และการมีทาสเป็นสิ่งที่
บั่นทอนความเป็นมนุษย์ และเป็นสิ่ง นางจะต้องต่อสู้

อย่างไรก็ดี นางแอนนาขยายความและให้ตัวอย่างระบบทาสในเมืองสยามเฉพาะที่
เกี่ยวกับราชสำนักเท่านั้น อาทิเช่น เมื่อนางเล่าเรื่องพระอลักษณ์ (ซึ่งนางเรียกว่า Alack) ผู้ต้องคอย
แอบ “จับ” อยู่ตลอดเวลาเพราะไม่เคยมีเวลานอนอย่างปกติสุข เนื่องจากต้องคอยอยู่ถวายงานอย่างไม่
เป็นเวลา ซึ่งนางแอนนาเห็นว่าเป็นการกระทำที่ขาดความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นของรัชกาลที่ 4 เมื่อ
พระอลักษณ์ปรารภกับนางว่าอยากเกิดมาเป็นไทแก่ตัว นางแอนนาจึงตอบว่านางหวังว่านางจะได้
เกิดเป็นคนอังกฤษหรืออเมริกัน “จึงจะแน่ใจได้ว่าจะเป็นไทแก่ตัว” ต่อจากนั้นนางจึงบรรยายต่อว่า

พระอัครราชกุมารีเป็นทาสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และเติบโตมาพร้อม ๆ กัน¹⁸⁷

แม่นางแอนนาจะยอมรับว่าทาสในประเทศสยาม “เป็นผู้ที่มีปัญญากว่า” ทาสในประเทศทางตะวันตก แต่หล่อนละเลยที่จะกล่าวถึงความจริงทางประวัติศาสตร์บางประการ ข้อแรกก็คือ ในประเทศสยามไม่เคยมีระบบการค้าทาส (slave trade) อย่างในยุโรปหรือในอเมริกา ซึ่งมีพ่อค้าทาสไปจับ ลักพา หรือซื้อตัวคนผิวดำจากทวีปแอฟริกาฝั่งตะวันตก จับใส่เรือเหียงสัตว์ป่าส่งมาขายให้คนขาวที่ต้องการซื้อแรงงานในยุโรปหรือในอเมริกา ผู้ที่ต่อต้านคือคิง หรือพยายามหลบหนีจะถูกทารุณกรรมต่าง ๆ มากมายและจะต้องเป็นทาสไปตลอดชีวิต นอกจากนี้เจ้าของจะยอมปล่อยให้เป็นอิสระ ซึ่งมีโอกาสน้อยมาก ในขณะที่ทาสบางชนิดในเมืองสยามมีโอกาสหาเงินมาได้ตัวให้พ้นจากความเป็นทาสได้¹⁸⁸

อีกประการหนึ่งคือ ความจริงที่ว่า หลังจากสงครามการเมืองในอเมริกาเมื่อฝ่ายเหนือชนะสงครามและประธานาธิบดีลินคอล์นประกาศเลิกทาส (Emancipation Proclamation, 1883) มิได้หมายความว่า การใช้ทาสหมดไปจากประเทศอเมริกา และมีได้หมายความว่าอคติที่เกี่ยวกับความเป็นทาสและการเหยียดหยามคนผิวดำ (colored people) จะหมดไปจากสังคมอเมริกันไม่ว่าในภาคใดของประเทศ แม้ว่าจะมีกลุ่มคนบางกลุ่มคัดค้านการมีทาสและการเหยียดผิว ความมีอคติว่าคนผิวดำเป็นชาติพันธุ์ที่ต่ำต้อย และควรจะเป็นผู้ถูกคนขาวปกครองในฐานะ “นาย” เพราะมาจากชาติพันธุ์ที่เหนือกว่า ยังมีอยู่ตลอดเวลาจนแม้กระทั่งทุกวันนี้ คำพูดที่นางแอนนากล่าวกับพระอัครราชกุมารี (ซึ่งจัดว่าเป็น “คนผิวดำ” a colored person) ว่าถ้าไปเกิดในอังกฤษหรือในอเมริกาแล้วจะได้เป็นไทแก้ตัวอย่างแน่นอนนั้น เป็นถ้อยคำที่ไม่สมเหตุสมผล เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์อเมริกาเกี่ยวกับทารุณกรรมที่เกิดขึ้นกับคนอเมริกันเชื้อสายอื่น ๆ ที่มีเชื้อสายอังกฤษโดยตรง (โดยเฉพาะคนเอเชีย) เป็นความจริงในประวัติศาสตร์ที่หักล้างคำพูดของนางแอนนาได้ดี

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือไม่ปรากฏชัดเจนว่า นางแอนนาเองเข้าใจความแตกต่างระหว่างระบบทาสและระบบบ่าวไพร่ในสังคมสยามหรือไม่ เพราะว่าเป็นระบบที่มีรายละเอียดซับซ้อนในการจะแบ่งแยกทาสชนิดต่าง ๆ ไพร่ชนิดต่าง ๆ และข้าราชการออกจากกัน พระอัครราชกุมารีในรัชกาลที่ 4 เมื่อนางแอนนามาอยู่ถวายพระอักษรนั้น คือ พระศรีสุนทรโวหาร (ภัก) ซึ่งมีตำแหน่ง Chief of Royal Scribes เป็นผู้เขียนตามพระราชดำรัส (เฉพาะภาษาไทย) อยู่จนตลอดรัชกาลเมื่อไม่ทรงโปรดจะทรงเอง¹⁸⁹ ตำแหน่งพระอัครราชกุมารีนั่นเป็นตำแหน่งข้าราชการ ซึ่งมีใช้ตำแหน่งต่ำต้อยกว่ามีความสำคัญยิ่ง คือเป็นราชเลขานุการ ผู้ถ่ายทอดกระแสพระราชดำรัส นอกจากนั้นแล้วนาง

ของตนเองและวงศ์ตระกูล และทัศนคตินี้ยังคงมีอยู่ แม้ในสมัยเมื่อเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม

เป็นที่น่าสังเกตว่า เหตุการณ์นี้เป็นเหตุการณ์เดียวในหนังสือเล่มนี้ที่นางแอนนากล่าวถึงปัญหาเรื่องระบบทาสและความชั่วร้ายของระบบทาสในเมืองสยาม นางไม่เคยให้ตัวอย่างความทุกข์ยากของทาสในสถานการณ์อื่น หรือทาสที่อยู่นอกวัง ซึ่งน่าจะมีให้เห็นได้ไม่ยากหากว่าสถานการณ์ความเป็นอยู่ของประชาชนอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมดังที่นางเล่ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากว่านางใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ภายนอกพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากพระราชพิธีและงานฉลองต่าง ๆ ในวังทำให้นางไม่ค่อยได้ถวายพระอักษรอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย (ดังที่นางพร่ำบ่น) นางจึงน่าจะมีตัวอย่างความทุกข์ยากของทาสนอกวังมาเล่าให้ผู้อ่านฟังได้บ้าง มิใช่เพียงแต่ยกประเด็นมากล่าวประนามหรือกล่าวสรุปลอย ๆ อย่างที่เป็นอยู่ในหนังสือเล่มนี้

เพื่อให้ได้มุมมองเกี่ยวกับเรื่องระบบทาสหรือการมีทาสในเมืองสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 จากทัศนะของชาวตะวันตกที่เข้ามาในเมืองสยามเป็นการเพิ่มเติมข้อมูลส่วนที่ขาดหายไปจากหนังสือของนางแอนนา ก็จะได้จากหนังสือของ เซอร์จอห์น บาวริงเรื่อง *The Kingdom and People of Siam* (1856) ซึ่งกล่าวถึงการมีทาสในสยามเอาไว้หลายแห่งเมื่อกล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกันกับเรื่องทาส นอกจากจะให้ข้อมูลที่เป็นข้อสังเกตของตัวเองแล้ว บาวริงยังอ้างข้อมูลที่มีผู้จดบันทึกไว้ก่อนเช่น บาทหลวงปีลเลอกัวซ์ซึ่งอยู่ในเมืองสยามมาเป็นเวลาหลายปีแล้วและเคยถวายพระอักษรภาษาละตินแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย แม้จะไม่เห็นด้วยกับการมีทาสว่า บาทหลวงปีลเลอกัวซ์ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “ทาสในเมืองสยามอยู่ในสถานะที่ดีพอ ๆ กับคนรับใช้ตามบ้านในฝรั่งเศส จะเห็นได้ว่าเมื่อไรที่ได้รับการปลดปล่อย ก็มักจะขายตัวกลับมาเป็นทาสอีก” ยิ่งไปกว่านั้นบาวริงยังกล่าวถึงกฎหมายว่าด้วยการปฏิบัติต่อทาสและกฎหมายเกี่ยวกับการขายสินไหมไถ่ตัวทาสไว้ด้วย¹⁹¹

ข้อสังเกตของบาทหลวงปีลเลอกัวซ์จึงขัดแย้งกับถ้อยคำที่นางแอนนาประนามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงใช้งาน “ทาส” ของพระองค์เกินเวลา

อนึ่ง ควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า การมีทาสและการหมอบกราบเป็นเรื่องที่ต้องแยกจากกัน การมีทาสนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม แต่เมื่อมีประกาศเลิกทาสอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2448 (ค.ศ.1905) แล้ว ก็มีได้มีการซื้อขายทาสและใช้ทาสกันอย่างถูกต้องตามกฎหมายได้อีกต่อไป ส่วนการหมอบกราบ (ซึ่งนางแอนนาเรียกโดยใช้คำรวมว่า prostration) นั้น ยังมีใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงไปมาก ความจริงแล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้

ปี พ.ศ.2448 (ค.ศ.1905) แล้ว ก็มีได้มีการซื้อขายทาสและใช้ทาสกันอย่างถูกต้องตามกฎหมายได้อีกต่อไป ส่วนการหมอบกราบ (ซึ่งนางแอนนาเรียกโดยใช้คำรวมว่า prostration) นั้น ยังมีใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงไปมาก ความจริงแล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงขนบธรรมเนียม เกี่ยวกับการเข้าเฝ้าและการถวายบังคมเสียใหม่ ดังจะเห็นได้จากประกาศในปี พ.ศ.2400 (ค.ศ.1857) ซึ่งทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ราษฎรเข้าเฝ้าตามทางเสด็จพระราชดำเนินได้ทั้งทางสถลมารคและทางชลมารค และจะถวายเคารพตามประเพณีของเชื้อชาติคนใด ไม่จำเป็นต้องหมอบกราบตามธรรมเนียมไทย¹⁹² ส่วนการหมอบกราบในขณะเฝ้าหน้านั้นแม้จะมีประกาศยกเลิกในปี พ.ศ.2416 สมัยรัชกาลที่ 5¹⁹³ แต่ก็ยังมีผู้ปฏิบัติอยู่ในบางโอกาส และได้เปลี่ยนแปลงไปให้กลายเป็นความเข้มงวดเสียมาก ทั้งนี้เพราะการนั่งบนพื้นแล้วทำความเคารพผู้อาวุโสอันเป็นที่เคารพนับถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ซึ่งชาวตะวันตกผู้ไม่คุ้นเคยกับการนั่งหรือนอนบนพื้นเรือนอย่างไทย เช่น นางแอนนามองเห็นว่าเป็นการลดค่าความเป็นมนุษย์ของบุคคล

5) ความขัดแย้งในลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพระหว่างนางแอนนาและรัชกาลที่ 4

จากรายละเอียดที่วิเคราะห์มาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า นางแอนนาวาดภาพลักษณ์ของตัวเองเป็นศูนย์รวมของความถูกต้องและคุณธรรม ซึ่งตรงกันข้ามกับลักษณะอันชั่วร้ายนานัปการในพระบุคลิกภาพของกษัตริย์ผู้มีพระสมณมากมา และปกครองพวกนางสนมตลอดจนบ้านเมืองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยิ่งกว่านั้นยังยอมให้มีระบบการใช้ทาสและสนับสนุนพุทธศาสนา ไม่ยอมรับนับถือรัศมีของพระเจ้าในศาสนาคริสต์

อย่างไรก็ตามลักษณะความเป็นนักประชาธิปไตยและนักผู้เพื่อสิทธิสตรีของแอนนายังไม่ค่อยน่าเชื่อถือนัก เช่น เมื่อแอนนาอ้างว่านางเห็นใจเหล่านางห้ามและบรรดาชาวสยามที่มารุมล้อมขอความช่วยเหลือจากนาง นางมิได้มองดูผู้หญิงเหล่านั้นในฐานะเสมอกันกับนาง แต่กลับตั้งตนไว้ในฐานะที่สูงกว่าเหนือกว่าดังเช่นที่นางพูดกับบรรดาสตรีในวังของ “กลาโหม” ว่า

ฉันมาอยู่ที่นี่เพื่อถวายพระอักษรเจ้านายทั้งหลาย ฉันไม่เหมือนพวกเธอ พวกเธอไม่มีอะไรทำกัน นอกจากเล่นหัว ร้องเพลง เริงระบำ ให้เจ้านายของพวกเธอดู แต่ฉันต้องทำงานเพื่อลูก ๆ ของฉัน¹⁹⁴

จากคำพูดของนางจะเห็นได้ว่านางแอนนามิได้พูดด้วยความเห็นใจ แต่พูดด้วยสำเนียงเหยียดว่าหญิงเหล่านั้นไม่ได้ทำคุณประโยชน์ใด แทนที่จะสนใจว่าหญิงเหล่านั้นต้องเลี้ยงชีวิตของตนและลูกด้วยการขอมคอกอยู่ในบังคับของผู้ชายอย่างไม่มีอิสระที่จะเลือกทางเดินชีวิตเช่นที่นางแอนนามิ

และเมื่อนางเลียวโนเวนส์บรรยายปฏิบัติการช่วยเหลือชาวสยามนอกห้องเรียนของแอนนา นางวาดภาพนางแอนนาเป็นผู้ทรงคุณธรรม มีจิตใจสูงส่งเมื่อเปรียบเทียบกับชาวสยามซึ่งทั้งชั่วร้ายและจิตใจเสื่อมทราม

จากวันนั้นมาชีวิตฉันปราศจากความสงบสุข ต้องคอกอยู่ในระหว่างผู้มีอำนาจกดขี่และผู้ถูกกดขี่ วันแล้ววันเล่า มีแต่คนมาเรียกร้องให้ฉันไปช่วยต่อต้านเหล่าผู้พิพากษาและนายโรนาศาลที่โหดร้าย... ในกรณีที่มีการทรมาน กักขัง ขู่บังคับ ฉันพยายามที่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวขัดขวาง แต่บรรดาแม่และพี่สาวน้องสาวเหล่านั้นต่างก็อ่อนวอนขอร้องจนฉันอดรนทนไม่ได้ ต้องยอมเข้าไปช่วยเหลือ บางครั้งฉันส่งบอย (คือหลุยส์) ไปกับผู้มาร้องทุกข์ บางครั้งฉันก็ไปด้วยตัวเอง และไม่เคยมีแม้แต่คดีเดียวที่ความยุติธรรมที่พวกนางได้รับเกิดมาจากความรู้สึกผิดถูก [ของศาล] แต่ทว่าเป็นเพราะ [พวกเขาเกรงกลัว] อิทธิพลของฉัน เพราะเขาคิดว่าฉันมีอิทธิพลต่อในหลวง¹⁹⁵

จากถ้อยคำนี้จะเห็นได้ว่า ประการแรกบรรดา “แม่และพี่สาวน้องสาว” เหล่านั้นมีนางแอนนาเป็นที่พึ่งอยู่เพียงคนเดียว แม้แต่ลูกชายของนางก็ยังพลอยมีอิทธิพลไปด้วยและยังสามารถทำหน้าที่ผดุงความยุติธรรมแทนนางแอนนาได้ ที่น่าแปลกก็คือ ผู้ที่มาขอความช่วยเหลือจากนาง มีแต่ผู้หญิง ไม่เคยมีผู้ชายมาขอร้องทุกข์กับนางเลย นางแอนนาดังตัวอยู่ในฐานะที่มีอภิสิทธิ์และอยู่เหนือผู้หญิงเหล่านั้นก็เพราะความเป็นชาวยุโรปของนางซึ่งทำให้นางมีสถานภาพดีกว่าผู้หญิงอื่น ๆ ในวัง

ประการที่สองที่น่าสนใจก็คือภาพลักษณ์ของราชสำนักในฐานะศูนย์รวมของบรรดาผู้พิพากษาที่ไร้ความยุติธรรมและปราศจากจรรยาบรรณ เริ่มจากการไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ตกทุกข์ จนคนเหล่านั้นต้องไปขอให้นางแอนนามาช่วยเหลือ หลังจากนั้นยังปล่อยพวกนางไป

เฉย ๆ เพราะเกรงว่ามีผู้มีอิทธิพลอย่างนางแอนนา มิใช่เพราะความรู้จักแยกแยะผิดถูกของตนเอง แสดงให้เห็นอีกว่าความเป็นชาวยุโรปที่มีสายสัมพันธ์กับราชสำนักของนางแอนนาคือ สิ่งที่เสริมบารมีนางให้อยู่เหนือความเป็นผู้หญิงทั่ว ๆ ไป

6) ภาพพจน์ของแอนนาในฐานะผู้รู้หลายภาษาและผู้รอบรู้เรื่องตะวันออก

งานเขียนและการได้รับเชิญไปบรรยายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์การเดินทางของเธอ ทำให้แอนนา เลียวโนเวนส์ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รอบรู้เรื่องตะวันออก หรือ “นักตะวันออกศึกษา” และยังได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้หลายภาษาจากบรรดาผู้ติดตามผลงานของหล่อน ซึ่งมีได้มีความรู้มากไปกว่าหล่อนเลย^{๙๖} ภาพลักษณ์ด้านนี้ของหล่อนจะถูกลดความสำคัญลงในผลงานชิ้นหลัง ๆ ที่เล่าเรื่องนางแอนนา

ในบทความชุดแรกและในหนังสือที่นางเลียวโนเวนส์เล่าเรื่องเมืองสยาม ภาพลักษณ์ดังกล่าวจะโดดเด่นมาก นางพยายามแสดงความสามารถทางภาษาหลายภาษา โดยพยายามแทรกประโยคสั้น ๆ หรือถ้อยคำในภาษาฝรั่งเศส มาเลย์ สันสกฤต ละติน และไทยในระหว่างที่เล่าเรื่องต่าง ๆ พร้อมกับให้คำแปลไว้ในเชิงอรรถ อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านั้นยังไม่เพียงพอที่จะบอกให้รู้ได้ว่านางรู้ภาษาดังกล่าวจริงหรือไม่ แต่ที่แน่ชัดก็คือ ความรู้ในภาษาไทยของนางไม่ดึกดำบรรพ์ คำแปลที่นางให้ไว้ในเชิงอรรถส่วนใหญ่ไม่ถูกต้อง ประโยคภาษาไทยที่แทรกไว้จึงเป็นเพียง “เสียงประกอบ” ให้ผู้อ่านรู้สึกศรัทธาคิดว่านางรู้ภาษาไทยดี แต่ทว่ากลับเป็นเครื่องบ่งบอกให้รู้่านางไม่มีความรู้ที่ลึกซึ้ง ทั้งในภาษาไทยและภาษาสันสกฤต ซึ่งภาษาไทยขอมัมาใช้อย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในราชาศัพท์และภาษาในราชสำนัก ดังจะยกมากล่าวถึงเพียงบางตัวอย่าง

ตัวอย่างแรกที่แสดงความรู้สึกในภาษาไทยและสันสกฤตของนางแอนนาคือ เมื่อนางเอ่ยถึงชื่อบรรดาศักดิ์ของคอนสแตนติน ฟอลคอน โดยกล่าวว่าเขาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นถึงเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ นางแอนนากล่าวว่า “วิชาเยนทร์” มาจาก “Vicheyen” แปลว่า “cool wisdom” คือ นางแปล /wicha/ วิชา ว่า wisdom และแปล /yen/ ว่า cool ซึ่งเป็นคำที่สะกดผิดจากชื่อบรรดาศักดิ์ของ ฟอลคอน ซึ่งน่าจะมาจาก คำว่า วิชัย /wijaya/ มาสนธิกับคำว่า อินทร /indra/ ซึ่งควรจะหมายความว่า ผู้มีปัญญาเป็นเลิศ หรือผู้เป็นใหญ่ด้วยปัญญา มากกว่าจะหมายความว่า “ปัญญาเย็น”

ตัวอย่างที่สอง คือ เมื่อนางแอนนาให้คำแปลของชื่อ พระองค์เจ้าวชิรรัตนกัญญา พระราชธิดาองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นางอ้างว่า ชื่อนี้ แปลว่า “Sweet promise

of my hope”¹⁹⁸ หรือแปลเป็นไทยตรงตัวได้ว่า “สัญญาอันแสนหวานแห่งความหวังของฉัน” ถ้าแปลคำนี้ตามหลักการสมาสและสนธิ ก็จะได้ความว่า วาณี มาจาก วรณ แปลว่า ผีวพรรณ วรณะ หรือ คุณสมบัติ รัตน มาจาก รตน แปลว่า แก้ว หรือหินมีค่า และ กัญญา แปลว่า นางงาม หรือผู้หญิง ดังนั้น ชื่อ วาณิรัตนกัญญาจึงควรจะแปลว่า นางผู้มีผีวพรรณคุณแก้วมณีมีค่า หรือนางผู้มีคุณค่าคุณแก้วมณี เป็นต้น วิธีการเช่นนี้ เป็นหลักการตั้งชื่อโดยทั่ว ๆ ไปในภาษาไทยที่ขอมคำในภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ หากว่านางแอนนามีความรู้ภาษาไทยและภาษาสันสกฤตดีพอ ก็น่าที่จะแปลได้ถูกต้องหรือใกล้เคียงกว่าที่แปลไว้

ลักษณะเฉพาะทางภาษาศาสตร์ของภาษาไทยอีกลักษณะหนึ่ง คือ การใช้สระเสียงสั้นยาว ที่ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไป และวรรณยุกต์ 5 เสียง ในภาษาไทย ซึ่งเป็นลักษณะที่กำหนดความหมายของคำได้เช่นเดียวกัน ทั้งสองกรณีนี้เป็นความละเอียดอ่อนในภาษาไทยที่ชาวตะวันตกผู้ไม่คุ้นเคย หรือไม่สนใจศึกษา จะเข้าใจความหมายของคำผิดไปได้ง่าย และเป็นลักษณะทางภาษาศาสตร์ที่ต้องแยกแยะให้ได้เสียก่อน ผู้เรียนจึงจะสามารถเข้าใจภาษาไทยและใช้ภาษาได้ดีขนาดพูดจาได้แคล่วคล่อง

มีตัวอย่างสำคัญที่เน้นให้เห็นว่า นางแอนนาไม่เข้าใจลักษณะดังกล่าวทางภาษาศาสตร์ของภาษาไทย คือ เมื่อนางเอ่ยชื่อ “เจ้าคุณสา” นางให้คำแปลว่า “ทะเลสาป” (lake) เห็นได้ว่านางสับสนระหว่างเสียง “สา” และ “สาป” และเมื่อนางอ้างถ้อยคำที่พระอาทิตย์ก่อกำกับนางว่า “หม่อมขา” นางให้คำแปลคำว่า “ขา” ว่า คนใช้ (servant) อันแสดงว่านางสับสนระหว่างคำว่า “ขา” และ “ข้า”¹⁹⁹

นอกจากความสามารถในด้านภาษาจะยังเป็นที่น่าสงสัยแล้ว ข้อมูลและความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรม สังคม และประวัติศาสตร์ของประเทศสยาม ซึ่งนางแอนนาเล่าไว้มากมายนั้นมีคลาดเคลื่อนอยู่มากมาย มีนักวิชาการทางตะวันตกได้พิสูจน์เชิงแย้งให้เห็นความคลาดเคลื่อนเหล่านั้นไว้หลายคน อาทิเช่น บี.เจ. เทอร์วิล ในหนังสือ *A History of Modern Thailand 1767 - 1942* (1983) กล่าวถึงนางแอนนาและงานเขียนของนางที่เกี่ยวกับประเทศสยามไว้ดังนี้

หนังสือของแอนนาเล่าเรื่องที่โรแมนติค บางครั้งก็งงใจบิดเบือนและบางครั้งก็ให้ภาพที่ผิด ๆ โดยสิ้นเชิงของราชสำนักและชีวิตประจำวันในราชสำนัก นักวิชาการส่วนใหญ่จึงไม่ยอมรับข้อมูลของนาง หรือสรุปเอาสั้น ๆ เลยว่า ใช้การไม่ได้ เมื่อไม่นานมานี้ เกิดมีผู้ยืนยันความจริงได้อีกว่า นางถือนิวิสาสะ

เปลี่ยนแปลงข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับตัวนางก่อนที่จะมาอยู่ในราชสำนักสยาม
 เสียอีก คำอวดอ้างของนางที่ว่ามาจากตระกูลผู้ดีและเป็นภรรยาฝ่ายของ
 “นายทหารและสุภาพบุรุษ ผู้มีตระกูล” เป็นเท็จทั้งสิ้น²⁰⁰

อย่างไรก็ดีเทอร์วิลยังพอจะมองเห็นข้อดีในงานเขียนของนางแอนนา เขากล่าวว่า รายละเอียดที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจและความชาญฉลาดของ “กลาโฮม” ให้ข้อมูลส่วนตัวที่นักประวัติศาสตร์อื่น ๆ อาจจะไม่มีโอกาสมองเห็น²⁰¹

ถ้าจะเปรียบเทียบแล้ว คำวิจารณ์ของเทอร์วิลนับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดเท่าที่นักประวัติศาสตร์ หรือนักวิชาการคนใดเคยกล่าวถึงนาง เอ. บี. กริสวอลด์ (A. B. Griswold) เป็นคนหนึ่งที่วิพากษ์วิจารณ์ข้อมูลของนางเลียวโนเวนส์อย่างรุนแรงว่าไม่มีมูลความจริง เขากล่าวว่า นางแอนนาไม่ได้รู้ภาษาไทยดีพอที่จะพูดคุยกับใคร หรือแม้แต่จะเข้าใจเหล่านางในได้ดีพอ จึงเป็นไปได้ว่านางได้ข้อมูลจากชาววัง “น้อยกว่าที่ได้ฟังมาจากสังคมซุบซิบของวงสมาคมชาวยุโรปและจากจินตนาการของตัวเอง” กริสวอลด์ได้แย้งประเด็นใหญ่ ๆ 3 ประเด็นคือ เรื่องที่นางแอนนาเล่าว่ามีลูกได้ดินอยู่ในพระบรมมหาราชวัง²⁰² ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไม่ได้ ที่จะมีลูกได้ดินอยู่ในพื้นที่ลุ่มอุ้มน้ำอย่างดินในกรุงเทพมหานครก่อนจะมีการประดิษฐ์คอนกรีตเสริมแรงขึ้นใช้ในการก่อสร้าง อีกประเด็นหนึ่งคือ การลงโทษนางสนมที่หลบหนีไปกับคู่รักด้วยวิธีเผาทั้งเป็น²⁰³ ว่าไม่เคยมีเหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้น ส่วนเรื่องเหลือเชื่ออีกเรื่องหนึ่งที่นางแอนนาเล่าว่า ในประเทศสยามมีประเพณีฝังคนเป็น ๆ เป็นเครื่องสังเวย²⁰⁴ ในการทำพิธีลงเสาเอกประตูเมืองนั้น นางแอนนาแอบลอกมาจากบันทึกของมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งคือ นายบรูเกียร์ (M. Bruguère) ซึ่งเรื่องราวที่นายบรูเกียร์ บันทึกไว้ก็ถูกโต้แย้งจากบาทหลวงปีลเลอแก้วซ์ และเซอร์ จอห์น บาวริง มาแล้ว²⁰⁵ กริสวอลด์ยังสรุปว่าการที่นางแอนนาอวดอ้างว่าราชสำนักสยามเพิ่งจะรู้จักพัฒนาคุณธรรมความดีก็ต่อเมื่อนางแอนนาได้มาเผยแพร่หลักธรรมของคริสต์ศาสนาให้นั้น เป็นคำอวดพิเศษที่เกินจริงมากเพราะ “แท้จริงแล้วนางมิได้มีความสำคัญมากนักในการดำเนินชีวิตของพระองค์และพระราชโอรสธิดาแต่อย่างใด”²⁰⁶

มีตัวอย่างหลายประการที่แสดงความไม่รู้จริงของนางแอนนาเกี่ยวกับเรื่องราวของประเทศสยาม ตัวอย่างแรกคือ ความผิดทางภูมิศาสตร์เมื่อนางกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ และการที่พระองค์เสด็จไปพบเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่และกล่าวถึงการที่พระองค์ทรงเลือกทำเลเพื่อสร้างพระราชวังใหม่ “ในบริเวณที่งดงามแห่งหนึ่งอยู่ในรัศมีเมืองเชียงใหม่ ณ บ้านสีทา”²⁰⁷ (ปัจจุบันคือ บ้านสีดา ในจังหวัดสระบุรี) ข้อนี้เป็นความผิดพลาดที่แจ้งชัดมาก เนื่องจากสระบุรีอยู่

ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากกรุงเทพประมาณ 100 กิโลเมตร ในขณะที่เชียงใหม่อยู่ห่างไปทางเหนือถึง 800 กิโลเมตร ไม่มีทางที่จะอยู่ในรัศมีของกันและกันได้เลย

ตัวอย่างอีกประการหนึ่งที่แสดงความไม่รู้จริงเกี่ยวกับประเพณีไทยแม้จะอยู่ในวังมานานเกือบ 5 ปี คือเรื่องเกี่ยวกับประเพณีโสกันต์ เมื่อนางเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธีโสกันต์ของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ซึ่งทำเป็นงานใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 4 นางกล่าวว่า “พิธีนี้เป็นประเพณีสำหรับบรรดาเจ้าชายที่ทรงพระเยาว์”²⁰⁸ แท้จริงแล้วพระราชพิธีโสกันต์ หรือ ประเพณีโกนจุกเป็นพิธีที่จัดให้เด็กทั้งชายและหญิงที่อายุประมาณ 13 ปี เป็นพิธีที่แสดงให้เด็ก ๆ รู้ตัวอย่างเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่แล้ว และได้จำกัดอยู่เฉพาะเจ้านายฝ่ายชายเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่าในเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ.2410 (ประมาณสองเดือนก่อนนางแอนนาจะออกเดินทางจากสยามไป) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯให้มีพระราชพิธีโสกันต์พระราชโอรส 1 พระองค์ พระราชธิดา 3 พระองค์ และพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ อีก 1 พระองค์²⁰⁹ สำหรับราษฎรธรรมดาที่นิยมจัดทำพิธีโกนจุกให้บุตรหลานเช่นกัน จะแตกต่างกันก็เพียงความยิ่งใหญ่ของการฉลองสมโภชหรือรายละเอียดของพิธี ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้เป็นบิดามารดาของเด็ก

บางครั้งข้อมูลที่คลาดเคลื่อนในหนังสือของนางแอนนาจะเป็นการเจตนาเพื่อสร้างความน่าตื่นใจ ความแปลกให้กับเรื่องราวของนาง บางครั้งนางผนวกเอาประสบการณ์ที่นางเคยเห็นมาจากที่อื่นมาใส่ไว้ในฉากเมืองสยาม ยกตัวอย่างเช่น เมื่อนางกล่าวถึง ศาลว่าการเมืองปากน้ำว่าตั้งอยู่บนพื้นสร้างด้วยไม้หยาบ ๆ และดินเหนียว²¹⁰ นางอาจจะนำเอาภาพที่เคยเห็นเจเนดาในอินเดียมาใช้บรรยายฉากนี้ เนื่องจากในเมืองสยามไม่นิยมสร้างบ้านติดพื้นดินโดยเฉพาะในที่ลุ่มใกล้ปากน้ำ หรือริมแม่น้ำ และไม่นิยมสร้างบ้านด้วยดินโคลนหรือดินเหนียว อาคารที่อยู่ใกล้น้ำมักจะสร้างเป็นแพหรือสร้างบนเสาสูงให้พื้นระดับน้ำท่วมประมาณ 2 เมตรขึ้นไป ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายของเดอลาลูแบร์ (De la Loubere) ซึ่งกล่าวถึงลักษณะบ้านเรือนของชาวสยามเอาไว้ดังนี้

ที่อยู่อาศัยของชาวสยามนั้นเป็นเรือนหลังย่อม ๆ แต่มีอาณาบริเวณกว้างขวางพอใช้ พื้นเรือนนั้นก็ใช้ไม้ไผ่มาสับเป็นฟากและเรียงไว้ไม่ค่อยถี่นักแล้วยังจักคอกขัดตะและเป็นฝาและใช้เป็นเครื่องบนหลังคาเสร็จไปด้วยในตัว เสาค่อม่อที่ยกพื้นขึ้นสูงให้พื้นน้ำท่วมก็ใช้ไม้ไผ่ลำใหญ่กว่าขา และสูงจากพื้นดินราว 13 ฟุต เพราะบางครั้งน้ำก็ท่วมขึ้นมาสูงถึงเท่านั้นค่อม่อแถวหนึ่งมีไม้มากกว่า 4 หรือ 6 ต้น แล้วก็เอาลำไม้ไผ่ผูกขวางเป็นรodbันได (escalier) ก็เป็นกระได (echelle) ไม้ไผ่ซึ่งทอดอยู่ข้างนอกตัวเรือน

เหมือนกระโถงโรงสีลม กอศัตว์ของสยามก็อยู่กลางแจ้งและยกพื้น
เหมือนกัน มีตะพานทำด้วยไม้ไผ่ฟากสำหรับสัตว์ปีนขึ้น²¹¹

นอกจากนั้นแอนนายังนำประสบการณ์จากอดีตมาใช้ในการบรรยายภาพ “ฝ่ายใน” ของ “กลาโหม” ซึ่งมีลักษณะเหมือนบาร์แบบเตอร์กิชในภาพยนตร์ฮอลลีวูดมากกว่าราชสำนักสยาม กล่าวคือ นางบรรยายว่าบรรดานางรำในบ้านของท่าน “กลาโหม” แต่งกายด้วย “ผ้าบาง ๆ มองเห็น ทะลุได้ มีแถบทองคาด ท่อนแขนและทรวงอกที่เปลือยเปล่านั้นดูวาวด้วยเครื่องประดับทองคำที่ดู เกือบ ๆ ในขณะที่เดินรำชักย้าย สายไปมา”²¹² ภาพที่นางแอนนาบรรยายมาไม่ใช่ภาพการฟ้อนรำแบบ ไทยชนิดใดเลย โดยเฉพาะการแต่งกายด้วยผ้าบาง ๆ ที่มองเห็นทะลุได้และเปลือยอกนั้นไม่ใช่ลักษณะ การแต่งกายของนางละครไทย หรือการแต่งกายของหญิงไทยตามปกติ ดังจะเห็นได้จากคำบรรยาย ของเคอလာลูแบร์ซึ่งกล่าวถึงการแต่งกายของชาวสยามในขณะที่เขามาเยือนราชสำนักอยุธยาไว้ว่า

ความแตกต่างของการนุ่งห่มระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายก็คือ พวกผู้หญิง
นุ่งผ้าตามความยาวของผืน วนรอบตัวเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่ผู้หญิงปล่อย
ชายทางด้านกว้าง เลียนแบบกระโปรงอย่างแคบ ๆ ให้ชายตกลงมาถึงครึ่ง
แข้ง ส่วนผู้ชายนั้นชักชายผ้าข้างหนึ่งซึ่งเขาปล่อยให้ยาวกว่าอีกข้างหนึ่ง
ลอดหว่างขาแล้วไปเหน็บไว้ทางด้านหลังโดยคาดสายเข็มขัดทับ คล้าย
จะเลียนแบบสนับเพลาแบบโบราณของเรา ส่วนชายผ้าอีกข้างหนึ่งนั้น
ห้อยอยู่ข้างหน้า (ชายพก) และโดยที่เขาไม่มีกระเป๋ที่ผ้าถุง ก็ใช้ชายพก
นั้นแล (ตลบขึ้นไป) ห่อลุ่มหมาก ทำนองเดียวกับที่เราขมวดเก็บสิ่ง
สิ่งหนึ่งไว้ในผ้าเช็ดหน้าฉะนั้น ลางที่เขาก็นุ่งผ้าสองผืนซ้อนทับกัน เพื่อ
ให้ผืนบนดูเรียบร้อย.....

แต่อย่างไรก็ดี การเปลือยกายโดยท่านองนี้เชื่อว่าชาวสยามจะไว้
อย่างอายก็หาไม่ ตรงกันข้ามทั้งชายและหญิงในประเทศนี้กลับเป็นชนชาติ
ที่มีความตะขิดตะขวงใจเป็นอย่างยิ่งในโลก ที่จะเผยส่วนใดส่วนหนึ่ง
ของร่างกายซึ่งธรรมเนียมกำหนดให้ปิดบังไว้ ออกให้ใคร ๆ เห็น พวก
ผู้หญิงซึ่งนั่งขดอยู่ในเรือเมื่อวันที่เอกอัครราชทูตพิเศษของสมเด็จพระเจ้า
กรุงฝรั่งเศสแห่งเข้าพระนคร ยังรีบผืนหลังให้ขบวนแห่เสียทันที ส่วน
คนที่อยากเห็นเต็มแก่ก็เพียงแต่เหลียวมองข้ามไหล่มาดูเท่านั้น เราก็ต้อง

จ่ายผ้าขาวม้าให้ทหารฝรั่งเศสนั่งเมื่อลงอาบนํ้าตามดินท่า เพื่อระงับข้อ
ครหาของชาวเมืองที่เห็นทหารฝรั่งเศสเปลือยกายล่อนจ้อนลงอาบนํ้าใน
แม่นํ้า²¹³

ส่วนเซอร์จอห์น บาวริง ซึ่งเป็นคนร่วมยุคกับนางแอนนา บันทิกภาพและรายละเอียด
เรื่องการแต่งกายของชาวสยามที่มีความใกล้เคียงกับคำบรรยายของลาตูแบร์มากกว่าภาพที่นางแอนนา
บรรยายไว้ โดยกล่าวว่า

ผู้หญิงสาวมีผ้าไหมผืนยาว ๆ ห่มคลุมหน้าอก ซึ่งหลังจากแต่งงานแล้ว
มักจะ ไม่ค่อยห่มกัน... แต่พวกผู้หญิงที่ค้าถ่อขึ้นล่องอยู่ตามแม่นํ้าสวมเสื้อ
มิดชิดกว่า ลักษณะคล้าย ๆ เสื้อแจ็กเก็ตสีขาว... ผู้หญิงและผู้ชายแต่งกาย
ไม่ต่างกันนัก แต่พวกผู้หญิงมีกริยาท่าทางสงบเสียมมาก การที่สวมใส่
เสื้อผ้าน้อยชิ้นหรือเปลือยอกมิได้เป็นการเสื่อมรยาท เปรียบได้กับการที่หญิง
ชาวยุโรปไม่ปิดหน้า หรือไม่สวมถุงมือเท่านั้น²¹⁴

เมื่อเปรียบเทียบเรื่องเล่าของนางเลียวโนเวนส์กับบันทึกของเซอร์จอห์น บาวริง และเดอ
ลาตูแบร์ จะสามารถมองเห็นความแตกต่างในด้านความรู้ ความเข้าใจ ประเพณี วัฒนธรรมของชาว
สยาม รวมทั้งความตั้งใจและวัตถุประสงค์ที่ต่างกันของผู้บันทึกหรือผู้เขียน เซอร์จอห์น บาวริง นั้น
เป็นนักการทูตผู้มีความละเอียดพิถีพิถันในการบันทึกข้อเท็จจริงที่ประสบมา เมื่อใดที่ “ขออิม” ข้อมูล
ของผู้อื่นซึ่งเห็นว่ามีประสบการณ์ดีกว่า ก็จะทำให้เกียรติผู้้นั้นโดยบอกที่มาไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะ
บันทึกถ้อยคำและความเห็นของบาทหลวงปัลเลอกัวซ์และสาธุคุณแบรดเลย์ (หมอบรัดเล) ต่างจาก
นางเลียวโนเวนส์ ซึ่งไม่ให้เกิดริศผู้ที่นาง “ขออิม” ข้อมูลมาแม้จะลอกมาคำต่อคำเช่นที่ลอก
รายละเอียดเกี่ยวกับนครวัดมาจากรายงานและบันทึกของ อองรี มูโฮต์ (Henri Mouhot) ยิ่งไปกว่านั้น
ข้อมูลของนางยังขาดความถูกต้องเที่ยงตรง จึงทำให้เป็นที่ตำหนิติเตียนและไม่เป็นที่ยอมรับโดยนัก
วิชาการอื่น ๆ ²¹⁵ กริสวอลด์กล่าวว่า นางเลียวโนเวนส์ตั้งใจคัดลอกข้อมูลและความคิดของผู้อื่นโดย
“จับเอาเฉพาะเรื่องที่น่าชวนลูกบางเรื่อง... คืยอกจากฉากและสถานการณ์เดิม แล้วเอามาจัดวางไว้ใน
ฉากใหม่คือเมืองกรุงเทพในสมัยประมาณปี ค.ศ.1830 กว่า ๆ แล้วเติมตัวละครร่วมสมัยเข้าไปเป็นตัว
เอกในฉากนั้น ๆ”²¹⁶

บทวิพากษ์ข้างต้นทั้ง 6 หัวข้อ เป็นแนวคิดหลักที่ปรากฏอยู่ในบทความชุดแรกและในหนังสือเล่มแรก ซึ่งต่อมาจะถูกนำไปขยายแต่งเติมเพิ่มสีสันให้พิสดารขึ้น โดยนางมาร์กาเร็ต แลงดอน (Margaret Landon) ร็อดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์ (Rodgers and Hammerstein II) ตลอดจนผู้เขียนบทภาพยนตร์ของบริษัท ฟอกซ์ (Fox Studio) และไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลงรายละเอียดหรือโครงเรื่องไปเพียงใด หัวใจของเรื่องยังคงเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างนางแอนนาซึ่งเป็นคนอังกฤษเป็นชาวยุโรป เป็นคริสเตียนและภาพลักษณ์ของนางในฐานะเป็นผู้มีความศรัทธา ฝายหนึ่งกับราชสำนักและชาวสยามที่อยู่รอบตัว ซึ่งขาดความเจริญ ไร้อารยธรรม อีกฝ่ายหนึ่ง ความพยายามของเลียวโนเวนส์ที่จะเอาใจชาวอเมริกันยุคสังคมนิยมวิกตอเรียนจะเห็นได้จากแนวคิดและจุดยืนที่นางแสดงออกในเรื่องการต่อต้านการมีทาส การสนับสนุนนโยบายเลิกทาสและการต่อต้านกษัตริย์ผู้เป็นองค์รวมของลักษณะอันไม่เป็นอเมริกัน และไม่เป็นคริสเตียนทั้งหลาย เช่น การใช้ทาส การมีสนมมากมายและการกดขี่ข่มเหงผู้อื่น นางแอนนาในหนังสือเล่มแรก จึงมุ่งที่จะสร้างภาพตนเองในฐานะผู้ไฝ่ธรรมและ “สุภาพสตรี” ผู้ทรงคุณธรรมเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคมในสมัยวิกตอเรียนเป็นสำคัญ

บันทึกท้ายบทที่ 2

¹W. S. Bristowe, *Louis and the King of Siam* (London: Chatto & Lindus, 1976) p. 11.

²Ibid., pp.26-27.

³Leslie Smith Dow, *Anna Leonowens: A Life Beyond The King and I*. Nova Scotia: Pottersfield Press, 1991) p. 2.

⁴Smith Dow อ้างถึงบทความของ Phyllis Blakeley .ในวารสาร *The Atlantic Advocate* ฉบับเดือนมกราคม ค.ศ. 1967 ในพื้งอ้าง. หน้า v.

ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผิวพรรณ หน้าตาของแอนนา เลียวโนเวนส์นั้น Susan Kepner กล่าวไว้ในบทความชื่อ "Anna (and Margaret) and the King of Siam" (*Crossroads*, 10 (2): 1-32) ว่า มีสุภาพสตรี 2 คนซึ่งเคยเห็นตัวจริงของนางเลียวโนเวนส์ ต่างเขียนจดหมายมาเล่าให้แลนดอนฟังว่า เลียวโนเวนส์มีดวงตาดำเข้มคม ผิวสีคล้ำมาก ซึ่งทั้งสองต่างแปลกใจที่นางมีผิวสีคล้ำมากเช่นนั้น แต่สุภาพสตรีทั้งสองต่างเห็นพ้องกันว่าคงเป็นเพราะแสงแดด ในเมืองสยามทำให้ผิวของแอนนาคัลไปเช่นนั้น นางแลนดอนผู้เคยอยู่ในเมืองสยามเท่านั้นที่รู้จักว่าใครว่าเป็นไปได้ยากที่ผิวแบบอังกฤษจะถูกแสงแดดในเมืองสยามเผาเสียจนคล้ำเข้ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อชาวตะวันตกในเมืองสยามร่วมสมัยกับนางเลียวโนเวนส์ต่างสวมเสื้อผ้าสไคล์วิกตอเรียนที่คลุมมือคลุมแขนมิดชิด

⁵Bristowe, op. cit., p. 29.

⁶Smith Dow, op. cit., p. 2.

⁷Kepner, op. cit., p. 10. อ้างถึงจดหมายของ John Pratt หลานชายของ Eliza พี่สาวของแอนนา ซึ่งมีไปถึง Avis บุตรสาวของแอนนา

ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ความไม่เต็มใจที่จะเปิดเผยเรื่องราวชีวิตในวัยเด็ก และการตัดขาดจากญาติและจากอดีตในอินเดีย นั้น Kepner วิเคราะห์ว่า แอนนาอาจจะเคยถูกพ่อเลี้ยง (ซึ่งมีประวัติชัดเจนว่าเป็นคนรุนแรงจนเคยถูกลงโทษลดยศจากนายสิบลงเป็นพลทหาร) ล่วงเกินทางเพศจนตั้งครรภ์ ทำให้ต้องหลบหนีไปโดยรวมเดินทางไปในฐานะภรรยาของสารุคุณแบคเจอร์เมื่ออายุได้ 14 ปี เมื่อแอนนาแต่งงานกับธอมัส โอเวนส์นั้น ปรากฏหลักฐานว่ามีเด็กทารกเพศหญิงอยู่ร่วมบ้าน แต่ไม่ปรากฏแน่ชัดว่า พ่อแม่ของเด็กคือใคร (Kepner, op. cit., pp. 8-9, and footnote 18, p. 11)

ส่วนSmith Dow มีความเห็นว่า การที่แอนนาไม่เต็มใจจะพูดถึงประวัติอันดำดองของเธอ

และแต่งเรื่องขึ้นว่าตนเป็นกุลสตรี เป็นบุตรและภรรยาขุนทหารในกองทัพอังกฤษ เพียงเพราะต้องการให้ตนเองเป็นที่ยอมรับในสังคมผู้ศรัทธาวิศดอเรียนซึ่งมีการถือชั้นวรรณะอย่างโจ่งแจ้งและเคร่งครัด (Smith Dow, op. cit., p. 134)

⁸Smith Dow, op. cit., p.2.

⁹Smith Dow กล่าวว่าแอนนารู้ภาษาต่างประเทศหลายภาษาได้แก่ ฝรั่งเศส เยอรมัน ฮินดูสตานี กูจราฏ ไทย มาเลย์ อารบิก ละติน สันสกฤต และบาลี นอกจากนั้นนางยังเรียนภาษารัสเซียก่อนออกเดินทางไปรัสเซียในปีค.ศ. 1881 (Smith Dow, op. cit., p. 117)

ถึงแม้จะไม่อาจสืบค้นได้ว่าแอนนามีความรู้ภาษาต่างประเทศที่อ้างถึงดีเพียงใด แต่เท่าที่ปรากฏอยู่ในหนังสือของนางซึ่งเล่าเรื่องราวสำนักสยาม ความรู้ภาษาไทยของนางนั้นมีจำกัด ข้อความที่นางยกมาอ้าง หรือชื่อบุคคลที่นางพยายามให้คำแปลไว้ แสดงว่านางมิได้มีความรู้ภาษาไทยลึกซึ้งสมกับที่อ้างตัวว่าเป็น "polyglot" ที่อยู่ในสังคมภาษามานานเกือบหกปี

¹⁰Ibid., p. 3.

¹¹Ibid., p. 2.

¹²Bristowe, op. cit., p. 28.

¹³Smith Dow, op. cit., p. 4.

¹⁴Bristowe, op. cit., p. 29.

¹⁵Margaret Landon, **Anna and the King of Siam** (New York: John Day, 1944), p. 9.

¹⁶Bristowe, op. cit., p.28; and Smith Dow, op. cit., p. 4.

¹⁷Bristowe, op. cit., p. 29.

¹⁸Ibid.

¹⁹Smith Dow, op. cit., p. iii.

²⁰Ibid., pp. 3-4.

²¹Ibid., p. 10.

²²Walter F. Vella. **Siam Under Rama III, 1824-1851**. (Locust Valley, NY: J.J. Augustin Inc., 1967), pp. 9-11.

²³M. R. Seni Pramroj, "King Mongkut as a Legislator" in **The Journal of the Siam Society** (Bangkok, Thailand), Vol. XXXVIII, 1950, pp. 32.

²⁴E. W. Hutchinson (translated). **1688 Revolution in Siam** (Hong Kong: Hong Kong University Press, 1968), p. xi.

²⁵ปอร์ตุเกสนับว่าเป็นชาวยุโรปชาติแรกที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้ากับเมืองสยามในปี ค.ศ.1511(พ.ศ. 2054) อุปราชแห่งปอร์ตุเกสอินเดียชื่อ อัลฟองโซ อัลบูเคเกติ (Alfonso d'Albuquerque) ส่ง คูอาร์เต้ เฟร์นันเดซ (Duarte Fernandez) มาที่ราชสำนักอยุธยาในรัชสมัย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) เพื่อมาชี้แจงกรณีที่ปอร์ตุเกสเข้าโจมตีมะลัคกา (Malacca) ซึ่งขณะนั้นยังเป็นเมืองประเทศราชของสยามแต่ปกครองโดยสุลต่านชาวมลายูด้วยกันตั้งแต่บัดนั้นมาจึงมีการแลกเปลี่ยนราชทูตระหว่างราชสำนักอยุธยาและปอร์ตุเกสอีกหลายครั้ง และได้ขยายการติดต่อไปถึงฝรั่งเศสด้วย (W.A.R. Wood A History of Siam. (Bangkok : Chalerms-Nij. 1959, pp. 97-99) สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงแสดงตัวอย่างการยอมรับความแตกต่างในด้านเชื้อชาติและศาสนา โดยทรงยอมให้พระในนิกายเยซูอิต (Jesuits) มาตั้งโบสถ์ในเมืองอยุธยา นอกจากนั้นยังทรงรับชาวยุโรปอีกหลายคนให้เข้ามาทำงานในราชสำนัก

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ (พ.ศ.2200-2231) บริษัทดัชต์อีสต์อินเดียของฮอลันดาได้ครองตลาดผูกขาดการค้าต่างประเทศในสยามมาเป็นเวลากว่า 40 ปี นอกจากนั้นยังมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คนในบังคับของฮอลันดา แม้จะก่อคดีอุกฉกรรจ์ก็ไม่ต้องโทษตามกฎหมายไทย สมเด็จพระนารายณ์ฯทรงมีพระประสงค์จะกำราบพวกดัชต์ จึงทรงสนับสนุนให้ชาวยุโรปชาติอื่น ๆ เข้ามาทำการค้าในอยุธยา และพระราชทานที่ดินให้สร้างโบสถ์เมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ทรงทราบข่าวดังกล่าวจึงทรงเข้าพระทัยว่า สมเด็จพระนารายณ์มีใจฝักใฝ่ในศาสนาคริสต์ จึงส่งราชทูตและพระมายังอยุธยาพร้อมกับเรือรบฝรั่งเศส โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือจะพยายามโน้มน้าวสมเด็จพระนารายณ์ฯให้เข้ารีต หันมายอมรับนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งจะทำให้การเผยแผ่ศาสนาและการโน้มน้าวใจประชาชนให้หันมาเข้ารีตง่ายขึ้น(Wood. Op. Cit., p. 204; Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam. Kuala Lumpur : OUP, 1969, pp. 225-226) ฝรั่งเศสสมอบหมายให้ ฟอลคอนเป็นผู้ดำเนินการตามแผนนี้ และได้ดกรางวัลฟอลคอนล่วงหน้าโดยแต่งตั้งให้เป็นเอนกต์และเป็นอัศวินแห่งเซนต์ไมเคิลและเซนต์ปีเตอร์ เมื่อฟอลคอนถูกโค่นพวกคาธอลิกชาวฝรั่งเศสจึงถูกประหารตามฟอลคอนไปด้วย และนับเป็นการสังหารด้วยเหตุทางการเมืองมิใช่ทางศาสนา เนื่องจากพวกคาธอลิกชาวปอร์ตุเกสและชาวดัชต์มิได้ถูกลงโทษด้วย ในเหตุการณ์นี้ (Wood, op. cit., pp. 210- 216).

²⁶Bowring, op. cit., pp. 336-377.

เซอร์จอห์น บาวริง แปลคำบันทึกของบาทหลวงปีลเลอกัวซ์ ชาวฝรั่งเศสผู้ก่อตั้งคณะสอนศาสนานิกายคาธอลิกในกรุงสยาม ซึ่งเล่าว่า กลุ่มชาวนวนซึ่งเป็นคาธอลิกกลุ่มหนึ่งใน อยุธยาบุกเข้าไปในวัดของชาวพุทธแห่งหนึ่งและทำร้ายพระสงฆ์ พระจึงหนีทิ้งวัดไป ชาวคาธอลิกเหล่านี้จึงรื้อทำลายวัด ชาวบ้านจึงส่งฎีกามาร้องเรียนถึงรัชกาลที่ 3 เพื่อขอความเป็น

ธรรม พระองค์มีรับสั่งให้นำพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานออกมาจากวัดแล้วปล่อยให้พวกชาวคริสต์ยึดครองที่วัดไป (Bowring, อ้างแล้ว, หน้า 372 – 373) เหตุการณ์เช่นนี้ มิใช่เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว มีบันทึกอยู่หลายกรณีที่กลุ่มชาวคาทอลิกทำร้ายชาวพุทธ โดยมีผู้บันทึกไว้หลายคนซึ่งเป็นพระในนิกายคาทอลิกผู้ไม่เห็นด้วยกับการกระทำเช่นนั้น (เพ็งอ้าง, หน้า 344 – 345)

²⁷ อัมพันธ์ และศิริลักษณ์ ดันทะวรรณนะ รวมบทความเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว. เอกสารหมายเลข 22, พ.ศ. 2504, หน้า 14 – 15, 38).

²⁸ Malcolm Smith. *A Physician at the Court of Siam* (London: Country Life Ltd., 1947), p. 31.

²⁹ Ibid., p. 370.

³⁰ George F. Feltus .ed. *Abstract of the Journal of Rev. Dan Bradley.* by Dan Bradley. (Oberlin College, 1936), pp. 101-102.

³¹ William Bradley. *Siam Then* (Pasadena, CA: William Carey Library, 1981), p. 51.

อนึ่ง อัตราแลกเปลี่ยนในขณะนั้น 12 ดอลลาร์เท่ากับ 20 บาท

³² Bowring, op. cit., p. 349.

³³ Ibid., p. 95.

³⁴ Bristowe, op. cit., p. 134.

³⁵ Dan Bradley in Feltus, op. cit., p. 253; Abbott L. Moffat. *Mongkut, King of Siam.* (Ithaca, NY: Cornell U. Press, 1961), pp. 102, 189-206.

³⁶ Ibid., pp. 91-94.

³⁷ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 3 (พระนคร: กุรุสภา, 2506), หน้า 110.

³⁸ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2400 (พระนคร: กุรุสภา, 2503) หน้า 267-268.

³⁹ Dan Bradley in Feltus, op. cit., p. 230.

⁴⁰ อัมพันธ์ และศิริลักษณ์ ดันทะวรรณนะ, อ้างแล้ว, หน้า 17.

⁴¹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 (พระนคร: กุรุสภา, 2506), หน้า 201.

⁴² Bristowe, op. cit., pp. 23, 30.

⁴³ แอนนา เลียวโนเวนส์ อ้างไว้ในหนังสือ *The English Governess at the Siamese Court.* (1870); reprinted (New York, Roy Publisher, 1952 ed.) หน้า 238 ว่า เมื่อนางจะออกจากเมืองสยามนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งขณะนั้นมีพระชนม์เพียง 14 พรรษา และ

ดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงแสดงความรักและอาลัยนางมาก และทรงขอให้นางกลับมาราชสำนักสยามอีก

⁴⁴W. Bradley, op. cit., p. 102.

⁴⁵Bristowe, op. cit., p.2; W. Bradley, op. cit., p. 102.

⁴⁶Margaret Landon, op. cit., p. 350.

⁴⁷Bristowe, op. cit., p. 32.

⁴⁸Ibid., pp. 32-33.

⁴⁹แปลจากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ *Bangkok Recorder* เขียนโดย Rev. Dan Bradley ซึ่งอ้างไว้ใน Bristowe, op. cit., p. 33.

⁵⁰Ibid.

⁵¹Ibid.

⁵²Smith Dow, op. cit., p. 87.

⁵³Bristowe, op. cit., pp. 99, 126-129.

⁵⁴Smith Dow, op. cit., p. 67.

⁵⁵Ibid., pp. 64, 67. นิตยสาร *The Atlantic Monthly* เป็นนิตยสารที่มีผู้นิยมอ่านมากในยุคนั้น มีสำนักงานใหญ่อยู่ในเมืองบอสตัน ถือกำเนิดขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางหรือเป็น “เวที” ให้นักเขียนที่นิยมและสนับสนุนนโยบายเลิกทาสในอเมริกา (abolitionists) เช่น Ralph Waldo Emerson, H.M. Longfellow และ James R. Lowell ซึ่งล้วนเป็นนักเขียนประจำนิตยสารนี้ ในปัจจุบัน ยังคงมีพิมพ์จำหน่ายอยู่และเป็นที่นิยมในหมู่นักชนชั้นกลางผู้มีการศึกษาบางกลุ่ม

⁵⁶Ibid., p. 69.

⁵⁷Ibid., p. 137.

⁵⁸Anna Leonowens. "The English Governess at the Siamese Court," in *The Atlantic Monthly*. April, 1870, p. 396.

⁵⁹ดูรายละเอียดใน “บทที่ 1 การสืบราชสมบัติ” ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 - พ.ศ 2475 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, พ.ศ.2525) หน้า 40

อนึ่ง ควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า การแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งนี้ นักประวัติศาสตร์บางคนมองว่าเป็นการดำเนินนโยบายทางการเมือง คือ ตั้งให้อยู่ในตำแหน่งสูงเพื่อที่บุคคลผู้นั้นจะได้ไม่คิดเป็นปฏิปักษ์และแย่งชิงราชสมบัติ ดูรายละเอียดใน Hong Lysa, *Thailand in the Nineteenth Century* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1984), pp. 21-23.

⁶⁰ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2. อ้างแล้ว หน้า 73 – 75.

⁶¹"The English Governess at the Siamese Court," p. 397.

⁶²Ibid., p. 398.

⁶³Ibid.

⁶⁴Ibid., p. 399.

⁶⁵Ibid., pp. 399-400.

⁶⁶Ibid., p. 400.

⁶⁷Ibid., p. 402.

⁶⁸Ibid.

⁶⁹Ibid., p. 403. รายละเอียดของเหตุการณ์นี้ ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช อธิบายไว้ในบทความชื่อ "หมอบรัดเล และมิชชันนารีอเมริกัน" ใน *ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2524) หน้า 80 – 81.

⁷⁰Ibid., p. 405.

⁷¹Ibid., p. 406.

⁷²Ibid., p. p. 405.

⁷³Ibid., p. 408.

⁷⁴Ibid., pp. 406-407.

⁷⁵Ibid., p. 408. อย่างไรก็ดี ไม่เคยปรากฏหลักฐานใดแม้แต่ในงานเขียนของนางเองว่า นางสนิทสนมกับนายนอกซ์หรือสมาชิกในสังคมชนชั้นสูงของสถานกงสุลอังกฤษคนใดเลย นอกจากคำกล่าวอ้างลอยๆ เช่นนี้ของนางเอง

⁷⁶Ibid., p. 409.

⁷⁷Ibid., p. 410.

⁷⁸Ibid.

⁷⁹Anna Leonowens, "The English Governess at the Siamese Court," in *The Atlantic Monthly*, May 1870, p. 554.

⁸⁰Wood, op. cit., p. 139.

⁸¹B. J. Terwiel, *A History of Modern Thailand, 1764-1942*. (St. Lucia, Queensland: University of Queensland Press, 1983), pp. 163-164.

⁸²Leonowens, op. cit., p. 554.

⁸³Ibid., p.555.

⁸⁴Ibid., pp. 555-557.

⁸⁵Ibid., p. 557.

⁸⁶Ibid.

ในที่นี้ "ดิกเกนส์" หมายถึง Charles Dickens (1812-1870) นักเขียนอังกฤษผู้มีชื่อเสียง

⁸⁷Ibid., p. 558.

⁸⁸Ibid.

⁸⁹Ibid., p. 586.

⁹⁰Ibid., p. 561.

⁹¹ส. พลายน้อย เข้าฟ้าจุฑามณี (กรุงเทพฯ : อักษรพิทยา, 2526) หน้า 254 – 257.

⁹²เพ็ญอ้าง หน้า 289 – 290.

⁹³Leonowens, op. cit., p. 558.

⁹⁴Ibid.

⁹⁵Ibid., p. 559.

⁹⁶Ibid.

อนึ่ง ข้อความตอนนี้นำให้รู้ได้ว่านางเลียวโนเวนส์มิได้มีความรู้เรื่องเมืองสยามดังที่นางอวดอ้างไว้ในที่ต่าง ๆ เช่น เมื่อนางกล่าวว่า สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสร้างวังขึ้นที่บ้านสีทา เมื่อยังเสด็จอยู่ใน นครเชียงใหม่ นั้น เป็นข้อผิดพลาดทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากตามความเป็นจริงแล้วบ้านสีทา หรือบ้านสีดาอยู่ในจังหวัดสระบุรี ซึ่งอยู่ห่างจากเชียงใหม่มาก

⁹⁷Ibid., p.559.

⁹⁸Ibid., p. 562.

⁹⁹Ibid., pp. 652-653.

¹⁰⁰Ibid., p. 565.

¹⁰¹Bristowe, op. cit., p. 34.

¹⁰²Anna Leonowens, "The English Governess at the Siamese Court," in *The Atlantic Monthly*, June 1870, p. 730.

¹⁰³Ibid., pp. 730-731.

¹⁰⁴Ibid., 732.

ในที่นี้ขออธิบายความว่า ที่นางเลียวโนเวนส์กล่าวหารัชกาลที่ 4 ว่า ทรงมีน้ำพระทัยต่อต้านศาสนาคริสต์และยกประเด็นนี้มาเป็นตัวอย่าง คงจะเนื่องมาจากการเป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญต่อผู้นับถือศาสนายิว (Judaism) และศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะชาวคริสเตียนนั้นเชื่อว่า พระเยซูเป็นพระบุตรของพระเจ้า ซึ่งเพียงอาศัยกรรมของนางมาเรีย พระมารดามาจุติในโลกมนุษย์ โดย

ที่นางยังเป็นสาวพรหมจารี (จึงเรียกนางว่า The Virgin Mary และเรียกการถือกำเนิดของพระเยซูว่าเป็น the Immaculate Conception คือการปฏิสนธิอันบริสุทธิ์) ยิ่งไปกว่านั้น การที่ทรงวิพากษ์วิจารณ์ข้อความหรือเรื่องราวใด ๆ ในพระคัมภีร์ไบเบิลถือเป็นการดูหมิ่น เนื่องจากชาวคริสเตียนถือว่า พระคัมภีร์เป็นจารึกถ้อยคำของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า จึงมักจะไม่มีใครกล้าวิพากษ์วิจารณ์ หรือแสดงความสงสัยข้อความใดใดในพระคัมภีร์

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Bowring, op. cit., p. 349.

¹⁰⁷ Moffat, op. cit., p. 162.

¹⁰⁸ Leonowens, op. cit., pp. 733-734.

¹⁰⁹ Ibid., p. 735.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Daniel Howe, "Victorian culture in America," p. 9; and R. D. Brown, "Modernization: A Victorian Climax," pp. 13, 17, 23, in *Victorian America*. ed. by T. Schlereth (New York: Harper Collins, 1991).

¹¹³ Thomas Schlereth, *Victorian America*. (New York: Harper Collins, 1991), p. 260.

Armageddon คือชื่อสถานที่ ซึ่งกล่าวไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิลเพียงครั้งเดียว ใน Revelation 16 : 16 เป็นชื่อในภาษาฮีบรู (Hebrew) เป็นสถานที่ซึ่งเหล่ากษัตริย์นครรวมพล เพื่อมาทำสงครามกับพระเจ้า โดยทั่ว ๆ ไป Battle of Armageddon นำมาใช้เมื่อต้องการเปรียบเทียบถึงสงครามระหว่างพลังของความดีและความชั่วร้าย

¹¹⁴ Howe, op. cit., p. 16.

¹¹⁵ Leonowens, op. cit., pp. 731-732.

¹¹⁶ Ibid., p. 736.

¹¹⁷ Ibid., p. 738.

¹¹⁸ ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์, อ้างแล้ว, หน้า 38 – 39.

¹¹⁹ Leonowens, op. cit., p. 740.

¹²⁰ Ibid., p. 741.

¹²¹ Pallegoix อ้างถึงใน Bowring, op. cit., pp. 122-123.

¹²² Ibid., pp. 430-431.

¹²³ Leonowens, op. cit., p. 743.

¹²⁴Ibid.

¹²⁵Ibid.

¹²⁶Anna Leonowens, "The English Governess at the Siamese Court," in *The Atlantic Monthly*, August 1870, p. 145.

¹²⁷Ibid., pp. 144-145.

¹²⁸Ibid., p. 145.

¹²⁹Ibid.

¹³⁰Bowring, op. cit., p. 435.

¹³¹ดูรายละเอียดใน ประกาศฉบับที่ 156 พ.ศ.2401 และฉบับที่ 233 พ.ศ.2506 ใน ประชุมประกาศ
รัชกาลที่ 4 พ.ศ.2401-2404 และ พ.ศ.2405-2408 (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณฐา, 2504)

¹³²Leonowens, op. cit., p. 146.

¹³³Ibid.

¹³⁴Ibid., p. 147.

¹³⁵Ibid., pp. 149-150.

¹³⁶Ibid., p. 152.

พระองค์เจ้าหญิงวชิรรัตนกัญญา ในเจ้าจอมมารดาแก้ว ประสูติเมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2400 เป็นพระราชธิดาองค์ที่ 39 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อนางแอนนา เริ่มเป็นครูในปี พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) จึงยังทรงพระเยาว์อยู่ แต่อาจจะมาเริ่มเรียนในปีต่อ ๆ มา

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงเคยกล่าวถึงพระราชธิดาพระองค์นี้ในพระราชหัตถเลขาซึ่งทรงมีไปถึงพระองค์เจ้าปิยมราช (พ.ศ. 2330-2406, พระเจ้าลูกเธอในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท ซึ่งพระองค์ทรงเรียกว่า "เจ้าอาร์เจ้าน้ำ") ฉบับลงวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ.2403 ทรงมีพระราชปรารภถึงอาการป่วยของผู้คนในพระบรมมหาราชวังเมื่อเกิดไข้ป่วงใหญ่"ลงราก" ขึ้นในกรุงเทพฯ โดยมีทรงมีพระราชดำรัสว่า "วชิรรัตนกัญญา บุตรหญิงของ หม่อมฉันคนหนึ่ง ซึ่งเป็นบุตรมารดาชื่อแก้วนั้น ป่วยลงคนหนึ่งอาการมาก หมอไม่รับ แต่รักษาอยู่หลายวันก็หาย หาดายไม่" พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ยังทำให้เห็นพระราชหฤทัยที่ทรงเป็นห่วงผู้คนในปกครองทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้าอย่างทั่วถึง (ดูรายละเอียดใน พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1, กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณฐา, 2506, หน้า 233)

¹³⁷Leonowens, op. cit., p. 155.

¹³⁸Ibid., p. 154.

¹³⁹Ibid., p. 147.

¹⁴⁰Ibid., p. 148.

¹⁴¹W. Leigh Williams, "Introduction," in **The English Governess at the Siamese Court**. (1870) reprinted, (New York: Roy Publishers, 1952 ed.), p. xii.

¹⁴²Ibid., pp. xv-xvi.

¹⁴³Ibid., p. xiii.

¹⁴⁴Ibid., p. xii and xv.

¹⁴⁵Ibid., p. xviii.

¹⁴⁶ดูรายละเอียดใน Henri Mouhot. **Travels in Siam, Cambodia and Laos, 1858-1860**. Vols. 1-2, 1864 ; reprinted (Singapore: OUP, 1989), pp. v-xvii .

¹⁴⁷Ibid., pp. 282-301.

¹⁴⁸Michael Smithies. **Descriptions of Old Siam**. (Kuala Lumpur, Malaysia: OUP, 1995), p. 101.

¹⁴⁹**The English Governess at the Siamese Court**, p. 4.

¹⁵⁰Smithies, op. cit., pp. 174-175.

¹⁵¹**The English Governess at the Siamese Court**, p. 101.

¹⁵²Ibid., p. 5.

¹⁵³Ibid., p. 6.

¹⁵⁴Bradley cited in Feltus, op. cit., pp. 148-149

ในบันทึกของหมอ Bradley ยังกล่าวไว้ด้วยว่าที่พวกมิชชันนารีไม่รับเงินค่าตอบแทนบริการใดใดจากราชสำนัก เพราะพวกเขาเห็นว่าเป็นเงินของ “นายทาส” ไม่ใช่เป็นเพราะมีกุศลจิตหรือมีความรู้คุณที่ทรงพระเมตตา (Ibid., p. 155)

¹⁵⁵**The English Governess at the Siamese Court** , p. 17.

¹⁵⁶Ibid., p. 27.

¹⁵⁷Ibid., p. 46.

¹⁵⁸Ibid., p. 31.

¹⁵⁹Louis Lindsay. **The Myth of a Civilizing Mission: British Colonialism and the Politics of Symbolic Manipulation**. (Jamaica: University of West Indies, 1981), pp. 4, 8.

¹⁶⁰Ibid., pp. 6-10.

¹⁶¹Ibid., pp. 13-14.

¹⁶²Albert Weinberg. **Manifest Destiny**. (Chicago: Quadrangle Paperbacks, 1963), p. 301.

¹⁶³จากบทบรรณาธิการของ. *The New York Morning News* ฉบับประจำวันที 13 ตุลาคม พ.ศ.2388 อ้างไว้ใน Frederick Merk. **Manifest Destiny and Mission in American History.** (Cambridge, MA: Harvard University Press,1995) p. 25.

¹⁶⁴Weinberg, op. cit., pp. 304-305.

¹⁶⁵Ibid., p. 307.

¹⁶⁶Ibid., p. 308.

¹⁶⁷Chadin Flood ed. and translated. **The Dynastic Chronicles of Bangkok Era: The Fourth Reign (1851-1868).** (Tokyo: The Center of East Asian studies, 1966), p. 231.

¹⁶⁸Ibid., pp. 244.

¹⁶⁹Feltus, op. cit., p. 248; Moffat, op. cit., p. 188; and S. G. McFarland, "The Schools of Siam," in **Siam and Laos as Seen by Our American Missionaries.** (Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1884), p. 221.

¹⁷⁰**The English Governess at the Siamese Court,** p. 63.

¹⁷¹Malcolm cited in Bowring, op. cit., p. 447.

¹⁷²**The English Governess at the Siamese Court,** pp. 248, 207.

¹⁷³Terwiel, op. cit., pp. 180, 236, 278.

ในรัชกาลที่ 4 มีตัวอย่างหลายกรณี que แสดงให้เห็นความไม่ "ศิวิไลซ์" ของชาวตะวันตก ซึ่งไม่โยติ ไม่เคารพกฎหมายไทย และปฏิบัติต่อชาวสยามอย่างดูแคลนว่าเป็นชนชาติที่ต่ำต้อย กว่าพวกคน โดยถือตัวว่าอยู่ได้บังคับของกงสุลของชาติตนเอง แม้แต่หมอบรัดเลก็เคยกล่าวถึง ปัญหาเช่นนี้ไว้ในบันทึกของเขา (หน้า 255-257) การมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวตะวันตก เป็นปัญหาที่การาช้างมานานจนกระทั่งประเทศสยามขอเจรจาทำความตกลงเพื่อยกเลิกข้อตกลง นั้นกับประเทศต่าง ๆ ในปี พ.ศ.2450 ฝรั่งเศสยอมตกลงยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสำหรับ คนในบังคับของฝรั่งเศสที่ไม่ใช่ชาวฝรั่งเศสเพื่อแลกกับจังหวัดพระตะบองและเสียมราฐ ซึ่งขณะ นั้นยังเป็นของสยาม ในปีต่อมาอังกฤษจึงทำตามโดยเรียกร้องข้อแลกเปลี่ยน คือ 4 รัฐมาเลย์ ที่ เป็นของสยามอยู่ก่อนคือ เกดาร์ ปะลิส กลันตัน และตรังกานู รวมทั้งเกาะที่ขึ้นอยู่กับรัฐเหล่านั้ น และเกาะหมากหรือปีนัง (ดูรายละเอียดใน Terwiel หน้า 277-278 และ ประวัติศาสตร์ กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 หน้า 96 – 97 และ 151)

¹⁷⁴Anna Leonowens, "L'Ore, the Slave of a Siamese Queen," in *The Atlantic Monthly.* October 1872, p. 464; Margaret Landon. **Anna and the King of Siam** (New York: John Day, 1944), p. 158.

¹⁷⁵ **The English Governess at the Siamese Court**, p. 204.

¹⁷⁶ Bowring, op. cit., p. 346-347.

¹⁷⁷ W. Bradley, op. cit., p. xiii.

¹⁷⁸ D. Bradley cited in Feltus, op. cit., p. 116.

ในเรื่องที่เกี่ยวกับความล้มเหลวของพวกมิชชันนารีทั้งฝ่ายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ในการชักจูงคนไทยให้หันมาเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์นั้น เซอร์จอห์น บาวริง เคยกล่าวถึงว่า มิได้เกิดจากการแทรกแซงขัดขวางของฝ่ายไทยแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะว่าพวกมิชชันนารีกลุ่มต่าง ๆ เกิดการขัดแย้งและทะเลาะวิวาทกันเอง ต่างฝ่ายต่างเรียกอีกฝ่ายว่า เป็น “ผู้สอนความเชื่อที่ฉ้อฉลอ่อนแอ” ซึ่งทำให้ชาวสยามต่างพากันสงสัยและไม่ศรัทธาในตัวคนเหล่านั้นและในคำสอน (Bowring, op. cit., pp. 335-336).

¹⁷⁹ W. Bradley, op. cit., p. xv.

¹⁸⁰ Ibid., p. 103.

¹⁸¹ **The English Governess at the Siamese Court**, pp. 128-129.

¹⁸² Ibid., p. 227.

¹⁸³ Ibid., p. 228.

¹⁸⁴ Ibid., pp. 237-238.

¹⁸⁵ Ibid., p. 238.

¹⁸⁶ Ibid., p. 236.

¹⁸⁷ Ibid., p. 212.

¹⁸⁸ Bowring, op. cit., pp. 124, 555.

¹⁸⁹ ดูคำอธิบายรายละเอียดเรื่องนี้และเรื่องการคัดร่างพระราชหัตถเลขาในภาษาต่าง ๆ ใน “คำอธิบายของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์” ในหนังสือ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสสา, 2506) หน้า 203-205.

¹⁹⁰ Bowring, op. cit., p. 93.

¹⁹¹ Ibid., pp. 123-124; 189-199.

¹⁹² ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394-2400 (กรุงเทพฯ : คุณุสสา, 2503) หน้า 286-287.

¹⁹³ Terwiel, op. cit., p. 220.

¹⁹⁴ **The English Governess at the Siamese Court**, p. 17.

¹⁹⁵ Ibid., p. 237.

¹⁹⁶ Smith Dow, op. cit., pp. 97, 119.

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า เลียวโนเวนส์ เรียกบุตรชายว่า Boy ไม่ได้เรียกชื่อ ในขณะที่แอนนาในฉบับของ Margaret Landon จะเอ่ยชื่อบุตรชายว่า Louis และเรียกชื่อสามีว่า Leon (Anna and the King of Siam, 1944, pp. 49, 53-54.)

¹⁹⁷ The English Governess at the Siamese Court, p. 27.

¹⁹⁸ Ibid., p. 91.

¹⁹⁹ Ibid., pp. 164, 212.

²⁰⁰ Terwiel, op. cit., p. 191.

²⁰¹ Ibid., p. 202.

²⁰² The English Governess at the Siamese Court, p. 88.

²⁰³ Anna Leonowens. Siamese Harem Life. (London: Arthur Barker, Ltd., 1873), p. 32.

²⁰⁴ The English Governess at the Siamese Court, p. 183.

²⁰⁵ A. B. Griswold. King Mongkut of Siam (New York: The Asia Society, Inc., 1961) p. 48.

²⁰⁶ Ibid., p. 49.

²⁰⁷ The English Governess at the Siamese Court, p. 196.

²⁰⁸ Ibid., p. 130. นางเลียวโนเวนส์อธิบายพระราชพิธีโสกันต์โดยใช้คำว่า "customary for young Siamese princes"

²⁰⁹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณฐา, 2504) หน้า 105. พิธีในคราวนี้ตรงกับวันจันทร์ที่ 13 อังคารที่ 14 พุธที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ.2410 เจ้านายที่เข้าพิธีคือ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร พระองค์เจ้าวาณีรัตนกัญญา พระองค์เจ้าสมอสมัยहरรรษา พระองค์เจ้าอนงค์นพคุณ และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าวิไลยในพระบวรราชวัง สองพระองค์แรกคือ พระราชโอรสและธิดา ซึ่งนางแอนนาเล่าว่าไม่ทรงโปรดเนื่องจากทรงพิโรธเจ้าจอมมารดาของเจ้านายทั้งสองพระองค์ และ ในเดือนพฤศจิกายน ปีนั้นยังมีพิธีโสกันต์ อีก 2 งาน

²¹⁰ The English Governess at the Siamese Court, p. 4.

²¹¹ De la Loubere. Du Royaume de Siam (1691) translated by Sant Komolbutra (Bangkok, Thailand: Progress Press, 1967), p. 129.

เดอลาลูแบร์เป็นราชทูตจากราชสำนัก พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี และพักอยู่ในสยามตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ.2230 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2231

²¹² Siamese Harem Life, p. 34.

²¹³ De la Loubere, op. cit., p. 116-117.

²¹⁴Bowring, op. cit. pp. 131-132.

²¹⁵ดูรายละเอียดใน Bristowe, 1976; Griswold, 1961; Terwiel, 1983; and Smithies, 1995.

²¹⁶Griswold, op. cit., p. 46.

บทที่ 3

มาร์กาเร็ต แลงคอนกับการสืบสานตำนานเรื่องแอนนา

หลังจากที่ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง *The English Governess at the Siamese Court* ในปี พ.ศ. 2413 แล้ว เลียวโนเวนส์เขียนบทความอีก 2 เรื่อง ให้นิตยสาร *The Atlantic Monthly* ชื่อ “The Favourite of the Harem” (คนโปรดในฮาเร็ม) และ “L’Ore, the Slave of a Siamese Queen” (ละออทาสของราชินีสยาม) บทความทั้งสองนี้ลงพิมพ์ในฉบับเดือนกันยายนและตุลาคม ค.ศ. 1872 (พ.ศ. 2415) ตามลำดับ เป็นที่สนใจของผู้อ่านอย่างมากอีกเช่นกัน ในปีเดียวกันนั้นเอง เลียวโนเวนส์จึงขยายความบทความทั้งสองนี้และพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ *The Romance of the Harem* ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น *Siamese Harem Life* (ค.ศ. 1873) บทความทั้งสองบทความและหนังสือเล่มนี้คือต้นฉบับที่มาร์กาเร็ต แลงคอน นำมาผนวกเข้ากับหนังสือเล่มแรกของเลียวโนเวนส์ เพื่อเขียนเรื่องราวของแอนนาตามทัศนะและการตีความของนางเองและให้ชื่อว่า *Anna and the King of Siam* (ค.ศ. 1944)

ดังนั้นก่อนจะกล่าวถึงมาร์กาเร็ต แลงคอน และหนังสือของนาง จึงสมควรที่จะต้องกล่าวถึงบทความต้นฉบับทั้งสองนี้และเรื่องราวบางตอนในหนังสือเล่มที่ 2 ของนางเลียวโนเวนส์ ซึ่งแลงคอน “ขอยืม” มาใช้ในการผลิต *Anna and the King of Siam* เสียก่อน หลังจากนั้นแล้ว จึงจะพิจารณาดูหนังสือดังกล่าวควบคู่กันไปกับภาพยนตร์ชื่อเดียวกันซึ่งบริษัท ทเวนตี้เอช เซ็นจูรี ฟอกซ์ (Twentieth Century Fox) สร้างขึ้นมา ในปี ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) โดยอิงหนังสือของแลงคอน

โครงเรื่องโดยย่อของบทความเรื่อง “The Favourite of the Harem”¹

ในบทความฉบับนี้ เลียวโนเวนส์เล่าเรื่องราวของ “ซ้อย” ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานนามว่า “โฉม” เมื่อยังเป็นนางสนมคนโปรด ซ้อยเป็นนางรำตัวเอกของราชสำนักและรำละครเก่งมากจนต้องพระราชหฤทัยและกลายเป็นพระสนมคนโปรด แต่ต่อมาซ้อยได้พบกับข้าราชการคนหนึ่งชื่อ พระยาพิจิตร (Phaya Phi-Chitt) ทั้งคู่เกิดรักกัน และวางแผนจะหลบหนีออกจากวังไป โดยมีนางทาสคนใหม่ชื่อนุญ เป็นผู้ช่วยส่งสารให้คนทั้งสอง โดยซ้อยไม่รู้ว่านุญเป็นภรรยาของพระยาพิจิตร ซึ่งขวยตัวเป็นทาสเข้ามาอยู่ในวังเพื่อช่วยสามีให้ได้รักกับซ้อย

พระยาพิจิตรเป็นข้าราชการคนหนึ่ง เคยเห็นซ้อยแสดงละครหน้าพระที่นั่งก่อนจะเข้ามาเป็นพระสนม เขาตกหลุมรักซ้อยและการแสดงของนางจนถึงกับล้มป่วยด้วยความคลั่งไคล้

ทำให้บุญผู้เป็นภรรยาสงสารสามีจึงขายตัวเองเข้ามาเป็นทาสของซ้อย ซึ่งขณะนั้นได้เข้าวังมาเป็นพระสนมแล้ว บุญคอยช่วยหาโอกาสให้สามีและซ้อย จนทั้งสองได้แลกเปลี่ยนจดหมายกันและวางแผนจะหนีไปด้วยกัน แต่ทว่ามีผู้ค้นพบจดหมายของซ้อยซึ่งมีไปถึงพระยาพิจิตต์ แผนการจะลอบออกจากวังจึงเกิดแรงขึ้น ซ้อยและบุญถูกจับ บุญถูกสอบสวนและทรมานเพื่อค้นเอาความจริง ด้วยความรักสามี บุญไม่ยอมสารภาพชื่อฝ่ายชายคู่คดี ทว่าเมื่อซ้อยถูกทรมาน นางทนความเจ็บปวดไม่ไหวจึงบอกชื่อพระยาพิจิตต์ เขาจึงถูกจับ แม้ว่าบุญพยายามจะขอมรับผิดเพียงผู้เดียว ทั้งคู่ถูกประหารพร้อมกัน ซ้อยรอดชีวิตมาได้เพราะเซอร์โรเบิร์ต ซอมเบิร์ก กงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ หลบขโมยชีวิตไว้ (ในเรื่องมิได้ให้รายละเอียดว่ากงสุลผู้นี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับได้อย่างไร) นางจึงต้องทนใช้ชีวิตอยู่ในวังท่ามกลางเสียงเยาะเย้ยถากถางจากผู้คนที่นางเคยระรานเอาไว้เมื่อยังเป็นพระสนมคนโปรด ทั้งซ้อยและเลียวโนเวนส์ต่างโทษว่าเป็นความผิดของราชสำนักและในหลวงที่ทำให้ซ้อยมีชีวิตที่ระทมทุกข์เช่นนั้น

ในตอนท้ายของบทความ เลียวโนเวนส์อ้างว่ามีรูปภาพของนางทำให้ซ้อยกลับมีความหวังและศรัทธาต่อชีวิตขึ้นมาใหม่ นอกจากจะช่วยสอนภาษาอังกฤษให้นางแล้ว เลียวโนเวนส์อ้างว่ายังได้ช่วยให้ซ้อยหันมานับถือศาสนาคริสต์² ซึ่งเป็นความสำเร็จที่แม้แต่หมอบรัดเลซึ่งตั้งโรงหมอบอยู่ในกรุงเทพฯ มาก่อนนางเลียวโนเวนส์หลายสิบปีก็ยังไม่สามารถทำได้

เรื่องราวของซ้อยในบทความนี้ต่อไปจะถูกนำมาพิมพ์ไว้เป็นบทหนึ่งในหนังสือเล่มที่ 2 ของนางเลียวโนเวนส์ พร้อมด้วยภาพประกอบของซ้อยขณะร้ายราอยู่ในราชสำนัก³

อนึ่ง เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน จึงจะแทรกคำวิพากษ์วิจารณ์งานเขียนไว้ในที่เดียวหลังจากที่ได้ให้รายละเอียดของงานเขียนนั้นๆ แล้ว

โครงเรื่องโดยย่อของบทความเรื่อง “L’Ore, the Slave of a Siamese Queen”⁴

ในบทความฉบับนี้เลียวโนเวนส์เล่าเรื่องของละออ หญิงมุสลิมซึ่งเกิดมาเป็นทาสในเรือนเบี้ยเพราะมีพ่อแม่เป็นทาส เลียวโนเวนส์อ้างว่าขณะเดินทางไปท้องพระโรงในวังหลวง นางหลงทางไปพบละออ ซึ่งเป็นทาสของขุนจอมมารคาอิ่ง และพระองค์บุตรีซึ่งเป็นพระสนมคนโปรดคนหนึ่ง ละออเป็นทาสซึ่งเคยเป็นคนโปรดของนายจนกระทั่งเมื่อบังเอิญได้พบและรักกับพ่อค้าชาวมุสลิมคนหนึ่งชื่อ นายโกดาห์ (Naikodah) ละออพยายามจะขอไถ่ตัวเองแต่ขุนจอมมารคาอิ่งไม่ยอมรับเงินค่าไถ่ คงยืนยันจะให้ละออเป็นทาสและผลิตลูกทาสให้ ละออหลบหนีออกไปหานายโกดาห์และหลบอาศัยอยู่กับเพื่อนๆ ชาวมุสลิมด้วยกัน และแอบแต่งงานกับนาย

โกศาคี 4 เดือนหลังจากการแต่งงานละ ออถูกตามจับได้ และพากลับมาหานายเก่าซึ่งเอาโซ่ล่าม นางไว้เพื่อกันมิให้หลบหนีไปอีก ต่อมาไม่นานนางก็คลอดบุตรชายซึ่งนางตั้งชื่อว่า “ทุกซ์” ซึ่งมีอายุได้ 4 ขวบแล้วเมื่อนางเลิวนโนเวนส์ไปพบ ละออขอร้องให้นางเลิวนโนเวนส์ไปแจ้งข่าวแก่สามี และยื่นฎีกาถึงในหลวง ซึ่งทรงโปรดเกล้าฯให้ขุนท้าวอาบ ซึ่งเป็นหัวหน้าผู้พิพากษาฝ่ายใน มาสอบสวนหาความจริง ขุนท้าวอาบสอบสวนแล้วจึงตัดสินว่าทาสมิสิทธิใช้เงินไถ่ตัวเป็นอิสระ นายทาสจะปฏิเสธไม่ได้ นายของละออจึงจำต้องปล่อยละออ ดังนั้นด้วยความช่วยเหลือของนางเลิวนโนเวนส์ละออและลูกจึงเป็นอิสระและได้กลับมาอยู่กับสามีของนางต่อไปในตอนท้ายบทความนี้เลิวนโนเวนส์สรุปว่า นางรู้สึก “ขอบคุณสวรรค์ที่มีได้เกิดมาเป็นชาวสยาม”

เรื่องราวของละออถูกนำมารวมไว้เป็นบทหนึ่งในหนังสือเล่มที่ 2 ของนางเลิวนโนเวนส์ด้วยเช่นกัน

นอกจากเรื่องของละออและซ้อยแล้วในหนังสือ *Siamese Harem Life* ยังมีเรื่องราวของนางสนมอีกผู้หนึ่งคือทับทิมอยู่ถึง 3 บท (คือบทที่ 2, 3, และ 4 ในฉบับที่พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 1952) ได้แก่ “ทับทิม: โศกนาฏกรรมในฮาเร็ม” “การไต่สวนคดีของทับทิม” และ “ในหลวงทรงเปลี่ยนใจ” ซึ่งมาร์กาเร็ต แลงคอน ดึงเรื่องราว 3 บทจากในหนังสือนี้ไปดัดแปลงเสียใหม่ก่อนจะบรรจุเข้าไว้ในหนังสือของนางคือ *Anna and the King of Siam* (ค.ศ. 1944) เรื่องของทับทิมนี้เองจะกลายเป็นโครงเรื่องสำคัญในละครเพลงเรื่อง *The King and I* (ค.ศ. 1951)

เรื่องของเจ้าจอมทับทิมเริ่มขึ้นในบทที่ 2 โดยแอนนาแนะนำว่าทับทิมเป็นพระสนมคนโปรด ซึ่งเคยได้รับพระราชทานฉลองรูปผลทับทิมมีฝาเปิดได้ประดับเม็ดทับทิม^๑ ตามความหมายทั้งสองของชื่อ“ทับทิม”

ต่อมาทับทิมได้มาพบและรู้จักกับคุณพระปลัดฯ (Khun Phra Balat) ซึ่งมักจะติดตาม“เจ้าคุณสา” เข้ามารับบาตรในพระบรมมหาราชวัง ทับทิมเขียนชื่อพระปลัดฯเป็นภาษาอังกฤษมาอวดแอนนา ต่อมาไม่นานทับทิมก็หายไปจากวัง และไม่นานนักก็ถูกตามกลับมาจำขังไว้ในคุกใต้ดิน พิมพ์าสของทับทิมจึงมาอ้อนวอนให้แอนนามาช่วยเหลือ เพราะเชื่อว่าถ้าแอนนาออกปาก ในหลวงก็จะทรงอนุญาตให้ทุกอย่าง^๒ เมื่อแอนนาไปที่เรือนจึงนางกลับไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าเยี่ยม ไม่นานนักทับทิมถูกนำตัวมาไต่สวน

ทับทิมยอมรับว่าได้ประพฤติดิฉินที่ไม่ถวายความจงรักต่อในหลวง แต่กล่าวว่า นางเป็นฝ่ายผิดแต่ผู้เดียวเนื่องจากพระปลัดฯไม่ได้มีส่วนรู้เห็นด้วยกับแผนการทั้งหมดของนาง ทับทิมกล่าวว่านางปลอมเป็นพระเดินทางติดกลุ่มพระที่เข้ารับบาตรทุกเช้าออกไปนอกวัง แล้วไปนั่งคอยพระปลัดฯที่หน้าประตูวัดจนเย็นค่ำ บังเอิญเจ้าคุณสาออกมาเห็นจึงออกปากไต่ถาม

เมื่อรู้ว่าพระโหม่รูปนี้ยังไม่มีพระอุปฌาย์จึงยกให้พระปลัดฯเป็นผู้บรมดูแล โดยที่พระปลัดฯเองจำไม่ได้ว่านางคือทัณฑิมที่เคยหมั้นหมายกันเมื่อเยาว์วัยและไม่รู้ด้วยว่านางเป็นผู้หญิงปลอมตัวมา

ทัณฑิมขึ้นชั้นต่อศาลว่ามีได้มีเหตุเสื่อมเสียใดใดเกิดขึ้นระหว่างนางและพระปลัดฯในระหว่างที่นางแอบแฝงตัวอยู่ในวัด นางเพียงแต่มีความสุขที่ได้ปรนนิบัติพระปลัดฯในฐานะพระรุ่นอาวุโส แต่ความมาแตกเมื่อมีพระอื่นๆอีก 2 รูป มาพบเห็นนางในขณะที่กำลังจัดผ้าห่มผ้าห่มนางจึงถูกจับตัวมาได้สวน แอนนาพยายามจะขอล่วงเวลาการพิจารณาคดีเพราะเชื่อว่านางจะสามารถเข้าเฝ้าขอพระราชทานพระกรุณาได้ ซึ่งในเบื้องต้นก็ทรงมีท่าทีจะอนุโลมตามคำขอของนางแอนนา แต่ต่อมาทรงเปลี่ยนพระทัย ทัณฑิมและพระปลัดฯจึงถูกนำไปประจานรอบเมือง ถูกทรมาน และถูกนำไปเผาทั้งเป็น นางแอนนายังกล่าวว่า มีพระบรมราชโองการให้สร้างตะแลงแกงสำหรับประหารขึ้น 2 ชุด ให้ตรงกับหน้าต่งหน้าบ้านของนางเองเพื่อเขียนนาง (ในเรื่องมิได้บอกอย่างชัดเจนว่าเป็นเพราะอะไร)

ฉันมารู้เอาภายหลังว่าเมื่อฉันออกมาแล้วผู้พิพากษาหญิงซึ่งเดินสวนฉันขึ้นไปตรงหัวบันไดเอารายละเอียดของสำนวนคดีมาถวายให้ทอดพระเนตร ทำให้ทรงพระพิโรธมาก และเสียดพระทัยที่ทรงมีพระเมตตารับปากกับฉัน [ว่าจะไม่ถือโทษทัณฑิม] และโดยที่พระองค์ไม่มีวิธีที่จะลงโทษฉันได้ จึงต้องทรงแสดงพระราชอำนาจเหนือชีวิต และความเป็นความตายของพสกนิกรของพระองค์เอง จึงทรงมีพระบรมราชโองการให้สร้างตะแลงแกงขึ้นนอกหน้าต่งหน้าบ้านฉัน และทรงคาดโทษไว้อย่างหนักหากใครจะบังอาจมาขัดขวางความตั้งพระทัยและความสำราญของพระองค์ แต่เพื่อให้เป็นการยุติธรรมต่อพระองค์ ฉันต้องขอบอกไว้ด้วยว่า การที่ทรงได้รับการอบรมมาอย่างพระภิกษุ ทำให้ทรงเห็นว่าการทำความผิดของทัณฑิมและพระปลัดฯเป็นบาปที่ใหญ่หลวงที่สุดสำหรับมนุษย์⁹

แอนนายังกล่าวอีกว่า หนึ่งเดือนหลังจากนั้น พระองค์ทรงมาสารภาพกับนางว่า ทรงผิดไปแล้วที่ได้ลงโทษคนทั้งสองและไม่ยอมฟังคำทักท้วงของนางแอนนาว่าทั้งคู่เป็นผู้บริสุทธิ์¹⁰

ควรจะกล่าวไว้ในที่นี้ว่า ในบรรดาเรื่องราว 3 เรื่องที่แอนนาเล่ามาทั้งหมดนั้นเรื่องของ “ซ้อย” เป็นเรื่องเดียวที่พอจะมีมูล และมีหลักฐานบันทึกไว้ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นเพื่อให้ข้อมูลที่มีหลักฐานจริงเปรียบเทียบกับเรื่องเล่าของนางแอนนาจึงจะขอให้รายละเอียดตามที่มีบันทึกไว้ใน พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ปี พ.ศ. 2402 (3 ปีก่อนหน้าที่นางแอนนาจะเข้ามาเมืองสยาม) มีรายละเอียดดังนี้

เรื่องรักใคร่ระหว่างขุนสุวรรณกับเจ้าจอมซ้อย

ครั้นมาถึงเดือน 7 เกิดความเรื่องอ้ายเขียน ขุนสุวรรณ บุตรพระยาราชภักดี ให้อิฎฐกลางภรรยาเข้าไปพุดจาปะโลมเจ้าจอมซ้อย บุตรพระยาบำเรอภักดี มีผู้ทิ้งหนังสือข้างใน โปรดฯให้ตุลาการชำระได้ความจริงว่ารักใคร่ให้ข้าวของ กันเนื่อง ๆ แต่ไม่ถึงตัวกัน ถูกขุนวางบดให้เอาอ้ายเขียนอิฎฐกลางไปประหารชีวิต เสียที่วัดมักสัน ณ วันจันทร์ เดือน 7 แรม 12 ค่ำแล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เนรเทศพระโยคาญาณภริศ วัดราชสิทธิาราม 1 เจ้าอธิการวัดบางประทุน 1 เป็นผู้ให้น้ำมันคั้อ้ายเขียนอิฎฐกลางเนรเทศไปอยู่ที่เมืองสงขลา

อย่างไรก็ตาม ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ไม่มีบันทึกใดใดเกี่ยวกับเจ้าจอมทับทิม หรือการลงทัณฑ์ตามที่นางแอนนาเล่า¹² โดยเฉพาะการลงโทษด้วยวิเศษให้ตายทั้งเป็นนั่นเป็นเรื่องไม่น่าเชื่อ เนื่องจากมิใช่วิธีการลงโทษที่ใช้กันอยู่ในเมืองสยาม โดยเฉพาะกับผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์อย่างซ้อย หากว่านางถูกประหารชีวิตด้วยวิเศษให้ตายทั้งเป็นจริงๆ ควรจะมีกล่าวไว้ในบันทึกของหมอบรัดเล ซึ่งเป็นผู้ที่คอยจ้องวิพากษ์วิจารณ์ราชสำนักสยามอยู่ตลอดเวลา เซอร์จอห์น บาวริงกล่าวว่า การประหารชีวิตในประเทศสยามนั้นไม่ค่อยมีบ่อยนักแม้ว่าจะมีวิธีประหารชีวิตแบบต่าง ๆ กันระบุไว้ รวมทั้งวิธีที่ใช้กับฝ่ายในและพระบรมวงศานุวงศ์ คือการจับผู้กระทำความผิดใส่ถุงไปถ่วงน้ำ หรือ ใส่ถุงแล้วทุบด้วยท่อนไม้จันทน์ (sandalwood)¹³ ในกรณีของพระสงฆ์ที่ดองอาบัติผิดศีลข้อรักษาความบริสุทธิ์ และมีความสัมพันธ์ฉันท์ชู้สาวจะถูกสึกในที่สาธารณะ ถูกโบย แล้วส่งไปตะพุ่นหญ้าช้าง ซึ่งถือว่าการลงโทษที่น่าอัปยศที่สุด เนื่องจากผู้กระทำผิดจะไม่มีโอกาสเจริญก้าวหน้าได้อีกเลย ผู้ที่คบชู้ส่วนมากจะถูกสักที่แก้ม บาวริงกล่าวด้วยว่า การเผาทั้งเป็น เป็นวิธีการลงโทษผู้ที่เผาไหม้ทองคำหรือเงินจากพระพุทธรูปในวัดเท่านั้น¹⁴

นอกจากเซอร์ จอห์น บาวริง แล้ว เอ. บี. กริสวอลด์ (A. B. Griswold) และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ต่างก็ยืนยันว่าเรื่องเล่าของนางแอนนาเกี่ยวกับนางห้ามที่หลบหนีหรือคบชู้ แล้วถูกลงโทษอย่างโหดร้ายนั้นเป็นเรื่องที่นางแอนนาแต่งขึ้นให้เป็นเรื่องระทึกใจผู้อ่านเท่านั้น ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เล่าไว้ในบทความชื่อ “King Mongkut as a Legislator” ว่ามีเหตุการณ์คล้ายคลึงกันเมื่อนางในผู้หนึ่งถูกลักพาตัวไป เมื่อผู้ลักพาถูกจับได้แล้วถูกนำตัวมาไต่สวนและตัดสินลงโทษก็มีได้ถูกลงโทษอย่างทารุณโหดร้ายแต่อย่างใด คือเพียงโดนปรับเป็นเงินประมาณ 1 ชั่งเท่านั้น ส่วนอีกกรณีหนึ่ง เมื่อภรรยาน้อยของจมีนสรรเพ็ชรภักดีเป็นชู้หนีไปจากบ้าน ใน

ขณะที่มีนัสนิพนธ์เพื่ชกคิไปราชการที่ประเทศอังกฤษ ชายชู้ก็ถูกปรับเพียง 28 ชั่งเท่านั้น และเงินค่าปรับก็มอบให้ผู้สามีมิได้เก็บเข้าหลวง¹⁵

แม้เรื่องเล่าของนางแอนนาจะไม่เป็นที่ยอมรับจากนักวิชาการ และนักประวัติศาสตร์ว่า มีความน่าเชื่อถือในฐานะเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่ก็ประจักษ์พยานสะท้อนให้เห็นทัศนคติของนางแอนนา และลักษณะการกล่าวโทษราชสำนักและพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นแนวเรื่องหลักในงานเขียนของนางเลียวโนเวนส์

มาร์กาเร็ต แลนดอน และ แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม (Anna and the King of Siam)

ก่อนที่จะกล่าวถึงหนังสือ ควรจะกล่าวถึงผู้แต่งเสียก่อน เพื่อเป็นข้อมูลภูมิหลังที่อาจช่วยให้เข้าใจงานเขียนและความคิดต่าง ๆ ที่สอดแทรกไว้ในงานเขียนได้ชัดเจนขึ้น

มาร์กาเร็ต แลนดอน เป็นชาวอเมริกันนามเดิมว่า Margaret Dorothea Mortenson เกิดเมื่อวันที่ 7 กันยายน ปีพ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) ในเมืองซอมเมอร์ มลรัฐวิสคอนซิน (Somers, Wisconsin) บิดาเป็นนักเขียนประจำหนังสือพิมพ์ *Saturday Evening Post* อันมีชื่อเสียง แลนดอนจบการศึกษาจาก Wheaton College ในเมืองวีตัน รัฐอิลลินอยส์ (Wheaton, Illinois) ในปี พ.ศ. 2468 (ค.ศ. 1925) แล้วสอนภาษาอังกฤษและละตินอยู่ปีหนึ่งก่อนจะแต่งงานกับนายเคนเน็ธ แลนดอน (Kenneth Landon) ซึ่งเป็นมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียน ในปี พ.ศ. 2470 (ค.ศ. 1927) นางติดตามสามีเข้ามาเมืองไทยเพื่อมาประจำทำการเผยแผ่ศาสนาอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา และครั้ง นางอ้างว่าเคยเป็นครูใหญ่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดศรีสะเกษอยู่ 5 ปี¹⁶ ครอบครัวของนางอยู่ในเมืองไทยจนถึงปี พ.ศ. 2480 (ค.ศ. 1937) บุตร 3 คนแรกของนางจึงพูดภาษาไทยได้ก่อนจะพูดภาษาอังกฤษเสียอีก

เมื่อสามีของนางครบวาระการทำงานทั้งครอบครัวจึงเดินทางกลับมาอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา ต่อมาในปี พ.ศ. 2485 (ค.ศ. 1942) จึงย้ายไปตั้งหลักแหล่งในกรุงวอชิงตัน ดี. ซี จนกระทั่งนางเสียชีวิตลงที่บ้านพักคนชราในเมืองอเล็กซานเดรีย รัฐเวอร์จิเนีย (Alexandria, Virginia) เมื่อปี พ.ศ. 2536 (ค.ศ. 1993) รวมอายุได้ 90 ปี¹⁷

แลนดอนกล่าวไว้ในบท “บันทึกของผู้แต่ง” ท้ายหนังสือของนางว่าในปีที่นางเดินทางกลับมาจากเมืองสยามนั้น เพื่อนสนิทของนางคนหนึ่งแนะนำให้ภานางนำหนังสือทั้งสองเล่มของแอนนา เลียวโนเวนส์ คือ *The English Governess* และ *Siamese Harem Life* มาผนวกกัน และเขียนออกมาใหม่ตามแบบของนางเอง ในปีพ.ศ. 2482 แลนดอนจึงลงมือเขียน *Anna and the*

King of Siam โดยการตัดบางส่วนของที่เขียนย่อออก จัดเรียงลำดับเหตุการณ์เสียใหม่ เดิมรายละเอียดเกี่ยวกับเมืองสยามเข้าไป และให้ข้อมูลส่วนตัวเกี่ยวกับแอนนา เลียวโนเวนส์ โดยนางอ้างว่าได้ข้อมูลเหล่านั้นมาจากหลานชายของนางเลียวโนเวนส์เอง ยิ่งไปกว่านั้นนางยังอ้างว่าหนังสือของนางเล่มนี้ “มีความจริง 75 เปอร์เซ็นต์ และเรื่องแต่ง 25 เปอร์เซ็นต์ที่มาจากเรื่องจริง”¹⁸

หลังจากหนังสือเล่มแรกของนางได้กลายเป็นหนังสือขายดี และสร้างชื่อเสียงให้นางเป็นที่รู้จักกันทั่วไป แลนคอนจึงเขียนหนังสือเล่มที่สองเกี่ยวกับเมืองสยามเช่นกันอีกเล่มหนึ่งชื่อ **Never Dies the Dream** (ค.ศ. 1949) แต่ทว่าหนังสือเล่มนี้ไม่เป็นที่นิยม และไม่ประสบความสำเร็จเลย

มาร์กาเร็ต แลนคอน ไม่เพียงแต่แต่งเติมเรื่องเดิมที่นางเลียวโนเวนส์เล่าเอาไว้ด้วยข้อมูลที่นางค้นคว้าเพิ่มเติมมาเท่านั้น แต่นางยังได้เพิ่มลักษณะที่น่าสนใจบางอย่างให้กับตัวละครเอกคือ แอนนาในหนังสือต้นฉบับซึ่งมีลักษณะแห้งแล้ง ไม่มีอารมณ์ขัน ออกจะเย่อหยิ่ง และขาดความเป็นมนุษยธรรมคานาซึ่งน่าเห็นอกเห็นใจ ความจริงแล้วอาจจะกล่าวได้ว่า ในหนังสือของแลนคอนนี้ มีเสียง 2 เสียงซ้อนกันอยู่ในเรื่อง เสียงหนึ่งคือเสียงผู้เล่า (the narrator's voice) ซึ่งเล่าเรื่องจากมุมมองของบุคคลที่ 3 (third-person point of view) ผ่านสายตาของแอนนา แต่ทว่ามีข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ บุคคล และประเพณีของสังคมสยามเพิ่มเติมมาให้ในส่วนที่ขาดไปจากเรื่องเล่าต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์ ส่วนอีกเสียงหนึ่งที่ซ้อนกันอยู่คือ เสียงของผู้เขียนหมายถึงเสียงของตัวนางแลนคอนเอง ซึ่งจะต่างไปจากเสียงของนางเลียวโนเวนส์ในต้นฉบับ แลนคอนให้ข้อมูลและรายละเอียดเกี่ยวกับสังคมสยามและราชสำนักที่ชัดเจน น่าเชื่อถือกว่านางเลียวโนเวนส์ แม้ว่าจะยังคงรักษาสำเนียง ทศนคติ และแนวคิดหลักในเรื่องตามที่มืออยู่ในต้นฉบับดั้งเดิมก็ตาม ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ เสียงของนางแลนคอนพยายามที่จะ “แก้ต่าง” ให้นางแอนนา โดยการเพิ่มคำอธิบาย ให้ข้อแก้ตัว และแก้ไขลักษณะด้านลบบางประการของนางแอนนา นอกจากนั้นยังพยายามสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แอนนาเป็นผู้หญิงที่เข้มแข็ง แม้จะยังมีความเป็นหญิง ซึ่งจะเห็นได้ว่าต่างจากลักษณะของนางแอนนาในต้นฉบับดั้งเดิมซึ่งค่อนข้างจะเป็นคนไร้ตัวและกระด้าง ขาดความนุ่มนวลอ่อนโยนตามภาพลักษณ์ของ “กุลสตรี” ในสังคมผู้ดี อีกทั้งแลนคอนยังได้เพิ่มลักษณะความเป็นผู้เปี่ยมศรัทธาในศาสนาให้แอนนา ทำให้นางกลายเป็นคริสเตียนที่เคร่งครัดและมุ่งมั่นในศสนามากกว่าแอนนาในเรื่องต้นฉบับดั้งเดิม¹⁹

**การวิเคราะห์เปรียบเทียบ The English Governess at the Siamese Court (ค.ศ.1870)
และ Anna and the King of Siam (ค.ศ.1944)**

เพื่อให้มองเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงในตัวละครและโครงเรื่อง จากต้นฉบับเดิมของ เลียวโนเวนส์มาเป็นเรื่องของแลนดอน ซึ่งเดิมความเป็นอเมริกันเข้าไปในองค์ประกอบหลายอย่าง จึงจำเป็นต้องเปรียบเทียบงานเขียน 2 เรื่องนี้ แลนดอนยังคงรักษาแก่นเรื่องหรือแนวคิดหลักของเรื่องต้นฉบับเอาไว้แล้วเพิ่มเติมข้อมูลรายละเอียดหรือเน้นย้ำบางประเด็นให้เด่นชัดกว่าในต้นฉบับ ในขณะที่เลียวกันนางก็ตัดรายละเอียดบางตอน และคำบรรยายที่เย็นเยือกออกเพื่อให้เรื่องราวมีชีวิตชีวา มีสีสันและน่าอ่านชวนติดตามขึ้นสำหรับผู้อ่านชาวอเมริกันในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังจะกล่าวถึงลักษณะดังกล่าวโดยละเอียดต่อไป

1) ประวัติชีวิตของแอนนา

ความแตกต่างประเด็นแรกที่สำคัญที่สุดระหว่างงานเขียน 2 เล่มนี้ คือ การที่ มาร์กาเร็ต แลนดอน เพิ่มเติมชีวประวัติของแอนนาเข้าไปตอนต้นเรื่องของนาง ทำให้ผู้อ่านหนังสือของแลนดอนได้อ่านเรื่องราวชีวิตของแอนนาดังแต่เยาว์วัยตามลำดับไปจนถึงเมื่อนางแต่งงานแล้วเป็นม่าย จนกระทั่งต้องมาทำงานในราชสำนักสยาม และจบลงด้วยการออกจากสยามไป บริสโตว์ (ค.ศ.1976) และสมิธ โคว์ (ค.ศ.1991) ตั้งข้อสงสัยไว้หลายประการเกี่ยวกับประวัติชีวิตของแอนนา จากปลายปากกาของแลนดอน แม้สมิธ โคว์ จะแสดงความเห็นอกเห็นใจ และเข้าใจว่าการสร้างภาพลักษณ์ของแอนนาว่ามีเชื้อสายมาจากตระกูลผู้ดี เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับแอนนา²⁰ เนื่องจากนางจะต้องพยายามทำตัวให้เป็นที่ยอมรับของสังคมนิวยอร์กยุควิกตอเรียน ซึ่งมีความถือตัวในเรื่องยศศักดิ์และชาติตระกูลเป็นที่เลื่องลือ รู้กันโดยทั่วไป²¹

เนื่องจากเลียวโนเวนส์ไม่ได้เขียนประวัติของนางเอาไว้ในหนังสือต้นฉบับดั้งเดิม นางแลนดอนจึงถือโอกาสเติมส่วนที่พร่องอยู่นั้นเสียเอง²² โดยวาดภาพแอนนาว่าเป็นหญิงผู้ดีมีตระกูลมาจากเวลส์ (Wales) มีวิถีชีวิตตามแบบลูกสาวผู้ดีทั้งหลายที่มีบิดาเป็นนายทหารอังกฤษประจำการอยู่ในอินเดีย จึงต้องเดินทางไปมาระหว่างอังกฤษและอินเดียอยู่เสมอ แต่แลนดอนไม่เคยเอ่ยถึงพี่สาวร่วมบิดามารดาของแอนนาเลย

นางเพิ่งจะมีอายุได้ 6 ขวบ เมื่อพ่อแม่ลงเรือไปประเทศอินเดีย ผู้กองครอเฟิร์ด และกองทหารของเขาได้รับคำสั่งให้ไปเสริมกองกำลังที่นั่นเพราะคาดกันว่าจะเกิดสงครามขึ้น ลูกสาวตัวน้อยจึงต้องอยู่ในความดูแลของญาติผู้หนึ่ง ซึ่งเปิด

โรงเรียนสำหรับเด็กหญิงขึ้น²³

เมื่อแอนนาอายุเกือบ 7 ขวบ บิดาก็เสียชีวิต “อย่างชายชาติทหาร” แลนคอนมิได้ให้รายละเอียดว่าหลังจากการเสียชีวิตของบิดาแล้ว แอนนาคำนึงชีวิตต่อไปอย่างไร นางเพียงแต่เล่าว่าพออายุได้ 15 ปี แอนนาก็ออกเดินทางไปอินเดีย ในลักษณะของหญิงสาวแรกรุ่งซึ่ง “เพิ่งจบออกจากโรงเรียนและกระตือรือร้นที่จะพบแม่ของเธอซึ่งเพิ่งจะแต่งงานใหม่” บิดาเลี้ยงของแอนนามีตำแหน่งสำคัญอยู่ในกรมงานสาธารณะ (Public Works Department) ในเมืองปูนา (Puna or Poona) ของอินเดีย²⁴

แลนคอนอ้างว่าในอินเดียนี้เองที่แอนนาเริ่มเกิดความรู้สึกอกงามทางความคิดและปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความอ่อนไหวและเคื่องร่อนใจไปกับปัญหาเรื่องความเสมอภาคของคนต่างเผ่าพันธุ์ในสังคมแวดล้อมที่เธอเห็นอยู่ แลนคอนใช้ภาษาที่คล้ายคลึงกับภาษาในคำประกาศอิสรภาพของอเมริกา (Declaration of Independence) ซึ่งเพิ่มลักษณะความเป็นอเมริกันให้เรื่องของนางและบุคลิกของแอนนา

ในระยะเวลาไม่กี่สัปดาห์นี้ เธอเกิดมีอิสรภาพทางปัญญาขึ้น ซึ่งเป็นพลังที่กระตุ้นเธอให้มีความมุ่งมั่นอย่างไม่เสื่อมคลายว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะผิวสีอะไร นับถือศาสนาใด หรือเพศใด มีสิทธิบางประการอันไม่อาจแยกจากตัวเขาได้ ซึ่งมนุษย์อีกผู้หนึ่งไม่มีสิทธิ์ใดใดจะมาล่วงล้ำ²⁵

ในเมืองปูนาเองแอนนาได้พบรักและให้คำมั่นกับนายทหารหนุ่มคือ พันตรีธอมัส เลียวโนเวนส์ (Major Thomas Leonowens) ซึ่งมีตำแหน่งประจำอยู่ในสำนักงานข้าหลวง (the Commissariat Office) ทั้งสองตกลงกันว่าจะแต่งงานกันเมื่อแอนนามีอายุมากกว่านี้สักเล็กน้อย ทั้งคู่จึงได้แต่งงานกันในปี ค.ศ. 1851 แม้ว่าบิดาเลี้ยงของแอนนาจะไม่ค่อยเห็นด้วย ซึ่งเป็นเหตุให้แอนนาตัดความสัมพันธ์กับบิดาเลี้ยงและไม่เคยแม้แต่จะเอ่ยชื่อเขากับคนในบ้าน

แลนคอนเล่าว่าแอนนามีชีวิตแต่งงานที่มีความสุขมาก และสุขสบายอยู่ในบ้านหลังใหญ่โตกว้างขวาง “มีกองทัพคนรับใช้” คอยปรนนิบัติ²⁶ ทว่าชีวิตอันสุขสบายของนางต้องพังพินาศไปเมื่อสามีบังเอิญเสียชีวิตอย่างสมเกียรติยศนายทหารในขณะที่ออกล่าเสือ²⁷ นางจึงจำต้องหางานทำเลี้ยงชีวิตโดยยอมรับตำแหน่งครูพี่เลี้ยงในราชสำนักสยาม ซึ่งนับว่าเป็นสถานที่ “ที่ป่าเถื่อนที่สุดแห่งหนึ่งบนพื้นพิภพ” และต้องอาศัยอยู่ในบ้านซ่อมซ่อมซึ่งพระเจ้ากรุงสยามจัดหาให้ และมีเพียงลูกชายกับคนใช้เก่าแก่ชาวมุสลิมอินเดียอีก 2 คนอยู่เป็นเพื่อน²⁸

ชีวประวัติของแอนนาข้างต้นนี้เป็นเรื่องที่กำหนดความเป็นมาของแอนนา เลียวโนเวนส์ซึ่งจะคิดตรึงอยู่ในใจของสาธารณชนว่าเป็นประวัติชีวิตของแอนนาอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามประวัติชีวิตของแอนนาข้างต้นนี้มีนักเขียนและนักวิชาการอื่น ๆ คัดค้านว่าไม่เป็นความจริง หรือเป็นเรื่องแต่งขึ้น บริสโตว์โต้แย้งว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับราชสำนักสยามของนางที่ว่าไม่จริงนั้น ยังมีความเป็นละครชีวิตน้อยกว่าเรื่องราวเกี่ยวกับชาติกำเนิดของนาง ซึ่งนางปั้นแต่งขึ้น²⁹ บริสโตว์ยังคาดคะเนว่าสังคมผู้คิอังกฤษในกรุงเทพฯ ขณะนั้นเป็นสังคมเล็ก ๆ ซึ่งแอนนาไม่อาจคบตาพวกเขาได้ จึงมิได้มีโอกาสดำเนินชีวิตด้วย เพราะชาวตะวันตกในเมืองสยามขณะนั้นแบ่งตัวเองออกเป็น 4 กลุ่มตามฐานะทางสังคม คือ กลุ่มกงสุล กลุ่มพ่อค้า กลุ่มกัปตันเรือเดินทะเลและกลุ่ม มิชชันนารี³⁰ นางแอนนาอาจจะเคยทำให้พวกกงสุลอังกฤษไม่พอใจในความไม่รู้จักกาลเทศะของนางที่ไม่ไปรายงานตัวต่อกงสุลเมื่อแรกมาถึงตามมารยาท เมื่ออยู่ในกรุงเทพฯ นางแอนนาจึงคบค้าสมาคมได้กับพวกกัปตันเรือและพวกมิชชันนารีเท่านั้น ซึ่งถ้าอ่านเรื่องราวของนางเลียวโนเวนส์ก็อาจจะสะอิดสะเอียนผู้อ่านบ้างว่า เหตุใดนางจึงไม่เคยเล่าเรื่องการพบปะสมาคมกับชาวต่างชาติคนอื่น ๆ ในกรุงเทพฯ เลย แทนที่จะอ้างเพียงลอย ๆ ว่านางรู้จัก ธรอมพ์ส นอกซ์³¹ แต่ไม่เคยให้รายละเอียดเกี่ยวกับความคุ้นเคยนั้น

รายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตของแอนนา ซึ่งแล่นคอนเล่าเพิ่มเติมไว้ในหนังสือของนางคือเรื่องราวหลังจากนางออกจากราชสำนักสยามแล้ว แล่นคอนลงพิมพ์พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2411 ซึ่งมีใจความเป็นเชิงปฏิเสธที่จะจ่ายเงินล่วงหน้าให้แอนนา 200 ดอลลาร์ ตามที่นางขอมา เนื่องจากทรงเกรงว่า หากพระองค์ยอมจ่ายอาจจะทำให้มีข่าวลือขึ้นได้ว่า “กษัตริย์สยามนี้ปัญญาดีเงินแต่ยังมีเงินทอง” จึงให้ใครต่อใครขอยืมเงินอย่างง่ายด้ายทั้ง ๆ ที่ยังไม่รู้แน่ว่านางจะกลับมาทำงานให้หรือไม่³² เหตุการณ์นี้เป็นเรื่องที่นางเลียวโนเวนส์ไม่เคยเอ่ยถึงในหนังสือของนางเลย ที่น่าสังเกตก็คือ ในขณะที่ยังมีแนวโน้มในทางมัลลัสต์กับนางแอนนา แต่ทรงมีพระเมตตาต่อกับหลุยส์มาก ก่อนที่หลุยส์จะออกเดินทางจากเมืองสยามทรงพระราชทานหัวเข็มขัดเงินให้หลุยส์และถุงใส่เงินอีก 100 ดอลลาร์³³ นอกจากนั้นกับ “ครู” คนอื่นๆ ก็ทรงพระเมตตาเช่นกัน เช่นเมื่อสาธุคุณแคสเวลล์ (Rev. Jesse Caswell) พระอาจารย์ผู้ถวายพระอักษรภาษาอังกฤษคนแรกของพระองค์เสียชีวิตลง ทรงพระราชทานเงินให้ครอบครัวของแคสเวลล์สองครั้งรวมเป็นเงิน 1,500 ดอลลาร์³⁴ ตัวอย่างดังกล่าวอาจจะเป็นข้อสังเกตที่บอกให้รู้โดยนัยได้ว่าทรงมีพระราชวินิจฉัยอย่างไรเกี่ยวกับแอนนาในขณะที่ยังทำงานอยู่ในราชสำนัก

ข้อมูลอีกประเด็นหนึ่งที่แล่นคอนขยายความและเน้นมากในหนังสือของนางคือ การอวดอ้างว่านางเลียวโนเวนส์เป็นผู้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และความคิดต่าง ๆ ในการพัฒนาประเทศ แล่นคอนกล่าวถึงความพยายามของพระองค์ ซึ่งเริ่มกระบวนการเลิกทาสในปี ค.ศ. 1873 และทรงสามารถเลิกทาสได้สำเร็จโดยปราศจากการนองเลือดเช่นที่เกิดในอเมริกา ใน

ปี ค.ศ.1905 (พ.ศ. 2448) ³⁶ โดยเล่นคอนเตมบทสนทนาระหว่างแอนนาและเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ลงในตอนท้ายของหนังสือของนาง เพื่อแสดงว่าแอนนาเป็นผู้ปลูกฝังความคิดในเรื่องการเลิกทาสให้เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์

เจ้าฟ้าและนางคุยกันอยู่เสมอเกี่ยวกับชีวิตของเอบราฮัม ลินคอล์น จนพระองค์ซาบซึ้งในพระทัยเกี่ยวกับความเป็นผู้มีมนุษยธรรมของบุคคลผู้นี้เป็นอย่างดี เพราะนางอ้างถึงเขาอยู่เสมอ ตลอดเวลาหลายปีที่ผ่านมา เจ้าฟ้าพระองค์นี้และบรรดาเจ้านายรุ่นใหญ่ที่เป็นศิษย์ของแอนนาได้อ่านคำประกาศเลิกทาส[ของอเมริกา] และเฝ้าติดตามความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสงครามกลางเมืองเพื่อเลิกทาสในอเมริกา ตั้งแต่ต้นจนจบ เย็นวันหนึ่งแอนนาและพระองค์กำลังคุยกันเรื่องมรณกรรมอันน่าเศร้าของประธานาธิบดีผู้นี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ทรงคิดพระทัย ทำให้ทรงครุ่นคิดอย่างมาก ทรงเอนพระองค์มาตรัสกับแอนนา แว่วพระเนตรเจิดจ้าด้วยความมุ่งมั่น พระทัยที่แอนนาไม่เคยลืม ทรงตรัสว่า “ແມ່ມຈ້າ ດ້າຢຸນມີຊີວິດຢູ່ຈົນໄດ້ປົກຄອງ ເມືອງສຸຍາມ ຈົນຈະປົກຄອງຊາດທີ່ເປັນໄທໄມ້ໄຮ່ຊາດທີ່ເປັນທາສ ຈະເປັນຄວາມຖາວອນ ໃຈອັນໃຫຍ່ຫຼວງດ້າຢຸນຈະສາມາດເປັນລາຊາອາຊານີ້ໃຫ້ກັບໄປຢູ່ກາຍໄດ້ ຮຸ້ນຮຸນນຸດດັ່ງເດີມ ຈຶ່ງເຄຍເປັນລາຊານການປົກຄອງເມື່ອກ່ອດັ່ງປະເທດຊື່ນ”³⁶

ข้อความนี้มีประเด็นที่น่าสงสัยว่าจะเป็นพระคำรัสของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์จริงหรือไม่ ในประโยคสุดท้ายเมื่ออ้างถึง “รัฐธรรมนูญดั้งเดิม” แต่เป็นตัวอย่างอันดีที่สนับสนุนความคิดที่ว่า เล่นคอนพยายามสอดแทรกอุดมคติแบบอเมริกันในเรื่องการเลิกทาสและการมี “รัฐธรรมนูญดั้งเดิมซึ่งเป็นรากฐานในการก่อตั้งประเทศ” ซึ่งเป็นการอ้างอิงไปถึงคำประกาศอิสรภาพของอเมริกาและรัฐธรรมนูญของอเมริกามากกว่าจะหมายถึง “รัฐธรรมนูญดั้งเดิม” ของประเทศสยาม

เพื่อจะเป็นการสนับสนุนคำกล่าวอ้างของนางแอนนาว่าชาวสยามทั้งประเทศต่างตกเป็นทาส มีชีวิตอยู่อย่างไร้ความสุขภายใต้การปกครองของพระเจ้ากรุงสยาม เล่นคอนแสดงจดหมายจากลูกศิษย์คนหนึ่งของแอนนาคือ เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น (Lady Son Klin) ซึ่งแอนนาอ้างว่าเขียนมาถึงนางเมื่อปีพ.ศ. 2416 ว่าประชาชนดีใจเพียงใดที่ได้รับการ “ปลดปล่อย” เจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่นยังได้ชักชวนให้แอนนากลับมาเมืองสยาม

กรุณากลับมาหาเราโดยเร็วด้วยเถิด พวกเราต้องการແມ່ມເຄື່ອເກີນແລ້ວ ດ້ວຢຸນປະຊາຄົນຕາບອດ ອຍ່າປ່ອຍໃຫ້ຢຸນຕົກລົງໄປໃນຄວາມມືດເຄຍ ໄດ້ໄປຮັດ ກັບມາຢາກທາງຢຸນໄປສູ່ທາງທີ່ຢຸນຢູ່ດ້ວຍເຄີດ³⁷

ข้อความที่แลนคอนอ้างว่าเป็นจดหมายของเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่นนี้ ต่อมาภายหลังจะถูกนำไปดัดแปลงเป็นข้อความในจดหมายที่เจ้าฟ้าหญิงอิงเยาวลักษณ์ฯมีถึงแอนนา ในละครเวทีฉบับ พ.ศ. 2494 (ค.ศ. 1951)³⁸

แลนคอนยังเขียนสรุปไว้ด้วยว่า การดำเนินนโยบายปฏิรูปในด้านต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “เป็นการเติมเต็มความคาดหวังของแอนนาที่มีต่อพระองค์และประสบความสำเร็จขึ้นสุดท้ายที่แอนนาได้ลงทุนลงแรงไว้ในเมืองสยาม”³⁹

ในคอนจบของหนังสือเล่มนี้ แลนคอนสรุปเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับแอนนาและครอบครัว ชื่อเสียงที่นางได้รับจากงานเขียน การยอมรับจากผู้อ่านในสังคมนิวยอร์กสมัยวิกตอเรียน การย้ายไปอยู่ในแคนาดากับครอบครัวของเอวิสบุตรสาว รวมทั้งการได้พบกับลูกศิษย์เก่า 2 พระองค์คือ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร (ซึ่งแอนนาเรียกว่า Prince Krita) ในเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น และพระเจ้ากรุงสยามองค์ใหม่⁴⁰ แลนคอนถือโอกาสสรรเสริญแอนนาโดยอ้างถ้อยคำซึ่งแอนนาเล่าไว้ในจดหมายที่มีไปถึงเอวิสบุตรสาว ว่า พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหารทรงบอกแอนนาว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำชับไว้ว่า หากนางต้องการใช้เงินเมื่อไรขอให้นางบอกพระองค์ได้ตลอดเวลา “เนื่องจากพระองค์ทรงกล่าวว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ดั่งามในชีวิตของพระองค์ นางแอนนาผู้เดียวเป็นผู้อบรมสั่งสอน”⁴¹

ชีวประวัติของแอนนาและภาพลักษณ์ที่สร้างขึ้นโดยมาร์กาเร็ต แลนคอน ในหนังสือนี้จะถูกนำไปใช้เป็นลักษณะพื้นฐานในการสร้างบุคลิกของแอนนาผู้ทรงคุณธรรม มีอุดมการณ์ตามแนวประชาธิปไตยในภาพยนตร์ (ฉบับปีค.ศ. 1946) และละครเพลง (ฉบับปีค.ศ. 1951)

2) การเปลี่ยนแปลงบุคลิกลักษณะของแอนนา

ลักษณะอันเป็นที่น่าประทับใจประการแรกของตัวละครแอนนาในหนังสือของแลนคอนคือ ลักษณะความเป็นสตรีที่เด็ดเดี่ยว ไม่นิยมยินดีกับลัทธิเหยียดผิวของชาวอังกฤษ และการที่อังกฤษกดขี่ชาวอินเดีย⁴² แนนากล่าวว่านางรู้สึกอึดอัดเมื่อได้ยินใครพูดอ้างว่าอังกฤษเป็นชาติพันธุ์ที่เหนือกว่าอินเดีย ทั้งนางยังไม่ชอบวิธีการที่ชาวอังกฤษมาใช้ชีวิตอย่างหรุหราฟุ่มเฟือยบนแผ่นดินอินเดียและผลาญทรัพยากรของอินเดีย⁴³

แต่ความคิดในแนวต่อต้านจักรวรรดินิยมของแอนนามิได้ครอบคลุมมาถึงประเทศสยามด้วย มีหลายกรณีที่แอนนาแสดงความคิดว่าตนเอง “อยู่เหนือกว่า” ชาวสยามและวิถีชีวิตแบบสยาม

เพื่อเป็นการแสดงตัวอย่างในประเด็นนี้ ขอให้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงบุคลิก
ลักษณะของแอนนาจากบุคลิกตามสำนวนของเลียวโนเวนส์ มาเป็นแอนนาที่ “ดีกว่า” ตาม
สำนวนของเลนดอน โดยเปรียบเทียบจากการเข้าเฝ้าครั้งแรกในท้องพระโรงจากต้นฉบับของผู้
เขียนทั้งสอง

สำนวนตามต้นฉบับดั้งเดิมของเลียวโนเวนส์

ฉันทราบเรื่อกัปตัน บี. ให้พาเราเข้าเฝ้าโดยไม่รีรอ เราเดินขึ้นบันไดหินอ่อน
แล้วเข้าไปในท้องพระโรงอันสว่างไสวโดยไม่แจ้งล่วงหน้า มีผู้คนหมอบ
อยู่บนพรมปูพื้นมากมาย ทุกคนนั่งเงียบไม่เคลื่อนไหว ความรู้สึกขั้วใจ
อยากจะเหยียบลงไปบนศีรษะที่หมอบติดพื้นอยู่นั้นเป็นความรู้สึกที่อันตราย
พอ ๆ กับเป็นธรรมชาติ พระเจ้ากรุงสยามหันขวับมาเห็นเรา ทรงรีบเดิน
เข้ามาใกล้แล้วกรีดเสียงทวาดถามว่า “นั่นใคร ใคร ใคร”⁴⁴

สำนวนตามต้นฉบับของเลนดอน

แอนนาระชิบกับกัปตันบุช “ได้โปรดพาเราเข้าเฝ้าเดี๋ยวนี้เถอะนะกะ
หลุยส์ท่าทางจะเหนื่อยและหิวแล้วละกะ”

“คอยก่อนดีกว่านะคุณนาย” กัปตันบุชตอบเบา ๆ แต่ทว่าแอนนา
ใกล้จะหมดความอดทน นางสะบัดผมสลาย แล้วจับแขนกัปตันบุช
เดินขึ้นบันไดไป มีหลุยส์จับมือนางตามไปติดๆและตรงเข้าไปในท้องพระโรง
โดยไม่แจ้งล่วงหน้า ตามพรมสีแดงกำที่ปูลาดไว้นั้น ข้าราชการสำนักและ
เสนาดินนักร้อยหมอบกราบ นั่งอยู่ไม่ไหวติง แอนนาเกิดความรู้สึกคะนอง
แบบเด็ก ๆ อยากจะเล่นกระโดดคืบไปตามระหว่างแถวผู้คนที่หมอบติดพื้น
อยู่นั้นจนถึงเส้นชัย คอหน้าชายผู้กำชะตาชีวิตของนางเอาไว้ ซึ่งกำลังนั่ง
อย่างทองไม่รู้ร้อน และห่างเหิน ประคองพระพุทธรูปบนบัลลังก์

พระเจ้ากรุงสยามหันมาเห็นเราเข้าในทันที ทรงผุดลุกขึ้นยืนตัวตรงแล้ว
เดินอย่างรวดเร็วมาตามท้องพระโรงนั้น พลากรีดเสียงทวาดถามว่า “นั่นใคร
ใคร ใคร”⁴⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่าในฉากนี้ตามสำนวนทั้งสองฉบับบุคลิกของพระเจ้ากรุงสยาม และ
ข้าราชการสำนักเป็นภาพเดียวกันคือพระองค์ “กรีดเสียงทวาด” (screaming petulantly) และมีท่าทาง

ห่างเหิน เย็นชา ในขณะที่ข้าราชการต่าง “หมอบกราบ นิ่งเงียบ ไม่ไหวติง” ให้ภาพผู้คนที่เกรงกลัว ไร้ชีวิตและวิญญาณ ไร้ความสง่างามเพราะหมอบติดอยู่กับพื้น ในขณะที่เดียวกันบุคลิกของแอนนาเปลี่ยนจากผู้ที่ไร้มารยาทคิดอยากจะทำลายลงไปบนศีรษะของผู้ที่หมอบอยู่ (ตามต้นฉบับเดิมของนางเลียวโนเวนส์) มาเป็นอยากจะทำกระโดดลงไปตามแถวที่มีผู้นั่งหมอบอยู่ ในฉบับของนางแลนดอน ทั้งนางเลียวโนเวนส์และนางแลนดอน ซึ่งเคยอยู่เมืองสยามมาหลายปีย่อมรู้ดีว่าการคิดจะทำลายลงไปบนศีรษะของผู้อื่นนั้นเป็นความหยาบคาย แม้แต่กับคนชาติอื่น แต่สำหรับชาวไทยซึ่งถือว่าศีรษะเป็นของสูงไม่ควรที่ใครอื่นจะมาจับต้องเล่น การคิดสนุกอยากจะทำลายบนศีรษะของข้าราชการสำนักจึงเป็นความหยาบคายอย่างยิ่งและแสดงการขาดการอบรมในบุคลิกของแอนนา นางแลนดอนจึงต้องแก้ไขจุดบกพร่องในลักษณะนิสัยของแอนนาโดยการให้ข้อแก้ตัวในฉบับของนางว่า ทำไมจะต้องรีบร้อนเข้าเฝ้า โดยไม่คอย และ *โดยไม่แจ้งล่วงหน้าว่าจะขอเข้าเฝ้า* ฉากเล็ก ๆ ฉากเดี๋ยวนี้จึงให้ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับลักษณะที่ผิดวิสัย “กุลสตรี” ผู้ได้รับการอบรมมาจากครอบครัวที่ดี ซึ่งขัดแย้งกับภาพลักษณ์ของผู้ติดกษัตริย์ที่ผู้เขียนทั้งสองพยายามสร้างให้ตัวละครแอนนา

ฉากการต่อปากต่อคำระหว่างแอนนากับพระเจ้ากรุงสยามในท้องพระโรงต่อจากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สนับสนุน “ความไม่เป็นสุจริต” ของแอนนา แม้กับต้นฉบับจะเตือนแล้วว่าอาจจะถูกซักถามเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวบ้าง แอนนายังตั้งใจตอบอย่างไม่ตรงตามความเป็นจริงเมื่อถูกถามเกี่ยวกับอายุ และสถานภาพการสมรสซึ่งแม้แต่นายจ้างชาวอังกฤษในสมัยนั้นก็มักจะถามคนในบังคับของตนเอง⁴⁶

ความหยาบคายไร้มารยาทของนางแอนนาที่แสดงต่อราชสำนักและชาวสยาม ตลอดจนทัศนคติที่เหยียดหยามชาวสยามเป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ แต่ทว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ว่าทำไมนางจึงมีความรู้สึกที่ไม่ให้เกียรติ ไม่เคารพชาวสยามเช่นนั้นตั้งแต่แรกเข้ามา ทั้ง ๆ ที่ตัวนางเองได้รับการต้อนรับอย่างดีตั้งแต่ก้าวแรกที่มาถึงแผ่นดินไทย (ถ้าเรื่องที่นางเล่าเป็นจริง) พระเจ้ากรุงสยามส่ง “กลาโหม” (คือเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์) ออกมารับนาง นับเป็นการให้เกียรติผู้ที่จะมาเป็น “ครู” ถวายพระอักษร เพราะเมื่อเซอร์ จอห์น บาวริง เข้ามาในฐานะเอกอัครราชทูตจากราชสำนักอังกฤษเพื่อมาเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้า ก็ทรงส่งเสนาบดีคนเดียวกันนี้ออกไปต้อนรับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ไม่เพียงแต่ได้ชื่อว่าเป็นเสนาบดีเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป บาวริงเองยกย่องท่านมากกว่า “ทำให้รู้สึกนิยมยกย่องตั้งแต่แรกรู้จักกัน” และเมื่อได้พบปะสมาคมกันไปสักระยะ บาวริงถึงกับกล่าวชมเชยว่า “เป็นเกียรติยศอย่างยิ่งที่ได้พบหัวหน้าเสนาบดีใหญ่ที่มีความสามารถเช่นนี้ในกรุงเทพฯ ข้าพเจ้าอยากให้ชาติอื่น ๆ ที่เจริญแล้วทั้งหลายโชคดีมีข้าราชการที่สามารถเช่นท่านผู้นี้”⁴⁷

แต่ทว่าเมื่อ “กลาโหม” ออกมารับแอนนา กลับถูกนางทำท่าวางโคเข้าใส่ ต่างจากลักษณะเป็นกันเองที่นางปฏิบัติต่อกัปตันออร์ตัน (Captain Orton) ของเรือ “เจ้าพระยา” เมื่อ “กลาโหม” เปิดฉากทักทายนางก็ตอบอย่างเย็นชา

หญิงชาวอังกฤษก้มศีรษะให้เพียงเล็กน้อยอย่างไว้ตัว

“เธอนี้หรือคือสุภาพสตรีที่จะมาถวายพระอักษรเจ้านายในวัง”

นางก้มศีรษะรับเพียงเล็กน้อย “ดิฉันเอง”⁴⁸

บริสโตว์ กล่าวว่าลักษณะการวางตัวและการแสดงอาการไม่ให้ความเคารพพระเจ้ากรุงสยามและเสนาบดีชาวสยาม สะท้อนให้เห็นความไม่มี “มรรยาททางสังคม”⁴⁹ ของแอนนา ตามความเห็นของบริสโตว์การมีมรรยาทในการสมาคมเป็นสิ่งที่กุลสตรีสมัยวิกตอเรีย ซึ่งได้รับการอบรมมาอย่างดีจะมีอยู่เป็นคุณลักษณะประจำตัว อาจจะมีข้อโต้แย้งจากอีกมุมมองหนึ่งได้ว่าการที่แอนนาแสดงอาการปฏิกิริยาอย่างไร้มรรยาทนั้นเป็นเพราะนาง “หย่อน” การอบรมตามชาติกำเนิดและสภาพของครอบครัว หรือว่าเป็นเพราะความอคติต่อชาวสยามซึ่งชาวตะวันตกถือว่าเป็นชาติพันธุ์ที่ “ด้อยกว่า” จึงเกิดคำถามที่น่าสนใจขึ้นว่าหากนางเข้าไปในราชสำนักอังกฤษและอยู่ต่อพระพักตร์สมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย นางจะแสดงกริยาดังเช่นที่แสดงกับพระเจ้ากรุงสยามหรือไม่ เหตุใดนางจึงคิดว่าพระเจ้ากรุงสยามควรจะให้ความสนใจครูที่มาถวายพระอักษรในราชสำนักยิ่งกว่างานราชกิจอื่น ๆ ถ้าเป็นสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแอนนายังจะเรียกร้องเช่นนั้น และต่อปากต่อคำด้วย ดังที่แสดงต่อพระเจ้ากรุงสยามหรือไม่

การเผชิญหน้าระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามรวมทั้งข้าราชการสำนักอื่น ๆ เป็นเครื่องสนับสนุนความคิดที่น่าเสนอไว้ในตอนต้นที่ว่าความจริงแล้วแอนนาไม่รู้จักเคารพวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตของชนชาติอื่น ซึ่งทำให้หวนกลับมาสงสัยถ้อยคำที่นางแสดงความเห็นอกเห็นใจชาวอินเดียที่ถูกอังกฤษกดขี่ว่าเป็นคำพูดที่ออกมาจากใจจริงหรือไม่ หากนางไม่มีความเคารพและเข้าใจชาวสยาม ซึ่งไม่เคยถูกชาติตะวันตกชาติใดครอบครอง นางจะมีความเคารพและความเข้าใจชาวอินเดียซึ่งถูกชาวอังกฤษ “สอนความศิวิไลซ์” ให้ได้ละหรือ เป็นไปได้จริงๆหรือที่นางจะเข้าใจและเห็นใจผู้ที่ถูกกดขี่โดยชนชาติอื่น หรือว่า แอนนาผู้ซังการเหยียดผิวและการข่มเหงเผ่าพันธุ์อื่นเป็นเพียงภาพลักษณ์ใหม่ที่นางเล่นคอนพยายามสร้างให้ตัวละครแอนนาเพื่อเรียกร้องการยอมรับจากผู้อ่านในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

ลักษณะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งที่นางเล่นคอนสร้างเสริมเข้ามาในบุคลิกของตัวละครแอนนาคือการที่นางมีลักษณะเลื่อมใสศานามากกว่าแอนนาในหนังสือต้นฉบับของนาง

เลียวโนเวนส์และตามคำปรารภของหมอบรัดเล⁵⁰ เพราะตามต้นฉบับเองเลนคอน แอนนาสวคมนตรีบ้อยและมักจะอ้างถึงข้อความในพระคัมภีร์อยู่บ่อย ๆ เมื่อบรรยายภาพเหตุการณ์หรือวิพากษ์วิจารณ์ชีวิตในเมืองสยาม ยกตัวอย่างเช่น การที่แอนนาเปรียบตัวเองเหมือนพระนางเอสเธอร์ (Queen Esther) ในพระคัมภีร์ไบเบิล และกล่าวว่าการที่นางมาอยู่เมืองสยามในเวลาที่เหมาะสมเช่นนี้ จึงทำให้มีโอกาสปูปลุกฝังความคิดที่สำคัญ ๆ ให้องค์รัชทายาท ซึ่งก่อให้เกิดผลดีอย่างยิ่งต่ออนาคตของประเทศชาติ⁵¹

แต่ทว่าการเปรียบเทียบของนางเลนคอนในกรณีนี้ไม่สมเหตุสมผล พระนางเอสเธอร์ตามพระคัมภีร์เป็นหญิงสาวิวซึ่งกลายเป็นพระสนมคนโปรดของพระเจ้าเซอร์ซัส (Xerxes) แห่งเมืองซูซา (Susa) วีรกรรมของนางคือการที่นางยืนหยัดต่อสู้ขุนนางโหดผู้ต้องการสังหารชาวิวทั้งหมดในเมืองนั้น เอสเธอร์จึงเสี่ยงชีวิตโดยสารภาพความจริงกับกษัตริย์ว่านางเป็นชาวิวเช่นกันและยังเปิดเผยความทุกข์ยากของชาวิวในเมืองนั้น การเสียสละของเอสเธอร์ทำให้ชาวิวทั้งเมืองรอดพ้นจากการถูกสังหารหมู่⁵² นางเลนคอนอาจจะเติมความเรื่องนี้เข้ามาเพื่อเปรียบเทียบว่าแอนนาเองก็สละชีวิตของนางเพื่อโอบอุ้มชาวสยาม แต่ทว่าสถานการณ์ทั้งสองกรณีนี้ไม่คล้ายคลึงกันเลย

อีกตัวอย่างหนึ่งซึ่งเลนคอนใช้แสดงความเป็นคนเลื่อมใสเปี่ยมศรัทธาในศาสนาของแอนนาคือเหตุการณ์เมื่อแอนนาและหลุยส์ได้พบนักโทษบนถนนในระหว่างทางที่กลับบ้าน ในต้นฉบับของเลียวโนเวนส์นั้นนางกล่าวว่า แอนนาารู้สึก “งุนงงและวิงเวียนเพราะกลิ่นสาปอันสุดจะทนทานที่โชยมาจากร่างอันน่าขยะแขยงของพวกเขา” และโค้งอกที่กลับมาถึงบ้านได้อย่างปลอดภัย⁵³ แต่ในฉบับของนางเลนคอน แอนนาว่าว่านักโทษเหล่านั้นประดุจทาสชาวอิธิปต์ซึ่งถูกเกณฑ์มาสร้างปิรามิด และเมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วโดยปลอดภัย นางและบุตรชาย “เปิดสมุดสวดมนตร์เล่มน้อยและอ่านบทเรียนสำหรับวันนั้นเช่นที่เคยทำเป็นประจำ” พร้อมทั้งขอบคุณพระเจ้าผู้เป็นเจ้าที่ช่วยให้นางและลูกรอดชีวิตมาที่บ้านอย่างปลอดภัยและที่ช่วยให้นางมีใจแข็งแรงอดทนต่อไป⁵⁴ ในต้นฉบับสำนวนของนางเลนคอน ผู้อ่านจึงจะเห็นภาพแอนนาซึ่งยึดหนังสือสวดมนตร์เป็นสรณะ สร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แอนนาเป็นผู้มีศรัทธาในศาสนาดีกว่าแอนนาตามสำนวนของเลียวโนเวนส์

ในขณะที่เดียวกัน แอนนาตามสำนวนของนางเลนคอนเป็นกุลสตรีผู้บอบบางแต่มีใจคอเด็ดเดี่ยวเข้มแข็งทรงคุณธรรม กล้าหาญ และมีใจมุ่งมั่นไม่ยอมแพ้ง่าย ๆ ดังจะเห็นได้จากฉากการเผชิญหน้าระหว่างแอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม ในต้นฉบับสำนวนของนางเลียวโนเวนส์

แอนนาเรียกร้องให้พระองค์จัดหาบ้านพักส่วนตัวให้นางอยู่เป็นเอกเทศนอกกำแพงวัง โดยยืนยันว่านางจะไม่ยอมพักอยู่ภายในวัง แต่เลียวโนเวนส์มิได้เล้าชีวิตเชื่อว่ามี การโต้เถียงกันอย่างไรบ้างในเรื่องนี้ เพียงแต่กล่าวอย่างรวบรัดว่าในที่สุดเมื่อพระองค์มีพระสติเยือกเย็นลง ทรงเสวยพระทัยที่เลอะเลือนไปชั่วขณะ และยอมรับทำตามข้อเสนอของนาง

ส่วนแอนนา ในต้นฉบับสำนวนของนางแลนคอนเล่าเรื่องนี้อย่างพิสดาร เริ่มต้นจากการกล่าวถึงพระราชหัตถเลขาซึ่งทรงมีไปถึงกงสุลสยามประจำสิงคโปร์ สัญญาจะให้ค่าจ้างเดือนละ 100 ดอลลาร์ และ “บ้านตึกในบริเวณใกล้ ๆ วัง”⁵⁵ ซึ่งนางเลียวโนเวนส์มิได้อ้างถึงในต้นฉบับดั้งเดิมที่นางเขียนเอง แต่ในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ก็มิได้ทรงสัญญาว่าจะให้บ้านพักที่อยู่ นอกกำแพงวัง ในพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ที่ทรงมีไปถึงนางแอนนาโดยตรงมิได้กล่าวถึงเรื่องเงินเดือนหรือเรื่องบ้านเลย⁵⁶

ในฉากการต่อสู้เพื่อเรียกร้องบ้านพักส่วนตัวในต้นฉบับสำนวนของนางแลนคอนนี้ ผู้เขียนได้เปลี่ยนและเพิ่มประเด็นให้กลายเป็นการต่อสู้ระหว่างพระราชย์ผู้นิยมการกดขี่เยี่ยงทาสฝ่ายหนึ่งกับฝ่ายผู้ใฝ่หาเสรีภาพและอิสรภาพอีกฝ่ายหนึ่ง

แอนนาถึงกับอึ้งไป อยู่ที่นี่นะหรือ นางจะอยู่ที่ที่กลิ่นอายของพระราชย์รุนแรงจนงมูกสัมผัสได้ได้อย่างไรกัน ในที่ที่เงาค่าของความเป็นทาสหนาแน่น เสียดจนกลบแสงแดดให้หมองมัว อยู่ในที่ซึ่งนางจะไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่มีโอกาสหลบหนีไปจากฮาเร็มและชีวิตที่ถูกจองจำ ไร้เสรีภาพที่จะไปจะมาได้ตามอำเภอใจ ในที่ที่ทุกประมุขมิถุหารเผ่าฮาม และความเคลื่อนไหวของทุกคนที่อยู่ภายในถูกสายลับสอดส่อง ในที่ที่นางจะไม่มีบ้านของตัวเองเพื่อเลี้ยงดูอบรมบอบ (Boy) ตามประเพณีการเลี้ยงดูบุตรแบบอังกฤษซึ่งนางนิยม ไม่มีวัน! นางจะไม่ยินยอมติดกับอยู่ในที่ที่ทาสอังกฤษ และมิชชันนารีอเมริกัน ไม่อาจยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือนางได้⁵⁷

เมื่อยังไม่อาจเอาชนะได้ในขณะนั้น นางจึงพักเรื่องนี้ไว้ก่อน และแสดงความไม่พอใจโดยถูกออกมาจากหน้าพระพักตร์โดยไม่ถวายบังคมลา “ในขณะที่น้ำตาคลอตา” แลนคอนให้ข้อแก้ตัวสำหรับกริยาที่ไร้มรรยาทของแอนนาในฉากนี้ว่า

และแล้วนางได้คิดว่า ตัวนางเป็นใครกัน เป็นเพียงผู้หญิงชาวอังกฤษ ที่บอบบาง เหตุใดจะหาญมาต่อกรกับกษัตริย์ผู้นิยมการกดขี่ และเหล่าสมุนนางจะไม่ยอมอยู่ในวัง จะไม่ยอมนั่งอยู่และหลังน้ำตาอย่างน่าละอาย เพราะนั่นจะแสดงให้เห็นความอ่อนแอของนาง ในสถานที่เช่นนี้นางจะ

อ่อนแอไม่ได้ นางไม่อาจทนรอให้พระองค์เป็นผู้ปิดฉากการสนทนา ขอม
เสียดรียาคึกกว่าจะขอมให้ใครเห็นความอ่อนแอ⁵⁸

บทบาทของแอนนาซึ่งต่อเติมขึ้นดังกล่าว เป็นการสร้างบุคลิกใหม่ให้แอนนาโดย
ปลายปากกาของนางแลนดอนซึ่งต้องการให้ผู้อ่านชาวอเมริกันประทับใจในความรักอิสระภาพ
ความมุ่งมั่นที่จะต่อสู้เพื่อเสรีภาพ ความทรนงไม่อ่อนข้อให้ศัตรูที่แข็งแกร่งกว่าและมีพวกมากกว่า
แต่ยังพอจะทำให้มองเห็นความขัดแย้งในข้อเท็จจริงหลายประการคือ การที่แอนนาเป็นคนใน
บังคับอังกฤษ นางจึงมีอภิสิทธิ์เหนือกฎหมายสยามอยู่แล้ว ไม่ว่าจะอยู่นอกวังหรือในวัง กฎของ
วังหลวงอาจจะเข้มงวดก็เฉพาะแต่สำหรับชาววังเท่านั้น และจากการที่นางสามารถเดินเข้ามาใน
ห้องพระโรงขณะออกขุนนางได้ *โดยไม่ต้องแจ้งล่วงหน้า*⁵⁹ หรือส่งหลุยส์เข้ามาในขณะออกขุน
นางได้⁶⁰ แสดงให้เห็นความไม่เคร่งครัดในราชสำนักสยาม นอกจากนั้นการที่นางเดินไปใน
สถานที่ต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังด้วยตนเอง (ตามที่เลียวโนเวนส์และแลนดอนเล่าเอาไว้) จน
“หลงทาง” ไปพบเรื่องราวต่าง ๆ มากมายตามที่เล่าไว้ในหนังสือของนางเอง ขอมแสดงให้เห็นว่า
กฎของวังหลวงและราชสำนักสยาม มิได้เคร่งครัดหรือเข้มงวดจนกระดิกตัวไม่ได้ ดังภาพที่นาง
วาดไว้ (อย่างน้อยก็มิได้เข้มงวดกับนาง) ดังนั้นความกังวลของนางจึงเป็นเรื่องเกินกว่าเหตุ

บุคลิกที่น่าสนใจอีกลักษณะหนึ่งที่แลนดอนแต่งเติมให้แอนนาในฉบับของนางคือ
ลักษณะความเป็นแม่ที่ห่วงใยลูก ซึ่งต่างไปจากในฉบับของนางเลียวโนเวนส์ แอนนาในฉบับ
ของนางเลียวโนเวนส์นั้นแสดงออกว่าปฏิบัติการสอนความศรัทธาและความเป็นคริสต์ให้ชาว
สยามนั้นสำคัญยิ่งสำหรับนาง จนทำให้นางยินดีเสี่ยงความปลอดภัยของตนเองเพื่อคนแปลกหน้า
เหล่านี้ โดยลูกขึ้นปะทะกับผู้มีอิทธิพลอย่างไม่เกรงกลัว⁶¹ และมีได้คำนึงถึงผลที่จะเกิดกับลูกๆ
ของนางหากว่านางถูกทำร้ายจริงๆ อีกทั้งนางไม่เคยเอ่ยถึงลูกสาวเลย นอกจากครั้งแรกที่มีผู้ถาม
ถึงเมื่ออยู่ที่บ้านของ “กลาโหม”⁶² แต่ทว่าในฉบับสำนวนของนางแลนดอน แอนนามีความเป็น
แม่ที่รักลูก อ่อนโยนและค่อนข้างจะใช้สำนวนหวานเจี๊ยบ ดังจะเห็นได้จากจดหมายที่แอนนา
เขียนถึงเอวิส ซึ่งแลนดอนต่อเติมเข้ามาในหนังสือฉบับสำนวนของนาง แต่เลียวโนเวนส์ไม่เคย
พูดถึงเลย ในจดหมายดังกล่าวแอนนาแสดงความรักและห่วงใยลูกสาวอย่างยิ่ง

หมูนกร้องเพลงอย่างอ่อนหวาน ร่าเริง ดวงอาทิตย์สาดแสงจ้าในขณะที่
ที่แม่ได้อ่านจดหมายสั้น ๆ ของลูกสาวผู้เป็นที่รักอีกครั้ง จงเป็นเด็กดี
และกล้าหาญนะลูก อย่าร้องไห้ให้ผู้เป็นมิตรของเราเห็น เพราะนั่นจะ
ทำให้พวกเขาและตัวแม่เองเป็นกังวล จงเงยหน้าขึ้นมองฟากฟ้าสิครม

ทุก ๆ เวลาเย็น เพราะแม่ก็จะมองไปที่นั่นอยู่เช่นกัน และจงคิดถึงว่ามีอะไร
หลายอย่างที่มาจากฟ้านั้น แต่มีเพียงสิ่งเดียวที่พาผู้มาเยือนคนนั้นมาหาเรา คือ
ความรัก ความรักอันยิ่งใหญ่ของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งมีอยู่ในสิ่งเล็ก ๆ เช่น หยาด
น้ำค้าง และยิ่งใหญ่ไพศาลอยู่ในแสงของดวงอาทิตย์⁶³

เอวิส ซึ่งเกิดประมาณปีพ.ศ. 2397 คงจะมีอายุประมาณ 8 ขวบ เมื่อแอนนาเดินทางมา
ประเทศสยามในปีพ.ศ. 2405 จดหมายถึงเอวิสฉบับนี้เพิ่มเติมบุคลิกความเป็นแม่ให้ตัวละคร
แอนนา ทำให้ภาพรวมของตัวละครนี้ดูนุ่มนวลขึ้นกว่าลักษณะของแอนนาซึ่งเย่อหยิ่ง ถือตัว และ
กระด้างตามต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์

3) ฉากซึ่งถูกเพิ่มเติมเข้ามาเพื่อเสริมวีรกรรมของแอนนา

นอกจากจะนำฉากบางฉากจากหนังสือเล่มที่สองของเลียวโนเวนส์คือ Siamese
Harem Life มาผนวกเข้ากับเรื่องเดิมแล้ว แลนดอนยังเติมฉากบางฉากเพื่อให้ตัวละครแอนนา
ดูน่าเชื่อถือขึ้น และเพื่อเน้นความสำคัญของแอนนาในฐานะที่ปรึกษาคนสำคัญ ซึ่งพระเจ้ากรุง
สยามจะขาดเสียมิได้ เหตุการณ์ที่แทรกเข้ามานี้คือ ฉากงานเลี้ยงต้อนรับลอร์ดเฮย์ (Lord John
Hay) และฉากงานเลี้ยงฉลองวันพระราชสมภพ เพื่อเป็นเกียรติแก่เซอร์ ริชาร์ด แม็คคอสแลนด
(Sir Richard McCausland) และน้องสาวซึ่งเดินทางจากสิงคโปร์มาแวะที่กรุงเทพฯ ก่อนจะเดิน
ทางต่อไปประเทศอังกฤษ

สำหรับเหตุการณ์แรก พระเจ้ากรุงสยามขอให้แอนนาเป็นผู้รับผิดชอบในการเตรียม
การต้อนรับผู้มาเยือนในเวลาเพียงหนึ่งวันครึ่ง โดยเริ่มจากการคัดเลือกนางในรุ่นสาว “ซึ่งจงถูกฝึก
ปกติน้อยที่สุด”⁶⁴ เพื่อนำมาฝึกกริยามารยาทแบบยุโรป ในขณะที่เดียวกันนางยังต้องจัดเตรียมเสื้อ
ผ้าแบบยุโรปโดยมีช่างตัดเสื้อชาวอังกฤษคนหนึ่งมาเป็นผู้ช่วย⁶⁵ แต่ทว่างานต้อนรับครั้งนี้ประสบ
ความล้มเหลวอย่างไม่คาดคิด เนื่องจากลอร์ดเฮย์ ซึ่งใส่แว่นตาพยายามจะก้มลงไปพิจารณาสตรี
ชาววังอย่างใกล้ชิดจนทำให้พวกนางกลัวและวิ่งหนีกระเจิดกระเจิงไป และด้วยความรีบร้อนที่จะ
ปกปิดใบหน้าให้รอดพ้นจากสายตาของ “ผีหน้าแดง” ซึ่งใส่แว่นตาวาวก้มลงมามองดูพวกคน
สาวชาววังเหล่านั้นจึงยกกระโปรงขึ้นปิดหน้าไว้ โดยลืมคิดไปว่าแต่ละนางมิได้สวมใส่เครื่อง
แต่งกายชั้นในบดบังร่างกายท่อนล่างไว้⁶⁶

สำหรับอีกเหตุการณ์หนึ่งที่แลนดอนเพิ่มเติมเข้ามา คือการจัดงานเลี้ยงใหญ่เพื่ออวด
แขกเมืองคนสำคัญชาวอังกฤษว่า พระเจ้ากรุงสยามยังทรงมีพลานามัยสมบูรณ์ มิใช่เป็นคน

“พอมบาง” (a spare man) ดังที่หนังสือพิมพ์ในสิงคโปร์ลงข่าว⁶⁷ แอนนาต้องรับภาระหนักอีกเช่นเคย เนื่องจาก (นางอ้างว่า) ไม่มีใครเลยในราชสำนักซึ่งรู้ระเบียบพิธีการแบบอังกฤษ และเพื่อสนองพระบรมราชโองการแอนนาจึงต้องจัดเตรียมรายชื่อแขกร่วมโต๊ะ ส่งบัตรเชิญ จัดโต๊ะอาหารสำหรับแขก 82 ที่ นอกจากนั้นยังต้องเป็นผู้คิดรายการอาหารและควบคุมการปรุงอาหาร “แม้ว่านางจะสามารถออกคำสั่งให้พวกทาสของพระเจ้ากรุงสยามเป็นผู้ปรุงอาหารเหล่านั้นได้”⁶⁸ งานเลี้ยงครั้งนี้ก็ล้มเหลวอีกเช่นเคยเนื่องจากพระองค์ทรงสนพระทัยน้องสาวของเซอร์แม็คคอสแลนค์จนเกินงาม⁶⁹

จะเห็นได้ชัดว่านางแลนคอนจงใจใช้เหตุการณ์ทั้งสองนี้เป็นเครื่องมือในการแสดงความเก่งกาจอันเหนือชาวสยามของนางแอนนาทั้งสองกรณี และความล้มเหลวทั้งสองกรณีเป็นผลมาจากความผิดหรือ “ความไร้ศิวีไลซ์” ของราชสำนักสยามอย่างชนิดที่นางแอนนาไม่อาจช่วยแก้ไขให้ได้

ทว่าเหตุการณ์ทั้งสองนี้มีได้มีบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งหากว่าเป็นงานที่มีความสำคัญต่อราชสำนักดังที่นางแลนคอนเล่าไว้ก็น่าจะมีบันทึกเอาไว้ด้วย นอกจากนั้นการที่นางแลนคอนเล่าว่าบรรดานางในกลัว “ฝรั่ง” ที่ใส่แว่นมาจ้องมองจนวิ่งหนีกระเจิงไปนั้น ออกจะเกินเลยความจริง เนื่องจากตามบันทึกทางประวัติศาสตร์แล้วราชสำนักสยามมี “ฝรั่ง” เข้าออกเป็นประจำ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงจัดงานเลี้ยงฉลองวันพระราชสมภพเป็นประจำทุกปีในวันที่ 18 ตุลาคม และทรงเชิญชาวต่างชาติทุกชนชั้นทุกอาชีพที่ทรงคุ้นเคยให้เข้ามาร่วมโต๊ะเสวย ดังนั้นจึงพอจะคาดเดาได้ว่าภาพของ “ฝรั่ง” ใส่แว่นตากงจะไม่ใช่วาทะที่น่าตกใจจนต้องเสียบกริยาในท่ามกลางมหาสมาคมอย่างสิ้นความสง่างามเช่นนั้น

ส่วนข้อที่ว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงขอให้นางแอนนาเป็นผู้จัดเตรียมการทุกอย่างแม้แต่เรื่องอาหาร เนื่องจากทั้งราชสำนักไม่มีใครรู้เรื่องขนบธรรมเนียมแบบอังกฤษเลยนั้นเป็นการอวดวิเศษให้นางแอนนาจนเกินไป เนื่องจากราชสำนักสยามเคยมีชาวยุโรปเข้ามารับราชการก่อนหน้านี้ นางแอนนา ยิ่งไปกว่านั้นเคยรับแขกบ้านแขกเมืองมาก่อนที่นางแอนนาจะเข้ามาอยู่เสียอีก ซึ่งข้อนี้เป็นความจริงที่มีบันทึกของเซอร์ จอห์น บาวริง เป็นเครื่องยืนยันได้ว่านางแลนคอนผูกนิยายให้ตัวละครแอนนาเก่งกาจเกินจริงไปมากเพียงใด ในบันทึกดังกล่าว บาวริงเล่าว่าเมื่อเขาเข้ามาเจรจาเรื่องสนธิสัญญาการค้ากับไทยในปี พ.ศ. 2398 เขาขอให้ “น้องชายคนหนึ่งของพระเจ้ากรุงสยาม” (เข้าใจว่าคงเป็นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท) จัดสำรับให้ดู เนื่องจากเขาอยากให้เห็นสำรับกับข้าว “แบบสยามแท้ ๆ” สักครั้ง ซึ่งเจ้านายพระองค์นั้นทรงยินดีจะจัดให้ตามขอ บาวริงจึงได้รับเชิญให้มาที่วังในเวลาอาหารเย็น เขาบรรยายโต๊ะอาหารที่จัดเตรียมไว้ว่า

เมื่อมาถึง เราเห็นโต๊ะจัดไว้อย่างเรียบร้อยงดงามตามสไตล์ยุโรปผสมแบบตะวันตกเช่นที่นิยมจัดกัน มีอุปกรณ์บนโต๊ะมากมายทั้งจาน ชาม แก้วน้ำ แก้วไวน์ ชูปต่าง ๆ ปลา เนื้อสัตว์ทั้งย่างทั้งต้ม มีอาหารเรียกน้ำย่อย มีขนมประเภทแป้งหลากชนิด มีวันชนิดต่าง ๆ ฯลฯ แต่ทว่าเจ้าชายทรงบอกพวกเราว่าทั้งหมดที่จัดมานี้เป็นชุดอาหารเย็นแบบสยามสำหรับแขกเพียงคนเดียวเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่มีจำนวนอาหารเท่าที่ฉันลองนับดูได้ไม่น้อยกว่า 60-70 ชนิด ท่านกล่าวว่าท่านอยากจะสนองความอยากรู้ อยากเห็นของฉัน แต่ตามธรรมเนียมแล้วท่านจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่ฉันตามธรรมเนียมปฏิบัติของบ้านเมืองฉัน มิใช่ตามธรรมเนียมเมืองสยาม⁷⁰

จากบันทึกของบาวริง เห็นได้ชัดว่าประเทศสยามรับเอาวัฒนธรรมการจัดโต๊ะ “แบบฝรั่ง” มาตั้งแต่ก่อนที่นางแอนนาจะเข้ามาอยู่ในราชสำนักเสียอีก จึงเป็นเรื่องเหลือเชื่อที่ว่าพระเจ้ากรุงสยามจะไม่อาจหาใครมาจัดโต๊ะฝรั่งรับแขกได้นอกจากแอนนา ประเด็นที่น่าสงสัยอย่างแท้จริงอีกข้อหนึ่งก็คือ ด้วยชาติกำเนิดและภูมิหลังทางครอบครัวและสังคมของนางแอนนา นางจะรู้จักวิธีการจัดโต๊ะแบบพิธีการและการจัดงานรับรองแขกเมืองได้จริงหรือ และนางจะมีโอกาสเรียนรู้มาจากที่ใด

กระบวนการปรับโครงสร้าง และบุคลิกของแอนนาให้เป็นอเมริกัน

อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการแปลงโฉมแอนนาและเรื่องราวของนางให้มีบุคลิก ลักษณะและอุดมคติเป็นอเมริกันนิยม เริ่มต้นด้วยการที่นางแลนดอนผู้เขียน *Anna and the King of Siam* เพิ่มเติมชีวประวัติของนางแอนนาและความเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้อ่านจึงมีภาพของแอนนาในฐานะกุลสตรีผู้ศรัทธาเพราะบุญเสียดามี ถูกกดโกงจนหมดตัวและต้องอดทนมาทำงานในดินแดนป่าเถื่อนเพื่อเลี้ยงตัวและลูก ทว่ายังคงความมีคุณธรรมและเข้มแข็ง ในฐานะผู้มาจากชาติพันธุ์ที่ดี เคร่งศาสนา และบูชาคุณธรรม ในหนังสือต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์นั้นแม้ว่านางจะพยายามเอาใจผู้อ่านและผู้พิมพ์ชาวอเมริกันในยุควิกตอเรียด้วยการพาดพิงถึงประเด็นที่อยู่ในความสนใจของคนอเมริกันและความคิดที่เป็นอุดมคติของคนอเมริกันก็ตามที ความไว้วางใจว่านางเป็นคนอังกฤษยังมีปรากฏอยู่ให้เห็น แต่นางแลนดอนนั้นได้แปลง

แอนนาให้กลายเป็นผู้มีอุดมคติแบบอเมริกันเต็มตัว หลังจากที่หนังสือนี้พิมพ์ออกจำหน่าย บุคลิกของนางแอนนาตามภาพลักษณ์ที่แล่นคอนวาดไว้ให้ก็ยังคงประทับอยู่ในความคิดคำนึงและจินตนาการของผู้อ่านและผู้ชม แล้วยังถูกนำมาเสริมความเป็นอมตะบนจอภาพยนตร์และบนเวทีละคร ด้วยการเน้นย้ำอุดมคติแบบอเมริกันนิยมในตัวละครแอนนาให้เด่น และกลายเป็นประเด็นหลักของเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 3 ประเด็นต่อไปนี้

ก) ความรู้สึกต่อต้านการมีทาส

นางแล่นคอนเพิ่มความเด่นให้แนวคิดต่อต้านการมีทาสโดยการเพิ่มเติมจากบางฉากซึ่งไม่มีในต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์ เช่น การเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับชาวบอสตันผู้สนับสนุนนโยบายเลิกทาส คือ ดร.ฟรานซิส คอบบ์ (Dr. Francis Cobb) แล่นคอนให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของ ดร.คอบบ์ และสองสามีภรรยาเลียวโนเวนส์ โดยเล่าถึงการที่เขาเคยเป็นเพื่อนบ้านกันในสิงคโปร์ตั้งแต่ธอมัสยังมีชีวิตอยู่ แล่นคอนเล่าว่า ดร.คอบบ์เป็นผู้แนะนำแอนนาให้รู้จักนักเขียนอเมริกันที่สนับสนุนนโยบายเลิกทาสเช่น อีเมอร์สัน (Ralph Waldo Emerson) วิททีเออร์ (Whittier) ลองเฟลโลว์ (W. Long Fellow) ฮอว์ธอร์น (Nathaniel Hawthorne) และแฮเรียต บีชเชอร์ สโตว์ (Harriet Beecher Stowe)

เมื่อลีออนยังมีชีวิตอยู่ ดร. คอบบ์ได้มาผูกมิตรกับสองสามีภรรยาหนุ่มสาวและได้ให้ยืมหนังสือรวมบทความของอีเมอร์สัน ในเวลาหลายเดือนภายหลังการตายของสามี แอนนายังได้ฟังพาเขา ดร. คอบบ์มักจะมาเยือนในคอนคำ ๆ พร้อมด้วยหนังสือใหม่ ๆ จากประเทศสหรัฐ⁷¹

ดังนั้นแอนนาจึงถือว่าความรู้สึกต่อต้านการใช้แรงงานทาสของนางนั้นพัฒนามาจากความสัมพันธ์กับ ดร. คอบบ์ซึ่งแนะนำให้นางได้รู้จักความคิดและงานเขียนของวิลเลียม ลอยด์ แกริสัน (William Lloyd Garrison) และ “พาความรู้สึต่อต้านการมีทาส ซึ่งกำลังก่อตัวขึ้น” นอกจากนั้นคอบบ์ยังกล่าวยกย่อง “ชายร่างสูง ท่าทางแปลก ๆ จากฮิลลินอยส์ ที่ชื่อ เฮบราฮัม ลินคอล์น” ด้วยอิทธิพลทางความคิดของคอบบ์ แอนนาจึงหันมาเข้าพวกกับกลุ่มต่อต้านการมีทาสอย่างชัดเจนขึ้น

เพื่อจะเน้นประเด็นการมีแนวคิดต่อต้านการมีทาสของแอนนาให้เด่นยิ่งขึ้นเพื่อเป็นการปูทางไปสู่การแสดงออกของแอนนาในด้านนี้เมื่อมาอยู่ในราชสำนักสยาม แล่นคอนจึงแต่ง

เดิมจากซึ่งนางและเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ได้ตอบกันเรื่องการมีทาสและการเลิกทาส นางอ้างว่าพระองค์กล่าวกับนางว่า ทรงรังเกียจ “การกคขี่เพื่อนมนุษย์”⁷² แลนคอนยังได้กล่าวถึงการที่นางแอนนาสอนบรรดาเจ้านายรุ่นใหญ่ให้อ่านคำประกาศเลิกทาสของอเมริกา (Emancipation Proclamation, 1863) การอภิปรายในชั้นเรียนของนางเกี่ยวกับผลงานของเอบราฮัม ลินคอล์น และการติดตามข่าวของสงครามกลางเมืองอเมริกันจนสงครามเลิก⁷³ แลนคอนยังสรุปว่าผลกระทบจากการอบรมสั่งสอนของนางแอนนาจะทำให้เจ้าฟ้าพระองค์นี้เริ่มกระบวนการเลิกทาสในสยามในปีพ.ศ. 2416⁷⁴ เมื่อนางเลียวโนเวนส์เล่าถึงเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ในหนังสือต้นฉบับของนาง นางมิได้เล่าถึงกิจกรรมเหล่านี้อย่างละเอียดและอวดอ้างขนาดนี้ สิ่งที่นางเลียวโนเวนส์เล่าไว้โดยละเอียดที่สุดเกี่ยวกับเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ก็คือพระราชพิธีโสกันต์สำหรับพระองค์⁷⁵

อีกเหตุการณ์หนึ่งซึ่งแลนคอนใช้เพื่อแสดงให้เห็นอิทธิพลของแอนนาต่อความคิดในเรื่องการเลิกทาสของชาวสยามคือการปลดปล่อยทาสของเจ้าจอมช่อนกลิ่น ซึ่งนางแลนคอนเล่าว่าเป็นลูกศิษย์ของแอนนาซึ่งสนใจหลักการเลิกทาสที่สุด เพราะเจ้าจอมช่อนกลิ่นมิได้เพียงชื่นชมความคิดและหลักการเลิกทาสเท่านั้น แต่ยังยอมรับเอาชื่อของแฮเรียต บิชเชอร์ สโตว์ มาเป็นชื่อนางด้วย ในจดหมายที่ช่อนกลิ่นเขียนถึงแอนนานั้นแลนคอนอ้างว่าเจ้าจอมช่อนกลิ่นลงชื่อว่า “ช่อนกลิ่น แฮเรียต บิชเชอร์ สโตว์”⁷⁶ แลนคอนเล่าว่าช่อนกลิ่นเชิญแอนนาไปในวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2416 เพื่อมาเป็นพยานในพิธีปลดปล่อยทาส 132 คน⁷⁷ ในความครอบครองของนาง การกระทำของช่อนกลิ่นและคำปฏิญาณของนางเป็นภาพสะท้อนผลสำเร็จของอุดมคติแบบอเมริกันที่มีอยู่ในตัวนางแอนนา

ข้าพเจ้าปรารถนาจะเป็นคังแฮเรียต บิชเชอร์ สโตว์ ข้าพเจ้าจะไม่ซื้อร่างกายมนุษย์ด้วยกันอีก แต่จะพยายามปลดปล่อย (เพื่อนมนุษย์) ทุกคน ดังนั้นนับตั้งแต่บัดนี้ ข้าพเจ้าไม่มีทาสอีกต่อไป มีแต่เพียงคนรับใช้ที่ได้ค่าจ้างเท่านั้น⁷⁸

น่าแปลกที่ว่าเลียวโนเวนส์ไม่เคยเอ่ยถึงเหตุการณ์นี้ เมื่อกล่าวถึงเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น (ซึ่งนางเลียวโนเวนส์เรียกว่า Hidden-Perfume ซึ่งเป็นคำแปลตรงตัวของ “ช่อนกลิ่น”) ทั้ง ๆ ที่เหตุการณ์นี้จะช่วยเพิ่ม “ภาษี” ให้แก่การทำงานปลดปล่อยและสอนความศิวิไลซ์ให้ชาวสยามของนางได้อย่างดียิ่ง ในต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์กล่าวถึงช่อนกลิ่นเมื่อนางกล่าวถึงวีรกรรมของนางในการผดุงความยุติธรรมในวัง เมื่อเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่นถูกลงโทษเนื่องจากนางถวายฎีกาขอให้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พี่ชายของนางได้ครองตำแหน่งสืบแทนลุงซึ่งถึงแก่กรรมไป ช่อนกลิ่นนั้นเป็นชาวพะโค⁷⁹ (Peguan) ชนชาติหนึ่งในประเทศพม่า ซึ่งเป็นคู่ศึกกับไทยมาแต่โบราณกาลตามประสาประเทศที่มีพรมแดนติดกันอยู่ การถวายฎีกาของช่อนกลิ่นจึงมิใช่การร้อง

ทุกซ์ส่วนตัว แต่เป็นเรื่องที่มีผลกระทบทางการเมือง พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงพระพิโรธว่า ช่อนกลีนพยายามจะก้าวก่ายทางการเมือง และมีจุดประสงค์จะริดรอนพระราชอำนาจโดยวางแผนจะให้พวกห้องของคนเข้ามาสวมตำแหน่งสำคัญทางการเมือง แอนนาเล่าว่าช่อนกลีนถูกจำขังอยู่ในคุกได้ดินและถูกล่ามโซ่ นางถูกบีบให้สารภาพความจริงและให้บอกแผนการที่วางไว้ แต่นางยืนยันเพียงว่านางจงรักภักดีต่อพระองค์ไม่เคยคิดร้าย ทำให้พระเจ้ากรุงสยามทรงพระพิโรธยิ่งขึ้นว่านางกราบทูลความเท็จ จึงสั่งให้ลงอาญาโดยการเอารองเท้าตบปาก เมื่อแอนนาทราบข่าวนางยื่นมือเข้ามาช่วยโดยไปพบ “กลาโหม” เพื่อขอให้ท่านกราบบังคมทูลฯขอพระราชทานอภัยโทษให้ช่อนกลีน หลังจากได้รับอิสระ ช่อนกลีนให้แหวนมรกตนางแอนนาวงหนึ่งเพื่อตอบแทนบุญคุณ นางเลียวโนเวนส์พรรณนามากนั้นไว้ดังนี้

นางผู้นำสงสารกอดฉันไว้แน่น และพรั่นกยอฉันอย่างมากมายด้วยถ้อยคำ แสดงความสำนึกในบุญคุณ ตามลักษณะภาษาอันฟุ่มเฟือยของชาติหล่อน และนางถอดแหวนมรกตวงหนึ่งออกจากรั้ว สวมแหวนนั้นให้ฉัน พลางกล่าวว่า “ขอให้แหวนนี้เตือนให้ท่านนึกถึงเพื่อนผู้เป็นหนี้บุญคุณท่าน”⁸⁰

แหวนมรกตวงนี้จะปรากฏขึ้นอีกครั้งในละครเพลงบรอดเวย์ในค.ศ. 1951 และในภาพยนตร์เพลงฉบับ ค.ศ. 1956 ในฐานะของขวัญที่พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานแก่นางแอนนา เป็นรางวัลที่นางช่วยเหลือพระองค์ในกิจการต่าง ๆ

ข) แอนนาและ “ภาระกิจที่สวรรค์กำหนดมาให้” (Manifest Destiny)

ในตอนปลายศตวรรษที่ 19 ความคิดในเรื่องการส่งคณะทูตศาสนา (mission) เข้าไปในดินแดนที่ยังไม่เจริญเพื่อเผยแพร่ “พระวจนะ” ของพระเจ้าเป็นเจ้าเป็นกิจกรรมที่คนผิวขาวถือว่าเป็น “ภาระของคนผิวขาว” (white man's burden) และเป็นภาระที่คนผิวขาวกำหนดไว้ให้ตนเอง สังคมยุควิคตอเรียนในอเมริกา เกิดคลื่นความรู้สึก “คลังไคล้การทำประโยชน์” ขึ้นทั่วไป⁸¹ ชาวอเมริกันต่างเห็นพ้องกันว่า การจะยื่นมือเข้าไป “เอื้อเฟื้อ” อุดมคติแบบอเมริกันคือแนวคิดแบบประชาธิปไตยและความรักอิสระภาพให้แก่ชนชาติ “ที่โชคคือน้อยกว่า” เป็น “ภาระที่สวรรค์กำหนดมาให้”⁸² ผู้ที่ออกมาสนับสนุนความคิดนี้ไม่มีใครเลยที่ยอมรับว่าอุดมคตินี้แท้ที่จริงแล้วคือรูปแบบหนึ่งของการขยายอำนาจแบบจักรวรรดินิยมที่อำพรางไว้ภายใต้ชื่อปฏิบัติการที่แอบอ้างว่าเป็นความหวังดี และเป็นการทำงานเพื่อพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า

ความคิดค้นกำเนิดของ “ภาระกิจที่สวรรค์กำหนดมาให้” (Manifest Destiny) มิได้มีจุดมุ่งหมายในการขยายดินแดนโดยใช้กำลังทหาร ผู้ที่เริ่มใช้คำ ๆ นี้คือ จอห์น โอ ซัลลิแวน (John

O'Sullivan) นักหนังสือพิมพ์อเมริกันเชื้อสายไอริชในนิวยอร์ก โอ ซัลลิแวน ใช้คำนี้ในบทความ ซึ่งเขาเขียนขึ้นในปีค.ศ. 1845 เกี่ยวกับการผนวกดินแดนเท็กซัสเข้ากับประเทศอเมริกา แต่ในขณะนั้นยังไม่ค่อยมีใครสนใจคำ ๆ นี้เท่าไรนัก ต่อมาเขาใช้คำนี้อีกในบทบรรณาธิการ ซึ่งลงในหนังสือพิมพ์ *The New York Morning News* ฉบับวันที่ 27 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1845 ซึ่งเป็นบทความที่เกี่ยวกับการโต้เถียงกันเรื่องเขตแดนของโอเรกอน (Oregon) เป็นเรื่องที่ประชาชนให้ความสนใจมาก คำ ๆ นี้จึงกลายเป็นคำที่ “ติดตลาด” สำหรับชาวอเมริกันทั่วไป โอ ซัลลิแวน ได้ว่าดินแดนโอเรกอนทั้งหมดเป็นของอเมริกาโดยชอบธรรมและอังกฤษไม่ควรเข้ามาอ้างสิทธิใดใด

หากจะพูดกันอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมาแล้วละก็....ขอให้เราจะยังคงเป็นเมืองอาณานิคมของอังกฤษอยู่ เราก็ยังมีสิทธิอย่างสมบูรณ์เต็มที่ในดินแดนโอเรกอน เป็นสิทธิที่เกิดจาก *ภาระที่สวรรค์กำหนดมาให้* ให้เรามีหน้าที่แพร่กระจายเข้ายึดครองทวีปนี้ทั้งทวีปซึ่งสวรรค์ประทานมาให้เราเป็นผู้พัฒนา ให้เราเป็นผู้มอบเสรีภาพและการปกครองตนเองแบบสาธารณรัฐ ตามแบบที่เราได้รับมอมมา^๖

การที่โอ ซัลลิแวน กล่าวว่า “สวรรค์ประทานดินแดนนี้มาให้” และมอบไว้ให้เป็นภาระของชาวอเมริกันเป็นการประกาศปรัชญาการเมืองและศาสนาแนวใหม่ซึ่งใช้เป็นข้ออ้างเพื่อสนับสนุนและเสริมเหตุผลให้กับปฏิบัติการขยายดินแดนของอเมริกาให้กลายเป็นปฏิบัติการที่ชอบธรรม เพราะถูกกำหนดและส่งเสริมโดยสวรรค์^๗ วิหิตของโอซัลลิแวนประดุจมีสำเนียงแฝงอยู่ว่าเป็นเรื่องที่ต้องทำโดยไม่อาจบิดพลิ้วได้

แนวคิดและ “น้ำเสียง” ที่คล้ายคลึงกันนี้มีแฝงอยู่ใน “ปฏิบัติการ” ของแอนนาในราชสำนักสยามเช่นกัน แม้จะมีหน้าที่เป็นครู แต่แอนนาทำตัวประดุจเป็นมิชชันนารี ทั้งๆที่พระเจ้ากรุงสยาม ได้มีลายพระราชหัตถเลขาามาแจ้งล่วงหน้าแล้วว่านางมีหน้าที่สอนหนังสือ มิใช่ให้มาชักชวนเจ้านายเหล่านั้นให้เข้ารีตถือศาสนาอื่น แอนนาก็อ้างว่านางต้องใช้ข้อความที่เกี่ยวกับคริสตศาสนาในการสอนภาษาอังกฤษ เนื่องจากการจะสอนภาษาอังกฤษโดยไม่พาดพิงไปถึงคำสอนในคริสตศาสนาด้วยนั้นเป็นไปได้^๘

ยิ่งไปกว่านั้น นางแลนดอนวางโครงเรื่องให้แอนนารู้สึกว่าการมาอยู่ในราชสำนักสยามของนางเป็น “ชะตาฟ้ากำหนด” มิใช่นางต้องมาเพื่อทำงานหาเลี้ยงชีพเท่านั้น เมื่อนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ (Robert Hunter หรือที่คนไทยในสมัยนั้นเรียกว่า “หันแดรบาร์นิ”) ล่ามชาวอังกฤษบอกนางว่า เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ “ว่าที่รัชทายาท” จะมาเป็นนักเรียนของนางด้วย แอนนารู้สึกยินดีเพราะจะทำให้นางมีโอกาสปลูกฝังให้ลูกศิษย์ของนางมีความรู้ลึกซึ้งเกี่ยวกับจิตวิญญาณของมนุษย์ และความชั่วร้ายของระบบที่ทำร้ายจิตวิญญาณของมนุษย์โดยการยอมให้

มนุษย์คนหนึ่งเป็นเจ้าของอีกคนหนึ่งได้”^{๖๖} นางจึงเริ่มปฏิบัติการให้การศึกษาเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และปลูกฝังความคิดและอุดมคติด้านมนุษยธรรมให้พระองค์เพื่อ “ความหวังสำหรับอนาคตที่ดีกว่านี้” สำหรับประเทศสยาม นางอ้างว่านี่เป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงใจนางแม้ว่าจะต้องอดทนต่อความยากลำบากและเกรงเหยียดหยามต่าง ๆ นานา

หล่อนคงจะจากไปเสียนานแล้วหากว่านางมิได้ผูกพันกับงานที่ทำอยู่อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กับการอบรมให้การศึกษาเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ นางจำต้องอยู่ เพราะนางรู้ว่านางมีอิทธิพลต่อพระองค์เพียงใด...บางทีอาจจะเป็นการดีกว่าหากนางจะไปประเทศอังกฤษกับหลุยส์ ในทันทีที่จัดการเรื่องต่าง ๆ ได้ และล้มเลิกการสู้รบคบมือ [ซึ่งนางเป็นฝ่ายเสียเปรียบ] กับพระเจ้ากรุงสยามเสียที^{๖๗}

แอนนาเล่าว่าการะกิจของนางเรียกร้องจากนางมาก นางต้องเสียสละหลายอย่าง ไม่ใช่เพียงเวลาและสุขภาพเท่านั้น แต่รวมทั้งทรัพย์สินที่นางมีอยู่จำกัดอีกด้วย เพราะนาง “ต้องให้” ต้องจ่ายจากเงินเดือนจำนวนเล็กน้อยที่ได้รับ และบางครั้งต้องถอนเงินเก็บของตนเองเพื่อนำมาช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ให้บรรดาผู้คนที่ยากแค้นมาขอความช่วยเหลือจากนางไม่เว้นแต่ละวัน” นางแลนดอนอ้างว่าปฏิบัติการสร้างความดีของนางทำให้ชาวสยามตั้งฉายาให้นางว่า “นางฟ้าสีขาว” (The White Angel)^{๖๘} นอกจากนั้นนางอ้างว่านางยังได้ช่วยชักชวนชาวสยามหลายคนให้เข้ารับศาสนา เช่น พระราชธิดาคนโปรดของพระเจ้ากรุงสยาม พระมาตุจฉาของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น ซึ่งต่างก็ซาบซึ้งในคุณความดีของแอนนาจนมองเห็นความยิ่งใหญ่ของคริสตศาสนาผ่านบุคลิกของนางแอนนาและยอมรับมาเป็นศาสนาของตน

นอกจากจะอวดอ้างถึง “การะกิจที่สวรรค์กำหนดมาให้” แล้ว แลนดอนยังพยายามแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างแอนนาและมิชชันนารีชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นผู้สืบทอดอุดมการณ์และเป็นผู้มาปฏิบัติภารกิจของพระผู้เป็นเจ้าโดยตรง ในต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์กล่าวไว้เล็กน้อยว่า นางรู้จักกับมิชชันนารีอเมริกันคือ ดร.แซมมวล เฮาส์ (Dr. Sammual House หรือที่คนไทยในสมัยนั้นเรียกว่า หมอเหา) และนางมัททูน (Mrs. Mattoon) ซึ่งเลียวโนเวนส์ยกย่องว่าเป็นผู้ช่วยกันกับภรรยาของ ดร. เฮาส์ ในการก่อตั้งโรงเรียนสำหรับนักเรียนชาวไทยเพิ่มเติมจากการสอนหนังสือในวัง” อย่างไรก็ตามเลียวโนเวนส์เพียงแต่กล่าวถึงมิชชันนารีทั้งสองอย่างย่นย่อเท่านั้น ในขณะที่นางแลนดอนจะสาธยายความสัมพันธ์นั้นโดยละเอียดเป็นความยาวถึง 1 บทในหนังสือของนางโดยเริ่มจากการที่นายและนางมัททูนมาเยี่ยมแอนนาที่บ้าน (ซึ่งเลียวโนเวนส์ไม่ได้เอ่ยถึง) และบรรยายถึงสิ่งที่ทั้งสามพูดคุยกัน ซึ่งเกี่ยวกับความเป็นไปในราชสำนัก พระราชจริยาวัตรของพระเจ้ากรุงสยามและอื่น ๆ ก่อนจะลากลับทั้ง

สองยังบอกแอนนาให้มาเขียนเขียนได้และมาพบทั้งสองได้ทุกเมื่อ โดยเฉพาะเมื่อต้องการความช่วยเหลือ⁹⁰

สิ่งที่น่าสนใจในฉากนี้คือ คำพูดที่นางแลนคอนยกมาอ้างว่าเป็นคำพูดของนางมัททูน ซึ่งกล่าวถึงการมาสอนหนังสือในราชสำนัก

เราได้รับเชิญจากพระเจ้าอยู่หัวด้วยพระองค์เอง ให้เริ่มมาสอนหนังสือพวกสาวชาววัง....คุณก็คงจะได้รู้เหมือนกับที่เรารู้ๆกันอยู่แล้วว่า เป็นการยากเพียงไรที่จะทำให้พวกเขาสนใจบทเรียนครั้งละนาน ๆ เกินกว่า 2-3 นาที นี่ก็เพราะพวกนางส่วนใหญ่ไม่เคยถูกฝึกมาให้ใช้สมองกันเลย แม้ว่าหลายคนจะมีพื้นฐานดีโดยธรรมชาติ พอที่จะปลูกฝังอะไรได้บ้าง⁹¹

คำพูดที่นางแลนคอนนำมาอ้างว่าเป็นคำพูดที่นางมัททูนพูดกับแอนนานั้นมีสำเนียงคล้ายกันกับคำพูดของนางมัททูนเองตามที่เขียนไว้ในบทความชื่อ “มิชชันนารีในวังหลวง” (Missionaries in the Palace) ซึ่งกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้เข้าพิธีบรมราชาภิเษกและมีอำนาจสิทธิขาดแล้ว พระองค์ทรงส่งคำเชิญมา ซึ่งทำให้พวกเราแปลกใจมาก คือทรงเชิญให้มิชชันนารีผู้หนึ่งเข้าไปสอนภาษาอังกฤษพวกผู้หนึ่งในวังหลวง เราพิจารณาดูแล้วว่าเป็นโอกาสอันดีที่ไม่ควรปล่อยไป แม้เราจะรู้ดีว่าไม่อาจคาดหวังให้พวกชาววังเหล่านี้ซึ่งเคยแต่ชีวิตสุขสบายอยู่ไปเปล่า ๆ จะสามารถเรียนรู้ภาษาที่ยากเย็นอย่างภาษาอังกฤษ ให้ก้าวหน้าไปได้⁹²

นอกจากนั้น ในบทความดังกล่าวนางมัททูนยังได้กล่าวถึงผู้ที่มาสอนภาษาอังกฤษคนอื่น ๆ คือ นายเจสตี แดสเวลล์ ซึ่งเคยถวายพระอักษรเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ขณะทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศน์ฯ และกล่าวถึง “ครูชาวอังกฤษ” อีกผู้หนึ่ง ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงว่าจ้างให้มาถวายพระอักษรเจ้านายเล็ก ๆ ในวังหลวง” ที่น่าแปลกใจก็คือ นางมัททูนมิได้เอ่ยชื่อนางแอนนา เลียวโนเวนส์เลยทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นนางได้กลายเป็น “คนดัง” ในวงวรรณกรรมไปแล้ว ซึ่งขัดกันกับคำอวดอ้างของแอนนา (ตามต้นฉบับสำนวนของนางแลนคอน) ซึ่งอ้างว่ามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนางมัททูนเป็นอย่างยิ่ง

จากตัวอย่างและข้อมูลต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่านางแลนคอนพยายามสร้างภาพลักษณ์ของนางแอนนาและ “ภาระกิจที่สวรรค์กำหนดมาให้” ด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน รวม

ทั้งการสร้างภาพความสัมพันธ์ระหว่างแอนนา กับมิชชันนารี คณะเพรสไบทีเรียน ซึ่งเปิดโอกาสให้นางแลนคอนสามารถแต่งเติมรายละเอียดจากประสบการณ์ส่วนตัวของนางให้ตัวละครแอนนาทำให้ “ปฏิบัติการ” ของนางดูน่าเชื่อถือและมีสาระที่เป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้นจากต้นฉบับเดิมของนางเลียวโนเวนส์ แนวคิดลักษณะนี้จะถูกนำไปขยายให้เด่นชัดขึ้นในฉบับต่อ ๆ ไป

ค) การต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี

แนวคิดอีกอย่างหนึ่งที่สอดคล้องประสานอยู่กับโครงเรื่องและแนวคิดอื่น ๆ ในต้นฉบับสำนวนของนางแลนคอนคือ การต่อสู้เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของผู้หญิงในราชสำนักเพื่อให้หลุดพ้นจากชะตากรรมและพันธนาการของวังหลวงและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความคิดเห็นของนางเลียวโนเวนส์และนางแลนคอน ซึ่งกล่าวถึงความทุกข์ระทมและความไร้เสรีภาพที่เหล่านางในต้องกลักริ้นฝืนทน แอนนาในต้นฉบับสำนวนของนางแลนคอนมีภาพลักษณ์การเป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิและอิสรภาพของสตรีเหล่านี้ชัดเจนกว่าแอนนาในต้นฉบับดั้งเดิมของนางเลียวโนเวนส์ ซึ่งแลนคอนทำได้โดยการสร้างภาพให้แอนนาเป็นผู้หญิงที่มีลักษณะนุ่มนวล มีกริยามารยาท มีความเป็นแม่และมีอุดมคติอย่างมุ่งมั่น ต่างจากแอนนา เลียวโนเวนส์ในฉบับดั้งเดิม ซึ่งมีลักษณะไว้ตัว เย่อหยิ่ง และกระด้าง ทำให้การต่อสู้ระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามกลายเป็นข้อพิพาทหลากหลายประเด็น และแอนนากลายเป็นตัวแทนของหญิงผู้บอบบาง และไร้อำนาจ ซึ่งต้องพบกับคู่ต่อสู้ที่มีความแข็งแกร่งกว่า มีลักษณะป่าเถื่อนและชอบแสดงอำนาจบาปใหญ่กับนางอย่างไม่เป็นธรรม

วิธีการนำเสนอประเด็นนี้และภาพลักษณ์มุมมองนี้อีกวิธีหนึ่งของนางแลนคอนคือการเพิ่มเติมเรื่องราวที่บรรยายความป่าเถื่อน ความไม่ยุติธรรม และการปฏิบัติต่อบรรดานางในอย่างทารุณโหดร้าย ซึ่ง (แลนคอนอ้างว่า) แอนนาประสบมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการกระทำที่ “ไร้อารยะ” เช่น การมีสนมมากมายและการมีทาสในประเทศสยาม แลนคอนอ้างถึงเหตุการณ์หลายอย่างในวังหลวงซึ่งแอนนาต้องยื่นมือเข้าไปช่วยแก้ไข ยกตัวอย่างเช่น

1. การคุมขังเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น โดยไม่มีการไต่สวนเมื่อนางถวายฎีกาให้ทรงแต่งตั้งที่ราชของนางเป็นผู้นำชนเผ่าสืบแทนผู้เป็นลุงซึ่งถึงแก่กรรมลง^{๙๔}
2. เมื่อเจ้าจอมองค์หนึ่งในพระเจ้ากรุงสยามซึ่งเป็นเจ้านายของนางทาสละออปฏิสระ ไม่ยอมให้นางทาสไถ่ตัวเองตามกฎหมาย^{๙๕}
3. การเขียนติเจ้าจอมมารดาแก้ว พระมารดาของพระองค์เจ้าหญิงวชิรชนกัญญา ซึ่งเล่นการพนันจนหมดตัวต้องขายสมบัติทุกอย่างรวมทั้งทาสของลูกสาว^{๙๖}

อย่างไรก็ตามเรื่องราวที่สะเทือนใจที่สุดในเรื่องเล่าตามสำนวนของนางแลนคอนคือ เรื่องของเจ้าจอมทับทิม และการลงทัณฑ์ซึ่งแอนนาอ้างว่าทรงกระทำไปเพื่อช่วยนางแอนนา⁷ นางแลนคอนทำให้พระเจ้ากรุงสยามกลายเป็นคนป่าเถื่อนยิ่งขึ้น โดยการแต่งให้พระองค์ยอมยกโทษให้เจ้าจอมทับทิมตามคำขอของแอนนา แล้วกลับเปลี่ยนพระทัยและลงโทษเจ้าจอมทับทิมโดยการเผาทั้งเป็นภายนอกหน้าต๋างบ้านนางแอนนา⁸ โดยในเรื่องไม่ได้ให้เหตุผลว่าทำไมจึงทรงทำเช่นนั้น

อีกเหตุการณ์หนึ่งซึ่งแลนคอนใช้แสดงนิสัยชอบรังแกแอนนาของพระเจ้ากรุงสยาม คือการผนวกข้อบาดหมางกับกงสุลฝรั่งเศส (นายโอบาเรต์) เข้ากับการแต่งตั้งคณะราชทูตจากสยามไปราชสำนักฝรั่งเศส นางแลนคอนเล่าว่าฝรั่งเศสต้องการจะแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำไว้กับสยามเกี่ยวกับกรรมสิทธิในเมืองเขมร ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงไม่พอพระทัยจะประทานให้ แต่ทรงสัญญาว่าจะส่งคณะราชทูตจากสยามไปเจรจากลกับราชสำนักฝรั่งเศสในกรุงปารีส จึงทรงสั่งให้นางแอนนาเขียนจดหมายไปถึงเซอร์จอห์น บาวริง เพื่อขอให้เป็นตัวแทนไปเจรจากับฝรั่งเศส ครั้นเมื่อนางส่งจดหมายไปแล้วทรงเปลี่ยนพระทัยอย่างกะทันหันว่าจะส่งราชทูตชาวไทยไป แต่ไม่ทรงกล้าพอที่จะบอกบาวริงโดยตรงจึงทรงสั่งให้แอนนาเขียนไปบอกบาวริงว่าทรงเปลี่ยนพระทัยตามคำแนะนำของกงสุลอังกฤษ นายธอมัส นอกซ์⁹ แลนคอนบรรยายว่าเมื่อนางแอนนาไม่ยอมทำตามพระราชประสงค์ ทรงโกรธนางแอนนามาก ทรงตรัสปรึกษานาง และถึงกับขู่เชิญอย่างมั่งร้ายและใส่โคล้านางต่าง ๆ นานาเพื่อมิให้นางอยู่เป็นสุขได้อีกต่อไป

แลนคอนทำให้การประจันหน้ากันระหว่างตัวละคร 2 ตัวนี้เปรียบได้กับการต่อสู้ของบุคคลสำคัญ 2 คนในประวัติศาสตร์อังกฤษ คือกรณีความขัดแย้งระหว่างพระเจ้าเฮนรีที่ 2 ของอังกฤษ (King Henry II, 1154-1189) และ ธอมัส เบ็คเก็ต (St. Thomas a Becket, 1118-1170) ซึ่งเป็นอาร์คิซอปแห่งเมืองแคนเทอร์เบอรี (Archbishop of Canterbury) ซึ่งถือเป็นตำแหน่งผู้นำทางศาสนาในอังกฤษเทียบเท่าพระสังฆราช กล่าวคือนอกจากคำข่มขู่ และคำกล่าวหาต่าง ๆ แล้ว แอนนายังได้รับจดหมายลึกลับจากวังหลวงแจ้งว่าพระเจ้ากรุงสยามพิโรธนางมากที่คือคิดไม่ยอมทำตามพระราชประสงค์

ความกลัวห้อมล้อมอยู่รอบ ๆ ตัวนาง และยิ่งเพิ่มมากขึ้นเมื่อนางได้รับจดหมายลึกลับฉบับหนึ่งจากในวังหลวงเล่าให้นางฟังว่าพระองค์ทรงโกรธเป็นฟืนเป็นไฟที่นางไม่ยอมลงชื่อในหนังสือ ที่ทรงสั่งให้พระอาลักษณ์นำมาให้ ถึงกับทรงควาคว่ำหน้าบรรดาข้าราชการที่หมอบกราบเฝ้าแทนอยู่ว่า “นี่จะไม่มีการกำจัดนางผู้นี้ให้พ้นทางข้าได้โดยรี” แอนนารีบเรียกคนใช้มาสั่งให้ปิดประตูถันกลอนลงदानให้

แน่นหนา หล่อนสั่งไว้ด้วยว่าห้ามเปิดประตูรับชาวสยามไม่ว่าใครทั้งสิ้น
แม้ว่าจะมาจากในวังหลวง นอกเสียจากจะได้รับคำสั่งจากนางก่อน¹⁰⁰

จะเห็นได้ว่า นางแลนคอนลอกเลียนเหตุการณ์ประวัติศาสตร์อันนำไปสู่การบุกเข้า
สังหารธอมัส เบ็คเก็ต ถึงในเขตอภัยทานกลางมหาวิหารแห่งแคนเทอร์เบอรี เมื่อปี ค.ศ. 1170
ขณะที่กำลังอยู่ในเทศกาลฉลองวันคริสตสมภพ แม้แต่ถ้อยคำอมตะของเฮนรีที่ 2 นางแลนคอนก็
ลอกเลียนมาให้เป็นคำพูดของพระเจ้ากรุงสยามด้วย

เฮนรี : ในบรรดาข้าราชการสำนักที่ข้าเลี้ยงดูไว้

จะไม่มีอิศวิน หรือสุภาพบุรุษ ผู้จงรักแม้แต่คนเดียวจะเชื่อหรือ
ที่จะช่วยกำจัดเจ้าพระที่ไร้สำนึกคนนี้ให้พ้นทางข้าเสียที¹⁰¹

นับเป็นกลวิธีการเขียนอันชาญฉลาดของนางแลนคอนที่เลือกใช้เหตุการณ์นี้มาแทรก
ไว้ ทำให้ผู้อ่านเชื่อมโยงแอนนากับเซนต์ ธอมัส ผู้ได้รับการสถาปนาเป็นนักบุญหลังจากถูก
สังหาร ต่างกันเพียงว่าในกรณีของแอนนา “นักบุญ” เป็นสตรีผู้บอบบาง ไร้อำนาจและยศศักดิ์
ทว่ากล้าหาญที่จะต่อสู้กับฝ่ายธรรมซึ่งมีพลังกว่า และเมื่อผู้อ่านจัดแอนนาไว้ในฝ่าย “นักบุญ”
พระเจ้ากรุงสยามจึงถูกมองว่าเป็น “ฝ่ายธรรม” ที่ชั่วร้ายเช่นเดียวกับพระเจ้าเฮนรีที่ 2 อย่างไม่มี
ทางเลือก แต่การที่แอนนาเป็นผู้หญิง การประจันหน้ากันและความขัดแย้งระหว่างนางกับพระเจ้า
กรุงสยามจึงกลายเป็นการต่อสู้ของผู้หญิงที่ถูกข่มเหงโดยฝ่ายชายที่มีอำนาจเหนือกว่าด้วยอีก
ประเด็นหนึ่ง

งานเขียนของนางแลนคอนเรื่องนี้เป็นที่ชื่นชอบของผู้อ่านชาวอเมริกันในสมัยปลาย
สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นอย่างมาก จนกลายเป็นหนังสือขายดีติดอันดับ ภาพลักษณ์ของครูที่เลี้ยง
ชาวอังกฤษที่เย่อหยิ่ง ไว้ตัวว่าเหนือกว่าชาวสยามและเล่าเรื่องราวที่ขัดแย้งกันเองได้ถูกแปลงโฉม
เสียใหม่ให้มีอุดมคติแบบอเมริกันมากขึ้น ผู้อ่านชาวอเมริกันจึงเต็มใจยอมรับนางเอกผู้เป็นศูนย์
รวมของอุดมคติและคุณธรรมที่คนอเมริกันเชื่อว่าเป็นลักษณะของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ
อุทิศตนต่อสู้เพื่อเสรีภาพของชนชาติที่ยังล้าหลัง ป่าเถื่อน และตกเป็นทาสให้พ้นจากเงื้อมมือ
ของทรราชย์ที่กดขี่ข่มเหง

ในฉบับต่อไปคือ ภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* (ค.ศ. 1946) โดย
บริษัท ฟอกซ์ (Fox Studio) การปรับเปลี่ยนโครงเรื่องและลักษณะของตัวละครจะยิ่งทำให้เรื่อง

ราวของแอนนาพิศดารขึ้นยิ่งกว่าเรื่องที่แต่งขึ้นจากปลายปากกาของเลียวโนเวนส์และแลนดอน เสียอีก

ภาพยนตร์เรื่อง Anna and the King of Siam

ในปี พ.ศ. 2489 บริษัทภาพยนตร์ชื่อดังคือ ทเวนตีเอิร์ เซ็นจูรี ฟอกซ์ ซึ่งมีดาร์ริล ชานุค (Darryl F. Zanuck) เป็นผู้อำนวยการ ตัดสินใจจะสร้างภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* โดยดัดแปลงจากหนังสือของแลนดอน โดยมีเร็กซ์ แฮริสัน (Rex Harrison) ดาราชาว อังกฤษแสดงเป็นพระเจ้ากรุงสยาม และไอรีน ดันน์ (Irene Dunne) รับบทเป็นแอนนา ภาพยนตร์เรื่องนี้ นับเป็นภาพยนตร์ฮอลลีวูดเรื่องแรกของแฮริสัน และเป็นบทบาทที่ดีที่สุดเท่าที่ไอรีน ดันน์ เคยแสดงมา แต่ทว่ารางวัลออสการ์ 3 รางวัลที่ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับนั้น ได้มาจากรางวัลยอดเยี่ยมด้านการถ่ายทำ กำกับศิลป์ และการออกแบบตกแต่งฉาก¹⁰²

นักวิจารณ์ภาพยนตร์ส่วนใหญ่ต่างชื่นชมผลงานการสร้างและการแสดงของ ภาพยนตร์เรื่องนี้ โดยเฉพาะดาราผู้แสดงนำทั้งสองคน ไม่มีใครใส่ใจว่าเนื้อเรื่องจะมีความเที่ยงตรงตามประวัติศาสตร์หรือไม่ แม้แต่นักวิจารณ์ของหนังสืออ้างอิงด้านภาพยนตร์ที่มีชื่ออย่าง เดอวิตต์ โบคีน (DeWitt Bodeen) ของ *The Magill's Survey of Cinema* (ค.ศ. 1980) ยังยกย่องว่าเป็นภาพยนตร์แนวหนีความจริงที่ราคาแพงแต่ระการตา “และเป็นเรื่องที่มีความเป็นนิยายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น” ความจริงแล้ว (ไม่ว่าจะโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม) ผู้เขียนบทภาพยนตร์ได้สอดแทรกความจริงเกี่ยวกับนางเลียวโนเวนส์ไว้โดยการเรียกชื่อนางว่า แอนนา แฮเรียต โอเวนส์ ทั้งในบทสนทนา และในเครื่องประกอบฉาก (props) เช่นใช้ชื่อขอบนกระเป๋าดินทางว่า AHO ซึ่งย่อมาจาก Anna Harriet Owens นับเป็นการเปิดเผยชื่อจริงของนางเลียวโนเวนส์เป็นครั้งแรกซึ่งแม้แต่นางแลนดอนก็ไม่เคยทำมาก่อน ทว่าเดอวิตต์ โบคีน กลับให้ทรรศนะที่ผิดไปจากความ เป็นจริงว่า “ชื่อจริงของเธอคือแอนนา เลียวโนเวนส์ แต่เพื่อย่อให้ง่ายขึ้นในบทภาพยนตร์จึงใช้ว่า แอนนา โอเวนส์”¹⁰³ ยิ่งไปกว่านั้นโบคีนยังอ้างว่าเรื่องราวต่าง ๆ ในภาพยนตร์เป็นเรื่องจริง

หากว่าไม่มีแอนนาและคำแนะนำอันชาญฉลาดของหล่อนแล้ว

ประเทศสยามก็อาจจะยังคงเป็นประเทศที่ล้าหลัง ไม่อาจจะพัฒนา

มาเป็นดินแดนของเสรีชนได้อย่างทุกวันนี้¹⁰⁴

แม้คำวิจารณ์เบื้องต้นจะเป็นข้อความที่แสดงความอคติและความเขลาของผู้วิจารณ์ ทว่าในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่าเรื่องราวในภาพยนตร์นี้มีอำนาจในการจูงใจสูงมาก จนแม้แต่นักวิจารณ์ของหนังสือที่ถือเป็น “สถาบัน” ที่ใช้อ้างอิงกันทั่วไปยังถูกชักจูงให้คล้อยตามได้

ความผิดพลาดและไม่น่าเชื่อถือของโบดินยังจะเห็นได้จากเรื่องย่อที่ผิดไปจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในภาพยนตร์ เช่น เขาเล่าว่าทับทิมหนีไปกับข้าราชการสำนัก (ซึ่งในเนื้อเรื่องฉบับนี้ทับทิมหนีไปหาพระปลัด) และเล่าว่าหลุยส์เป็นไข้และเสียชีวิต (ตามเนื้อเรื่องในภาพยนตร์นี้ หลุยส์ตกลงมาจากหลังม้าในวันที่จะออกเดินทางจากสยาม) เป็นต้น

บทวิจารณ์ที่ผิดพลาดและแสดงความอคติเหล่านี้ทำให้มองเห็นความจำเป็นอันเร่งด่วนที่จะต้องทำการศึกษาวิเคราะห์ภาพยนตร์เรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาของบทกับความเป็นจริงตามประวัติศาสตร์ เพื่อพิจารณาว่าเนื้อเรื่องได้ถูกเบี่ยงเบนไปจากความจริงต่อไปอีกอย่างไร และกระบวนการสร้างความเป็นอเมริกันของเรื่องนี้ก้าวหน้าไปอีกเพียงใด

เรื่องย่อและบทวิพากษ์เนื้อเรื่องของภาพยนตร์ Anna and the King of Siam

แม้ว่าภาพยนตร์เรื่องนี้จะดำเนินเรื่องตามเนื้อความในหนังสือของนางแลนคอนเป็นส่วนใหญ่ แต่ทว่าก็มีการแก้ไขดัดแปลงทั้งเนื้อเรื่อง แนวคิดหลักของเรื่อง และตัวละคร การเปลี่ยนแปลงแก้ไขเหล่านี้บางอย่างอาจจะดูเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ทว่าผลกระทบที่เกิดตามากกลับเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงภาพรวมของภาพยนตร์เรื่องนี้อย่างที่ไม่ถึง ในการวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ภาพยนตร์เรื่องนี้จึงจะขอเล่าเรื่องย่อเสียก่อนเพื่อจะได้กล่าวถึงรายละเอียดด้านต่าง ๆ ต่อไปให้เป็นที่เข้าใจตรงกันได้ง่ายขึ้น โดยจะให้รายละเอียดเฉพาะฉากที่จะวิเคราะห์ต่อไป

อนึ่ง เนื่องจากตามความเห็นของผู้วิจัย ภาพยนตร์เรื่องนี้มีการปรับแต่งเรื่องราวรายละเอียดอย่างมากมาจนแตกต่างไปจากบทความต้นฉบับของนางเลียวโนเวนส์มาก และไม่ได้คำนึงถึงความเที่ยงตรงทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นในการวิจารณ์และวิเคราะห์ต่อไปนี้จะกล่าวถึงบุคคลทุกคนที่นางเลียวโนเวนส์และนางแอนนากล่าวถึงไว้ในเรื่อง (โดยเฉพาะพระเจ้ากรุงสยาม) ในฐานะตัวละครตัวหนึ่งในภาพยนตร์นี้เท่านั้น การวิจารณ์และวิเคราะห์ดังกล่าวจึงจะถือว่าเป็นการวิจารณ์ตัวละครในวรรณกรรม อย่างไรก็ตามในบางโอกาสจะแสดงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เทียบเคียงไว้กับเรื่องที่ปรุงแต่งขึ้นเพื่อให้ข้อมูลเพิ่มเติมแก่ผู้อ่านด้วย

ภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* (1946) เป็นภาพยนตร์ขาวดำเปิดฉากโดยมีการแนะนำตัวละครในเรื่องและสถานการณ์ของเรื่องล่วงหน้าด้วยบทนำดังต่อไปนี้

ในสมัยวิกตอเรียนตอนต้นทศวรรษ 1860 สุภาพสตรีสาวชาวอังกฤษ
 ผู้หนึ่งประสบความสำเร็จในการหาเลี้ยงชีพ จึงจำเป็นต้องยอมรับตำแหน่ง
 เป็นครูสอนหนังสือภาษาอังกฤษให้บรรดาลูกๆของพระเจ้ากรุงสยาม การ
 เดินทางมาถึงกรุงเทพฯของนางนับเป็นจุดเริ่มต้นของการผจญภัยที่จำเป็น
 ทว่าน่าหวาดหวั่นในดินแดนอันแปลกประหลาดและกึ่งป่าเถื่อนนั้น¹⁰⁵

การเปิดฉากด้วย “บทนำ” ที่อคติเช่นนี้เป็นการส่งคำเตือนไปถึงผู้ชมและเป็นการตั้ง
 เงื่อนไขล่วงหน้าให้ผู้ชมติดตามในแนวทางที่ผู้สร้างและผู้กำกับภาพยนตร์ต้องการ ผู้ชมจึงพึง
 ความสนใจไปที่ประเด็นเอกของเรื่องคือการติดตามดูว่า “สุภาพสตรีสาวชาวอังกฤษ” ผู้นำเห็นใจ
 ผู้นี้จะเอาตัวรอดได้อย่างไรในดินแดนอันป่าเถื่อนอย่างนั้น การใช้บทนำข้างต้นจึงเป็นการปูพื้น
 ฐานความเห็นใจให้กับตัวละครตัวนี้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมและตัวละครไว้ก่อน
 ในขณะที่เดียวกันความเห็นใจนั้นย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตัวละครพระเจ้ากรุง
 สยาม ซึ่งผู้สร้างภาพยนตร์ได้กำหนด “คำพิพากษา” ไว้แล้วในบทนำเรื่องว่าเป็นฝ่ายที่ “แปลก
 ประหลาดและกึ่งป่าเถื่อน”

แอนนามาถึงกรุงเทพฯโดยเรือเมล์ชื่อ “เจ้าพระยา” ซึ่งเดินระหว่างกรุงเทพ-สิงคโปร์
 เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) พร้อมด้วยหลยส์บุตรชายและคนรับใช้มุสลิม 2 คน พระ
 เจ้ากรุงสยามส่ง “กลาโหม” ไปต้อนรับถึงเรือ กับต้นเรือคือ ออร์ดัน (Orton) ได้เตือนนางล่วงหน้า
 แล้วว่ากลาโหมเป็นผู้มีอำนาจและมีอิทธิพลในเมืองสยาม แต่แอนนาถูกกลาโหมโดยปฏิเสธไม่
 ยอมตอบคำถามที่กลาโหมถามผ่านล่าม โดยตอบว่าเป็นเรื่องส่วนตัวของนางที่กลาโหมไม่ควร
 ถาม โดยไม่รู้ว่ากลาโหมรู้ภาษาอังกฤษดี กลาโหมจึงกลับไปโดยไม่ช่วยเหลืออะไร โดยเฉพาะเมื่อ
 นางปฏิเสธ ไม่ยอมเข้าไปพำนักในวัง กับต้นออร์ดันเองยังรู้สึกรำคาญความไม่รู้กาลเทศะของนาง
 และต่อว่า ว่านางควรจะแสดงกิริยาดีกว่านี้ในเมื่อกลาโหมให้เกียรติออกมาต้อนรับนางถึงที่ ในวันรุ่ง
 ขึ้นแอนนาจึงขึ้นจากเรือไปขอพบกลาโหมเพื่อขอร้อง และขอร้องให้กลาโหมนำนางเข้าเฝ้า ซึ่ง
 กลาโหมบอกให้นางคอยจนกว่าจะถึงเวลาอันควร ในระหว่างนั้นนางจะพักอยู่ในวังของกลาโหม

ในเดือนมิถุนายน กลาโหมส่งคนมาตามนางไปเข้าเฝ้า แต่เขากลับให้นางและบุตร
 ชายคอยอยู่จนหมดเวลาว่าราชการและพระเจ้ากรุงสยามจะเสด็จขึ้นที่ประทับ แอนนาจึงไม่ฟัง
 เสียงทัดทานของกลาโหม จึงมีบุตรชายเข้าไปในท้องพระโรงโดยไม่ได้รับอนุญาตจากใครเลย

พระเจ้ากรุงสยามทรงถามคำถามเกี่ยวกับอายุและสถานภาพการสมรสของนาง ซึ่งนางไม่ยอมตอบตามความจริงอีกเช่นเคย แต่พระองค์ไม่โกรธ กลับจูมือนางและหลุยส์เข้าไปยังพระราชฐานฝ่ายในและทรงแนะนำนางให้รู้จักพระสนมและพระราชโอรสพระราชธิดาทั้งหลาย โดยเฉพาะเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์และ “เจ้าฟ้าหญิง” พระเจ้ากรุงสยามมีมติทำว่าทรงโปรดนาง ถึงกับทรงตรัสถามกลาโหมว่า “ทำไมไม่นำนางมาเข้าเฝ้าก่อนหน้านี” ทำให้นางแอนนาได้ใจมองดูกลาโหมอย่างมีชัย

ฉากต่อมาเป็นฉากพลับพลาซึ่งเป็นห้องเรียน แต่ยังไม่มีย่านักเรียนมาเลย พระเจ้ากรุงสยามทรงเดินปึงปึงเข้ามา พร้อมหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งในพระหัตถ์และทรงบ่นว่าหนังสือพิมพ์ที่กล่าวประหนึ่งว่าพระองค์ไม่มีความสำคัญต่อประเทศสยาม เพราะหนังสือพิมพ์ดังกล่าวใช้คำเรียกพระองค์ว่า “a spare man” แอนนาต้องอธิบายว่าคำว่า spare มีความหมายได้หลายอย่าง ในเนื้อความของหนังสือพิมพ์นี้ผู้เขียนหมายความว่าทรงมีพระวรกายแบบบาง ต่อจากนั้นนางทวงถามเรื่องที่อยู่ของนาง ซึ่งทรงสัญญาไว้ในลายพระราชหัตถเลขาก่อนหน้านี้ว่าจะทรงจัดให้นางได้อยู่โดยเอกเทศ แต่พระองค์ไม่ทรงโปรดจะพระราชทานตามคำขอ และทรงสั่งให้นางอยู่ในวังต่อไป นางแอนนาจึงโกรธปึงปึงออกไปจากที่นั่น ต่อมาวันหนึ่งล่านมาพานางไปดูบ้านใกล้ ๆ ตลาดปลา ซึ่งมีสภาพซ่อมซ่อมมากจนนางทนไม่ได้และโกรธที่พระองค์จงใจกลั่นแกล้งนางเพื่อให้รู้จัก “ที่สูงที่ต่ำ” นางจึงประกาศว่าถ้านางไม่ได้ที่อยู่ที่น่าพอใจนางจะลาออกและจากไปเนื่องจากนางไม่อาจทนอยู่ “ในที่ที่คำมั่นสัญญาไร้ความหมายใดใด”

ในการเปิดโรงเรียนภาษาอังกฤษ พระเจ้ากรุงสยามทรงสั่งให้นักเรียนทุกคนตั้งใจและดัดดวงความรู้เมื่อมีโอกาสที่จะได้เรียนกับครูชาวอังกฤษโดยตรง เมื่อเสร็จสิ้นพิธีเปิดและพระองค์ออกจากห้องเรียนไป ทุกคนซึ่งนั่งกันหน้าห้องอยู่เงียบ ๆ ก็ลุกขึ้นชุกชน ส่งเสียงเจี๊วเจี๊วเหียวสำรวจดูเนื้อตัว เสื้อผ้าของนางแอนนายกเว้นเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ซึ่งนั่งอ่านหนังสืออยู่เงียบ ๆ ในกลุ่มนักเรียนของนางนั่นเอง แอนนาได้พบกับเจ้าจอมมารดาเที่ยง หัวหน้าพระสนมซึ่งเคยเรียนภาษาอังกฤษมาแล้วกับพวกภรรยามีชชั้นนารีที่เคยเข้ามาสอนหนังสือในวังหลวง แอนนาจึงเริ่มบทเรียนของนางโดยสอนให้ท่องคำสุภาษิตอังกฤษเกี่ยวกับการรักษาคำมั่นสัญญาและสอนให้ร้องเพลงอเมริกันเพลงหนึ่ง ชื่อเพลง “Home, Sweet Home” และสอนให้นักเรียนท่องประโยคที่เกี่ยวกับคำว่า “บ้าน” นางยังได้ส่งบ้านที่ทำด้วยกระเบื้องจากประเทศอังกฤษเข้าไปถวายเป็นการเตือนใจอีกด้วย

ในขณะที่นางแอนนากำลังสอนนักเรียนให้ร้องเพลงอยู่นั้น พระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ในห้องสมุด กลาโหมมาเข้าเฝ้าและกราบทูลขอให้ทรงทราบว่าได้เสด็จแปรให้ฝรั่งเศสไปแล้ว กลาโหมยังได้ทูลถามว่าทรงมีความสุขในตำแหน่งกษัตริย์หรือไม่ หลังจากที่ทรงคุ้นเคยกับชีวิต

อันสงบในวัดมาก่อนจะขึ้นครองบัลลังก์ ทรงมีรับสั่งตอบว่าพระองค์ทรงเกิดมาเพื่องานนี้ เพราะทรงเกิดมาเป็นกษัตริย์ก่อนจะบวชเป็นพระ ในที่สุดทรงสั่งให้กลาโหมหาบ้านให้นางแอนนา โดยตรัสว่า “ขอให้คุณนางเป็นตัวอย่าง ไม่ว่าจะทำอะไร อย่าเลิกล้มกลางคันเสียโดยง่าย” กลาโหมจึงพานางไปดูบ้านอีกหลังซึ่งเป็นที่พอใจของนาง แต่นางยังเตรียมตัวจะออกจากสยาม (โดยในเนื้อเรื่องไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเพราะเหตุใด) กลาโหมจึงส่งคนมาพาตัวนางไปพบ และขอร้องให้นางอยู่ต่อไปเพื่อช่วยเหลือพระเจ้ากรุงสยามให้ดำเนินแผนการปฏิรูปประเทศสยามให้ก้าวหน้าทัดเทียมประเทศอื่น พร้อมทั้งกล่าวว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงโคดเคี้ยว ไร้คู่คิด ทั้ง ๆ ที่มีพระสนมมากมาย แต่ไม่มีใครสามารถช่วยเหลือพระองค์ได้เลย แอนนาจึงตัดสินใจอยู่ต่อไป

วันหนึ่งทับทิม ซึ่งเป็นนางสนมคนโปรดคนล่าสุดมาปรากฏตัวที่ห้องเรียน พร้อมด้วยเจ้าลิงน้อยสัตว์เลี้ยงของนางซึ่งได้รับพระราชทานมา เด็ก ๆ สนใจอยากเล่นกับลิงมากกว่าบทเรียน แอนนาจึงบอกทับทิมให้พาลิงออกไปข้างนอกก่อนจะมาเรียนหนังสือ ทับทิมโกรธที่ถูกแอนนาตำหนิต่อหน้าคนอื่น ๆ จึงปิดกระดานชนวนตกแตกและสะบัดออกไปจากห้องเรียน เจ้าจอมมารดาเที่ยงเตือนแอนนาว่าไม่ควรมีเรื่องกับพระสนมคนโปรด และยังขอร้องให้แอนนาสั่งสอนเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (ซึ่งในเรื่องนี้เล่าว่าเป็นลูกชายของนางเอง) ได้ทุกอย่าง ดังนั้นเมื่อเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กับหลุยส์ได้เถียงกันเรื่องบทบาทหน้าที่ของพ่อและแม่จนถึงชกต่อยกัน แอนนาจึงสอนจุฬาลงกรณ์ว่าในประเทศของนางแม่อีกมีอำนาจเท่า ๆ กับพ่อและสามารถออกคำสั่งให้ลูกชายต้องปฏิบัติตามได้เช่นกัน

จากต่อมาเสนอภาพพระเจ้ากรุงสยามผู้ไม่รู้จักเกรงใจใคร แอนนาถูกปลุกขึ้นกลางดึกและถูกนำตัวเข้าไปวังหลวง เพราะว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงพระอักษรอยู่และทรงมีพระประสงค์จะถกปัญหาเรื่องโมเสส (Moses) กับนางแอนนา เมื่อพบนางทรงตรัสว่า “โมเสสของท่านนี้คงจะโง่มาก ช่างพูดออกมาได้ว่าโลกนี้สร้างเสร็จภายใน 6 วัน” แอนนาจึงต้องอธิบายว่าพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นหนังสือที่เขียนโดย “ผู้มีศรัทธา” (a man of faith) มิใช่เขียนโดยนักวิทยาศาสตร์ ทั้งยังกล่าวอีกว่าวิทยาศาสตร์มิได้ขัดแย้งกับศรัทธาความเชื่อ ทว่าทำให้ปฎิหาริย์ต่าง ๆ ดูมหัศจรรย์ยิ่งขึ้น พระเจ้ากรุงสยามทรงปรารภว่าการจะทำความเข้าใจโลกสมัยใหม่ช่างยากเสียจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อหนังสือที่มีตีพิมพ์อยู่นั้นต่างขัดแย้งกันเอง

คืนนั้นเอง ในขณะที่เดินทางกลับจากเข้าเฝ้า นางแอนนาได้พบละอองนางทาสของทับทิม ซึ่งถูกกล้ำโง่ไว้เพราะทับทิมไม่ยอมให้ละอองได้ตัว เมื่อแอนนาไปพบและบอกว่าทับทิมที่ทาสกดขี่ทาสไม่ยอมให้ทาสได้ตัว ทับทิมกลับตอบว่า “ท่านมีกฎหมายแต่ข้ามีพระเจ้าอยู่หัว” แอนนาจึงไปเข้าเฝ้าเพื่อขอให้ทรงเป็นธุระให้พร้อมทั้ง “อบรม” พระองค์ว่า “คนทุกคนไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์หรือทาสควรจะอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน” เหมือนดังที่ลินคอล์นกำลังต่อสู้อยู่ใน

ประเทศอเมริกาเพื่อล้มเลิกการมีทาส พระเจ้ากรุงสยามทรงนั่งฟังแอนนาอย่างสนพระทัย โดยเฉพาะเรื่องของลินคอล์น และทรงสั่งให้นางเขียนจดหมายถึงลินคอล์นเพื่อแจ้งให้ทราบว่า พระองค์จะส่งช้างโขลงหนึ่งมาช่วยรัฐบาลอเมริกาในการทำสงครามเลิกทาส แต่ทว่าไม่มีพระประสงค์จะตัดสินเรื่องของทัตทิมและนางทาสละออ

เมื่อแอนนาพบทัตทิมอีกครั้ง ทัตทิมอวดของเล่นชิ้นใหม่ เป็นผอบทองคำทำเป็นรูปผลทัตทิม ฝักพลอยทัตทิม มีฝาเปิดได้ ซึ่งทรงพระราชทานให้นางแลกกับนางทาสละออ แต่เมื่อรู้ว่าแอนนาเป็นผู้เข้าไปกราบทูลเรื่องละออ จึงพระราชทานของแลกกับนางทาส ทัตทิมก็ทำลายของพระราชทานนั้นเสียด้วยความโกรธ

วันหนึ่งในขณะที่แอนนากำลังจะกินอาหารเย็น ทรงโปรดให้มาตามนางไปเฝ้าเพราะทรงต้องการคำแนะนำจากนาง ทรงปรารถนาว่าประเทศสยามกำลังอยู่ในสถานการณ์ที่หมิ่นเหม่ต่ออันตราย เพราะทรงได้ยินมาว่ามีผู้วางแผนการจะทำให้อังกฤษเห็นว่าสยามเป็นประเทศป่าเถื่อน เพื่ออังกฤษจะได้ถือโอกาสยึดครองเป็น “รัฐในความปกครอง” เหมือนพม่าและมาลายา แอนนาจึงช่วยออกความคิดวางแผนการต้อนรับเซอร์เฮ็ดเวิร์ด ผู้แทนพระองค์ของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ซึ่งจะเดินทางผ่านมาสยามก่อนเดินทางต่อไปอังกฤษ แอนนาจะเป็นผู้รับผิดชอบในการเตรียมการต้อนรับทั้งหมดและออกมารับแขกในฐานะเจ้าภาพฝ่ายหญิงคู่กับพระองค์ด้วย ในงานเลี้ยงนางยังหาวิธีแยบยล “สอน” มรรยาทการใช้ช้อนส้อมให้พระองค์อีกด้วย และต้องนำประเด็นการพูดคุยที่โต๊ะอาหารให้เป็นไปตามหัวเรื่องที่จะทรงคุยกับแขกเมืองได้ตามที่ทรงเตรียมไว้ล่วงหน้า ในขณะที่การรับประทานอาหารใกล้จะเสร็จสิ้น ฝ่าเช็ดปากที่สั่งทำไว้เพิ่งจะมาส่ง จึงทรงแจกผ้าให้แขกเหล่านั้นด้วยพระองค์เอง หลังจากงานเลี้ยงเลิกแล้ว แอนนามาพบพระองค์ในขณะที่กำลังจะเสวยพระกระยาหาร จึงได้รับพระราชทานแหวนเป็นรางวัลที่ทำงานคืนนี้ได้ผลดี และทรงชวนให้นางร่วมสำรับเสวย

ในวันต่อมาแอนนามาถึงห้องเรียนแต่ไม่พบใคร มีแต่เจ้าจอมมารดาเที่ยง ซึ่งเล่าให้แอนนาฟังว่าทัตทิมซึ่งหายไปจากวังนั้นถูกตามตัวพบที่วัดและถูกจับกลับมากับพระหนุ่มรูปหนึ่ง แอนนารีบไปที่ศาลซึ่งมีผู้พิพากษาผู้ชาย 3 คน ทัตทิมถูกเปลื้องผ้าและโบยหลัง แอนนาจึงไปขอร้องพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงสอบสวนก่อนจะตัดสินโทษ และขอให้นึกถึงสิ่งที่ทรงกำลังพยายามทำเพื่อประเทศชาติ อย่าให้การกระทำอันป่าเถื่อนทำลายความดีที่ทำมาแล้ว นางขอให้ปล่อยทัตทิมไปเพราะทัตทิมไม่ได้ทำร้ายพระองค์ เพราะพระองค์ “ไม่เคยมีหัวใจรัก” เมื่อพระองค์ปฏิเสธคำขอของนาง แอนนาจึงเรียกพระองค์ว่า “คนป่าเถื่อน” และจากไป

ทับทิมถูกเผาทั้งเป็นพร้อมพระปลัดแม่นางจะขึ้นชันจนหมดลมว่าทั้งคู่บริสุทธิ์ ด้วยความไม่พอใจ แอนนาจึงเตรียมตัวจะจากไป พวกเด็ก ๆ และสาว ๆ ชาววังต่างพากันเศร้าโศกและขอร้องนางให้อยู่ต่อไปเพื่อ “นำทางพวกเขาให้ออกจากความมืดมน” เจ้าจอมมารดาเที่ยงพาแอนนาเข้าไปในห้องของนางและให้นางแอนนาดูภาพวาดที่นางวาดขึ้นเองพร้อมทั้งอธิบายความหมายของภาพเหล่านั้น และกล่าวว่าแอนนาไม่ยอมทำตามที่รับปากไว้ว่าจะอยู่เพื่ออบรมเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์

ก่อนจากกันหลุยส์อยากออกไปขี่ม้าเล่นกับเจ้าฟ้าเป็นครั้งสุดท้าย ในระหว่างนั้นหลุยส์ตกจากหลังม้าลงมาและสิ้นใจตาย แอนนาจึงตัดสินใจจะอยู่เมืองสยามต่อไปจนได้เห็นพัฒนาการหลายอย่างในสยาม เช่น การก่อตั้งสถานกงสุลต่าง ๆ ได้แก่ กงสุลอังกฤษในปีพ.ศ. 2408 กงสุลฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2410 และกงสุลอเมริกันในปี พ.ศ. 2413

และแล้ววันหนึ่งแอนนาก็ถูกตามตัวมาที่วังหลวง พระเจ้ากรุงสยามประจวบหนักไกล้จะสิ้นพระชนม์และต้องการพบนางและกลาโหม ก่อนเสด็จสวรรคตทรงบอกกับนางแอนนาว่า นางเป็นผู้ที่กล้าพูดความจริงต่อพระองค์แม้ในเวลาที่ไม่ทรงต้องการฟัง กลาโหมขอร้องแอนนาให้อยู่ต่อเพื่อช่วยเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์สร้างประเทศสยามยุคใหม่ ภาพยนตร์ปิดฉากลงด้วยฉากท้องพระโรงหลังพระราชพิธีราชาภิเษกในขณะที่พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่กำลังประกาศเลิกประเพณีหมอบกราบและให้ราชสำนักถวายค่านับแบบตะวันตกแทน โดยมีแอนนาขึ้นมองอยู่อย่างภาคภูมิใจ

บทวิเคราะห์เปรียบเทียบหนังสือกับภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam*

แม้นิตยสาร *วไรตี้ส์ (Variety's)* ซึ่งเป็นนิตยสารสำคัญของวงการธุรกิจบันเทิงจะให้ความเห็นว่าภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* เป็นการ “ปรับบทภาพยนตร์ที่ค่อนข้างจะซื่อตรงต่อต้านฉบับซึ่งเป็นชีวประวัติตำนานของมาร์กาเร็ต แลงดอน”¹⁰⁶ ผู้วิจารณ์ภาพยนตร์ต่างมองข้ามความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายว่าเป็นเพียงเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบทภาพยนตร์ ซึ่งแท้จริงแล้วมีผลกระทบต่อการนำเสนอภาพโดยส่วนรวมเป็นอย่างยิ่งเพราะว่าเป็นการสื่อความหมายที่ต่างไปจากต้นฉบับของนางแลงดอน บุคลิกของตัวละครแอนนาถูกปรับให้เด่นขึ้นจนกลายเป็นคนสำคัญที่ขาดไม่ได้สำหรับการพัฒนาประเทศสยาม โดยผู้เขียนบทยอมตัดรอนความจริงทางประวัติศาสตร์ลงไปอีก และในขณะเดียวกันบุคลิกของแอนนาก็มีลักษณะความเป็นอเมริกันมากขึ้น

เพื่อให้การวิเคราะห์และวิจารณ์เป็นที่เข้าใจและติดตามได้ง่ายขึ้น จึงจะแบ่งประเด็นที่จะศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นหลักคือ โครงเรื่อง การสร้างตัวละคร และแนวคิดหลักของเรื่อง โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดที่ควรนำมาเปรียบเทียบกับประเด็นดังต่อไปนี้

โครงเรื่อง

สิ่งแรกที่บทภาพยนตร์ต้องทำคือการจัดลำดับเหตุการณ์ให้เป็นไปตามลำดับเวลาอย่างคร่าว ๆ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของเหตุการณ์และฉากต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการจะเข้าใจภาพยนตร์ ในขณะที่หนังสือของแลนดอน (หรือแม้แต่ในต้นฉบับเดิมของเลียวโนเวนส์) ไม่จำเป็นต้องจัดลำดับความต่อเนื่องตามลำดับเวลา นอกจากนั้นมีความเปลี่ยนแปลงที่มีความสำคัญยิ่งอีก 3 ประการที่เกิดขึ้นกับโครงเรื่อง

การเปลี่ยนแปลงประการแรกคือ เรื่องราวของทัตทิมและนางทาสละออ ในต้นฉบับของนางแลนดอน ซึ่งพยายามจะดำเนินเรื่องตามแบบต้นฉบับเดิมของนางเลียวโนเวนส์ นางทาสละออเป็นทาสของเจ้าจอมมารดาอิง พระสนมคนหนึ่งของพระเจ้ากรุงสยามและเป็นมุสลิม ละออพยายามจะไถ่ตัวซื้ออิสรภาพเพื่อกลับไปอยู่กับสามี แต่นายเงินไม่ยอมรับเงินค่าไถ่เพื่อให้นางเป็นอิสระ ส่วนทัตทิมเป็นนางสนมที่นอกใจพระเจ้ากรุงสยามปลอมตัวเป็นพระหลบหนีออกนอกวังหลวงแต่ภายหลังถูกจับได้ (ซึ่งรายละเอียดของเหตุการณ์ทั้งสองนี้ได้กล่าวไว้แล้วตอนต้นของบทนี้เมื่อพูดถึงหนังสือของนางแลนดอน)

แต่ในบทภาพยนตร์ เหตุการณ์ 2 กรณีนี้ถูกนำมาผนวกเข้าเป็นเรื่องเดียวกัน ทัตทิมถูกแปลงบุคลิกใหม่ให้เป็นพระสนมที่เย่อหยิ่งโส เพราะว่าเป็นคนโปรด ในต้นฉบับทั้งสองนางทาสละออได้รับการปลดปล่อย แต่ด้วยเหตุผลและวิธีการที่ต่างกัน ตามต้นฉบับของนางแลนดอน แอนนาใช้เงินของตนเองไถ่ตัวละออและบุตรชาย ส่วนในบทภาพยนตร์พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานชะอบบทองคำฝังพลอยทัตทิม เพื่อแลกกับนางทาสละออ ส่วนทัตทิมในต้นฉบับทั้งสองนั้นประสบชะตากรรมเดียวกันในภายหลังคือ ถูกเผาทั้งเป็น

ความแตกต่างประการที่ 2 คือเรื่องราวเกี่ยวกับการตายของหุยส์ ในภาพยนตร์ หุยส์เป็นบุตรคนเดียวของแอนนา ไม่มีการพูดถึง เอวิสผู้เป็นบุตรสาวเลขทั้ง ๆ ที่ในต้นฉบับทั้งของเลียวโนเวนส์และของแลนดอนเล่าว่า เอวิสถูกส่งไปอยู่โรงเรียนประจำในเวลส์ ก่อนหน้าที่แอนนาและหุยส์จะออกจากสิงคโปร์มาเมืองสยาม¹⁰⁷ ตามความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์แล้ว หุยส์บุตรชายของนางแอนนา เลียวโนเวนส์จะกลับมาประเทศสยามอีกครั้งในปี พ.ศ. 2424 ประกอบอาชีพค้าขายจนร่ำรวย และเสียชีวิตเมื่ออายุมากแล้วในปี พ.ศ. 2456 ก่อนหน้าแอนนาผู้

เป็นมารดาเพียง 2 ปีเท่านั้น¹⁰⁸ ฉากเหตุการณ์ที่หลุยส์ตกม้าจนเสียชีวิตในภาพยนตร์จึงเป็นฉากที่สร้างขึ้นโดยผู้เขียนบทเพื่อภาพยนตร์เรื่องนี้โดยเฉพาะ ไม่มีปรากฏในต้นฉบับสำนวนอื่น ๆ อีกเลย อย่างไรก็ตามนับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เพราะเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้กับแนวความคิดว่าการมาและการอยู่ในเมืองสยามของแอนนาเป็น "ชะตาที่ฟ้ากำหนด" ไว้ก่อนแล้ว (predestination) เป็นตัวเร่งเหตุการณ์ให้แอนนา (ซึ่งกำลังโกรธพระเจ้ากรุงสยามจนถึงกับจะออกนอกประเทศไป) ตัดสินใจอยู่เมืองสยามต่อไป เมื่อสูญเสียบุตรชาย ซึ่งเป็นครอบครัวที่นางมีอยู่นางจึงหมดความหวังในชีวิตเหลือแต่เพียง "ปฏิบัติการ" ของนางในสยามเท่านั้น

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญประการที่ 3 คือการเปลี่ยนเหตุการณ์ตอนท้ายเรื่องให้แอนนาอยู่ในประเทศสยามจนถึง พ.ศ. 2413 ซึ่งตามเนื้อเรื่องในภาพยนตร์เป็นปีที่ตั้งกงสุลอเมริกัน และเป็นปีที่พระเจ้ากรุงสยามเสด็จสวรรคต การเปลี่ยนแปลงในตอนจบของเรื่องตามภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นบทที่เขียนขึ้น โดยเปลี่ยนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เพื่อสร้างภาพนางแอนนาให้ยิ่งใหญ่มีคุณประโยชน์มากมายในประเทศสยาม มีฐานะเป็นคนสำคัญต่อพระเจ้ากรุงสยามถึง 2 พระองค์ เพราะภาพยนตร์ทำให้เห็นเป็นว่าการที่แอนนาตัดสินใจอยู่ในประเทศสยามเป็นผลให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยะประเทศ คือมีกงสุลชาติต่างๆ เข้ามาตั้งมากมาย และในฉากก่อนสิ้นพระชนม์ก็ทรงเรียกหานางพร้อมกลาโหม แสดงให้เห็นว่านางเป็นผู้มีความสำคัญมาก นอกจากนั้นยังทรงขอร้องให้นางอยู่ช่วยงานพระเจ้ากรุงสยามองค์ต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นในฉากสุดท้ายของภาพยนตร์คือฉากราชภิเษกในท้องพระโรงเมื่อพระเจ้ากรุงสยามองค์ใหม่ทรงประกาศยกเลิกประเพณีการหมอบกราบและแผนการที่จะพัฒนาประเทศตามแนวตะวันตก กล้องจับภาพที่ทรงผินพระพักตร์มาทูลนางแอนนาพร้อมกับพระเศียรเล็กน้อยเป็นเชิงคารวะ ในขณะที่แอนนาก็มิรู้ชะรับและยิ้มอย่างภาคภูมิใจ

ในฉากสุดท้ายที่กล่าวมาข้างต้นมีการเปลี่ยนแปลงความจริงทางประวัติศาสตร์หลายอย่าง ประการแรกคือการเปลี่ยนแปลงเวลาที่พระเจ้ากรุงสยามรัชกาลที่ 4 เสด็จสวรรคต ในที่นี้จำเป็นจะต้องแสดงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เทียบเคียง เนื่องจากผู้สร้าง ผู้วิจารณ์ภาพยนตร์และผู้ชมทั่วไปต่างเชื่อกันว่าเป็นภาพยนตร์ที่สร้างจากเรื่องจริงทางประวัติศาสตร์ เพราะมีตัวบุคคลจริงและมีสถานที่ที่อ้างถึงจริงๆ ในประวัติศาสตร์ การเสนอข้อเท็จจริงเปรียบเทียบกับบทภาพยนตร์จะทำให้เห็นภาพและวิธีการสร้างบุคลิกของตัวละครแอนนา ให้เป็นวีรสตรีอย่างเหนือความเป็นจริงได้ชัดเจนขึ้น

พระเจ้ากรุงสยามในนวนิยายเกี่ยวกับนางแอนนา คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จสวรรคตในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 (ประมาณ 1 ปีกว่าหลังจากที่แอนนา

เลียวโนเวนส์ออกจากประเทศสยามไป) พระองค์ทรงมีพระพลานามัยสมบูรณ์ดีจนกลางปี พ.ศ. 2411 ก่อนเสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาหอดดวง ซึ่งทรงคำนวณด้วยพระองค์เองว่าจะเกิดอย่างแน่นอนในเวลาเท่าใดและศูนย์กลางการโคจรจะอยู่ที่ใด ชาวสยามในสมัยก่อนโดยเฉพาะผู้เชื่อถือโหราศาสตร์ไม่เชื่อว่าจะเกิดขึ้นได้และยังถือว่าการเกิดคราสเป็นลางร้ายว่าจะมีภัยพิบัติแก่ประเทศ¹⁰⁹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงเป็นนักดาราศาสตร์และทรงมีพระประสงค์จะจัดการเชื่อถือโหราศาสตร์ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ จึงทรงประกาศให้เป็นที่รู้ทั่วกันว่าจะมีสุริยคราสหอดดวงในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือนสิบ พ.ศ. 2411 ในเวลา 11:36:20 นาฬิกาตรง และศูนย์กลางการโคจรอยู่ที่ตำบลหว้ากอในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นภูมิประเทศที่อยู่ติดทะเล มีไข้ป่าชุกชุม ทรงเชิญนักดาราศาสตร์และแขกชาวต่างประเทศมาร่วมสังเกตการณ์เป็นขบวนใหญ่ มีบันทึกว่าเมื่อจับเต็มดวงนั้นฟ้ามืดมิดราวกลางคืน จนเห็นดวงดาวได้กลางวันแสบ ๆ หลังจากเสด็จกลับจากบ้านหว้ากอทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ประจวบด้วยไข้ป่า พระอาการสาหัสทั้งสองพระองค์¹¹⁰

เมื่อทรงตระหนักแน่ในพระทัยว่าพระอาการประชวรหมดทางเยียวยา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเตรียมการหลายอย่างเพื่อให้เกิดความสงบสุขในเวลาพักผ่อนดิน ทรงโปรดฯ ให้ประชุมขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ เพื่อพิจารณาคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ขึ้นครองราชย์ เนื่องจากจนถึงขณะนั้นยังไม่เคยทรงแต่งตั้งผู้ใดไว้ในที่รัชทายาทเลย แม้คนทั่วไปจะคาดเดาว่าทรงโปรดฯ จะสถาปนาเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ นอกจากนั้นทรงฝากฝังพระราชโอรสและพระราชธิดาซึ่งล้วนแต่ยังทรงพระเยาว์ โดยเฉพาะเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ไว้กับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ขณะนั้นพระโอรสองค์ใหญ่ที่ประสูติในเสวตฉัตรคือเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ก็มีพระชนม์เพียง 15 พรรษา หลังจากนั้นทรงขอสมลาโทษข้าราชการสำนักหังปวงในสิ่งที่จะเคยล่วงเกินท่านเหล่านั้น ทรงมีลายพระหัตถ์ภาษาบาลีขอสมลาโทษพระสงฆ์ทั้งปวง พระราชทานเงินและรางวัลแก่ผู้ที่เคยรับใช้ใกล้ชิดพระยุคลบาท หลังจากประชวรอยู่ 37 วันก็เสด็จสวรรคตโดยสงบในพระอริยาบถดุจพระพุทธรูปปางไสยาสน์ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 หลังจากนั้นที่ประชุมเสนาบดีจึงพร้อมใจกันเลือกเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ให้เสด็จขึ้นครองราชย์โดยมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการฝ่ายหน้าและเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์เป็นผู้สำเร็จราชการฝ่ายใน¹¹¹

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาจนพระชนมายุครบ 20 พรรษา ในปี พ.ศ. 2416 ทรงมีพระบรมราชโองการให้ยกเลิกประเพณีหมอบกราบ ซึ่งเป็นพระราชดำริที่พระราชบิดาได้ทรงริเริ่มมาก่อนเมื่อทรงมีประกาศให้ผู้เฝ้ารับเสด็จ

ถวายความเคารพได้ตามขนบธรรมเนียมของเชื้อชาติตน ไม่ต้องหมอบกราบตามธรรมเนียมไทยเสมอไป หรือโดยไม่สมควรใจตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2400¹¹²

นอกจากนั้นแล้วพระเจ้ากรุงสยามพระองค์ใหม่ยังเริ่มกระบวนการเลิกทาสโดยทรงประกาศให้ทาสที่เกิดในปีที่ขึ้นครองราชย์ทุกคนมีค่าตัวลดลงทุกคนทุกๆปี จนเมื่อถึงปีที่อายุได้ 21 ปีก็จะเป็นไทแก่ตัวในทันที¹¹³ และทรงประกาศเลิกทาสทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2448

เอกสารทางประวัติศาสตร์ทั้งหลายต่างยืนยันให้เห็นความบิดเบือนไปจากข้อเท็จจริงที่ผู้สร้างภาพยนตร์แต่งเติมขึ้น ความจริงที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งคือ ข้อที่ว่านางแอนนา เลียวโนเวนส์ออกจากประเทศสยามไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2410 และไม่เคยกลับมาอีกเลย ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่นาง จะมีโอกาสเข้าเฝ้าและแสดงอิทธิพลเหนือพระเจ้ากรุงสยามองค์ใหม่ตามที่กล่าวในตอนท้ายของภาพยนตร์เรื่องนี้

นอกจากจะแสดงให้เห็นการบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้ว การเปลี่ยนแปลงโครงเรื่องยังเกี่ยวพันกับกระบวนการแปลงโฉมนางแอนนาให้กลายเป็นวีรสตรีอเมริกัน ซึ่งจะนำมากล่าวโดยละเอียดเมื่อกล่าวถึงแนวคิดหลักของเรื่องในหัวข้อต่อ ๆ ไป

ลักษณะการสร้างตัวละคร

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในลักษณะการสร้างตัวละครในภาพยนตร์ คือการเปลี่ยนบุคลิกของแอนนาและความสัมพันธ์ที่มีกับตัวละครอื่น ๆ ส่วนการแปลงโฉมแอนนาให้เป็นอเมริกันนั้นเริ่มโดยการเลือกไอริน คันน์ มารับบทแอนนา และพูดภาษาอังกฤษสำเนียงอเมริกัน ไม่มีสำเนียงเป็นอังกฤษเลย ในขณะที่ตัวละครฝ่ายสยามทุกคนพูดภาษาอังกฤษ(และแม้แต่ภาษาไทย) ด้วยสำเนียงของคนต่างด้าวทั้งสิ้น

ภาพลักษณ์ของแอนนาตามภาพยนตร์เรื่องนี้คือกุลสตรีผู้มีตระกูลในยุควิกตอเรีย ผู้บริสุทธิ์ ใจบุญ อุทิศตนเองเพื่อเลี้ยงดูบุตรชายกำพร้าคนเดียวและต่อมายังอุทิศตัวเพื่อพัฒนาเมืองสยามให้เจริญทันสมัย ในภาพยนตร์ไม่ได้กล่าวถึงโอกาสในการแต่งงานใหม่ของแอนนาซึ่งมีกล่าวไว้ในต้นฉบับของแลนดอนเป็นนัยว่าแอนนาเคยได้รับข้อเสนอจากกัปตันฮอร์ดัน และ คร. คอบบี้¹¹⁴ แต่ในภาพยนตร์กลับเสนอภาพว่าแอนนากับพระเจ้ากรุงสยามมีท่าทางสนใจกัน อย่างหนุ่มสาว ซึ่งมีการแสดงออกโดยนัยหลายครั้ง เช่น เมื่อทรงร่วมเสวยข้าวจานเดียวกับนาง หลังจากงานต้อนรับตัวแทนสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย หรือเมื่อแอนนาโกรธพระองค์และกล่าวว่าพระองค์ทรงรักใคร่ไม่เป็น เพราะทรงปราศจากหัวใจรัก ซึ่งลักษณะนี้ไม่เคยมีกล่าวถึงมาก่อน

ในต้นฉบับเดิมของนางเลียวโนเวนส์ หรือแม้แต่ในฉบับของนางแลนคอน จึงนับเป็นความคิดริเริ่มของผู้เขียนบทภาพยนตร์ ซึ่งเป็นภาพที่จะถูกนำมาขยายและแต่งเติมให้มีสีสันและความคิดสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นในฉบับต่อมา

นอกจากบุคลิกของแอนนาจะเปลี่ยนไปดังกล่าวแล้ว ในภาพยนตร์แอนนายังถูกวาดให้เป็น “ครูที่เลี้ยง” (mentor) ทั้งของพระเจ้ากรุงสยามและเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ดังจะเห็นได้ว่ามีอยู่หลายครั้งที่นางต้อง “ให้การศึกษา” พระเจ้ากรุงสยาม เช่นในฉากที่แอนนาอธิบายเรื่องศาสนาและวิทยาศาสตร์แก่พระเจ้ากรุงสยาม และเมื่อนาง “อบรม” พระเจ้ากรุงสยามให้ผดุงความยุติธรรม เพราะกฎหมายควรจะมีผลบังคับใช้ทั่วแผ่นดิน ทั้งกับทาสและกษัตริย์เสมอหน้ากัน

การเปลี่ยนแปลงบุคลิกตัวละครของพระเจ้ากรุงสยามในภาพยนตร์ทำให้มองเห็นลักษณะหลายด้านของตัวละครนี้ ด้านที่มีเหตุมีผล น่ารัก น่าเห็นใจกว่าในต้นฉบับของแลนคอน (ซึ่งมุ่งเชิดชูแอนนาเพียงผู้เดียว) แม้จะยังคงมีลักษณะที่ “ไร้เหตุผล” เช่นการที่เรียกร้องให้แอนนามาถวายงานไม่เลือกเวลา การที่ยังทรงแสดงพระราชอำนาจแบบกษัตริย์เหนือ ข้าราชการ นัก และชาววังทั้งปวง แต่ทว่าลักษณะที่เป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน กระหายความรู้ฝ่ายตะวันตก โดยเฉพาะเมื่อทรงยอมฟังแอนนาและให้โอกาสนางชี้นำพระองค์ในสถานการณ์ต่าง ๆ หลายครั้ง การที่ทรงยอมรับวัฒนธรรมและประเพณีตะวันตกบางอย่างทำให้เป็นตัวละครที่ผู้ชมชาวตะวันตกถือว่ามีลักษณะ “ดี” อยู่บ้าง ไม่ใช่เป็นผู้ร้ายชนิดไม่อาจแก้ไขได้อีกเลย

ความสัมพันธ์ระหว่างแอนนากับ “กลาโหม” ในภาพยนตร์ก็ต่างไปจากในฉบับก่อนๆ โดยเฉพาะในฉบับของนางแลนคอน ในภาพยนตร์จะพอมองเห็นว่าตัวละคร 2 ตัวนี้มีความเคารพ มีความเข้าใจกัน เมื่อแอนนาไม่พอใจที่ไม่ได้บ้านพักตามความประสงค์ของนาง นางเตรียมตัวจะจากสยามไป กลาโหมเป็นผู้ทัดทานไว้เพื่อให้นางอยู่ช่วย “พัฒนา” ประเทศสยาม ความรู้สึกของกลาโหมที่มีต่อแอนนาจะเห็นได้ชัดในการใช้คำลงท้ายว่า “sir” เพื่อพูดกับนาง ซึ่งแอนนารำคาญมากเพราะคิดว่ากลาโหมไม่รู้วิธีใช้คำ านี้ แต่กลาโหมกลับตอบว่า การที่เขาเรียกนางด้วยคำ านั้นเป็นการให้เกียรติและยอมรับฐานะของนางเสมอผู้ชายคนหนึ่ง โดยกล่าวว่า “ข้าเรียกท่านว่า ‘sir’ เพื่อให้เห็นว่าท่านมิได้ด้อยเช่นสตรีทั่วไป แต่ถ้าท่านยังคงพูดจาตั้งสตรีทั่วไปอยู่เช่นนี้ ข้าก็จะเลิกเรียกท่านว่า ‘sir’ ”

ในภาพยนตร์ ภาพความชั่วร้ายของกลาโหมในฐานะหัวหน้า “ศาลหลวง” ซึ่งแผ่อิทธิพลมืดไปทั่วและคุกคามแอนนาหลายครั้งตามต้นฉบับของแลนคอนนั้น ไม่มีปรากฏให้เห็น

บทบาทของทัตติมในภาพยนตร์ก็ต่างไปจากในต้นฉบับของแลนคอน ทัตติมในฉบับของแลนคอนนั้นเป็นนักเรียนที่ตั้งใจเรียนเป็นพระสนมที่น่าสงสาร เพราะถูกส่งมาอยู่วังหลวงโดยไม่เต็มใจ และต้องตกเป็นเหยื่อความโกรธของพระเจ้ากรุงสยาม แต่ทัตติมในภาพยนตร์

ไม่มีลักษณะคังนั้นเลย กลับกลายเป็นพระ ขนมคนโปรดซึ่งเย่อหยิ่ง อวดดี เจ้าโทสะ ไร้มรรยาท และยังโหดร้ายต่อนางทาสละออโดยถือตัวว่าเป็นคนโปรด แม้แต่เมื่อต้องโทษ ทับทิมก็มีได้มีทำทางนำสงสาร พฤติกรรมการหนีออกจากวังของทับทิมไม่มีเหตุสนับสนุนให้ชวนเห็นใจ ผู้ชมบางคนอาจจะคิดเสียด้วยซ้ำไปว่า การที่ทับทิมถูกลงโทษ (แม้จะเป็นโทษหนักเกินไป) เป็นการสมควรเนื่องจากนางทรยศต่อสามี (คือพระเจ้ากรุงสยาม) ทั้ง ๆ ที่ทรงโปรดและมีพระเมตตาต่อนาง โทษที่นางได้รับจึงเป็นการสมควร โดยเฉพาะเมื่อคิดถึงการทำนางเคยหน่วงเหนี่ยวกักขังละออไว้ให้ได้รับความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจเป็นเวลาหลายปี การที่นางถูกลงโทษจึงค่อนข้างจะสาสม และสะท้อนความคิดว่าเป็นกรรมตามสนอง

ว่าการลงโทษทับทิมตามเนื้อเรื่องในภาพยนตร์มีความสำคัญคือเป็นภาพที่แสดงให้เห็นความชั่วร้ายของกระบวนการยุติธรรมในประเทศสยามว่ามีลักษณะป่าเถื่อน ไร้เหตุผล โดยเฉพาะเมื่อประเด็นที่แอนนาจะมาอ้างคือ ทับทิมหนีไปเพราะต้องการอิสรภาพเพราะนางมิได้รักพระเจ้ากรุงสยาม (ซึ่งแอนนาอ้างว่ามีได้มีความรักให้ทับทิมเช่นกัน) ประเด็นความผิดของทับทิมและความไม่เหมาะสมที่คนในสถานะอย่างนางจะประพฤติดังนั้นมิได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพูดถึง โดยเฉพาะเมื่อภาพยนตร์เสนอภาพนางถูกปลี้อผ้าและโบยต่อน้ำธารกำนัล โดยผู้ตัดสินพิพากษาและผู้ลงมือโบยซึ่งเป็นชายล้วน จึงเกิดภาพซ้อนของการทารุณกรรมสตรีโดยผู้ชายที่แข็งแกร่งกว่าขึ้นมาอีกภาพหนึ่ง เป็นภาพที่คนดูนำมาเปรียบเทียบกับนางแอนนาซึ่งกล้าหาญและไม่หวาดหวั่นที่จะต่อต้านอำนาจของฝ่ายธรรม

ตัวละครอีกผู้หนึ่งซึ่งถูกพลิกบทบาทให้เด่นชัดขึ้นในภาพยนตร์คือ เจ้าจอมมารดาเที่ยงซึ่งในบทภาพยนตร์กล่าวว่าเป็นพระมารดาของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งเป็นการบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์อย่างไม่สมควรยิ่ง แท้จริงแล้วพระราชมารดาของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์คือ สมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมราภิรมย์¹⁵ (พ.ศ. 2377-2404) ซึ่งสวรรคตในปี พ.ศ. 2404 คือประมาณ 1 ปีก่อนหน้าที่แอนนาจะเข้ามาเมืองสยาม ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่นางจะเคยพบกับพระนางรำเพยฯ เมื่อพระราชมารดาสิ้นพระชนม์นั้นเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (ประสูติ¹ พ.ศ. 2396) พระอนุชาและพระขนิษฐาร่วมพระมารดา รวม 4 พระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่มาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมอบหมายให้พระองค์เจ้าละม่อมผู้มีศักดิ์เป็นพระมาตุจฉาของเจ้าฟ้าทั้ง 4 พระองค์เป็นผู้เลี้ยงดู¹⁶ และมีได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดขึ้นดำรงตำแหน่งพระราชเทวีหรือพระมเหสีอีกเลย ความจริงแล้วงานพระศพในคอนตันปี พ.ศ. 2405 คืองานพิธีงานหนึ่งซึ่งทำให้แอนนามิได้เริ่มสอนหนังสือในทันทีและต้องคอยอยู่จนถึงปลายเดือนเมษายน¹⁷ ตามต้นฉบับของนางแลนคอน

อย่างไรก็ตาม การสร้างตัวละครนี้ให้เด่นขึ้นในภาพยนตร์เป็นความจำเป็นในการดำเนินเรื่อง เป็นการให้ภาพหญิงชาวสยามขึ้นมาเปรียบเทียบกับภาพของแอนนา เจ้าจอมมารดาเทียงเป็นภริยาที่ไม่มีความเห็นแก่ตัว เป็นผู้มี ความจงรักภักดีและทุ่มเททุกอย่างเพื่อความสุขของพระเจ้ากรุงสยาม และพระราชโอรส ในภาพยนตร์จะเห็นว่านางเป็นผู้มีความคิดดี มีความน่านับถือจึงเป็นที่เกรงใจของคนทั่วไป แต่แม้ว่าจะเป็นผู้มีปัญหาเฉลี่ยฉลาด นางแล่นคอนอ้างว่าประเพณีและขนบธรรมเนียมในวังหลวงทำให้นางไม่มีโอกาสใกล้ชิดกับเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ตามธรรมชาติของแม่ลูก (เช่นแอนนากับหลุยส์) นอกจากนั้นนางยังมีความรู้สึกว่าตนเองต่ำด้อย ไม่มีความสามารถจะช่วยเหลืออบรมเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ได้ จึงต้องขอให้แอนนาเป็นผู้ทำหน้าที่ให้การอบรมแทน โดยนางจะคอยดูอยู่ห่าง ๆ ดังนั้นลักษณะของตัวละครนี้จึงช่วยส่งเสริมภาพความเป็นผู้มีปัญญาปราชญ์เปรี๊ยะของนางแอนนาให้เด่นขึ้นด้วย

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างแอนนาและเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ตามที่นางแล่นคอนอ้างไว้ในหนังสือของนางก็ถูกแต่งเติมให้ชัดเจนขึ้นในภาพยนตร์เรื่องนี้ ในหนังสือของนางแล่นคอนนั้นนางเป็น “ครูที่เลี้ยง” ที่ช่วยส่งเสริมด้านความรู้และความคิดในขณะถวายพระอักษรภาษาอังกฤษ แต่ในภาพยนตร์แอนนาถูกกำหนดบทบาทให้เป็นเสมือน “มารดาอุปถัมภ์” (surrogate mother) ของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เป็นผู้ “เลี้ยงดู” พระองค์ทั้งในด้านปัญญาและอารมณ์ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อทรงมีปัญหาทางวิชาการก็ทรงหันมาหานางแอนนาเป็นที่พึ่ง เมื่อทรงมีเรื่องกับข้าราชบริพาร หรือเสียดพระทัยก็ทรงปรึกษาหารือกับแอนนา ในภาพยนตร์จึงสร้างภาพว่านางเป็นผู้มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังความคิดเชิงปฏิรูปเพื่อการพัฒนาประเทศทั้งมวล ดังจะเห็นได้ในฉากสุดท้ายเมื่อทรงประกาศยกเลิกประเพณีหมอบกราบ ทรงคืนพระพักตร์มาทางแอนนาและก้มพระเศียรให้นางเล็กน้อยในขณะที่แอนนายืนมองด้วยความภูมิใจ แม้แต่เจ้าจอมมารดาเทียงก็ก้มศีรษะให้เป็นเชิงคารวะแอนนาในฉากนี้ด้วย

แก่นเรื่อง

เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่ว่าบทภาพยนตร์จะเปลี่ยนแปลงรายละเอียดในด้านโครงเรื่องหรือตัวละครไปอย่างไร แนวคิดหลักในเรื่องหรือแก่นของเรื่อง (theme) ก็ยังคงสืบทอดเจตนารมณ์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือของนางแล่นคอนเพียงแต่นำบางประเด็นให้เด่นขึ้น และลดความสำคัญของบางประเด็นลงไป นอกจากนั้นแก่นเรื่องยังเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่แสดงให้เห็นกระบวนการแปลงแอนนาให้กลายเป็นวีรสตรีอเมริกัน ผู้เต็มไปด้วยอุดมคติแบบอเมริกัน

ขั้นตอนแรกของกระบวนการสร้างความเป็นอเมริกันให้แอนนาสะท้อนออกมาให้เห็นในฉากเล็ก ๆ ตอนต้นเรื่อง คือ การที่แอนนาเรียกร้องขอบ้านพักนอกกำแพงวังหลวง ฉากนี้

เป็นฉากที่เลนคอนขายให้ขาวและมีข้อมูลมากกว่าที่มีในฉบับเดิมของนางเลียวโนเวนส์ ทว่าในบทภาพยนตร์ประเด็นนี้ถูกนำมาขยายให้กลายเป็นการ “ประลองกำลัง” ขกแกระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามซึ่งถูกสอดแทรกอยู่ในฉากทุกฉาก เพราะว่าแอนนาใช้นักเรียนของนางเป็น “อาวูธ” ในการต่อสู้กับสิ่งที่นางเรียกว่า “ความอยุติธรรม” โดยนางสอนให้เด็ก ๆ ร้องเพลง “Home, Sweet Home” ให้ท่องบทอาชยานที่เป็นคำพังเพยเกี่ยวกับเรื่องบ้านและเรื่องการรักษาคำมั่นสัญญา เพื่อเตือนให้พระเจ้ากรุงสยามระลึกถึงคำสัญญาที่นางอ้างว่าทรงให้ไว้ในวันจดหมายสัญญาจ้างงาน

ในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างบุคลิกความเป็นอเมริกันให้ตัวละครแอนนา ประเด็นเรื่องบ้านแสดงให้เห็นว่าแอนนามีทัศนคติแบบอเมริกันทั่วไปที่รังเกียจระบอบกษัตริย์ไม่พอใจที่ถูกจัดให้อยู่ในวังหลวง กลับมองเห็นแต่ด้านลบของการอยู่ในวัง และถือเป็นประเด็นที่ต้องต่อสู้เรียกร้องเพื่ออิสรภาพและเสรีภาพส่วนบุคคล ไม่ยอมที่จะถูก “กักขัง” อยู่ภายในกำแพงวังหรืออยู่ภายใต้อำนาจของกษัตริย์การต่อสู้เรียกร้องดังกล่าวจึงพ้องกันกับ การดิ้นรนของชาวอาณานิคมอเมริกันที่ต่อสู้เพื่อเรียกร้องเสรีภาพและแยกตัวออกจากระบอบกษัตริย์ของอังกฤษ

ส่วนประเด็นเรื่องหลักการในการเลิกทาสและการสนับสนุนนโยบายเลิกทาสซึ่งเป็นสิ่งที่นางเลนคอนเน้นย้ำอยู่เสมอ นั้น ในภาพยนตร์เรื่องนี้ถูกลดบทบาทลงไปเล็กน้อยเมื่อเทียบกับในฉบับของนางเลนคอน แต่ยังคงมีให้เห็นอยู่ในฉากที่เอ๋ออ้างถึงประธานาธิบดีลินคอล์นและสงครามกลางเมืองของอเมริกา ส่วนหลักการเรื่องการเลิกทาสนั้นผู้เขียนบทภาพยนตร์นำไปรวมไว้กับอุดมคติแบบอเมริกันในเรื่องระบอบประชาธิปไตยและลัทธิความเชื่อเรื่องความเสมอภาคของบุคคลซึ่งแอนนาพยายามจะ “ปลูกฝัง” ให้พระเจ้ากรุงสยามโดยการ “อบรม” ให้พระองค์ระลึกว่า “กฎหมายควรจะใช้เสมอหน้ากันไม่ว่ากษัตริย์หรือทาส”¹¹⁸ คือ ไม่ว่ากษัตริย์หรือทาสควรจะอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน ซึ่งความคิดดังกล่าวเป็นอุดมคติที่ดี แต่ทว่าเป็นเรื่องไร้สาระเนื่องจากในสังคมใดที่มีทาสและกษัตริย์ย่อมไม่มีทางที่จะเกิดความเสมอภาคระหว่างทาสและกษัตริย์ขึ้นได้อยู่แล้วตามทฤษฎีการเมืองและนิยามของสังคมนั้น แม้แต่ในประเทศที่อ้างว่าเลิกทาสแล้วเช่นสหรัฐอเมริกา ก็ยังต้องมีการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคต่อมาอีกกว่า 100 ปี ความคิดที่แอนนาพูดถึงจึงเป็นอุดมคติอันสูงส่งที่ฟังดูดี แต่ไม่อาจเป็นจริงได้ อย่างไรก็ตาม การที่นางแอนนาอ้างทฤษฎีความเสมอภาคในแนวปรัชญาสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ (natural rights) ตามคติของจอห์น ล็อก (John Locke, 1632-1704) เป็นการสร้างภาพลักษณ์การเป็นคนมีอุดมคติแบบประชาธิปไตยของนางแอนนา และจุดยืนในการต่อสู้ของนาง ผู้ชมภาพยนตร์เรื่องนี้ในปี ค.ศ. 1946 เมื่อ

ภาพยนตร์นี้ออกฉาย อาจจะมีได้หวนคิดไปว่า เมื่อแอนนาพราถึงทฤษฎีนี้ให้พระเจ้ากรุงสยามฟัง เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1862-1867 นั้น ความเสมอภาคตามอุดมคติดังกล่าวเกิดขึ้นได้จริง ๆ ใน อังกฤษหรือในอเมริกาในเวลานั้น ๆ แล้วละหรือ

แต่ทว่าแก่นเรื่องที่สำคัญที่สุดของภาพยนตร์เรื่องนี้ คือ แนวคิดในเรื่อง “ภาระที่ สวรรค์กำหนดมาให้” ในวิถีชีวิตของแอนนาและ “ปฏิบัติการ” ของหล่อนในประเทศสยาม บท ภาพยนตร์ทำให้ดูเหมือนว่าแอนนาถูกสวรรค์ขีดทางเดินชีวิต (predestination) ให้ต้องมาอยู่ใน ประเทศสยามเพื่อช่วยให้สยามได้มีโอกาสพัฒนาให้ทันสมัยและมีความ “ศิวิไลซ์” ด้วยปัญญา ความสามารถของแอนนา เมื่อใดที่นางจะออกจากประเทศสยามจึงให้เกิดเหตุการณ์บางอย่างมา ขยับยั้งนางไว้ ครึ่งล่าสุดเมื่อนางโกรธพระเจ้ากรุงสยามในกรณีเกี่ยวกับการประหารชีวิตทับทิม และคิดจะออกจากประเทศสยามไป หลุยส์บุตรชายของนางเกิดตกม้าตายในวันที่จะออกเดินทาง การตายของหลุยส์ทำให้นางหมดความผูกพันส่วนตัวทุกด้านเหลือเพียง “พันธกิจ” ในประเทศ สยามและผู้คนที่ต้องการนาง ทั้งกลาโหมและเจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นผู้ชี้ให้แอนนาเห็นว่าเป็น “หน้าที่” อันหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่แอนนาจะต้องอยู่เพื่อจรรโลง “ความรู้และความมีอารยะ” ให้กับ พระเจ้ากรุงสยาม เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ตลอดจนพสกนิกรผู้ยังเขลาอยู่ของพระองค์

อุดมคติแบบอเมริกันเกี่ยวกับ “ภาระที่สวรรค์กำหนดมาให้” ถูกสอดแทรกไว้อย่าง แฝงขดในภาพยนตร์เรื่องนี้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าความคิดในเรื่อง “ภาระที่สวรรค์กำหนดมาให้” เป็นกระแสความรู้สึกในสังคมอเมริกันในยุคทศวรรษ 1840¹¹⁹ ซึ่งเกิดมีความคิดว่าจะต้องขยาย อุดมคติของระบอบประชาธิปไตยแบบอเมริกันและสังคมคริสเตียนไปให้ทั่วภาคพื้นทวีปจากชาย ฟังตะวันออก สู่มังคะวันตกพร้อมๆกับการขยายดินแดนไปทางฝั่งตะวันตกของทวีป ความคิดนี้ เกิดขึ้นก่อนยุคตื่นทองในแคลิฟอร์เนียในปี ค.ศ. 1849 เสียอีก สำหรับคนอเมริกันผิวขาวเชื้อสาย อังกฤษ การขยายดินแดนและความคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่อาจหยุดยั้งได้¹²⁰ ยิ่งไปกว่านั้นหลังจากสงครามกลางเมืองเพื่อการเลิกทาส (ค.ศ. 1861-1865) แล้วคนขาวก็มีงานสำคัญที่ต้องทำ คือ “การสอนความศิวิไลซ์” ให้พวกคนดำที่เคยเป็นทาส และช่วย “ฟื้นฟู” พวกเขาให้สามารถอยู่รอด ได้ในสังคมอันศิวิไลซ์ของอเมริกัน ซึ่ง (คนขาวอ้างว่า) คนผิวดำเหล่านี้ไม่คุ้นเคยมาก่อน

ในขณะที่เดียวกันความรู้สึกว่าอเมริกามีภาระที่ต้องทำในซีกโลกตะวันออกก็เพิ่มความ เข้มข้นขึ้น เมื่ออเมริกายื่นมือเข้าไปแทรกแซงการที่คิวบาถูกฮิสปันโด้และจับไล่สเปนในปี ค.ศ. 1898 ความกลัวระบอบเผด็จการของสเปน “บิบบ” ให้อเมริกาเข้าแทรกแซงเหตุการณ์ในหมู่ เกาะฟิลิปปินส์ในระหว่างปี ค.ศ. 1899-1901¹²¹ แต่เพราะโดยทฤษฎีแล้วคนอเมริกันเกลียดลัทธิ จักรวรรดินิยม เนื่องจากเคยตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษมาก่อน อเมริกาจึงตั้งประเทศ

ฟิลิปปินส์เป็น “รัฐในความปกครอง” (protectorate)¹²² ของคนไม่ใช่มือง “อาณานิคม” และถือว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าวเป็นหน้าที่อันหลีกเลี่ยงไม่ได้เนื่องจากเป็น “ภาระกิจที่สวรรค์กำหนดมา” การใช้ความคิดและอุดมการณ์แนวสงครามศาสนา (Crusade) เข้ามาผนวกกับลัทธิขยายดินแดนทำให้การรุกรานทางการเมืองของรัฐบาลอเมริกันกลายเป็นงานการกุศลที่ทำได้ด้วยอุดมการณ์อันสูงส่ง นักการเมืองฝ่ายสนับสนุนลัทธิขยายดินแดนให้เหตุผลว่า การใช้กำลังทหาร “เป็นวิธีการที่จำเป็นเพื่อให้บรรดาหน้าที่ยื่นได้รับมอบหมายมาให้แพร่ขยายความศิวิไลซ์ไปสู่ชนชาติผิวสีผู้ไม่รู้สำนึก”¹²³ อเมริกายอมรับ “ภาระกิจของคนขาว” ที่จะต้องรับผิดชอบปกป้องประเทศฟิลิปปินส์เพราะว่า “เป็นหน้าที่ เป็นภาระที่สวรรค์กำหนดมาให้ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำความเจริญ และคริสตศาสนามามอบให้ชาวฟิลิปปินส์ผู้นำสงสาร” แม้ว่าพวกเขาจะเคยถูก “ทำให้เจริญและทำให้เป็นคริสต์” มาแล้วโดยพวกสเปนที่ถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ยิ่งไปกว่านั้นอเมริกายังถือว่ามีหน้าที่ที่จะต้อง “เผยแพร่วัฒนธรรมอเมริกันคริสเตียนไปให้ทั่วซีกโลกตะวันออกซึ่งยังมีคน”¹²⁴ ดังนั้น การขยายดินแดนจึงกลายเป็น “ภาระกิจทางศาสนา” ที่ชาวอเมริกันยอมรับและให้การสนับสนุนได้อย่างสะดวกใจ และภาคภูมิใจว่าได้ช่วยงานของพระเจ้าเป็นเจ้าเพื่อประโยชน์ สุขของมนุษยชาติ เฟรดเคอริก เมิร์ก (Frederick Merk) สรุปอุดมการณ์นี้ไว้ว่า

หลักการของแนวความคิดเรื่องภาระกิจที่สวรรค์กำหนดมาให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าเชื้อสายแองโกล-แซกซอนเป็นชาติพันธุ์ที่ถูกสร้างมาให้มีความเหนือกว่ามาแต่กำเนิด รวมกับความคิดที่ว่าคริสตศาสนาแบบโปรเตสแตนต์ เป็นกุญแจประตูทางไปสู่สวรรค์ และเป็นความเชื่อที่ว่าระบอบปกครองที่มีอิสระเสรีคือ ระบอบสาธารณรัฐ และอนาคต--แม้จะเป็นอนาคตที่ถูกกำหนดมาแล้ว.... ก็สามารถเร่งให้เกิดขึ้นได้ด้วยน้ำมือมนุษย์¹²⁵

อุดมคติแบบอเมริกันที่กล่าวมาข้างต้นนี้ถูกผนึกรวมอยู่ในลักษณะบุคลิกของตัวละครแอนนาและ “ภาระกิจ” ของนางในราชสำนักสยาม แอนนามีความเป็นอเมริกันมากกว่าความเป็นอังกฤษอย่างเห็นได้ชัด ทั้งๆที่อังกฤษภาคภูมิใจที่ประเทศของตนเป็นชาติแรกที่ใช้ระบอบประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตั้งแต่เมื่อพระเจ้าจอห์นจอมโจด (John the Bastard, 1199-1216) ถูกเหล่าขุนนางบังคับให้ลงพระนามในแม็กนาการ์ตา (Magna Carta) ที่รันนิมิด (Runnymede) เมื่อปี ค.ศ. 1215¹²⁶ แล้วก็ตาม ทว่าแอนนาไม่เคยแสดงความชื่นชมระบอบการปกครองแบบอังกฤษ ตรงกันข้ามในภาพยนตร์เรื่องนี้ประเทศอังกฤษถูกเสนอภาพว่าเป็นนักล่าอาณานิคมที่กระเหี้ยนกระหือรืออยู่เบื้องหลังคอยจ้องจะหาเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของพระเจ้ากรุงสยาม เพื่อจะได้ยึดสยามเป็น “เมืองในปกครอง” หลังจากที่ยึดอินเดีย

พม่า และมาลายาได้แล้ว จะเห็นได้ว่าแอนนาอ้างตนเป็นฝ่ายประธานาธิบดีลินคอล์นของอเมริกา เน้นและย้ำเรื่องสงครามกลางเมืองเพื่อการเลิกทาส รวมทั้งอุดมการณ์ประชาธิปไตยและความเสมอภาคแบบอเมริกัน วาทะของนางแอนนาที่กล่าวกับพระเจ้ากรุงสยามถึงเรื่องความเสมอภาคของกษัตริย์และทาสภายใต้กฎหมายเดียวกันเป็นเสียงสะท้อนสุนทรพจน์ของลินคอล์นที่เมืองเก็ตตีสเบิร์ก (Gettysburg) ซึ่งสร้างความเป็นอมตะให้อุดมการณ์ของการมี “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน”¹²⁷ ตามวาทะของลินคอล์น

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในขณะที่ตัวละครแอนนามีความรู้ตึกนึกคิดและจุดยืนทางการเมืองเป็นแบบอเมริกัน นางอ้างความเป็นอังกฤษและความเป็นคนยุโรปและมรดกทางวัฒนธรรมแบบยุโรป ซึ่งทำให้นางคิดและแสดงตนว่าอยู่ในสถานะที่ “เหนือกว่า” ชาวสยาม แอนนาจึงถือเป็นหน้าที่ที่จะต้อง “อบรม” ให้การศึกษาชาวสยาม (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเจ้ากรุงสยาม) ให้มีความรู้ มีคุณธรรม และมีกริยาทำทางอย่างผู้เจริญแล้วในโลกสมัยใหม่ซึ่งชาวสยามผู้โง่เขลาและป่าเถื่อนไม่เคยเรียนรู้มาก่อนที่นางจะเข้ามาอยู่ในราชสำนัก อย่างไรก็ตาม แม้ภาพยนตร์เรื่องนี้จะสรรเสริญนางแอนนาและภารกิจที่นางได้ปฏิบัติเพื่อประเทศสยาม แต่มิได้กล่าวถึงข้อเท็จจริงที่ว่าสยามเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคนี้ที่ดำรงคงความเป็นอิสระทางการเมืองไว้ได้ มิเคยตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกชาติใด ทั้ง ๆ ที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ล่อแหลมแวดล้อมด้วยเมืองอาณานิคมของชาติมหาอำนาจต่าง ๆ ความจริงทางประวัติศาสตร์ข้อนี้อาจจะเพิ่มพูนให้กับการปฏิบัติกรของแอนนาได้อีกมากทีเดียว

ลักษณะหนึ่งที่น่าแปลกใจในภาพยนตร์เรื่องนี้ก็คือ แม้จะเน้นย้ำเรื่องภารกิจของแอนนาที่ถูกสวรรค์กำหนดมาให้ทำเพื่อประเทศสยาม ทว่า กลับลดทอนลักษณะของแอนนาผู้มีศรัทธาในศาสนา ดังที่นางแลนดอนพยายามสร้างไว้ เช่น การที่แอนนาในฉบับของนางแลนดอนอ้างว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะสอนภาษาอังกฤษโดยไม่อ้างถึงคำสอนในศาสนา¹²⁸ แอนนาในภาพยนตร์เรื่องนี้กล่าวถึงพระคัมภีร์ หรืออ้างถึงเรื่องราวในพระคัมภีร์กับพระเจ้ากรุงสยามเท่านั้น และทุกครั้งที่มีการถกปัญหาเรื่องนี้ก็เพราะพระเจ้ากรุงสยามเป็นผู้เปิดประเด็นขึ้นก่อน แต่อย่างไรก็ดี ยังปรากฏร่องรอยและผลกระทบจากคำสอนของมิชชันนารีอเมริกันให้เห็นอยู่บ้างในภาพยนตร์คือ ความสามารถในการภาษาอังกฤษของเจ้าจอมมารดาเที่ยงซึ่งเคยเรียนภาษาอังกฤษมาก่อนกับภรรยาของมิชชันนารีจนท่องจำข้อความในพระคัมภีร์ได้ นางจึงเป็นสุภาพสตรีฝ่ายในคนเดียวของราชสำนักสยามที่ “มีปัญญา” สามารถพูดคุยกับนางแอนนาได้

นอกเหนือไปจากความเป็นภาพยนตร์ชีวิตสะท้อนอารมณ์ที่มีลักษณะองค์ประกอบแปลกตา มีเนื้อเรื่องกินใจ แสดงความกล้าหาญเสียสละเยี่ยงวีรสตรีผู้ทรงคุณธรรมของนางเอกที่กำหนดฉากของเรื่องให้เกิดขึ้นในดินแดนลึกลับราวดินแดนในความฝันแล้ว ภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* นี้ ยังได้ชื่อว่าเป็นภาพยนตร์ที่ทุ่มทุนสร้างมโหฬารเป็นที่เลื่องลือทั้งในด้านฉาก เครื่องตกแต่งฉาก และเสื้อผ้าเครื่องประดับ ซึ่งมี “ผ้าแพร ผ้าไหม และเพชรนิลจินดามากมาย” ทำให้ภาพยนตร์นี้เป็นภาพยนตร์ที่เต็มไปด้วย “ความมั่งคั่งอันแปลกตา”¹²⁹ หนังสือพิมพ์ *นิวยอร์กไทมส์* (*The New York Times*) กล่าวว่าเรื่องนี้เป็นภาพยนตร์ที่ลงทุนสร้างอย่างมโหฬารเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์ของฮอลลีวูดที่กล้าทุ่มเทใช้เครื่องประกอบฉากที่หรูหรา มีราคาตามสโตร์การสร้างภาพยนตร์สมัยก่อนสงคราม¹³⁰ ภาพยนตร์ทั้งเรื่องถ่ายทำ ณ ฉากที่สร้างขึ้นบนเนื้อที่กว้างขวางกว่า 5 เอเคอร์ (ประมาณ 12.5 ไร่) เนรมิตให้เป็นฉากหลังของดินแดนตะวันออกและทำให้ดูคล้ายคลึงกับพระบรมมหาราชวังในกรุงเทพฯ สิ้นค่าก่อสร้างประมาณ 100,000 ดอลลาร์ และยังมีเครื่องประดับและเครื่องตกแต่งที่มีมูลค่ามหาศาลอีกมากมาย เช่น มงกุฎที่เร็กซ์ แฮร์สัน ใส่แสดงในบทพระเจ้ากรุงสยามนั้น ทั้ง 4 อันที่ใช้ในการถ่ายทำมีมูลค่ารวมกันประมาณ 84,000 ดอลลาร์ ส่วนเครื่องแต่งกายอันงดงามโอ้อำทำด้วยแพรไหม 23 ชุด มีราคา 23,000 ดอลลาร์ เฉพาะฉากราชาภิเษกท้ายเรื่องฉากเดียวลงทุนเกือบ 80,000 ดอลลาร์ นอกจากนั้นยังต้องจ้างผู้แสดงประกอบอีกประมาณ 200 คน สำหรับฉากพระราชฐานฝ่ายใน

เมื่อภาพยนตร์เรื่องนี้ออกฉายในครั้งแรกก็ได้รับความนิยมมาก ถือเป็นงานที่ “ขายดี” ชิ้นหนึ่งในวงการธุรกิจการแสดง นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องมือโฆษณาชั้นดีให้อุดมการณ์แบบอเมริกันอีกโดยไม่เจตนา ครูที่เลี้ยงชาวอังกฤษถูกแปลงโฉมให้กลายเป็นนักต่อสู้ผู้มีอุดมการณ์แบบอเมริกัน ที่พรั่นพุดถึงความคิดเรื่องลัทธิความเสมอภาคแบบอเมริกันเมื่อนาง “อบรม” พระเจ้ากรุงสยามว่าไม่ว่ากษัตริย์หรือทาสควรจะอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน นางแสดงให้สาธารณชนชาวอเมริกันคล้อยตามว่าเป็น “ภาระของคนสีขาว” ที่จะต้องช่วยปลดปล่อยชนชาติที่ตกเป็นทาสของกษัตริย์ผู้ดูแลอำนาจ และทาสของความเกลียดที่ไม่ยอมรับราศีของพระเจ้าเป็นเจ้า เมื่อชมภาพยนตร์เรื่องนี้แล้ว ผู้ชมภาพยนตร์ชาวอเมริกัน (หรือแม้แต่ชาวตะวันตกอื่น ๆ) ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแอนนามีความสำคัญต่อประเทศสยามอย่างยิ่งवाद ถ้าปราศจากแอนนาพระเจ้ากรุงสยามพระองค์ใหม่จะไม่มีโอกาสเติบโตขึ้นเป็นผู้มีปัญญาดังที่เห็นกันในตอนจบของภาพยนตร์นี้

แต่สิ่งที่ผู้ชมภาพยนตร์ไม่มีโอกาสจะรับรู้ก็คือ ตัวละครแอนนาที่เห็นอยู่ในภาพยนตร์นี้ได้ผ่านกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพมาหลายขั้นตอน จากบทดั้งเดิมของนาง

เลียวโนเวนส์ ซึ่งเสนอภาพสตรีชาวอังกฤษผู้แข็งแกร่ง วางมาว่าเหนือกว่าชาวสยาม กลายมาเป็นแอนนาผู้บอบบาง แต่กล้าหาญที่จะต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี สนับสนุนนโยบายการเลิกทาส และยังเป็นคริสเตียนที่เปี่ยมด้วยศรัทธาในศาสนาตามต้นฉบับของนางมาร์กาเร็ต แลงคอน ซึ่งเน้นประเด็นการสร้างภาพลักษณ์ของแอนนาในฐานะผู้ต่อสู้เพื่อการปลดแอกให้ทาส และผู้มีศรัทธาในศาสนา มากกว่าประเด็นอื่น ๆ และแม้ว่าทั้งสองประเด็นหลักดังกล่าวในต้นฉบับของนาง แลงคอนจะถูกลดความสำคัญลงไปยังในภาพยนตร์เรื่องนี้ แต่ก็ยังเห็นได้ชัดในฉากหลายฉาก เมื่อแอนนาปะทะกับพระเจ้ากรุงสยามในโอกาสต่าง ๆ กัน และแนวคิดนี้จะถูกถ่ายทอดไว้ในเนื้อเรื่องฉบับต่อไปของนิยายชีวิตแอนนา คือ ในบทละครเพลงเรื่อง *The King and I* (1951) อีกด้วย

บันทึกท้ายบทที่ 3

¹ Anna Leonowens, "The Favourite of the Harem," in *The Atlantic Monthly*, September 1870, pp. 335-345.

² Ibid., p. 345.

³ Anna Leonowens. *Siamese Harem Life* (London: Arthur Barker Ltd., 1873), p. 118 insert.

⁴ Anna Leonowens, "L'Ore, the Slave of a Siamese Queen," in *The Atlantic Monthly*, October 1870, pp. 462-470.

⁵ Ibid., p. 467.

⁶ *Siamese Harem Life*, p. 13.

⁷ Ibid., p. 17.

⁸ Ibid., p. 27.

⁹ Ibid., p. 29.

¹⁰ Ibid., p. 34.

¹¹ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : อรุณสา, 2504) หน้า 201 – 202

¹² ในหนังสือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสถาปนาเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี จักรวบรวมและพิมพ์ขึ้น (กรุงเทพฯ, 2537, หน้า 183 – 184) มีรายพระนามและรายนามพระอัครมเหสีเจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมทั้ง 43 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่ามีเจ้าจอมทับทิม 2 คน คือลำดับที่ 34 และ 37 ไม่ปรากฏว่ามีพระองค์เจ้าทั้งคู่ และไม่ปรากฏชื่อเจ้าจอมช้อยในบัญชีนี้

¹³ Sir John Bowring. *The Kingdom and People of Siam*. (1856), reprinted (Kuala Lumpur: OUP, 1969), pp. 181-182.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ มรว. เสนีย์ ปราโมช. "King Mongkut as a Legislator," in *The Journal of the Siam Society*. (Bangkok, Thailand), Vol. XXXIII (1950), pp. 32-36.

อนึ่ง เจ้าหมื่นสรรเพชรภักดี อุปทูต ในขบวนทูตานุทูตจาทูลพระราชสาส์นไปกรุงลอนดอน ในปี พ.ศ. 2400 นี้ มีนามเดิมว่า เพ็ง เพ็ญกุล (เป็นบุตรขุนจินดาพิจิตร พนักงานรักษาพระคัมภีร์หลวงที่วัดด้วยพุทธศาสนา) เป็นผู้ที่มีคามาถวายตัวและทรงชุบเลี้ยงไว้แต่เล็ก ต่อมาได้เป็นที่พระยานุรักษ์รัตนราชพัลลภ

¹⁶ Lina Mainiero. ed. *American Women Writers* (New York: Ungar, 1980), pp. 496-497.

¹⁷ *Contemporary Authors*. Vol. 143, pp. 288-289.

¹⁸ Margaret Landon. *Anna and the King of Siam*. (New York: The John Day Co., 1944), pp. 357-360. แลนดอนเล่าว่าหลานชายของแอนนา เลียวโนเวนส์ ชื่อ Avis S. Fyshe ณ เมือง Montreal ประเทศแคนาดา เป็นผู้ให้นางขอมิสมุดบันทึก จดหมายและเอกสารส่วนตัวของครอบครัวหลายชิ้น

นอกจากนั้น แลนดอนกล่าวว่า นางได้ไปค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือและเอกสารอื่น ๆ จากห้องสมุดในวอชิงตันดีซี คือ Library of Congress และ National Archives อีกด้วย

¹⁹ Susan Kepner กล่าวไว้ในบทความชื่อ "Anna (and Margaret) and the King of Siam" ว่า Margaret Landon ขอมรับว่าตัวนางผูกพันกับแอนนา เลียวโนเวนส์มาก นางกล่าวว่าเรื่องราวบางสิ่งบางอย่างเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดล่วงหน้าแล้ว "Anna and the King of Siam" คือสิ่งนั้น สำหรับฉัน เป็นสิ่งที่ไม่มียะไรจะหยุดยั้งได้ จนแทบจะพูดได้ว่ามันเริ่มตั้งแต่ฉันถือกำเนิดมาที่เดียว" (*Crossroads*. 10:2 [1997] p. 8)

²⁰ Leslie Smith Dow. *Anna Leonowens: The Life Beyond The King and I*. (Nova Scotia: Pottersfield Press, 1991), p. 68.

²¹ Douglas T. Miller. *Jacksonian Aristocracy*. (New York: OUP, 1967), pp. 163-170.

²² Kepnerเชื่อว่าแลนดอนคงเก็บความและแต่งเติมชีวประวัติของแอนนาขึ้นจากบันทึก 8 หน้า ซึ่งเอวิส ฟิช (Avis S. Fyshe) หลานชายของแอนนารบเร้าถามให้ผู้เป็นยายเล่าเรื่องชีวิตในวัยเด็กให้ฟัง แอนนาทนการรบเร้าไม่ได้จึงเขียนบันทึกความยาว 8หน้านั้นขึ้นโดยเริ่มต้นว่า

ยายเชื่อว่า ยายเกิดในเมืองคาร์นาวอนในเวลส์ ในบ้านที่ตั้งรกรากของตระกูลชาวเวลส์เก่าแก่ชื่อ เอ็ดเวิร์ด ลูกสาวคนเล็กของตระกูลคือแม่ของยาย ติดตามสามีคือ ธอมัส แม็กซ์เวลล์ ครอเฟิร์ดไปอินเดียแล้วทิ้งยายไว้ในความดูแลของสุภาพสตรีผู้เด่นดังในสังคมชาวเวลส์คนหนึ่ง...เพื่อให้ได้เรียนหนังสือในเวลส์

เรื่องราวในบันทึกของแอนนาดังกล่าวทำให้เอวิส ฟิช เดินทางไปคาร์นาวอน ในเวลส์ (Carnavon, Wales) ด้วยตนเอง แต่ก็ไม่พบร่องรอยใด ๆ ที่เกี่ยวกับแอนนา หรือครอเฟิร์ด หรือบ้านของตระกูลเอ็ดเวิร์ดส์เลย

นอกจากเรื่องราวของชาติกำเนิด บันทึกที่แอนนาเขียนให้หลานยังมีเรื่องเล่าเป็นเกร็ดน่ารักเกี่ยวกับชีวิตวัยเด็ก ซึ่งเป็นการให้ภาพชีวิตความเป็นอยู่ของนางว่าเป็นผู้ที่มาจากตระกูลชนชั้นกลางและมีฐานะดี

พี่สาวของยายและยายมีม้าเล็ก ๆ คนละ 1 ตัว เราเคยออกไปขี่ม้ากันทุกวัน มีคน
เลี้ยงม้าตามไปด้วยคนหนึ่ง วันหนึ่งยายตกลงมาจากหลังม้าและต้องงู้ม้ากลับบ้าน
แม่ของยายมาเห็นเข้าจึงมาได้ถามเอาความจริงจากคนที่ติดตามเรา และเมื่อรู้รายละเอียด
แล้ว แม่เรียกหายาย แล้วจับให้เข้านอน พร้อมกับพูดว่า “สาวน้อยที่ไม่มีปัญญา นั่งอยู่
บนหลังม้าของตนเองได้ ควรจะมานอนพิจารณาตัวเองอยู่บนเตียง

(จาก Kepner, op. cit., pp. 3, 6)

²³ Anna and the King of Siam, p. 5.

²⁴ Ibid., pp. 5-6.

²⁵ Ibid., p. 8.

เพื่อให้เห็นลักษณะภาษาที่ Landon ใช้ว่า ลอกแบบมาจาก Declaration of Independence
(ค.ศ. 1776) อย่างไรจึงขอลดลอกข้อความดังกล่าวมาไว้ ณ ที่นี้

During these weeks her intellectual independence was born. It came with a
stirring of the convictions that was never to leave her: *that a human being,*
whatever his color or creed or sex, had certain inalienable rights which other
human beings had no right to violate.

²⁶ Ibid., p. 1.

²⁷ Ibid., pp. 14-20.

²⁸ Ibid., p. 19.

²⁹ W. S. Bristowe. *Louis and the King of Siam*. (London: Chatto & Windus, 1976), p. 11.

ในบทความของ Kepner ซึ่งอ้างมาแล้วข้างต้น แม้ว่า Kepner จะยอมรับว่าเรื่องราวชีว-
ประวัติของแอนนาตามที่มาร์กาเร็ต แลงดอนเล่าไว้ นั้นเป็นเรื่องแต่ง มิใช่เรื่องจริง แต่ Kepner ก็
ไม่เห็นด้วยกับการ “ป้ายสี” ของบริสตอว์ และรายละเอียดบางประการในข้อวิพากษ์ของบริสตอว์
ซึ่งเค็บเนอร์เห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่มีความสำคัญสนับสนุนด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เค็บเนอร์มีข้อ
สังเกตเกี่ยวกับชีวิตของนางเลียวโนเวนส์ ว่านางอาจถูกพ่อเลี้ยงทำร้ายหรือล่วงเกินทางเพศจนตั้ง
ครรภ์ และนางต้องแต่งเรื่องราวชีวิตขึ้นมาใหม่เพื่อความอยู่รอดในสังคม ซึ่งไม่เอื้อต่อผู้หญิงที่มี
ประวัติต่างพร้อยเช่นนั้น (Kepner, op. cit., pp. 4-12)

³⁰ เรื่องการแบ่งชนชั้นตามสถานะในสังคมของชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ นั้นเป็นเรื่องจริงที่มีหลัก
ฐานยืนยันชัดเจนในบันทึกของหมอบรัดเล แม้แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เคย
ต้องโปรดพระเตี้ยรมาแล้ว เมื่อกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสไม่พอใจที่ต้องร่วมโต๊ะเสวยกับพวกพ่อ
ค้าและมิชชันนารีที่ทรงเชิญมาร่วมงานฉลองวันพระราชสมภพของพระองค์ กงสุลทั้งสองต่าง

อ้างว่ากงสุลชาติตะวันตกควรได้ร่วมโต๊ะเสวยแต่เพียงลำพัง พระองค์จึงทรงแก้ปัญหาโดยจัดงานเลี้ยงเป็น 2 วัน ก็ยังมีปัญหาว่าใครควรจะเป็นผู้ได้รับเชิญในวันใด (D. Bradley in Feltus, op. cit., pp. 242, 248)

³¹ Bristowe, op. Cit., pp. 31-32.

³² ในหนังสือของ R. J. Minney ชื่อ *Fanny and the Regent of Siam* (1962) ซึ่งอ้างว่าเป็นนวนิยายจากเค้าเรื่องจริงเช่นกัน กล่าวถึงชีวิตรักของ Fanny บุตรสาวคนโตของธอมัส นอกซ์ (Thomas Knox, ซึ่งมีภรรยาเป็นคนไทย) กับข้าราชการสำนักชาวไทยผู้หนึ่ง มีฉากหนึ่งซึ่งธอมัส นอกซ์ พูดกับภรรยาถึงหลุยส์และนางแอนนาแม่ของเขา นอกซ์บอกกับภรรยาว่า “ฉันชอบหลุยส์มาแต่ไหนแต่ไรแล้ว แต่ทนแม่ของเขาไม่ค่อยจะได้ ชอบสร้างเรื่องวุ่นวาย จีบโน้นมาชนนี่เสมอ” (London : Collins, 1902), p. 137.

³³ *Anna and the King of Siam*, p. 350.

³⁴ *Ibid.*, p. 347.

³⁵ William Bradley. *Siam Then*. (Pasadena, CA: William Carey Library, 1981), p. 51.

³⁶ *Anna and the King of Siam*, pp. 352-353.

³⁷ *Ibid.*, p. 353.

³⁸ คูบทละคร *The King and I*, 1951, องค์ 2 ฉาก 6

³⁹ *Anna and the King of Siam*, p. 354.

⁴⁰ มีบันทึกว่าในวันที่ 20 สิงหาคม ร.ศ. 116 เวลาบ่าย ทรงโปรดฯ ให้นางเลียวโนเวนส์เข้าเฝ้าต่อจากแขกอื่นๆ อีก 2 คน ไม่มีรายละเอียดคนออกจากรั้ว เป็นที่น่าสังเกตว่าในวันเดียวกันทรงโปรดฯ ให้นางโรลิน ชัคมินส์ ภรรยาเจ้าพระยาอภัยราชา ที่ปรึกษาแผ่นดิน เข้าร่วมโต๊ะเสวยและประทับมีพระราชดำรัสด้วยจนเวลาที่หุ่่มเศษจึงเสด็จขึ้น (พระยาศรีสหเทพ [เส็ง วิริยศิริ] จดหมายเหตุประพาสยุโรป ร.ศ. 116 [กรุงเทพฯ: ศุภสภา, 2540] หน้า 251-252)

⁴¹ *Anna and the King of Siam*, p. 355.

⁴² *Ibid.*, p. 7.

⁴³ *Ibid.*, pp. 7-8.

⁴⁴ *The English Governess at the Siamese Court*, pp. 53-54.

⁴⁵ *Anna and the King of Siam*, p. 355.

⁴⁶ Bristowe, op. cit., p. 30.

⁴⁷ Bowring, op. cit., pp. 461-462. จะขอกัดคำพูดของ Bowring มาแสดงไว้ในที่นี้ด้วย

I deemed it a great privilege to have found such a Prime Minister in Bar gkok,
and I wish many a civilized nation were as well off for such public servants.

⁴⁸ **Anna and the King of Siam**, p. 23.

⁴⁹ Bristowe, op. cit., p. 30.

⁵⁰ William Bradley, op. cit., p. 103.

⁵¹ **Anna and the King of Siam**, p. 40.

⁵² Esther 1-9.

⁵³ **The English Governess at the Siamese Court**, p. 49.

⁵⁴ **Anna and the King of Siam**, pp. 63-64.

อนึ่งควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า ลักษณะนี้ยังแสดงให้เห็นการที่นางแลนคอนเอาตัวเองเข้ามาสวมไว้ในตัวละครแอนนา “บทสวดมนตร์และบทเรียนสำหรับแต่ละวัน” เป็นส่วนหนึ่งของ นิตยสารที่คณะเพรสไบทีเรียน (ซึ่งสามีของนางแลนคอนทำงานให้) พิมพ์แจกสมาชิกเป็นรายเดือนมาจนกระทั่งทุกวันนี้

⁵⁵ **Anna and the King of Siam**, p. 70. ในจดหมายที่นางแลนคอนอ้างนี้ใช้ข้อความว่า “a brick house in *nearby* vicinity of this palace”

⁵⁶ **The English Governess at the Siamese Court**, p. vii.

⁵⁷ **Anna and the King of Siam**, p. 72.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 73.

⁵⁹ *Ibid.*, pp. 53-54.

⁶⁰ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่ม 1 (พระนคร, กรุงเทพฯ, 2506) หน้า 201.

⁶¹ **The English Governess at the Siamese Court**, pp. 227-228.

⁶² *Ibid.*, p. 17.

⁶³ **Anna and the King of Siam**, p. 41.

⁶⁴ ในต้นฉบับใช้คำว่า “whose noses were the least *irregular*” ซึ่งคงจะหมายถึงว่าจมูกไม่ค่อยแบน (คือพอจะมีดั้งจมูก) ซึ่งแอนนากล่าวว่าเป็น “an unalterable fault” ความผิดปกติอันไม่มีทางแก้ไขได้ (*Ibid.*, p.128)

⁶⁵ *Ibid.*, pp. 128-129.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 132.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 190.

⁶⁸ Ibid., pp. 190-191.

⁶⁹ Ibid., p. 192.

⁷⁰ Bowring, op. cit., p. 109.

⁷¹ **Anna and the King of Siam**, p. 19.

⁷² Ibid., p. 219.

⁷³ Ibid., p. 341.

⁷⁴ Ibid., p. 352.

⁷⁵ **The English Governess at the Siamese Court**, p. 408.

⁷⁶ **Anna and the King of Siam**, p. 353.

⁷⁷ Ibid., pp. 346-347.

⁷⁸ Ibid., p. 347.

⁷⁹ ในฉบับของนางแลนดอนกล่าวว่าเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่นเป็นชาวปากลัด ดังนั้นจึงน่าจะมีเชื้อสายมอญ แต่ในฉบับของนางเลียวโนเวนส์มิได้บอกไว้ คงบอกแต่เพียงว่าเป็นเชื้อสายชาวพะโค (Pegu) มิได้บอกว่าเป็นชาวปากลัด มีพระองค์เจ้าคือ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหารเพียงพระองค์เดียว (ซึ่งแอนนาเรียกว่า Prince Krita)

⁸⁰ **The English Governess at the Siamese Court**, pp. 87-91.

⁸¹ Douglas t. Miller. **Jacksonian Aristocracy**. (new York: OUP, 1967), p. 174.

⁸² Albert K. Weinberg. **Manifest Destiny**. (Chicago: Quadrangle Paperbacks, 1963), p. 100.

⁸³ John O' Sullivan cited in Robert Johannsen , "The Meaning of Manifest Destiny," in **Manifest Destiny and the Empire: American Antibellum Expansionism**. Robert Johannsen et al. eds. (College Station, TX: Texas A & M University Press, 1997), p. 9.

⁸⁴ Johannsen in Ibid., p. 10.

⁸⁵ **Anna and the King of Siam**, p. 233.

⁸⁶ Ibid., p. 40.

⁸⁷ Ibid., p. 301.

⁸⁸ Ibid., p. 173.

⁸⁹ Ibid., p. 51.

⁹⁰ **Anna and the King of Siam**, p. 233.

⁹¹ Ibid., p. 91.

⁹² S. Mattoon, "Mission Ladies in the King's Palace," in *Siam and Laos as Seen by Our American Missionaries*. (Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1884), p. 322.

⁹³ *Ibid.*, p. 333.

⁹⁴ *Anna and the King of Siam*, pp. 134-137.

⁹⁵ *Anna and the King of Siam*, pp. 158-169.

⁹⁶ *Ibid.*, pp. 228-235.

⁹⁷ *Ibid.*, pp. 246-268.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 267.

⁹⁹ *Ibid.*, p.p. 300-301.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 303.

¹⁰¹ G. H. Hollister. *Thomas à Becket: A Tragedy and Other Poems*. (Boston: W.V. Spencer, 1866), p. 98.

ในบทละครที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งของ T.S. Eliot ซึ่งจำลองเรื่องราวความขัดแย้งของบุคคลทั้งสองมาไว้ในละครนี้คือ *Murder in the Cathedral* (1935) Eliot มิได้รวมฉากเหตุการณ์ตอนนีเข้าไว้แต่กล่าวถึงการบุกเข้าไปสังหารธอมัส เบ็คเก็ต ถึงในเขตอภัยทานของมหาวิหารแห่งแคนเตอร์เบอรี (Canterbury Cathedral) ละครเรื่องนี้เปิดแสดงครั้งแรกในมหาวิหารแห่งนั้น ณ สถานที่ที่เชื่อกันว่าเป็นจุดที่เบ็คเก็ตถูกสังหารระหว่างเทศกาลคริสตมาส ปีค.ศ. 1170

¹⁰² DeWitt Bodeen, "Anna and the King of Siam," in *The Magill Survey of Cinema*. (English Language, Series I) Vol. I, p. 80.

¹⁰³ Bodeen ใช้คำว่า "expensive escapist spectacle" (*Ibid.*, p. 78)

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 80.

¹⁰⁵ *Anna and the King of Siam*. (Fox Studio, 1946), film prologue.

¹⁰⁶ *Variety's*, June 6, 1946, p. 13.

¹⁰⁷ *The English Governess at the Siamese Court*, p. 17; *Anna and the King of Siam*, p. 41.

¹⁰⁸ *ดูรายละเอียดใน Bristowe, 1976.*

¹⁰⁹ B. J. Terwiel. *A History of Modern Thailand*. (St. Lucia, Queensland: University of Queensland Press, 1983), p.195.

¹¹⁰ *Chronicles of Events during the Reign of Rama IV* (New York : McGraw-Hill Book Co.,1975), pp. 5, 52; และ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 ความเป็นมา (พระนคร : แพร่พิทยา, 2514) หน้า 36-43 และ พระราชพงศาวดารกรุง

รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2504) หน้า 242-249.

¹¹¹ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2504) หน้า 543-555.

¹¹² ประชุมประกาศในรัชกาลที่ 4 ฉบับที่ 108 พ.ศ. 2400 (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2503) หน้า 286-287

¹¹³ ขจร สุขพานิช กล่าวไว้ในบทความชื่อ “ที่ปรึกษาแผ่นดินของ ร.5” ว่าในปี พ.ศ. 2400 มีกฎหมายลูกทาส เมื่อมาถึง พ.ศ. 2431 พวกลูกทาสได้เป็นไทหมด หลังจากพ.ศ. 2431 จะไม่มีใครเกิดในสภาพทาสได้อีก หลังจากนั้นอาจจะเหลือทาสสินไถ่ (debt slavery) ที่เป็นทาสเพราะมีหนี้สิน มาเลิกไปเมื่อมีประกาศให้เลิกทาสอย่างสมบูรณ์ทั่วประเทศ (ขจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2524) หน้า 265

¹¹⁴ *Anna and the King of Siam*, pp. 3, 23.

¹¹⁵ พระราชมารดาของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ คือ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงเป็นพระอัครมเหสีพระองค์ที่สอง มีพระนามเดิมว่าหม่อมเจ้าหญิงรำเพย (พ.ศ. 2377-2404) มีพระราชโอรสและพระราชธิดารวม 4 พระองค์ ในปัจจุบันขานพระนามว่า "สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี"

ส่วนเจ้าจอมมารดาเที่ยง เป็นธิดาพระยาอัษฎกัณฐิกามาตย์ (ดิศ โธณดิศ) ข้าหลวงเดิมในสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระองค์เจ้ารวม 10 พระองค์

¹¹⁶ *Anna and the King of Siam*, p. 218.

พระองค์เจ้าละม่อม คือพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมราชบุตรีพระยาสุธารัตนราชประยูร คุรายละเอียดยเพิ่มเติมใน สมเด็จพระปิยะมหาราช โดยฉัตรฐิติ สุทธิสงคราม (กรุงเทพฯ : ส่งเสริมบัณฑิต, 2530) หน้า 4

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 51.

¹¹⁸ *Anna and the King of Siam* (Fox Studio, 1946).

¹¹⁹ Weinberg, op. cit., p. 100.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 254; William Appleman Williams. *Empire as a Way of Life*. (New York: OUP, 1980), p. 81.

¹²¹ *Ibid.*, pp. 118, 137.

¹²² Frederick Merk. **Manifest Destiny and Mission in American History**. (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995), pp. 8, 263.

¹²³ Weinberg, op. cit., p. 284.

¹²⁴ Ibid., pp. 289-290.

¹²⁵ Merk, op. cit., p. 265.

¹²⁶ Dick Howard. **Magna Carta: Text and Commentary**. (Charlottesville: University Press of Virginia, 1998), pp. 14, 4.

¹²⁷ James A. Henretta et al. eds. **America's History to 1877**. (Chicago: The Dorsay Press, 1987), p. 459.

¹²⁸ **Anna and the King of Siam**, p. 223.

¹²⁹ Bodeen, op. cit., p. 81.

¹³⁰ *The New York Times*, June 24, 1946, p. 98.

บทที่ 4

แอนนาบเนเวทีละครบรอดเวย์

ลักษณะของแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามซึ่งเป็นที่เจเนดา เจนใจผู้ชมส่วนใหญ่ นั่นคือภาพลักษณ์ที่ได้ผ่านกระบวนการแปลงโฉมให้กลายเป็นตัวละครอเมริกันเต็มตัวบนเวทีละครบรอดเวย์ในละครเพลงเรื่อง *The King and I* (ค.ศ. 1951) และถูกนำกลับมาเสนอให้ติดตรึงอยู่ในใจของผู้ชมซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยภาพยนตร์เพลงภายใต้ชื่อเดียวกันที่บริษัทฟอกซ์ถ่ายทำขึ้นในปี ค.ศ. 1956 โดยดัดแปลงบทไปจากละครเวทีฉบับปี พ.ศ. 1951 เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ในบทนี้จึงจะกล่าวถึงละครเวทีเรื่อง *The King and I* ตามบทละครต้นฉบับที่ใช้แสดงจริงในฤดูกาลแรกที่ละครเรื่องนี้ลงโรง และภาพยนตร์เพลงฉบับปี พ.ศ. 1956 โดยจะเปรียบเทียบย้อนหลังไปถึงนวนิยายที่เกี่ยวกับแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามฉบับที่แล้ว ๆ มาทั้งในหนังสือและในภาพยนตร์ด้วย

ละครเพลงเรื่อง *The King and I* (ค.ศ. 1951)

การเปิดการแสดงละครเรื่อง *The King and I* ณ โรงละครเซนต์เจมส์ (St. James' Theatre) ในย่านบรอดเวย์ของมหานครนิวยอร์ก เมื่อวันที่ 26 มีนาคม ค.ศ. 1951 เป็นการจุดประกายความมีชีวิตชีวาให้คืนมาสู่ละครเพลงบนเวทีอีกครั้งหนึ่ง ละครเรื่องนี้แสดงอยู่ถึง 1,246 รอบ จนถึงเดือนมีนาคม ค.ศ. 1954 นับเป็นละครที่แสดงยาวนานเป็นที่ 3 ในประวัติศาสตร์ของบรอดเวย์ มาจนถึงเวลานั้น แม้ว่าในปีนั้นละครเรื่องที่ได้รางวัลละครเพลงยอดเยี่ยมแห่งปีจากสมาพันธ์นักวิจารณ์ละคร (The Critics Circle Awards) คือละครเพลงเรื่อง *Guys and Dolls* (ซึ่งเปิดแสดง 1,200 รอบ จากวันที่ 24 เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1950 ถึงวันที่ 25 พฤศจิกายน ค.ศ. 1953) แต่ก็มีข่าวว่าสมาชิกบางคนในคณะกรรมการผู้ตัดสินต้องการให้มอบรางวัลนี้แก่ละครเรื่อง *The King and I* ควบคู่ไปด้วย¹

ในบรรดานักวิจารณ์ละครในยุคนั้นมีแต่นักวิจารณ์ของนิตยสาร *Harper's Magazine* ฉบับเดียวเท่านั้นที่โจมตีละครเรื่องนี้อย่างไม่ไว้หน้า นอกจากนั้นแล้วมีแต่คำวิจารณ์ในเชิงชื่นชมละครเรื่องนี้ นิตยสาร *ไทม์* (Time) เรียกละครเรื่องนี้ว่า “ละครเพลงที่มีเสน่ห์ที่สุด”² นิตยสาร *นิวสวีค* กล่าวว่า “เป็นละครที่งดงาม เพลงไพเราะ น่ารัก และมีเสน่ห์แบบแปลก ๆ... ด้วยลักษณะที่ดูมีคุณค่ากว่าละครเพลงบรอดเวย์ทั่วไป”³ ส่วนจอห์น ลาร์ดเนอร์ (John Lardner) นักเขียนประจำนิตยสาร *นิวยอร์กเกอร์* กล่าวว่า “เสน่ห์จับใจเขาของละครเรื่องนี้คือ “ความแจ่มใส

เร็วว่า” เขากล่าวว่าละครเรื่องนี้ “เป็นละครที่แจ่มใส สว่างไสว งดงามประทับใจ และจัดสร้างได้อย่างชาญฉลาด จนอาจจะกล่าวได้ว่าเกินกว่าที่อำนาจของมนุษย์จะห้ามใจไม่ให้ชอบมันได้” ทว่านักวิจารณ์ละครของนิตยสาร*ฮาร์ปเปอร์ส (Harper's)* ไม่เห็นด้วยกับคำชื่นชมดังกล่าว เขากล่าวว่าละครเรื่องนี้ “เป็นละครแบบขนบนิยมที่ล้าสมัย” และเป็นละครที่น่าเบื่อ เสแสร้งและไม่มีคุณค่าสมศักดิ์ศรีผู้เขียนเสียเลย’

แต่ไม่ว่านักวิจารณ์ทั้งหลายจะคิดอย่างไรกับละครเรื่องนี้ *The King and I* ได้พิสูจน์ความเป็นละครยอดเยี่ยมของบรอดเวย์ นับเป็นละครที่ลงทุนสร้างสูงสุดในประวัติศาสตร์ของบรอดเวย์ (ในขณะนั้น คือในช่วงถึง 100,000 ดอลลาร์) ซึ่งส่วนใหญ่หมดไปกับค่าเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย^๙ และสร้างรายได้คุ้มทุนที่ลงไป ภายในปี ค.ศ. 1955 ละครเรื่องนี้นำผลกำไรมาให้เกินกว่า 1 ล้านดอลลาร์ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับละครเรื่องอื่น ๆ ที่สร้างโดยผู้สร้างรายเดียวกัน คือ ริชาร์ด ร็อดเจอร์ส (Richard Rodgers) และออสการ์ แฮมเมอร์สไตน์ (Oscar Hammerstein II) แล้ว นักวิจารณ์ส่วนใหญ่เห็นว่าละครเรื่อง *The King and I* เป็นที่ “น่าตื่นตาตื่นใจกว่า โอฬารตระการตากว่า หรูหรากว่า...พูดกันเฉพาะด้านความงามแล้ว นับเป็นละครที่งดงามเกินหน้าละครบรอดเวย์ทั้งหมดตั้งแต่สมัยซิกเฟลด์ (Ziegfeld) เป็นต้นมา”^{๑๐} ยอดรายได้จากการจำหน่ายบัตรเป็นดัชนีบ่งชี้ได้ดีกว่าคำวิจารณ์ใด ๆ ว่าผู้ชมคิดอย่างไรกับละครเรื่องนี้

ริชาร์ด ร็อดเจอร์ส ผู้ประพันธ์เพลงเล่าถึงละครเรื่องนี้ไว้ในหนังสือของเขาชื่อ *Musical Stages* (ค.ศ.1975) ว่า ละครเพลงเรื่องอื่น ๆ ที่เขาเขียนร่วมกับแฮมเมอร์สไตน์ เท่าที่ผ่านมา (คือ *South Pacific*, *Carousel*, *Oklahoma!* และ *Allegro*) เริ่มต้นจากความคิดในด้านเนื้อเรื่องก่อน เพื่อที่เขาจะได้มีความคิดเลาะ ๆ ว่าจะเลือกใครมาเป็นผู้แสดง แต่ *The King and I* เริ่มต้นขึ้นในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ แฟนนี โฮลซ์แมนน์ (Fanny Holtzman) ทนายของเกอร์ทรูด ลอว์เรนซ์ (Gertrude Lawrence) มาติดคอเขาทั้งสองในปีค.ศ. 1950 เพื่อขอให้เขาสร้างละครเรื่องนี้ให้ลอว์เรนซ์เป็นผู้แสดงนำในบทแอนนาจากหนังสือขายดีชื่อ *Anna and the King of Siam* (1944) ของมาร์กาเร็ต แลงดอน โดยลอว์เรนซ์ได้ขอซื้อลิขสิทธิ์การแสดงเป็นละคร เวทีเอาไว้แล้ว^{๑๑} ลอว์เรนซ์ซึ่งแสดงภาพยนตร์ชนิด “ขายดารา” (ที่เรียกว่า vehicles) มาตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ. 1930 เป็นต้นมา คิดว่าละครเรื่องนี้จะเป็นบันไดไปสู่ความสำเร็จของหล่อน^{๑๒}

ร็อดเจอร์สเล่าว่า ทั้งเขาและแฮมเมอร์สไตน์ออกจะลังเลอยู่ในเบื้องต้นเพราะกีดกันที่เรื่องบุคลิกและนิสัยในการทำงานของลอว์เรนซ์ตลอดจนลักษณะการร้องเพลงของเธอ ซึ่งควรจะเรียกว่า “เสียงไม่ถึง”^{๑๓} แต่เมื่อเขาได้ไปชมภาพยนตร์ซึ่งบริษัทฟอกซ์สร้างไว้เมื่อปี ค.ศ. 1946 ที่สตูดิโอของบริษัท เขาก็รู้สึกว่เรื่องนี้จะเป็นงานละครที่ยิ่งใหญ่งานหนึ่ง ทั้งคู่จึงตกลงรับ

ทำและเริ่มคัดเลือกตัวแสดง ในตอนแรกเขาคิดกันว่าจะใช้นักแสดงที่เคยร่วมงานกันมาก่อนอย่าง อัลเฟรด แดรก (Alfred Drake) หรือเร็กซ์ แฮร์ริสัน ซึ่งเคยแสดงภาพยนตร์เรื่องนี้มาแล้ว แต่กลับไม่เป็นที่ตกลงกันได้ เขาจึงเปิดคัดเลือกตัวผู้แสดงและ “ค้นพบ” ยูล บรินเนอร์ (Yul Brynner) ซึ่งเป็นผู้สมัครที่เข้ามาคัดตัวเป็นคนแรกที่โรงละครมาเจสติก (Majestic Theatre) รอดเจอร์เล่าว่า ยูล บรินเนอร์ เป็นนักแสดงที่สะดุดใจเขาและแฮมเมอร์สไตน์ตั้งแต่แวบแรกที่เขาเห็น “เขาเป็นคนหนุ่ม มิกลัม ลำสัน ใบหน้าผอมเรียวแบบคนตะวันออก...แต่งตัวตามสบาย ถือกีตาร์มาด้วยตัวหนึ่ง และขมวดคิวนี้น่าหน้าหันมาทางเรา”¹¹ ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา บรินเนอร์ไม่เพียงแต่แสดงบทบาท พระเจ้ากรุงสยามเท่านั้น แต่ทว่ายังใช้ความสามารถพิเศษในตัวเขาช่วยกำกับดาวเด่นผู้เอาใจยาก ยิ่งอย่างเกอร์ทรูด ลอว์เรนซ์ ได้อีกด้วย¹² บรินเนอร์ร่ายมนต์สะกดผู้ชมชาวอเมริกันด้วยบทบาท พระเจ้ากรุงสยามตั้งแต่นั้นมา จนถึงปี ค.ศ. 1985 เมื่อเขาเสียชีวิตลงขณะกำลังเปิดการแสดงละคร เรื่องนี้อีกครั้ง บทบาทนี้กลายเป็นสัญลักษณ์ประจำตัวบรินเนอร์ การมีเขานำแสดงในบทบาทนี้หมายถึงความสำเร็จและรายได้ของการแสดง ศิริระที่โกนเกลี้ยงเพื่อสวมบทบาทพระเจ้ากรุงสยามจะเป็นเสมือน “เครื่องหมายการค้า” ประจำตัวบรินเนอร์ไปจนตลอดชีวิตของเขา¹³

เมื่อภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* ถูกดัดแปลงเป็นละครเพลงเรื่อง *The King and I* รายละเอียดที่มีอยู่ในภาพยนตร์ถูกตัดออกไปหลายอย่างเพื่อให้สามารถอุทิศเวลาส่วนใหญ่ให้เพลงที่จะต้องเดิมเข้าไป ถึงกระนั้นเมื่อเปิดแสดงรอบทดลองในเมืองนิวเฮฟเวน (New Haven) ก่อนจะมาแสดงจริงในบรอดเวย์ละครเรื่องนี้ก็ยังยาวเกินเวลาไปมาก ทำให้ต้องตัดทอนและเปลี่ยนบทกันอีกครั้ง เนื่องจากผู้สร้างไม่ต้องการให้ละครแสดงเกินเวลา 23.30 น. เพื่อให้ผู้ชมสามารถจับรถได้คืนเที่ยวสุดท้ายกลับบ้านได้ทัน และเพื่อจะได้ไม่ต้องจ่ายค่าแรงล่วงเวลาให้ผู้ร่วมงานตามกฎหมายของสหภาพแรงงาน¹⁴

ในการปรับแก้และตัดทอนตัวบท เนื่องจากความจำเป็นดังกล่าว จึงเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นการ “เริ่มจินตนาการใหม่” ความรู้สึกที่ได้จากบทละครจึงแตกต่างกันมากจากภาพยนตร์¹⁵ ดังนั้นเพื่อศึกษาผลกระทบจากเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และกระบวนการเปลี่ยนบุคลิกของแอนนา ให้มีลักษณะความเป็นอเมริกันมากขึ้น จึงจะวิเคราะห์องค์ประกอบหลักของละครเพลงเรื่องนี้ คือ โครงเรื่อง ลักษณะการสร้างตัวละครและบทสนทนา แก่นเรื่อง และเพลงประกอบ โดยจะศึกษาจากบทละครต้นฉบับที่ใช้ในการแสดงครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1951 และบทที่ปรากฏตามภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1956 แล้วนำไปเปรียบเทียบกับต้นฉบับอื่น ๆ ที่เคยเผยแพร่สู่สาธารณชนมาแล้วตั้งแต่ต้นฉบับเดิมของเลียว โนเวนส์ (ค.ศ. 1870) ฉบับของนางแลนดอน (ค.ศ. 1944) และบทภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946

โครงเรื่องย่อของบทละครเรื่อง The King and I (ค.ศ. 1951)

เพื่อให้การวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อเรื่องของนวนิยายเกี่ยวกับแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามเป็นที่เข้าใจได้ง่ายและชัดเจนขึ้น จึงจะเสนอโครงเรื่องโดยละเอียดของบทละครเวทีเสียก่อน โดยจะกล่าวถึงทีละฉากตั้งแต่ต้นจนจบตามลำดับที่ปรากฏในบทละครต้นฉบับ¹⁶

องก์ที่ 1 ฉากที่ 1

ละครเรื่องนี้เปิดฉากขึ้นที่ท่าเรือกรุงเทพฯ เมื่อแอนนาเดินทางมาถึงพร้อมกับหลุยส์ บุตรชาย โดยเรือ “เจ้าพระยา” ซึ่งมีกัปตันออร์ดันเป็นกัปตันเรือ สองแม่ลูกทั้งตื่นตื่นและหวาดหวั่นโดยเฉพาะเมื่อออร์ดัน กล่าวเป็นเชิงว่าแอนนาไม่น่าจะตัดสินใจมาอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลความเจริญเช่นนี้ขณะนั้น “กลาโหม” มาต้อนรับแอนนาถึงบนเรือและจะพานางไปพักในวัง แอนนาปฏิเสธและยืนยันว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงสัญญาว่าจะจ่ายเงินเดือนนางเดือนละ 20 ปอนด์ และให้บ้านอยู่หนึ่งหลัง ซึ่งกลาโหมไม่ยอมรับรู้ ดังนั้นแอนนาจึงจำยอมตามกลาโหมไปพักในวังก่อนเนื่องจากนางไม่รู้จักใครเลยในกรุงเทพฯ

องก์ที่ 1 ฉากที่ 2

แอนนามาถึงห้องพระโรงที่ออกขุนนาง ในเวลาเดียวกันกับที่ขุนท้าวแทนราชสำนักพม่า พาทัตทิมาถึงราชสำนักสยามในฐานะเครื่องราชบรรณาการจากกษัตริย์พม่า แอนนาถูกพาไปเข้าเฝ้าและนางทวงถามเรื่องบ้านพักในทันที แต่พระเจ้ากรุงสยามทรงยืนยันจะให้นางพักอยู่ในวัง ต่อจากนั้นทรงพานางไปพบเจ้าจอมมารดาเที่ยง ซึ่งเป็นหัวหน้าพระสนมและเคยได้เรียนภาษาอังกฤษมาจากภรรยา मिชชันนารี แอนนายังได้พบทัตทิมาซึ่งถามนางถึงงานเขียนของแฮเรียต บีเชอร์ สโตว์ (Harriet Beecher Stowe) ชื่อ “กระท่อมน้อยของลุงทอม” หลังจากนั้นนางถูกทิ้งไว้กับเหล่าสาวชาววัง ในขณะที่พูดคุยกับเจ้าจอมมารดาเที่ยงแอนนาบอกนางว่ามีบุตรคนเดียวชื่อ หลุยส์ เจ้าจอมมารดาเที่ยงจึงบอกแอนนาว่า นางเป็นพระมารดาของพระราชโอรสองค์เดียวเช่นกันคือ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ซึ่งเป็น “ว่าที่รัชทายาท” ต่อจากนั้นทั้งสองคุยกันเรื่องทัตทิมาและปัญหาที่ส่อเค้าว่าจะเกิดขึ้นเพราะทัตทิมาอยู่กับชายอื่นก่อนเข้าวัง แอนนาแสดงความเห็นใจทัตทิมา ขณะนั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงนำขบวนเจ้านายเล็ก ๆ มาแนะนำให้รู้จักแอนนา ในฐานะที่จะมาถวายพระอักษรภาษาอังกฤษ

องก์ที่ 1 ฉากที่ 3

เมื่อเปิดฉากพระเจ้ากรุงสยามกำลังมีรับสั่งกับเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งทรงท่องบทเรียนที่ได้เรียนมาให้พระองค์ฟังว่า “ข้อคิดประจำวันนี้คือ ไม่ว่าจะอยู่ตะวันออกหรือตะวันตก

บ้านคือที่ดีที่สุด” พระเจ้ากรุงสยามไม่พอพระทัยที่ถูกเตือนเรื่องบ้านพักของแอนนา ต่อจากนั้น ทั้งสองพระองค์ทรงคุยกันเรื่องสถานะของโลก ซึ่งขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิมที่เชื่อกันอยู่ในสยาม พระเจ้ากรุงสยามทรงปรารถนาอย่างสูงที่จะรู้ใหม่ ๆ ทำให้พระองค์เริ่มไม่แน่ใจในสิ่งที่เคยแนะนำพระทัยมาก่อน ฉะนั้นจึงลงด้วยภาพพระเจ้ากรุงสยามทรงสวดมนต์ด้วยบทสวดและวิธีสวดมนต์ ในลักษณะซึ่งไม่ใช่ธรรมเนียมของพุทธศาสนิกชนนิกายหินยาน คือ ทรงอธิษฐานถึง “พระเจ้าผู้เป็นเจ้าในสรวงสวรรค์คือพระพุทธเจ้า โปรดชี้ทางสว่างให้ข้า ข้าจะพยายามทำวันนี้ให้ดีที่สุด”

องค์ที่ 1 ฉากที่ 4

ในห้องเรียนแอนนากำลังสอนภูมิศาสตร์ ภูมิภาคโดยมีเจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นผู้ช่วย โดยแอนนาแสดงแผนที่โลกซึ่งเพิ่งได้รับพระราชทานมา ที่แสดงภาพประเทศสยามว่าเป็นเพียงประเทศเล็กๆเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ซึ่งขัดแย้งกับความเชื่อของชาวสยามที่เคยคิดว่าสยามเป็นประเทศที่ใหญ่กว่าและเจริญกว่าประเทศอื่น ๆ แอนนายอมรับว่าเวลาหนึ่งปีที่ผ่านมาให้นางรู้จักชาวสยามดีขึ้นกว่าเดิม นอกจากนั้นนางยังเอยถึงประเทศอื่น ๆ เช่น นอร์เวย์ ซึ่งนางสามารถแข่งตัวเป็นน้ำแข็งและหิมะได้ นักเรียนต่างไม่เชื่อถือนางว่านางจะสามารถแข่งตัวได้เอง ขณะนั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงเข้ามาในห้องเรียน แอนนาจึงทวงถามเรื่องบ้านอีกและขู่ว่าถ้าไม่ยอมพระราชทานบ้านให้นาง นางจะจากไป พร้อมกับปิ้งปิ้งออกไปจากห้องด้วยความโกรธ

อีกด้านหนึ่งของพระราชวังในสวนแห่งหนึ่ง ลุนทาออกมาพบทับทิม ทับทิมเตือนลุนทาว่าทั้งคู่อาจจะไม่มีโอกาสได้พบกันอีก เพราะขาดผู้ช่วยเหลือคือแอนนาซึ่งโกรธพระเจ้ากรุงสยามและกำลังจะจากไป

ส่วนเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์และหลุยส์กำลังคุยกันอยู่อีกด้านหนึ่ง เจ้าฟ้าฯทรงแสดงความกังวลว่าพระราชบิดาทรงเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากเดี๋ยวนี้ทรงไม่แน่พระทัยในเรื่องบางเรื่องที่ทรงเคยเชื่อมั่นมาก่อน

องค์ที่ 1 ฉากที่ 5

เมื่อมาถึงที่อยู่แอนนาพรีอันกับตัวเองด้วยความโมโหที่ถูกพระเจ้ากรุงสยามทวงถามอำนาจเข้าใส่ และคริสเรียกนางว่า “ข้ารับใช้” ซึ่งมีหน้าที่ต้องเชื่อฟังพระองค์ เจ้าจอมมารดาเที่ยงเข้ามาหาแอนนาเพื่อขอร้องให้นางอยู่ต่อไป และกล่าวว่า พระเจ้ากรุงสยามจำเป็นต้องมีนางแอนนา เพราะว่าพระองค์ “ทรงมีบาดแผลลึก ไม่มีใครเคยพูดกับพระองค์อย่างที่ท่านพูดมาวันนี้” นางยังได้ขยายความลับให้แอนนาว่า มีชาวต่างชาติบางกลุ่มปล่อยข่าวลือว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้ป่าเถื่อน พร้อมทั้งออกความเห็นให้รัฐบาลอังกฤษเข้ามายึดครองสยามเป็นรัฐในปกครองเสีย นอกจากนั้นนางยังได้พรรณนาความจงรักและความห่วงใยที่นางมีต่อพระองค์ และความรู้สึกที่

ว่านางไม่คู่ควร ไม่มีปัญญาจะช่วยเหลือพระองค์ในยามจำเป็นได้ แอนนาตกลงใจจะเข้าเฝ้าเพื่อถวายคำแนะนำอย่างที่จะไม่ทำให้ทรงรู้สึกว่าจะต้องงอนง้อขอคำแนะนำจากนาง

แท้จริงแล้ว กลาโหมและเจ้าจอมมารดาเที่ยงร่วมมือกันวางแผนการนี้เพื่อให้แอนนาและพระเจ้ากรุงสยามหันมาเป็นมิตรที่ดีกันต่อไป

องค์ที่ 1 จากที่ 6

เมื่อแอนนาเข้ามาในห้องสมุด พระเจ้ากรุงสยามกำลังทรงอ่านพระคัมภีร์ไบเบิลอยู่ เมื่อเห็นนางจึงทรงกล่าวถึงโมเสสและวิจารณ์ว่าเขาคงจะเป็นคนโง่เขลาจึงกล่าวเอาไว้ว่าโลกนี้ถูกสร้างขึ้นภายในหกวัน แอนนาจึงอธิบายว่าพระคัมภีร์เขียนขึ้นโดยผู้มีศรัทธา ไม่ใช่ชั้นนักวิทยาศาสตร์ พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงเอ่ยถึงประธานาธิบดี “ลิงคอล์น” (Lincoln) และการต่อสู้ในสงครามกลางเมืองเพื่อการเลิกทาส เมื่อทรงทราบว่าอเมริกาไม่มีช่างศึก จึงทรงให้แอนนาร่างจดหมายไปถึงประธานาธิบดีเพื่อแจ้งว่าพระองค์ยินดีจะส่งช่างมาให้แพร่พันธุ์ในอเมริกา ต่อจากนั้นทรงเปลี่ยนหัวข้อในการสนทนาโดยทรงเตือนนางแอนนาว่านางต้องปฏิบัติตามกฎ ต้องระวังไม่ให้ศรัทธาของนางอยู่สูงกว่าศรัทธาของพระองค์ แอนนาชักชวนให้พระองค์เล่าเรื่องบ้านเมืองให้นางฟัง เพื่อนางจะได้หาช่องทางเสนอความคิดเห็นในการแก้ปัญหา โดยการทำให้แขกผู้มาเยือนชาวอังกฤษได้เห็นว่าคุณภาพของพระองค์มีโชกมัดริยศที่ป่าเถื่อน และสยามควรได้รับความนับถือในฐานะประเทศที่มีอิสรภาพ นางเปิดเผยว่าในกระบวนทูตที่จะมานางรู้จักเซอร์ เอ็ดเวิร์ด แรมเซย์ (Sir Edward Ramsay) ซึ่งเคยคุ้นกันมาตั้งแต่ก่อนที่นางจะแต่งงาน อย่างไรก็ตามการเตรียมงานต้อนรับคณะทูตตกเป็นหน้าที่ของนาง ตั้งแต่การตัดเย็บเสื้อผ้าให้ชาววังที่จะมาร่วมรับแขก การสอนมรรยาทแบบตะวันตกให้สาว ๆ เหล่านั้น ตลอดจนการเตรียมอาหารในงานเลี้ยง และเมื่อนางกราบทูลว่าเวลาหนึ่งสัปดาห์ไม่เพียงพอที่จะจัดเตรียมการทุกอย่างได้ทัน ทรงมีรับสั่งตอบว่า นางควรจะต้องทำให้ได้ เพราะด้วยเวลาเพียงเท่านี้โลกทั้งโลกยังสร้างเสร็จมาแล้ว นอกจากนั้นยังทรงตกลงใจจะจัดให้มีละครถวายเป็นการให้ความบันเทิง ทว่าคณะทูตกลับมาถึงก่อนเวลาทำให้แอนนามีเวลาเตรียมงานทุกอย่างภายในวันครึ่งเท่านั้น พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงนำทุกคนไปสวนมนต์ขอพร ทั้งยังทรงสัญญาจะหาบ้านให้นางแอนนาตามที่นางต้องการ

องค์ที่ 2 จากที่ 1

ฉากนี้เริ่มต้นในพระราชฐานขึ้นในขณะที่เหล่านางในกำลังแต่งตัวแบบ “ตุ๊กตาฝรั่ง” ด้วยความไม่เข้าใจว่าทำไมจึงต้องทำเช่นนั้น พวกนางต่างคิดว่าคนตะวันตกช่างน่าขันจริง ๆ และ “เพื่อจะพิสูจน์ว่าเรา [ชาวสยาม] ไม่ใช่คนป่าเถื่อน เขาจึงจับเรามาแต่งตัวอย่างชาวป่าพวกนั้น เขาพยายามจะปลิ้นข้างในลงและกลับเอาข้างนอกขึ้น [ให้หุ่นวายไปหมดจนผิดธรรมชาติของ

เรา]" เมื่อพระเจ้ากรุงสยามเข้ามาในห้องโถงเหล่านั้นในก้มลงหมอบกราบตามธรรมเนียมสยาม กระโปรงคู่ไม้เท้าที่สวมอยู่กระดกเปิดขึ้นสูง แอนนาจึงเห็นว่านางในเหล่านั้นมิได้ใส่ชุดชั้นใน ไคโด พระเจ้ากรุงสยามยังได้ทรงเขียนรายการหัวข้อที่แอนนาควรยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการ สนทนาที่โต๊ะอาหารมอบให้นางไว้

เมื่อพบเซอร์ เอ็ดเวิร์ด แรมเซย์ (Sir Edward Ramsay) ซึ่งใส่แว่นตา เหล่าสาวชาว- วังสยามต่างตกใจกลัวแว่นตาของเซอร์เอ็ดเวิร์ด จึงยกกระโปรงขึ้นปิดหน้าและวิ่งหนีเข้าไปข้าง ใน พระเจ้ากรุงสยามทรงดำหนิแอนนาที่ไม่ฝึกฝนนางในเหล่านั้นให้คุ้นเคยกับธรรมเนียมตะวันตกได้ดีพอ และยังทรงไม่พอพระทัยที่เห็นแอนนาทำตัวคุ้นเคยกับเซอร์เอ็ดเวิร์ดจนเกินไป เมื่อมี โอกาสอยู่กันตามลำพังเซอร์เอ็ดเวิร์ดท้าวความถึงความหลังเมื่อเขาเคยขอแอนนาแต่งงาน แต่ พระเจ้ากรุงสยามเสด็จเข้ามาขัดจังหวะ

องค์ที่ 2 ฉากที่ 2

สุนทาลอบเข้าวังมาพบทับทิมก่อนการเสด็จหน้าพระที่นั่งเพื่อบอกให้นางรู้ว่าเขาจะ เดินทางกลับบ้านคืนนี้และอ้อนวอนให้ทับทิมหนีไปกับเขา เมื่อแอนนาออกมาตามหาทับทิมทั้ง สองจึงขอให้นางช่วยเหลือ

องค์ที่ 2 ฉากที่ 3

ทับทิมเขียนบทสำหรับการแสดงซึ่งดัดแปลงมาจากเรื่อง “กระท่อมน้อยของลุง ทอม” (H.B.Stowe's Uncle Tom's Cabin) เพื่อแสดงให้เห็นแก่รับเชิญชมหน้าพระที่นั่ง เนื้อเรื่อง ของละครนี้เกิดขึ้นใน “อาณาจักรเคนดัลกี” ซึ่งมีไซมอน เลอกรี (Simon Legree) เป็นกษัตริย์ บรรยายผู้กดขี่ทาสเช่น อีวา ท็อปซี และลุงธอมัส ซึ่งเป็นเพื่อนของนางทาสเอลซ่า สามีของนาง ชื่อจอร์จถูกขายไปอยู่ใน “ไออีโอ” เอลซ่าพร้อมด้วยบุตรชายจึงหลบหนีเพื่อไปตามหาจอร์จผู้ สามี ไซมอนส่งทหาร “หมาวิทยาศาสตร์” ออกตามล่านางทาส เมื่อไปถึงริมฝั่งแม่น้ำ เอลซ่า หมดทางหนีจึงสวมนัดขอให้พระพุทธรูปเข้ามาช่วย พระพุทธรูปเจ้าส่งเทวดาลงมาช่วย เหลือนางโดย เนรมิตให้น้ำทะเลแข็งจนนางเดินข้ามไปถึงอีกฝั่งหนึ่งได้ แต่เมื่อบรรดาทหารและสุนัขวิทยา- ศาสตร์มาถึง พระพุทธรูปเจ้าก็ส่งพระอาทิตย์มาละลายแม่น้ำให้กลับเป็นน้ำไหลท่วมเหล่าทหารที่ ตามล่ามาจนจมน้ำตายไปหมดรวมทั้งไซมอน เอลซ่าตามหาจอร์จจนพบ แล้วจึงพากันกลับมา พบเพื่อน ๆ ด้วยความยินดี แต่พระพุทธรูปเจ้าทรงต้องการเครื่องสังเวทียบแทนที่ช่วยเอลซ่า โดยขอให้อีวามาเฝ้าด้วยตนเอง อีวาจึงถึงแก่ความตาย

องค์ที่ 2 ฉากที่ 4

ก่อนจะลากลับ เซอร์เอ็ดเวิร์ดออกปากแสดงความชื่นชม ขกย่องการจัดงานเลี้ยงต้อนรับครั้งนี้ และการแสดงที่จัดมาพร้อมทั้งยืนยันว่าจะช่วยกราบทูลต่อสมเด็จพระราชินี วิคตอเรียในทางที่ดี พระเจ้ากรุงสยามยังไม่พอพระทัยการแสดงในตอนจบ โดยทรงตรัสว่าการแต่งให้พระเจ้าแผ่นดินจมน้ำตาย เป็นเรื่องผิดศีลธรรม (immoral)

เมื่ออยู่ตามลำพังกับแอนนา พระเจ้ากรุงสยามทรงถอดพระธำมรงค์มรดกจากนิ้วพระหัตถ์พระราชทานแอนนาเป็นรางวัลที่ช่วยจัดเตรียมงานจบประสบความสำเร็จ ขณะนั้น กลาโหมเข้ามาเพื่อกราบทูลว่าได้ส่งตำรวจลับออกติดตามหาตัวทับทิมแล้ว แอนนายังได้รู้ความลับจากพระองค์ด้วยว่าทรงส่งตำรวจลับปลอมตัวเป็นสายเข้าไปปะปนอยู่ในหมู่ชาวต่างชาติในที่ต่าง ๆ เพื่อคอยสอดส่องและจับตาดูความเคลื่อนไหวของชาวต่างชาติเหล่านั้น โดยเฉพาะทัศนคติต่อพระองค์ พระเจ้ากรุงสยามทรงถามแอนนาว่ามีส่วนรู้เห็นกับการหายตัวไปของทับทิมหรือไม่ ต่อจากนั้นทั้งสองได้เถียงกันในเรื่องบทบาทและหน้าที่ของสตรีในสังคม ตลอดจนทัศนคติที่สังคมมีต่อสตรีในสังคมเมืองสยามและประเทศอังกฤษ ต่อมาพระเจ้ากรุงสยามทรงขอให้แอนนาเดินร่ำกับพระองค์ ทั้งสองต่างพยายามเก็บซ่อนความรู้สึกที่มีต่อกัน

กลาโหมเข้ามาขัดจังหวะช่วงเวลาส่วนตัวนั้นเพื่อกราบทูลว่าพบตัวทับทิมแล้ว พระเจ้ากรุงสยามทรงมีพระอารมณ์เปลี่ยนไปในทันที กลายเป็นเข้มงวด ดุดันทันทีที่ทรงทราบว่าทับทิมหนีออกไปกับผู้ชาย ทรงประกาศว่าเป็นการกระทำที่เสื่อมเสียและนางจะต้องถูกโบยในที่สาธารณะ แอนนาพยายามเข้ามาขวาง โดยขอร้องให้ทรงปล่อยทับทิมให้เป็นอิสระในเมื่อพระองค์ไม่เคยรักนางเลย พระเจ้ากรุงสยามพิโรธที่แอนนาทูลขอเช่นนั้น จึงทรงดึงดันจะโบยทับทิมให้ได้เพื่อประชดแอนนา แต่ก็ทำไม่ได้ลง จึงทรงผลุนผลันออกจากห้องไป กลาโหมโกรธมากที่เห็นพระเจ้ากรุงสยามมีพระอาการดั่งนั้น จึงดำนิแอนนาว่า “ทำลาย” พระองค์และเป็นต้นเหตุทำให้พระองค์ต้องเป็นเช่นนี้ (คือขาดความเค็ดขาดที่เคยมี) ทับทิมถูกจับไปขังไว้ส่วนคนรักของนางมีผู้พบศพว่าจมน้ำตาย

ฉากกั้นกลาง

ล่ำชาวสยามมาพบกับดันออร์ตันที่ทำเรือ กับดันถามถึงพระเจ้ากรุงสยาม ล่ำตอบว่าทรงพระประชวรมาได้หลายเดือนแล้ว ขณะนั้นมีผู้มาตามหาเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ให้รีบไปเข้าเฝ้าเพราะพระราชบิดากลับมีพระอาการทรุดหนักลง

องค์ที่ 2 ฉากที่ 5

เจ้าจอมมารดาเที่ยงกำลังคุยกับเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งทรงแสดงอาการปริวิตกถึงพระอาการของพระเจ้ากรุงสยาม นอกจากนั้นยังทรงเกรงกลัวที่จะต้องเป็นกษัตริย์หากเกิดอะไรขึ้นกับพระราชบิดา เพราะพระองค์ยังไม่ทรงทราบเลยว่าจะต้องปฏิบัติพระองค์อย่างไร เจ้าจอมมารดาเที่ยงจึงกราบทูลฯให้ทรงจดจำทุกสิ่งทุกอย่างที่เคยเรียนรู้จากแอนนาและขอให้ทรงมีกตัญญูต่อบางคลอดไป ขณะนั้นแอนนาและหลุยส์มาถึงเพื่อมาลา เจ้าจอมมารดาถวายจากพระเจ้ากรุงสยามมามอบให้แอนนา เมื่อแอนนาอ่านแล้วนางซาบซึ้งใจมาก จึงเปลี่ยนใจไม่ออกจากสยามและขอติดตามไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามในวัง นางสาวภาพกับหลุยส์ว่านางชอบพระองค์มาก เพราะบางครั้งก็ยังมีลักษณะ “เป็นเด็กพอ ๆ กับหลุยส์”

องค์ที่ 2 ฉากที่ 6

พระเจ้ากรุงสยามเอนพระองค์อยู่บนเตียงและทรงขอร้องให้แอนนาอยู่ช่วยสั่งสอนเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ต่อไป บรรดาเจ้านายเล็ก ๆ เข้ามาในห้องเพื่อขอร้องแอนนาให้อยู่ต่อไปเพื่อ “นำทางพวกเราไปในทางที่ถูก” เพราะ “เราจำเป็นต้องมีท่าน” แอนนาจึงเปลี่ยนใจไม่จากไป พระเจ้ากรุงสยามทรงประกาศขึ้นเงินเดือนนางเป็น 25 ปอนด์ และทรงสั่งให้นางทำหน้าที่เลขานุการถวายพระเจ้ากรุงสยามพระองค์ใหม่ คือ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งทรงออกประกาศฉบับแรก ณ ที่นั่น ยกเลิกการหมอบกราบซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงรับสั่งเข้าว่าความคิดนี้คงจะเป็น “ความผิด” ของ แอนนา ในขณะที่ทุกคนในห้องถวายคำนับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ตามธรรมเนียมตะวันตก พระเจ้ากรุงสยามก็เสด็จสวรรคต

ภาพยนตร์เพลงเรื่อง The King and I (ค.ศ. 1956)

เนื้อเรื่องของละครเวทีเรื่อง The King and I (ค.ศ. 1951) ตามที่ให้เค้าโครงโดยละเอียดมาข้างต้น ยังมีเพลงและการเดินร่าสอดประสานกับเนื้อเรื่องอยู่ด้วยรวม 15 เพลง เมื่อบริษัทฟอกซ์นำละครเพลงเรื่องนี้มาถ่ายทำเป็นภาพยนตร์ โดยมีมูล บรินเนอร์ และเดบอราห์ คาร์ (Deborah Kerr) นำแสดง มีการปรับปรุงบทและการดำเนินเรื่องอีกเล็กน้อย ทว่าบทภาพยนตร์ก็ยังคงดำเนินตามบทละครเวทีเกือบทุกอย่าง ภาพยนตร์เรื่องนี้จึงเป็นเสมือนตัวแทนที่จดบันทึกการแสดงละครเวทีเรื่องนี้เอาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังที่ไม่มีโอกาสได้ชมละครเวทีระหว่างปี ค.ศ. 1951-1953 ยิ่งไปกว่านั้นภาพยนตร์เรื่องนี้ยังแพร่ไปในหมู่ผู้ชมต่อ ๆ มาทางโทรทัศน์อีกด้วย แม้แต่คณะละครบรอดเวย์ที่นำละครเรื่องนี้กลับมาสร้างอีก ยังต้องดูตัวอย่างจากภาพยนตร์

เรื่องนี้ นับเป็นภาพยนตร์ที่ทำให้เรื่องราวของแอนนา กับพระเจ้ากรุงสยามเป็นที่รู้จักและประทับใจผู้ชมตลอดเวลาเกือบ 50 ปีที่ผ่านมา ทั้งยังเป็นภาพยนตร์ที่ทำให้เรื่องราวและบทบาทของแอนนาเป็นอมตะอยู่ในความทรงจำของผู้ชมชาวอเมริกันอย่างไม่รู้ลืม

ในการวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์เปรียบเทียบนวนิยายที่เล่าเรื่องของแอนนา กับพระเจ้ากรุงสยามต่อไปนี้จะพยายามลดความซ้ำซ้อน โดยจะถือว่าบทละครเพลงที่ใช้แสดงบนเวที และบทที่ใช้ในการแสดงภาพยนตร์เป็นบทเดียวกัน แต่จะให้โครงเรื่องของบทภาพยนตร์ไว้โดยย่อเพื่อผู้อ่านจะได้มีโอกาสเปรียบเทียบความแตกต่างที่เกิดขึ้นในกระบวนการถ่ายทำเป็นภาพยนตร์ ส่วนในการวิเคราะห์จะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ที่มีผลกระทบต่อความหมาย ประเด็นหลักหรือแก่นเรื่องที่ปรากฏในภาพยนตร์เพลง ตลอดจนการเสนอภาพตัวละครในเรื่องด้วย และจะกล่าวถึงตัวละครเหล่านั้นในฐานะตัวละครในงานวรรณกรรม มิใช่บุคคลที่มีตัวจริงตามประวัติศาสตร์ แม้ว่าในบางครั้งจะนำข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาเทียบไว้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการบิดเบือนข้อเท็จจริงเพื่อสร้างนวนิยายเท่านั้น

โครงเรื่องย่อของภาพยนตร์เพลง The King and I (ค.ศ. 1956)

ฉากที่ 1

แอนนาและหลุยส์มาถึงประเทศสยาม กลาโหมออกมาต้อนรับ

ฉากที่ 2

แอนนาเข้าเฝ้าครั้งแรกหลังจากทับทิมถูกส่งตัวเข้ามาในฐานะราชบรรณาการจากกัมพูชาในวันเดียวกัน แอนนาถูกนำไปพบบรรดานางในและเจ้านายเล็ก ๆ

ฉากที่ 3

แอนนาอยู่ในหมูนางห้าม นางได้รับรู้เรื่องราวความรักของทับทิมและแสดงความเห็นใจทับทิม

ฉากที่ 4

แอนนาสอนเด็ก ๆ ให้ร้องเพลงอเมริกันเกี่ยวกับบ้านคือ “Home, Sweet Home” รวมทั้งคำฤกษิต หรือคำพังเพยที่เกี่ยวกับ “บ้าน” เพื่อเตือนพระทัยพระเจ้ากรุงสยามเรื่องบ้านที่นางต้องการ บทเรียนวิชาภูมิศาสตร์ที่นางสอนทำให้พระองค์ทรงงุนงงและสับสน เพราะให้ข้อมูลที่แย้งกับความรู้ที่พระองค์เคยเชื่อมั่นมาก่อน

ฉากที่ 5

ในห้องเรียน แอนน่านำแผนที่ของโลกสมัยใหม่มาให้นักเรียนดู ให้เห็นว่าสยามเป็นประเทศเล็ก ๆ นางยังกล่าวถึงน้ำแข็ง และหิมะในประเทศที่มีอากาศหนาว นอกจากนั้นนางยังกล่าวถึงสงครามกลางเมืองเพื่อการเลิกทาสในอเมริกา และประธานาธิบดีลินคอล์น ทับทิมถามถึงเรื่องราวของหนังสือ “กระท่อมน้อยของลุงทอม” โดยแฮเรียต บีเชอร์ สโตว์ (Uncle Tom's Cabin, Harriet Beecher Stowe)

ฉากที่ 6

พระเจ้ากรุงสยามทรงตามตัวแอนนามากลางดึกเพื่อถกปัญหาเรื่องโมเสส (Moses) และการสร้างโลกตามพระคัมภีร์ไบเบิล พระองค์ทรงให้แอนนาเขียนจดหมายถึงประธานาธิบดีลินคอล์นเพื่อส่งข้างโบลงหนึ่งไปช่วยในสงครามเลิกทาส

ฉากที่ 7

ในระหว่างทางกลับบ้าน แอนนาพบลุนทา ซึ่งขอให้แอนนาช่วยให้พบกับทับทิม เมื่อได้พบกันทั้งคู่วางแผนจะหลบหนีไปด้วยกัน

ฉากที่ 8

กลาโหมมารายงานต่อพระเจ้ากรุงสยาม กรณีที่หนังสือพิมพ์ในสิงคโปร์ลงข่าวว่า พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ป่าเถื่อน นอกจากนั้นเขายังกราบทูลฯ เรื่องข่าวลือที่ว่าบุคคลบางกลุ่มพยายามจะหนุ่ยให้อังกฤษเข้ายึดสยามเหมือนที่เคยยึดครองอินเดีย พม่า และมาลายามาแล้ว

ฉากที่ 9

พระเจ้ากรุงสยามทรงมีปากเสียงกับแอนนา ทรงมีพระราชประสงค์ให้นางทำตามพระบรมราชโองการเช่นที่“ข้ารับใช้” ควรเชื่อฟังเจ้านาย แอนนาโกรธมากและขู่ว่าจะออกจากประเทศไป

ฉากที่ 10

เจ้าจอมมารดาเที่ยงมาพบแอนนาและขอร้องให้นางเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม เพื่อช่วยพระองค์แก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองซึ่งกำลังคับขัน ความรัก ความเสียสละของเจ้าจอมมารดาเที่ยงทำให้แอนนาซาบซึ้งและยอมทำตาม

ฉากที่ 11

แอนนากับพระเจ้ากรุงสยามคืนดีกันได้ แอนนาสามารถชักนำให้พระองค์เห็นพ้องกับความคิดของนาง ที่จะจัดงานเลี้ยงต้อนรับคณะทูตชาวอังกฤษ ซึ่งหนึ่งในขณะนั้นคือเซอร์ เอ็ดเวิร์ด แรมเซย์ ซึ่งเคยเป็นเพื่อนเก่าตั้งแต่นางยังอยู่ในอังกฤษ โดยมีเวลาเตรียมการเพียง 1 สัปดาห์ พระเจ้ากรุงสยามทรงนำแอนนาและชาววังสวดมนต์อธิษฐานขอให้พระพุทธรูปเจ้าช่วยเหลือ

นางแอนนาในการเตรียมการ พระองค์ยังได้ทรงรับปากจะหาบ้านส่วนตัวให้แอนนาตามที่นางเคยเรียกร้อง

ฉากที่ 12

ลุนทาปลอมตัวเป็นคนลากรถเข้ามาในวัง ในขณะที่กำลังมีงานเลี้ยงรับคณะทูต แอนนาออกเดินรำกับเซอร์เฮ็ดวาร์ด และคุยกันเรื่องความหลัง พระเจ้ากรุงสยามทรงเข้ามาขัดจังหวะ แอนนาร่วมโต๊ะเสวยในฐานะเจ้าภาพฝ่ายหญิงและคอยเปิดฉากสนทนาตามหัวข้อที่พระเจ้ากรุงสยามทรงเคยบอกนางไว้

ฉากที่ 13

การแสดงละครประยูกต์แบบสยามจากบทประพันธ์ “กระท่อมน้อยของลุงธอมัส” หลังจากการแสดง ทับทิมแสร้งทำเป็นปวดศีรษะและหลบออกจากวังไปกับลุนทา

ฉากที่ 14

แอนนามาพบพระเจ้ากรุงสยามกำลังเสวยพระกระยาหารว่างหลังงานเลี้ยง นางจึงนั่งลงร่วมตำรับ พระองค์ทรงพระราชทานแหวนมรกตให้นาง กลาโหมเข้ามากราบทูลฯว่าทับทิมหายจากวัง ต่อจากนั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงขอให้แอนนาสอนพระองค์เดินรำแบบตะวันตก ทั้งสองเดินรำกันอย่างสนุกสนาน กลาโหมเข้ามาขัดจังหวะเพื่อกราบทูลฯว่าได้พาตัวทับทิมกลับมาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามพิโรธที่แอนนาขอร้องให้ทรงปล่อยทับทิมเป็นอิสระ ทรงขู่ว่าจะโบยทับทิม แต่ทว่าไม่อาจจะทรงลงมือได้จริง ๆ ต่อหน้าแอนนา จึงทรงผลุนผลันออกจากห้องไป

ฉากที่ 15

แอนนากำลังจัดของลงกระเป๋าและหีบห่อ หลุยส์เข้ามาบอกว่าเรือใกล้จะออกแล้ว เจ้าจอมมารดาเที่ยงและเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เข้ามาหานางเพื่อขออนุญาตให้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม เจ้าจอมมารดาเที่ยงกล่าวเป็นนัยว่าทรงกำลังประชวรเพราะ “ดวงพระทัยแตกสลาย” ลายพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีมาถึงแอนนา ทำให้นางใจอ่อน ละทิฐิยอมไปเฝ้าพระองค์

ฉากที่ 16

พระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ใน “ห้องแห่งความรู้” ทรงยื่นพระร้ามรังกมรดกให้แอนนาอีกครั้ง และขอร้องให้นางอยู่ช่วยงานพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ พร้อมกับขึ้นเงินเดือนให้นางเป็น 25 ปอนด์ ในขณะที่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ประกาศยกเลิกประเพณีหมอบกราบ พระเจ้ากรุงสยามเสด็จสวรรคต

เพื่อให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าโครงเรื่องของนวนิยายเรื่องแอนนากับพระเจ้ากรุงสยามมีวิวัฒนาการมาอย่างไร จึงจะขอสรุปฉากและเหตุการณ์ที่สำคัญไว้ในแผนภูมิต่อไปนี้ โดยจะใช้บทละครเวทีฉบับปี ค.ศ. 1951 เป็นต้นฉบับหลักในการเปรียบเทียบย้อนหลังกับฉบับอื่น ๆ

แผนภูมิที่ 1

แสดงวิวัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อเรื่องของบทละครเพลง The King and I

		(ปีค.ศ.)		
องค์/ฉาก	โครงเรื่อง	ฉบับที่เคยกล่าวถึง		R&H เปลี่ยน/เพิ่ม
I, 1	เรื่องบ้านและเงินเดือน	1870	1944 1946	จาก\$100 เป็น £ 20
I, 2	เข้าเฝ้าครั้งแรก	1870	1944 1946	เปลี่ยนแปลงเล็กน้อย
	ทับทิมถวายเป็น	1872	1944 1946	เปลี่ยนและเพิ่มเติม
	ลุนทา	-		แต่งขึ้นใหม่
	เจ้าจอมเที่ยง	1870	1944 1946	เปลี่ยนแปลงมาก
	เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์	1870	1944 1946	เปลี่ยนแปลงมาก
I, 3	ปัญหาเรื่องบ้านพัก	1870	1944 1946	เปลี่ยนแปลง
	K รุ่งเรืองเรื่องโลกสมัยใหม่		1946	เปลี่ยนแปลง
	K สวดมนตร์ขอพรเรื่องงานเลี้ยง	-		แต่งขึ้นใหม่
I, 5	แอนนาจะจากไป		1946	เปลี่ยนแปลงเล็กน้อย
I, 6	จดหมายถึงลินคอล์น/โมเสส		1946	เปลี่ยนแปลงเล็กน้อย
	ฉากงานเลี้ยงรับทูต	1944	1946	เปลี่ยนแปลงมาก
II, 1	ฉากความหลังกับเอ็ดวาร์ด	-		แต่งขึ้นใหม่
II, 2	ทับทิมวางแผนหนี	1944	1946	เปลี่ยนใหม่ทั้งหมด
II, 3	ฉากบัลเลต์ “กระต๋อมลุ่มทอม”	-		แต่งขึ้นใหม่
II, 4	“ฉากเต้นรำ “Shall We Dance”	-		แต่งขึ้นใหม่
	พระราชทานแหวนมรกต		1946	เปลี่ยนจาก 1944
	พบตัวทับทิม	1944	1946	เปลี่ยนแปลง
	ฉากเขียนทับทิม	1944	1946	เปลี่ยนจากเผ่าทั้งเป็น
ฉากค้น	ข่าว K ประชวร		1946	เปลี่ยนแปลงมาก
II, 5	แอนนาเปลี่ยนใจเข้าเฝ้า		1946	เปลี่ยนแปลงเล็กน้อย
II, 6	ฉากสวรรคต		1946	เปลี่ยนแปลงมาก

หมายเหตุ K หมายถึง พระเจ้ากรุงสยาม, R & H หมายถึง Rodgers and Hammerstein

บทวิเคราะห์ละครเพลงและภาพยนตร์เพลง The King and I

จากตารางเปรียบเทียบอย่างคร่าว ๆ ที่แสดงข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม้ผู้ประพันธ์บทละครเวทีจะอ้างว่าสร้างขึ้นจากนวนิยายของนางแลนคอน แต่ทว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกือบทั้งเรื่อง และ โครงเรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับทับทิมและลุนทา ซึ่งเป็นความขัดแย้งประเด็นสำคัญในบทละครเวที ตลอดจนฉากบัลเลต์และงานเลี้ยง ซึ่งเป็นฉากใหญ่ที่สุดของละครนี้ล้วนเป็นการสร้างขึ้นใหม่โดยรอดเจอร์และแฮมเมอร์สไตน์ทั้งสิ้น ในการวิเคราะห์ละครเพลงเรื่องนี้จึงจะมุ่งไปที่องค์ประกอบหลัก 4 อย่างของละครนี้คือ โครงเรื่อง การสร้างตัวละครและบทโต้ตอบแก่นเรื่อง หรือแนวคิดหลักของเรื่อง และเพลงที่ใช้ในละคร

โครงเรื่อง

นักวิจารณ์ละครและนักประวัติศาสตร์การละครมีความเห็นแตกต่างกันในการวิเคราะห์โครงเรื่องของละครเพลงเรื่องนี้ บ้างก็ว่าเป็นละครรูปแบบเดิม ๆ ไม่มีอะไรใหม่มาเสนอผู้ชม เนื้อเรื่องสามารถคาดเดาได้' บ้างก็ว่าละครเรื่องนี้เสนอรูปแบบโครงเรื่องที่แตกต่างจากเดิมคือ กล้าที่จะเขียนให้ตัวเอกคือ พระเจ้ากรุงสยามสิ้นพระชนม์ในตอนจบ (องก์ที่ 2 ฉากที่ 6) และในการนำเสนอเรื่องราวความรักที่แฝงเร้นอยู่เสมือนกระแสน้ำภายใต้ผิวหน้าของความขัดแย้งโดยไม่มีฉากรักระหว่างคู่รักทั้งสองแม้เพียงฉากเดียว นอกจากฉากเต้นรำด้วยเพลง "Shall We Dance" (องก์ที่ 2 ฉากที่ 4) ซึ่งผู้วิจารณ์ทั้งสองแง่มุมข้างต้น ต่างก็มีเหตุผลวิเคราะห์ได้ถูกต้องทั้งสองฝ่าย

ในด้านโครงเรื่องและการดำเนินเรื่อง ละครเรื่อง The King and I พยายามดำเนินตามบทภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 มากกว่าจะดำเนินตามบทของนางแลนคอนในหนังสือฉบับปี ค.ศ. 1944 แม้จะมีคำประกาศไว้ในแผ่นปลิวโฆษณาว่าดัดแปลงมาจากนิยายของนางแลนคอนก็ตาม แม้กระนั้น รายละเอียดมากมายในบทภาพยนตร์ยังต้องถูกตัดทิ้งไปในบทละครเวทีเพื่อนำเพลงมาแทนที่ เช่น ละครเปิดฉากด้วยการมาถึงเมืองสยามของแอนนาและหลุยส์เพียงลำพังไม่มีคนรับใช้มุสลิมมาด้วย และละครจบลงด้วยฉากสวรรคตเหมือนในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 แต่ตัดฉากเหตุการณ์การตายของหลุยส์ การก่อตั้งกงสุลต่าง ๆ และพระราชพิธีราชาภิเษกโดยรวมเอาการประกาศยกเลิกประเพณีหมอบกราบมาไว้ในฉากสิ้นพระชนม์ด้วยเลยในที่เดียว

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดในละครเพลงเรื่องนี้คือการสร้างเรื่องความรักของทับทิมและลุนทาขึ้นมาใหม่ ให้เป็นเรื่องราวความรักที่น่าเห็นใจขึ้นกว่าเดิม และมีผลกระทบต่อ การดำเนินเรื่องอย่างมาก นักประวัติศาสตร์การละครเช่นมอร์ดแดน Morddan Ethan กล่าวว่า "แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม คือ ตัวเอก ทว่าละครทั้งเรื่องเป็นเรื่องของทับทิม" ซึ่งเรื่องนี้ทำให้

เรามองเห็นลักษณะความเป็นเรื่องแต่งเดิมและความจงใจเบี่ยงเบนจากข้อเท็จจริงตามประวัติศาสตร์มากขึ้น ทับทิมซึ่งมีบุคลิกแข็งกร้าว รูปร่างสูงใหญ่ในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 ถูกเปลี่ยนโฉมให้กลายเป็นหญิงสาวร่างบอบบาง น่าเห็นใจ น่าสงสารผู้พยายามเรียกร้องอิสรภาพขอความช่วยเหลือจากแอนนาผู้เป็น “เทพีเสรีภาพ” เรื่องราวความรักของทับทิมถูกแต่งขึ้นใหม่ให้ดูซาบซึ้ง กินใจขึ้น ชีวิตของนางก็ช่างน่าสงสาร สาวชาววังคนอื่น ๆ หัวเราะเยาะนางเมื่อนางออกปากขอยืมหนังสือภาษาอังกฤษจากแอนนา เมื่อชาวสยามดูถูกประเทศพม่าบ้านเมืองของนางว่ายากจน นางก็แสดงอาการอึดอัดเศร้าหมอง ตัวนางเองถูกส่งมาเป็นเครื่องบรรณาการ ผู้เขียนบทภาพยนตร์ไม่สนใจข้อเท็จจริงที่ว่า เมื่อแอนนามาอยู่ในราชสำนักสยามนั้น (ระหว่างปี ค.ศ. 1862-1867) พม่าตกเป็นเมืองอาณานิคมของอังกฤษไปแล้ว ได้กลายเป็น “จังหวัดหนึ่งในประเทศอินเดียของอังกฤษ” (a province of British India) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1826 จนถึงปี ค.ศ. 1937¹⁹ ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นใดที่จะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการมาให้กษัตริย์แห่งสยามอีกต่อไป

อนึ่ง ควรกล่าวไว้ในที่นี้ว่า บันทึกทางประวัติศาสตร์ระบุว่าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การส่งเครื่องราชบรรณาการให้ประเทศที่เหนือกว่ามักส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองตามประเพณีเมื่อใดที่เจ้าประเทศราชต้องการผูกมิตรกับชาติที่เหนือกว่าโดยการส่งพระธิดามาให้ มักจะปฏิบัติอย่างแบบขล คือ ทำเป็นการรับพระสนมหรืออภิเษกพระชายาได้ถูกต้องตามประเพณี ดังเช่น เมื่อเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ประสงค์จะกระชับสัมพันธไมตรีกับสยามประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้ยกพระธิดาเจ้าดารารัศมีให้มาอภิเษกเป็นพระชายา มิได้ส่งมาเป็น²⁰ “ของขวัญ” เช่นที่เสนอในละครเรื่องนี้

นอกจากลักษณะตัวละครทับทิมจะเปลี่ยนไปแล้ว รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องราวความรักของนางก็ถูกสร้างขึ้นใหม่ ต่างไปจากทับทิมในต้นฉบับของแลนดอนหรือในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 ซึ่งสร้างตัวละครทับทิมที่มีท่าทางขโสวคดี ถือตัวว่าเป็นพระสนมคนโปรดแต่ภายหลังปลอมตัวเป็นพระหลบหนีจากวังไปหลบอยู่ในวัดแล้วถูกจับตัวกลับมาลงโทษด้วยการเผาทั้งเป็น ส่วนในละครเพลงนี้ทับทิมผูกใจรักอยู่ก่อนเข้าวังกับขุนนางชาวมอญซึ่งเป็นผู้พานามาส่งยังราชสำนักสยาม ทั้งคู่วางแผนหลบหนีแต่ถูกจับได้ ทับทิมเกือบจะถูกโบยถ้าไม่เพราะแอนนาขัดขวางไว้ การเปลี่ยนแปลงลักษณะของทับทิมและโครงเรื่องที่เกี่ยวกับทับทิมสำคัญมากเพราะตามท้องเรื่อง ทับทิมเป็นผู้เขียนบทละครสำหรับการแสดงหน้าพระที่นั่ง ซึ่งนางดัดแปลงเรื่องราวมาจาก *Uncle Tom's Cabin* (ค.ศ. 1852) ซึ่งผู้เขียนบทละครใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงทัศนะจากมุมมองของฝ่ายสนับสนุนการเลิกทาส

การแสดงหน้าพระที่นั่งดังกล่าวมาแล้วเป็นบัลเลต์แบบประยุกต์ ซึ่งในวงการละครเวทีถือว่าเป็น “บัลเลต์ที่งดงามตระการตาที่สุด” ในประวัติศาสตร์ของละครเพลงบรอดเวย์²¹ จากนั้นนับเป็นผลงานสร้างสรรค์ของร็อดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์อย่างแท้จริง เพราะไม่เคย

ปรากฏในนวนิยายเรื่องแอนนาฉบับใดที่มีอยู่ก่อนหน้าละครเพลง *The King and I* เป็นฉากที่เปลี่ยนภาพลักษณ์ของละครทั้งเรื่องให้กลายเป็นละครที่อลังการเด่นเป็นเอกในบรรดาผลงานทั้งหลายของผู้สร้างคนเดียวกัน และในหมู่ผู้สร้างละครบรอดเวย์ และทำให้ละครเพลงนี้เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับแอนนาที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวไม่ซ้ำกับฉบับอื่น ๆ ที่เคยมีมาก่อน

ส่วนฉากอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับฉากบัลเลต์ (ซึ่งอ้างว่าเป็นภาคภาษาไทยของเรื่อง "กระท่อมน้อยของลุงทอม") ต่างมีความสำคัญในการดำเนินเรื่องทั้งสิ้น เพื่อการเตรียมงานต้อนรับนี้ พระเจ้ากรุงสยามนำสวดมนตร์ขอพรพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งสัญญาจะหาบ้านให้แอนนาตามที่นางต้องการ ถือได้ว่านางเป็นฝ่ายชนะในการต่อสู้เรียกร้องความเป็นอิสรภาพ และปัจเจกภาพ (individuality) ตามแนวคิดแบบอเมริกัน หลังฉากงานเลี้ยงและการแสดงบัลเลต์ ยังนำไปสู่การร่วมเดินร่ำระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยาม เป็นฉากที่แสดงให้เห็นความสนใจและความรู้สึกที่ทั้งสองมีต่อกันเกินฐานะนายจ้างและลูกจ้าง ซึ่งในละครนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนยิ่งกว่าที่ได้กล่าวถึงเป็นนัยในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ.1946

การสร้างตัวละครและบทสนทนา

ในหนังสือของเขาชื่อ *Musical Stages* (ค.ศ.1975) ริชาร์ด ร็อดเจอร์ส (Richard Rodgers) เปิดเผยว่าเขามีความตั้งใจที่จะสร้างตัวละครในเรื่องนี้ “ให้มีลักษณะเป็นคนตะวันออก (Orientals) ที่เป็นตัวละครจริงๆ ไม่ใช่ภาพล้อหรือตัวตลก” และจะเสนอภาพพระเจ้ากรุงสยามและราชสำนัก “ที่มีความเป็นมนุษย์น่าเชื่อถือ”²² แม้จะมีความตั้งใจอันประเสริฐเช่นนี้ ตัวละครเกือบจะทุกตัวในละครเพลงกลับถูกเปลี่ยนแปลงจากลักษณะของตัวละคร ซึ่งมีบุคลิกรอบด้าน (well-rounded characters) ในภาพยนตร์ฉบับปีค.ศ. 1946 มาเป็นตัวละครที่มีลีลาแบบละครเวที และมีความเกินจริง (larger than life) จนแอนนาในภาพยนตร์ฉบับปีค.ศ. 1946 ดูเป็นตัวละครที่สงบเสงี่ยมเมื่อนำมาเปรียบกับแอนนาในละครเพลง การใช้เพลงและเนื้อร้องของเพลงก็มีอิทธิพลต่อภาพลักษณ์ของตัวละครและการดำเนินเรื่องด้วยเช่นกัน เพราะว่ามีเนื้อหาและข้อมูลที่ช่วยสื่อความหมายและแนวคิดหลักในเรื่องได้ (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของละครเพลง *The King and I* โดยส่วนรวมให้มีลักษณะเป็นอเมริกันมากขึ้น ภาพบุคลิกของตัวละครและอุดมการณ์ที่นางยึดถือตามที่เสนอในละครเพลงนี้จึงเป็นสิ่งที่ประทับอยู่ในความทรงจำของผู้ชมชาวอเมริกันยิ่งกว่าภาพของแอนนาในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 หรือในนวนิยายเรื่องแอนนาฉบับก่อน ๆ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการเปลี่ยนแปลงลักษณะของทับทิมและเรื่องราวความรักของนางเป็นสิ่งสำคัญในการสื่อความหมายของละครเรื่องนี้ ที่สำคัญคือทับทิมกลายเป็นตัวแทนของผู้ถูกกดขี่ โดยเฉพาะสตรีที่ถูกข่มเหงอย่างไร้ความยุติธรรมโดยผู้ชายที่แข็งแกร่งมีอำนาจกว่า ดังแต่กษัตริย์พม่าผู้ส่งนางมาเป็น “ของขวัญ” หรือกษัตริย์สยามซึ่งเห็นนางเป็น “สมบัติ” ในครอบครอง (ตามความเห็นของแอนนา) ซึ่งแสดงออกในบทเพลง “My Lord and Master” (องก์ที่ 1 ฉากที่ 2) เมื่อทับทิมคร่ำครวญเสมือนเป็นตัวแทนของสตรีผู้ถูกกดขี่ และปรารถนาเสรีภาพที่จะเลือกรักและอยู่กับคนที่พึงพอใจ แทนที่จะเป็นเสมือน “สมบัติ” ของชายผู้หนึ่งซึ่งนางไม่มีใจด้วย

My Lord and Master

Declared he's pleased with me

What does he mean?

What does he know of me?

This Lord and Master?

Though he may study me

As hard as he can

The smile beneath the smile

He'll never see

He'll never know

I love another man²³

อย่างไรก็ดี ภาพยนตร์เพลงฉบับปี ค.ศ. 1956 คัดเพลงนี้ออกทำให้ภาพยนตร์สูญเสียภาพการเรียกร้องอิสรภาพของสตรีผ่านทางเนื้อร้องของเพลงนี้

จะเห็นได้ว่า ทับทิมมีบุคลิกเปลี่ยนแปลงไป ในตอนต้นนางยอมรับชะตากรรมที่จะต้องเกิดขึ้นดังที่นางบอกขุนทาทูรักของนางว่า ทั้งสองคงจะได้แต่แอบรักกันและพบกันในเงามืด (ดังในเนื้อเพลง “We Kiss in the Shadow”) เมื่อมีโอกาส แต่ทว่าเมื่อได้รู้จักแอนนา นางเกิดความหวังและความกล้าที่จะแหวกวงล้อมของข้อจำกัดต่างๆ จึงเกิดบุคลิกอีกด้านคือ การร้องขอความเป็นไท ดังจะเห็นได้จากบทละครที่นางเขียนให้นางในราชสำนักแสดงหน้าพระที่นั่ง และจากการที่นางฝ่าฝืนที่จะปลดแอกให้ตนเอง บัลเลต์ ฉากที่จัดมาแสดงเป็นละครที่เสนอแนวคิดเชิงต่อต้านอำนาจฝ่ายธรรม ผู้ชมรู้สึกว่ายกย่องกษัตริย์คือฝ่ายธรรม ทั้งกษัตริย์ตามเรื่องในบัลเลต์ และกษัตริย์ผู้นั่งชมการแสดงอยู่ ในขณะที่ฝ่ายทาสนาโดยทับทิม เป็นฝ่ายที่ถูกข่มเหง ทับทิมเป็นฝ่ายธรรมะ นางเป็นผู้รู้ภาษาอังกฤษ นางนิยมการเลิกทาส และต่อสู้การเป็น

ทาส การไร้เสรีภาพ ซึ่งเป็นลักษณะความคิดแบบอเมริกันที่ผู้ชมเข้าใจและเห็นใจ แม้แต่พระพุทธรูปก็ยังเข้าข้างนางจึงส่งเทวดาลงมาช่วย

ส่วนลักษณะของตัวละครพระเจ้ากรุงสยามในละครเพลง เมื่อเปรียบเทียบกับในภาพยนตร์ฉบับ ค.ศ. 1946 แล้ว พระเจ้ากรุงสยามในละครเพลงมีบุคลิกขำเล่น ทั้งเมื่ออยู่กับแอนนาและกับเด็ก ๆ ขาดความสงบนิ่งในนิสัย ไม่มีลักษณะของนักวิชาการผู้รอบรู้ ขาดความสำรวมในกริยาท่าทางดังเช่นที่เร็กซ์ แฮริสันเคยแสดงในภาพยนตร์ นักแสดงในละครเวทีคือยูลบรินเนอร์ เสนอภาพกษัตริย์ที่ดู “เถื่อน” กว่า ทว่าเขาเป็นนักแสดงในจินตนาการของผู้สร้างทั้งสอง ซึ่งเกิดความประทับใจในบุคลิกของเขาตั้งแต่แรกเห็น ดังที่รีดเจอร์สเล่าไว้ในหนังสือของเขา

ผู้สมัครคนแรกที่เดินออกมาจากปีกฉากเป็นชายหนุ่มศีรษะล้าน
หน้าตามีเค้าแบบตะวันออก...เขาดูท่าทางเถื่อนๆ เสียงก็เถื่อนและ
เราไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าเขาเปล่งประกายความรู้สึกดุดันภายใน
ที่เขาพยายามควบคุมเอาไว้ เมื่อเขาอ่านบทให้เราฟัง เราทั้งสองต่าง
ก็ประทับใจในความเด็ดเดี่ยว ทรงพลัง ที่สัมผัสได้ ออสการ์กับผม
มองหน้ากันแล้วพยักหน้าให้กัน²⁴

และนั่นคือบุคลิกของพระเจ้ากรุงสยามที่บรินเนอร์เสนอให้เห็นผ่านบทบาทการแสดงของเขา การที่ผู้สร้างคนแล้วคนเล่า หรือผู้วิจารณ์อ้างว่าละครเรื่องนี้เสนอภาพของบุคคลและเรื่องราวที่เป็นจริงตามประวัติศาสตร์ เป็นคำกล่าวอ้างที่ไร้ความรับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาจากบุคลิกของพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งแสดงโดยบรินเนอร์ เพราะเหตุว่า บุคลิกและอากัปกิริยาของกษัตริย์ตามที่ละครเพลงนำเสนอเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของบุคคลที่ชาวสยามทั่วไปเรียกว่าเป็นคน “ไร้กริยา” หรือ “ขาดการอบรมบ่มนิสัย” ขาดความงามสง่า น่าเกรงขาม ความขรึมนิ่งในท่วงท่า ซึ่งชาวสยามถือกันว่าเป็นกริยาของ “ผู้ดี” ที่รู้จักรักษากริยาแม้ในเวลาโกรธเกรี้ยว

แม้เราจะไม่มีเอกสารอ้างอิงว่าพระเจ้ากรุงสยามพระองค์จริง (คือรัชกาลที่ 4) ได้รับความอบรมให้มีกริยามรรยาทอย่างไร เราก็พอจะอนุมานได้จากวิธีที่พระราชธิดาของพระองค์ทรงฝึกวินัยเจ้านายเล็ก ๆ ดังที่นายแพทย์มัลคอล์ม สมิธ (Malcolm Smith) เล่าไว้ในหนังสือของเขาชื่อ *A Physician at the Court of Siam* (ค.ศ. 1947) เกี่ยวกับสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงสยาม รัชกาลที่ 4 และการอบรมพระราชโอรส พระราชธิดา ตลอดจนทัศนคติของชาวสยามเกี่ยวกับการอบรมแบบชาววัง

บรรดาลูกๆ ของพระเจ้าอยู่หัวถูกอบรมมาตั้งแต่ยังเล็ก ๆ ให้รู้จักวางตัว ให้มีกิริยา
สมกับฐานะ การฝึกฝนในวังเป็นที่ยกย่องกันมาก จนกระทั่งบรรดาเจ้านายและ
ขุนนางในสมัยนั้นต่างพยายามจะส่งลูกชายลูกสาวเข้ามาอยู่ “ฝ่ายใน” เพื่ออบรม
กิริยามรรยาทแบบชาววัง ไม่น่าสงสัยเลยว่าความมีมรรยาท กิริยาท่วงทีที่สง่างาม
ของบรรดาเจ้านายและขุนนางในสมัยนั้น มีกำเนิดมาจากการอบรมบ่มกิริยาจาก
ในวังดังกล่าว²⁵

อาถักปกริยาและความประพฤติกของบรินเนอร์ไม่มีความละม้ายคล้ายคลึงกับลักษณะ
การวางตนของคนไทยจนพอจะทำให้อดอ้างได้ว่าละครที่เขานำแสดงเป็นภาพสะท้อนชีวิตจริง
ของราชสำนักสยาม และพระเจ้ากรุงสยามพระองค์จริง ทว่าการเสนอภาพที่เป็นจริงถูกต้องตาม
ประวัติศาสตร์ไม่ใช่จุดประสงค์ในการสร้างผลงานเรื่องนี้ของผู้สร้างทั้งสองอยู่แล้ว ร็อดเจอร์ส
กล่าวว่าเขาต้องการจะ “วาดภาพประเทศสยามตามสายตาของศิลปินอเมริกัน”²⁶ ซึ่งตามความคิด
ของผู้สร้างละครเพลง *The King and I* นั้น บุคลิกของบรินเนอร์ในบทบาทของพระเจ้ากรุง
สยามสอดคล้องกับภาพลักษณ์ที่คนตะวันตกมีอยู่ในใจแล้วของ “คนเถื่อนผู้สูงส่ง” (noble
savage) คือเป็นคนขาดความศิวิไลซ์ ขี้โอ่ อดอ่านาง และเป็นเผด็จการ แต่การที่เขากระหาย
ใคร่เรียนรู้วัฒนธรรมตะวันตกและความรู้แบบตะวันตก ทำให้เขาเป็นคนที่ยังพอจะให้อภัยได้
ซักเถลาได้ และน่าเห็นใจ เพราะเป็นผู้มีสำนึกดี ดังจะเห็นได้จากบทที่เขาร้องในเพลง

“A Puzzlement”

It's a puzzlement, what to tell a growing son!
What, for instance, should I tell him of women?
Shall I educate him on the ancient lines?
Shall I tell the boy, as for as he is able,
To respect his wives and love his concubines?
Shall I tell him everyone is like the other
And the better one of two is really neither?²⁷

พระเจ้ากรุงสยามในฉากนี้เป็นภาพสะท้อนของแฮมเล็ต ตัวละครเอกของเชกสเปียร์
ในละครเรื่อง *Hamlet, Prince of Denmark* ในฉากรำพันคนเดียวที่มีชื่อเสียง (“To be or not to
be, that is a question”) เมื่อแฮมเล็ตตกอยู่ในภาวะลำบากใจตัดสินใจไม่ถูกว่าจะเลือกปฏิบัติอย่าง
ไรดี พระเจ้ากรุงสยามในฉากนี้ก็ตกอยู่ในภาวะการณัคล้ายคลึงกันแม้จะต่างกรรมต่างวาระกัน

ที่น่าเสียดายก็คือ ความคิดที่แสดงท่าที ความเป็นเสรีนิยมและความเป็นคนมีเหตุผล ถูกบดบัง ด้วยกริยาที่ไร้ความสง่างาม โอ้อวด และดูเป็นคนป่าเถื่อนที่นักแสดงตีความออกมา

ในขณะที่กษัตริย์ผู้เจี๊ยบ ขริม ฉลาดเฉลียว (แม้จะยังคงมีความเซบ น่าขบขันอยู่บ้าง) จากบทภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 ถูกเปลี่ยนไปเป็นคนป่าเถื่อนผู้มีสำนึกตามบทละครเพลง ฉบับปี ค.ศ. 1951 แอนนาบนเวทีละครกลับโอ้อ่างงดงาม มีสีสัน น่ารัก น่าชื่นชมยิ่งเสียดายว่าภาพ แอนนาในภาพยนตร์ ไม่ว่าจะมองจากด้านใด แอณนามีลักษณะเกินจริงทุกด้าน เครื่องแต่งกาย ของแอนนาบนเวทีละครหรูหราฟุ้งเฟ้อกว่าที่ใช้ในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 ทั้งยังมีชีวิตชีวา เด็ด เดี่ยว เชื่อมมันในตัวเอง ไม่มีท่าทางนิ่ง ๆ น่านับถือ เช่น ที่ไอรีน ดันน์ (Irene Dunne) แสดงไว้ใน ภาพยนตร์ดังกล่าว

ในขณะที่แอนนาและพระเจ้ากรุงสยามในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 มีโอกาสมา พบและปะทะคารมกันบ่อยๆ ในบทละครเพลงการเผชิญหน้า และความขัดแย้งในด้านบุคลิก - ภาพหรือความคิดเห็นเชิงปรัชญาการเมืองถูกรวบรวมเอาไว้ในบทเพลง “Shall I Tell You What I Think of You” (องก์ที่ 1 ฉากที่ 5) ซึ่งในเพลงนี้แอนนาบรรยายสิ่งที่นางไม่ชอบใจ และยอมรับ ไม่ได้ในบุคลิกของพระเจ้ากรุงสยามเป็นที่น่าสนใจที่บทเพลงนี้ถูกตัดออกเมื่อละครเพลงถูก บันทึกลงเป็นภาพยนตร์ในปี ค.ศ. 1956 การตัดทอนรายละเอียดลงไปอีกจากเนื้อเรื่องตามบท ภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 และ บทละครเพลงฉบับปี ค.ศ. 1951 นั้นทำให้บุคลิกของแอนนา เปลี่ยนไปกลายเป็นตัวละครที่ “ดี้น” ขึ้น ขาดความมีสาระในบุคลิก “ปฏิบัติการ” ที่แอนนาต้อง มาทำในราชสำนักสยามก็ขาดความชัดเจนมิได้มีความสำคัญเด่นชัด หรือดูเป็น “ภาระกิจที่ สวรรค์กำหนดมาให้” เช่นที่เห็นอยู่ในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 ในองก์ที่ 1 ทั้งองก์ แอนนาจึง มีผลงานชิ้นเอกคือ การเรียกร้องอิสรภาพให้ตนเองในการที่สามารถเอาชนะข้อโต้แย้งกรณีบ้าน พักส่วนตัวที่นางต้องการเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ทศนคติของแอนนาต่อพระเจ้ากรุงสยามนั้นเป็นสิ่งที่มิได้เปลี่ยนแปลง ไปจากในฉบับก่อน ๆ ที่เคยมีมา แอนนายังคงถูกสร้างภาพให้เป็น “ครูพี่เลี้ยง” ของพระเจ้ากรุง สยามมิหลายครั้งที่แอนนาใช้สายตามองดูพระเจ้ากรุงสยามประจุมองดูเด็กที่เอาแต่ใจตนเอง นางต้อง “อบรม” พระองค์พอ ๆ กับที่อบรมบรรดาลูก ๆ ของพระองค์ นางถูกวาดภาพให้เป็น “สำนักฝ่ายดี” ของพระองค์ คอยแก้ไขความผิดที่พระองค์ทำ ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ พระองค์ยัง “เขลา” อยู่ เช่นในเรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องราวในพระคัมภีร์ไบเบิล (องก์ที่ 1 ฉากที่ 6) ยิ่ง ไปกว่านั้น นางยังเป็นผู้ท้าทายให้พระองค์เป็นคนดีกว่าที่พื้นฐานดั้งเดิมอันป่าเถื่อนของพระองค์ จะชักนำไป (องก์ที่ 2 ฉากที่ 4) ความจริงแล้วในละครเพลง แอนนาใช้เวลา “อบรม” พระเจ้า

กรุงสยามมากกว่าการสอนหนังสือลูกๆของพระองค์ หรือแม้แต่เจ้าฟ้าจุฬาภรณ ภาพความสัมพันธ์ระหว่างนางและเจ้าฟ้าจุฬาภรณจึงไม่ใกล้ชิดหรือผูกพันกันมาก ดังเช่นที่เห็นในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในละครเพลงคือ การเปลี่ยนแปลงบุคลิกของเจ้าจอมมารดาเที่ยง ในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 นางเป็นสตรีที่ฉลาด มีปัญญาน่านับถือ เสียสละและยอมทุ่มเทเพื่อสามีและลูก ความเป็นคนมีปัญญาของหล่อนฉายชัดให้เห็นแม้ว่าโดยเปลือกนอกนางจะดูเป็นคนเรียบร้อยและถ่อมตัว ในละครเพลงบทบาทของเที่ยงถูกดัดแปลงอย่างมากจนกลายเป็นเสมือนตัวตลก ทั้งในกริยาท่าทางและสีหน้า ไม่มีบุคลิกที่น่านับถือเป็นที่ยำเกรงของคนทั่วไปในราชสำนักเช่นในภาพยนตร์ บทบาทที่นางแสดงความจริงจัง มีเพียง 2 ฉากคือ เมื่อนางมาขอร้องให้แอนนาเปลี่ยนใจไปเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม (องก์ที่ 1 ฉากที่ 5 และองก์ที่ 2 ฉากที่ 5) เท่านั้น

นอกจากนั้นแล้ว เมื่อเปรียบเทียบบทบาทของเจ้าจอมมารดาเที่ยงในบทละครเพลง (ค.ศ.1951) และในภาพยนตร์เพลง (ค.ศ. 1956) ก็ยังเห็นความแตกต่างที่สำคัญคือ ในละครเวทีเที่ยงเป็นผู้ร้องเพลงสำคัญเพลงหนึ่ง “Western People Funny” ซึ่งเป็นเพลงที่แสดงความมีปัญญา ความเข้าใจโลกของผู้หญิงชาวสยาม เป็นเสียงของตัวแทนที่ช่วยถ่วงดุลยภาพลักษณ์ของผู้หญิงชาวสยามกับภาพลักษณ์ของผู้หญิงตะวันตกในตัวละครแอนนา บอกให้รู้ว่าในสายตาของผู้หญิงชาวสยามอย่างเที่ยง (ซึ่งคนตะวันตกอย่างแอนนามองว่า น่าขบขัน ป่าเถื่อน ไร้ปัญญา) ก็มองคนตะวันตกอย่างแอนนาและผู้มาเยือนชาวอังกฤษด้วยสายตาเดียวกัน และมองดูวัฒนธรรมตะวันตกที่ถูกยึดเย็บคือนาง (เช่นการแต่งกายและกริยามรรยาทแบบตะวันตก) ว่าประหลาดน่าขบขัน

To prove we're not barbarians

They dress us up like savages!

Western people funny,

Of that there is no doubt,

They feel so sentimental

About the Oriental

They always try to turn us

Inside down and upside out!²⁸

การตัดฉากเพลงนี้ออกจากบทบาทของตัวละครตัวนี้ในภาพยนตร์เพลง (ค.ศ. 1956) มิได้เป็นเพียงการลบบทบาทของตัวละครเท่านั้น ทว่ายังเป็นการเปลี่ยนความหมายของเรื่องทั้งหมด ทำให้สูญเสียการถ่วงดุลย์ของความคิดเห็นระหว่างผู้หญิงตะวันตกและตะวันออก ทำให้

ผู้หญิงในราชสำนักรวมทั้งตัวเจ้าจอมมารดาเที่ยงมีภาพลักษณ์เป็นคนไร้สาระ เออะอะ ไวยวาย เหมือนเด็กไร้วุฒิภาวะทางอารมณ์ โดยเฉพาะเมื่อนำมาเปรียบกับแอนนา ทำให้ภาพความอคติทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นนั้นเด่นชัดยิ่งขึ้น แอนนาในฐานะตัวแทนของอารยธรรมและอุดมคติแบบตะวันตกมีความ “เหนือกว่า” ชาวสยามอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะเมื่อขาด “เสียง” ของฝ่ายตะวันออกที่แสดงความเห็นผ่านตัวละครของเจ้าจอมมารดาเที่ยงเมื่อร้องเพลง “Western People Funny”

ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์และเจ้าจอมมารดาเที่ยงนั้น บทละครเวทีและภาพยนตร์เพลงเสนอภาพความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและผ่อนคลายกว่าในที่เห็นในภาพยนตร์ฉบับปีค.ศ. 1946 ซึ่งทั้งสองมีความเคารพกันและกัน อยู่ห่าง ๆ ไม่เคยพูดกันตรง ๆ หรือไม่เคยแสดงความสนิทสนมในฐานะแม่-ลูก หรือแม้แต่ในฐานะคนรู้จัก ในขณะที่ในละครเพลงและภาพยนตร์เพลง มีฉากที่ทั้งสองร่วมเดินรำกัน จับมือและร้องเพลงด้วยกัน

บทบาทและบุคลิกของตัวละครเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ก็เปลี่ยนไปอย่างมากเช่นกัน กล่าวคือในภาพยนตร์ฉบับปีค.ศ. 1946 เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์มีลักษณะเป็นคนช่างคิด ใฝ่เรียน ใฝ่รู้ ท่าทางจริงจัง น่าเลื่อมใส ไม่ถือตัว แม้จะรู้จักวางตัวสมฐานะลูกชายคนโต ส่วนในละครเพลง บุคลิกของตัวละครตัวนี้เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิงกลายเป็นคนขี้สรวล โสวาท โอวดำนาจ ไม่มีทีท่าเป็นผู้คงแก่เรียน และไม่ยำเกรงอยู่ในที่ท่า ยิ่งไปกว่านั้นยังปราศจากบุคลิกของผู้ที่จะเติบโตขึ้นเป็นกษัตริย์นักพัฒนา และนักปฏิรูปเช่นที่ปรากฏในภาพยนตร์ฉบับปีค.ศ. 1946

ในบทละครเพลงและภาพยนตร์เพลง บทบาทของ “กลาโหม” ยังถูกเปลี่ยนแปลงและตัดทอนลงไปอย่างมากด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการแสดงรอบทดลองในเมืองนิว เฮเวน (New Haven) กล่าวกันว่านักแสดงที่กำหนดให้รับบทนี้คือ เมอร์วิน ไวซ์ (Mervyn Vye) ไม่พอใจมากและขอลอนตัวจากคณะ จนต้องให้จอห์น จูเลียโน (John Juliano) มารับบทนี้แทน²⁹

เมื่อเปรียบเทียบกับบทของกลาโหมในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 กลาโหมในละครเพลงและภาพยนตร์เพลงแสดงความเป็นคนมีปัญญา และความเข้าใจธรรมช โศกของมนุษย์ อยู่บ้างเช่นในฉากที่ได้ตอบกับแอนนา และการที่นาง “ทำลาย” ความเป็นกษัตริย์ผู้เด็ดเดี่ยวของพระเจ้ากรุงสยามเสียสิ้น (องก์ที่ 2 ฉากที่ 4) จนพระองค์ไม่อาจลงมือโบยทับทิมได้ แต่ทว่ากลาโหมในบทละครมิได้มีความน่ายำเกรง น่านับถือเช่นที่เป็นในภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 ไม่มีลักษณะ “ลึก” ในบุคลิก ฉากที่กลาโหมต่อว่าแอนนาข้างต้นและฉากที่เขาวางแผนกับเจ้าจอมมารดาเที่ยงเพื่อให้แอนนาอยู่ต่อไป (องก์ที่ 1 ฉากที่ 5) ถูกตัดออกไปอีกเมื่อละครถูกบันทึกเป็นภาพยนตร์ในปี ค.ศ. 1956 ทำให้บทบาทของตัวละครนี้และเนื้อหาสาระของบทบาทลดน้อยลงไป จนไม่เหลือความสำคัญ กลายเป็นเพียงตัวละครที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือประกอบฉากเพื่อแสดง

ให้เห็นลักษณะความป่าเถื่อน ไร้อารยะของชาวสยามและผู้นำทางการเมือง เริ่มตั้งแต่ต้นจนจบ เรื่อง ภาพของกลาโหมที่ผู้ดูได้เห็นคือผู้ชายที่นุ่งผ้าชิ้นจีบหน้า ยาวกรอมเท้า (ซึ่งเป็นลักษณะการนุ่งผ้าของสตรีสยาม ผู้ชายจะไม่นุ่งผ้าเช่นนั้น) ไม่สวมเสื้อผ้าท่อนบนเลย³⁰ ท่าทางวางอำนาจ และหยาบคาย (เช่น ใช้เท้าถีบลำเมื่อไม่พอใจคำตอบของแอนนา) ในตอนต้นเรื่อง แล้วหายไปจากเรื่อง จนมาปรากฏตัวอีกไม่บ่อยนักเพื่อมาขัดจังหวะเวลาส่วนตัวของตัวละครทั้งสอง เพื่อแจ้งข่าวของทัตติม การตามล่าทัตติมและเพื่อมาขู่เชิญแอนนา กล่าวได้ว่าไม่ปรากฏลักษณะเชิงบวกหรือลักษณะที่น่านิยมนับถือ ในบุคลิกของตัวละครตัวนี้ ในละครเพลงและในภาพยนตร์เพลงเลย

องค์ประกอบที่มีส่วนช่วยในการนำเสนอบุคลิกและภาพลักษณ์ของตัวละครอีกอย่างหนึ่งคือ เนื้อร้องของเพลงต่าง ๆ ที่ใช้ในละครเพลง ซึ่งช่วยวาดภาพตัวละครให้รายละเอียดของตัวละครพร้อม ๆ กันกับเป็นส่วนช่วยในการพัฒนาโครงเรื่องและแนวคิดหลักของเรื่อง หรือแก่นเรื่องไปด้วย อย่างไรก็ตามแม้จะได้ประกาศเจตนาดีที่จะสร้างบุคลิกของตัวละครที่มีความเป็นไปได้และเหมือนจริง ทว่าทั้งร็อดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงพรางของละครเวที นั่นคือตัวละครของเขายังมีบุคลิกเป็นตัวตลก หรือเป็นภาพล้อมากกว่าจะมีความเป็นบุคคลตามที่เขาประกาศไว้ ทั้งนี้ก็เพราะเขาพยายามที่จะสรรเสริญอุดมคติแบบอเมริกันในบุคลิกของแอนนา และสร้างภาพลักษณ์ของนางให้ดู “ดีกว่าและเหนือกว่า” ตัวละครอื่น ๆ อย่างเกินความเป็นจริงนั่นเอง

แก่นเรื่อง

องค์ประกอบเดียวของละครเพลง *The King and I* ที่ยังคงถ่ายทอดเจตนารมณ์ของบทประพันธ์ต้นฉบับ และนวนิยายฉบับก่อนๆ ที่เคยมีมาคือ แก่นเรื่อง หรือแนวคิดหลักของเรื่อง ซึ่งต้องการเสนอภาพแอนนาในฐานะ “ผู้ไถ่บาป” หรือ “ผู้กู้ชีวิต” ชาวสยามโดยการให้ความรู้ ให้การศึกษาพระเจ้ากรุงสยาม ดังเราจะเห็นได้ว่า แอนนาบอกเซอร์เฮ็ดเวิร์คว่านางมีพันธะกิจในสยามที่ทำให้นางไม่อาจทิ้งไปได้ แม้ว่าเซอร์เฮ็ดเวิร์คจะพูดเป็นนัยให้นางหวนกลับมาตัดสินใจใหม่เกี่ยวกับคำขอแต่งงานที่เขาเคยเสนอ

เซอร์ เฮ็ดเวิร์ค : แอนนาที่รัก คุณดูน่ารัก ยิ่งกว่าเดิมเสียอีก
แอนนา : ขอบคุณค่ะ เฮ็ดเวิร์ค

- เซอร์ เอ็ดเวิร์ด : มึงงานทำอีกละซิ ไซ้ใหม่ มีคนต้องการความช่วยเหลือจากคุณ
อีกละซิ น่าประหลาดจริง ๆ ที่คนบางคนช่างผูกพันกับผู้ที่
ต้องการเขา
- แอนนา : เอ็ดเวิร์ดคะ ฉันคิดว่าเราน่าจะ.....
- เซอร์ เอ็ดเวิร์ด : คุณแน่ใจรึว่าคุณไม่เคยคิดถึงบ้าน
- แอนนา : ไม่เลยเอ็ดเวิร์ด ฉันเคยบอกคุณแล้วนี่คะ ฉันไม่มีอะไรต้อง
ห่วงอยู่ที่นั่น..... ไม่มีใครอีกแล้ว
- เซอร์ เอ็ดเวิร์ด : แอนนา คุณจำได้ไหมจ๊ะ ว่าฉันเคยขอให้คุณแต่งงานด้วย
ก่อนที่จะรู้จักกับทอมเสียบอีก
- แอนนา : โห้! เอ็ดเวิร์ด³¹

แนวคิดของเรื่องที่จะเสนอภาพแอนนาและทัศนคติเฉก “แม่” ของชาวสยาม แสดงให้เห็นในความสัมพันธ์ระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยาม แอนนาใช้เวลา “อบรม” พระเจ้ากรุงสยามมากกว่าใช้เวลาสอนลูก ๆ ของพระองค์ นางเป็นผู้คอย “แก้ไข” เมื่อพระองค์ประพฤติผิดเช่นในกรณีของทับทิม และคอยให้คำแนะนำที่ถูกต้องเช่นในการแก้ปัญหาทางการเมือง และการแก้ภาพลักษณ์ให้กษัตริย์สยามไม่ดูเป็น “คนป่าเถื่อน” ในสายตาของเหล่านักล่าอาณานิคมจากอังกฤษ

แนวคิดเรื่องการต่อต้านการใช้ทาส การปกครองระบบกษัตริย์ และการมีภรรยาหลายคนของผู้ชาย ยังคงเป็นแนวหลักของละครเวทีเรื่องนี้เช่นเดียวกับในนวนิยายเกี่ยวกับแอนนาฉบับก่อน ๆ แม้ว่าจุดเด่นของละครเรื่องนี้จะเน้นที่ทับทิมและการต่อสู้เพื่อเสรีภาพในความรัก ซึ่งเป็นการต่อสู้ส่วนตัว มิใช่การต่อสู้เพื่อปวงชนหรือเพื่อผู้หญิงโดยรวม มีเพียงแอนนาเท่านั้นที่เห็นใจทับทิม การที่ทับทิมมิใช่ตัวแทนของสตรีสยาม หรือตัวแทนของสตรีที่ถูกกดขี่กลุ่มใดเลย ทำให้ความช่วยเหลือของแอนนาขาดสาระของการต่อสู้เพื่อปลดแอกให้สตรีโดยรวมซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของแอนนาในนวนิยายฉบับก่อน ๆ การที่ละครเพลงมิได้เสนอฉากเหตุการณ์อื่น ๆ ที่แสดงความทุกข์ยาก หรือความทารุณโหดร้ายต่อผู้หญิงสยาม หรือกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดทำให้ความพยายามของแอนนาที่จะต่อสู้เพื่อทับทิมโดยอ้างว่าเป็นการปลดแอกให้สตรีสยามเป็นการกระทำที่ไม่สมเหตุสมผล ความจริงแล้วละครเพลงเรื่องนี้กลับเสนอภาพสตรีในราชสำนัก ซึ่งมีความสุขสบายใจอยู่ในวัง ฟังพอใจกับชีวิตตลอดมา จนกระทั่งต้องมาวุ่นวายใจกับการถูกยึดเย็บคอารยธรรมตะวันตกให้โดยแอนนาและพระเจ้ากรุงสยาม

การยอมรับสภาพชีวิตในวังว่าเป็นสถานการณ์ปกติของชีวิตแสดงออกโดยภาพ ความปกติสุขในวังและโดยผ่านทางคำพูด หรือบทเพลงของตัวละครเจ้าจอมมารดาเที่ยง ซึ่ง เปรียบเสมือนตัวแทนของสตรีสยาม (ในฐานะภรรยาเอกของกษัตริย์ตามเนื้อเรื่อง) นางบอก แอนนาว่านางมีความจงรักและพร้อมจะให้อภัยเสมอ เพราะว่า “ผู้ชายที่ต้องการความรักของเรา เป็นคนวิเศษ” (องค์ที่ 1 ฉากที่ 5) ในขณะที่อาจจะมีผู้โต้แย้งได้ว่าฉากนี้เป็นการเสนอให้เห็น ลักษณะความอ่อนแอของราชสำนัก ซึ่งยอมศิโรราบต่ออำนาจกษัตริย์โดยไม่คิดจะลุกขึ้นต่อสู้ ทำให้มองเห็นอำนาจความเป็นเผด็จการของพระเจ้ากรุงสยาม ทว่าประเด็นนี้มิได้นำมาเสนอให้ แค้นชัดในละคร และมีได้มีพยานหลักฐานใดใดว่าพระเจ้ากรุงสยามใช้อำนาจอธรรม หรือ ป่าเถื่อนกับผู้ใดนอกจากทาสทิม ทั้ง ๆ ที่ตัวละครตัวนี้มีบุคลิกภายนอกที่ป่าเถื่อน ไร้กิริยา มารยาท

และเช่นเดียวกันกับนวนิยายของแอนนาฉบับก่อน ๆ ละครเรื่องนี้มิได้ให้ข้อเท็จจริง ทางประวัติศาสตร์ว่าระบบทาสและลักษณะการใช้แรงงานทาสในสยาม ต่างจากระบบทาสใน อเมริกา และมีได้ให้ข้อเท็จจริงว่าบรรดาสตรีที่อยู่ในวังนั้นส่วนใหญ่มิใช่ทาส

ทว่าในบทละครนี้เองที่เกิดแนวคิดใหม่ขึ้น ซึ่งยังไม่เคยปรากฏในนวนิยายของ แอนนาฉบับก่อน ๆ นั่นคือ การยกย่องสรรเสริญพลังของสตรี ดังจะเห็นได้ในฉากห้องเรียนเมื่อ แอนนาสอนภูมิศาสตร์และแผนที่โลก (องค์ที่ 1 ฉากที่ 4) นอกจากเด็ก ๆ ซึ่งเป็นนักเรียน (ซึ่งแต่ง กายเหมือนกันหมดมิได้แยกหญิงชาย) ไม่มีผู้ชายปรากฏอยู่ในฉากเลยจนกระทั่งพระเจ้ากรุง สยามเข้ามาในฉากนั้น ทหารรักษาการณ์เป็นหญิงล้วน นักเรียนเป็นหญิงล้วน (นอกจากหลุยส์ และเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์) ที่เด่นที่สุดในฉากคือครูผู้หญิง แอนนาและครูผู้ช่วยคือเจ้าจอมมารดา เที่ยง แม้แต่เมื่อพระเจ้ากรุงสยามปรากฏกายเข้ามาในฉาก ก็ถูกกลืนเข้าไปในสถานการณ์ที่ถูกผู้ หญิงควบคุมเอาไว้แล้ว เพราะว่าพระองค์เสด็จเข้ามาตามเสียงเพลง “Home, Sweet Home” ซึ่ง แอนนาสอนให้เด็กๆ ร้องเพื่อปลุกสำนึกและเตือนพระองค์ให้รำลึกถึงบ้านพักที่แอนนาทวงถาม ถึง แอนนาจึงออกปากชมเด็ก ๆ ว่า “ร้องเพลงได้ดี ได้ผลตามเป้า” ก็สามารสดึงดูดความสนใจ ของพระองค์ให้ตามเสียงเพลงเข้ามาในฉากนั้น พลังของสตรีในฉากนี้จึงเด่นชัดมาก แม้ว่าโดย ผิวเผินจะดูเหมือนพระเจ้ากรุงสยามมีอำนาจเหนือพวกนางก็ตาม ยิ่งไปกว่านั้นพลังของสตรียัง เป็นพลังฝ่ายธรรมะ ตรงกันข้ามกับพลังความป่าเถื่อนของฝ่ายอธรรม เพราะว่าพวกนางล้วนมีคุณ ความดีงามที่พึงปรารถนาในวัฒนธรรม คือ มีคุณธรรม มีความรัก รู้จักเสียสละและให้อภัย ดังจะ เห็นได้จากเนื้อเพลงของเจ้าจอมมารดาเที่ยง ซึ่งเผยความรู้สึกของนาง

What more can I say to you?

This is a man who thinks with his heart.

His heart is not always wise.

This is a man who stumbles and falls.

But this is a man who tries.

This is a man you'll forgive and forgive,

And help and protect, as long as you live.³²

บทเพลงนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นปัญญา และความเข้าใจธรรมชาติของผู้ชายอย่างพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ยังแสดงให้เห็นความสูงส่งในจิตใจของนาง ซึ่งผู้ชมสามารถเข้าใจและซาบซึ้งได้ เป็นที่น่าเสียดายว่าบุคลิกด้านนี้ของตัวละครเจ้าจอมมารดาเที่ยงมิได้ถูกพัฒนา หรือนำมาให้เห็นเด่นชัดในฉากอื่น ๆ อีก ทำให้บุคลิกของนางขาดความลึกและแอนนายังคงความเด่นอยู่เพียงผู้เดียวในหมู่ตัวละครสตรีทั้งหมด

นอกจากนั้นทัศนคติสตรีดังที่พรรณนาไว้ในบทเพลงนี้ยังขัดแย้งกันกับทัศนคติของผู้ชายอย่างพระเจ้ากรุงสยามในบทเพลง "Song of the King" (ในองก์ที่ 2 ฉากที่ 4) ซึ่งกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างชาย-หญิง และแสดงให้เห็นความไม่ทัดเทียมกันทางสังคมและการที่ผู้หญิงถูกรอบของสังคมและประเพณีกำหนดให้เป็นเบี้ยล่างของผู้ชาย เช่น ผู้ชายสามารถมีภรรยาหลายคนได้ ในขณะที่ผู้หญิงถูกกำหนดให้ต้องจงรักภักดีต่อสามีเพียงคนเดียว

A girl must be like a blossom

With honey for just one man.

A man must live like a honey bee

And gather all he can³³

แนวคิดในเรื่องการกดขี่ข่มเหงสตรีที่ปรากฏในละครเรื่องนี้ควรจะได้รับการพัฒนาให้เห็นชัดเจนขึ้นในฉากอื่น ๆ ด้วย การที่ละครมุ่งโจมตีแต่ระบบหลายภรรยาในราชสำนักสยาม แต่ไม่เอ่ยถึงการกดขี่ผู้หญิงโดยทั่ว ๆ ไป รวมทั้งในอังกฤษและอเมริกาในสมัยเดียวกันนั้น ทำให้ภาพลักษณ์การเป็นนักต่อสู้เพื่อสตรีของแอนนาไม่เด่นชัด การเน้นประเด็นนี้จึงกลายเป็นการเสนอทัศนคติที่แตกต่างเกี่ยวกับผู้หญิงอังกฤษและผู้หญิงสยาม ซึ่งเป็นทัศนคติที่แสดงความอคติของแอนนาผู้อ้างว่าผู้หญิงอังกฤษอยู่ในสถานะที่ดีกว่าผู้หญิงสยาม เนื่องจากชาวอังกฤษใส่ใจเรื่องความรักมากกว่าชาวสยาม

แอนนา : เรามีได้มองดูว่าผู้หญิงก็มนุษย์เพศเมียเท่านั้น...

เมื่อคนสองคนรักกัน ผู้ชายประดุจราชาและผู้หญิงคือราชินี

กษัตริย์ : เป็นความคิดที่แย่มาก

แอนนา : เป็นความคิดที่คงามแตกต่างหาก แต่แน่ละพวกเราถูกอบรมมาให้มีความคิดเช่นนั้น³⁴

แอนนาเปรียบเทียบให้เห็นความด้อยกว่าของสตรีสยาม (เมื่อเปรียบกับผู้หญิงชาวอังกฤษ) โดยมีได้เอ่ยถึงลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมตะวันตกในสมัยกลางศตวรรษที่ 19 เมื่อผู้หญิงต้องแต่งงานเพื่อความสะดวก หรือเพื่อความอยู่รอด (marriage of convenience) หรือการกดขี่ผู้หญิงให้อยู่แต่ในบ้าน โดยมีให้มีสิทธิมีเสียงเท่าผู้ชายตามความเชื่อของระบบที่เรียกว่า “Cult of True Womanhood” ซึ่งครอบงำความคิดของคนร่วมสมัยกับแอนนามาจนทุกวันนี้ และเป็นความเชื่อที่ทำให้ผู้หญิงตกอยู่ภายใต้การกดขี่ของผู้ชายและมีสถานะเป็น “พลเมืองอันดับสอง” (second-class citizen) ความจริงแล้วความคิดของตัวละครพระเจ้ากรุงสยามที่กล่าวถึงบทบาทของสตรีว่าควรจะ “ซื่อสัตย์ต่อสามีโดยธรรมชาติ” มิได้ต่างกันเลกกับข้ออ้างที่ผู้ชายในโลกตะวันตกใช้เพื่อครอบงำสตรีให้อยู่ในกรอบ ต้องเชื่อฟังผู้ชายในฐานะลูกสาวที่วอนอนสอนง่าย ภรรยาและแม่ที่ไม่มีปากเสียง และไม่ให้สตรีออกมาสร้างฐานะหรือ “จู้จี้จ้าน” ในโลกภายนอกบ้าน (public sphere)¹⁵ ยิ่งไปกว่านั้นบางคนยังอ้างคำสอนของพระสาวกพอล (Paul the Apostle) ซึ่งนิยมนำมาใช้เป็นเหตุผลสนับสนุนความคิดในการกดขี่สตรี

ผู้หญิงควรได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักสมยอมเชื่อฟังอย่างเต็มที่
เราไม่อนุญาตให้ผู้หญิงสอน หรือใช้อำนาจเหนือผู้ชาย แต่ต้องสงบปากอยู่เสมอ
เพราะว่าแอดัมถูกสร้างขึ้นก่อน อีฟ...
แต่ผู้หญิงควรจะถูกสงวนเอาไว้เพื่อเป็นผู้อุ้มท้องและคลอดบุตร
หากว่าพวกนางรู้จักรักษาความสัตย์ซื่อ มีความรัก มีความเคารพและรู้จักอดกลั้น¹⁶

ผู้ชมละครถูกชักนำให้มองเห็นแต่ความ “เหนือกว่า” ของวัฒนธรรมตะวันตกในประเด็นนี้เพราะแอนนาอ้างว่าชาวอังกฤษได้รับการอบรมมาให้นิยมความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม และเกื้อหนุนความรักระหว่างชาย-หญิง ตั้งแต่ในการติดต่อคบหาจนถึงแต่งงานกัน แสดงให้เห็นความมีเสรีภาพที่จะเลือกคู่รักได้ตามใจสมัคร ซึ่งละครนี้อ้างว่าไม่มีปรากฏอยู่ในสังคมของชาวสยาม

แนวคิดหลักอีกประการหนึ่งในละครเรื่องนี้ซึ่งไม่เคยมีปรากฏมาก่อนในนวนิยายของแอนนาฉบับก่อน ๆ ก็คือ การเน้นความสำคัญของความรักและการมีอิสระที่จะเลือกรัก เป็นเรื่องน่าสนใจว่าผู้ชมในสังคมยุควิคตอเรียน ร่วมสมัยกับแอนนาจะมีปฏิกิริยาอย่างไรต่อความคิดนี้ อย่างไรก็ตามแอนนาเสนอความคิดเรื่องความรักในอุดมคติไว้ในบทเพลง “Hello, Young Lovers” ซึ่งนางพรรณนาความรักอันไม่มีวันสิ้นสุดต่อสามี เมื่อเขาเสียชีวิตไปแล้วขอมหมายถึงจุดจบของชีวิตรักของนาง คือนางจะรักษาความรักนั้นไว้ โดยไม่คิดหาคนรักใหม่ หรือแม้แต่หวนกลับไปพิจารณาข้อเสนอของเพื่อนเก่าอย่างเซอร์เอ็ดเวิร์ด ในละครเพลงเรื่องนี้ศูนย์กลาง

หวนกลับไปพิจารณาข้อเสนอของเพื่อนเก่าอย่างเซอร์เอ็ดเวิร์ด ในละครเพลงเรื่องนี้ศูนย์กลางของความสนใจในเรื่องความรักของหนุ่ม-สาว จึงอยู่ที่ความรักของทับทิมและลุนทา แม้แต่หน้าที่ต่อประเทศชาติ (ซึ่งยอมส่งทับทิมมาเป็นบรรณาการเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง หรือเพื่อต้องการความคุ้มครองจากสยาม) และการซื้อสัตย์ต่อหน้าที่นั้น ยังไม่มีอำนาจเท่าอำนาจของความรักและความปรารถนาจะได้สมรัก แม้แต่เจ้าจอมมารดาเที่ยงก็ยังกล่าวอ้างถึงความรักที่นางมีต่อพระเจ้ากรุงสยามมากกว่าความจงรักภักดีในฐานะบาทบริจาริกาและประชาชนของพระองค์ หรือหน้าที่ของนางในฐานะพระราชมารดาของเจ้าฟ้าผู้เป็นรัชทายาท (ตามเนื้อเรื่อง) สำหรับชาวสยามแล้วแม้ว่าความคิดและทัศนคตินี้อาจจะไม่ถึงกับเป็นไปได้ แต่ทว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะสำหรับสตรีในยุคประมาณปี พ.ศ. 2400 เหตุการณ์ทั้งสองเหตุการณ์ข้างต้น ซึ่งเป็นเพียงฉากเล็ก ๆ ที่เกี่ยวพันกับฉากงานเลี้ยงฉลองวันพระราชสมภพในนวนิยายฉบับของนางแลนคอน” เมื่อถูกนำมาขยายให้เป็นฉากใหญ่ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่อง แนวคิด และภาพรวมของเรื่องในละครเพลงฉบับนี้ ทำให้ประเด็นเรื่องความรักและความต้องการเสรีภาพในความรักกลายเป็นแนวคิดเด่นของเรื่อง

นอกจากความรักฉันทน์หนุ่มสาวแล้ว ละครเพลงและภาพยนตร์เพลง *The King and I* ยังเสนอภาพความรักแบบแม่-ลูก ระหว่างแอนนาและเด็ก ๆ ผู้เป็นศิษย์ ซึ่งไม่เคยเป็นประเด็นเด่นในนวนิยายฉบับก่อน ๆ เมื่อแอนนารู้ว่าจะจากเมืองสยามไปเพราะพระเจ้ากรุงสยามไม่จัดหาบ้านส่วนตัวให้นางตามต้องการ นางกลับเปลี่ยนใจเมื่อเห็นบรรดาเด็ก ๆ ที่น่ารักเหล่านั้นในตอนจบของละคร เมื่อแอนนาจะจากไปเพราะโอรสพระเจ้ากรุงสยามกรณีทับทิม นางกลับเปลี่ยนใจเมื่อ “ฟ้าหญิง” ขอร้องให้นางอยู่ต่อไป โดยใช้ข้อความในจดหมายซึ่งแอนนาในต้นฉบับของแลนคอนอ้างว่าเป็นจดหมายจากเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น ซึ่งส่งมาถึงนางในปี ค.ศ. 1872

การเน้นประเด็นเรื่องความรักและอานุภาพของความรัก รวมทั้งการที่แอนนาสนับสนุนความรักของทับทิมและลุนทา อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพสะท้อนของสังคมและวัฒนธรรมอเมริกันในยุคร่วมสมัยกับละครเพลง คือประมาณปี ค.ศ. 1950 เป็นต้นไป เมื่อชาวอเมริกันย้ำเรื่องการมีความรักเป็นรากฐานของการแต่งงาน และการสร้างครอบครัว สเตฟานี กูนซ์ (Stephanie Coontz) ผู้เขียนหนังสือ *The Way We Never Were* (ค.ศ. 1992) เปิดเผยประเด็นสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมอเมริกันในยุคทศวรรษ 1950 กล่าวไว้ว่าทัศนคติของผู้คนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาย-หญิงเปลี่ยนไปในยุคนี้เนื่องมาจากการที่ผู้หญิงมีโอกาสดูออกจากบ้านเข้ามาแข่งขันในตลาด แรงงานในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ผู้หญิงมีความเชื่อ

มันในตัวเองมากขึ้นและพึ่งตัวเองได้มากขึ้น ในขณะที่สตรีสมัยกลางศตวรรษที่ 19 ในสังคมผู้ดีของชนชั้นกลางมักจะละทิ้งงานบ้านให้คนรับใช้ สตรีทุกชนชั้นในตอนกลางศตวรรษที่ 20 “กลับสร้างงานในบ้านขึ้นมาทำและจะรู้สึกผิดอย่างมากถ้าไม่ได้ลงมือทำอะไรเอง”³⁹ ดังจะเห็นได้ว่าสตรีในยุคนี้ใช้เวลาทำงานบ้านมากขึ้น ทั้ง ๆ ที่เป็นยุคที่มีเครื่องผ่อนแรงช่วยทำงานบ้านเพิ่มขึ้นอย่างมากมา งานบริการภายในบ้านซึ่งผู้หญิงในยุคก่อนซึ่งพึ่งตนเองไม่ได้จำเป็นต้องดำเนินการแลกเปลี่ยนกับที่อยู่อาศัยและความคุ้มครองของผู้ชาย กลายมาเป็นเครื่องมือเพื่อแสดง “ความเป็นหญิงและความเป็นปัจเจกบุคคล”⁴⁰ เป็นงานบริการซึ่งสตรีผู้มีรายได้ พึ่งตนเองได้ “เลือก” ที่จะทำเพื่อครอบครัวเป็น “ของขวัญด้วยความรัก” มิใช่เป็นงานบริการที่ต้องใช้แลกอาหาร ที่อยู่ หรือ ความคุ้มครองอีกต่อไป ความรัก การสร้างครอบครัว และการทำบ้านให้เป็นบ้าน เป็นลักษณะความเป็นหญิงและความรับผิดชอบที่ถูกนำมาสร้างภาพขึ้นใหม่ให้น่าชื่นชม นำไปฝืน ด้วยเหตุผลซึ่งต่างไปจากการกำหนดให้เป็นบทบาทของผู้หญิงที่ถูกจำกัดให้อยู่แต่ในบ้าน (domestic sphere) ตามค่านิยมของยุควิกตอเรียน

นอกจากคุนซ์ (ค.ศ. 1992) ยังมีนักประวัติศาสตร์สังคมอีกหลายคนที่ยืนยันความคิดที่ว่าระยะเวลาในตอนกลางศตวรรษที่ 1950 เป็นเวลาที่ความรักและความเป็นแม่บ้านถูกนำมาสร้างภาพให้ดูงดงาม น่าชื่นชม และเป็นลักษณะอันพึงปรารถนาในตัว “ผู้หญิงแท้ ๆ” มิลเลอร์และโนแวก (Miller and Novak, 1978) และดิกกินส์ (1988)⁴¹ เห็นพ้องกันว่า ความกลัวสงครามเย็น (The Cold War) การใส่ไคล้ว่าเป็นคอมมิวนิสต์ของแม็คคาธิ (Macarthyism) และการเติบโตของระบบเศรษฐกิจยุคใหม่ในอเมริกาทำให้เกิดการย้อนกลับมาใช้กำลังทหารและการรวมตัวของบริษัทใหญ่ ซึ่งปรากฏการณ์ทางสังคมเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าตื่นตระหนกสำหรับสาธารณชน ซึ่งปรารถนาจะหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านั้น แล้วหันกลับมาหาภาพสังคมชีวิตที่มั่นคง แน่นนอนกว่าที่สามารถเป็นหลักประกันความปกติสุขในชีวิตให้แก่พวกเขาได้

[สิ่งเหล่านี้] เหลือจะรับมือได้ แต่อย่างน้อยคนอเมริกันมีเวลาและมีเงินที่จะช่วยให้หลบหลีกความกลัวไปได้ ผู้คนจึงหันหน้าหนี ไม่ยอมคิดถึงความจริงอันร้ายกาจ หรือยากเข็ญ และหันกลับไปหาภาพอดีตที่เขาโหยหา นั่นคือภาพครอบครัวแสนสุขที่โอบกอดกันไว้เมื่อต้องเผชิญกับความน่าสยดสยองของโลกสมัยใหม่ ภาพชีวิตที่เลียนแบบยุควิกตอเรียนกลายเป็นภาพฝันของอเมริกาในสมัยทศวรรษที่ 1950 มีแม่เป็นแม่บ้าน พ่อเป็นผู้หาเงินเลี้ยงดูครอบครัว มีรอยยิ้มอย่างเดี๋ยเดี้ยว มุ่งมั่นในบทบาทตามขนบนิยมของตนเอง⁴²

ภาพฝันแบบอเมริกันในสมัยทศวรรษ 1950 คือ การแสวงหาความสำเร็จและความสุขด้านวัตถุ รวมทั้งความมั่นคงในครัวเรือน ซึ่งหายไปจากสังคมอเมริกันในทศวรรษ 1930

เพราะความฝืดเคืองทางเศรษฐกิจ (the economic depression) และหายไปจากอเมริกาในทศวรรษ 1940 ด้วยสาเหตุของสงครามโลกครั้งที่ 2⁴³ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การที่ภาพยนตร์เพลง **The King and I** (ค.ศ. 1956) เน้นย้ำไปที่อำนาจ “ตามธรรมชาติ” ของความรักนั้นเป็นไปตาม กระแสวัฒนธรรมของอเมริกาในทศวรรษ 1950 ด้วย

การสร้างความเป็นอเมริกันให้ละครเพลงเรื่องนี้ยังเห็นได้เด่นชัดในการ “แปลง” พุทธศาสนาให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับคริสต์ศาสนา เช่น ในฉากสวดมนตร์ขอความช่วยเหลือจาก พระพุทธในองค์ที่ 1 ฉากที่ 6 และในฉากบัลเลต์ (องค์ที่ 2 ฉากที่ 1) โดยปกติแล้วในเมืองไทยซึ่ง คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายหินยานนั้น การสวดมนตร์หมู่แบบออกเสียง มักสวดเป็น ภาษาบาลีและใช้บทสวดที่มีผู้แต่งไว้แล้ว ถ้าเป็นการสวดขอความช่วยเหลือต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มัก จะสวดเป็นการส่วนตัว ไม่ประกาศอย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ ที่สำคัญคือ พระเจ้ากรุงสยาม พระองค์จริงคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงมีพระราชอัธยาศัยไม่นิยมเรื่องการ เชื้อโชคกลาง หรือปาฏิหาริย์⁴⁴ และโดยปกติแล้วผู้ที่ เป็นพุทธมามกะ มักจะสวดมนตร์ด้วยอาการ อันสงบ สบายกายวาจา ใจ ไม่ใช่ด้วยกริยาเล่นหัว หรือโจ่งฉ่าง ดังภาพที่เห็นในละครเพลงและ ภาพยนตร์เพลงเรื่องนี้ ฉากสวดมนตร์ในเรื่องจึงเป็นภาพจากจินตนาการของผู้สร้างชาวอเมริกัน ซึ่งอาจจะไม่รู้หรือมิได้ใส่ใจที่จะคำนึงถึงความเป็นจริงทางวัฒนธรรมของชาวสยาม

ส่วนฉากบัลเลต์ นับเป็นฉากที่ใช้แสดงอุดมคติแบบอเมริกันอย่างแท้จริง เนื่องจาก เป็นฉากที่ใช้สื่อแนวคิดสนับสนุนการเลิกทาส และต่อต้านการใช้อำนาจกษัตริย์ โดยเฉพาะใน บทสรุปที่ทับทิมวิงวอนต่อหน้าพระที่นั่งหลังจากจบการแสดง เพื่อขอให้ทรงปลดปล่อยนางให้ เป็นอิสระ

ทับทิม : ข้าพระพุทธเจ้ายินดีที่กษัตริย์ [ไชมอน เลอกรี] สิ้นพระชนม์ ไม่ว่า กษัตริย์พระองค์ไหนทั้งนั้นที่ติดตามจับตัวนางทาสที่หนีไปหาผู้รัก ข้าฯอยากจะกราบทูลฯว่า...[นางยืนขึ้น เจียบไปครูใหญ่ ทำท่าเหมือน จะพูดแล้วเปลี่ยนใจ] ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทและแขกผู้มีเกียรติทุก ท่านข้าฯจะเล่าตอนจบของเรื่องให้ท่านฟัง...⁴⁵

ส่วนประเด็นที่เกี่ยวกับเพลงและรายละเอียดอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับฉากบัลเลต์จะนำมา อภิปรายในหัวข้อต่อไป

เพลงประกอบละคร

เพลงประกอบละครนับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความเด่นให้ละครของ ร็อดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์แตกต่างไปจากผู้สร้างละครบรอดเวย์คนอื่น ๆ ในกรณีของละคร เพลงเรื่อง *The King and I* เพลงประกอบละครกลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งซึ่งท้าทายถึงจริยะ ภาพของผู้สร้างทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง ริชาร์ด ร็อดเจอร์ส เล่าไว้ในหนังสือของเขาชื่อ *Musical Stages* (1975) ว่าเขารู้ตัวว่าไม่มีความรู้และไม่รู้จักดนตรีไทยพอที่จะสร้างเพลงประกอบ ให้มีสำเนียงเป็นไทยได้ และถึงแม้จะทำได้เขาก็ไม่เคยคิดจะทำเพลงที่เลียนแบบดนตรีไทย

ในการแต่งเพลงประกอบละครเรื่องนี้ ผมก็ทำงานตามประเพณีที่ผมเคยทำมา ทุกครั้งคือ เขียนเพลงที่ดีที่สุดเท่าที่ผมสามารถจะทำได้ ให้เหมาะสมกับตัวละคร แต่ละตัวและสถานการณ์ในฉากนั้น ๆ โดยมีได้มุ่งจะเลียนแบบดนตรีท้องถิ่น ตามเนื้อเรื่องแต่อย่างใด ทั้งนี้มิใช่เพียงเพราะว่าผมไม่สามารถจะสร้างสรรค์ เพลงที่เป็นไทยแท้ ๆ ได้เท่านั้น เพราะแม้ว่าจะทำได้ ผมก็จะไม่ทำอย่างแน่นอน [ทั้งนี้เพราะ] ผู้ชมชาวตะวันตกไม่คุ้นเคยกับเสียงเครื่องดนตรีตะวันออกประเภท ระฆังเสียงแหลม เครื่องสายเสียงอู้อี้ขึ้นจมูกหรือกลองแบบจีน และคงจะไม่นิยม ดนตรีแบบนั้น ถ้าผู้ประพันธ์เพลงต้องการจะเข้าถึงอารมณ์ของผู้ชมและผู้ฟัง... ซึ่งแน่ละ นั่นเป็นสิ่งที่ดนตรีประกอบละครจะต้องทำให้ได้...เขาก็ต้องพยายามทำ ให้สำเร็จ โดยใช้ดนตรีที่ผู้ฟังสามารถเข้าใจและซาบซึ้งได้ ผมมักจะเปรียบเทียบ อยู่เสมอว่าในการแต่งเพลงให้ละครเรื่องนี้ ผมใช้วิธีการเดียวกันกับที่จิตรกรชาว อเมริกันอย่าง แกรนท์ วูด (*Grant Wood*) จะใช้ในการบันทึกความประทับใจใน เมืองกรุงเทพฯ ของเขาลงบนผืนผ้าใบ ภาพที่ได้คือภาพเมืองสยาม แต่เป็นเมือง สยามตามสายตาของจิตรกรอเมริกัน วิธีการอื่น ๆ คงไม่ถูกต้องและ ไม่ได้ผลดี"

การสร้างดนตรีประกอบที่เป็นอเมริกันตามแนวคิดของร็อดเจอร์สปรากฏผลเป็นที่ น่าพอใจยิ่ง เพลงประกอบละครเรื่องนี้เป็นที่นิยม และร้องกันติดปากอยู่หลายเพลง เช่น เพลง "Hello, Young Lovers" "Shall We Dance" และ "Getting to Know You"

สำหรับคิตคิวอย่างร็อดเจอร์ส สิ่งท้าทายเขาที่สุดคือการสร้างเพลงให้เข้ากับตัว ละครและผู้แสดง ร็อดเจอร์สเล่าถึงอุปสรรคในด้านนี้เกี่ยวกับตัวดาวเด่นของคณะคือ เกอร์ทรูด ลอว์เรนซ์ (*Gertrude Lawrence*) ผู้อยากแสดงเป็นแอนนามากถึงกับขอซื้อลิขสิทธิ์การทำเป็น ละครเวทีเอาไว้ก่อนจะส่งหมายมาทาบทามผู้สร้างทั้งสอง ดังที่เคยกล่าวมาแล้วว่าลอว์เรนซ์เป็น

นักแสดงที่ “เสียงไม่ถึง” ซึ่งข่มขหมายความว่าผู้ประพันธ์เพลงจะต้องระวังในการแต่งเพลงให้อยู่ในระยะของเสียงที่เธอจะร้องได้ แล้วเก็บเอาเพลงที่ร้องยาก ๆ ไว้ให้นักแสดงคนอื่นในเรื่องที่มีช่วงเสียงกว้างพอจะร้องได้ นอกจากนั้นเขายังว่าจ้างครูฝึกซ้อมเสียงชื่อ โจ มูน (Joe Moon) มาฝึกซ้อมเสียงและซ้อมเพลงให้ลอว์เรนซ์ แต่ก็ยังไม่อาจจะแก้ไขเสียงร้องของเธอได้ ร็อดเจอร์สกล่าวว่า “ผู้ชมแสดงความอึดอัดอย่างชัดเจนในขณะที่ลอว์เรนซ์ร้องเพลง และแสดงความรู้สึกโดยการส่งเสียงพึมพำที่ได้ยินกันอย่างชัดเจน” ทว่าลอว์เรนซ์ มีคุณสมบัติที่สามารถชดเชยปมด้อยเรื่องการร้องเพลงได้ คือ นางเป็นผู้มี “ประกายคาราที่เจิดจ้า สามารถทำให้เวทีสว่างไสวขึ้นได้ในทันที” ในการบันทึกภาพยนตร์เมื่อปี ค.ศ. 1956 ซึ่งมีเดบรอร่าห์ คาร์ (Deborah Kerr) แสดงเป็นแอนนา นักร้องที่ร้องเพลงแทนคือ มาร์นิ นิกสัน (Marni Nixon)⁴⁹

นอกจากจะต้องกังวลอยู่กับความสามารถในการร้องเพลงของคารานำแล้ว การเลือกเพลงสำหรับฉากแต่ละฉากก็สำคัญมาก หลังจากการแสดงรอบทดสอบ ที่เมืองนิวเฮเวนแล้ว เขาก็ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ลอว์เรนซ์เป็นผู้ออกความคิดว่าน่าจะทำองค์แรกของเรื่องให้เบาและสดใสขึ้นโดยการเพิ่มเพลงให้เธอและพวกเด็ก ๆ ร็อดเจอร์สจึงนำเพลงเก่าที่เขาตัดออกจากละครเพลงเรื่อง *South Pacific* มาปัดฝุ่นให้แฮมเมอร์สไตน์แต่งเนื้อร้องและตั้งชื่อใหม่ว่า “Getting to Know You” ซึ่งนอกจากจะได้ผลดีตรงตามความต้องการแล้วยังเป็นเพลงที่ “เสนอปรัชญาอันเป็นประเด็นหลักของเรื่องอีกด้วย”⁵⁰

เพลงอีกเพลงหนึ่งซึ่งแอนนาร้องกับเด็ก ๆ ในภาพยนตร์เพลงฉบับปี ค.ศ. 1956 คือ เพลง “Home, Sweet Home” ซึ่งแต่งโดยนักแต่งเพลงชาวอเมริกันชื่อ John Howard Payne (1792-1852) เพลงนี้นำมาใช้แทนที่เพลงเดิมในบทละครคือเพลง “Royal Bangkok Academy” ในฉากที่แอนนาสอนเด็ก ๆ ให้ร้องเพลงในองค์ที่ 1 ฉากที่ 4 ซึ่งเป็นการใช้เนื้อเพลงเตือนใจพระเจ้ากรุงสยามให้นึกถึง “บ้าน” ที่นางเรียกร้องเอาไว้ (ตามเนื้อเรื่องในภาพยนตร์เพลง) การเปลี่ยนแปลงนี้มีประเด็นสำคัญคือความหมายในเนื้อเพลงเดิม “Royal Bangkok Academy” นั้นข้าพเจ้าแอนนาในฐานะครูผู้ส่องทางสว่าง และเน้นการที่นักเรียนจะต้อง “เชื่อฟังครูทุกอย่าง” รวมทั้งการบังคับให้ใช้ภาษาอังกฤษในโรงเรียนเพียงภาษาเดียว เมื่อตัดเพลงนี้ออก ความหมายดังกล่าวก็ย่อมถูกตัดทอนไปด้วย ทำให้ได้ภาพรวมของเรื่องราวที่แตกต่างไปจากบทละครอีกมุมหนึ่ง

กระบวนการสร้างความเป็นอเมริกันของละครเรื่องนี้ยังปรากฏชัดเจนในฉากบัลเลต์ นักประวัติศาสตร์การละครคนสำคัญคือมอร์ดแคน กล่าวว่า ร็อดเจอร์สมิได้เป็นผู้ออกแบบฉากหรือแต่งเพลงสำหรับฉากนี้เอง ผู้ประพันธ์เพลงในฉากนี้ทั้งหมดคือ ทรูดี ริทแมน (Trude Rittman) ซึ่งเป็นผู้จัดทำเดินให้ละครเพลงของร็อดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์เรื่องก่อน ๆ มา

หลายเรื่อง⁵¹ ร็อดเจอร์สเล่าถึงเรื่องราวที่เกี่ยวพันกับการออกแบบฉากนี้ไว้ว่า เจอโรม รอบบินส์ (Jerome Robbins) ผู้ออกแบบฉากและจัดทำเต้น (choreographer) สำหรับฉากนี้คิดไม่ออกว่าจะให้ออกมาในแนวใด โดยเฉพาะเมื่อฉากนี้เป็นฉากเอกของละครทั้งเรื่อง ร็อดเจอร์สจึงแนะนำให้เขาลองคิดจากมุมมอง แทนที่จะเป็นมุมมองจริงจังก ร็อดเจอร์สกล่าวว่าเขาพอใจผลงานฉากนี้ซึ่งออกมาจากจินตนาการของรอบบินส์เป็นอย่างมาก

ในขณะที่เจตนารมณ์ของฉากนี้เป็นเรื่องจริงจัง การนำเอาลีลาการเคลื่อนไหวและท่าเต้นแบบตะวันตกออกมาผสมเข้ากับเนื้อหาของละครสะท้อนอารมณ์ตามแนวเรื่องของแฮเรียต บีชเชอร์ สโตว์...ทำให้ผลที่ได้ทั้งน่าขบขันและสะท้อนอารมณ์⁵²

ก่อนหน้าทีรอบบินส์จะออกแบบฉากบัลเลต์ประยุกต์ในครั้งนี้ หนังสือนิยายเรื่อง *Uncle Tom's Cabin* (ค.ศ.1852) เคยถูกนำมาสร้างเป็นละครเพลงแล้วครั้งหนึ่งโดย จอร์จ ไอเคน (George Aiken) และจอร์จ ซี. โฮวาร์ด (George C. Howard) เปิดการแสดงที่เมืองทรอย (Troy) รัฐนิวยอร์ก เมื่อวันที่ 27 กันยายน ค.ศ. 1852 ผู้สร้างมิได้ปรึกษาผู้เขียนคือนางสโตว์ เพราะนางเคยปฏิเสธละครละครอื่นอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมาขอบทประพันธ์นี้ไปจัดเป็นละครเวที อย่างไรก็ตามผู้สร้างละครคณะไอเคน-โฮวาร์ด ตัญญาว่า “จะดำเนินเรื่องตามบทประพันธ์เดิมอย่างซื่อตรงที่สุดเท่าที่จะทำได้” เพลงประกอบบทละครเรื่องนี้กลายเป็นเพลงดังหลายเพลง เพลงที่มีชื่อเสียงและเป็นที่นิยมที่สุดคือ “Ole Folks at Home” ซึ่งคณะละครนี้อ้างว่าแต่งโดย อี. พี. คริสตี้ (E. P. Christy) และขับร้องโดยคณะนักร้องของเขาชื่อ Christy Minstrels ปรากฏว่าละครเรื่องนี้เป็นที่นิยมอยู่นานจนถึงทศวรรษ 1890 คำชื่นชมของนักวิจารณ์ว่าละครเรื่องนี้เป็น “ละครศีลธรรมที่ยิ่งใหญ่” ทำให้นางสโตว์เจ้าของบทประพันธ์สิ้นสงสัยและหมดความอคติกับการจะนำบทประพันธ์ของเธอมาทำเป็นละครอีกต่อไป⁵³ บทประพันธ์ดังเดิมนั้นเหมาะจะนำมาทำเป็นละครแบบที่เรียกว่า “มินสเตรีล” (minstrel) ทั้งยังมีตัวละครที่มักจะเห็นกันบนเวทีละครมินสเตรีลอยู่ 2 ตัวคือ แซมโบและควิมโบ (Sambo and Quimbo)

เป็นเรื่องน่าสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไปว่า รอบบินส์ ได้รับอิทธิพลในการออกแบบฉากนี้มาจากละครของคณะไอเคน-โฮวาร์ดหรือไม่เพียงใด ทว่าจากการจัดฉากและการแสดงบ่งว่า ละครเรื่องนี้รับเอาแนวคิดของเบร์คท์ (Bertolt Brecht) มาใช้ในการจัดเวทีและกำหนดองค์ประกอบบนเวที โดยมีหน่วยเครื่องประกอบฉาก (props men) ในชุดสีดำคอยถือและเคลื่อนเครื่องตกแต่งฉากเช่น เเมฆ ภูเขา เกล็ดหิมะอยู่บนเวที ส่วนขนบของละคร “ตะวันตก” อาจมองเห็นเค้าได้ในองค์ประกอบหลายอย่างในฉากนี้ รวมทั้งในลีลาการเคลื่อนไหวมือและเท้าในการแต่งหน้าและการแต่งกาย เช่น การทาหน้าขาวเป็นหน้ากากแบบละครคาบูกิของญี่ปุ่นให้

ตัวละครเอกคือ นางทาสเอไลซ่า Eliza ซึ่งสวมชุดและนุ่งผ้ายกจีบหน้าแบบละครไทย ตัวละคร “ลุงธอมัส” สวมหัวสีดำผมหยิกตาพองแบบหัวเจ้าเงาะในละครนอกเรื่อง “สังข์ทอง” ส่วนลูกสมุนของกษัตริย์ในเรื่องคือ “สุนัขวิทยาศาสตร์” สวมหัวสุนัขในลักษณะเดียวกับหัวลิงในโฆษณาเรื่อง “รามเกียรติ์”

และเพื่อให้เกิดภาพที่ขัดแย้งบนเวทีเมื่อนางเอกคือนางทาสเอไลซ่าทาหน้าขาว ผู้ร้ายในเรื่องคือกษัตริย์ไซมอน เลอกรี จึงใส่หน้ากากสีดำ มีสิบเคียวดาคุโปนคล้ายหน้ากากทศกัณฐ์ ในโฆษณาเรื่อง “รามเกียรติ์” การใช้สีเช่นนี้บนเวทีเป็นการใช้สัญลักษณ์ของสีสื่อความหมายและความขัดแย้งระหว่างฝ่ายธรรมะ(สีขาว) และฝ่ายอธรรม(สีดำ) รอดเจอร์สกล่าวว่าในฉากบัลเลต์นี้คือฉากที่พระเจ้ากรุงสยามมองเห็นความบกพร่องในพระองค์เอง ซึ่งบรรยายไว้อย่างแบบขบขันในบทละครของทัปทิม⁵⁵

อย่างไรก็ดี สิ่งที่เด่นชัดที่สุดในฉากบัลเลต์นี้คือลักษณะความเป็นอเมริกันนิยมและคริสเตียนนิยม พระพุทธเจ้าปรากฏพระองค์มาในลักษณะประดุจพระเจ้าของชาวคริสต์ส่งทูตสวรรค์ คือเทวดาองค์หนึ่งลงมาช่วยนางทาสซึ่งหนีมาติดอยู่ชายฝั่งแม่น้ำ รายละเอียดของฉากซึ่งกล่าวถึงการที่แม่น้ำแข็งตัวเป็นน้ำแข็งเพื่อให้นางทาสเดินข้ามไปได้ แล้วกินตัวกลายเป็นน้ำดื่มเต็มท่วมกองทัปกษัตริย์ซึ่งติดตามล่าตัวนางมา เป็นการเลียนแบบอันชาญฉลาดและอย่างเห็นได้ชัดของเรื่องราวในพระคัมภีร์ไบเบิลเมื่อโมเสสพาทาสชาวยิวหนีฟาโรห์แห่งอียิปต์ข้ามทะเลแดงมา เรื่องราวในบทละครอธิบายว่าฉากนี้เป็นเรื่องที่ชาวสยามดัดแปลงมาจากนวนิยาย “กระท่อมน้อยของลุงทอม” ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นการกล่าวอ้างโดยผู้เขียนบทละคร The King and I เอง เพราะไม่เคยมี “กระท่อมน้อยของลุงทอม” ในภาคภาษาไทยตามลักษณะที่บทละครกล่าวอ้าง

ประเด็นที่สำคัญคือเรื่องราวในบัลเลต์ประยุกต์ฉากนี้ใช้เนื้อหาและ “ภาพ” ที่จินตนาการของผู้ชมชาวอเมริกัน และชาวตะวันตกส่วนใหญ่ ซึ่งรู้เรื่องราวในพระคัมภีร์ไบเบิลตอนดังกล่าวอย่างขึ้นใจ นอกจากนั้นยังเป็นการ “พิพากษา” ตัวละครไปในขณะเดียวกัน เพราะพระเจ้าอยู่ข้างโมเสสและชาวยิว และลงโทษฟาโรห์แห่งอียิปต์ เช่นเดียวกันที่พระพุทธเจ้าอยู่ข้างนางทาสเอไลซ่าและลงโทษกษัตริย์ไซมอนตามเนื้อเรื่องของบัลเลต์ประยุกต์ฉากนี้

นอกจากองค์ประกอบอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ความยาวของละครก็เป็นสิ่งที่ต้องนำมาพิจารณาด้วย โดยเฉพาะในละครเพลงซึ่งย่อมจะเน้นที่เพลงในละครด้วยมิใช่เพียงเนื้อเรื่อง บทละครเวทีต้นฉบับซึ่งใช้แสดงในฤดูกาลแสดงปี ค.ศ. 1951 นั้นมีความยาวประมาณ 3 ชั่วโมง 2 นาที และ 25 วินาที⁵⁶ แต่เมื่อปรับเปลี่ยนแล้วใช้เวลาในการแสดง 2 ชั่วโมง 44 นาที เป็นบทขับร้องและเพลงบรรเลงอื่น ๆ 65 นาที 24 วินาที เฉพาะฉากบัลเลต์ฉากเดียวมีความยาวเกือบ 15

นาที ในการบันทึกละครเป็นภาพยนตร์โดย ดาร์ริล ซานุค (Darryl Zanuck) แห่งบริษัทฟอกซ์ (Twentieth-Century Fox) เขาเห็นว่าละครเรื่องนี้ยาวเกินไป จำเป็นจะต้องตัดเพลงบางเพลงออกเสียบ้าง ก่อนการเริ่มต้นถ่ายทำภาพยนตร์ ซานุคมีบันทึกไปถึงรีดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์ และ “แนะนำ” ว่า “เท่าที่ผมเคยรู้มาไม่มีภาพยนตร์เพลงเรื่องใดที่ประสบความสำเร็จ มีความยาวเกินกว่า 2 ชั่วโมง 20 นาที”⁵⁷ ดังนั้น จึงมีการตัดทอนเพลง 5 เพลงจากบทละครต้นฉบับ และตัดฉากออก 2 (ฉากคือฉากภายหลังองก์ที่ 1 ฉากที่ 4 และฉากภายหลังองก์ที่ 2 ฉากที่ 4) รวมทั้งเหตุการณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ อีกหลายจุด ในที่สุดภาพยนตร์เพลงฉบับปี ค.ศ. 1956 ที่ถ่ายทำเสร็จพร้อมจะออกฉายจึงมีความยาวเพียง 2 ชั่วโมง 13 นาที สมดัง “คำแนะนำ” ของซานุค และเป็นภาพยนตร์ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงเช่นกัน⁵⁸

เมื่อผ่านกระบวนการปรับแต่งขั้นสุดท้ายจนกลายเป็นภาพยนตร์อมตะในปี ค.ศ. 1956 แอนนากลายเป็นตัวละครที่มีลักษณะเกินคนในชีวิตจริง เป็นตำนานวีรบุรุษหรือวีรสตรี นางเป็นตัวแทนของพลังคุณธรรมจากโลกตะวันตก ซึ่งสามารถเอาชนะใจและเรียกความนับถือ ความศรัทธาของกษัตริย์ตะวันออกผู้ป่าเถื่อนได้ อุดมคติแบบอเมริกันที่นางเป็นตัวแทนและเป็นผู้นำมาประกาศในดินแดนที่ไร้อารยธรรมนี้เป็นที่ยอมรับของผู้นำคนใหม่ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของนาง ความสำเร็จของนางจะคงความเป็นอมตะในรูปของการปฏิรูปและพัฒนาการต่าง ๆ ซึ่งมีแนวโน้มในตอนจบของละครหรือภาพยนตร์ว่าจะเกิดขึ้นแน่ ๆ ในดินแดนนี้

บทสรุป : ภาพแฝงในนวนิยายของแอนนา

หลังจากที่ได้กล่าวถึงนวนิยายของแอนนา เลียวโนเวนส์ ทั้ง 5 ฉบับมาอย่างละเอียด ทำให้มองเห็นกระบวนการแปลงโฉมแอนนาและเรื่องราวของนางให้มีลักษณะเป็นอเมริกัน ตลอดจนการสร้างภาพแอนนาให้กลายเป็นบุคคลในตำนานได้อย่างแจ่มชัด จากบทความต้นฉบับ 4 บท ซึ่งถูกขยายออกเป็นหนังสือภายใต้ชื่อ *The English Governess at the Siamese Court* (1870) ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อผู้อ่านในสังคมวัฒนธรรมยุควิคตอเรียน ในกรุงนิวยอร์ก ซึ่งเลียวโนเวนส์อาศัยอยู่ในขณะนั้น ความจำเป็นทางการเงินอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้นางพยายามจะเอาใจผู้อ่านและผู้พิมพ์ด้วยการเขียนเรื่องราวที่มีรายละเอียดขัดแย้งกันเอง และเบี่ยงเบนไปจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ทว่า สำหรับผู้อ่านชาวอเมริกันแล้วหนังสือเล่มนี้เป็นงานวรรณกรรมที่มีเรื่องราวน่าตื่นเต้น และน่าตื่นใจ พวกเขาชอบรับเรื่องราวตามที่ผู้เขียนเล่าและอ้าง

ว่าเป็นเรื่องจริง ตลอดจนยอมรับผู้เขียนและประวัติชีวิตของนางตามที่นางอ้างว่านางเป็น เรื่องราวที่นางเล่าได้ทั้งร้อยรอยจารึกไว้ในจิตใจและความกตัญญูของผู้ชมชาวอเมริกันรุ่นแล้วรุ่นเล่า จนกระทั่งประมาณเจ็ดสิบปีมานี้เอง ที่นักประวัติศาสตร์ นักวิชาการ และนักเขียนสมัยใหม่ อาทิเช่น Malcolm Smith (1947) ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (1949), Griswold (1961), Moffat (1961), Bristowe (1976) และ Smith Dow (1991) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยและวิเคราะห์เรื่องเล่าของแอนนา เริ่มโต้แย้งและท้าทาย “ข้อเท็จจริง” ในเรื่องของนางรวมทั้งคำอ้างของนางที่ว่าเรื่องที่นางเล่าเป็นเรื่องจริงทั้งหมด

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จากเรื่องราวในหนังสือเล่มแรกซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1870 มาจนถึงเรื่องเล่าฉบับที่ 5 คือภาพยนตร์เพลงซึ่งสร้างในปี ค.ศ. 1956 โครงเรื่องของนิยายเรื่องนี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจนอาจจะกล่าวได้ว่าเรื่องราวในฉบับแรก (ค.ศ. 1870) และฉบับสุดท้าย (ค.ศ. 1956) เป็นนิยาย 2 เรื่องที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงของการดำเนินเรื่องและลักษณะของตัวละครในเรื่อง แม้แต่แนวคิดหลักของเรื่องก็มีการขยายและปรับเปลี่ยนให้เป็นอเมริกันมากขึ้น สอดคล้องกับที่เป็นงานวรรณกรรมที่รังสรรค์ขึ้นเพื่อสังคมอเมริกัน

กระบวนการสร้างความเป็นอเมริกันให้กับแอนนาและเรื่องราวการผจญภัยของนางในแดนป่าเถื่อน เริ่มจริงจังขึ้นอย่างมากด้วยฝีมือการผูกเรื่องของมาร์กาเร็ต แลงดอน ในหนังสือนิยายขายดีเล่มเดียวในชีวิตของนางคือ *Anna and the King of Siam* (ค.ศ. 1944) ซึ่งรวมหนังสือต้นฉบับดั้งเดิมของนางเลียวโนเวนส์ *The English Governess at the Siamese Court* (1870) เข้ากับเรื่องบางเรื่องที่ตัดตอนมาจาก *Siamese Harem Life* หนังสือเล่มที่ 2 ของนางเลียวโนเวนส์ ด้วยฝีมือของแลงดอน แอนนาถูกแปลงโฉมจากครูพี่เลี้ยงชาวอังกฤษผู้โส ไร้อารมณ์ขันและอวดวิเศษ ให้กลายเป็นกุลสตรีที่มีความเป็นหญิง มีความเป็นแม่ ฝักใฝ่ธรรม และมีความคิดด้านปรัชญาการเมืองในแนวสาธารณรัฐนิยม ผู้มีอุดมคติเป็นประชาธิปไตยแบบอเมริกันมากกว่าแบบอังกฤษ ในภาพยนตร์เรื่องแรกซึ่งสร้างในปี ค.ศ. 1946 ครูพี่เลี้ยงชาวอังกฤษผู้นี้ยังได้รับการสรรเสริญเชิดชูมากขึ้น เพราะความสำเร็จตลอดจนผลงานมากมายที่นางทำไว้ให้ชาวสยาม เมื่อแอนนามาปรากฏตัวบนเวทีละครบรอดเวย์ในปี ค.ศ. 1951 นางได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นตัวละครตัวใหม่ทั้งในด้านบุคลิกภาพและปรัชญาความคิด

อย่างไรก็ตาม แม้จะถูกเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทว่ามีแนวเรื่องหลักอยู่ 3 ลักษณะที่มีปรากฏอยู่ในนวนิยายของแอนนาตั้งแต่ฉบับแรกมาจนฉบับสุดท้าย ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

1) ทฤษฎีชายแดนและสูตรสำเร็จของนวนิยายพิชิตตะวันตก

ในบทความเกี่ยวกับนวนิยายพิชิตภูมิภาคตะวันตกของอเมริกา (Western romance) ชื่อ “Iconology of the Western Romance” (ค.ศ. 1978) ผู้เขียนบทความคือ ไมเคิล มาร์สเด็น (Michael Marsden) ได้เสนอสูตรสำเร็จของนวนิยายบุกเบิกภูมิภาคตะวันตกทั้งที่ใช้กันอยู่ในงานวรรณกรรม และในภาพยนตร์ เขาระบุว่านวนิยายเกี่ยวกับภูมิภาคตะวันตกเหล่านี้ส่วนมากมีประเด็นแอบแฝงและจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวพันกับศาสนา โดยมีพระเอกของเรื่องทำหน้าที่คล้ายพระ คือเป็นสื่อกลาง ระหว่างพลังของความสว่างแห่งคุณธรรมและพลังของความมืดแห่งอธรรม

ความคิดดังกล่าวของมาร์สเด็นสอดคล้องกับลักษณะโครงเรื่องและแก่นเรื่องของเรื่องราวของแอนนาในราชสำนักสยาม แอนนาเป็นตัวแทนของความเที่ยงธรรม แต่แทนที่จะพบปิ่นลูกหกเป็นอาวุธ นางกลับมาพร้อมกับวิทยาการจากโลกตะวันตกและศรัทธาในศาสนาคริสต์ ส่วนภูมิภาคที่นางเหยียบย่างเข้ามา เขต “ชายแดน” ที่นางจะต้องมาบุกเบิก เป็นดินแดนที่ยังไม่มีใครรู้จัก ไม่เคยมีอารยธรรมมาก่อน ตามเรื่องทีนางเล่า นางเป็นคนแรกที่น่าเอาแสงสว่างแห่งคุณธรรมตะวันตกเข้ามาในดินแดนนี้ ก่อนหน้าที่นางจะมาถึง กษัตริย์ผู้ครองดินแดน ซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจอธรรม ไม่มีความรู้เรื่องความศิวิไลซ์ หรือกิริยามรรยาทแบบตะวันตกเลย นางจึงต้องมาให้การศึกษอบรมพระองค์ในเรื่องต่าง ๆ ทุกอย่าง แม้แต่เรื่องง่าย ๆ เช่น การใช้ช้อน และมีคบนโต๊ะอาหาร ทั้ง ๆ ที่มีชาวตะวันตกอยู่ในเมืองนั้นมากมายก่อนหน้านี้ที่นางจะมาอยู่ (ดังจะเห็นได้จากรายละเอียดในฉากงานเลี้ยงตอนกลางเรื่อง)

การที่แอนนาพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้บ้านพักส่วนตัวนอกกำแพงวังก็เป็นสัญลักษณ์ที่อาจตีความเกี่ยวเนื่องกับประเด็นข้างต้นได้เช่นกัน เพราะการต่อสู้นั้นเป็นการต่อสู้เพื่ออิสรภาพและเอกัตภาพของนาง เพื่อ“บ้าน”ซึ่งเป็นอาณาจักรส่วนตัวของนาง ที่ที่นางจะมีอำนาจปกครองและจัดการได้ด้วยตนเอง และสามารถเลี้ยงดูบุตรชายได้ตาม “ประเพณีการอบรมเด็กของอังกฤษ”

เรื่องเล่าของแอนนาเสนอภาพสยามในฐานะ “เมืองชายแดนนอกเขตอารยธรรม” ซึ่งแอนนาต้องเข้ามาบุกเบิกว่าเต็มไปด้วยความชั่วร้าย กษัตริย์ผู้ครองแผ่นดิน (ซึ่งมีลักษณะคล้ายพระเอกในนวนิยายบุกเบิกภูมิภาคตะวันตกคือเป็นคนโคดเดี่ยวที่นับได้ว่าเป็น “คนนอก” ไม่อาจเข้ากับสังคมของตนเองได้) เป็นผู้ที่มีลักษณะอันไม่ศิวิไลซ์หลายอย่างคือ เป็นผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมมากภรรยา เป็นนายทาส และที่ร้ายที่สุดคือเป็นคนนอกศาสนาที่ไม่ยอมรับรัศมีของพระเจ้า (the grace of God) อย่างไรก็ดี แอนนาสามารถใช้ “อาวุธ”ประจำตัวของหล่อนต่อสู้และสามารถเอาชนะพระองค์ได้ ตอนจบของเรื่องแสดงคติธรรมอันเป็นประเพณีการจบเรื่องประเภทนี้ คือ

อำนาจของฝ่ายธรรมถูกทำลายด้วยพลังของฝ่ายธรรมะ สัญญาณของอารยธรรมฉายชัดให้เห็นในตัวผู้ครองดินแดนคนใหม่ซึ่งเป็น“สาวก”ของแอนนา

นวนิยายหรือภาพยนตร์เกี่ยวกับแอนนาเป็นประจักษ์พยานชิ้นหนึ่งว่าความฝงใจในเรื่องการพิชิตภูมิภาคฝั่งตะวันตกของอเมริกา ยังอยู่ในจิตสำนึกของคนอเมริกัน มิได้สูญหายไปในตอนปลายศตวรรษที่ 19 เมื่อเฟร็ดจริก แจ็กสัน เทอร์เนอร์ (Frederick Jackson Turner) ประกาศทฤษฎีชายแดนของเขา (the frontier theory, 1873) ที่ระบุว่า การบุกเบิกภูมิภาคฝั่งตะวันตกของอเมริกายุติลงแล้วเพราะไม่มีดินแดนใดเหลือไว้ให้พิชิตอีกต่อไป แท้จริงแล้วจิตสำนึกในการพิชิตดินแดนยังมีอยู่เพียงแต่รายละเอียดและยุทธวิธีเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลงไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จิตสำนึกและความต้องการจะขยายดินแดนได้ถูกดัดแปลงและถ่ายโอนมาสู่ “ภูมิภาคตะวันตกในจินตนาการ” ของสังคมอเมริกัน ดังจะเห็นได้จากภาพยนตร์หลายเรื่อง ตั้งแต่ *The Great Train Robbery* (1903) *Stage coach* (1939) มาจนถึง *Shane* (1949) และ *Gunsmoke* ในทศวรรษที่ 1950 และ 1960 เรื่องราวของการพิชิตตะวันตกมิได้เปลี่ยนแปลงไปเลย เจ้าโครงเรื่องยังกล่าวถึงพระเอกผู้มีคุณธรรมจากโลกที่ศิวิไลซ์กว่าเข้ามาในดินแดนที่เต็มไปด้วยความชั่วร้ายป่าเถื่อน เพื่อมาอยู่ท่ามกลางคนเถื่อนเหล่านั้นด้วยความมุ่งมั่นจะนำอารยธรรมมาปลูกฝังให้ดินแดนนั้น ๆ เมืองสยามในละคร *The King and I* เปรียบได้กับดินแดนหนึ่งในนวนิยายเหล่านั้น แนนาก็เหมือนกับตัวละครหญิงในนวนิยายตะวันตก ซึ่งมักจะเป็นครู และเป็นผู้ชุบแ่ก่ศีลธรรม ในท่ามกลางคนเถื่อน เพียงแต่ในนวนิยายของแอนนา นางกำหนดให้ตัวเองเป็นวีรสตรีผู้พิชิตดินแดนนั้นด้วย

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นว่าร่องรอยของนิยายพิชิตตะวันตก จะเห็นได้ชัดในละครเพลง (ค.ศ. 1951) และภาพยนตร์ (ค.ศ. 1946 และ 1956) มากกว่าในบทประพันธ์ต้นฉบับ โดยเริ่มปรากฏรูปร่างขึ้นมาในหนังสือนิยายของนางแลนดอน เมื่อแอนนาถูกแปลงโฉมให้กลายเป็นผู้เปี่ยมศรัทธาในศาสนา และเน้นภาพแอนนาในฐานะ “ครูที่เลื่อง” ของกษัตริย์และถูกขาย อย่างไรก็ตามภาพสะท้อนของนวนิยายพิชิตตะวันตกจะเห็นได้ชัดเจนที่สุดในภาพยนตร์เพลง (ค.ศ. 1956) ซึ่งเสนอบุคลิกที่ขัดแย้งกันของแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามในฐานะตัวแทนของพลังสองฝ่ายไว้ชัดเจนกว่าฉบับอื่น ๆ ที่มีมาก่อนภาพยนตร์เรื่องนี้

2) เมื่อตะวันออกปะทะตะวันตก

รูปแบบที่แฝงอยู่และเป็นรูปแบบที่เด่นกรอบงาละคร *The King and I* ทั้งเรื่องก็คือการปะทะกันระหว่างโลกตะวันตกอันศิวิไลซ์ซึ่งมีแอนนาเป็นตัวแทนอยู่ฝ่ายหนึ่ง กับโลก

ตะวันออกที่ยังป่าเถื่อน ซึ่งมีพระเจ้ากรุงสยามเป็นตัวแทนอีกฝ่ายหนึ่ง รูปแบบนี้แอบแฝงอยู่ในนวนิยายเกี่ยวกับแอนนาทุกสำนวน

ความคิดที่ว่าคนตะวันตกและวัฒนธรรมตะวันตก “ดีกว่า” วัฒนธรรมของชาวสยามและคนสยาม เป็นแนวคิดที่ชัดเจน ดังจะเห็นได้จากการแสดงเจตนารมณ์ของพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งต้องการจะปฏิรูปประเทศของพระองค์ดังที่ทรงบอกแอนนาตั้งแต่พบกันครั้งแรกว่า “ท่านคือส่วนหนึ่งของแผนการปฏิรูปที่ข้าต้องการนำสิ่งที่ดีจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในประเทศ ดังที่ข้าได้นำเอาเครื่องพิมพ์หนังสือเข้ามาใช้แล้ว” ยิ่งไปกว่านั้นยังทรงปรารถนาให้คนทุกคนในเมืองสยามพูดภาษาอังกฤษได้ (องค์ที่ 1 ฉากที่ 2) ในทางอ้อม ยังอาจมองเห็นภาพสะท้อนของความคิดนี้ในการเสนอภาพตัวละครแอนนา ทักษณคดีของหล่อนและ “ภาระกิจ” ของหล่อนในราชสำนัก รวมทั้งความสัมพันธ์และการติดต่อกับตัวละครชาวสยามตัวอื่น ๆ

ทว่า คำถามที่น่าสนใจในประเด็นนี้ก็คือ ความรู้สึกที่ “เหนือกว่า” นี้ชาวตะวันตกมีต่อชาวสยามเพียงชาติเดียวหรือ หรือว่าเป็นความไม่ตั้งใจของผู้สร้างที่รวมเอา “คนตะวันออก” มาใส่ไว้ใน “ตะกร้า” เดียวกันกับชาวสยาม ซึ่งหากว่าพิจารณาจากลักษณะการนำเสนอละครเรื่องนี้ คำตอบก็ก็จะเป็นประการหลังเสียมากกว่า

ในการอภิปรายเรื่องต้นกำเนิดและการพัฒนาการของความคิดและวิทยาการสาขาที่เรียกว่า “ตะวันออกศึกษา” (Orientalism) เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward Said) ผู้แต่งหนังสือ *Orientalism* (1979) ได้แสดงความคิดเห็นอันปราศเปรื่องไว้หลายประการ ซาอิดระบุว่าความคิดเรื่อง “ตะวันออก” (the Orient) เป็นสิ่งที่คนยุโรปสร้างสรรค์ขึ้น และนับว่าเป็น “ภาพลักษณ์ ของ ‘คนอื่น’ (the Other) ที่ลึกลับและถูกนำมาใช้บ่อยที่สุด” อย่างหนึ่ง ไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่อังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งเป็น “เครือข่ายจักรวรรดินิยมที่ยิ่งใหญ่ที่สุด” ในประวัติศาสตร์สมัยก่อนศตวรรษที่ 20 กลายเป็นผู้นำในการศึกษาเรื่องของ “ตะวันออก”⁶¹ ซาอิดอธิบายว่าความสัมพันธ์ระหว่างตะวันตก (the Occident) และตะวันออก คือ “ความสัมพันธ์ด้านอำนาจ การครอบครอง ในระดับต่าง ๆ กันของการก่อบังเหียนอันซับซ้อน” ฝ่ายที่มีอำนาจเข้าครอบงำ คือ ฝ่ายตะวันตก ซึ่งมีความคิดเห็นโดยรวมที่มักแบ่งแยกโลกออกเป็น “ยุโรป” และพวกที่ “ไม่ใช่ยุโรป” ซึ่งเมื่อนำมาเปรียบกันแล้วฝ่ายที่เป็นยุโรปคือ ฝ่ายที่มีความเหนือกว่า ดีกว่า ในขณะที่ฝ่ายตะวันออกจะถูกทำให้ดูเหมือนเป็น “ภาพแสดงความประหลาด”⁶² นักวิชาการค่ายตะวันตกได้สร้าง “ตะกร้า” ตะวันออกขึ้น เพื่อจะได้เป็นที่รวบรวมทัศนคติหรือความคิดเห็นใดใดที่นักวิชาการค่ายตะวันตก เคยมีเทียบกับโลกตะวันออก นักตะวันออกศึกษาเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการสร้างนิยามให้คนตะวันออกที่ไม่มีใครกล้าค้าน หรือท้าทาย คือให้มีลักษณะเป็นคนที่ “มีคัมภีร์หาคะ มีแนวโน้มนที่จะใช้อำนาจกดขี่ มีสมองไร้สมรรถภาพ มีนิสัยไม่เที่ยงตรง และมีลักษณะล้าสมัย” ซึ่งพวกเขาอ้างว่าเป็นลักษณะประจำชาติพันธุ์ ของชาวตะวันออกทั้งหมด⁶³

ชาวตะวันตกอาศัยอยู่ในซีกโลกตะวันออก ใช้ชีวิตอย่างง่าย ๆ แบบตะวันออก ในสภาวะการปกครองที่กดขี่ และคัมภีราระเบียบตะวันออก เอิบอิ่มด้วยความเชื่อถือโชคชะตาแบบตะวันออก นักเขียนทั้งหลายแม้จะมีความแตกต่างกันมาก ๆ ขนาดมาร์กซ์.....ไปจนถึงเนอร์วัล (Nerval) ก็ยังสามารถจะอภิปรายกันได้อย่างยืดหยุ่นโดยใช้คำกว้าง ๆ เหล่านั้นโดยไม่มีใครตั้งใจสงสัยอะไร และเป็นที่น่าสนใจกันได้อย่างดี^{๕๔}

ซาอิดยังมีความเห็นว่า ด้วยทัศนคติพื้นฐานดังกล่าวชาวยุโรปหรือชาวอเมริกันเมื่อเผชิญหน้ากับคนตะวันออกจึงคิดถึงความเป็นยุโรป หรืออเมริกันของเขาก่อนจะคิดถึงตัวเองในฐานะปัจเจกบุคคล^{๕๕}

เมื่อหันกลับมามอง *The King and I* เปรียบเทียบกับกรอบของแนวคิดที่ซาอิดกล่าวไว้เบื้องต้น ละครเพลงเรื่องนี้มีลักษณะตรงกับความคิดดังกล่าวอยู่หลายลักษณะ โดยเฉพาะในประเด็นความขัดแย้งระหว่างตะวันตกและตะวันออก ซึ่งมีอยู่ในกระบวนการผลิตและในเนื้อหาของเรื่อง ดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้วก่อนหน้านี้ กระบวนการสร้างความเป็นอเมริกันของละครเพลงเรื่องนี้ เริ่มต้นขึ้นด้วยทัศนคติและความตั้งใจของผู้สร้างที่จะเสนอภาพของเมืองสยามตามสายตาศิลปินอเมริกัน การที่ตะวันตกแสดงอำนาจเหนือตะวันออกสะท้อนออกมาให้เห็นในลักษณะที่เรื่องเล่าของแอนนาถูกเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องและวิธีการนำเสนอต่อสาธารณชน ผู้สร้างละครเพลง (ค.ศ. 1951) และภาพยนตร์เพลง (ค.ศ. 1956) ตั้งอกตั้งใจเสนอภาพแอนนาในฐานะผู้นำในการเรียกร้องเสรีภาพและความเป็นเอกัตบุคคลของนาง แต่กลับแสดงความเคารพ หรือมีความรู้สึกลดต่อความเป็นเอกัตบุคคลของชาวสยามและวัฒนธรรมสยามน้อยมาก โดยกล่าวอ้างว่าต้องการเสนอภาพเรื่องราวนี้ “ตามสายตาของศิลปินอเมริกัน”^{๕๖} จึงรวบรวมเอาลักษณะความเป็น “เอเชีย” หลาย ๆ อย่างมาเหมารวมเอาไว้ในบุคลิกที่อ้างว่าเป็น “สยาม” เช่น กษัตริย์นั่งกินข้าวด้วยตะเกียบ ทั้ง ๆ ที่ตะเกียบเป็นเครื่องใช้ประจำโต๊ะของชาวจีน มิใช่สำหรับชาวสยามซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 ควรจะเปิบข้าวด้วยมือและจะใช้ช้อนตักอาหารที่เป็นน้ำ ดังคำบอกเล่าของเซอร์ จอห์น บาวริง^{๕๗} ตะเกียบอาจจะใช้ก็ต่อเมื่อมีการตั้งสำรับแบบจีนเท่านั้น ผู้สร้างละครเพลงและภาพยนตร์เพลงกลับใช้ตะเกียบเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นตะวันออกโดยไม่สนใจข้อเท็จจริงทางสังคม วัฒนธรรม

การละเลยข้อเท็จจริงในการนำเสนอภาพชาวสยามต่อผู้ชมยังมีให้เห็นในองค์ประกอบอื่นๆของละครอีกด้วย เช่น ในเครื่องแต่งกาย คนตรี การตกแต่งฉากและการใช้ผู้แสดงประกอบฉากซึ่งไม่พูดภาษาไทยเลยแม้แต่ในฉาก “ฮาเร็ม” เมื่อแอนนามาถึงเมืองสยามลงจากเรือ

แล้วเดินผ่านมาทางตลาด เพื่อไปพระราชวัง (ในภาพยนตร์) เราจะเห็นภาพบ้านหน้าตาแปลก ๆ ซึ่งไม่ใช่ลักษณะบ้านไทย ผู้คนที่เดินปะปนกันอยู่ในท้องถนน บ้างก็ขี่ช้าง ไม่ได้นั่งห่มแบบที่คนไทยในสมัยนั้นควรนั่งห่ม ไม่ได้แสดงความเคารพ “กลาโหม” ดังที่คนในสมัยนั้นมักจะทำ เมื่อมีผู้บุญหนักศักดิ์ใหญ่เดินผ่านตลาด ทำให้ฉากนี้ดูจอบปลอม การนำช้างมาเดินในตลาดเมืองกรุงเทพฯ เป็นการพยายามสร้างภาพความเป็น “ตะวันออก” ที่มีได้คำนึงถึงความเป็นจริงว่า ช้างมิใช่สัตว์ที่เห็นกันดาษดื่น หรือเป็นพาหนะของคนธรรมดาในกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 4 และผู้คนมักจะหลบทางให้ด้วยความกลัวงาของมัน มิใช่เดินปะปนกันอย่างเห็นเป็นของธรรมดาอย่างที่เสนอในภาพยนตร์

ผู้สร้างละครและภาพยนตร์ยังได้เสนอภาพ “ชีวิตไทย” ที่ไม่มีทางเป็นไปได้หลายประการยกตัวอย่างเช่น ในฉากห้องเรียน เมื่อแอนนากำลังสอนนักเรียนของนางให้ร้องเพลง “Home, Sweet Home” มีพระกลุ่มหนึ่งเดินผ่านมาและทอประกาดว่า “โอม” ไปตลอดทาง เจตนาของผู้สร้างคือต้องการใช้ฉากนี้เป็นเครื่องมือให้แอนนาใช้เตือนพระเจ้ากรุงสยามเรื่องบ้านส่วนตัว (“home”) ที่นางเรียกร้อง ทว่าผู้สร้างไม่คำนึงถึงความจริงว่า “โอม” เป็นคำสวดในศาสนาพราหมณ์ พระสงฆ์ไทยไม่เดินสวด “โอม” และจะไม่เดินไปมาในวังโดยไม่มีจุดหมายแน่นอน ยิ่งไปกว่านั้น เลียวโนเวนส์เล่าไว้ในหนังสือต้นฉบับดั้งเดิมของนางว่าพระสงฆ์ที่เข้ามารับบาตรจะเข้ามาประมาณ 5 นาฬิกาในเวลาเช้า⁸ จึงเป็นไปได้ที่จะพ้องกันกับเวลาเรียนหนังสือจนทำให้กิจกรรมสองอย่างนี้เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน ฉากนี้จึงเป็นการ “โยน” เอาลักษณะความเป็น “ตะวันออก” มาเหมารวมให้กับ “ชาวสยาม” อีกโสดหนึ่ง

การলেখข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ซึ่งสามารถค้นคว้าได้โดยไม่ยากนั้น แสดงความตั้งใจของผู้สร้างที่มุ่งเสนอภาพราชสำนักสยามตามที่จะเกิดประโยชน์ต่อตนเองโดยมิได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดต่อภาพลักษณ์ของชาวสยามและวัฒนธรรมสยาม พระเจ้ากรุงสยามซึ่งเป็นสถาบันอันเป็นที่เคารพ ถูกนำมาสร้างภาพให้มองดูเหมือนโจรสลัด สวมเสื้อเบาะอก มีกริยาท่าทางเถื่อน ไร้มารยาท กล่าวในทางการเมือง ผู้สร้างได้ก่ออาชญากรรมที่เรียกว่า “การฆาตกรรมชื่อเสียง” (character assassination) ของบุคคลโดยไร้ความรู้สึก ไร้จริยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการแต่งแต้มสีสันที่ปราศจากความจริงทางประวัติศาสตร์ เพิ่มเข้าไปในเรื่องราวที่มีข้อมูลบิดเบือนอยู่แล้วของเลียวโนเวนส์ และแลนคอน ทั้ง ๆ ที่น่าจะได้สอบสวนความจริงและแก้ไข ก่อนจะอ้างว่าผลงานของตนมีความเที่ยงตรงทางประวัติศาสตร์

ส่วนการนำเอาลักษณะทางวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกมาเหมารวมไว้ภายใต้ป้ายชื่อ “ความเป็นตะวันออก” ของละครและภาพยนตร์เพลงเรื่องนี้ จะเห็นได้ชัดในฉากบัลเลต์ (องก์ที่ 2 ฉากที่ 1) และในการแสดงระบำพัดในขณะที่แอนนาและเด็ก ๆ ร้องเพลง “Getting to

Know You” (องค์ที่ 1 จากที่ 4) ระบุว่าพจน์นั้นเป็นระบำจีน แม้ว่าลักษณะที่นำมาแสดงในภาพยนตร์เพลง (ค.ศ. 1956) นั้นอาจจะไม่มีคนจีนคนไหนคิดว่าเป็นระบำของชาวจีนก็ตาม ส่วนฉากบัลเลต์นั้นแม้ว่าจะเป็นฉากที่สวยงามและออกแบบได้ดีมาก ก็อาจจะเรียกได้ว่าเป็นฉาก “ข้าใหญ่” ของวัฒนธรรมตะวันตก คือ มีการเลียนแบบการใช้หัวโขนจากเรื่องรามเกียรติ์ ท่ารำที่เลียนแบบท่ารำไทย วิธีการแต่งหน้าพอกขาวแบบละครคาบูกิของญี่ปุ่น เครื่องแต่งกายคล้ายเครื่องละครไทยพร้อมขลุ่ย และพระพุทธรูปเจ้าที่ประทับอยู่บนแท่นซึ่งมีรูปร่างเหมือนประติมากรรมของญี่ปุ่นที่กลับด้านบนลงมาเป็นด้านฐาน องค์ประกอบทั้งหมดนี้นำมาใช้ผสมกันในละครเรื่องนี้เพื่อเสริมความ “เหนือกว่า” ของอุดมคติแบบอเมริกันในประเด็นการต่อต้านการใช้ทาส และเชิดชูเรื่องราวในพระคัมภีร์ไบเบิล โดยสื่อความหมายให้เห็นความโหดร้ายของการใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงของระบอบกษัตริย์และการใช้ทาส ซึ่งสังคมอเมริกันถือว่าตนเองได้ปลดแอกทั้งสองนั้นออกสำเร็จแล้ว ความ “เหนือกว่า” ของวัฒนธรรมตะวันตกยังเสนอให้เห็นผ่านทางกษัตริย์ชาวตะวันตกพระองค์นี้ ซึ่งมุ่งมั่นจะพัฒนาตนเองและประเทศให้ “เจริญ” มีความศิวิไลซ์เท่าเทียมคนตะวันตกอีกด้วย

ในบทความสั้น ๆ ซึ่งมีความคิดเห็นที่แบบคายหลายประการภายใต้หัวเรื่องว่า

“The King and I : East and West, Men and Women” พามล่า ดากรอสซา (Pamela DaGrossa) เสนอความเห็นที่เสริมและสนับสนุนความเห็นของชาวยุโรปเกี่ยวกับการครอบงำทางวัฒนธรรมของฝ่ายตะวันตกว่าละครเรื่องนี้สื่อความหมายเชิงจักรวรรดินิยมและความเหนือกว่าของวัฒนธรรมตะวันตกในภาพลักษณ์สองแบบของพระเจ้ากรุงสยาม กล่าวคือ ในมุมหนึ่งตัวละครพระเจ้ากรุงสยามมีภาพลักษณ์แบบ “คล้ายเด็กทารก” คือยังไม่เป็น “บุรุษ” เต็มตัว ยังเป็น “นักเรียน” ของแอนนา มีลักษณะนิสัยแบบเด็ก ๆ คือ ดื้อรั้น ถือดี เอาแต่ใจตัว ไม่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ ขาดความรู้และวิชาการแนวตะวันตกที่ควรจะมี จึงต้องผ่านกระบวนการเสริมสร้างวุฒิภาวะทางอารมณ์และความเข้มแข็งทางวิชาการภายใต้การอบรมของแอนนา อีกมุมหนึ่ง พระเจ้ากรุงสยามมีลักษณะ “ความเป็นบุรุษ” ที่เกินจริงคือ มีลักษณะอวดอำนาจ มีพลัง เสียงดัง แข็งแรง และหน้าตาดี ซึ่งคล้ายกับลักษณะภาพลักษณ์สำเร็จรูป (stereotypical image) ของกัปตันทีมอเมริกันฟุตบอลที่เรียกว่า “ควอเตอร์แบ็ค” (quarterback) ทว่ามีความเขลาตามธรรมชาติของชาติพันธุ์และน่าขบขัน ซึ่งเน้นให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องได้รับการศึกษาและการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้มีพัฒนาการ กลายเป็น “ผู้เจริญแล้ว” ให้ได้ เช่น ในฉากที่ต้องการจะแสดงให้เห็นชาวอังกฤษผู้มาเยือนเห็นว่ากษัตริย์ชาวตะวันตกพระองค์นี้มีไข่นกเป็ดน้ำ พระองค์ (และราชสำนัก) ต้องผ่านกระบวนการ “ปฏิรูปขนานใหญ่เพื่อให้แน่ใจว่าพระองค์จะเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสุภาพบุรุษคนหนึ่ง”⁶⁶ สตรีในราชสำนักที่ถูก “ไม่ค่อยฝึกฝนมากนัก” (คือไม่ค่อยแบบ) ถูกเลือกให้มาสวมใส่เสื้อผ้าแบบตะวันตกเพื่อร่วมต้อนรับคณะทูตจากอังกฤษ หลังจากได้รับการกล่อมเกลามา

วัฒนธรรมตะวันตกแล้ว พระองค์มีพัฒนาการขึ้น ไม่อาจจะหวนกลับไปประพุดิเยี่ยงคนป่าที่
หยาบช้าได้อีก ดังจะเห็นได้ว่าพระองค์ไม่อาจจะลงมือโบยทัณฑ์ได้ในฉากที่ 4 ขององก์ที่ 2

แต่ทว่าในการเหมารวมเอาลักษณะที่ผู้สร้างชาวอเมริกันคิดว่าเป็นลักษณะของ
“ตะวันออก” มารวมอยู่ด้วยกัน ทำให้เกิดภาพซ้อนที่มีความหมายกว้างกว่าการปะทะระหว่าง
บุคลิกภาพและปรัชญาทางการเมือง การศาสนาของครูที่เลี้ยงสาวชาวอังกฤษ และพระเจ้ากรุง
สยาม ซึ่งกลายเป็นภาพลักษณ์สำเร็จรูปของคนตะวันออกในขณะที่แอนนากลายเป็นตัวแทนของ
คนตะวันตก ความเหนือกว่าของแอนนาทั้งในด้านวัฒนธรรมและศีลธรรม จึงสะท้อนความคิด
ความเชื่อของผู้สร้างที่ต้องการแสดงให้เห็น “ความเหนือกว่า” ของชาวตะวันตกเมื่อเปรียบกับ
ชาวตะวันออก” ทั้งยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นลักษณะที่เอ็ดเวิร์ด ซาอิตระระบุว่า เป็น “ความมุ่งมั่น
(ของฝ่ายตะวันตก) ที่จะครอบครองฝ่ายตะวันออก”⁷⁰

3) ภาพการต่อสู้เพื่อสิทธิของสตรี

ละครเพลงเรื่อง *The King and I* เสนอภาพการปะทะกันของผู้ชายและผู้หญิงตลอด
ทั้งเรื่อง แอนนาต่อต้านการมีภรรยาหลายคนของผู้ชาย การอยู่ร่วมกันโดยปราศจากความรักเช่นที่
(แอนนาอ้างว่า) พระเจ้ากรุงสยามมีความสัมพันธ์กับบรรดาพระสนมของพระองค์ รวมทั้งการที่
ทรงมีอำนาจเหนือหัวเป็นเจ้าชีวิตสตรีเหล่านั้น ละครแสดงให้เห็นสถานะที่ผู้หญิงต้องเป็นเบี้ย
ล่างของผู้ชายในราชสำนักสยาม เช่น ในองก์ที่ 1 ฉากที่ 2 เจ้าจอมมารดาเที่ยงเรียกแอนนาว่า “sir”
ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกผู้ชายก็เพราะแอนนา “มีความเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่ด้าด้อยเหมือนผู้หญิง [อย่าง
เรา ๆ]” นอกจากนั้นในฉากบัลเลต์ก็ยังสะท้อนภาพสตรีที่ถูกกดขี่ เช่น ทัณฑ์และนางทาส
เอไลซ่าในเรื่องที่ทัณฑ์เขียนขึ้นตลอดจนความพยายามที่จะดิ้นรนให้หลุดรอดจากเงื้อมมือของ
กษัตริย์โหดอย่างไข่มอน เลอกริ

อย่างไรก็ตาม คากรอสซา กล่าวถึงประเด็นนี้ ในมุมมองที่ต่างออกไป คือเขาระบุว่า
แม้ว่าประเด็นเรื่องการต่อสู้ของสตรีจะเป็นแนวเรื่องและแนวคิดเด่น ความขัดแย้งนี้ยังเป็น
ประเด็นที่สำคัญเป็นรองความขัดแย้งระหว่างตะวันออกและตะวันตก คากรอสซาวิจารณ์ว่าจุด
ยืนที่มั่นคงและมีพลังของแอนนาเกิดมาจากการเป็นชาวยุโรปหรือชาวอังกฤษของนาง มิใช่เกิด
จากการเป็นสตรีที่มีความมุ่งมั่นจะต่อสู้เพื่อปลดแอก” ดังจะเห็นได้จากในบทเพลง “Shall I Tell
You What I Think of You” ในองก์ที่ 1 ฉากที่ 5 ของละครเพลง (ค.ศ.1951) แอนนาอ้างความจริง
ข้อนี้ไว้อย่างชัดเจน (“แต่ฉันมาจากแดนอันศิวิไลซ์ที่เรียกว่าเวลส์”) ว่าเป็นเหตุผลที่ทำให้นางไม่

เห็นด้วยกับขนบธรรมเนียมหลายอย่างในราชสำนักที่เกี่ยวกับสตรี ในภาพยนตร์เพลง ค.ศ. 1956 เพลงนี้ถูกตัดออกไปซึ่งเท่ากับตัดข้อมูลที่อ้างความเป็นเชื้อสายอังกฤษจากมณฑลเวสต์ของ แอนนา ทำให้ความเป็นอเมริกันของแอนนาแข็งเด่นขึ้น และ ภาพลักษณ์ของความขัดแย้งระหว่าง ตะวันออกและตะวันตกยิ่งชัดเจนขึ้นด้วย

ในขณะเดียวกัน การที่เพลง 2 เพลงซึ่งเป็น “เสียง” ของผู้หญิงคือ “Shall I Tell You What I Think of You” และ “Western People Funny” ถูกตัดออกไป ความหมายของภาพยนตร์ โดยรวมจึงเปลี่ยนไปด้วย คากรอสซาวิจารณ์ว่า เมื่อขาดเสียงของผู้หญิงที่มีความสำคัญไปเช่นนี้ เสียงของแอนนาจึงเป็นเสียงของชาวยุโรปจากมุมมองที่เป็น “กรอบทางวัฒนธรรมของผู้ชาย” ดังนั้นความขัดแย้งระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามจึงเป็นการประจัญหน้ากันระหว่าง “ผู้ชาย ตะวันตกและผู้ชายตะวันออก” มิใช่เป็นการต่อสู้ระหว่างผู้ชายและผู้หญิง ดังที่เห็นจากเนื้อเรื่อง ภายนอก”² โดยเฉพาะในนวนิยายเกี่ยวกับแอนนาตามสำนวนต้นฉบับของเลนดอน (ดังที่ได้ อภิปรายไปแล้วในบทก่อน)

หลังจากการวิเคราะห์โดยละเอียด การนำเอาความจริงมาเทียบเคียงกับเนื้อเรื่องใน นวนิยายของแอนนา ทำให้มองเห็นภาพการต่อสู้ระหว่างบรรดาผู้สร้างสานตำนานเรื่องของ แอนนาฝ่ายหนึ่งกับนักประวัติศาสตร์และนักวิชาการอีกฝ่ายหนึ่ง นักวิจารณ์ประจำหนังสือพิมพ์ *The Evening Sun* ยกตัวอย่างความพยายามของนักประวัติศาสตร์อย่าง กริสวอลด์ที่พยายามเสนอ ข้อเท็จจริงจากการศึกษาอย่างจริงจัง เกี่ยวกับพระเจ้ากรุงสยาม แล้วสรุปไว้ได้อย่างถูกต้องว่าเรื่องราวที่แต่งขึ้นเป็นนวนิยายเกี่ยวกับแอนนานั้นได้แพร่หลายไปจนอยู่ในสถานะที่ได้เปรียบในการ ต่อสู้ระหว่างข้อเท็จจริงและเรื่องอิงนิยายนี้

เมื่อความจริงเปลี่ยงปล้ำให้นวนิยายออกตัวล่วงหน้า
มาก่อนได้แม้สักวันเดียว เราจะเห็นกันอยู่บ่อย ๆ ว่า
ความจริงมักจะกวาดตามไม่ทัน ในกรณีของ นวนิยาย
เกี่ยวกับความรักอันแสนซึ่งตรึงใจในฮาเร็มของ
กษัตริย์ผู้นี้ นวนิยายได้ออกวิ่งล่วงหน้าข้อเท็จจริงมาหลาย
ชั่วอายุคนแล้วเสียอีก³

คำวิจารณ์นี้กระตุ้นให้เกิดความอยากรู้เรื่องราวความจริงเกี่ยวกับการสืบสานตำนาน แอนนาว่า อะไรกันแน่ในนวนิยายของแอนนาที่ทำให้เรื่องนี้มีเสน่ห์ดุจแม่เหล็กพลังแรงที่ดึงดูดใจผู้ชมชาวอเมริกัน รวมทั้งกระบวนการสร้างตำนานเกี่ยวกับแอนนาของวงการธุรกิจบันเทิงที่ทำให้ นวนิยายเรื่องนี้เป็นที่นิยมตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา ซึ่งจะวิเคราะห์และอภิปรายในบทต่อไป

บันทึกท้ายบทที่ 4

¹ Abe Laufer. **Broadway's Greatest Musicals**. (New York: Funk & Wagnalls, 1970), p. 152.

² *Time*, April 9, 1951, p. 78.

³ *Newsweek*, April 9, 1951, p. 72.

⁴ *New Yorker*, April 7, 1951, pp. 70-72.

⁵ *Harper's*, September 1951, Vol. 203: 99-100.

⁶ Ethan Morddan. **Rodgers and Hammerstein**. (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1961), p. 137.

⁷ Laufer, op. cit., pp. 159, 155.

⁸ Richard Rodgers. **Musical Stages**. (New York: Random House, 1975), p. 270.

⁹ Morddan, op. cit., p. 132.

¹⁰ Ibid., p. 270. Rodgers ใช้คำว่า "unfortunate tendency to sing flat"

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในละครเรื่องนี้ เพลงที่ตัวละครแอนนาร้องจะไม่ใช่เพลงที่ต้องใช้พลังเสียงสูงนัก
ตัวละครที่แสดงเป็นทัปทิม มักจะเป็นนักแสดงที่ต้องร้องเพลงได้ดีกว่าผู้ที่แสดงเป็นแอนนาอยู่
เสมอ

¹¹ Ibid., p. 271.

¹² Ibid., p. 272.

¹³ James R. Parish and Michael R. Pitts. eds. **The Greatest Hollywood Musical Pictures**. (New York: Frederic Ungar Publishing, Co., 1979), p. 357.

¹⁴ Laufer, op. cit., p. 155

¹⁵ Morddan, op. cit., p. 132.

¹⁶ Richard Rodgers and Oscar Hammerstein II. **The King and I**. A musical. (New York: R&H Association, 1951).

¹⁷ *Harper's*, September 1951, Vol. 203, pp. 99; *Commonweal*, April 13, 1951, Vol. 54: 12-13.

¹⁸ Morddan ใช้คำพูดว่า "Anna and the king are the show; but Tuptim is what the show is about."
(Morddan, op. cit., p. 133.)

¹⁹ *Encyclopaedia Americana*, 1950: 51.

²⁰ นางเยาว์ กาญจนจारी. **ดารารัตน์** (เชียงใหม่ : สุริวงษ์บุ๊ค, 2543). pp. 35 - 41.

²¹ John Lardner, *New Yorker*, April 7, 1951: 72.

²² Rodgers, op. cit., p. 274.

²³ *The King and I*, 1951, act I, scene 2.

²⁴ Rodgers, op. cit., p. 272.

²⁵ Malcolm Smith. *A Physician at the Court of Siam* (London : Country Life Ltd., 1947), pp. 76 - 77. ส่วนเรื่องการศึกษาสำหรับพระเจ้าลูกเธอ ดุรายละเอียดยกใน ความทรงจำ ของสมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพ, (กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา, 2514) หน้า 15 - 19.

²⁶ Rodgers, op. cit., p. 273-274

²⁷ *The King and I*, 1951, act I, scene 3.

²⁸ Ibid., act I, scene 1.

²⁹ Morrdan, op. cit., p. 138.

³⁰ บันทึกของ เซอร์ จอห์น บาวริง ซึ่งบรรยายลักษณะการแต่งกายของชาวสยามไว้โดยละเอียดพร้อมภาพวาดแสดงให้เห็นว่า ชาวสยามในสมัยนั้นนุ่งผ้าโจงกระเบน (Bowring, op. cit., pp. 130 - 137) และมีประกาศให้สวมเสื้อเข้าเฝ้าตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 4 (ดู พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 1 ฉบับ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ หน้า 6) ส่วนผู้หญิงนั้นยังนุ่งผ้าโจงกระเบนมาจนถึงรัชกาลที่ 6 หลังสงครามโลก ครั้งที่ 1 (ดู สี่แผ่นดิน เล่ม 2 หน้า 164 - 170).

³¹ *The King and I*, 1951, act II, scene 1.

³² Ibid., act I, scene 5.

³³ Ibid., act II, scene 4.

³⁴ Ibid.

³⁵ Barbara Welter. *Dimitry Conviction: The American Women in the Nineteenth Century*.

(Athens, OH: Ohio University Press, 1976), pp. 21, 31.

³⁶ 1 Timothy 2: 11-14.

³⁷ *Anna and the King of Siam* (1944), pp. 190-192.

³⁸ Ibid., p. 353.

³⁹ Stephanie Coontz. *The Way We Never Were*. (New York: Basic Books, 1992), p. 55.

⁴⁰ Ibid., p. 27.

⁴¹ดูรายละเอียดใน Douglas T. Miller and Marion Navak. *The Fifties* (Garden City, NY : Doubleday, 1977) และ John P. Diggins. *The Proud Decades: America in War and in Peace*. (New York: Norton & Co., 1988)

⁴² Miller and Novak, op. cit., p. 152.

⁴³ Diggins, op. cit., pp. 213-214.

⁴⁴ Walter Vella. *Siam Under Rama III (1824-1851)*. (Locust Valley, NY: J. J. Augustin Inc., 1967), pp. 39-42.

พยานหลักฐานที่แสดงพระราชอัธยาศัยในเรื่องการไม่เชื่อโชคลางหรือปาฏิหาริย์อีกเรื่องหนึ่ง คือ การที่ทรงพยายามใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์ซึ่งคนทั่วไปเชื่อว่าเป็น “ปาฏิหาริย์” ขององค์พระปฐมเจดีย์ ดังจะดูรายละเอียดได้จาก พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2504) หน้า 225 - 229.

⁴⁵ *The King and I*, 1956, act II, scene 3.

⁴⁶ Rodgers, op. cit., pp. 273-274.

⁴⁷ ดูรายละเอียดใน Morrdan, op. cit., pp. 138-143.

⁴⁸ Rodgers, op. cit., p. 273.

อนึ่ง ลอว์เรนซ์ แสดงละครเรื่องนี้อยู่ได้ไม่นานก็ล้มป่วยและเสียชีวิต ผู้ที่รับบทต่อไปในฤดูกาลแสดงนั้นคือ คอนสแตนซ์ คาร์เพนเตอร์ (Constance Carpenter) ซึ่งเป็นนักแสดงสำรองสำหรับ บทบาทของแอนนามาตั้งแต่ต้น

⁴⁹ Leslie Donaldson, "The King and I," in *The Magill Survey of Cinema*. (First series) Vol. II.

Frank N. Magill ed. (Englewood Cliffs, NJ: Salem Press, 1980), p. 898.

⁵⁰ Rodgers, op. cit., p. 275.

⁵¹ Morrdan, op. cit., p. 142.

⁵² Rodgers, op. cit., p. 274.

⁵³ Thomas Riis. ed. *Uncle Tom's Cabin*. (1852) by George L. Aiken and George C. Howard. (New York: Garland, 1994), pp. xiii-xvii, 91.

⁵⁴ ในปริณิษณานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของ Frank Davidson ชื่อ "The Rise, Development, Decline and Influence of the American Minstrel Show" (New York University, 1952) ระบุว่าเพลง "Ole Folks at Home" แต่งโดย นักแต่งเพลงผู้มีชื่อเสียงของอเมริกาคือ Stephen Collins Foster ในปี ค.ศ. 1851 และ

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เพลงนี้เป็นผลงานของ Foster ทว่าในหน้าปกสมุดเพลงของคณะ Christy Minstrel ก็อ้างไว้อย่างชัดเจนว่า E. P. Christy เป็นผู้แต่งเพลงนี้ อาจจะเป็นไปได้ว่า Christy เป็นผู้เรียบเรียงเพลงที่คณะของเขานำมาใช้แสดง

นอกจากนั้น Davidson ยังได้ให้โครงร่างของลักษณะการแสดงมินสเตรีลของคณะคริสต์ไว้ด้วย แซมโบและควิมโบ (Sambo and Quimbo) เป็นตัวละครตลกประจำโรง 2 ตัวในการแสดงซึ่งเรียกว่า the end man มีหน้าที่คอยเสริมมุขตลกให้กับการแสดงด้วยการโต้ตอบกับตัวละครที่เรียกว่า interlocutor (Riss. op. cit., pp. 83 - 85, 91, 113)

⁵⁵ Rodgers, op. cit., p. 274.

⁵⁶ Morddan, op. cit., p. 100.

⁵⁷ Darryl F. Zanuck cited in Rudy E. Behlmer. *Memo from Darryl F. Zanuck*. (new York: Grove Press, 1993), pp. 249, 251.

⁵⁸ เพลงที่ใช้ในบทละครเวทีซึ่งเปิดแสดงในปี ค.ศ.1951 มีดังนี้

องก์ที่ 1 ฉากที่ 1 “I Whistle a Happy Tune”

ฉากที่ 2 “My Lord and Master” **

“Hello, Young Lovers”

ฉากที่ 3 “A Puzzlement”

ฉากที่ 4 “Royal Bangkok Academy” ** (ซึ่งเปลี่ยนเป็น “Home, Sweet Home”
ในภาพยนตร์เพลงปี ค.ศ.1956)

“Getting to Know You”

“We Kiss in a Shadow”

ฉากที่ 5 “Shall I Tell You What I Think of You” **

“Something Wonderful”

องก์ที่ 2 ฉากที่ 1 “Western People Funny” **

ฉากที่ 2 “I Have Dreamed” **

ฉากที่ 3 “The Small House of Uncle Thomas” (ฉากบัลเลต์)

ฉากที่ 4 “Song of the King”

“Shall We Dance”

เพลง 5 เพลง ที่มีเครื่องหมาย ** คือเพลงที่มีได้รวมอยู่ในภาพยนตร์ที่สร้างในปี ค.ศ. 1956

⁵⁹ A. B. Griswold. **King Mongkut of Siam**. (New York: The Asia Society, Inc., 1961), p. 49.

⁶⁰ Michael T. Marsden, "Iconology of the Western Romance," in **Icon of America**. Ray B. Browne and Marshall Fishwick. eds. (Bowling Green, OH: Popular Press, 1978), pp. 284-285.

⁶¹ Edward Said. **Orientalism**. (New York: Vintage Books, 1979), pp. 1, 17.

⁶² Said, op. cit., pp. 5, 7, 103.

⁶³ Ibid., p. 205.

⁶⁴ Ibid., p. 102.

⁶⁵ Ibid., p. 11.

⁶⁶ Rodgers, op. cit., p. 274.

⁶⁷ Bowring, op. cit., pp. 109-110.

⁶⁸ Pamela DaGrossa, "The King and I: East and West, Men and Women," in **Literary Studies: East and West** (Honolulu: University of Hawaii, 1994), pp. 91.

⁶⁹ Ibid., p.92.

⁷⁰ Said, op. cit., p.95.

⁷¹ Dagrossa, op. cit., pp. 92 - 94.

⁷² Ibid., p. 92.

⁷³ *The Evening Sun*. August 24, 1957 p.

บทที่ 5

ภาพสะท้อนสังคมอเมริกันในตำนานแอนนา

ในบทความที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดี วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของชนชาติหนึ่ง ๆ ชื่อ “Literature and the Historian” (วรรณคดีกับนักประวัติศาสตร์) อาร์. กอร์ดอน เคลลี (R. Gordon Kelly) กล่าวถึงความเหมาะสมและความเที่ยงตรงในการใช้ผลงานวรรณกรรมเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เขาระบุว่าผลงานวรรณกรรมสามารถนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นองค์ประกอบหลายประการทางสังคมในวัฒนธรรมและในสังคมของชนชาติที่ผลิตและเลือกที่จะถนอมรักษาวรรณกรรมชิ้นนั้น ๆ ไว้

นักมานุษยวิทยาทั้งหลายย้ำแล้วย้ำอีกว่าวัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ค่านิยม ทศนคติ ความคาดหวังและกฎเกี่ยวกับพฤติกรรม ซึ่งเป็นเครื่องบอกลักษณะสมาชิกในสังคมใดสังคมหนึ่ง มิได้ถูกกำหนดมาจากลักษณะทางพันธุกรรม แต่ทว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการอบรม สั่งสอน ถ่ายทอดผ่านกระบวนการซึ่งมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มสังคม และอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาที่ผ่านไป.....ความมีนัยสำคัญทางสังคมของวรรณคดีในฐานะเป็นผลงานศิลปะที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ยังคงอยู่ได้ก็เพราะสถาบันบางแห่งในสังคมนั้น ๆ เลือกที่จะสงวนหนังสือบางเล่มเอาไว้ทั้งยังยอมให้โอกาสผู้อื่นเข้าถึงหนังสือเหล่านั้น และประสบความสำเร็จในการปกป้อง พิสูจน์ให้เห็นความจำเป็นและความสำคัญทางสังคมของผลงานอันเป็นที่รักและหวงแหนเหล่านั้น¹

เนื่องจากงานวรรณกรรมเป็นผลงานทางวัฒนธรรม จึงควรจะศึกษาค้นคว้าความหมายของงานเหล่านั้นให้เป็นที่เข้าใจ ภายในบริบทของวัฒนธรรมและสังคมซึ่งผลงานเหล่านั้นถูกผลิตขึ้นมารับใช้

งานวรรณกรรมในฐานะที่เป็นผลงานสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมจึงควรจะต้องศึกษาให้เป็นที่เข้าใจถ่องแท้ทางด้านประวัติศาสตร์ (ซึ่งตรงกันข้ามกับทางการวิเคราะห์วิจารณ์) โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมของกลุ่มชนที่ผลิตผลงานนั้นและตอบสนองต่อผลงานนั้น ๆ²

ความคิดของเคลลีข้างต้นเป็นแนวทางเดียวกันกับวิธีการที่สังคมมนุษย์ได้ใช้ปฏิบัติมานานแล้วเมื่อต้องการจะทำความเข้าใจบุคคลที่อยู่ต่างถิ่นหรือต่างเวลากับตนเอง ผลงานวรรณกรรมของสังคมภาษาสังคมหนึ่งจึงเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้เราสามารถเรียนรู้ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับผู้คนในสังคมนั้น ๆ ตลอดจนประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาด้วย

เมื่อพิจารณาตามแนวความคิด และคำนิยามดังกล่าวมาแล้ว เรื่องราวของนิยายเรื่อง *The King and I* จัดได้ว่าเป็นผลงานสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของสังคมอเมริกัน ดังจะเห็นได้จากบทวิเคราะห์ที่ผ่านมามีตั้งแต่ต้นว่าเป็นเรื่องราวที่ดัดแปลง ประยุกต์ให้มีลักษณะเป็นอเมริกันมากขึ้นตามลำดับเพื่อให้เป็นที่นิยมของสาธารณชนชาวอเมริกัน การตอบสนองของสาธารณชนต่อเรื่องนี้ ย้ำให้เห็นความมีนัยสำคัญทางสังคมต่อสังคมอเมริกันของละครเรื่องนี้ดังจะเห็นได้จากข้อมูลเกี่ยวกับการจัดแสดงและการยอมรับของสาธารณชนเมื่อเปรียบเทียบกับละครที่โด่งดังเรื่องอื่น ๆ ที่สร้างขึ้นในยุคเดียวกัน กล่าวคือ ในการเปิดแสดงฤดูกาลแรก ที่โรงละคร เซนต์เจมส์ (St. James' Theatre) ในบรอดเวย์ *The King and I* ขึ้นโรงอยู่ถึง 1246 รอบคือจากวันที่ 29 มีนาคม ค.ศ.1951 จนถึง 20 มีนาคม ค.ศ. 1954 ส่วนละครยอดเยี่ยมคู่กันคือ *Guys and Dolls* เปิดการแสดง ณ โรงละครถนน 46 (46th St Theatre) ตั้งแต่วันที่ 24 พฤศจิกายน ค.ศ. 1950 จนถึงวันที่ 25 พฤศจิกายน ค.ศ. 1953 รวม 1200 รอบ และได้รับรางวัลละครเพลงยอดเยี่ยมสำหรับฤดูกาลแสดง ปี ค.ศ. 1951 ไป แต่ทว่าเมื่อมีการนำละครทั้งสองมาจัดแสดงในบรอดเวย์ อีก ในฤดูกาลแสดง ปี ค.ศ. 1976-1977 *Guys and Dolls* ขึ้นโรงอยู่ได้เพียง 279 รอบ (จากวันที่ 21 กรกฎาคม 1976 ถึง 13 กุมภาพันธ์ 1977) ที่โรงละครบรอดเวย์ (Broadway Theatre) และถูกจัดอันดับว่าเป็นละครตกอันดับ (a flop) ส่วน *The King and I* ขึ้นโรงอยู่ถึง 719 รอบ (จากวันที่ 2 พฤษภาคม 1977 ถึงวันที่ 30 ธันวาคม 1978) ที่โรงละครยูริส (Uris Playhouse) และถูกจัดอันดับว่าเป็นละครยอดนิยม (a hit) อีกครั้ง' ในปี ค.ศ.1985 มีการนำ *The King and I* มาจัดแสดงอีก และขึ้นโรงอยู่ถึง 191 รอบ ที่โรงละครบรอดเวย์ ในฤดูนี้มีละครเก่าที่นำมาสร้างใหม่และละครใหม่ รวม 9 เรื่อง มีละครที่ถูกจัดอันดับว่าเป็นละครยอดนิยมเพียง 2 เรื่อง คือ *The King and I* และละครใหม่ถอดด้ามชื่อ *Big River* ซึ่งขึ้นโรงอยู่ถึง 1005 รอบ นอกจากนั้นยังมีการนำเอาละครเพลงเรื่อง *The King and I* ไปเปิดแสดงในเมืองใหญ่ ๆ ทั่วประเทศอยู่อีกหลายครั้ง ในปี ค.ศ. 1997 มีการนำมาจัดแสดงในบรอดเวย์อีกครั้งหนึ่ง และถูกจัดอันดับว่าเป็นละครยอดนิยมอีกเช่นกัน ก่อนที่บริษัทฟอกซ์จะตัดสินใจนำมาสร้างเป็นภาพยนตร์อีกครั้งหนึ่ง ในปี ค.ศ. 1999⁴

การตอบรับของสาธารณชนชาวอเมริกันต่อละครเพลงเรื่อง *The King and I* คงที่เกิดขึ้น เป็นความจริงในประวัติศาสตร์ของวงการธุรกิจบันเทิงในอเมริกา ทำให้เป็นที่แน่ชัดว่า ละครเรื่องนี้จะต้องมีลักษณะบางอย่างที่ดึงดูดใจผู้ชมชาวอเมริกันได้ทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราพิจารณาแนวคิดของเคลลี (ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น)ว่า ผลงานวรรณกรรมควรจะศึกษาให้เป็นที่เข้าใจทางด้านประวัติศาสตร์ภายในบริบทของกลุ่มชนซึ่งผลิต และมีการตอบสนองต่อผลงานนั้น เป็นการสนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างผลงานวรรณกรรมและสาธารณชน ซึ่งผู้สร้างหรือผู้เขียนตั้งใจผลิตผลงานชิ้นนั้นให้ และในทางกลับกัน เมื่อเราหวนกลับมาพิจารณาละครเพลงเรื่อง *The King and I* ตามกรอบความคิดดังกล่าว ละครเรื่องนี้จะบอกอะไรเราได้บ้างเกี่ยวกับคนอเมริกันและสังคมอเมริกัน นอกจากนั้นแล้วยังน่าสนใจว่ามีองค์ประกอบหรือลักษณะใดบ้างในงานวรรณกรรมชิ้นนี้ที่ทำให้สามารถดึงดูดใจผู้ชมชาวอเมริกันได้ และคงความเป็นวรรณกรรมอมตะตลอดเวลาที่ผ่านมา

แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Cultural Propensities)

เป็นคำที่สร้างขึ้นเพื่อใช้อธิบายลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องเล่า ในงานวรรณกรรม หรือในการถ่ายทอดงานวรรณกรรมออกเป็นสื่อชนิดต่าง ๆ เป็นลักษณะที่สอดคล้องกับอุดมคติ ความเชื่อ ค่านิยมพื้นฐาน หรือแนวปฏิบัติของสังคมกลุ่มเป้าหมาย เป็นลักษณะที่ทำให้ผลงานวรรณกรรมนั้นเป็นที่ยอมรับของกลุ่มเป้าหมาย ไม่ว่าเวลาจะผ่านไปนานเพียงใด เพราะเหตุว่าลักษณะดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญที่ได้หยั่งรากลึก และสอดคล้องประสานอยู่กับสายใยของสังคมนั้น โดยที่สมาชิกของสังคมอาจจะไม่เคยรู้ตัวเลข

ในการค้นหาคำตอบสำหรับคำถามข้างต้นเราจำเป็นต้องมองลึกเข้าไปให้เห็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันอยู่ของเนื้อเรื่อง แก่นเรื่อง การสร้างตัวละคร รวมทั้งลักษณะการตอบรับต่อละครเรื่องนี้ของผู้ชม ตลอดจนผลกระทบซึ่งละครเรื่องนี้มีต่อสังคมอเมริกัน การวิเคราะห์ดังกล่าวจะทำให้สามารถแยกแยะ หรือแจกแจงลักษณะที่เป็น “แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม” (cultural propensities) ในละครเรื่องนี้ ซึ่งสอดคล้องกันกับกระแสสำนึกของความเป็นอเมริกันซึ่งแฝงอยู่ในละครเรื่องนี้ ในที่นี้จะกล่าวถึง “แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม” 4 ลักษณะที่เด่นชัดและเป็นลักษณะที่ผูกใจผู้ชมชาวอเมริกันไว้ได้ ในการวิเคราะห์และอภิปรายจะกล่าวถึง

ข้อมูลที่เป็นภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนั้นๆ ควบไปด้วย

1. การบูชาวีรกรรมและวีรบุรุษ

การที่มนุษย์มีความรักและเทิดทูนยกย่องวีรบุรุษและวีรกรรมของเขานั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นความรู้สึกที่มนุษย์มีต่อกันมาช้านานแล้ว ทมัส คาร์ลิล (Thomas Carlyle) อธิบายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมนี้ไว้ในบทความของเขาชื่อ “On Hero, Hero-Worship, and the Heroic in History” (1993) ว่า “การยกย่องเทิดทูนวีรบุรุษคือความรู้สึกชื่นชมบุคคลผู้ยิ่งใหญ่คนใดคนหนึ่งอย่างท่วมท้น”¹ คาร์ลิลระบุว่า “วีรบุรุษ” ในสังคมหลายแห่งถูกแปลงรูปเป็นวัตถุนิยมสำหรับสังคมนั้น ยกตัวอย่างเช่น ชาวนอร์สซึ่งสร้างเทพเจ้า “โอดิน” (Odin) ขึ้นมาจากวีรบุรุษประจำชาติในลักษณะเดียวกับที่ “มะหะหมัด” (Mahamet) นักรบผู้ยิ่งใหญ่ชาวอาหรับถูกสร้างให้เป็น “ศาสดาพยากรณ์” (prophet) ในศาสนาอิสลาม หรือการที่นโปเลียนแม่ทัพผู้ยิ่งใหญ่ชาวฝรั่งเศสได้รับการยกย่องให้เป็นจักรพรรดิของประชาชนที่บอบช้ำจากการปฏิวัติฝรั่งเศสอันนองเลือดและยืดยาว² ไมเคิล โกลด์เบิร์ก ซึ่งเป็นผู้รวบรวมงานเขียนของคาร์ลิลเกี่ยวกับการบูชาวีรบุรุษกล่าวไว้ในบทนำของเขาว่า

การบูชาวีรบุรุษเป็นศาสนาและศรัทธาพื้นฐาน ซึ่งจะพิสูจน์ตัวเองว่าเป็นสุดยอดของ “ศาสนา” ของมนุษยชาติทั้งมวล เหมือนดังตัวพระเอกที่แปลงร่างได้ ซึ่ง “เปลี่ยนแต่ร่าง ส่วนเนื้อแท้ไม่แปรเปลี่ยน” การบูชาวีรบุรุษถือว่าเป็นเครื่องประกันความอยู่รอดของสังคม แม้แต่ในยุคสมัยที่แทบจะพินาศอวสานเพราะความวุ่นวายต่าง ๆ ในสังคมและแนวโน้มในการปฏิบัติในที่ต่าง ๆ ตลอดจนปรัชญาความคิดที่ผิด ๆ ทั้งหลาย³

สำหรับคนอเมริกันแล้วการบูชาวีรบุรุษเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้ว และเกิดขึ้นอยู่เสมอ มีทั้งวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ และวีรบุรุษประจำชาติ เช่น จอร์จ วอชิงตัน (George Washington) ทอมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) เบนจามิน แฟรงคลิน (Benjamin Franklin) และมาร์ติน ลูเธอร์ คิง (Martin Luther King, Jr.) นอกจากนั้นยังมีวีรบุรุษใน “ตำนาน” ต่าง ๆ อาทิเช่น เดวี คร็อกเก็ต (Davy Crocket) คิต คาร์สัน (Kit Carson) และบัฟฟาโล บิล (Buffalo Bill)⁴ ซึ่งล้วนเป็น “วีรบุรุษ” ที่เกิดขึ้นมาจากการผสมผสานความจริงเข้ากับจินตนาการ และวีรบุรุษเหล่านี้มีชีวิตยืนนานอยู่ได้ด้วยงานวรรณกรรมที่เล่าเรื่องของ

พวกเขา

ในหนังสือเรื่อง *The Heroic Ideal in American Literature* (1976) ริชาร์ด แอล. กรอส ศึกษาเรื่องความรักในอุดมคติที่เป็นวีรกรรม ตามที่แสดงออกในงานสร้างสรรค์ทางวรรณกรรมต่าง ๆ แล้วพบว่า “ตัวเอกในงานวรรณกรรมคือตัวละครที่สวมบทบาทเพื่อแสดงสายใยของศีลธรรม” ของชาติ แม้ว่าตัวเอกเหล่านั้นจะเป็นเพียงสิ่งที่เกิดจากการสร้างสรรค์ทางศิลปะและจินตนาการ ทว่าตัวเอกเหล่านั้นคือร่างที่บรรจุ “อุดมคติอันแฝงเร้นอยู่ ความกลัวอันไม่พึงปรารถนา ความฝัน และความยากเข็ญในการดำรงชีพของผู้อ่าน” กรอสยังมีความเห็นว่า เมื่อเราสามารถค้นพบความหมายของตัวละครเหล่านั้นและวิเคราะห์รากฐานพฤติกรรมของเขาได้ เราก็จะสามารถแจกแจงเนื้อแท้ของชนชาตินั้นได้” กรอส อธิบายว่าวีรบุรุษอเมริกันผู้ต่อสู้เพื่อสังคมคือผู้ที่กล้าหาญอย่างเหลือเชื่อ และมีความมุ่งมั่นที่จะทำอุดมการณ์ให้เป็นจริงด้วยความรู้สึกละเอารมณ์ที่รุนแรงเกินกว่าความรู้สึกละของคนทั่วไป¹⁰

ตัวเอกในวรรณคดีอเมริกันมักจะต่อสู้ดิ้นรน จนเข้าใจประสบการณ์ที่ล้อมรอบตัวเขา แต่เขาจะต้องมีลักษณะพิเศษบางประการ และจะต้องต่อสู้เพื่ออุดมการณ์บางอย่าง...ไม่ว่าจะด้วยการประท้วงหรือด้วยการยอมก้มหัวให้อำนาจบางชนิด¹¹

เราจะเห็นตัวอย่างของความคิดดังกล่าวในงานบันเทิงหลายชิ้น ตั้งแต่ตัวการ์ตูนมิกกี้ เม้าส์ ไปจนถึงพระเอกผู้โดดเดี่ยว (loner-hero) ในภาพยนตร์หลายเรื่อง อาทิเช่น *Mr. Smith Goes to Washington* (1939), *Sergeant York* (1941), *Shane* (1953), *Superman* (1978) มาจนถึง *Forrest Gump* (1994) พระเอกในภาพยนตร์เหล่านี้ล้วนเป็นผลงานสร้างสรรค์ของฮอลลีวูดที่มีลักษณะคล้ายกันคือต้องต่อสู้กับความขัดแย้งต่าง ๆ และพลังของความชั่วร้ายทั้งภายในและภายนอก ทั้งยังต้องเตือนใจผู้ดู เน้นย้ำภาพฝันแบบอเมริกัน (American dream) ที่กล่าวถึงชีวิตในอุดมคติ ภาพยนตร์เหล่านี้จึงเป็นบทพิสูจน์ให้เห็นความผูกพันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างผู้ชมชาวอเมริกันและตัวละครเหล่านั้น¹²

ความนิยมวีรบุรุษและการเทิดทูนวีรบุรุษในจิตสำนึกของคนอเมริกันยังถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างได้ผลดียิ่งในธุรกิจแขนงอื่น ๆ ในสังคมอเมริกัน อาทิเช่น ในวงการกีฬา ความรู้สึกดังกล่าวถูกนำมาแสวงหาประโยชน์โดยการสร้างระบบ “คารา” ขึ้นในกีฬานานาชาติต่าง ๆ แม้แต่ในกีฬาที่เล่นเป็นทีมเช่นบาสเกตบอล หรือฟุตบอล โดยมุ่งเน้นความสามารถของนักกีฬา

คนใดคนหนึ่งในทีม แล้วยกให้เป็น “ดารา” ของทีม แทนที่จะเน้นเรื่องการทำงานเป็นทีม หรือ เรื่องความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญสำหรับการกีฬา

การทำให้ความสำคัญเรื่องวีรบุรุษกลายเป็นหัวใจของนวนิยายเป็น “แรงดึงดูดทาง วัฒนธรรม” ประการแรกในเรื่องราวของ *The King and I* ละครเรื่องนี้ตอบสนองจิตสำนึกของ คนอเมริกันที่นิยมวีรบุรุษ และเทิดทูนวีรบุรุษตั้งแต่ต้นฉบับดั้งเดิมสำนวนของเลียวโนเวนส์ ฉบับปี ค.ศ. 1870 มาจนถึงฉบับแต่งเติมให้เป็นละครและภาพยนตร์เพลงในปี ค.ศ.1956 แอนนา ถูกสร้างให้เป็นตัวละครที่มีลักษณะพ้องกันกับลักษณะ “วีรบุรุษ” ในดวงใจของคนอเมริกันตาม นิยามของกรอสที่กล่าวมาแล้วข้างต้น¹³ ดังจะเห็นได้ว่าการปะทะกับพระเจ้ากรุงสยาม แอนนาขึ้นหัตถ์ต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ที่นางศรัทธา ผู้ชมชาวอเมริกันรู้สึกเป็นพวกเดียวกับแอนนา ได้โดยไม่ยาก เพราะนางเป็น “คนตัวเล็ก ๆ” ที่ไม่มียศศักดิ์เหมือนกับพวกเขานั่นเอง เมื่อเปรียบ กับคู่ต่อสู้ของนางแล้ว แอนนาดูประหนึ่งจะไม่มีอำนาจอะไรเลย นางรู้สึกไม่ค่อยวางใจและกริ่ง เกรงอำนาจของกษัตริย์ผู้นี้ตั้งแต่ก้าวแรกที่ย่างเท้าเข้ามาเหยียบแผ่นดินถิ่นแห่งนี้ (ในองก์ที่ 1 ฉากที่ 1 ของละครเพลง) เพื่อปลอบใจตนเองและบุตรชายนางจึงต้องร้องเพลง “I Whistle a Happy Tune” ภาพลักษณ์ที่น่าเห็นใจของแอนนาผู้บอบบางในฐานะ “ผู้หญิงตัวเล็ก ๆ” ที่ต้องต่อ สู้กับอำนาจอธรรมคือภาพที่นางแล่นคอนวาดไว้ เพื่อเรียกร้องคะแนนสงสารจากผู้อ่านซึ่งก็ได้ ผลดี ดังจะเห็นได้จากบทวิจารณ์ที่กล่าวถึงแอนนา

ร่างบาง ๆ ของแอนนา เลียวโนเวนส์ ดูจะแข็งแรงเงินอยู่บ้าง เมื่อนาง เคลื่อนไหวอยู่ท่ามกลางผู้คนที่มีสีสันวูบวาบเหล่านั้น เราจำต้อง ระลึกไว้ว่านางต้องอาศัยความกล้าและความสำนึกในหน้าที่ อย่างจริงจัง จึงจะทำให้มีความแกร่งอย่างเหลือกล้าในเวลาที่ย่ำเป็น¹⁴

แม้จะกลัว แม้จะไม่มีอำนาจ หรือเป็นเพียงผู้หญิงตัวเล็ก ๆ ธรรมดาคนหนึ่ง แต่ แอนนาแสดงความกล้าที่จะท้าทายอำนาจกษัตริย์และประเพณีอันล้าหลัง ซึ่งขัดแย้งกับอุดมคติ เรื่องเสรีภาพแบบที่คนอเมริกันเข้าใจ ปฏิกริยาของแอนนาจึงเป็นสิ่งที่ผู้ชมชาวอเมริกันเห็นพ้อง ด้วย และชื่นชมที่นางเป็นคนเช่นนั้น เมื่อนางขัดแย้งกับกษัตริย์ในเรื่องบ้านพักส่วนตัว (ซึ่งเป็น ประเด็นหลักตลอดองก์ที่ 1 ของละครเพลง) นางยืนกรานหนักแน่นว่านางจะไม่ยอมอยู่ในแผ่นดิน ที่ “คำมั่นสัญญาไม่มีความหมาย”¹⁵ ลักษณะของนางเหมือนกับตัวเอกในนวนิยายพิชิตตะวันตกของอเมริกัน คือ เข้มแข็ง รักอิสระ แสวงหาความยุติธรรมและความถูกต้อง รวมทั้งต้องการ พิชัยเสรีภาพ และอิสรภาพในดินแดนและในเวลาที่เราปราศจากสิ่งเหล่านี้

การขัดแย้งที่ลึกซึ้งกว่านั้นในด้านปรัชญาการเมืองและความเชื่อระหว่างตัวละครทั้งสองเพิ่มขึ้นและชัดเจนขึ้นในประเด็นที่เกี่ยวกับการใช้แรงงานทาส ซึ่งสะท้อนให้เห็นในกรณีของทัตทิม และการที่พระเจ้ากรุงสยามไล่ล่าตัวทัตทิม เพื่อนำมาลงโทษ (องก์ที่ 2 ฉากที่ 4) จุดยืนที่มีอุดมการณ์ของแอนนาในเรื่องนี้ทำให้นางกลายเป็น “วีรบุรุษ” ผู้สูงส่งเมื่อนางท้าทายกษัตริย์ให้เป็นคนดีกว่าที่เป็นอยู่ตามประเพณีดั้งเดิมของพระองค์ พระองค์กลับดึงดันไม่ยอมฟังคำทักท้วงของนางและกลับแสดงอำนาจด้วยวาจาคุกคาม ทำให้ผู้เป็นกษัตริย์ผู้ป่าเถื่อนไร้ความปราณี ไร้เหตุผล โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับนางแอนนาผู้ที่มีอุดมการณ์และหลักการที่ผู้ชมยอมรับและเห็นด้วย

ประเด็นความขัดแย้งเรื่องการใช้ทาสและการต่อต้านการมีทาสของแอนนา รวมทั้งการต่อสู้เพื่อสตรีในราชสำนัก ซึ่งเป็นประเด็นที่เน้นมากในนวนิยายของเลนคอน และในภาพยนตร์เรื่องแรก (ค.ศ. 1946) ทำให้แอนนากลายเป็นภาพสะท้อนของเอบราฮัม ลินคอล์น ประธานาธิบดีผู้เลิกทาส การเพิ่มเติมประเด็นนี้เข้าไป ในฉากบัลเลต์ของละครเพลง โดยอ้างว่าเป็น “กระท่อมน้อยของลุงทอม” ภาคเมืองสยามทำให้ผู้ชมอเมริกันซึ่งไม่เคยรู้จักเมืองสยามเชื่อมโยงทาสในเมืองสยามเข้ากับทาสในอเมริกา รวมทั้งความโหดร้ายน่าสะพึงกลัวของการทารุณกรรมทาสในอเมริกาก็ถูกถ่ายโอนมาเป็นภาพที่เกิดกับทาสในเมืองสยามด้วยทำให้ผู้ชมพากันเชื่อว่าระบบทาสทั้งสองแบบคงจะเหมือนกันและชั่วร้ายทารุณทัดเทียมกัน ดังนั้นเมื่อแอนนาพยายามจะปลดแอกให้นางทาสในเมืองสยาม ในทำนองเดียวกับลินคอล์นที่พยายามจะปลดแอกทาสผิวดำในอเมริกา นางแอนนาจึงเปรียบเหมือน “เอบราฮัม ลินคอล์นของเมืองสยาม” เรื่องราวของแอนนาและบุคลิกของนางจึงกระตือรือร้นใจคนอเมริกันให้เข้าข้างนางและเกลียดชังพลังชั่วร้ายฝ่ายตรงกันข้ามกับแอนนา ซึ่งพยายามจะขัดขวางทำลายกระบวนการของเสรีภาพ และความเป็นธรรมซึ่งผู้ชมเชื่อว่าเป็นหลักการและจุดยืนของอเมริกา

ยิ่งไปกว่านั้น ความคิดในเรื่องความเสมอภาคและสิทธิโดยธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ถูกถ่ายทอดออกมาในละครเรื่องนี้ โดยผ่านคำพูดของแอนนาซึ่งพูดกับ พระเจ้ากรุงสยามว่า “กฎหมายควรจะเหมือนกันทั้งสำหรับกษัตริย์และทาส”⁶ ซึ่งเป็นข้อความที่มีความหมายสะท้อนความคิดเรื่องความเสมอภาค และสิทธิของบุคคลในทำนองเดียวกันกับความคิดแบบอเมริกันที่ลินคอล์นกล่าวไว้ว่า “รัฐบาลควรเป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน” ความคิดของแอนนาในเรื่องนี้สะท้อนภาพแอนนาในฐานะวีรบุรุษหรือวีรสตรี ผู้มีจิตวิญญาณมุ่งมั่น ไม่เคยหวั่นไหวที่จะผจญอุดมคติและคุณค่าพื้นฐานแบบอเมริกัน ผู้ชมไม่สนใจว่าความคิดที่จะให้กฎหมายเท่าเทียมกันสำหรับกษัตริย์และทาส เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ หรือใช้การ

ไม่ได้ในสังคมที่มีสถาบันทั้งสองนี้อยู่ร่วมกัน ผู้ชมเพียงแต่นึกเห็นภาพแอนนาในฐานะผู้หญิง บอบบางที่มีอุดมคติแบบอเมริกันอยู่เต็มตัว และยืนหยัดต่อสู้เพียงลำพังโดยไม่หวั่นกลัวอำนาจที่เหนือกว่า หรือแข็งแกร่งกว่า ซึ่งพยายามจะแสดงอำนาจนั้นข่มขู่ตัวละครอื่น ๆ ในเรื่อง แต่กลับไม่อาจเอาชนะแอนนาได้ การต่อสู้ของแอนนาจึงไม่เพียงแต่เป็นการกระทำที่สมเหตุผล ทรงคุณธรรม ทว่ายังเป็นวีรกรรมอันสูงส่ง ดังนั้นสำหรับผู้ชมชาวอเมริกันแอนนาได้กลายเป็นตัวละครตามตำนาน เฉกเช่นเดียวกับวีรบุรุษคนอื่น ๆ ที่เข้าไปพิชิตดินแดนฝั่งตะวันตก

2) ความน่าประทับใจแบบละครศีลธรรม (morality plays)

สูตรสำเร็จอีกประการหนึ่งซึ่งวรรณกรรมยอดนิยมมักจะนำมาใช้กันคือ การสอดแทรกความขัดแย้งระหว่างพลังฝ่ายดีและฝ่ายอธรรมไว้ในเนื้อเรื่อง อิดิธ เอฟรอน (Edith Efron) กล่าวไว้ในบทวิเคราะห์ภาพยนตร์ชุดทางโทรทัศน์เรื่อง *The Defender* (1962) ว่าการแสดงที่มีระดับการตอบรับจากผู้ชมสูงหลายต่อหลายเรื่องนำเอาความคิดดังกล่าวมาไว้อย่างมีประสิทธิภาพดี โดยทำให้ละครหรือภาพยนตร์ของเขากลายเป็นละครศีลธรรม (morality plays) ใช้ความขัดแย้งระหว่างความดีและความชั่วเป็นความขัดแย้งประเด็นหลักของเรื่อง เอฟรอนยังกล่าวอีกว่าการนำเอาคุณธรรมมาใช้เป็นจุดขายสำคัญในโลกของการแสดง มิใช่เรื่องใหม่แต่ได้มีผู้นำมาใช้ให้เกิดผลดี สร้างผลประโยชน์ให้แก่คณะละครของตนมากมายแล้ว เอฟรอนยกถ้อยคำของ เรจินัลด์ โรส (Reginald Rose) ผู้เขียนและผู้กำกับภาพยนตร์โทรทัศน์ชุด *The Defender* มาสรุปว่าผู้ชมพึงพอใจที่ได้เห็นความยุติธรรมที่เกิดขึ้นแม้จะเป็นเพียงในโลกของการแสดงก็ตาม

ละครที่ดีมักจะแสดงให้เห็นความคิดและความเชื่อทางศีลธรรมของผู้เขียนอยู่เสมอ โครงเรื่องของละครจึงมักจะเป็นเรื่องราวของการค้นพบทางศีลธรรมความขัดแย้งในโครงเรื่องจึงเป็นความขัดแย้งทางศีลธรรม ผู้ชมรู้สึกสบายใจหายกังวล เมื่อรู้ว่าการแสดงจะจบลง ความยุติธรรมจะต้องเป็นฝ่ายได้ชัยชนะเหนือเหล่าผู้ฝ่าฝืนกฎหมายและมาตรฐาน"

เรจินัลด์ โรส มิได้กล่าวถ้อยคำข้างต้นอย่างเลื่อนลอย เขามีพยานหลักฐานคือนำเชือกติดได้สนับสนุนคำพูดของเขา กล่าวคือ มีตัวเลขทางสถิติยืนยันว่าการแสดงอย่าง

The Defender ซึ่งมีประเด็นหลักเกี่ยวกับศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมเป็นความขัดแย้งด้านเนื้อหาของละครในแต่ละตอนที่ออกแสดง เป็นการแสดงที่ประชาชนนิยมมาก มีผู้ชมเปิดเครื่องรับชมการแสดงชุดนี้ทุกคืนวันเสาร์ครั้งละ 21,000,000 คน¹⁸

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในเนื้อเรื่องของ **The King and I** มีลักษณะดึงดูดใจแบบละครศีลธรรมด้วยเช่นกัน และเป็นความขัดแย้งระหว่างความดีและ “ความชั่ว” ที่เกิดขึ้นหลายระดับ มีความซับซ้อนและมีการนำเสนอในเรื่องอย่างยอดเยี่ยม โดยผิวเผินเราจะเห็นการต่อสู้ขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลาระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยาม โดยมีแอนนาเป็นฝ่ายที่มีความดีและมีคุณธรรม ในขณะที่พระเจ้ากรุงสยามเป็นฝ่ายอธรรมที่พยายามจะเอาชนะนาง

ส่วนความขัดแย้งที่ซับซ้อนและน่าสนใจกว่านั้นคือ การขัดแย้งกันภายในบุคลิกของตัวละครพระเจ้ากรุงสยามเอง ผู้ชมมองเห็นพระเจ้ากรุงสยามเป็นตัวละครที่มีบุคลิกซ้อนสองแบบคือ บุคลิกที่ “ใฝ่ดี” และ “ใฝ่ต่ำ” ลักษณะของความรู้สึก “ใฝ่ดี” คือส่วนที่เต็มใจจะยอมรับอารยธรรมตะวันตกและอุดมคติแบบตะวันตก ดังจะเห็นได้จากความพยายามจะพัฒนาและปรับปรุงประเทศชาติให้ก้าวหน้าและทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามความคิดแนวเสรีนิยม ซึ่งระบายออกมาทางบทเพลง “A Puzzlement” (องก์ที่ 1 ฉากที่ 3 ของละครเพลง) ซึ่งตัวละครแสดงความลังเลใจว่าจะเลือกเดินทางใหม่หรือยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติแบบดั้งเดิม และควรจะสอนคนรุ่นใหม่ (คือบุตรชายของตน) อย่างไรดี ในทางตรงกันข้ามบุคลิกที่เป็นฝ่ายอธรรมยังคงชี้นำล้อมตัวละครตัวนี้ให้มีความคิดและมีพฤติกรรมที่ไม่ศรัทธาตามวัฒนธรรมและศาสนาดั้งเดิมของชนชาติตน ซึ่งเป็นลักษณะที่ขัดแย้งกับ “ความดี” ที่แอนนาพยายามจะปลูกฝัง เรื่องราวที่เกิดจากความขัดแย้งภายในบุคลิกของตัวละครนี้ จึงเป็นสิ่งที่ชวนให้ติดตาม และในตอนจบเรื่องผู้ชมรู้สึกสบายใจที่เห็นว่ากษัตริย์ผู้เป็นฝ่ายอธรรม ต้องยอมพ่ายแพ้แอนนาผู้เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม และต้องพบกับจุดจบคือความตาย ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความพ่ายแพ้ของความชั่วร้าย ในขณะที่ความดีงามคงดำรงอยู่และจะถูกพลิกฟื้นคืนมาโดยกษัตริย์องค์ใหม่ต่อไป

หากจะตีความในอีกแง่มุมหนึ่งจะเห็นได้ว่าการปะทะกันทั้งทางอารมณ์และความคิดระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามเกิดขึ้นขนานกันไปกับความตึงเครียดและความดึงดูดใจทางเพศที่ตัวละครทั้งสองต้องพยายามเก็บกดไว้ให้อยู่ในขอบเขต แม้ว่าทั้งคู่จะรู้สึกสนใจกันและกัน ดังในฉากเต้นรำ(ในองก์ที่ 2 ฉากที่ 4) และในตอนท้ายฉากนี้ซึ่งแอนนากล่าวหาพระเจ้ากรุงสยามว่าไม่เคยรักใคร่จริงเพราะไม่รู้จักรักใคร่และจะไม่รักผู้หญิงคนใดได้ นักวิจารณ์การละครกล่าวว่าละครเรื่องนี้เป็นละครที่น่าสนใจเพราะตัวละครเอกสองคนของเรื่อง ซึ่งรักกันไม่เคย

จุมพิตกัน หรือแทบจะไม่ได้แตะต้องกันเลย” จอห์น ลาร์ดเนอร์แห่งนิตยสาร*นิวยอร์กเกอร์* กล่าวว่าพระเจ้ากรุงสยามสามารถเก็บงำความรู้สึกใคร่ซึ่งมีอยู่อย่างชัดเจนในอารมณ์ไว้ได้ด้วย การควบคุมตนเองอย่างดีเยี่ยม²⁰ ทั้ง ๆ ที่ความใกล้ชิดและโอกาสทำให้อาจจะพัฒนาความสัมพันธ์แบบชายหญิงให้ก้าวหน้าไปได้เท่าที่เป็นอยู่ ทว่าทั้งคู่พยายามควบคุมอารมณ์ของตนเอง ผู้ชมเห็นภาพทั้งคู่เดินร่ากันอย่างสนุกสนานมีความสุขและคาดหวังว่าอาจจะเกิดภาพความรักที่ชัดเจนขึ้นกว่านั้น เมื่อพระเจ้ากรุงสยามเอื้อมมือออกไปหาแอนนา แต่ก็ไม่ได้เกิดอะไร เพราะพระองค์เพียงแต่จับเอวนางและพาออกเดินร่าตามแบบตะวันตกเท่านั้นเมื่อเห็นเช่นนั้น ผู้ชมเกิดความประทับใจที่ได้เห็นภาพอันแสดงให้เห็นความสูงส่งในบุคลิกของตัวละครทั้งสอง แอนนามิได้ยินยอมให้ความรู้สึกใคร่ชั่ววูบเอาชนะหลักการและความมีเหตุมีผลของนาง เส้นแบ่งเขตชาติพันธุ์ระหว่างคนผิวขาวและคนผิวสีมิได้ถูกล่วงละเมิด ความดึงดูดในใจเขาทั้งสอง “เอาชนะ” ความเขี้ยวหนทางกายได้ มอร์ดแคนกล่าวว่านี่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ละครเรื่องนี้ได้รับการขนานนามว่าเป็นละครที่ยิ่งใหญ่ หนึ่งในห้าเรื่องของรูดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์ หรือจะกล่าวว่าเป็นเรื่องที่ดีที่สุดก็ได้²¹

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าตอนจบของละครเรื่องนี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ละครประสบความสำเร็จ เพราะว่ามีเนื้อหาสอดคล้องกับความต้องการ และความคาดหวังของผู้ชม เพราะเหตุว่าเนื้อหาในตอนจบของละครยืนยันให้เห็นว่าความดีต้องชนะความชั่ว และวิถีแบบตะวันตกย่อม “ดีกว่า” และ “เจริญกว่า” ควรที่ชาวตะวันตกจะกางแขนออกยอมรับไว้ นอกจากนั้นยังสนองความคาดหวังของผู้ชมที่ติดตามการจับเกี่ยวกันระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามผู้ยอมรับความพ่ายแพ้ ยอมศิโรราบต่อแอนนา ยอมขึ้นเงินเดือนให้นางและขอร้องให้นางอยู่ต่อไปเพื่อให้การอบรมและให้การศึกษาภักตร์ยอภักใหม่ เท่ากับเป็นการยอมรับอารยธรรมตะวันตก และจารีตประเพณีแบบตะวันตกเข้ามาในราชสำนักและเข้ามาในประเทศนั่นเอง ภาพที่ละครนี้นำเสนออิทธิพลของแอนนาอย่างโจ่งแจ้ง คือ ให้ทุกคนในฉากหันไปตั้งใจฟังคำประกาศเรื่องประเพณีปฏิบัติในการเข้าเฝ้าแบบใหม่ (ซึ่งมีกำเนิดมาจากการอบรมของแอนนา) จากพระเจ้ากรุงสยามพระองค์ใหม่ ในขณะที่ความชั่วร้ายของระบบและประเพณีแบบดั้งเดิมเสื่อมสลายไปพร้อม ๆ กับการสิ้นพระชนม์ของภักตร์ยอภักเก่า โดยไม่มีใครสนใจนอกจากแอนนา

3) ลักษณะของนักรบเพื่อศาสนาและประชาธิปไตยแบบอเมริกัน

ในสมัยทศวรรษ 1950 สังคมอเมริกันเกิดความตื่นตัวขึ้นอย่างมากในด้านความรู้สึกผสมผสานระหว่างความรักชาติ และความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา นักประวัติศาสตร์ทั้งหลายให้เหตุผลว่ากระแสความรู้สึกดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเป็นปฏิกิริยาต่อต้านการเผยแพร่ของลัทธิคอมมิวนิสต์ และความกลัวสงครามเย็น (the Cold War) ความรักชาติและความมีศรัทธาในศาสนาจึงแทบจะกลายเป็นคำๆเดียวกัน ผู้คนไม่วางใจผู้ที่ไม่มีความเชื่อและไม่นับถือพระเจ้า ผู้เป็นเจ้า เหมาเอาว่าลักษณะดังกล่าวคือ ความเป็นคอมมิวนิสต์ ตามหลักการที่มาร์กซ์และเอนเงิลส์ ประกาศไว้ในหนังสือของเขาชื่อ *Communist Manifesto* (1848)

ประเทศอเมริกาในสมัยทศวรรษที่ 1950 เกิดความหวาดหวั่นว่าภัยของลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นคุกคามใกล้เข้ามาทุกขณะและดูจะเป็นจริงเป็นจังยิ่งขึ้นทุกที ความกลัวสงครามเย็นและการบุกรุกของพวกคอมมิวนิสต์แผ่กระจายไปทั่วประเทศ ภายหลังจากการจับกุมสายลับคนสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์คือ อัลเจอร์ ฮิสส์ (Alger Hiss) และความกลัวนั้นส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เรียกได้ว่าเป็น “วิธีการป้ายสีแดง” (red scare tactics) หรือการปลุกผีคอมมิวนิสต์ ของวุฒิสมาชิกโจเซฟ แม็คคาร์ที ของพรรคริพับลิกัน จากรัฐวิสคอนซิน (Joseph McCarthy, R, Wisconsin)

อัลเจอร์ ฮิสส์ เป็นบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) ซึ่งมีตำแหน่งสำคัญทางราชการหลายตำแหน่ง รวมทั้งตำแหน่งในกระทรวงยุติธรรมระหว่างปี ค.ศ. 1935 ถึง 1936 และในกระทรวงการต่างประเทศในเวลาต่อมา คดีของฮิสส์เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1948 เมื่อวิทเทกเกอร์ เชมเบอร์ส (Whittaker Chambers) อดีตบรรณาธิการนิตยสาร *ไทม์* (Time) ผู้ประกาศตัวว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ให้ปากคำยืนยันว่าฮิสส์เป็นผู้จัดหาเอกสารลับต่าง ๆ ของทางรัฐบาลมาให้เขาในช่วงเวลาระหว่างปี ค.ศ. 1936 ถึง 1938 ซึ่งทั้งหมดจะอยู่ในรหัสลับที่สุดที่กระทรวงใช้อยู่ที่เรียกว่ารหัส ดี (Code D) มีทั้งไมโครฟิล์ม (ซึ่งต่อมาจะถูกเรียกว่า “เอกสารฟักทอง” [pumpkin papers] เพราะเชมเบอร์สเอาซ่อนไว้ในผลฟักทองที่ควักไส้ออกแล้ว ในไร่ของเขา) และเอกสาร 84 ฉบับซึ่งเป็นบันทึกข้อความที่เขียนด้วยลายมือของฮิสส์ถึง 41 ฉบับ ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1950 ฮิสส์ถูกตัดสินว่ามีความผิดฐานให้การเท็จเพราะปฏิเสธข้อหาจารกรรมและถูกลงโทษให้จำคุก 5 ปี²² ทว่าที่น่าตื่นตระหนกก็คือ ฮิสส์ เป็นเพียงหนึ่งในเจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐจำนวนถึง 37 คน ที่ถูกกล่าวหาว่าทำการจารกรรมให้รัสเซีย คนทั้งประเทศจึงพากันตื่น

ตกใจและหวาดระแวงว่ามีสายลับคอมมิวนิสต์แอบแฝงอยู่ในหมู่ข้าราชการระดับสูงของรัฐบาล กลางอยู่นานหลายปี โดยที่ไม่มีใครรู้ระแคะระคายใดเลย^๖

บรรยากาศของความหวาดระแวงและความตื่นกลัวเป็นการปูทางให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกกันต่อมาว่า “กระบวนการณ์แม็คคาร์ธี” (McCarthyism) เมื่อโจเซฟ แม็คคาร์ธีฉวยโอกาสใช้บรรยากาศทางการเมืองและสังคมในขณะนั้น สร้างชื่อให้ตนเองและใส่ไคล้ผู้อื่น ขณะนั้นแม็คคาร์ธีเป็นสมาชิกวุฒิสภาที่มีอายุเพียง 41 ปี และกำลังมองหาประเด็นชูโรงที่จะนำมาเป็นประเด็นเอกในการหาเสียงของเขา ดังนั้นเมื่อเขาไปปราศรัยในโอกาสวันที่ระลึกถึงประธานาธิบดีลินคอล์นที่เมือง วิลลิง (Wheeling) ในมลรัฐเวอร์จิเนียตะวันตก (West Virginia) แม็คคาร์ธีระบุว่าตัวเขา “มีบัญชีรายชื่อบุคคล 205 คนอยู่ในมือ ที่เป็นเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศและเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งยังคงทำหน้าที่เป็นผู้วางแผนและนโยบายต่าง ๆ ในกระทรวงการต่างประเทศอยู่ในขณะนี้”^๗ คำประกาศดังกล่าวทำให้ประชาชนตื่นกลัวและยิ่งเพิ่มกระแสความหวาดระแวงในสังคม แม้ว่าแม็คคาร์ธีจะไม่เคยเปิดเผยรายชื่อดังกล่าวได้จริง ๆ หรือแม้ว่าต่อมาเขาจะเปลี่ยนจำนวนชื่อที่ประกาศไว้เป็น 57 คน และ 81 คนก็ไม่สำคัญสำหรับประชาชนทั่วไป ในที่ประชุมวุฒิสภาเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1950 แม็คคาร์ธีเปิดเผยแฟ้มประวัติ 81 แฟ้ม และวางแผนประกาศว่าเขาสามารถ “ฝ่าด่านความลับหลังม่านเหล็กของทรูแมน” เข้าไปได้ ทว่าแม็คคาร์ธีไม่เคยแสดงพยานหลักฐานใดใดได้เลยที่จะสนับสนุนคำกล่าวหาของเขา ได้ว่ามีเครือข่ายคอมมิวนิสต์อยู่ในกระทรวงการต่างประเทศ ชาวอเมริกันส่วนหนึ่งจึงเริ่มมองเห็นความเหลวไหลในคำกล่าวหาของเขา^๘ และเริ่มสงสัยว่าแท้จริงแล้วแม็คคาร์ธีไม่เคยรู้เรื่องเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์เลย แม้ว่าจะได้รับการ “ติว” ในเรื่องนี้มาแล้วจากบรรดา “ผู้เชี่ยวชาญ” เรื่องคอมมิวนิสต์ของพรรครีพับลิกันอย่าง ริชาร์ด นิกสัน (Richard Nixon) หรือ เจ. เอ็ดการ์ ฮูเวอร์ (J. Edgar Hoover)

ในเวลานั้น ประเด็นนี้กลายเป็นการต่อสู้อันรุนแรงระหว่างพรรครีพับลิกันและเดโมแครต ไปเสียแล้ว อาศัยอำนาจคุ้มครองทางรัฐสภา แม็คคาร์ธีเริ่มการหาเสียงด้วยการสาดโคลน “คอมมิวนิสต์” ไปทั่วและใส่ไคล้ผู้คนจำนวนมากว่าเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์หรือมีเจตนาที่จะเป็นผู้นิยมพรรคคอมมิวนิสต์ อาทิเช่น ทูตสหรัฐประจำองค์การสหประชาชาติชื่อ ฟิลิป เจสซัพ (Philip Jessup) นายพลจอร์จ ซี. มาร์แชล (General George C. Marshall) หรือแม้แต่ ดไวท์ ไอเซนฮาวเออร์ (Dwight D. Eisenhower, 1890-1969)^๙ รัฐสภาจึงต้องตั้งคณะกรรมการขึ้นสอบสวนคำกล่าวหาของแม็คคาร์ธีถึง 5 ชุด ด้วยกัน แต่ก็ไม่สามารถหาพยานหลักฐานใดมาสนับสนุนคำกล่าวหาของแม็คคาร์ธีได้เลย จนสมาชิกรัฐสภาของพรรครีพับลิกันเองถึงกับออกมา

แสดงความไม่พอใจการใส่ความโดยไม่มีมูลความจริงของแม็กคาร์ธี และกล่าวว่า เขาสร้างกระแสความเกลียดชังและกระทำมาตรการขู่เข็ญของบุคคลโดยอาศัยความคุ้มครองทางรัฐสภาเป็นเกราะกำบัง (congressional immunity)¹⁵

ทว่าการสาดโคลนและใส่โคลนผู้อื่นอย่างไร้ความละอายของแม็กคาร์ธีสร้างผลดีแก่ตัวเขาและพรรครีพับลิกัน ในบางพื้นที่ เพราะว่า “แม็กคาร์ธีได้จุดประกายไฟที่รากฐานของความ เป็นอเมริกัน” แม้ว่าการสอบสวนของรัฐสภาจะเปิดโปงให้เห็นความเท็จและความหลอกลวงของเขา สาธารณชนโดยทั่วไปกลับสนับสนุนเขาเป็นอย่างดี แม็กคาร์ธีได้รับเงิน ทั้งธนบัตรและเงินเหรียญจำนวนมากยกย่องสูงเป็นภูเขา นับเป็นเงินหลายพันดอลลาร์ ซึ่งประชาชนจากทุกมุมเมืองส่งมาให้¹⁶ ในการเลือกตั้งทั่วไปในปี ค.ศ. 1952 เขาได้รับคะแนนเสียงมากที่สุดในพื้นที่ที่ประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้สนับสนุนพรรครีพับลิกัน¹⁷

ในทศวรรษ 1950 เหตุการณ์ในสนามการเมืองระหว่างประเทศหลายเหตุการณ์เกิดขึ้นมาราวกับจะช่วยส่งเสริมบรรยากาศของความกลัว และความหวาดระแวงภายในประเทศ ทำให้ความรู้สึกต่อต้านคอมมิวนิสต์แพร่หลายและรุนแรงขึ้น ในปี ค.ศ. 1949 ในประเทศจีน รัฐบาลพรรคชาตินิยม (Nationalist Government) ของนายพลเจียงไคเช็ค ซึ่งอเมริกาให้ความสนับสนุนทางการเงินและการทหารอยู่หลายปีมาแล้ว ต้องพ่ายแพ้แก่กองกำลังคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของประธานเหมา เจตุง (Mao Tse-tung) ในเดือนมิถุนายนปีต่อมาเกาหลีใต้ ซึ่งรัฐบาลอเมริกันในขณะนั้นหนุนหลังอยู่เช่นกัน ก็ต้องเป็นฝ่ายปราชัยแก่กองทัพคอมมิวนิสต์เกาหลีเหนือ ซึ่งรัฐบาลคอมมิวนิสต์ของจีนสนับสนุนอยู่ เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ดูเหมือนว่าพวกคอมมิวนิสต์กำลังได้ทีและบีบบังคับเข้ามาใกล้ตัวคนอเมริกัน หรือในเขตอิทธิพลของคนอเมริกันยิ่งขึ้นทุกขณะ ทำให้เกิดกระแสความหวาดกลัวไปทั่วประเทศ ซึ่งพรรครีพับลิกันนำมาใช้ในการหาเสียงอย่างได้ผลดียิ่งในการเลือกตั้งเมื่อเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ. 1950 โดยฝ่ายรีพับลิกันกล่าวหา รัฐบาลเดโมแครตของประธานาธิบดีทรูแมนว่า “อ่อนข้อให้พวกคอมมิวนิสต์”¹⁸

แม้ว่าปฏิบัติการสาดโคลน และปลุกผีคอมมิวนิสต์จะดำเนินอยู่ได้เพียงไม่กี่ปี ก็เกิดผลใหญ่หลวงต่อสังคมอเมริกัน บรรยากาศของความกลัว ความหวาดระแวงกัน ความไม่แน่ใจ ในเหตุการณ์รอบด้านและบุคคลรอบตัว ทำให้ประชาชนทั่วไปขาดความเชื่อมั่นที่เคยมีและถูกสถานการณ์บีบให้ยอมทำตามกระแสเพื่อรักษาตัวเองไว้ก่อน

ในขณะเดียวกัน ความรู้สึกไม่แน่ใจ และหวาดกลัวความไม่แน่นอนรอบข้างนั้นทำให้ผู้คนแสวงหาความมั่นใจ ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวที่คิดว่าไว้ใจได้ คนจึงหันเข้าหาศาสนาและการแสดงความรักชาติแบบเปิดเผย ชาวอเมริกันจำนวนมากในทศวรรษ 1950 มีความเชื่อว่า

อารยธรรมแบบคริสเตียนและอาณาจักรคริสเตียนใหม่ ถ้าจะเกิดขึ้นจะต้องเกิดขึ้นบนแผ่นดินอเมริกาเท่านั้น”¹² ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1939-1945) กระแสศรัทธาอันรุนแรงในศาสนาที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วค่อยลดลงไปเมื่อสงครามสงบลง กลับรุนแรงขึ้นมาอีกในตอนต้นทศวรรษ 1950 ยอดจำหน่ายหนังสือพระคัมภีร์ไบเบิลพุ่งพรวดขึ้นสูงมากถึงปีละ 145 เพอร์เซ็นต์ ในช่วงปี ค.ศ. 1946 ถึง 1953 มีการนำเอาเรื่องราวในพระคัมภีร์กลับมาเล่าในรูปแบบต่าง ๆ หลายอย่างและตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสารทั้งหลาย เช่น *Reader's Digest* ผลการวิจัยและการสำรวจหลายกระแสแสดงให้เห็นว่าประชาชนไปโบสถ์มากขึ้นในตอนต้นทศวรรษ 1950 และประชาชนถึง 63 เพอร์เซ็นต์เป็นสมาชิกของโบสถ์ใดโบสถ์หนึ่งอย่างเป็นทางการ 96 เพอร์เซ็นต์ของผู้ที่ตอบแบบสอบถามเปิดเผยตัวว่าเป็นผู้ที่นับถือนิกายโปรเตสแตนต์ แครอลิก หรือศาสนาอื่น¹³ โดยที่ลัทธิความเชื่อทั้งสามนี้ได้กลายมาเป็น “หม้อหลอมสามเส้า” (triple melting pot) ของสังคมอเมริกัน ในขณะที่การบีบคั้นในวัฒนธรรมดั้งเดิมของเผ่าพันธุ์ของกลุ่มคนค่อยลดความสำคัญลง¹⁴ เป็นโอกาสให้กลุ่มอนุรักษ์นิยมเช่น American Legion เปิดฉากการรณรงค์ที่มีการวางแผนอย่างดีและมีทุนสนับสนุนอย่างมั่นคงเพื่อ “นำชาติกลับคืนมาสู่พระเจ้า” การนับถือศาสนาที่มีพระเจ้าองค์เดียวถือว่าเป็นลักษณะเด่นของความเป็นอเมริกัน ดังที่ประธานาธิบดีไอเซนฮาวเออร์ประกาศว่า

การยอมรับนับถือพระองค์ผู้สูงสุดเป็นลักษณะแรกและเป็นพื้นฐาน
ของความเป็นอเมริกัน เพราะว่าหากไม่มีพระเจ้าย่อมไม่อาจจะมี
รัฐบาลแบบอเมริกัน หรือวิถีชีวิตแบบอเมริกันได้¹⁵

ตัวประธานาธิบดีไอเซนฮาวเออร์เองได้รับการกล่าวขานว่าเป็นแบบอย่างของ “ความมีศรัทธาอย่างง่าย ๆ” แบบอเมริกันยุคใหม่ เขาประกาศตัวว่าตนเองเป็น “คนที่มีศรัทธาในศาสนาอย่างที่สุดเท่าที่เคยรู้จักมา” แต่ทว่าเขาก็ไม่เคยเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการของโบสถ์ไหนเลยจนกระทั่งหลังจากการเลือกตั้งในปีค.ศ. 1952 ไอเซนฮาวเออร์ผลักดันความคิดในเรื่อง “ความมีศรัทธาอย่างง่าย ๆ” โดยการสนับสนุนความเชื่อทางศาสนาทุกชนิด ความคิดของเขา ผสานการเมืองและศาสนาเข้าด้วยกัน ด้วยถ้อยคำที่กล่าวว่า “รัฐบาลของเราจะไม่มี ความหมาย นอกเหนือจากที่จะเป็นรัฐบาลที่มีรากฐานฝังแน่นอยู่กับศรัทธาทางศาสนาและผมก็ไม่สนใจว่า ศาสนาที่ว่านั้นคืออะไร” ชาวอเมริกันนับล้านชอบความคิดเรื่อง “ศรัทธาอย่างง่าย ๆ” ของเขาโดยเฉพาะเมื่อเขายืนยันว่า “อเมริกาเป็นมหาอำนาจที่ทรงพลังที่สุด ซึ่งพระเจ้าเห็นชอบ และเลือก หยิบมาวางไว้บนแท่นรองเท้าของพระองค์”¹⁶

แม้ว่าในทางทฤษฎีแล้วประเทศอเมริกาจะยึดถือความคิดว่าควรจะต้องแยกศาสนา และการเมืองออกจากกันตามบทแก้ไขรัฐธรรมนูญบทที่หนึ่ง (The First Amendment) ก็ตาม ทว่า ในความเป็นจริงแล้วการเมืองและศาสนาในอเมริกาไม่เคยแยกออกจากกันได้เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบอบทศวรรษ 1950 ยกตัวอย่างเช่น ในการจัดงานฉลองการสาบานตนเข้ารับตำแหน่ง ของประธานาธิบดีไอเซนฮาวเออร์ในปี ค.ศ. 1953 นั้น มีการจัดแสดงขบวนรถ “อัญเชิญพระเจ้า” มาร่วมขบวนด้วย ในปี ค.ศ. 1954 รัฐสภาออกกฎหมายให้เพิ่มวลีว่า “ภายใต้พระผู้เป็นเจ้า” เข้า กับคำสาบานตนที่เรียกว่า the pledge of allegiance ซึ่งเป็นคำสาบานว่าจะซื่อสัตย์ต่อแผ่นดินและการปกครองระบอบสาธารณรัฐแบบอเมริกัน³⁷ และในปีเดียวกันรัฐสภายังได้ออกกฎหมาย อนุมัติให้สร้างห้องสวดมนต์สำหรับสมาชิกรัฐสภาขึ้นใกล้ ๆ กับโถงวงกลม (The Rotunda) ใน อาคารรัฐสภาด้วย ในปี ค.ศ. 1956 ทั้งสภาผู้แทนและวุฒิสภาพร้อมใจกันผ่านกฎหมายซึ่ง ประกาศให้ข้อความว่า “In God We Trust” (เราไว้วางใจในพระผู้เป็นเจ้า) เป็นคำขวัญประจำชาติ โดยไม่ต้องมีการอภิปรายใดใดเลย³⁸

การมีความเข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในประเด็นเรื่องความมีศรัทธา อย่างมุ่งมั่น การยึดศาสนาเป็นสรณะและการคลั่งไคล้ที่จะแสดงความรักชาติ ที่เกิดขึ้นในสังคม อเมริกันในทศวรรษ 1950 จะช่วยให้เข้าใจประเด็นหลักในละครเพลงเรื่อง *The King and I* ได้ดีขึ้น ตลอดจนเข้าใจเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการสร้างตัวละครแอนนาให้มีลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ ของอุดมคติด้านศาสนาและประชาธิปไตย แม้ว่าในละครจะมีได้ใช้คริสต์ศาสนาเป็น “จุดขาย” อย่างออกนอกหน้า แต่ก็มีการพาดพิงถึงในรูปแบบต่าง ๆ กันเพื่อแสดงให้เห็นความเป็นเลิศและ เหนือกว่า เช่นในฉากบัลเลต์ (องก์ที่ 2 ฉากที่ 3 ของละครเพลง) ในฉากการไต่ถามระหว่าง แอนนาและพระเจ้ากรุงสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อแอนนาอธิบายให้พระองค์ฟังว่าพระกัมภีร์ไบเบิลเป็นหนังสือที่เขียนโดยผู้มีศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้ามิใช่โดยผู้เป็นนักศึกษาหรือนักวิทยาศาสตร์ (องก์ที่ 1 ฉากที่ 6)

การที่แอนนาเป็นตัวละครที่รวบรวมความเป็นอุดมคติและค่านิยมแบบอเมริกันเข้ากับ ความเป็นคริสเตียน การต่อสู้ระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามจึงมีความสำคัญหลาย ระดับ หากจะมองโดยพื้นผิว การต่อสู้คือการปะทะกันระหว่างปรัชญาความคิดทางการเมือง แบบประชาธิปไตยในตัวแอนนา และความเชื่อดั้งเดิมอำนาจในตัวพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งความ ขัดแย้งทางปรัชญาความคิดนี้สะท้อนออกมาในฉากบัลเลต์ ในฉากการแสดงหน้าพระที่นั่ง เรื่องราวในบัลเลต์บอกชัดว่าใครเป็นฝ่ายผิดหรือฝ่ายถูก เพราะพระพุทธเจ้าซึ่งถูกสร้างภาพให้ดู คล้ายภาพลักษณ์ของพระเจ้าในศาสนาคริสต์ ไม่ได้อยู่ข้างกษัตริย์ผู้เหิงอำนาจและขาดเมตตา

ธรรม พระองค์เป็นฝ่ายผิดและจะถูกพิชิตในที่สุดโดยพวกที่มีศรัทธาจะต่อสู้เพื่อความถูกต้องซึ่งมีแอนนาเป็นผู้นำ

ยิ่งไปกว่านั้น กษัตริย์ในเรื่องนี้ยังถูกสร้างภาพให้เป็นผู้ร้ายมิใช่เพียงในฐานะที่ขาดความเป็นนักประชาธิปไตยที่เจริญแล้ว แต่เป็นเพราะพระองค์เป็นคนนอกศาสนาด้วย ความมีศรัทธาในศาสนาพุทธของพระองค์ถูกนำเสนอในแง่ลบขบขัน ไร้สาระ คำสวดมนต์ของพระองค์มิได้มีลักษณะของคำสวดมนต์ในศาสนาพุทธนิกายหินยานเลย³⁹ แต่มีลักษณะหยาบคาย ไร้สาระ แสดงความมีอคติ และการกดขี่สตรีเพศ

ข้าแต่พระพุทธองค์ ของงประทานความช่วยเหลือด้วยพลังกำลัง และ
ปัญญาของพระองค์แก่พวกเราด้วย ของงช่วยเราพิสูจน์ให้ชาวอังกฤษ
ผู้มาเยือนเห็นว่าเราเป็นชนชาติที่ดีเลิศ น่าเลื่อมใส และของงช่วยนาง
เลียวโนเวนส์ให้ตื่นอยู่เสมอเพื่อให้การเขียนแบบวิทยาศาสตร์สำเร็จ
ทันเวลา แม้ว่านางจะเป็นเพียงสตรีและเป็นคริสเตียน ซึ่งทำให้นางไม่มีค่า
ควรที่พระองค์จะสนใจก็ตามที⁴⁰

ในทางตรงกันข้าม คริสตศาสนากลับถูกนำมาเปรียบไว้ในสถานะเท่าเทียมกับอุดมคติความเป็นประชาธิปไตยและเสรีภาพแบบอเมริกัน รวมทั้งนำมาผูกพันไว้กับภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการ “รับ” ความรู้และเทคโนโลยีจากโลกตะวันตก ซึ่งเป็นสิ่งที่พระเจ้ากรุงสยามใฝ่ฝันจะเรียนรู้ ภาษาอังกฤษนั้นมีบทบาทสำคัญยิ่งตลอดมาในการเผยแพร่ศาสนาของพวกมิชชันนารี โดยเฉพาะในประเทศที่ไม่ใช่ภาษาอังกฤษเป็นภาษาประจำชาติและไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำชาติด้วย ในหนังสือของนางแลนดอน แอนนาบอกกับพระเจ้ากรุงสยามว่านางไม่อาจสอนภาษาอังกฤษได้โดยละเอียดไม่กล่าวพาดพิงไปถึงคริสต์ศาสนา⁴¹ ซึ่งความคิดนี้อาจจะเป็นภาพสะท้อนความคิดของคณะมิชชันนารีเพรสไบทีเรียน (ซึ่งนางแลนดอนเป็นสมาชิกอยู่ด้วย) ดังจะเห็นได้ว่าในบทความชื่อ “โรงเรียนในเมืองสยาม” (ค.ศ. 1884) ซึ่งเขียนโดยนาง เอส. จี. แม็คฟาร์แลนด์ (S. G. McFarland) นั้น นางกล่าวถึงประเด็นนี้ไว้อย่างชัดเจนเมื่อนางเล่าถึงการก่อตั้งโรงเรียนในเมืองสยามเพื่อเป็นเครื่องมือในการชักนำประชาชนมาเข้ารับศาสนา แสดงความผิดหวังที่เห็นนักเรียนตั้งใจมาเรียนภาษาอังกฤษ แต่มิได้มาเพื่อเรียนรู้เรื่องศาสนาคริสต์ นางอ้างเหตุผลเดียวกับนางแอนนาว่าการเรียนภาษาอังกฤษและศาสนาคริสต์คือสิ่งเดียวกัน

ศาสนาคริสต์แผ่ความรู้ไว้ และมีชนนารีเชื่อในการศึกษาหาความรู้
 “จิตใจของคนตะวันตกนั้นฉลาดเฉลียวในวัยเด็ก แต่ต่อมาจะหยุดการ
 เจริญเติบโต” ดังนั้นการจะทำให้พวกเขาเจริญขึ้นและเป็นคริสต์ได้นั้น
 วิธีที่ดูจะมีความหวังที่สุดคือ เริ่มจากพวกเด็ก ๆ
 และเป็นการ ใกล้เคียงเหลือเกินที่จะมีใครเชื่อว่าจะสามารถเรียนรู้ภาษา
 อังกฤษได้โดยไม่ต้องเรียนเรื่องศาสนาของพระเยซูไปพร้อม ๆ กัน⁴²

จะเห็นได้ว่าแอนนาตั้งตัวเป็นนักรบเพื่อศาสนา (a crusader) ผู้มีหน้าที่สอนความ
 เจริญและสอนศาสนาให้ชาวสยามไปในขณะเดียวกัน จึงประกาศว่าจะต้องสอนภาษาอังกฤษ
 ควบไปกับการสอนคริสต์ศาสนาด้วย ลักษณะดังกล่าวไม่ใช่เพียงการสอดแทรกทัศนคติส่วนตัว
 ของนางแลนคอนไว้เท่านั้น แต่ยังเป็นการสะท้อนกระแสความรู้สึกร่วมสมัยเอา
 ไว้ด้วย

อย่างไรก็ดี การเสนอภาพที่บิดเบือนและลักษณะด้านลบของพุทธศาสนาเปรียบ
 เทียบกับลักษณะดีเด่นของคริสต์ศาสนา ทำให้ละครเรื่องนี้กลายเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่
 ศาสนาไปด้วย โดยความเป็นจริงแล้ววิธีการกล่าวร้ายศาสนาพุทธแล้วยกย่องศาสนาคริสต์เป็น
 วิธีการที่มีชนนารีในเมืองไทยใช้กันมานานและยังใช้กันอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 4⁴³ เซอร์ จอห์น
 บาวริง สนับสนุนความคิดของทูตฝรั่งเศสคือ เดอลาตูแบร์ ซึ่งไม่นิยมวิธีการดังกล่าวและเชื่อว่า
 การให้ร้ายและดูถูกพุทธศาสนาเร่งจะทำให้ชาวสยามเกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์มิได้ก่อให้เกิด
 ผลดีแต่อย่างใดเลย

เราพยายามจะสร้าง “กระดานเปล่า” (tabula rasa) แต่เรากลับล้มเหลว
 [เดอลาตูแบร์] กล่าวถึงชาวสยามไว้ว่า ชาวสยามและชาวตะวันตกอื่น ๆ มี
 ความเชื่อว่าศาสนาต่าง ๆ มีไว้เพื่อชนชาติต่าง ๆ กัน เมื่อพวกเขาไม่เคยประทุษร้าย
 เราในสิ่งที่เราเชื่อ ทำไมเราจะต้องก่อความเดือดร้อนให้เขาด้วย ทำไมเราจึงไม่
 ยกย่องปราชญ์ของพวกนอกศาสนาในโอกาสที่เขาควรจะต้องได้รับการยกย่อง
 ทำไมจะต้องปกปิดความดีงามของเขาด้วย⁴⁴

ทว่าสำหรับผู้ชมชาวอเมริกันซึ่ง ไม่คุ้นเคยกับประวัติศาสตร์ของชาวสยามหรือคำ
 สอนของพุทธศาสนา การสร้างภาพให้กษัตริย์เป็นตัวแทนของศาสนาพุทธในลักษณะน่าขบขัน
 ไร้สาระจึงเป็นการไม่ยุติธรรมและการเสนอภาพลักษณ์สำเร็จรูปด้านลบ ภาพความเสื่อม

หรือจุดบกพร่องของศาสนาพุทธ ให้ผู้ชมเห็นและนำไปเปรียบเทียบกับภาพของศาสนาคริสต์ ซึ่งทรงคุณความดีพิเศษ และเหนือกว่าซึ่งผู้ชมมีอยู่ในใจแล้ว

ดังนั้นแรงดึงดูดใจของละครเรื่องนี้ในฐานะเครื่องมือในการประกาศความเชื่อแบบอเมริกันจึงสร้างความรู้สึกสบายใจและโล่งใจให้ผู้ชม ซึ่งได้มองเห็นด้วยตาตนเองว่าอย่างน้อยในการต่อสู้บนเวทีนี้ ฝ่ายคริสเตียนและประชาธิปไตยคือ แอนนา (ซึ่งเป็นฝ่ายธรรมะ) เป็นฝ่ายมีชัยชนะ ส่วนฝ่ายพวกนอกศาสนาและไม่ใช่ประชาธิปไตย (ฝ่ายอธรรม) คือพระเจ้ากรุงสยามเป็นฝ่ายพ่ายแพ้อย่างเด็ดขาด ผู้ชมหรือผู้อ่านรู้สึกโล่งอกที่เห็นเช่นนั้น ดังจะเห็นได้ว่านักวิจารณ์ผู้หนึ่งพรรณนาความรู้สึกเช่นนี้ออกมาอย่างชัดเจนว่า “เราติดตามชะตากรรมของชาวตะวันตกออกเหล่านี้ด้วยความรู้สึกกังวลใจเช่นเดียวกับที่แอนนาารู้สึก และอย่างน้อยก็ได้เห็นว่าฝ่ายพระราชย์ต้องเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไป”⁴⁵ เมื่อมีการนำละครเรื่องนี้มาจัดแสดงอีกครั้งหนึ่งในปี ค.ศ. 1977 ผู้ชมในยุคนั้นยังมีความรู้สึกเข้าข้างและเอาใจช่วยแอนนาไม่ต่างไปจากผู้ชมในสมัยทศวรรษ 1950 หรือผู้อ่านในสมัยทศวรรษ 1940 เคยรู้สึก ยังคงพอใจเรื่องราวของแอนนาที่มุ่งมั่นใน “ปฏิบัติการ” ของหล่อนในการจะนำ “ความเจริญ” แบบตะวันตกมาสู่ดินแดนป่าเถื่อนนี้ นักวิจารณ์ผู้หนึ่งกล่าวว่า “วิธีที่[แอนนา]ค่อย ๆ เอาชนะกษัตริย์ให้ยอมรับวิถีแบบตะวันตกนั้นสร้างขึ้นได้อย่างน่าพึงพอใจมาก”⁴⁶

4) แรงดึงดูดใจของความเป็นตะวันตก

จากการวิเคราะห์หนังสือและบทละครที่เกี่ยวกับเรื่องราวระหว่างแอนนาและพระเจ้ากรุงสยามเท่าที่ผ่านมานั้นจะเห็นได้ว่าลักษณะหนึ่งที่ทำให้เรื่องราวของแอนนาเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในหมู่ผู้ชมชาวอเมริกันและชาวตะวันตกก็คือลักษณะ “ความเป็นตะวันตก” ซึ่งคนตะวันตกรู้สึกว่ามันดีตาดีใจยิ่งนัก ดังที่นักวิจารณ์ผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่าเรื่องนี้เป็น การค้นพบ “เนื้อหาที่ยังไม่เคยมีใครแตะมาก่อนในรอบหลายปีที่ผ่านมา”⁴⁷ นักวิจารณ์อีกผู้หนึ่งถึงกับนำเอาเรื่องนี้ไปเปรียบกับนิทานอาหรับราตรีที่ชื่อ *Tales of the Arabian Nights*

ความน่าประหลาดใจของเรื่องนี้อยู่ที่ความต่างกันระหว่างฉากเบื้องหลังที่มี
ลักษณะสุดพิเศษแบบนิทานของเชเชราชาด และลักษณะละครย้อนยุค
วิคตอเรียนซึ่งนิยมความมีระเบียบแบบแผน เมื่อมองผ่านสายตาของแอนนา
ซึ่งแสดงความไม่เห็นด้วย ไม่อยากเชื่อสิ่งที่เห็น ภาพชีวิตที่ถูกกดขี่ในฮาเร็ม

ความโหดเหี้ยมอย่างบอกไม่ถูก ความมัวเมาค้นหา และสับสนอันจัดจ้านซึ่งมา
กระทบสายตารานั้นทำให้รู้สึกประหลาดใจอย่างยิ่ง⁴⁸

แม้แต่นักวิจารณ์ของหนังสืออ้างอิงที่รู้จักกันดีอย่าง *The Magill Survey of Cinema*
คือ เลสลีย์ โดเนลด์สัน (Leslie Donaldson) ยังระบุว่าภาพฉากพื้นที่ในเหตุการณ์เป็นส่วน
สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ละครเพลงและภาพยนตร์หลายเรื่องประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับ
หลายในตอนปลายศตวรรษที่ 19 ต่อศตวรรษที่ 20

ในตอนต้นศตวรรษนี้ ละครเพลงบนเวทีหลายเรื่องเปิดฉากตามท้องเรื่อง
ในดินแดนต่างประเทศ ดูเหมือนว่ายังเป็นดินแดนที่ห่างไกลไม่เป็นที่รู้จัก
เท่าไร ผู้ชมก็จะยิ่งสนใจมากขึ้นเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่ามีละครมากมาย
ที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับราชนิญ์ปุณ เจ้าชายจากเอเชีย ความรักในดินแดน
โพลินีเซียน ซึ่งบัดนี้อาจจะไม่มีใครจำได้อีกแล้ว แต่ละครเหล่านี้ใช้ภาพ
ล้อของดินแดนตามเนื้อเรื่องอย่างหยาบ ๆ ชนิดที่ทำให้กลายเป็นเรื่องน่า
หัวร่อสำหรับผู้ชมยุคหลัง ๆ ซึ่งมีความรอบรู้และละเอียดลึกซึ้งขึ้น⁴⁹

แม้แต่ผู้แต่งบทและเนื้อเพลงของละคร *The King and I* เองก็ตระหนักอยู่แก่ใจว่า
เสน่ห์ความเป็นตะวันออกนั้นเป็นสิ่งที่คนตะวันตกพิศวงและใคร่อยากรู้ให้มากขึ้น ดังจะเห็นได้
จากบทเพลง “Western People Funny” ซึ่งกล่าวถึงว่าคนตะวันตกนั้น “รู้สึกซาบซึ้งใจกับตะวัน
ออก” อย่างมากและพยายามจะเข้ามาเปลี่ยนให้ “เอาข้างในลง เอาข้างบนออกข้างนอก” ให้
ร่วนวายไปหมด (องก์ที่ 2 ฉากที่ 1 ของละครเพลง)

ความคิดในเรื่องความแปลกตาอันน่าพิศวง ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจ และการนำเอา
ลักษณะความเป็นตะวันออกมาสร้างเป็นภาพลักษณ์สำเร็จรูปนั้นพ้องกันกับความคิดของ
เอ็ดเวิร์ด ซาอิด ซึ่งระบุไว้ว่า คนตะวันตกมองตะวันออกเป็น “ภาพฉากของความแปลก
ประหลาด อันมิจีวร”⁵⁰ ดังที่กล่าวไว้ในบทเพลง “Western People Funny” ว่า มีลักษณะบาง
อย่างของความเป็นตะวันออกที่น่าสนใจ ที่จุดประกายความอยากรู้อยากเห็นของคนตะวันตก ซึ่ง
อาจจะเป็นความแตกต่างซึ่งคนตะวันตกไม่คุ้นเคยทั้งในด้านบุคคลและในด้านฉากหรือสถานที่
ของเหตุการณ์ อย่างไรก็ตามซาอิดแย้งว่า “ตะวันออก” ซึ่งคนตะวันตกสนใจอยากรู้อยากเห็นมิใช่
ตะวันออกอย่างที่เป็นอยู่จริง ๆ ทว่าเป็นตะวันออกแบบที่ “ถูกสร้างขึ้นให้เป็นตะวันออก” ตาม
ความนึกคิดหรือความฝันของคนตะวันตก⁵¹ ซึ่งความคิดนี้เป็นความจริงอย่างยิ่งในกรณีของ
ละครเพลง *The King and I* โดยเฉพาะเมื่อเราอ่านคำบันทึกของรีดเจอร์สที่กล่าวว่าเขาสร้าง

ละครนี้ขึ้นตามการตีความของเขาเองเมื่อมองวัฒนธรรมสยามเท่าที่ได้อ่านจากหนังสือหรือดูจากภาพยนตร์ที่สร้างมาก่อน โดยมีได้มีความตั้งใจที่จะคำนึงถึงความเป็นจริงหรือความเหมือนจริงในด้านประวัติศาสตร์ หรือวัฒนธรรม ดังนั้นฉากเมืองสยามซึ่งเป็นที่พอใจและมีเสน่ห์ดึงดูดใจผู้ชมเป็นจำนวนมากนั้นจึงเป็นภาพ “เมืองสยามที่ถูกสร้างขึ้น” (“Siamized” scenes) โดย ร็อดเจอร์ส และแฮมเมอร์สไคน์ ผลที่ได้จึงกลายเป็นภาพการแสดงบนเวทีอันตระการตามีทั้ง “กลิ่นหอม ความมั่งคั่งและ การเคลื่อนไหว ตามพิธีกรรมในรูปแบบป่าเถื่อนชั้นสูง”⁵²

ลักษณะความเป็น “ตะวันออกที่ประดิษฐ์ขึ้น” หรือ “ความเป็นสยามที่ประดิษฐ์ขึ้น” ของละครเพลงเรื่องนี้ มีลักษณะหนึ่งซึ่งสะดุดตากับนักวิจารณ์ของนิตยสาร *The New Yorker* อย่าง จอห์น ลาร์ดเนอร์ (John Lardner) แม้ว่าเขาจะมีได้แสดงความไม่เห็นด้วย ลักษณะนั้นก็คือการใช้ภาษาของตัวละครบนเวทีซึ่งเขาวิจารณ์ไว้ว่า

บทของแฮมเมอร์สไคน์มีลักษณะเป็นแบบฉบับของเขาเอง ยกเว้นก็แต่ว่า ตัวละครซึ่งตามทฤษฎีแล้วควรจะเป็นชาวสยาม...ซึ่งหมายถึงตัวละครเกือบทั้งหมดยกเว้นประมาณ 6 คนของทั้งคณะ...พูดภาษาอังกฤษแบบต่างดาว (pidgin English) ซึ่งใช้กันบนเวทีละคร และในจอภาพยนตร์ เมื่อต้องเสนอภาพตัวละครต่างชาติทุกชนิด ตั้งแต่ชาวเคิร์ดไปจนถึงชาวเอสกิโม ลักษณะภาษาที่ใช้กันอย่างสุ่ม ๆ คือการตัดคำนำหน้านาม “the” ออกหมดในที่ ๆ ควรจะมี (เช่น “to whom I pay vast sum of twenty pounds a year”) และการตัดคำว่า it เมื่ออยู่ในตำแหน่งประธานของประโยค (เช่น “Is a puzzlement”)⁵³

ข้อสังเกตของลาร์ดเนอร์ในเรื่องการใช้ภาษาอังกฤษแบบต่างดาว สำหรับตัวละครที่เป็นคนต่างชาตินั้นเป็นความจริงที่น่าสนใจยิ่ง มีตัวอย่างสนับสนุนความจริงข้อนี้ให้เห็นอยู่มากมายนับไม่ถ้วนทั้งบนเวทีและในจอภาพยนตร์ ซึ่งนับเป็นลักษณะ “สำเร็จรูป” ข้อหนึ่งของตัวละครชาวตะวันออก ซึ่งถูกสร้างขึ้นไว้แล้ว โดยผู้สร้างละครและภาพยนตร์ชาวอเมริกัน ซึ่งไม่เคยสนใจที่จะแยกแยะความแตกต่างทางภาษาศาสตร์ของภาษาในภูมิภาคเอเชียแต่ละภาษา ซึ่งอาจจะส่งผลต่อสำเนียงและการใช้ภาษาอังกฤษของคนต่างเชื้อชาติเหล่านั้นให้มีลักษณะต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสงสัยว่าจะมีคนดูสักกี่คนในบรรดาผู้ชมทั้งหลาย ที่จะมีวิจรรณญาณและมองเห็นความจริงข้อนี้ได้เช่นเดียวกับลาร์ดเนอร์

แต่ทว่าสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้นในละครเรื่องนี้ มิใช่อยู่ที่ความแปลกตาของฉาก เครื่องแต่งกาย ภาษาที่ใช้ในบทสนทนา หรือลักษณะ “แปลกประหลาด” อื่น ๆ ในละคร สิ่งที่น่าสนใจ

ยิ่งกว่าอยู่ที่ว่า “ความเป็นตะวันออก” ในละครเรื่องนี้ทำให้เนื้อเรื่องเป็นที่ยอมรับอย่างสนิทใจ โดยผู้ชมเชื่อว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้นมีความน่าเชื่อถือ และมีเหตุผลดี ทั้งนี้เพราะความเชื่อโดยพื้นฐานของผู้ชมที่เชื่อว่าวัฒนธรรมตะวันตกนั้นอยู่ในฐานะที่ “เหนือกว่าและเจริญกว่า”⁵⁴ ผู้ชมจึงพร้อมที่จะเชื่อว่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์คงจะเกิดขึ้นจริง ๆ อย่างที่เห็นในละคร จะมีผู้ชมสักกี่คนที่หยุดคิดและถามตัวเองว่าเรื่องราวที่เห็นบนเวทีนั้นเป็นความจริงได้มากน้อยเพียงใด และจะมีสักกี่คนที่สนใจไปสอบสวนหาข้อเท็จจริงตามเนื้อเรื่องของละครและการสร้างตัวละครที่เสนอภาพความขัดแย้ง ระหว่างตะวันออกและตะวันตกอย่างมีเสน่ห์ และได้ผลดีมากจนทำให้ผู้ชมยอมรับเนื้อเรื่องและยอมรับตัวละครที่เห็นอยู่เบื้องหน้าจะเห็นได้จากบทวิจารณ์ในหนังสืออ้างอิงที่สำคัญคือ *The Magill Survey of Cinema* โดยนักวิจารณ์ชื่อ เดอวิตต์ โบดิน (DeWitt Bodeen) เมื่อกล่าวถึงภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* (ค.ศ. 1946)

ในสุนทรพจน์ครั้งแรก กษัตริย์องค์ใหม่ยอม ปลดปล่อย มอบเสรีภาพให้
ประชาชนทุกคนเพื่อมิให้ใครมาจองจำไว้ได้อีก *เรื่องนี้มีสร้างขึ้นมาจาก*
ข้อเท็จจริง เพราะว่าหากปราศจากแอนนาและคำแนะนำอันชาญฉลาด
ของนางแล้ว ประเทศสยามอาจจะยังคงความล้าหลัง ไม่มีทางจะกลาย
มาเป็นดินแดนที่อิสระชนจะเดินอยู่ได้อย่างเสรี

ยิ่งไปกว่านั้น โบดินยังวิจารณ์ว่าผู้แสดงคือ เร็กซ์ แฮริสัน (Rex Harrison) ในบทบาทกษัตริย์มีท่าทางเป็น “ผู้ดี” กว่าที่กษัตริย์สยามควรจะเป็น แฮริสันซึ่งมีเชื้อสายอังกฤษ แสดงบทบาทกษัตริย์ได้อย่างน่าเลื่อมใส แม้ว่ามิชอบ่อยครั้งที่เขามีท่าทำเหมือนกษัตริย์ที่ได้รับการศึกษามาอย่างดีเยี่ยมจาก อ็อกซฟอร์ด มากกว่าจะมาจากราชสำนักสยาม⁵⁶

ความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับคำวิจารณ์ของนักวิจารณ์ละครเวทีในปี ค.ศ. 1951 ซึ่งส่วนใหญ่ชื่นชมการแสดงของบูล บรินเนอร์ มาก และเห็นว่าเขาแสดงได้อย่างยอดเยี่ยม ทำให้เห็นชัดว่านักวิจารณ์เห็นด้วยกับการตีความบุคลิกของพระเจ้ากรุงสยามที่布林เนอร์แสดงในละครเวทีว่าตรงกันกับความคาดหมายของผู้ชมที่มีต่อบุคลิกของตัวละคร ซึ่งเป็นกษัตริย์ชาวตะวันออก ไม่มีนักวิจารณ์คนใดคาดฝันว่ากษัตริย์จากประเทศตะวันออกอย่างสยามจะมีบุคลิกส่ารวม ไม่กราบเกรี้ยว ในขณะที่เดียวกันกับที่ผู้ชมคาดหวังว่าแอนนาควรมีบุคลิกดี มีความมั่นคง มีกริยาท่าทางเรียบร้อย “เหมือนนักปฏิบัติคุณวิศดอเรียนที่ตกเข้าไปอยู่ในดินแดนป่าเถื่อน”⁵⁷

ยูล บรินเนอร์ ในบทบาทกษัตริย์ แสดงได้อย่างยอดเยี่ยม เผยให้เห็นความลึกและความหลากหลายในบุคลิกของตัวละคร นับว่าเป็นการแสดงชั้นเลิศชิ้นหนึ่งในวงการละครเพลงบนเวที ส่วน [เกอร์ทรูด] ลอว์เรนซ์นั้นไม่มีโอกาสที่จะวางมาดกริดกรายฟูฟัวได้อย่างเคยตามลักษณะการแสดงเฉพาะตัวของเธอ ทว่าต้องวางตัวเป็น “ปราชญ์ของความเรียบร้อยเหมาะสม” ในขณะที่布林เนอร์มีโอกาสดำเนินอยู่คนเดียว⁵⁸

เป็นเรื่องน่าสนใจที่จะติดตามคูปฏิริยาของผู้ชมหากว่าจะมีการจัดแสดงละครเรื่องเดียวกันนี้ แต่เปลี่ยนให้แอนนาพยายามจะสอนความศิวิไลซ์ให้ประธานาธิบดีอเมริกันหรือถ้าจะให้ดียิ่งขึ้นก็น่าจะสลับบทบาทและสถานที่กันเสีย แทนที่จะให้ครูสาวชาวอังกฤษพยายามมาให้ความศึกษาษัตริย์เมืองสยาม ควรแต่งเรื่องให้ครูสาวชาวสยามพยายามไปให้การศึกษาษัตริย์อังกฤษในราชสำนักอังกฤษ ปัญหาที่สมมติขึ้นนี้คงจะไม่มีคำตอบเพราะคงจะไม่มีใครยอมลงทุนสร้างละครที่มีเนื้อเรื่องดังกล่าว แต่ความเป็นไปไม่ได้นั้นก็กลับช่วยให้เห็นประเด็นที่ว่า “ลักษณะความเป็นสยาม” ซึ่งรีดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์ประดิษฐ์ขึ้น เป็นองค์ประกอบหนึ่งซึ่งดึงดูดใจผู้ชม และมีส่วนผลักดันให้ละครเพลงเรื่องนี้ประสบความสำเร็จและเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายตลอดเวลาที่ผ่านมา

ลักษณะ 4 ประการที่อธิบายมาข้างต้น คือ “แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม” (cultural propensities) ที่มีปรากฏอยู่ในตำนานเรื่องของนางแอนนา เป็นองค์ประกอบที่นำมาใช้ให้เกิดประสิทธิผลอย่างมากในการมัดใจผู้ชมชาวอเมริกัน ให้หวนกลับมาสนใจและชื่นชมละครเพลง *The King and I* ซ้ำแล้วซ้ำอีกดังที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ของละครบรอดเวย์มาแล้ว คำถามต่อมาก็คือ แรงดึงดูดทางวัฒนธรรมทั้ง 4 ประการนั้นถูกนำมาใช้ในวงการอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงอย่างไรในกระบวนการสร้างตำนานของนางแอนนาขึ้นมา

บทบาทของอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงในการสร้างสรรค์ตำนานเรื่องแอนนา

ในหนังสือชื่อ *Lawrence of Arabia and American Culture* (ค.ศ. 1995) โจเอล ฮอดสัน (Joel Hodson) เสนอแนวคิดที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์หลายอย่างในการศึกษาเรื่องตำนานของนางแอนนา ฮอดสันศึกษากระบวนการสร้างชื่อและตำนานของ ที. อี. ลอว์เรนซ์ (T.E.

Lawrence, 1888-1935) นายทหารอังกฤษในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ.1914-1948) ให้กลายเป็น “วีรบุรุษสงครามทั้งสองฝากฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก” ซึ่งรู้จักกันในนาม ลอร์เรนซ์แห่งอารเบีย (Lawrence of Arabia) โดยกระบวนการสร้างวีรบุรุษของวงการธุรกิจบันเทิง ภาพลักษณ์ความเป็นวีรบุรุษในตำนานของลอร์เรนซ์ถูกสร้างสรรค์ขึ้นด้วยวิธีการและในลักษณะที่คล้ายคลึงกันมากกับกระบวนการสร้างตำนานเรื่องนางแอนนา ดังนั้น การวิเคราะห์กระบวนการดังกล่าวของฮอดสันจึงมีแง่มุมที่อาจนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ของแอนนาได้ ยิ่งไปกว่านั้นการวิเคราะห์ของฮอดสันยังทำให้มองเห็นว่าอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงนำเอา “แรงดึงดูดใจทางวัฒนธรรม” ทั้ง 4 ลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นมาใช้ในการสร้างตำนานของลอร์เรนซ์แห่งอารเบียด้วย ในที่นี้จึงจะกล่าวถึงกระบวนการวิเคราะห์ของฮอดสันก่อนโดยย่อ

ในเบื้องต้นฮอดสันมีความเห็นว่า อุตสาหกรรมผลิตวัฒนธรรมยอดนิยม (popular culture industry) ไม่ว่าจะเป็นการผลิตหนังสือชนิดต่าง ๆ ภาพยนตร์ เพลง และ ฯลฯ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์ตำนานวีรบุรุษของโลกสมัยใหม่ ในทศวรรษ 1920 ลอร์เรนซ์แห่งอารเบียถูกวาดภาพให้มีลักษณะคล้าย “พระเจ้าริชาร์ดใจสิงห์สมัยใหม่” และกลายเป็น “บุคคลตัวอย่างสำหรับเด็กชายในประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษ”⁹ อุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงสร้าง ที. อี. ลอร์เรนซ์ ให้กลายเป็น “ลอร์เรนซ์แห่งอารเบีย” โดยมีภาพลักษณ์ที่ติดตาตรึงใจผู้คนที่วาดภาพของเขา “ในชุดยาวกรอมเท้าแบบชนเผ่าเบดูอิน” ในขณะที่ผลงานของเขาในการเสริมสร้างความรู้สึกรักชาติในหมู่ชาวอังกฤษกลับถูกลืมไปสิ้น

ในการวิเคราะห์กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ดังกล่าว ฮอดสันให้รายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลสำคัญคนหนึ่งที่ดีว่าเป็น “ผู้สร้างความนิยม” ให้ลอร์เรนซ์แห่งอารเบีย บุคคลผู้นั้นคือ โลเวลล์ ธอมัส (Lowell Thomas) นักหนังสือพิมพ์ชาวอเมริกันและนักเผชิญโชคซึ่งเคยเป็นผู้สื่อข่าวสงครามในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ธอมัสมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างภาพลักษณ์ของลอร์เรนซ์แห่งอารเบีย ด้วยการจัดรายการบรรยายและแสดงภาพเกี่ยวกับเรื่องราวชีวิตของ ที. อี. ลอร์เรนซ์ โดยใช้ชื่อรายการของเขาว่า “เมื่อมีอัลเลนบีในปาเลสไตน์และลอร์เรนซ์ในอารเบีย” การบรรยายดังกล่าวประสบความสำเร็จ “อย่างผิดปกติ” ฮอดสัน รายงานว่า

รายการดังกล่าวประสบความสำเร็จเป็นปรากฏการณ์รอบโลก ในประเทศอังกฤษมีผู้เขียนบทความชื่นชมมากมาย ชาวอังกฤษกว่าหนึ่งล้านคนต่างเบียดเสียดมาแย่งกันเข้าฟัง บางสัปดาห์ทำรายได้สุทธิมากถึง 2000 เหรียญ ธอมัสเองกลายเป็นแขกเกียรติยศในงานเลี้ยงของทางราชการหลายงานและ

เจ้าหน้าที่รัฐบาลต่างรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณเขาอย่างมากมาย สมาพันธ์ของกลุ่มผู้พูดภาษาอังกฤษ (English-Speaking Union) ถึงกับจัดงานเลี้ยงอาหารกลางวันเป็นเกียรติให้เขา แม้แต่สมเด็จพระราชินียังเสด็จมาชมการแสดงของเขาด้วย⁶⁰

แม้ว่าจะมีผู้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับลอว์เรนซ์แห่งอารเบียหลายคนด้วยกัน ทว่า โทเวล ธอมัส นับว่าเป็น “ผู้สร้างความนิยม” ให้กับตำนานลอว์เรนซ์แห่งอารเบียด้วยความนิยมที่ประชาชนมีต่อการแสดงของเขา แม้ว่าเรื่องราวของลอว์เรนซ์แห่งอารเบียจะเป็นประวัติศาสตร์ยุคใหม่ที่เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน แต่เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติชีวิตและผลงานของเขา กลับเต็มไปด้วยความคลาดเคลื่อนและเรื่องที่ถูกปรุงแต่งให้เกินจริง ยิ่งไปกว่านั้นธอมัสยังสร้างภาพลักษณ์ของลอว์เรนซ์ในฐานะ “เจ้าชาย” แห่งอาหรับขึ้นด้วยการตั้งชื่อบทความ 3 ตอนจบของเขาซึ่งลงพิมพ์ในนิตยสารฉบับหนึ่งเมื่อปี ค.ศ. 1919 ว่า “สงครามในดินแดนอาหรับราตรี” แล้วโปรยหัวรองของบทความตอนแรกว่า “ลอว์เรนซ์เจ้าชายแห่งเมกกะ”⁶¹ ซึ่งทำให้สาธารณชนประทับใจกับภาพลักษณ์ของลอว์เรนซ์ในฐานะ “เจ้าชาย” ผู้อุทิศตัวเพื่อชาวอาหรับจนแม้แต่นายกรัฐมนตรีอังกฤษคือนายวินสตัน เชอร์ชิล (Winston Churchill, 1874-1965) ยังเอ่ยพาดพิงถึงลอว์เรนซ์และยกย่องเขาตามภาพลักษณ์ที่ธอมัสเป็นผู้สร้างขึ้น โดยกล่าวว่าลอว์เรนซ์นั้นมีหน้าตาท่าทาง “อย่างที่เขาเป็นโดยเนื้อแท้ คือเป็นเจ้าชายผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งโดยธรรมชาติ”⁶²

จากการวิเคราะห์ของฮอดสันเขาอธิบายว่าความสำเร็จของการแสดงและการบรรยายเรื่องราวของลอว์เรนซ์แห่งอารเบียที่ธอมัสจัดแสดงขึ้นนั้นเป็นผลมาจากเนื้อหาและวิธีการนำเสนอเรื่องราวที่ธอมัสใช้อยู่ กล่าวคือ เขาผสมผสานรูปแบบของศิลปะบันเทิงหลายอย่างเข้ากับข้อมูลที่มีเช่น รูปภาพ ภาพยนตร์ข่าว การแสดงบนเวที ดนตรีและการเล่าเรื่อง ผลที่ได้จึงมีลักษณะเป็นเสมือน “ภาพยนตร์ข่าวร่วมสมัยที่ทั้งความบันเทิงและสาระของเรื่องที่รายงาน”⁶³ ฮอดสันบรรยายให้เห็นภาพได้ดีว่าธอมัสทำให้การบรรยายของเขามีรูปแบบคล้ายคลึงกับการแสดงสมัยใหม่ที่เรียกว่า “วิททิศนา” (vaudeville) ได้อย่างไร

บนเวทีไม่มีนักโยนลูกบอล คนเป่าแตร ตะครប់ หรือการแสดงแบบไล่จับกัน [อย่างบนเวทีวิททิศนาทั่ว ๆ ไป] แต่ธอมัสใช้นักเต้นระบำที่มีผ้าปิดหน้า ใช้ภาพยนตร์ที่มีภาพละครร้องแบบซูดาน และบางครั้งยังใช้รูปหอมและเสียงออร์แกนมาประกอบ เพลงที่ใช้เปิดฉากคือเสียงประกาศให้ชาวมุสลิมมาทำละหมาดซึ่งทำขึ้นขายกันอยู่ทั่วไป การผสมผสานสื่อต่าง ๆ เหล่านี้เข้าด้วยกันทำให้การบรรยายของเขาเป็นรูปแบบความบันเทิงอันสุดยอดเท่าที่เคยมีการผลิตเข้าสู่ตลาดในยุคนั้น⁶⁴

เห็นได้ชัดว่าธอมัสนำเอาลักษณะ “ความเป็นตะวันออก” มาใช้เป็น “จุดขาย” อย่างได้ผลยอดเยี่ยม ผนวกเข้ากับเรื่องราวที่เป็น “ตะวันออก” อยู่แล้ว นอกจากนั้นธอมัสยังนำองค์ประกอบอื่น ๆ มาใช้อย่างได้ผลดีอีกด้วย กล่าวคือ ประการแรกเขาปลุกกระแสความรักในวีรกรรมและการเทิดทูนวีรบุรุษในตัวผู้ชมขึ้น โดยธอมัสสร้างภาพให้ลอว์เรนซ์แห่งอาร์เบียมีความเป็น “พระเอกยอดนักสู้” (superhero) คือ มีความสามารถเหนือคนธรรมดาและมีคุณลักษณะอันเป็นที่เลื่องลืออื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงลอว์เรนซ์เป็นคนรูปร่างเล็กและหน้าตาทำทางเหมือนเด็ก ๆ ธอมัสยังได้สร้างภาพลอว์เรนซ์ในลักษณะ “นักวิชาการจากอ็อกซ์ฟอร์ดที่ต้องกลายมาเป็นนักรบผู้ชี้อายทว่ากล้าหาญ”⁶⁵ ลักษณะดังกล่าวบ่งบอกถึงความสูงส่งโดยธรรมชาติที่มีอยู่ในจิตใจ และความเป็นผู้ดีในสายเลือด เพื่อแสดงว่าเขามีได้เป็นคนหยาบซ่าป่าเถื่อนตามธรรมชาติ หรือมิได้เป็นนักสู้ผู้กระหายสงครามโดยอาชีพหรือโดยพื้นนิสัย ปฏิบัติการของเขาในทะเลทรายอาหรับจึงกลายเป็นปฏิบัติการอันทรงเกียรติที่เขาจำเป็นต้องปฏิบัติ ในกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ให้ลอว์เรนซ์เป็นวีรบุรุษนั่นเอง ชาวอาหรับจึงถูกสร้างภาพให้มีลักษณะ “เป็นเด็ก” ที่จำเป็นต้องอาศัยการปกป้องจากชาวตะวันตกอย่างลอว์เรนซ์ ธอมัสยังได้สร้าง “ฝ่ายธรรม” ขึ้นมาให้ลอว์เรนซ์ปราบ นั่นคือพวกเตอร์ก และพวกเยอรมัน ลอว์เรนซ์กลายเป็น “กษัตริย์โรมงกุฎแห่งอาร์เบีย” ผู้ต้องเผชิญกับ “ความน่าสะพึงกลัวของพวกเตอร์ก” อย่างเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ แต่ก็ยังสามารถ “หน้าแดงได้ราวกับนักเรียนสาว ๆ”⁶⁶

การแสดงของธอมัสยังกลายเป็นจุดนัดพบของ “วีรบุรุษจากสงคราม” คนอื่น ๆ ซึ่งเคยผ่านสงครามในตะวันออกกลางมาจริง ๆ คนเหล่านี้ยินดีที่ได้มาเห็นปฏิบัติการที่ตนมีส่วนร่วมในสงครามถูกนำมาบันทึกไว้ นำออกเผยแพร่และพรรณนาความต่อสาธารณชน ฮอดสันกล่าวว่า อารมณ์ของประชาชนภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็มีผลต่อความสำเร็จของการแสดงชุดนี้ด้วยเช่นกัน ประชาชนมีความรู้สึกว้า ๆ ใจหายว่า นี่ไม่ใช่เวลาที่จะมาข้อนพุดถึงความโหดร้ายของสงครามอยู่อีก แต่ทุกคนรักที่จะรำลึกถึงความรุ่งเรืองและวีรกรรมที่ผ่านมามากกว่า

ประชาชนต้องการฟังเรื่องของอัลเลนบีผู้เปรียบเสมือนนักรบในสงครามศาสนา เรื่องราวการพิชิตศึกในดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ และ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องราวความกล้าของชายจากอาร์เบียผู้นี้ เขาต้องการฟังธอมัสเล่าเรื่องราวเหล่านั้น เนื่องจากเขาเคยไปอยู่ที่นั่นมาแล้ว และได้ “รู้เห็น” เรื่องราวดังกล่าวมาด้วยตนเอง⁶⁷

จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบอีกประการหนึ่งซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จของการสร้าง

ภาพลักษณ์และตำนานของลอร์เรนซ์คือ ภาพแฝงของการต่อสู้เพื่อศาสนาและสถานที่เกิดเหตุซึ่งพ้องกันกับตำนานเรื่องต่าง ๆ ในพระคัมภีร์ไบเบิล ทำให้มีผู้สนับสนุนรายการปรากฏตัวขึ้นมา โอบอุ้มการแสดงนี้หลายคนเช่น เนธาน สเตราส์ (เจ้าของห้างแมซี Macy) ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนขบวนการกู้ชาติของอิสราเอล (Zionist movement) อย่างแข็งขันอยู่ก่อนแล้ว ภาพแฝงของการต่อสู้ทางศาสนาและความปรารถนาของผู้ชมที่จะได้มีโอกาส “เห็นเหตุการณ์ด้วยตาตนเอง” แม้จะเป็นเพียงเหตุการณ์ที่นำมาสร้างขึ้นใหม่บนเวที ทำให้เรื่องราวที่ทอมัสจัดแสดงขึ้นเป็นที่น่าสนใจถือสำหรับผู้ชมที่ต้องการจะเชื่อเรื่องราวของลอร์เรนซ์แห่งอารเบีย

จากจุดเริ่มต้นซึ่งเป็นเพียงการบรรยายและจำลองภาพเหตุการณ์มาไว้บนเวทีที่ทอมัสจัดขึ้น การนำเอาตำนานเรื่องลอร์เรนซ์แห่งอารเบียมาสร้างใหม่เพื่อการค้าขายตัวกว้างไกลขึ้นไปอีกคือ ในปี ค.ศ. 1962 บริษัทภาพยนตร์โคลัมเบียลงทุนสร้างภาพยนตร์เรื่อง **Lawrence of Arabia** (ลอร์เรนซ์แห่งอารเบีย) ขึ้นด้วยความร่วมมือของบริษัทภาพยนตร์ฮอไรซันจากลอนดอน (Horizon Pictures, London) โดยมีนักแสดงชาวไอร์แลนด์ชื่อ ปีเตอร์ โอทูล (Peter O'Toole) แสดงเป็นลอร์เรนซ์ ผู้ควบคุมการสร้างคือแซม สปีเกิล (Sam Spiegel) และผู้กำกับการแสดงคือ เดวิด ลีน (David Lean) ซึ่งเคยร่วมมือกันสร้างภาพยนตร์ที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จอย่างยิ่งมาแล้วคือ **Bridge on the River Kwai** (สะพานข้ามแม่น้ำแคว) (ค.ศ. 1957)

ภาพชีวิตของที. อี. ลอร์เรนซ์ในภาพยนตร์เรื่องนี้แสดงให้เห็นกลไกอันทรงพลังของฮอลลีวูดที่เอื้อมเข้ามาบิดเบือนความจริงเช่นที่เคยทำมาเป็นปกติ เอ. ดับบลิว. ลอร์เรนซ์น้องชายของ ที. อี. ลอร์เรนซ์กล่าวว่าบริษัทผู้สร้างได้ทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้กลายเป็นตำนานอีกหนึ่งเรื่องหนึ่งของนวนิยายพิชิตตะวันตกของอเมริกา ด้วยวิธีการแบบ “โคบาลและอินเดียียน” โดยพยายามจะเสนอเรื่องราวการผจญภัยที่มีลักษณะเป็น “การศึกษาตัวละครทางจิตวิทยา” ซึ่งดูจอมปลอมและไม่เป็นความจริง ความบิดเบือนที่เกิดขึ้นนั้นมีลักษณะที่ไม่สมควรหลายอย่าง ผู้เขียนบทภาพยนตร์คือนักประพันธ์ผู้มีชื่อเสียง โรเบิร์ต โบลท์ (Robert Bolt) ซึ่งวาดภาพ ที. อี. ลอร์เรนซ์ว่าเป็นคนนิยมการมีรักร่วมเพศ เนื่องมาจากการที่เขาไม่ได้แสดงความสนใจสตรีเพศคนใด แต่แสดงความชื่นชมชายหนุ่มหลายคน แม้ว่าจะมีข้อมูลซึ่งเป็นข้อเท็จจริงชี้ชัดว่าเขาไม่ได้เป็นเช่นนั้น^๘

ฮอดสันย่ำว่าภาพยนตร์เรื่อง **Lawrence of Arabia** เป็นตัวอย่างหนึ่งในบรรดาภาพยนตร์หลายเรื่องที่แสดงให้เห็นการที่ฮอลลีวูดมักจะบิดเบือนประวัติศาสตร์และชีวประวัติของบุคคล ยิ่งกว่านั้นยังเป็นภาพยนตร์ที่ส่งเสริมภาพลักษณ์สำเร็จรูปของชาวอาหรับตามความเชื่อของชาวตะวันตก ฮอดสันสรุปว่า

มหากาพย์ของสปีเกิล-ลิน [เรื่องลอว์เรนซ์แห่งอารเบีย]นั้นยังหยาบเหยียดชาวอาหรับ ช่วยสร้างเสริมภาพลักษณ์เก่า ๆ ของชาวตะวันตกที่มีต่อชาวอาหรับว่าเป็นพวกที่ยอมก้มหัวรับใช้ ป่าเถื่อน น่าขบขัน และไม่มีความสามารถจะปกครองตนเองได้ ซึ่งล้วนเป็นลักษณะที่มีอยู่ในใจผู้ชมชาวตะวันตกอยู่แล้ว ผู้มาชมภาพยนตร์เรื่องนี้มิได้สนใจว่าภาพยนตร์ *Lawrence of Arabia* เป็นภาพยนตร์แบบเหยียดผิวหรือบิดเบือนข้อมูลทางประวัติศาสตร์อย่างไรหรือไม่⁶⁹

ฮอคสันระบุไว้ชัดเจนว่าการบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของผู้สร้างภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นการกระทำโดยเจตนา เนื่องจากเขามีนักประวัติศาสตร์หลายคนอยู่ในทีมงานในฐานะนักวิจัยและที่ปรึกษา ดังนั้นการค้นหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์จึงมิใช่ปัญหาของผู้สร้าง เจตนาของผู้สร้างยังฉายชัดในคำให้สัมภาษณ์ของนายสปีเกิลที่ตอบโต้คำแถลงการณ์ของน้องชายของลอว์เรนซ์ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *New York Times* โดยสปีเกิลได้ว่า “เราเชื่อว่าชีวิตควรเลียนแบบศิลปะ มิใช่ในทางตรงกันข้าม”⁷⁰

การวิเคราะห์เรื่องราวและกระบวนการสร้างตำนานลอว์เรนซ์แห่งอารเบีย ซึ่งฮอคสันวิเคราะห์ไว้นั้น แสดงให้เห็นความคล้ายคลึงกันในแนวคิดและในวิธีการของการสร้างตำนานเรื่องแอนนาที่พระเจ้ากรุงสยาม ลักษณะซึ่งได้นิยามไว้เบื้องต้นแล้วว่าเป็น “แรงดึงดูดทางวัฒนธรรม” (cultural propensities) ทั้ง 4 ประการที่ปรากฏในตำนานเรื่องนางแอนนาคือการเทิดทูนวีรบุรุษ การสร้างความเป็นนักรบเพื่อศาสนา ความเป็นละครศีลธรรม และความมีเสน่ห์ของตะวันออก ถูกนำมาใช้อย่างได้ผลดีเยี่ยมในตำนานเรื่องของลอว์เรนซ์แห่งอารเบียด้วยเช่นกัน ความแตกต่างในกระบวนการสร้างตำนานทั้งสองเรื่องจึงอยู่ที่รายละเอียดส่วนบุคคลสถานที่เกิดเหตุการณ์และวิธีเล่าเรื่องเท่านั้น ในที่นี้จึงจะวิเคราะห์อิทธิพลของสื่อและกลไกของอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงซึ่งส่งผลต่อการสร้างตำนานเรื่องแอนนาด้วย

ในเบื้องต้นจะเห็นได้ว่าแอนนา เลียวโนเวนส์ไม่จำเป็นต้องอาศัย “นักสร้างความนิยม” เช่น โอลิเวอร์ ธอมัส มาช่วยสร้างตำนานให้ เนื่องจากนางเลียวโนเวนส์เองเป็น “ผู้สร้างความนิยม” ให้แก่ตำนานของตนเอง โดยการเขียนเรื่องราวและประสบการณ์ของนางในราชสำนักสยามออกขายทั้งที่ตีพิมพ์ในนิตยสารและเป็นหนังสือ ในขณะที่เดียวกันนางก็ออกบรรยายเรื่องราวเหล่านั้นด้วยตัวเอง สร้างความนิยมให้กับเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับเมืองสยามและเรื่องชีวิตของนางเอง ตำนานที่ผู้คนรู้จักประทับอยู่ในความทรงจำคือเรื่องที่น่าางปรุงแต่งขึ้นเพื่อผู้อ่านของนาง

แอนนาได้วางรากฐานใหม่ให้ตนเองไปชั่วชีวิตในฐานะนางแอนนา เอช. เลียวโนเวนส์ อดีตครูพี่เลี้ยงจากราชสำนักสยาม ภรรยาและบุตรสาวของนายทหารอังกฤษ ซึ่งบังเอิญโชคร้ายต้องสูญเสียทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดไปเมื่อเกิดเหตุวุ่นวายทางธนาคาร และยังมีเคราะห์ให้ต้องทำงานเลี้ยงชีพเพื่อครอบครัวของนาง⁷¹

เมื่อแอนนาติดตามเอวิสบุตรสาวและครอบครัวไปอยู่ที่เมืองฮาลิแฟกซ์ในแคนาดา (Halifax, Canada) ชื่อเสียงในฐานะนักเขียนขจรขยายไปก่อนหน้าที่ตัวนางจะไปถึงเสียอีก นางจึงได้รับเชิญให้ไปเล่าเรื่องราวของนางซ้ำแล้วซ้ำอีก

แอนนาต้องเล่าเรื่องราวของนางครั้งแล้วครั้งเล่า จนในที่สุดนางจึงตัดสินใจว่าจะเปิดการบรรยายแก่สาธารณชนเสียเลย ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้อ่านของนางต้องการอยู่แล้ว ไม่มีใครเสียดายเงินที่จะต้องจ่ายเพื่อแลกกับโอกาสที่จะได้มาเห็นมาฟังเรื่องราวจากตัวจริงของสุภาพสตรีผู้มีชื่อเสียง ซึ่งต้องถือว่าเป็นผู้มาเพิ่มความมีชีวิตชีวาให้เมืองนี้ ในเวลานั้นแอนนาได้คำปวยการในการบรรยายอันเลื่องชื่อของนางถึงครั้งละ 60 เหรียญ⁷²

เมื่อเปรียบเทียบกับ การบรรยายของ ที. อี. ลอว์เรนซ์แล้ว เรื่องราวของแอนนา เลียวโนเวนส์ มีลักษณะช่วยส่งเสริม “ความคิดที่มีอยู่ก่อนแล้วในใจของผู้ชมชาวตะวันตก” ดังที่ฮอดสันอภิปรายไว้เช่นเดียวกันกับตำนานเรื่องลอว์เรนซ์แห่งอาร์เบีย ในกรณีของแอนนา นางดึงเอาความอลังการและความเป็นตะวันตกของราชสำนักสยามมาเป็นเนื้อหาในเรื่องราวของนาง ทว่าโดยพื้นฐานแล้วแก่นเรื่องของนางมีลักษณะคล้ายกันกับตำนานของลอว์เรนซ์แห่งอาร์เบียอยู่หลายประการ กล่าวคือ เรื่องราวของนางมีลักษณะเป็นรูปแบบ “โคบาลกับอินเดียน” เช่นกัน โดยมีแอนนาเป็น “พระเอก” และพระเจ้ากรุงสยามกับราชสำนักของพระองค์เป็นผู้ร้าย แม้ว่านางจะมีได้ออกรบในดินแดนศักดิ์สิทธิ์เพื่อชิงดินแดนนั้นคืนมาจากเงื้อมมือของพวกนอกศาสนาชาวเตอร์ก ทว่านางก็ได้ประพฤติดูเยี่ยงนักรบของศาสนาเช่นกัน โดยการยื่นมือเข้าไปปลุกฝังแสงแห่งอารยธรรมตะวันตก และคริสตศาสนาแก่พวกป่าเถื่อน ไร้ความศิวิไลซ์ และมีใจเป็นทาสเหล่านั้น ในกรณีของแอนนานางเคยไปอยู่ในเหตุการณ์ และประสบเหตุมาด้วยตนเอง ผู้ชมจึงอาจจะเห็นว่านางมีภูมิจิตใจและน่าเชื่อถือได้ยิ่งกว่าลอร์ดลอว์เรนซ์แห่งอาร์เบียเสียอีก

ผู้สร้างนวนิยายให้แอนนาคนต่อมาจากตัวนางเอง ก็คือมาร์กาเร็ต แลงดอน ผู้เปรียบได้กับโลเวล ธอมัส ในฐานะเป็นผู้สร้างและต่อเติมตำนานเรื่องของแอนนา หนังสือของแลงดอน (ค.ศ. 1944) คือ หนังสือที่ปลุกฝังเรื่องราวชีวิต และประวัติความเป็นมาของแอนนา ก่อนจะมาอยู่ในราชสำนักสยาม ให้เป็นที่รู้จักและเชื่อถือกันว่านางมีชาติกำเนิดตามที่นางแลงดอนเล่าไว้ ทั้ง ๆ ที่ตัวนางเลียวโนเวนส์เองไม่เคยกล่าวถึงประวัติชีวิตของตัวเองในหนังสือที่นางเขียนเลย นอกจากนั้นแลงดอนยังเพิ่มเติมประสบการณ์ชีวิตของนางในฐานะที่เคยอยู่เมืองสยามมา 10 ปี และความใกล้ชิดกับคณะมิชชันนารีเพรสไบทีเรียนเข้าไปไว้ในเรื่องที่นางแต่ง ทำให้เกิดองค์ประกอบใหม่ ๆ และความลุ่มลึกของตัวละครแอนนาเพิ่มขึ้นจากลักษณะเดิมของแอนนาฉบับดั้งเดิม ทำให้นางกลายเป็นผู้มีศรัทธาในศาสนายิ่งขึ้น เพิ่มความน่านิยม และความสูงส่งในจิตใจให้ตัวละครแอนนาซึ่งผู้ชมต่างเห็นว่าเป็นตัวละครฝ่ายธรรมะอยู่แล้ว ในขณะที่เดียวกันการที่นางแลงดอนเคยใช้ชีวิตอยู่ในเมืองสยามและคำอวดอ้างของนางที่ว่าได้รับข้อมูลเพิ่มเติมจากหลานสาวของแอนนา คือ เอวิส เอส. ฟิช (Avis S. Fyshe) ทำให้เรื่องราวที่นางเล่าดูน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น โดยนางอ้างว่าหนังสือของนาง “เป็นความจริง 75 เปอร์เซ็นต์ และเป็นเรื่องแต่งที่แต่งขึ้นจากความเป็นจริงอีก 25 เปอร์เซ็นต์”⁷³ แต่เนื่องจาก “ความจริง” ที่นางอ้างถึงคือเรื่องที่แต่งขึ้นมาจาก “เรื่องจริง” ที่นางเลียวโนเวนส์บิดเบือนและปรุงแต่งข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า (ดังที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้วในบทที่ 2 ของหนังสือนี้) ผลที่ได้จึงกลายเป็น “ตำนาน” ที่ผ่านการปรุงแต่งมาแล้วในระดับหนึ่ง

ส่วนลักษณะที่เป็น “การบิดเบือนประวัติศาสตร์และชีวประวัติบุคคลตามวิธีการของฮอลลีวูด” ซึ่งฮอดสันกล่าวไว้แล้วในการวิเคราะห์ตำนานเรื่องลอว์เรนซ์แห่งอารเบีย นั้น ก็เกิดขึ้นกับตำนานเรื่องแอนนาด้วยเช่นกัน และเกิดขึ้นตั้งแต่การนำเรื่องราวในหนังสือของแลงดอนมาถ่ายทำเป็นภาพยนตร์เรื่องนี้คือ *Anna and the King of Siam* ผลิตโดยบริษัทฟ็อกซ์ (ซึ่งจะเป็นผู้สร้างภาพยนตร์เพลงในปีค.ศ. 1956 ด้วย) และมี ดาร์ริล ชานุค (Darryl F. Zanuck) เป็นผู้อำนวยการด้านบริหารของบริษัท ชานุคเป็นที่รู้จักกันดีว่ามักจะเข้ามาแทรกแซงการสร้างภาพยนตร์แต่ละเรื่องในบริษัทของเขาด้วยการ “ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะ” ที่ผู้สร้างและผู้กำกับต้องทำตาม สำหรับภาพยนตร์เรื่องนี้ก็เช่นกัน เมื่อได้อ่านบทภาพยนตร์เรื่องนี้แล้ว ชานุคมีบันทึกอย่างเป็นทางการถึงหลุยส์ เลห์ตัน (Louis Leighton) ผู้อำนวยการสร้างว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้จะต้องเป็นภาพยนตร์ที่ดีที่สุดของปีอย่างแน่นอน เพราะว่ามี “สดใหม่ที่ไม่ซ้ำแบบใคร และมีคุณภาพดีมาก”⁷⁴ ตัวชานุคเองนั้นถือกันว่าเป็น “มือหนึ่ง” ในการสร้างภาพยนตร์ชีวประวัติที่เรียกว่า “biopics” คือภาพยนตร์เกี่ยวกับประวัติชีวิตของบุคคลสำคัญ⁷⁵ วิธีการของเขาที่จะต้องสร้าง “ความน่าสนใจหลัก” ของเรื่องให้ได้ก่อน ซึ่งหมายถึงเหตุการณ์สำคัญที่สุดของเรื่อง

หรือสร้างคุณลักษณะพิเศษบางอย่างในเรื่องเพื่อเป็นหลักประกันว่าผู้ชมจะต้องเข้าใจความหมายหลักในภาพยนตร์ที่เกี่ยวกับบุคคลคนนี้ให้จงได้ ดังนั้นจากหนังสือที่มีบทบรรยายความยาว ๆ อยู่หลายตอนตามสำนวนของมาร์กาเร็ต แลงคอน *Anna and the King of Siam* (ค.ศ. 1944) จึงถูกดัดแปลงอย่างมากมาให้ง่ายกลายเป็นบทภาพยนตร์ที่มีแนวเรื่องกระชับขึ้นและมีแนวเรื่องหรือโครงเรื่องเอกที่เป็นจุดศูนย์กลาง หรือประเด็นในเรื่องที่ชัดเจนขึ้น

บันทึกของชานุกซึ่งมีโต้ตอบระหว่างตัวเขาและผู้อำนวยความสะดวกสร้างหรือผู้กำกับแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามีการเปลี่ยนแปลง “น้ำเสียง” และ “วิธีการเล่าเรื่อง” ในบทภาพยนตร์ให้ต่างไปจากในหนังสือ 2 สำนวนที่มีมาก่อนหน้านี้ ในสำนวนของนางเลียวโนเวนส์นั้น (ค.ศ. 1870) วิธีการเขียนออกจะแห้งแล้งปราศจากอารมณ์ขัน เสนอภาพครูสาวชาวอังกฤษที่มีทัศนคติว่าตนเอง “สูงส่ง” กว่านายจ้าง และประชาชนของเขาคงจดจวบประเพณีที่นางเห็น ส่วนฉบับสำนวนของนางแลงคอน (ค.ศ. 1944) ให้ภาพครูสาวผู้เอาจริงเอาจัง มีจิตสำนึกดี ทว่าเป็นคนนิยมความอิสระ เครื่องศาสนา และมีลักษณะอ่อนโยนอย่างสตรีเพศมากขึ้น สไตล์การเขียนของนางแลงคอนเรียกได้ว่า “เบา” กว่า อ่านง่ายและน่าอ่านกว่าสไตล์ของนางเลียวโนเวนส์ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นเพราะลักษณะของภาษาร่วมสมัยของบุคคลทั้งสองที่แตกต่างกัน แม้กระนั้นฉบับสำนวนของนางแลงคอนก็มีได้มีลักษณะที่อาจเรียกได้ว่า “ชวนหัว” หรือ “น่าขบขัน” ซึ่งต่างไปจากบทภาพยนตร์ ซึ่งชานุกเองกล่าวถึงด้วยความพอใจว่า “ขบขันมาก”

[ภาพยนตร์เรื่องนี้] มีลักษณะความน่าขบขันสูงมาก ทั้ง ๆ ที่มีความอ่อนหวาน มีความขัดแย้ง แต่โดยเนื้อแท้แล้วเป็นภาพยนตร์ที่ตลกที่สุดเรื่องหนึ่งเท่าที่ผมเคยอ่านมา เป็นความตลกขบขันที่ดีแท้ ๆ เพราะเกิดขึ้นมาจากลักษณะบุคลิกของตัวเอง และเป็นผลมาจากความขัดแย้งของบุคลิกที่ต่างกันนั้น จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ใช้เพื่อสร้างอารมณ์ขันในภาพยนตร์นั้นทำได้ดีมาก ผมยังรู้สึกว่าการจากที่ภักตร์ยี่กำลังจะสิ้นใจนั้นน่าจะขึ้นเงินเดือนให้แอนนา ซึ่งไม่ยอมขึ้นให้มาตั้ง 40 ปีแล้ว จากงานเลี้ยงชาวต่างประเทศนั้นเด็ดจริง ๆ จากที่เขียนจดหมายถึงลินคอล์น และ ฯลฯ และ ฯลฯ นั่นก็เยี่ยมมาก⁷⁶

นอกจากนั้นบันทึกของชานุกยังแสดงให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นในกระบวนการถ่ายโอนบท เหตุการณ์ที่ชานุกอ้างถึงในบันทึกข้างต้น ล้วนผ่านการดัดแปลงไปจากต้นฉบับของแลงคอน นางจะต้องรอไปอีก 5 ปี จึงจะได้เงินเดือนขึ้นในจากสุดท้ายของละคร

เวที (ค.ศ.1951) และในภาพยนตร์เพลง (ค.ศ.1956) ส่วนน้ำเสียง ความตลก และน่าขบขันตาม บทภาพยนตร์เรื่องนี้จะยังคงอยู่ และถูกถ่ายทอดไปสู่บทละครเวทีฉบับ ค.ศ. 1951 ด้วย

ความจริงอีกประการหนึ่ง ซึ่งเปิดเผยให้เห็นในบันทึกของชานุกทำให้เราเห็นว่าผู้คน ในแวดวงธุรกิจบันเทิงมีความคาดหวังว่าภาพยนตร์เรื่องนี้จะสร้างผลกำไรอย่างคงความเป็นแน่ไม่ว่าผู้กำกับ นักแสดงหญิง หรือนักแสดงชายคนใดต่างก็อยากจะมีส่วนร่วมในภาพยนตร์เรื่องนี้ ชานุกรู้ความจริงข้อนี้ดี และรู้ว่าตนถือไพ่เหนือกว่า อยู่ในฐานะที่จะเลือกใครมาร่วมงานก็ได้ทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากบันทึกของเขา

ดอโรธี แม็คไกวร์ก็เหมาะกับบท [ของแอนนา] มาก แต่ผมอยากให้คุณรู้ว่า เราจะไม่มีทางคุกเข่าลงอ่อนวอนเพื่อให้ได้เธอมาเล่นให้เรา มีคนอื่นที่อยากเล่นอีกหลายคนที่จะแสดงได้ดีพอ ากัน แม้แต่จิน อาร์เธอร์ (Jean Arthur) ก็อยากได้บทนี้จนแทบจะคลั่ง เธอส่งคนมาบอกผมว่า เธอจะขอมทั้งงานทุกอย่างมารับบทนี้ โอลิเวีย เดอฮาวิลแลนด์ (Olivia de Havilland) ไปพบกับลูบิช (Lubitch) ด้วยตนเองเพื่อขอให้เขามาพูดกับผมให้..... ดังนั้นเราจึงไม่ต้องวิตกเรื่องคนที่จะมาแสดงบทของแอนนา ถ้าเดวิด (David O. Selznick) ขอมมาคุยกันกับเราดี ๆ เราก็จะใช้แม็คไกวร์ มิฉะนั้นเราก็แทบจะเลือกใช้ใครก็ได้ในวงการมาแสดงบทนี้ ผมลืมบอกว่าเรายังมีไอรีน คินน์ แม้ผมจะคิดว่าเธอออกจะแก่ไปหน่อยสำหรับบทนี้ เธอเองก็อยากเล่นบทนี้มากด้วย ซึ่งเราก็ไม่ควรจะลืมเธอ ต้องอย่าลืมว่าเธอดังมากในภาพยนตร์ 3 เรื่องก่อนของเธอ ดังมาทุกเรื่องไม่หยุดเลย.....⁷⁷

ประเด็นที่ไม่ควรจะลืมหือบทบาทของชานุกในการสร้างภาพยนตร์เรื่องนี้ จอร์จ คัสเตน (George Custen) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง *Twentieth Century's Fox : Darryl Zanuck and the Culture of Hollywood* (1997) ศึกษาอิทธิพลของชานุก และบริษัทของเขาต่อการสร้างภาพยนตร์และวงการภาพยนตร์ฮอลลีวูดแล้วกล่าวว่าผู้อำนวยการบริษัทผู้สร้าง เช่นชานุก “มีบทบาทอย่างยิ่งต่อภาพยนตร์เกินกว่าที่ผู้ชมจะรู้ตัว” ทุกครั้งที่เขามี “ข้อเสนอแนะ” หรือมีปฏิกิริยาใดใดต่อบทภาพยนตร์ จะต้องมีการปรับแก้หรือพิจารณาบทกันใหม่ทุกครั้ง ไม่ว่าจะในเรื่องใดก็ตาม ภาพยนตร์จะสร้างเสร็จจึงต้องผ่านการปรับแก้หลายครั้ง หลังจากเฝ้าติดตามดูบทบาทของชานุกและการประชุมเรื่องบทภาพยนตร์ในความดูแลของเขาหลายครั้ง คัสเตนจึงสรุปได้ว่าเมื่อภาพยนตร์สร้างเสร็จมาปรากฏอยู่บนจอแก้ว ทัศนยะของตัวละครที่พูดออกมา หรือแสดงออกมาทางจอ ก็คือความคิดของชานุกนั่นเอง⁷⁸

อิทธิพลของชาวนุคที่มีต่อภาพยนตร์เป็นผลมาจากการที่เขามีความสนใจและความเข้าใจผู้ชมชาวอเมริกันอย่างลึกซึ้ง ชาวนุคสร้างครอบครัวอยู่ที่รัฐแคลิฟอร์เนีย ในย่านเมืองลอสแอนเจลิส ซึ่งเป็นภูมิภาคที่ทดลองฉายภาพยนตร์ก่อนนำออกฉายทั่วประเทศ ทว่าชาวนุคเข้าใจผู้ชมภาพยนตร์ชาวอเมริกันเป็นอย่างดี ก็เพราะเขามีพื้นเพเป็นคนแถบภาคกลางที่เรียกว่า Midwest ของอเมริกา บ้านเกิดของเขาคือเมืองวาฮู รัฐเนบราสกา (Wahoo, Nebraska) เขาจึงมักจะสอดแทรกความคิดเห็นและทัศนคติของคนแถบมิดเวสต์ที่อยู่ในเมืองชนบทเล็ก ๆ และค่านิยมแบบท้องถิ่นของเขา ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นค่านิยมพื้นฐานที่แสดงความเป็นอเมริกัน ความสามารถในการหยั่งรู้และเข้าใจความต้องการของผู้ชมภาพยนตร์ เป็นคุณสมบัติข้อหนึ่งซึ่งทำให้ชาวนุคเป็นผู้อำนวยการบริษัทผู้สร้างภาพยนตร์ที่ประสบความสำเร็จสูงสุดคนหนึ่งในยุคของเขา⁷⁹

การเข้ามาแทรกแซงในกระบวนการสร้างภาพยนตร์ของคาร์ล ชาวนุค อาจจะเป็นคำอธิบายว่าทำไมภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* (ค.ศ.1946) จึงมีเนื้อเรื่องต่างไปจากต้นฉบับของมาร์กาเร็ต แลงคอน มากนัก โดยเฉพาะในตอนท้ายเรื่อง ซึ่งมีความสำคัญต่อแก่นเรื่องและความหมายที่ต้องการจะสื่อผ่านทางภาพยนตร์เรื่องนี้อย่างมาก เพราะตอนจบของภาพยนตร์แสดงให้เห็นความสำคัญของแอนนาค่อราชสำนัก ซึ่งถูกขยายเพิ่มเติมขึ้นในบทภาพยนตร์ โดยแสดงให้เห็น “ผลงาน” ของแอนนาที่ช่วยพัฒนาประเทศสยาม ทำให้ภาพยนตร์ฉบับปี ค.ศ. 1946 ทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือสร้างความนิยม” ให้ตำนานเรื่องแอนนาด้วย

และแล้วต่อมาไม่นาน โลกบันเทิงจึงมีโอกาสด้อนรับละครเพลงบนเวทีเรื่อง

The King and I (ค.ศ.1951)

ละครเพลงเรื่องนี้ นับเป็นต้นแบบของสื่อสมัยใหม่ที่สร้างความนิยมให้ตำนานเรื่องแอนนา ครูที่เลี้ยงชาวอังกฤษซึ่งเคยเป็นเพียงภาพที่เห็นต่าง ๆ ในหนังสือสองเรื่องและในภาพยนตร์ขาวดำ ถูกจับมาดัดแปลงจนวิจิตร โอ่อ่าทั้งในด้านบุคลิกภาพและการนำเสนอภาพของนางบนเวที แอนนากลายเป็นตัวละครที่มีชีวิตจริงให้เห็น โลกอยู่บนเวทีอย่างตระการตา องค์ประกอบบนเวทีละครสร้างเสริมลักษณะที่ “เป็นจริง” ให้ประจักษ์แก่สายตาผู้ชม ซึ่งสามารถไต่บันไดนาง “พุด” ถ้อยคำที่เคยเป็นเพียงตัวหนังสืออยู่ต่อหน้า ผู้ชมได้เป็น “พยาน” ฝ่ามอเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในราชสำนักสยามด้วยตนเอง มาษาของเวทีละครช่วยให้ผู้ชมเพิ่มความนิยมและ “เข้าข้าง” ตัวละครแอนนายิ่งขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับ การจัดแสดงของโลเวล ฮอร์มสไตน์ การสร้างตำนานของลอว์เรนซ์แห่งอารเบียแล้ว ละครเวทีเรื่องนี้ส่งผลใกล้เคียงกันเนื่องจากผู้ชม

ต่างชื่นชอบที่ได้มีโอกาส “อยู่ร่วม” ในเหตุการณ์ที่จำลองขึ้นมาใหม่และเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์นั้นด้วย⁸⁰

สื่อที่สร้างความนิยมนำให้แอนนาและตำนานเรื่องแอนนาได้อย่างขึ้นขงที่สุดคือ ภาพยนตร์เพลงซึ่งออกฉายครั้งแรกในปี ค.ศ. 1956 ภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นภาพสะท้อนให้เห็น อิทธิพลของอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงต่อตัวผลผลิตได้อย่างชัดเจน เนื้อหาในภาพยนตร์เพลง เรื่องนี้คล้ายคลึงกับละครเวทีซึ่งเปิดแสดงเมื่อปี ค.ศ. 1951 อย่างมาก แต่ก็ยังมีความแตกต่างกัน อยู่หลายอย่าง (ดังที่ได้วิเคราะห์ไปแล้วโดยละเอียดในบทที่ 4) ความแตกต่างเหล่านั้นบางอย่าง เกิดขึ้นจากการที่ผู้สร้างพยายามทำตาม “ข้อเสนอแนะ” ของผู้ทรงอิทธิพลในบริษัทฟอกซ์คือ คาร์ล ชานุก นั่นเองในครั้งนี้นาเชนคมีความกังวลเรื่องความยาวของภาพยนตร์ ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1954 ในขณะที่กำลังวางแผนการสร้างภาพยนตร์เรื่องนี้ ชานุกมีบันทึกถึงผู้เกี่ยวข้องคือ ร็อดเจอร์ส กับแฮมเมอร์สไตน์ และผู้อำนวยการสร้างคือ ชาร์ลส์ บร็อกเค็ต(Charles Brackett) โดยกำชับเรื่องความยาวของภาพยนตร์ เขาเปิดเผยว่าในการสร้างภาพยนตร์เรื่องแรกในปี ค.ศ. 1946 เขาต้องสูญเสียฟิล์มภาพยนตร์ที่ถ่ายทำเรียบร้อยแล้วไปถึง 3 ม้วนโดยเปล่าประโยชน์ ในการตัดต่อเพื่อลดเวลาฉายลงมาให้เหลือเพียง 2 ชั่วโมง 8 นาที ดังนั้นเขาจึง “แนะนำ” ว่าในการ ถ่ายทำภาพยนตร์คราวนี้ ผู้เกี่ยวข้องทุกคนควรวางแผนการถ่ายทำให้รอบคอบ โดยคำนึงถึงเวลา และความยาวของภาพยนตร์ เพื่อจะได้ไม่ต้องสูญเสีย “ฟิล์มภาพยนตร์ที่ถ่ายทำอย่างยาก ลำบากถึง 30 นาที” ไปเปล่า ๆ เขาแสดงทัศนคติส่วนตัวที่มีผลอย่างยิ่งต่อการนำเสนอเรื่องราวใน ภาพยนตร์ และผลผลิตที่จะได้จากกระบวนการถ่ายทำ

ผมอาจจะไม่ค่อยเคยงสา แต่ผมเชื่ออยู่ตลอดมาว่าเมื่อเราไปโรงละคร เพื่อชมละครเพลงดี ๆ สักเรื่อง หรือละครดี ๆ ที่มีเพลงประกอบ เรามัก จะคาดหวังว่าจะได้ฟังเพลงมาก ๆ มีการเดินรำ และ ฯลฯ ด้วย และผมยังมีความเชื่อซึ่งเกิดจากประสบการณ์อันขมขื่นของผมเองว่า การมีเพลงหลาย เพลงเกินไป หรือมีการโต้แย้งกันมากเกินไปในภาพยนตร์เพลง บ่อยครั้ง กลับทำให้เกิดผลเสีย เป็นการทำลายลักษณะเหล่านั้นซึ่งเคยใช้ได้ผลดีมาก่อนบน เวทีละคร⁸¹

เพื่อทำตามคำแนะนำของชานุก รอดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์ยอมตัดเพลง ประกอบละครที่เคยใช้ในบทละครต้นฉบับออก 6 เพลงจากฉากต่าง ๆ กัน ซึ่งทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงใน “เสียง” ที่เป็นตัวแทนของตัวละครและเปลี่ยนจุดเน้นที่เคยเป็นอยู่ในบทละครเวที เมื่อปี ค.ศ. 1951 (ดังที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้วในบทที่ 4)

ภาพยนตร์เพลงเรื่องนี้เริ่มหน้าที่เป็นสื่อที่ช่วยสร้างความนิยมให้ตำนานของนางแอนนา และยังทำหน้าที่เพิ่มเติมเป็น “สิ่งเตือนความจำ” ให้หวนระลึกถึงแอนนาและเรื่องราวของนางอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้ก็เพราะภาพยนตร์เรื่องนี้หาชมได้ง่าย มีจำหน่ายในรูปแบบเทปโทรทัศน์และแผ่นบันทึกภาพ นอกจากนั้นยังมีการนำมาฉายทางโทรทัศน์อยู่บ่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางช่อง American Movie Classic ในการฉายซ้ำแต่ละครั้งย่อมหมายถึงการนำเอาภาพของแอนนาซึ่งผู้คนเคยชื่นชมและประทับใจในวีรกรรมของนาง กลับคืนมาสู่ครอบครัวอเมริกัน ความโอดำระการดาของราชสำนัก ตลอดจนความล้าหลัง ไร้ความเจริญ ไร้อารยธรรม ของราชสำนักและผู้คนในดินแดนป่าเถื่อนแห่งนั้นก็ถูกนำกลับมาแสดงให้ผู้ชมรุ่นใหม่ ๆ ได้เห็นกันทั่วหน้า ครึ่งแล้วครึ่งเล่า ในขณะที่แอนนาและ “ปฏิบัติการ” ของนางยังคงความกตัญญูตามอุดมคติและค่านิยมพื้นฐานแบบอเมริกัน ราชสำนักสยามกลับดูป่าเถื่อนและล้าหลังยิ่งขึ้นตามกาลเวลาและยุคสมัยที่ก้าวหน้าขึ้น

ยกตัวอย่างเช่น ผู้ชมภาพยนตร์หรือละคร *The King and I* ในปี ค.ศ. 1977 ซึ่งไม่รู้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ อาจจะไม่ทันนึกทบทวนว่าในขณะที่แอนนากำลังบรรยายบทบรรยายต่อต้านการมีทาสในสยามบนเวทีละครบรอดเวย์ในปีค.ศ. 1951 นั้น อเมริกายังคงอยู่ในวังวนของการเหยียดผิว การต่อสู้เพื่อสลัดแอกของการเหยียดผิวอันเป็นผลต่อเนื่องของระบบทาสในอเมริกายังไม่ได้เริ่มขึ้นอย่างจริงจัง แม้ว่าจะมีประกาศเลิกทาสคือ Emancipation Proclamation ในปี ค.ศ. 1863 ทว่าอเมริกายังคงมีทาสแบบแอบแฝงและผลพวงของการมีทาส ยังคงมีอยู่อย่างเปิดเผยในประเทศอเมริกาอีกนานประมาณ 100 ปี ยังมีการแบ่งแยกสถานที่และบริการสาธารณะออกเป็นส่วนตัวสำหรับคนขาวและคนดำ หรือคนผิวสีด้วยเส้นกันเขตที่เรียกว่า color line อย่างชัดเจนและเปิดเผย แม้แต่ในปัจจุบันการเหยียดผิว (และเหยียดเพศหญิง) ก็ยังมีได้หมดไปจากสังคมอเมริกัน ในขณะเดียวกัน ประเทศสยาม (ซึ่งประกาศเลิกทาสในปี พ.ศ. 2448 หรือค.ศ. 1905) ไม่มีระบบทาสหลงเหลืออยู่อีกแล้วในปี ค.ศ. 1951 และแม้จะมีปัญหาการแบ่งแยกในสังคมด้วยตัววัดทางสังคมชนิดอื่น ๆ ก็ไม่เคยมีผลต่อเนื่องของระบบทาสในประเทศไทยในลักษณะเดียวกันกับที่เกิดในอเมริกา สำหรับผู้ชมชาวอเมริกันในปี ค.ศ. 1977 ซึ่งเพิ่งจะผ่านพ้นเหตุการณ์การเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาค (Civil Rights Movement) และการเรียกร้องสิทธิสตรี (Women's Liberation Movement) การมีทาสเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ เป็นความทรงจำอันเจ็บปวด และสร้างผลต่อเนื่องอันไม่อาจจะลบเลือนได้ให้กับสังคม ผู้ชมชาวอเมริกันในปี ค.ศ. 1977 ซึ่งย่อมจะรู้จักสังคมสยามอย่างแท้จริง จึงเชื่อมโยงภาพทาสที่เห็นบนเวทีละครกับภาพความโหดร้ายของระบบทาสในอเมริกา แล้วตัดสินทั้งแอนนาและราชสำนักสยามด้วยวิจารณ์ญาณ

และคำนิยมของคนในสมัยค.ศ. 1977 ภาพลักษณ์สำเร็จรูปของชาวสยาม สังคมสยาม และกษัตริย์สยามจึงยังคงความน่าขยะแขยง ความป่าเถื่อนและล้าหลัง ส่วนภาพลักษณ์ตามตำนานของแอนนาผู้ทรงคุณธรรมซึ่งเห็นชัดเจนอยู่บนจอเงินนั้นได้ประทับอยู่ในใจผู้ชมจนยากที่จะลบเลือนได้ นักวิจารณ์ละครผู้หนึ่งซึ่งชมละครเรื่อง *The King and I* เมื่อนำกลับมาแสดงในปี ค.ศ. 1977 กล่าวว่า เนื้อหาของละครเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ “ไม่มีทางบูดเน่า” และลักษณะดังกล่าวนี้เองทำให้ละครเรื่องนี้เป็นละครเพลงที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์การละคร⁸²

เป็นที่น่าสังเกตว่าในกระบวนการสร้างภาพยนตร์และละครที่กล่าวมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นร็อดเจอร์สกับแฮมเมอร์สไตน์หรือบริษัทฟอกซ์ ไม่มีใครเลยที่เอ่ยถึงหรือแสดงเจตนาว่าจะเสนอภาพที่เป็นจริงตามประวัติศาสตร์ ผู้สร้างแต่ละคณะต่างมุ่งประเด็นไปที่การมีคุณภาพ “ขายได้” ของผลผลิตมากกว่าจะกังวลใจเรื่องความเป็นจริง หรือความถูกต้องที่เที่ยงตรงของตำนานเรื่องนี้ ทว่าในขณะเดียวกันผู้สร้างต่างก็เชื่อว่าผลงานของตนสร้างขึ้นจากเรื่องจริง

จากการวิเคราะห์ที่ผ่านมาจึงจะเห็นได้ว่าตำนานเรื่องแอนนากับพระเจ้ากรุงสยามดำเนินรอยตามเส้นทางเดียวกันกับตำนานของลอว์เรนซ์แห่งอารเบีย ซึ่งเป็นแนวทางที่อุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงวางไว้ให้ อย่างไรก็ตามตำนานทั้งสองเรื่องเป็นเพียงเศษเสี้ยวเล็ก ๆ ขึ้นหนึ่งของอุตสาหกรรมนี้ ผลงานของฮอลลีวูดและบรอดเวย์นั้น แท้จริงแล้วเป็นเพียงผลผลิตทางอุตสาหกรรมซึ่งดักย่ำสิ่งที่ผู้ชมชาวอเมริกันต้องการจะเชื่อว่าตนเองเป็นเช่นนั้น ดังที่เขียนสก๊อต (Ian Scott) นักวิเคราะห์ภาพยนตร์คนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

ที่จริงแล้วชาวอเมริกันต้องการจะเชื่อในความใสซื่อบริสุทธิ์ของพลเมืองของตน ซึ่งที่แท้ก็เป็นเพียงภาพฝันที่ฮอลลีวูดสร้างขึ้นมา นอกจากนั้นพวกเขายังอยากจะเข้าร่วมขบวน “สงครามศาสนา” เพื่อแสดงความมุ่งมั่นที่จะทำความดี และแสดงความเชื่อมั่นในวิถีแบบอเมริกันซึ่งฝังรากอยู่ในใจ⁸³

สก๊อตยังอธิบายไว้ด้วยว่าในบางครั้งก็มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างตำนานบางเรื่องขึ้นเพื่อตอบสนองความคาดหวังของผู้ชม ดังเช่นที่ผู้สร้างภาพยนตร์ฮอลลีวูดมักจะสร้างตัวละครเอกของภาพยนตร์แนวพิชิตตะวันตกให้มีลักษณะบึกบึน แกร่งกล้าสามารถ รักอิสระ อาจจะมีบางครั้งที่เลียงกฎหมายไปบ้าง แต่ทว่าคนเหล่านั้นเป็นผู้แสวงหาความยุติธรรม ความดีงาม และความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้สังคม

ตัวละครเหล่านั้นเลือกเดินทางแห่งความถูกต้องเพื่อปกป้องเสรีภาพ และ
อิสรภาพเพื่อเสนอหลักการอันทรงเกียรติในเวลาและสถานที่ซึ่งไม่มีเกียรติยศ
การที่จะทำเช่นนั้นได้ จึงจำเป็นต้องสร้างตำนานขึ้นมา เพื่อแสดงให้เห็นความขัดแย้ง
ระหว่างฝ่ายยากจนซึ่งทรงคุณธรรม กับฝ่ายฉ้อฉลชั่วร้าย ฉากหลังของนิยายพิชิต
ตะวันตกหลายต่อหลายเรื่องคือเมืองทும்บัส โดนอีกแห่งหนึ่ง.....หรือเมืองอะไรก็
ได้ที่มีลักษณะคล้าย ๆ กัน.....ซึ่งจำเป็นจะต้องมีผู้มาช่วยเหลือให้รอดพ้นจากภัย
พิบัติซึ่งอาจจะมาจากภายในเมืองนั่นเอง หรือมาจากขบวนการนอกกฎหมายซึ่ง
เข้ามาถึงสู้อยู่ในเมืองนั้น⁴

สูตรสำเร็จในการสร้างตำนานดังกล่าวมีใช้กันอยู่เป็นประจำในอุตสาหกรรมธุรกิจ
บันเทิงของอเมริกา โดยเฉพาะในฮอลลีวูดเพื่อสร้างตำนานสมัยใหม่ ซึ่งมีอิทธิพลและผลกระทบ
ต่อวัฒนธรรมอเมริกันและลักษณะของสังคมอเมริกัน มีผู้กล่าวว่า “วงการธุรกิจบันเทิงนั้นบาง
ครั้งก็ผลิตผลงานขึ้นมาจากการลักขโมย การใช้เล่ห์หลวงและการฉ้อฉล” ทว่าภาพลักษณ์ที่ผลงาน
เหล่านี้สะท้อนออกมาล้วนมีประเด็นสำคัญทางสังคม เป็นภาพลักษณ์ซึ่งช่วยสร้างค่านิยมและ
ความเชื่อให้เกิดขึ้นในใจผู้ชม ไม่ว่าภาพเหล่านั้นจะมีความเที่ยงตรงตามประวัติศาสตร์หรือไม่ก็
ตาม⁵ The King and I เป็นตัวอย่างอันสำคัญของปรากฏการณ์นี้

บทสรุป : ภาพฝันแบบอเมริกัน ใน The King and I

ความจริงแล้วถ้าจะมองจากอีกมุมหนึ่ง The King and I เป็นเพียงเรื่องราวของ
ความสำเร็จตามวิถีที่ขบถกันในสังคมอเมริกัน (American success story) อีกเรื่องหนึ่ง ทว่า
แทนที่จะเสนอเรื่องราวของความสำเร็จทางด้านวัตถุ ในลักษณะการไต่เต้าสร้างฐานะจากยาก
ขึ้นมาเป็นเศรษฐี (from rags to riches) เรื่องนี้มีคุณค่ามากกว่านั้นเพราะเป็นเรื่องที่แสดงความ
สำเร็จทางด้านวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นด้วยน้ำมือของสตรีสาวแบบ
บางผู้กล้าหาญ ซึ่งทำการสำเร็จได้ด้วยตัวเองเพียงคนเดียว แม้ว่านางจะมีกำเนิดเป็นชาวอังกฤษ
(ตามเนื้อเรื่อง) ทว่านางกลับมีคุณสมบัติ มีคุณธรรม มีอุดมคติตามแบบอเมริกัน เป็นลักษณะที่ผู้
ชมชาวอเมริกันยอมรับให้เข้ามาเป็นพวกเดียวกันได้

ตำนานเรื่องของนางแอนนา เลียวโนเวนส์ จึงเป็นการดอกร้าอุดมคติ ซึ่งเป็นความ
เชื่อที่มีอยู่ก่อนแล้วในสังคมอเมริกันและเป็นสิ่งที่ชาวอเมริกันพยายามแสวงหา การที่ได้เห็น

อุดมการณ์เหล่านี้ถ่ายทอดมาอยู่ในภาพยนตร์ หรือบนเวทีละครเป็นการสร้างความมั่นใจให้ตนเองและย้ำความเชื่อมั่นในคุณลักษณะความเป็น “อเมริกัน” ที่เขาต่างชื่นชม ผู้ชมไม่สนใจว่าตัวละครนั้นจะมีความเหมือนจริงหรือไม่ และไม่สนใจว่าสถานการณ์ในเรื่องจะตรงตามความเป็นจริงหรือไม่ เขาเพียงต้องการความมั่นใจ และอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงก็พร้อมเสมอที่จะตอบสนองความต้องการนั้น ดังเช่นในกรณีของ *The King and I* การสร้างเรื่องราวขึ้นโดยสอดแทรกลักษณะอันเป็นแรงดึงดูดใจทางวัฒนธรรม (cultural propensities) ซึ่งผู้ชมคุ้นเคยและนิยมชื่นชอบเข้าไปในภาพยนตร์หรือในละครเวทีด้วยนั้น แสดงให้เห็นว่าผู้สร้างประสบความสำเร็จในการอ่านใจสาธารณชนและทำให้สามารถก่อให้เกิดผลกำไรได้อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของเรื่องที่แต่งขึ้นแล้วเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย เช่น ละครเพลงเรื่อง *The King and I* นั้น ผู้แต่งหรือผู้สร้างที่อ้างความเที่ยงตรงทางประวัติศาสตร์ในเนื้อเรื่องทั้ง ๆ ที่ตระหนักดีว่าได้มีการดัดต่อ แต่งเติม ดัดแปลงไปจากความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ไปอย่างมากมานั้นนับได้ว่าเป็นการขาดความรับผิดชอบ และไม่สมควรอย่างยิ่ง ยิ่งไปกว่านั้นการใช้สื่อบันเทิงในการสร้างภาพลักษณ์สำเร็จรูปของวัฒนธรรม หรือชนชาติใดในลักษณะที่น่าสนใจและน่าจดจำ แต่บิดเบือนความจริง เช่นที่เกิดขึ้นใน *The King and I* หรือภาพยนตร์และละครอีกหลายต่อหลายเรื่องนั้น ถือเป็นการก่ออาชญากรรมทางวัฒนธรรม เพราะเหตุว่าอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงใช้วิธีการอันแยบยล และเลื้อยเย็นในการปลูกฝังและส่งเสริมความอคติในคำ “ชนชาติอื่น” ให้เกิดขึ้นในใจสมาชิกในสังคมของตน การกระทำเช่นนี้มีใช่เป็นเพียงการตอบสนองหรือการสร้างความมั่นใจให้สาธารณชนรู้ว่าตนเองเป็นใคร แต่ทว่ายังได้ยึดเหนี่ยวค่านิยมและทัศนคติให้ผู้ชม ฝึกผู้ชมให้มองสมาชิกของสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างจากตนเองด้วยสายตาที่อคติ โดยที่ผู้ชมไม่มีโอกาสรู้ตัวเลยว่ากำลังถูกล้างสมองอย่างไร ในกรณีของ *The King and I* วงการธุรกิจบันเทิงของอเมริกาได้กอบโกยชื่อเสียงและผลประโยชน์จากผลงานชิ้นนี้มานานถึง 50 ปี โดยสร้างความสูญเสียด้านชื่อเสียงและภาพลักษณ์ให้กับพระมหากษัตริย์ผู้นำเคารพยกย่องพระองค์หนึ่ง ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรม และพสกนิกรของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นด้วย

บันทึกท้ายบทที่ 5

¹ R. Gordon Kelly, "Literature and the Historian," in *American Quarterly*. Vol. 26: 2, p. 148.

² Ibid., p. 149.

³ Bernard Rosenberg and E. Harburg. *The Broadway Musical*. (New York: New York University Press, 1993), p. 324.

⁴ ในจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ถึงผู้เขียน บรรณรักษ์คนหนึ่งของ R & H Association ในกรุงนิวยอร์กซึ่งเป็นผู้ถือลิขสิทธิ์ผลงานของ R & H กล่าวว่ามิใช่ขออนุญาตนำละครเรื่องนี้ไปแสดงนับเป็นพันๆครั้งทั้งในประเทศสหรัฐและในประเทศอื่นๆ มีการแปลออกเป็นภาษาต่างประเทศเช่น *Le Roi et Moi* เมื่อจัดแสดงในกรุงBrussels และ *Der Konig und Ich* เมื่อจัดแสดงในกรุง Berlin (Bert Fink, "Re: The King and I," in e-mail to the author, May 6, 1999)

⁵ Thomas Carlyle, "On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History," in *Thomas Carlyle: On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*. Michael G. Goldberg ed. (Los Angeles: UCLA Press, 1993), p. 11..

⁶ Goldberg in Ibid., pp. lx-lxi.

⁷ Carlyle, op. cit., pp. 22-23.

⁸ **Buffalo Bill** มีนามจริงว่า William F. Cody (1846-1917) เริ่มอาชีพคนนำทางและสืบข่าวอินเดียให้กองทัพอายุได้ตั้งแต่อายุได้ 14 ปี เคยทำอาชีพต่าง ๆ หลายแห่งในแถบตะวันตก นักเขียนนวนิยายชื่อ Ned Buntline นำเรื่องของเขามาเขียนประโลมและขยายให้น่าสนใจ จึงมีผู้คนสนใจมาเที่ยวชมภาคตะวันตกโดยขอให้ Cody เป็นผู้นำทาง เขาช่วยงานของรัฐบาลในการทำสงครามกับอินเดียนแดงหลายครั้ง จนได้รับเหรียญ Congressional Medal of Honor ในปี ค.ศ.1872 เขาเริ่มเปิดการแสดง Wild West Shows เขามีฐานะร่ำรวยและชื่อเสียงแพร่หลายเพราะงานแสดงนี้ด้วย **Kit Carson** นามจริงคือ Christopher Carson (1809-1868) เป็นนักพิชิตตะวันตกที่มีชื่อเสียงมากอีกคนหนึ่ง เริ่มอาชีพนำทางให้นักสำรวจและกองทัพเมื่ออายุได้ 16 ปี ใน New Mexico เคยอยู่ในทีมของ Joe Walker ซึ่งนำทางให้ นักสำรวจที่มีชื่ออย่าง John C. Fremont เข้าไปสำรวจดินแดน Southwest ของอเมริกา ประวัติการรบที่มีชื่อเสียงมากคือ การกดดันผ่านวาโฮให้ยอมจำนนที่ New Mexico ในปี ค.ศ.1863 ได้รับแต่งตั้งเป็น Brigadier-General ภายหลังสงครามกลางเมือง เป็น Brigadier - General คนเดียวที่อ่านหนังสือไม่ได้ แม้จะพูดได้ทั้งสเปน ฝรั่งเศส และภาษาอินเดียนแดงบางเผ่า เป็นที่ยอมรับว่าเป็นผู้มีความสามารถสูงมาก

Davy Crockett (1786-1836) เป็นนักพิชิตตะวันตก อีกคนหนึ่งซึ่งโด่งดังมี “ตำนาน” เกี่ยวกับชีวิตและความสามารถของเขามากมาย ส่วนใหญ่เกินจริงไปมาก Crockett เป็นชาวเทนเนสซี (Tennessee) มีอาชีพคักสัตว์และเป็นผู้สืบข่าวและนำทางให้กองกำลังของรัฐบาลในสงครามอินเดียแดง เควี ทร็อกเก็ต เป็นอาสาสมัครผู้หนึ่งในกองกำลังของวิลเลียม บี แทรวิส (William B. Travis, ? - 1836) จำนวนประมาณ 200 คน ซึ่งยอมสั้ตายเพื่อรักษาป้อมอลาโม ในเท็กซัส (the Alamo, Texas) ในปี ค.ศ.1836 (รายละเอียดจาก Richard Mancini. *American Legends of the Wild West*. Philadelphia, PA: Courage Books, 1992, pp. 28, 32, 50)

⁹ Theodore L. Gross. *The Heroic Ideal in American Literature*. (New York: The Free Press, 1977), p. v.

¹⁰ Ibid., pp. 8, 34.

¹¹ Ibid., p. viii.

¹² Ian Scott, "Mr. Innocent Goes to Washington: Hollywood and the Mythology of the American Politics", in *Representing and Imagining America*. John P. Davies, ed. (Keele, Staffordshire: Keele University Press, 1996), p. 232.

¹³ Gross, op. cit., pp. v, 8, 34.

¹⁴ E. B. M. in *Springfield Republican*, February 1944, p. 4 d.

¹⁵ *The King and I*, 1951, act I, scene 4.

¹⁶ *Anna and the King of Siam*, 1946.

¹⁷ Reginald Rose cited in Edith Efron, "The Eternal Conflict of Good and Evil," in *TV Guide the First 25 Years*. Jay Harris, ed. (New York: A Plume Book, 1980), p. 61.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ethan Morddan. *Rodgers and Hammerstein*. (New York: Harry S. Abrahms, Inc., 1992), p. 145.

²⁰ John Lardner, "The Surefire Boys in Siam," in *New Yorker*, April 7, 1951, pp. 70-72.

²¹ ละคร 5 เรื่องที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น "Big Five" ของ Rodgers and Hammerstein คือ *Oklahoma!*, *Carousel*, *Allegro*, *South Pacific* และ *The King and I*.

²² William Manchester. *The Glory and the Dream*. (Boston: Little, Brown and Co., 1974), pp. 5-7, 509.

²³ Ibid., p. 502.

²⁴ McCarthy cited in Ibid., p. 522.

²⁵ Ibid., p. 523.

²⁶ Ibid., pp. 122-123.

²⁷ Gerald Nash. **The Great Transition**. (Boston: Allyn & Bacon, Inc., 1971), p. 406.

²⁸ Diane Ravitch. **The American Reader**. (New York: Harper Collins Publishers, 1990), pp. 302, 303.

²⁹ Manchester, op. cit., p. 526; Richard M. Fried. **Nightmare in Red**. (New York: OUP, 1990), p. 127.

³⁰ James T. Patterson. **American in the Twentieth Century**. (New York: Harcourt Brace College Publishers, 1994), p. 334.

³¹ R. B. Morris. **Encyclopaedia of American History: Bicentennial Edition**. (New York: Harper & Row, Publishers, 1976), pp. 517-518.

³² Douglas T. Miller and Marion Novak. **The Fifties: The Way We Really Were**. (Garden City, NY: Double Day, 1977), p. 84.

³³ Ibid., pp. 85-86.

³⁴ Will Herberg cited in Roland Marchand, "Visions of Classlessness, Quest for Dominion: American Popular Culture, 1945-1960," in **Reshaping America: Society and and Institution, 1945-1960**. Robert Bremner and Gary Reichard. eds. (Columbus, OH: Ohio University Press, 1982), pp. 174-176.

³⁵ President Eisenhower cited in Miller and Novak, op. cit., p. 85.

³⁶ Ibid., p. 90.

³⁷ คำปฏิญาณสาบานตนที่เรียกว่า The Pledge of Allegiance นั้น มีข้อความดังต่อไปนี้

I pledge allegiance to the flag of the United States of America and to the Republic for which it stands. One nation, **under God**, indivisible, with liberty and justice for all.

³⁸ Miller and Novak, op. cit., p. 87.

³⁹ คุราชตะเอยัดที่ William J. Gedney. Translated and ed. **Life and Ritual in Old Siam**. by Phya Anuman Rajadhon. (New Haven, CT: HRAF Press, 1961), pp. 84-85. และ Pamela DaGrossa,

"*The King and I: East and West, Men and Women*," in **Literary Studies: East and West**. (Honolulu: University of Hawaii Press, 1994), p.92.

⁴⁰ **The King and I**, 1951, act I, scene 6.

⁴¹ **Anna and the King of Siam**, 1944, p. 233.

⁴² S. G. McFarland, "The Schools of Siam," in **Siam and Laos as Seen by Our American Missionaries**. (Philadelphia, PA: Presbyterian Board of Publication, 1884), pp. 221-222.

⁴³ คุราชละเียดใน Sir John Bowring. **The Kingdom and People of Siam**. 1856, reprinted. (Kuala Lumpur: OUP, 1969), pp. 338-341; and MacFarland, op. cit., pp. 207-213.

⁴⁴ Bowring, op. cit., pp. 341, 343.

⁴⁵ Ernestine Evans in *Weekly Book Review*. p. I. J. 1, February 1944.

⁴⁶ Clive Barnes in *The New York Times*, March 15, 1977, p. 50.

⁴⁷ Sterling North in *Book Week*, February 1944, p. 2.

⁴⁸ Isabelle Mallet in *The New York Times*, September 1944, p. 1, J. 1.

⁴⁹ Leslie Donaldson, "The King and I," in **The Magill Survey of Cinema. First Series. Vol. II**, Frank N. Magill. ed. (Englewood Cliffs, NJ: Salem Press, 1980), p. 2, 897-899

⁵⁰ Edward Said. **Orientalism**. (New York: Vintage Books, 1978), p. 103.

⁵¹ Ibid., p. 104.

⁵² Time, April 9, 1951, p. 78.

⁵³ John Lardner. *The New Yorker*, April 7, 1951, pp. 70-72.

⁵⁴ Said, op. cit., p. 7.

⁵⁵ DeWitt Bodden, "Anna and the King of Siam," in **The Magill Survey of Cinema. First Series. Vol. I**, Frank N. Magill. ed. (Englewood Cliffs, NJ: Salem Press, 1980), p. 80.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ *Newsweek*, April 9, 1951, p. 73.

⁵⁸ Walter Kerr in *The Commonweal*, April 13, 1951, Vol. 54, pp. 12-13.

⁵⁹ Joel Hodson. **Lawrence of Arabia and American Culture: The Making of a Transatlantic Legend**. (Westport, CT: Greenwood Press, 1995), p. 1.

⁶⁰ Ibid., p. 42.

⁶¹ Ibid., p. 36.

⁶² Ibid., p. 40.

⁶³ Ibid., p. 41.

⁶⁴ Ibid., p. 42.

⁶⁵ Ibid., p. 40.

⁶⁶ Ibid., p. 36.

⁶⁷ Ibid., p. 43.

⁶⁸ Ibid., pp. 122-123.

⁶⁹ Ibid., p. 123.

⁷⁰ Sam Spiegel cited in Ibid.

⁷¹ Leslie Smith Dow. **Anna Leonowens: The Life Beyond *The King and I***. (Nova Scotia: Pottersfield Press, 1991), p. 68.

⁷² Ibid., p. 79.

⁷³ **Anna and the King of Siam**, 1944, p. 350.

⁷⁴ Darryl Zanuck cited in Rudy Behlmer. ed. **Memo from Darryl F. Zanuck**. (New York: Grove Press, 1993), p. 88.

⁷⁵ George Cusen. **Twentieth Century's Fox: Darryl Zanuck and the Culture of Hollywood**. (New York: Basic Books, 1997), p. 27.

⁷⁶ Zanuck cited in Behlmer, op. cit., p. 88.

⁷⁷ Zanuck cited in Ibid., p. 88.

⁷⁸ Cusen, op. cit., p. 190.

⁷⁹ Ibid., pp. 27-28, 189.

⁸⁰ Hodson., op. cit., p. 43.

⁸¹ Zanuck cited in Behlmer, op. cit., p. 239.

⁸² *Variety's*, April 15, 1977, p. 140.

⁸³ Ian Scott, op. cit., p. 234.

⁸⁴ Ibid., p. 235.

⁸⁵ Cusen, op. cit., pp. 205, 200.

บทที่ 6

บทสรุปท้ายเรื่อง

หลังจากภาพยนตร์เพลงเรื่อง *The King and I* (1956) ซึ่งบริษัทภาพยนตร์ฟอกซ์ (Fox Studio) สร้างขึ้น โดยการดัดแปลงบทละครเวที (ฉบับปี ค.ศ.1951) ละครเรื่องนี้ก็มีผู้นิยมนำมาแสดงเป็นละครเวทีนับเป็นพัน ๆ ครั้ง แต่ไม่มีการถ่ายทำเป็นภาพยนตร์อีกเลย จนกระทั่งเมื่อบริษัทมอร์แกน ครีก และวอร์เนอร์ บราเธอร์ (Morgan Creek and Warner Bros.) นำมาสร้างเป็นภาพยนตร์การ์ตูนเมื่อประมาณปี พ.ศ.2541 และบริษัทฟอกซ์นำมาสร้างเป็นภาพยนตร์โครงการใหญ่อีกครั้งในปี พ.ศ.2542 โดยมี โจดี้ ฟอสเตอร์ (Jody Foster) รับบทแอนนา และคาราภาพยนตร์ฮ่องกง โจว หยุน เฟ (Chow Yun Fat) รับบทพระเจ้ากรุงสยาม

แต่ทว่าละครเรื่อง *The King and I* ซึ่งนำกลับมาสร้างใหม่ที่น่าสนใจที่สุดคือ การนำกลับมาแสดงบนบรอดเวย์ที่โรงละครนิลไซมอน (Neil Simon Theatre) เมื่อวันที่ 11 เมษายน ปี พ.ศ.2539 และแสดงอยู่จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2541 รวม 807 รอบ นับเป็นละครเก่าของร็อคเจอร์สและแฮมเมอร์สไคน์ที่นำกลับมาสร้างใหม่แล้วขึ้นโรงอยู่ได้นานที่สุดในประวัติศาสตร์ของบรอดเวย์ ผู้รับบทแอนนาคือ ดอนนา เมอร์ฟี (Donna Murphy) ส่วนผู้รับบทพระเจ้ากรุงสยามคือ ลู ไดมอนด์ ฟิลลิปส์ (Lou Diamond Phillips) การจัดแสดงครั้งนี้ได้รับรางวัลทั้ง 3 รางวัลของบรอดเวย์ คือ Tony Award, Drama Desk Award และ Outer Critics Circle Awards ในฐานะละครคืนโรงที่ดีที่สุดในรอบปี (Best Revival) และยังได้รางวัล Tony Award อีก 3 รางวัล สำหรับผู้แสดงนำฝ่ายหญิงยอดเยี่ยมและออกแบบฉากและเครื่องแต่งกายยอดเยี่ยม หลังจากปิดฉากที่บรอดเวย์ ละครยังเปิดการแสดงในเมืองใหญ่ ๆ อีกหลายเมืองไปทั่วประเทศ และได้รับการต้อนรับจากผู้ชมอย่างเนืองแน่นทุกที่

ปฏิกิริยาการตอบรับของผู้ชมชาวอเมริกันต่อละครเรื่อง *The King and I* อาจจะฟังดูเป็นเรื่องน่าแปลก ถ้ามองแต่เพียงผิวเผินว่าเป็นละครที่ไม่เกี่ยวกับคนอเมริกันหรือสังคมอเมริกันเลย แต่โดยความเป็นจริงแล้วละครเรื่องนี้เป็นงานวรรณกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อสังคมอเมริกัน โดยมีผู้ชมชาวอเมริกันเป็นเป้าหมายหลัก แอนนาตามต้นฉบับดั้งเดิมของนางเลียวโนเวนส์ คือ กุลสตรียุควิคตอเรียนผู้เพียบพร้อม แต่จำต้องยอมรับงานเป็นครูสอนหนังสือก็เพราะต้องเลี้ยงดูบุตรน้อยถึง 2 คน ทว่างานที่นางทำเป็นงานที่ทรงเกียรติเพราะเป็นการให้การศึกษอบรม สร้างความเจริญ และนำอารยธรรม รวมทั้งพระวณะของพระเจ้ามาสู่ชนชาติที่ยังป่าเถื่อน ล้าหลัง และยังไม่ยอมรับราชิของพระเจ้าเป็นเจ้า อย่างไรก็ตาม ความพยายามและแรงกายแรงใจที่นางอุทิศให้ผู้คนเหล่านั้นประสบผลสำเร็จเพียงส่วนเดียว เนื่องจากอำนาจของ

กษัตริย์ผู้ป่าเถื่อนและโหดร้ายนั้นใหญ่หลวงเกินกว่าที่ผู้หญิงตัวเล็ก ๆ อย่างเธอจะทานทนได้ นางจึงต้องยอมถอยกลับมาอยู่ในแดนอารยธรรมของชาวตะวันตก และถ่ายทอดเรื่องราวการผจญภัยของนางสู่สาธารณชนชาวอเมริกัน โชคยังดีอยู่บ้างที่เรื่องเล่าของนางเป็นที่สนใจ นำลายยศและชื่อเสียงมาให้จนตลอดชีวิตที่เหลือของนาง

เมื่อมาร์กาเร็ต แลงดอน นำเรื่องราวของแอนนากลับมาเล่าใหม่ นางก็มีผู้อ่านชาวอเมริกันเป็นเป้าหมายเช่นกัน เรื่องราวของแลงดอนน่าสนใจและน่าเชื่อถือเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากนางมีประสบการณ์ตรง เคยไปอยู่ในดินแดนป่าเถื่อนที่เรียกว่าเมืองสยาม ถึง 10 ปี นางจึงสอดแทรกข้อมูลรายละเอียดบางอย่างที่นางพบมาด้วยตนเองผนวกกับข้อมูลที่นางสืบค้นได้จากแหล่งต่าง ๆ เข้าไว้ในหนังสือของนาง ทำให้เป็นที่น่าสนใจยิ่งขึ้น นอกจากนั้นแลงดอนยังทำให้แอนนาเป็นตัวละครที่ถูกใจผู้อ่านชาวอเมริกันมากขึ้นเพราะแอนนาที่นางวาดภาพไว้นั้นมีอุดมคติแบบอเมริกันชัดเจนกว่าเดิม นิยมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตามแนวอเมริกัน เป็น คริสเตียนที่เคร่งครัด แสวงหาเสรีภาพ และยังมุ่งมั่นผดุงคุณธรรมโดยไม่หวั่นไหว บุคลิกของแอนนาทำให้นางเป็นที่นิยมของชาวอเมริกันสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้กำลังไขว่คว้าหาความเชื่อมั่นในเวลาที่สถานการณ์รอบด้านขาดความมั่นคงและความปลอดภัย

ภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* ซึ่งออกฉายในปี ค.ศ.1946 เสนอภาพแอนนาที่มีชีวิตชีวา มีบุคลิกสมดังที่ผู้ชมเคยวาดภาพไว้ในใจ หรืออาจจะดูดียิ่งกว่าภาพแอนนาในจินตนาการของผู้ชมเสียอีก เพราะนางทรงคุณความดี งดงาม ละครการดา เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและอุดมคติแบบอเมริกัน ใฝ่หาเสรีภาพ ยอมต่อสู้เพื่อผู้คนที่ทุกข์ยากเพราะตกเป็นทาสกษัตริย์ผู้ป่าเถื่อนและล้าหลัง นางยอมเสียสละอุทิศตัวเพื่อช่วยเหลือกษัตริย์ผู้มีปัญหาให้ได้รับความรู้ และรู้จักวัฒนธรรม ประเพณี ของผู้เจริญแล้วชาวตะวันตกปฏิบัติการณ์อันทรงเกียรติของแอนนา และบุคลิกอันทรงคุณธรรมของนางประทับอยู่ในความทรงจำของผู้ชมอย่างแน่นแฟ้น

แต่เมื่อแอนนาปรากฏตัวบนเวทีละครบรอดเวย์ด้วยฝีมือของร็อดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์ ในปี ค.ศ.1951 แอนนาสร้างความประทับใจแก่ผู้ชมเพิ่มมากขึ้น มาซาของละครเวทีทั้งฉาก เครื่องแต่งกาย แสง สี เสียง ร่วมกันส่งให้แอนนาฉายรัศมีเจิดจ้าเป็นบุคคลในตำนานผู้เพียบพร้อมด้วยความงามและความดี การต่อสู้เพื่ออิสรภาพและเสรีภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิสระที่จะได้รักตามความสมัครใจ (เช่นในกรณีของทับทิม) เป็นสิ่งที่คนอเมริกันเห็นด้วยอย่างยิ่ง โดยส่วนตัวของนาง แอนนาคำรงความเป็นมาฆไฉได้อย่างน่านับถือ แม้ว่าจะเกิดความรู้สึกสนใจกษัตริย์หนุ่มคู่กรณี นางก็มีได้ประพาดติดตามอารมณ์ เพราะถึงแม้เขาจะมี ความปรารถนาใฝ่ดี ต้องการปรับปรุงตนเองและประเทศชาติให้ทันสมัยและ “ศิวิไลซ์” ขึ้น

นางก็ไม่เคยลืมว่าเขาเป็นคนตะวันออกที่ยังไม่เจริญ เป็นนายทาส มีภรรยาหลายคน นิยมการใช้อำนาจและยังไม่ยอมรับนับถือพระเจ้า

บุคลิกดังกล่าวของแอนนา และพระเจ้ากรุงสยามจะประทับอยู่ในความทรงจำของสาธารณชนชาวอเมริกันต่อไปอีกนานตราบนานเท่าที่ภาพยนตร์เพลงซึ่งสร้างจากละครเวทียังคงนำมาฉายกันอยู่ในสหรัฐอเมริกา

จากต้นฉบับดั้งเดิมมาจนถึงภาพยนตร์เพลงฉบับปี ค.ศ.1956 ภาพลักษณ์ของแอนนาแปรเปลี่ยนไปด้วยฝีมือของอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงและกลไกของธุรกิจที่เชี่ยวชาญในการสร้างตำนานด้วยภาพมายา จากครูสาวชาวอังกฤษผู้ไว้ตัวกลายมาเป็นวีรสตรีอเมริกัน

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ แนวคิดพื้นฐานในเรื่องเล่าของแอนนา ซึ่งสามารถดึงดูดใจชาวอเมริกันไว้ได้นั้นไม่เคยแปรเปลี่ยน แอนนาสร้างวีรกรรมด้วยบุคลิกของนางและด้วยผลงานที่ยอมเสียสละ ต่อสู้ความยากลำบากต่าง ๆ นานา เพื่อนำอารยธรรมของชาวตะวันตกมาสู่ชาวตะวันออกที่ยังเขลาและไร้ความเจริญ ผู้ชมได้ติดตามแอนนาไปอย่างใกล้ชิดในการปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ของนาง ได้รับความยากลำบากใจของนางเนื่องจากว่าบางครั้งการแยกแยะความถูกจากความผิดและความดีจากความชั่ว ก็ไม่ใช่สิ่งที่ทำได้ง่ายเสมอไป ยกตัวอย่างเช่น กษัตริย์ผู้ยังไม่เจริญในเรื่องนี้ ผู้ชมไม่อาจจะติตราได้ว่าเป็น “ผู้ร้าย” เนื่องจากเขายังมีลักษณะต่อแวตติหลายประการ ดังที่จะเห็นได้จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่อง นอกจากนั้นความแตกต่างของเขาทำให้ผู้ชมคาดเดาการกระทำของเขาได้ยาก และนั่นยังทำให้เขามีบุคลิกน่าสนใจยิ่งขึ้นกว่า “ผู้ร้าย” ธรรมดาในนวนิยายทั่วไป

จากการวิเคราะห์โดยพิศดารที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า *The King and I* มิใช่ภาพจำลองของเมืองสยามหรือวัฒนธรรมสยาม แต่ทว่าเป็นงานวรรณกรรมที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมที่สร้างผลงานนี้ขึ้น นั่นคือ สังคมอเมริกันและชาวอเมริกัน บุคลิกของแอนนามีความเป็นอเมริกันอย่างชัดเจน เป็นภาพลักษณ์ของอุดมคติแบบอเมริกัน คุณค่าแบบอเมริกัน ซึ่งชาวอเมริกันเชื่อว่าเป็นสิ่งที่อเมริกาเทิดทูนและต่อสู้เพื่อรักษาให้คงอยู่ตลอดไป นอกจากนั้นวรรณกรรมเรื่องนี้ยังมีลักษณะที่เป็นแรงดึงดูดใจทางวัฒนธรรม (cultural propensities) ที่ประการ ได้แก่ การเทิดทูนวีรบุรุษ ความน่าประทับใจแบบละครศีลธรรม ลักษณะการเป็นนักรบเพื่อศาสนาและประชาธิปไตยแบบอเมริกัน และความมีเสน่ห์แบบตะวันออก (ดังที่ได้บรรยายไว้ในบทที่ 5) ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้ละครเรื่องนี้เป็นที่ชื่นชอบของสาธารณชนชาวอเมริกัน แต่ยังทำให้ละครเรื่องนี้มีความเป็นอมตะไม่สูญเสียความน่านิยมไม่ว่าเวลาหรือยุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ดังที่แฮมเมอร์สไตน์เคยบอกหรือดเจอร์สตั้งแต่ปี ค.ศ.1956 ว่า

ผมแน่ใจว่าละครเรื่องนี้เป็นผลงานที่ดีที่สุดของเรา ผมเกิดความรู้สึก
ต่ำต้อย ไม่แน่ใจว่าเราสร้างผลงานขนาดนี้ออกมาได้อย่างไร เป็น
งานที่มีทั้งปัญญาและอารมณ์มากกว่าละครเพลงเรื่องใดใดที่เคยสร้าง
กันมา เป็นละครที่จะยังคง “น่าสมัย” อยู่ยาวนานกว่าละครเรื่องไหน ๆ
ของเรา¹

พัฒนาการในด้านบุคลิกของตัวละครแอนน่านั้น แท้จริงแล้วสะท้อนให้เห็นการ
เปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและกระแสความรู้สึกของสาธารณชนในยุคต่าง ๆ ที่วรรณกรรมแต่
ละชิ้นถูกผลิตออกมา งานที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่ง คือ การวิเคราะห์เปรียบเทียบผลงานชิ้นหลัง
สุดสองชิ้น คือ ภาพยนตร์เพลงฉบับปี ค.ศ.1956 และภาพยนตร์เรื่องล่าสุดที่น่าออกฉายในปี
ค.ศ.1999 ชื่อ *Anna and the King* บทวิเคราะห์ดังกล่าวอาจจะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นและ
เข้าใจองค์ประกอบและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมอเมริกันได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งอาจจะทำให้เข้าใจความคิดและกระแสความรู้สึกที่ชาวอเมริกันมีต่อตนเองและต่อผู้อื่น
ได้ด้วย

บันทึกท้ายบทที่ 6

¹Oscar Hammerstein II ในจดหมายถึง Richard Rodgers อ้างไว้ใน “Rodgers and
Hammerstein Show Pages,” R & H Website, May 6, 1999, p. 4.

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- ฉัตรคุณ สุทธิสงคราม สมเด็จพระปิยะมหาราช กรุงเทพฯ: สงเสริมบัณฑิต 2530
- ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระบรมราชา ความทรงจำ กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา 2514
- _____. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 พระนคร: คุรุสภา 2506
- นงเยาว์ กาญจนจาริ คารารัตน์ เชียงใหม่: สุริวงษ์บุ๊คส์ 2543
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2400, พ.ศ. 2401-2402 และ พ.ศ. 2405-2408 พระนคร: คุรุสภา 2504
- ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475 กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์ 2525
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี 2537
- พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 เล่ม 1-2 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระนคร: คุรุสภา 2504
- ศรีสหเทพ, พระยา จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116 พระนคร: คุรุสภา 2540
- สมบัติ พลายน้อย เจ้าฟ้าจุฑาญาติ กรุงเทพฯ: อักษรพิทยา 2536
- สันต์ โกมลบุตร แปล จดหมายเหตุลาอูแบร์ กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า 2510
- อำพันธ์ และ ศิริลักษณ์ คัมภารวรรณะ รวบรวมความเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เอกสารหมายเลข 22 กรุงเทพฯ 2504

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Adler, Les K. "The Politics of Culture: Hollywood and the Cold War," in *The Specter: Original Essays on the Cold War and the Origins of McCarthyism*. ed. by Robert Griffith and N. Theoharis, New York: New View Points, 1974.
- Anna and the King of Siam*. Dir. John Cromwell. Perf. Rex Harrison, Irene Dunne, Linda Darnell, Lee J. Cobb, and Gale Sondergaard. Twentieth-Century Fox, 1946.
- Barnes, Clive. *The New York Times*, March 15, 1977, p. 50.
- Batson, Benjamin. *The End of Absolute Monarchy in Siam*. Singapore: Oxford University Press, 1984.

- Behlmer, Rudy. Ed. **Memo from Darryl F. Zanuck**. New York: Grove Press, 1993.
- Biskind, Peter. **Seeing Is Believing**. New York: Pantheon Books, 1983.
- Black, G. and Koppes, C. R. **Hollywood Goes to War**. Berkeley: University of California Press, 1987
- _____. "What to Show the World: The Office of War Information and Hollywood" in **Journal of American History**. Vol. LXIV, No.1 (January 1977), 87-109.
- Bodeen, DeWitt. "Anna and the King of Siam." **The Magill Survey of Cinema**. First Series. Vol. I. ed. Frank N. Magill, Englewood Cliffs, NJ: Salem Press, 1980.
- Bowring, John. Sir. **The Kingdom and People of Siam**. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1969.
- Bradley, William L. **Siam Then**. Pasadena, CA: William Carey Library, 1981.
- Bristowe, W. S. **Louis and the King of Siam**. London: Chatto & Windus, 1976.
- Brode, Douglas. **The Films of the '50s**. New York: Carol Publishing Group: 1990.
- Brown, Richard D. "Modernization: A Victorian Climax," **Victorian America**. Ed. Daniel W. Howe, University of Pennsylvania Press, 1976, 29-46.
- Chapman, John. **The Best Plays of 1950-1951**, New York: Dodd, Mead and Company, 1951.
- Chronicles of Events During the Reign of Rama IV**. New York: McGraw-Hill Book Co., 1975.
- Clements, John. **Chronology of the United States**. New York: McGraw-Hill Book Company, 1975.
- Coontz, Stephanie. **The Way We Never Were**. New York: Basis Books, 1992.
- Custen, George F. **Twentieth Century's Fox: Darryl Zanuck and the Culture of Hollywood**. New York: Basic Books, 1997.
- DaGrossa, Pamela. "*The King and I*: East and West. Men and Women," **In Literary Studies: East and West**. Honolulu: University of Hawaii, 1994.
- Davies, P. John. ed. **Representing and Imagining America**. Keele, Staffordshire: Keels University Press, 1996.
- Dick, Bernard F. **Radical Innocence**. Lexington, KY: The University Press of Kentucky, 1989.
- Diggins, John P. **The Proud Decades: America in War and in Peace**. New York: W.W. Norton & Co., 1985.
- Donaldson, Leslie. "The King and I" in **The Magill Survey of Cinema**. First Series. Vol. II ed. Frank N. Magill, Englewood Cliffs, NJ: Salem Press, 1980.
- Efron, Edith. "The Eternal Conflict of Good and Evil," **TV Guide the First 25 Years**. Jay Harris, ed. New York: A Plume Book, 1980.

- Evans, Ernestine. *Weekly Book Review*. P. 1., J. 1, February, 1944.
- Feltus, George H. Rev. ed. **Abstract of the Journals of Rev. Dan B. Bradley**. Oberlin College, 1936.
- _____. **Samual House of Siam**. New York: Flemming H. Revell Co., 1924.
- Fiedler, Leslie. **An End to Innocence**. Boston, Beacon Press, 1955.
- Fink, Bert. "Re: **The King and I**." E-mail to the author. 6 May 1999.
- Flood, Chadin. translated. **The Dynastic Chronicles of Bangkok Era: The Fourth Reign (1851-1868)**. Tokyo: The Center of East Asian Studies, 1966.
- Fried, Richard M. **Nightmare in Red**. New York: Oxford University Press, 1990.
- Gedney, Williams J. Translated and edited. **Life and Ritual in Old Siam**, by Phya Anuman Rajadhon. New Haven, CT: HRAF Press, 1961.
- Goldberg, Michael G. ed. **Thomas Carlyle: On Heroes, Hero-Worship & the Heroic in History**. Los Angeles: UCA Press, 1993.
- Griswold, Alexander B. **King Mongkut of Siam**. New York: The Asia Society, Inc., 1961.
- Gross, Theodore L. **The Heroic Ideal in American Literature**. New York: The Free Press, 1977.
- Halliwell, Leslie. **Halliwell's Film Guide**. 8th ed. New York: Harper Collins Publishers, 1991.
- Hammerstein, Oscar II. "Background," **The King and I Website**. 1 May 1999 <<http://208.129.72.70/theatre/showslevel3/king/background.html>>.
- Hodson, Joel C. **Lawrence of Arabia and American Culture: The Making of a Transatlantic Legend**. Westport, CT: Greenwood Press, 1995.
- Hollister, G. H. **Thomas a Becket: A Tragedy and Other Poems**. Boston: W. V. Spencer, 1866.
- Hong, Lysa. **Thailand in the Nineteenth Century**. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1984.
- Howard, Dick. **Magna Carta: Text and Commentary**. Charlottesville University Press of Virginia, 1998.
- Howe, Daniel. "Victorian Culture in America," **Victorian America**. Ed. Daniel W. Howe. University of Pennsylvania Press, 1976, 29-46.
- Howe, M. A. DeWolfe. **The Atlantic Monthly and Its Makers**. Boston: The Atlantic Monthly press, Inc., 1919.
- Hutchinson, E. W. translated. **1688 Revolution in Siam**. Hong Kong: Hong Kong University Press, 1968.
- Izod, John. **Hollywood and the Box Office 1895-1986**. New York: Columbia University Press, 1988.
- The King and I**. By Richard Rodgers and Oscar Hammerstein II. Dir. John van Druten. Perf. Yul Brynner, Gertrude Lawrence,

- St. James' Theatre, NY. 29 March 1951.
- The King and I.** Dir. Walter Lang. Perf. Yul Brynner, Deborah Kerr, Rita Moreno, and Terry Saunders, Twentieth-Century Fox, 1956.
- Jensen, Malcolm. **America in Time.** Boston: Houghton Mifflin Company, 1977.
- Johannsen, Robert. "The Meaning of Manifest Destiny," in **Manifest Destiny and the Empire: American Antbellum Expansionism.** Ed. Robert W. Johannsen et al. College Station, TX: Texas A & M University Press, 1997.
- Kelly, R. Gordon. "Literature and the Historian," **American Quarterly.** Vol. 26: 2, 145-159.
- Kepley, David R. **The Collapse of the Middle Way.** New York: Greenwood Press, 1988.
- Kepner, Susan, "Anna (and Margaret) and the King of Siam," in *Crossroads*. 10(2) (1997): 1-32.
- Landon, Margaret. **Anna and the King of Siam.** New York: The John Day Co., 1944.
- Lardner, John. "The Surefire Boys in Siam," in *The New Yorker*. 27: pp.70-72, April 7, 1951.
- Laufe, Abe. "The Mid-Century Musicals," in **Broadway's Greatest Musicals.** New York: Funk & Wagnalls, 1970.
- Leonowens, Anna. "The English Governess at the Siamese Court," *The Atlantic Monthly*. April, May, June, and August 1870.
- _____. "The Favourite of the Harem," *The Atlantic Monthly*. September 1872. 335-345.
- _____. "L'Ore, the Slave of a Siamese Queen," *The Atlantic Monthly*, October 1872. 462-470.
- _____. **The English Governess at the Court of Siam.** New York: Roy Publishers, 1870.
- _____. **Siamese Harem Life.** London: Arthur Barker Ltd., 1873.
- Lindsay, Louis. **The Myth of a Civilizing Mission: British Colonialism and the Politics of Symbolic Manipulation.** Jamaica: University of West Indies, 1981.
- Mallet, Isabelle, *The New York Times*, September 1944, p. 1, J. 1.
- Manchester, William. **The Glory and the Dream.** Boston: Little, Brown and Co., 1974.
- Marchand, Roland. "Visions of Classlessness, Quest for Dominion: American Popular Culture, 1945-1960," **Reshaping America: Society and Institution, 1945-1960.** Ed. Robert H. Bremner and Gary W. Reichard. Columbus: Ohio University Press, 1982.
- Marcus, R. D. and Burner, D. eds. **America Since 1945.** 2nd edition. New York: St.Martin's Press, 1977.
- Marsden, Michael T. "Iconology of the western Romance," in **Icons of America.** by Ray B. Brown and Marshall Fishwick. eds. Bowling Green, OH: Popular Press,

- 1978.
- Mattoon, Stephen, Mrs. "Mission Ladies in the King's Palace,"
Siam and Laos as Seen by Our American Missionaries.
Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1884.
- McFarland, S. G. "The Schools of Siam," **Siam and Laos as Seen by
Our American Missionaries.** Philadelphia: Presbyterian Board
of Publication, 1884.
- Merk, Frederick. **Manifest Destiny and Mission in American History.**
Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
- Miller, Douglas T. **Jacksonian Aristocracy.** New York: Oxford
University Press, 1967.
- Miller, Douglas T. and Marion Nowak. **The Fifties.** Garden City: NY:
Doubleday, 1977.
- Minney, R. J. **Fanny and the Regent of Siam.** London: Collins ,1962.
- Moffat, Abbott L. **Mongkut, King of Siam.** Itahaca, NY: Cornell
University Press, 1961.
- Morddan, Ethan. **Rodgers and Hammerstein,** New York: Harry S. Abrahms
Inc., Publishers, 1992.
- Morris, R. B. **Encyclopedia of American History: Bicentennial Edition.**
New York: Harper & Row, Publishers, 1976.
- Mouhot, Henri. **Travels in Siam, Cambodia and Laos, 1858-1860.** Vols.1-2.
Singapore: Oxford University Press, 1989.
- Nash, Gerald. **The Great Transition.** Boston: Allyn & Bacon, Inc., 1971.
- New York Times Encyclopedia of Film 1947-1951.**
Newsweek, April 9, 1951, p. 73.
- North, Sterling. *Book Week*, February 1944, p. 2.
- O'Connor, John and Jackson, Martin. eds. **American History/American
Film.** New York: Frederic Ungar Publishing Co.,1979.
- Parish, James R. and Pitts, Michael R. eds. **The Great Hollywood
Musical Pictures,** Metuchen, New Jersey: The Scarecrow
Press Inc., 1992.
- Patterson, James T. **America in the Twentieth Century.** New York:
Harcourt Brace College Publishers, 1994.
- Pickard, Ray. **The Oscar Movies.** (Fourth Edition). New York: Facts
on File, Inc., 1994.
- Pramoj, Seni M.R. "King Mongkut as a Legislator." in *The Journal
of the Siam Society.* (Bangkok, Thailand), Vol. XXXVIII,
1950, 32-66.
- Ravitch, Diane. **The American Reader.** New York: Harper Collins
Publishers, 1990.
- Riis, Thomas. ed. **Uncle Tom's Cabin.** (1852) by George L. Aiken and George C.
Howard. New York: Garland, 1994
- Rodgers, Richard. **Musical Stages,** New York: Random House, 1975.

- Rose, Anne C. **Victorian America and the Civil War**. New York: Cambridge University Press, 1992.
- Rosenberg, Bernard and E. Harburg. **The Broadway Musical**. New York: New York University Press, 1993.
- Said, Edward. **Orientalism**. New York: Vintage Books, 1979.
- Samuels, Stuart. "The Age of Conspiracy and Conformity: Invasion of the Body Snatchers" in **American History/American Film**. ed. by J. E. O'Connor and M. A. Jackson, New York: Frederick Ungar Publishing Co., 1979.
- Schlereth, Thomas J. **Victorian America: Transformation in Everyday Life, 1876-1915**. New York: Harper Collins Publishers, 1991.
- Scott, Ian. "Mr. Innocent Goes to Washington: Hollywood and the Mythology of American Politics," **Representing and Imagining America**. Ed. John P. Davies. Keele, Staffordshire: Keele University Press, 1996.
- Smith, Malcolm. **A Physician at the Court of Siam**. London: Country Life Ltd., 1947.
- Smith Dow, Leslie. **Anna Leonowens: A Life Beyond *THE KING AND I***. Nova Scotia: Pottersfield Press, 1991.
- Smithies, Michael. compiled. **Descriptions of Old Siam**. Kuala Lumpur, Malaysia: Oxford UP, 1995.
- Steinberg, Cobbett. **TV Facts**. New York: Facts on File Publications, 1985.
- Tallack, Douglas. **Twentieth-Century America: The Intellectual and Cultural Context**. New York: Longman, 1991.
- Terwiel, B. J. **A History of Modern Thailand**. St. Lucia, Queensland: University of Queensland Press, 1983.
- Toplin, Robert B. **Hollywood as Mirror**. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1993.
- Vella, Walter F. **Siam Under Rama III (1824-1851)**. Locust Valley, NY: J. J. Augustin Inc., Publisher, 1967.
- Weinberg, Albert K. **Manifest Destiny**. Chicago: Quadrangle Paperbacks, 1963.
- Welter, Barbara. **Dimity Conviction: The American Women in the Nineteenth Century**. Athens, OH: Ohio University Press, 1976.
- Wilkinson, Rupert. ed., **American Social Character: Modern Interpretations**. New York: Icon Editions, 1992.
- Williams, William Appleman. **Empire as a New Way of Life**. New York: Oxford University Press, 1980.
- Wood, W. A. R. **A History of Siam**. Bangkok: Chalerm-Nij, 1959.

ภาพที่ 1

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ.2394 - 2411) และลายพระหัตถ์

สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม.

ภาพที่ 2

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหนังสือ *The Kingdom and People of Siam* โดย Sir John Bowring (1857)

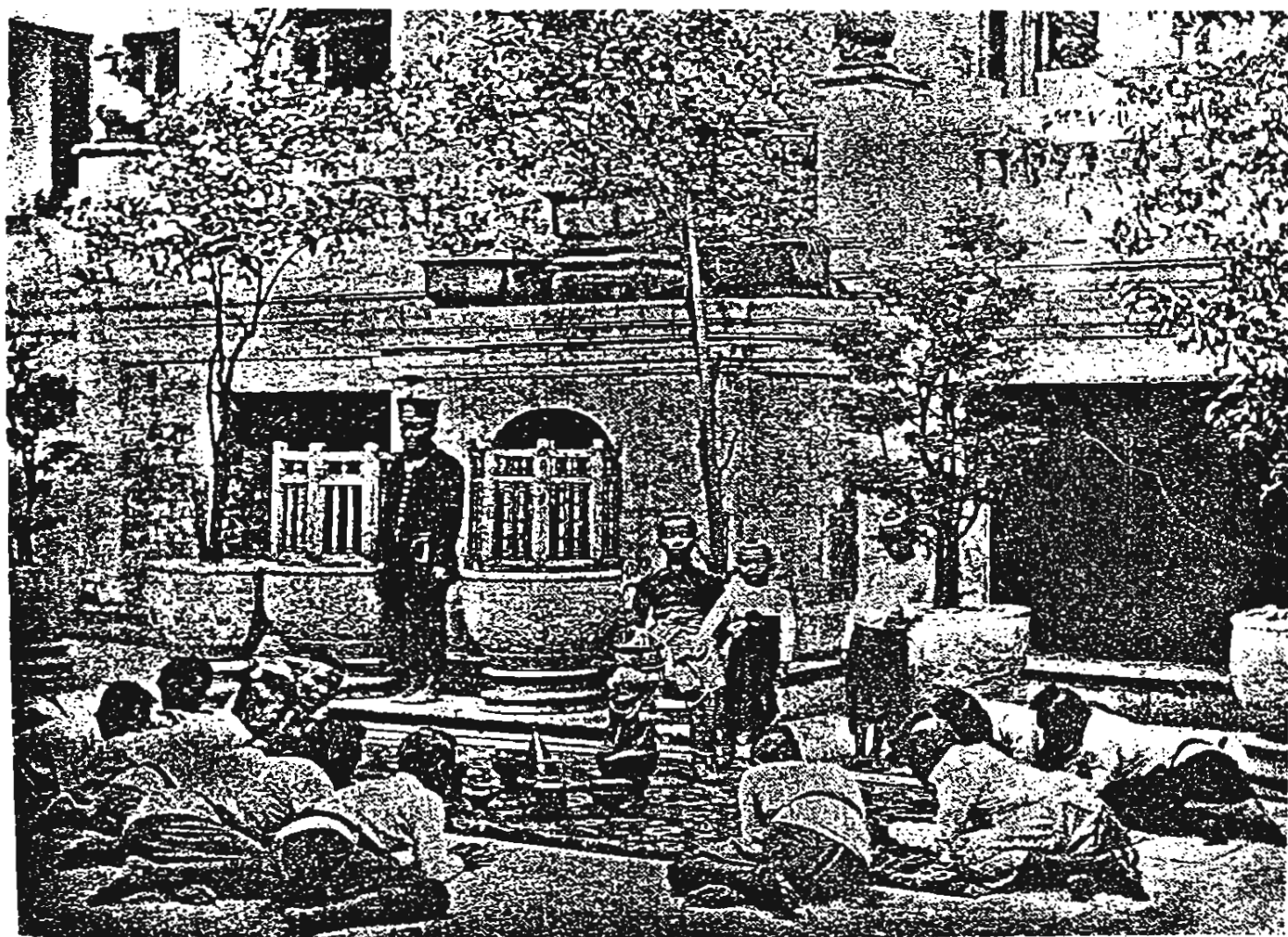
ภาพที่ 3

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ก่อนพระราชพิธีโสกันต์

ภาพที่ 4

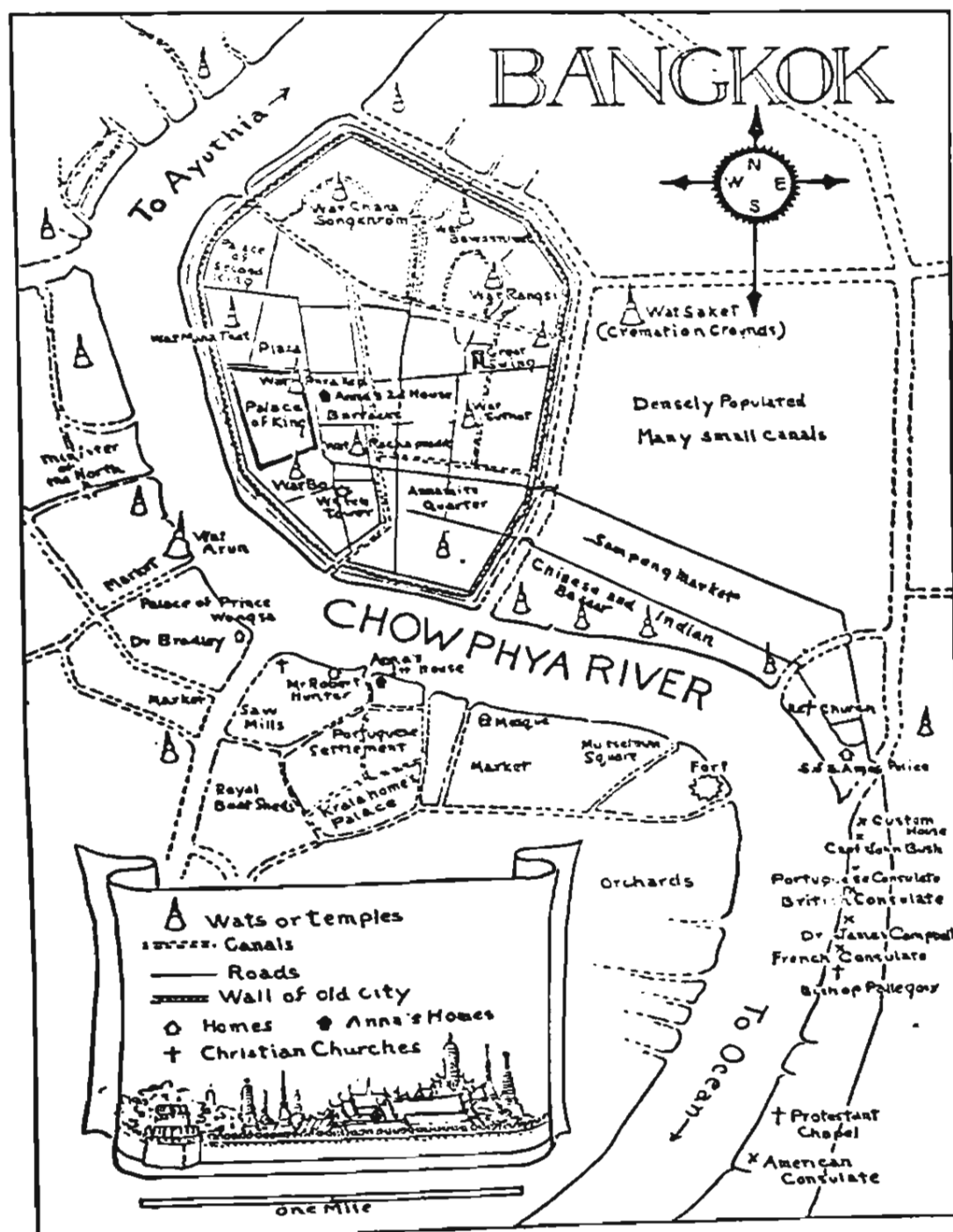
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และ
กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ เมื่อยังทรงพระเยาว์ ฉายที่ศาลาหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม
(จากหนังสือ สมุดภาพเมืองไทย โดย เอนก นาวิกมูล เล่ม 1 หน้า 31)

ภาพที่ 5

แผนที่กรุงเทพฯ จากปกครองของหนังสือ *Anna and the King of Siam* (1944)

โดย มาร์กาเร็ต แลนดอน (Margaret Landon, 1903-1993)

ภาพที่ 6

ภาพถ่ายนางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens, 1831?-1915)

ถ่ายประมาณปี ค.ศ.1862 ซึ่งเป็นปีที่นางเดินทางเข้ามาทำงานในราชสำนักสยาม

ภาพที่ 7 ภาพถ่ายนางแอนนา เลียวโนเวนส์ (ขยายจากภาพที่ 6)

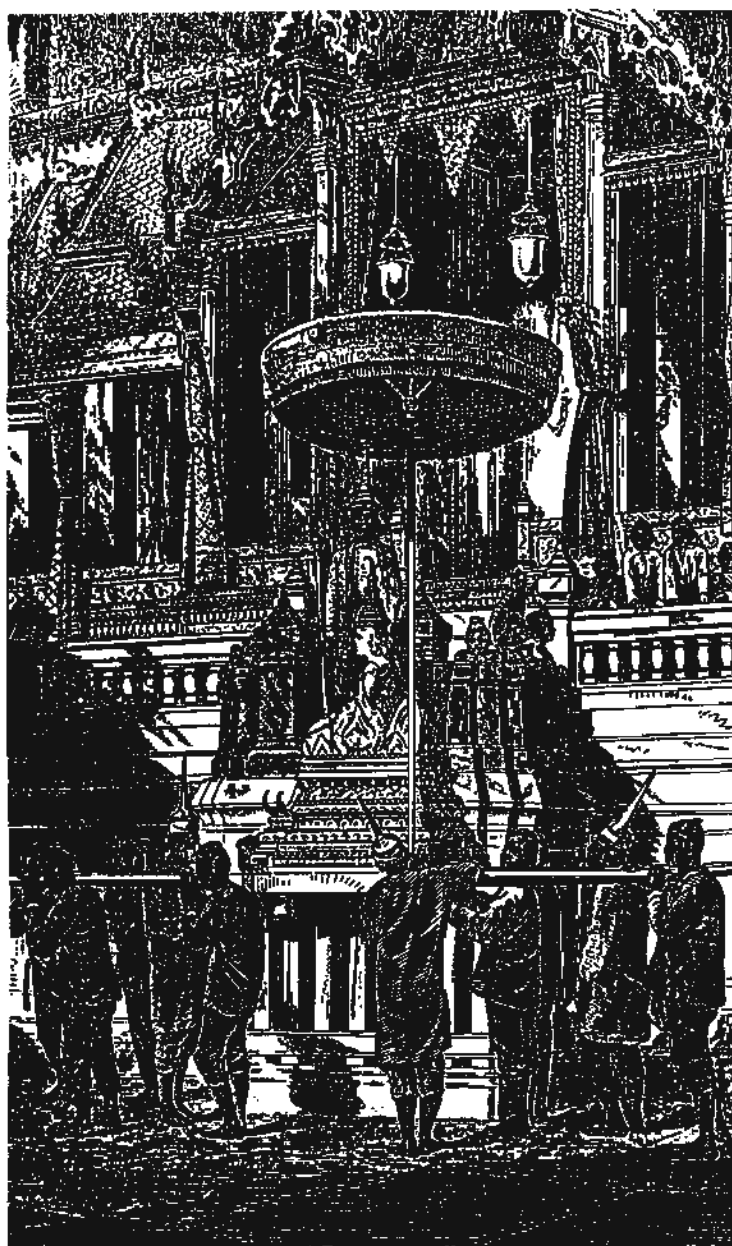
ภาพที่ 8

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะเสด็จออกในพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พ.ศ.2409 (จากหนังสือ สมุดภาพเมืองไทย โดย เอนก นาวิกมูล เล่ม 3 หน้า 10)

ภาพที่ 9

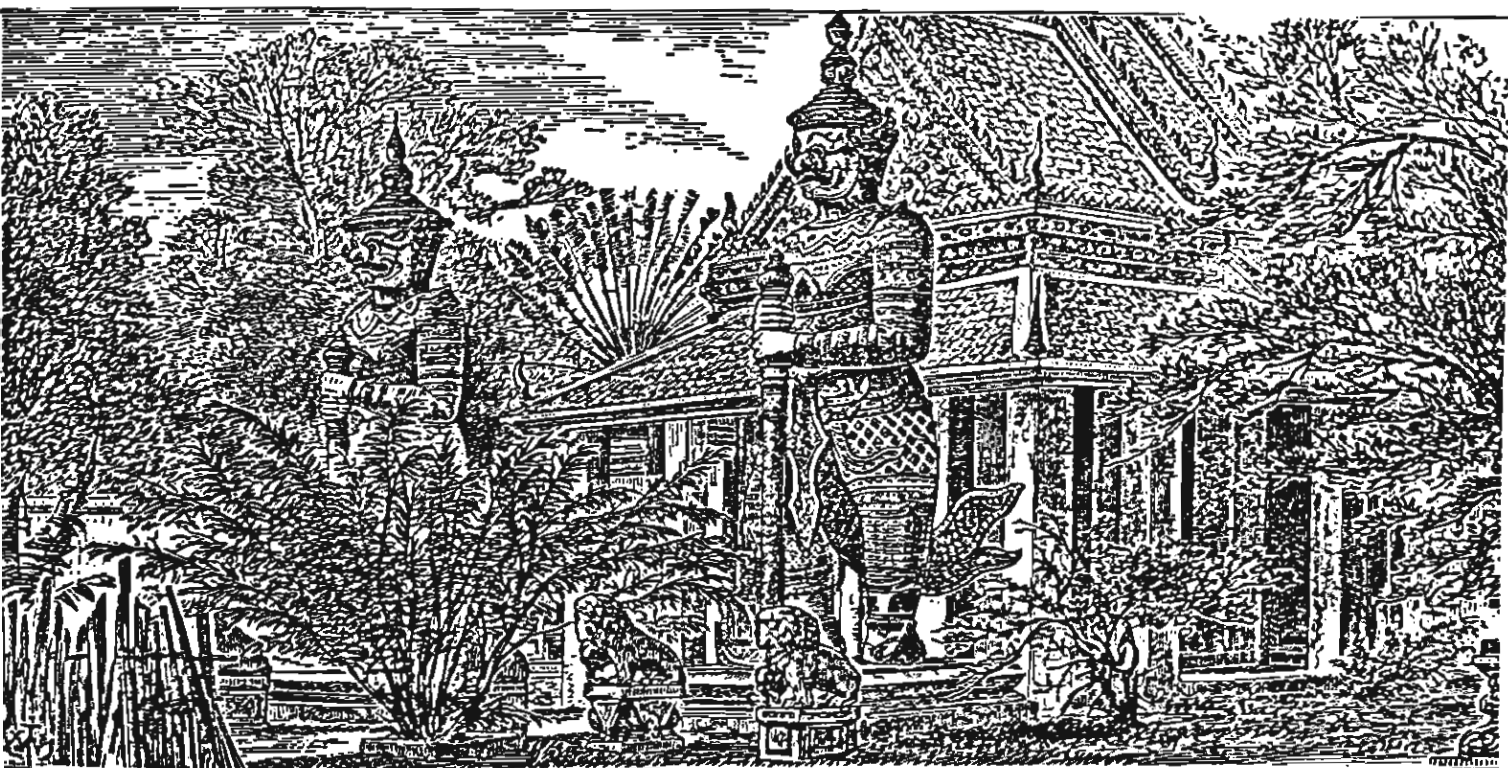
ภาพประกอบจากหนังสือ *The English Governess at the Siamese Court* (1870) ของ แอนนา เลียวโนเวนส์ ซึ่งอ้างว่าเป็นภาพที่ รัชกาลที่ 4 เสด็จออกรับเจ้าหญิงพระองค์หนึ่ง (หน้า 85) เปรียบเทียบกับภาพถ่ายเก่าที่เป็นภาพเสด็จออกในพระราชพิธีโสกันต์ของ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (ภาพที่ 8)

PRESENTATION OF A PRINCESS

ภาพที่ 10

ภาพจากหนังสือ **The English Governess at the Siamese Court** ของ
นางเลียวโนเวนส์ ซึ่งมีคำบรรยายภาพว่าเป็น ประตูพระบรมมหาราชวังเก่า
(Gateway of the Old Palace)

ภาพที่ 11

ภาพประกอบจากหนังสือ *Siamese Harem Life* (1873) หน้าแทรก 108

มีคำบรรยายภาพว่าเป็นภาพ "ช้อย" ฟ้อนรำอยู่ในราชสำนักสยาม

Choy dances before the King.

ภาพที่ 12

แผ่นปลิวโฆษณาละครเวทีเรื่อง *The King and I* เมื่อออกแสดงที่บรอดเวย์ ค.ศ.1951

ST. JAMES THEATRE
44th STREET WEST OF BROADWAY MATS. WED & SAT.

ภาพที่ 13

ภาพถ่ายจากละคร *The King and I* (1951) นำแสดงโดย Gertrude Lawrence และ Yul Brynner

ภาพที่ 14

แอนนาและทัปทิมในภาพยนตร์เพลง *The King and I* (ค.ศ.1956)
ซึ่งเป็นฉบับที่นำมาฉายซ้ำทางโทรทัศน์ในสหรัฐอเมริกาจนทุกวันนี้

ภาพที่ 15

ภาพถ่ายจากภาพยนตร์ *Anna and the King* (พ.ศ. 2542) นำแสดงโดย Jody Forster
และ Chow Yun Fat

ภาคผนวก

จากครูสาวชาวอังกฤษมาเป็นวีรสตรีในตำนาน

ภาพของแอนนาครูสาวชาวอังกฤษที่โดดเด่นอยู่บนเวทีละครบรอดเวย์และบนจอภาพยนตร์นั้น เป็นภาพของตัวละครที่ผ่านกระบวนการสร้างและปรับแต่งมาหลายครั้ง จนกลายเป็นตัวละครที่มีลักษณะเหมือนวีรบุรุษตามตำนานและตามรูปแบบตัวละครเอกในนวนิยายพิชิตตะวันตก (Western romance) ของอเมริกา ประกอบไปด้วยคุณความดีงาม ขอมเสียดสละเพื่อผู้อื่น และเทิดทูนประชาธิปไตย เป็นบุคลิกที่ผู้เขียนและผู้สร้างตัวละครนี้ปรับแต่งขึ้นเพื่อให้นางเป็น ผู้ชูกบแห่งศีลธรรมและอารยธรรมเข้ามาสู่บ้านป่าเมืองเถื่อนอย่างประเทศสยาม

เรื่องราวของแอนนาเริ่มต้นมาจากเรื่องเล่าของครูสาวชาวอังกฤษที่รู้จักกันในนาม แอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens, 1831? – 1915) ซึ่งเคยเข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ ในราชสำนักสยามระหว่างปี ค.ศ.1862 – 1867 เมื่อออกจากกรุงสยามไปอยู่นิวยอร์ก นางจึงเริ่มเล่าเรื่องราว “การผจญภัย” ของนางในราชสำนักสยามในบทความ 4 ตอนจบ ชื่อ “The English Governess at the Siamese Court” ลงพิมพ์ในนิตยสาร *The Atlantic Monthly* เมื่อปี ค.ศ. 1870 บทความแต่ละตอนเล่าเรื่องเกี่ยวกับราชสำนักสยาม และชีวิตของนางเมื่ออยู่ในราชสำนัก (ระหว่างปี ค.ศ. 1862-1867) เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร และเสด็จสวรรคต ในปี ค.ศ.1868 (พ.ศ.2411) นั้น แอนนา เลียวโนเวนส์พำนักอยู่ในกรุงนิวยอร์ก หลังจากนั้นไม่กี่ปี นางติดตามบุตรสาวคนโตไปอยู่ในแคนาดา และมีได้กลับมาเมืองสยามอีกเลย

บทความของแอนนา เลียวโนเวนส์ซึ่งเล่าเรื่องเมืองสยามเป็นที่สนใจของผู้อ่านชาวอเมริกันในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่ง ในปีเดียวกันผู้เขียนจึงได้ขยายความและต่อเติมบทความแล้วตีพิมพ์เป็นหนังสือภายใต้ชื่อเดิม บทนำของหนังสือเล่มนี้ ตลอดจนการปรากฏตัวต่อสาธารณชนเพื่อบรรยายเรื่องกรุงสยามและโลกซีกตะวันออกที่นางเคยอยู่มา ทำให้ผู้คนในสมัยนั้นเพิ่มความสนใจเรื่องราวของนาง และเชื่อว่าเรื่องที่เล่ามาทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องจริงและมีความถูกต้องทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม

ต่อมาในปี ค.ศ.1872 นางแอนนา เลียวโนเวนส์ เขียนบทความอีก 2 เรื่องให้นิตยสาร *The Atlantic Monthly* คือ “L'Ore, the Slave of a Siamese Queen” และ “The Favourite of the Harem” เล่าเรื่องความโหดร้ายของชีวิตนางทาสในวัง และความขมขื่นของชีวิตนางห้าม ซึ่งนางแอนนาอ้างว่าตนเองบังเอิญได้ไปพบและเป็นตัวจักรสำคัญในการปลดปล่อยทุกข์ให้ผู้เคราะห์ร้ายทั้งสองเหตุการณ์ บทความทั้งสองเป็นที่สนใจของผู้อ่านชาวอเมริกันอย่างมากเช่นเคย ผู้เขียนจึงได้ขยายและต่อเติมขึ้น แล้วพิมพ์เป็นหนังสือโดยใช้ชื่อว่า *The Romance of the Harem* (1872) ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น *Siamese Harem Life* (1873)

หลังจากการเผยแพร่ของหนังสือนี้ ชื่อเสียงของผู้เขียนยิ่งเป็นที่รู้จัก และนิยมเลื่อมใสว่าเป็นผู้นำความเจริญ ความเป็นอารยะ มาสู่ประเทศอันป่าเถื่อนซึ่งไม่นิยมนับถือพระเจ้าของชาวคริสต์ ช้ำยังมีการใช้ทาสและยังมีกษัตริย์ปกครองซึ่งชาวอเมริกันถือว่าเป็นลักษณะที่แสดงความล้าหลังทางสังคม และวัฒนธรรม เพราะอเมริกาเองได้ปฏิวัติล้มเลิกระบอบทั้งสอง ปลดแอกให้ตนเองแล้วเมื่อครั้งที่ประกาศแยกตัวเป็นเอกราชจากประเทศอังกฤษเมื่อปี ค.ศ.1776 และเมื่อมีการออกกฎหมายเลิกทาสในปี ค.ศ.1863

ในปี ค.ศ.1944 มาร์กาเร็ต แลงดอน (Margaret Landon, 1903-1993) ตีพิมพ์หนังสือเล่มสำคัญคือ *Anna and the King of Siam* โดยรวมเอาเรื่องราวจากหนังสือทั้งสองเล่มของเลียวโนเวนส์เข้าเป็นเรื่องเดียวและเพิ่มเติม ดัดต่อ ดัดแปลง รายละเอียดในบทต่างๆของหนังสือเล่มนี้จากการตีความและจากประสบการณ์ของนางเอง แลงดอนเคยตามสามีซึ่งเป็นมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนมาอยู่เมืองไทยระหว่างปี ค.ศ.1927 ถึง 1937 โดยไปประจำอยู่ทางใต้และเคยเป็นครูใหญ่โรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งในจังหวัดตรัง นอกจากนั้นนางแลงดอน ยังกล่าวไว้ใน ท้ายบทหนังสือเล่มนี้ว่า ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากจดหมายส่วนตัวของเลียวโนเวนส์ซึ่งอยู่ในความครอบครองของนางสาวเอวิส ฟิช (Avis S. Fyshe) ผู้เป็นหลานชายของเลียวโนเวนส์ คำกล่าวอ้างของแลงดอนที่ว่า หนังสือของนางมีข้อมูลที่เปี่ยม “ข้อเท็จจริง 75 เปอร์เซ็นต์ และเรื่องที่แต่งขึ้นจากเรื่องจริง 25 เปอร์เซ็นต์” ทำให้ผู้อ่านเชื่อว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นและทุกสิ่งที่ผู้เขียนบรรยายไว้เป็นความจริงทุกประการ

ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือนอกจากจะถ่ายทอด และแต่งเติมวีรกรรมของเลียวโนเวนส์แล้ว ในหนังสือเล่มนี้แลงดอนบรรยายประวัติชีวิตของแอนนา เลียวโนเวนส์อย่างละเอียดยิ่งกว่าในหนังสือซึ่งเลียวโนเวนส์เขียนเองเสียอีก นอกจากนั้นยังเน้นความสำคัญของเลียวโนเวนส์ในการปลูกฝังความคิดเรื่องการเลิกทาสให้ราชสำนักไทย โดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ โดยกล่าวว่านางสอนลูกศิษย์รุ่นใหญ่ทั้งหลายให้อ่านเรื่องราวและผลงานของประธานาธิบดีลินคอล์น และกฎหมายเลิกทาสของอเมริกา (Emancipation Proclamation, 1863)

เมื่อหนังสือของแลงดอนกลายเป็นที่นิยม บริษัท ทเวนตีเอธ เซนจูรี ฟอกซ์ จึงนำมาดัดแปลงสร้างเป็นภาพยนตร์ โดยให้ เร็กซ์ แฮร์ริสัน (Rex Harrison) แสดงเป็นพระเจ้ากรุงสยาม และไอรีน ดันน์ (Irene Dunne) เป็นแอนนา เลียวโนเวนส์ เนื้อหาของภาพยนตร์ยังคงภาพลักษณ์ของนางเอกในฐานะผู้ต่อสู้เพื่อแสวงหาอิสรภาพ และความยุติธรรมให้แก่เหล่าชาววัง นางทาส และนางห้ำหั่น ซึ่งถูกกดขี่ข่มเหงจากกษัตริย์ เช่น ถูกเผาให้ตายทั้งเป็น ถูกตีโซ่ล่ามไว้ในคุกใต้ดิน รวมทั้งยังเสนอภาพของเลียวโนเวนส์ในฐานะที่ปรึกษาทางการเมืองของกษัตริย์ผู้ไร้ความรู้ ความเข้าใจ ประเพณีของชาวตะวันตก และมีแต่นางคนเดียวในราชสำนักสยามซึ่งมีความรู้ความสามารถ แก้ไข

ปัญหาต่างให้หลุดวงไปได้ ทั้งๆที่ถูกกลั่นแกล้งจากบุคคลในราชสำนักและถูกรบกวนอยู่ตลอดเวลา นางก็ได้ขอร้อง กองอุทิศตนเพื่อต่อต้านธรรมชาติและผดุงคุณธรรม ในตอนท้ายเรื่องนางกลายเป็นคนสำคัญ ที่คอยให้ความช่วยเหลือในด้านปรัชญาความคิดทางการเมืองและการปกครองแก่ราชสำนัก ถึงกับต้องไปเชิญนางมาเฝ้ากษัตริย์ในวาระสุดท้ายก่อนสิ้นพระชนม์ ฉากจบของเรื่องแสดงให้เห็น ความสำคัญ และความสำเร็จของนางในฐานะที่เป็นผู้นำพา “ความเจริญ” และความมี “อารยธรรม” เทียบหน้าชาติตะวันตก มาสู่เมืองสยาม

มาถึงปี ค.ศ.1951 เกอร์ทรูด ลอว์เรนซ์ (Gertrude Lawrence) นางเอกละครเวที บรอดเวย์ผู้โด่งดังในสมัยนั้นส่งทนายส่วนตัวให้ไปเจรจากับร็อดเจอร์สและแฮมเมอร์สไตน์ นักสร้างละครเพลงผู้มีชื่อเสียง (Richard Rodgers & Oscar Hammerstein II) โดยลอว์เรนซ์ต้องการ แสดงบทนางเอก และได้ยูล บรินเนอร์ (Yul Brynner) ซึ่งยังเป็นเพียงนักแสดงเล็กๆ ไม่มีชื่อเสียงมา แสดงบทพระเอก ละครเวทีอันลือลั่นเรื่อง *The King and I* จึงถือกำเนิดขึ้นและเปิดแสดงอยู่ถึง 3 ปี รวม 1,246 รอบ เป็นที่ชื่นชอบของแฟนละครชาวอเมริกันมาก จนบริษัทฟอกซ์นำกลับมาถ่ายทำ เป็นภาพยนตร์อีกครั้งในปี 1956 โดยเปลี่ยนแปลงฉากบางฉาก ตัดเพลงบางเพลง และเปลี่ยน ผู้แสดงนำฝ่ายหญิงเท่านั้น

The King and I ทั้งฉบับละครเวที (1951) และฉบับภาพยนตร์ (1956) ต้องนับว่าเป็น วรรณกรรมอเมริกันแท้ๆ ริชาร์ด ร็อดเจอร์ส ผู้ประพันธ์เพลงกล่าวไว้อย่างชัดเจนในหนังสือ อัตชีวประวัติของเขาเองว่า ตั้งใจทำละครนี้เพื่อให้ถูกใจคนอเมริกัน โดยจะวาดภาพเมืองสยามจาก มุมมองของศิลปินอเมริกันคือไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างภาพที่ถูกต้องเที่ยงตรงของเมืองสยาม นอกจากนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลงบทให้ต่างไปจากฉบับก่อนๆหลายตอน โดยเฉพาะในการเติมฉาก บัลเลตอันพิสดารเข้าตอนกลางเรื่องเป็นจุดเด่นของละครนั้นแล้วอ้างว่าเป็นบทดัดแปลงของ “กระท่อมน้อยของลุงทอม” ภาคภาษาไทยซึ่งสะท้อนให้เห็นการคืบคลานของนางทาสผู้ต้องการ เสรีภาพ โดยพยายามหลอกลวงกษัตริย์ผู้โหดร้าย นอกจากนั้นยังต่อเติมตัวละครและฉากรักระหว่าง นางสนมชาวพม่ากับคู่รักชาวพม่า และฉากมนตร์ระหว่างนางแอนนากับตัวเอกฝ่ายชาย

แม้ว่าภาพยนตร์เรื่อง *The King and I* (1956) และภาพยนตร์เรื่อง *Anna and the King of Siam* (1946) จะมีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันจนแทบจะไม่น่าเชื่อว่าสร้างมาจาก ต้นฉบับเดียวกัน ภาพยนตร์ทั้งสองนี้ ตลอดจนหนังสือฉบับก่อนๆที่เล่าเรื่องแอนนา เลียวโนเวนส์ มีจุดประสงค์หลักของเรื่องซึ่งไม่เคยแปรเปลี่ยนไปเลย คือยังคงแสดงให้เห็นความล้าหลัง ความ ป่าเถื่อน ความไร้อารยธรรมของราชสำนักสยาม ซึ่งเริ่มพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นเมื่อนางแอนนาเข้ามาอยู่ในวัง สัญญาแห่งความรุ่งเรืองของเมืองสยามเรื่องรองขึ้นเมื่อสิ้นฝ่ายธรรม ในตอนจบเมื่อ ตัวเอกฝ่ายชาย (ผู้ร้ายในเรื่อง) ต้องตายไป เหลือแต่นางเอก (ฝ่ายคุณธรรมในเรื่อง) ภายใต้อการ

ปกครองของกษัตริย์องค์ใหม่ซึ่งเป็นสานุศิษย์ของแอนนา

ประเด็นที่น่าสงสัยอย่างยิ่งก็คือ ทำไมคนอเมริกันจึงนิยมยินดีกับละครหรือภาพยนตร์เรื่องนี้มาก มีการนำไปจัดแสดงตามเวทีต่างๆทั่วประเทศนับเป็นพันๆครั้ง นำกลับมาเสนอในบรอดเวย์หลายครั้ง ก็มีผู้คนมาชมเนืองแน่นทุกครั้ง ส่วนภาพยนตร์ก็ฉายกันซ้ำแล้วซ้ำอีกทางโทรทัศน์ จนทำให้แอนนากลายเป็น "ตำนาน" ถือเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่มีใดเทียบในอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงของอเมริกา คำตอบของคำถามนี้แฝงอยู่ในรายละเอียดของตำนานเรื่องนี้

เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาของ *The King and I* ไม่ว่าฉบับใดจะพบว่ามีลักษณะทางโครงสร้างที่น่าสนใจอยู่หลายประการอันสามารถ “ผูกใจ” คนอเมริกันไว้ได้ ที่เด่นที่สุดคือ ปรู๊ฟรอย (motif) ของนิยายรักพิชิตตะวันตก ซึ่งมักจะมีพระเอกซึ่งเป็นฝ่ายธรรมะ เข้ามาต่อสู้เพื่อสร้างกฎหมาย และนำความเจริญ ความเป็นอารยะชน มาสู่ดินแดนตะวันตก ซึ่งยังคงเต็มไปด้วยอินเดียนแดงผู้ป่าเถื่อนและล้าหลัง ไร้อารยธรรม (ในสายตาคนผิวขาว) ผิดกันที่ว่า “พระเอก” ของเรื่องนี้เป็นผู้หญิงบอบบางอ่อนแอ ที่รักความเป็นไทย ขอมสละตน อุทิศความสะดวกสบายส่วนตัวมาอยู่ในดินแดนป่าเถื่อน ท่ามกลางอำนาจมืด ต่อสู้กับฝ่ายธรรมซึ่งเป็นชายมีอำนาจ และยศศักดิ์ แต่ไร้ความปราณีและคุณธรรม ดังนั้นแทนที่จะสอนแต่บรรดาลูกเมียของตัวเองฝ่ายชาย นางจึงต้องอุทิศเวลาส่วนใหญ่ “ให้การศึกษา” และกล่อมเกลาจิตใจของฝ่ายธรรมจนได้รับชัยชนะในที่สุด

แต่ทว่าสิ่งสำคัญที่สุดที่สามารถผูกใจสาธารณชนชาวอเมริกันไว้ได้ตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมาคือ การที่แนวคิดหลักของตำนานเรื่องแอนนาสะท้อนความคิด อุดมคติ และค่านิยมที่อเมริกันเชื่อว่าเป็นหลักการของระบอบประชาธิปไตยแบบอเมริกัน และวัฒนธรรมแบบอเมริกัน ซึ่งอเมริกามีหน้าที่จะต้องพิทักษ์และเผยแพร่นี้ให้เป็นที่ยอมรับของชาวโลก เรื่องราวความสำเร็จของแอนนาจึงเป็นภาพลักษณ์ที่อเมริกันนิยม และเชื่อว่าเป็นภาพลักษณ์ของตนเอง เป็นตัวอย่างหนึ่งของเรื่องราวความสำเร็จแบบอเมริกัน (American success story) แต่เป็นตัวอย่างที่พิเศษกว่าเรื่องอื่น เพราะปฏิบัติการของนางเป็นชัยชนะทางวัฒนธรรม เนื่องจากนางสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมและความคิดของชนชาติที่ป่าเถื่อนเหล่านี้ได้ ทำให้พวกเขายอมรับวัฒนธรรม ความคิด และความรู้จากโลกตะวันตกที่แอนนานำไปเผยแพร่ ตำนาน เรื่องแอนนาจึงช่วยให้คนอเมริกันเกิดความภาคภูมิใจในตนเองและวัฒนธรรมของตน และความรู้สึกนี้เองที่ทำให้สาธารณชนอเมริกันไม่ว่าในยุคสมัยใดพร้อมจะต้อนรับแอนนาและเฝ้าติดตามปฏิบัติการของนางซ้ำแล้วซ้ำอีก นำผลประโยชน์มหาศาลมาให้บรรดาผู้สร้างตำนานของวีรสตรีผู้นี้ในอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิงของอเมริกา สมดังที่แฮมเมอร์สไตน์ เคยคาดการณ์ไว้ ในบันทึกที่เขาเขียนไปถึงรูดอล์ฟ เมื่อปี ค.ศ.1956 ว่า

ผมแน่ใจว่า นี่คือผลงานที่ดีที่สุดของเรา ผมเกิดความรู้สึกต่ำต้อยขึ้นในใจ
อย่างแปลก ๆ ไม่เข้าใจว่าเราสร้างผลงานขนาดนี้ขึ้นมาได้อย่างไรกัน
เป็นงานที่มีทั้งปัญญาและอารมณ์ยิ่งกว่าละครเพลงเรื่องใดใดที่เคยมี
ผู้สร้างกันมา และจะคงความ “น่าสมัย” ต่อไปอีกนาน นานกว่า
ละครเรื่องอื่น ๆ ที่เราสร้างกัน

ปฏิกิริยาตอบรับของสาธารณชนชาวอเมริกันตลอดเวลาเกือบครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา
เป็นสิ่งยืนยันว่า แฮมเมอร์สไตน์คาดการณ์ไว้ได้แม่นยำเพียงไร แต่ทว่าในขณะที่บริษัทผู้สร้างภาพ
ยนตร์ส่งนางแอนนาออกมาโลดแล่นอยู่ในอุตสาหกรรมธุรกิจบันเทิง เรียกเรื่องความเป็นธรรมให้
แก่ผู้ถูกกดขี่ในท้องเรื่อง กลับมิได้ให้ความเป็นธรรมแก่ชาวไทยหรือสังคมไทย ซึ่งถูกวาดภาพให้
กลายเป็นตัวตลกที่มีแต่ความป่าเถื่อน การเสนอภาพที่บิดเบือนจากความเป็นจริงของชนชาติใดหรือ
วัฒนธรรมใดก็ตาม เป็นการไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นอาชญากรรมทางวัฒนธรรม
แล้ว ยังเป็นการสอดแทรกยาพิษทางความคิดให้สาธารณชนอย่างร้ายความรับผิดชอบ เพราะเหตุว่า
เป็นการใช้สื่อที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงในการสร้างความอคติขึ้นในสังคมโดยที่ผู้ชม
อาจจะไม่รู้ตัวเลยว่ากำลังตกเป็นทาสทางความคิดของผู้สร้างสื่อ นั้น

เฉลิมศรี จันทสิงห์

คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เฉลิมศรี จันทสิงห์ ทำการศึกษาเรื่อง

“The Americanization of THE KING AND I : The Transformation of the English Governess into
an American Legend” เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก ณ University of Kansas ประเทศสหรัฐ
อเมริกา ตีพิมพ์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2542

กิจกรรมที่เกี่ยวกับการนำผลจากโครงการไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่ 1

เป็นวิทยากรเสนอบทความในโครงการเสวนาของสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในหัวข้อ “ไทยมองฝรั่ง : ฝรั่งมองไทยใน แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม” ในวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.2543 ณ หอประชุมอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดยจะมีผู้เข้าร่วมเสวนาจากสถาบันต่าง ๆ อีก 4 ท่าน และคาดว่าจะมีผู้เข้าร่วมรายการประมาณ 100 - 150 คน

กิจกรรมที่ 2

เป็นวิทยากรบรรยาย ในหัวข้อ “The King and I และรูปรอยของนิยายพิชิตตะวันตก” ให้แก่นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป ณ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม ในวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2543 ประมาณว่าจะมีผู้เข้าร่วมรายการ 150 - 200 คน